

საქართველოს საზაგრაოარქოს შანგლის-ნაკის ვარქოს

შოგროლოლოოი ანანია ვარქოი

ფუფუფუთისშოო - შეშე ქეოთუქო ენის

ქეო ქართუოი საკუქხოი ვნის
ჩაშოყლოიშვის საკოთხოიოთვის

თბოლისი 2008

წიგნში თავმოყრილია მიტროპოლიტ ანანია ჯაფარიძის ბოლო წლებში გამოქვეყნებული წერილები ქართული საეკლესიო ენის შესახებ. ასევე განხილულია ბერძენ-რომაელ ავტორთა ის ცნობები, რომელნიც ეთანადებიან ძველ ქართველ ისტორიკოსთა თვალსაზრისს. ამასთანავე, შეკრებილია ბოლო წლებში გამოქვეყნებული ე.წ. „ქართიზაციის თეორიისადმი“ მიძღვნილი სტატიები და მოხსენებები, ამის გამო წერილებში არსებობს გამეორებანი, რომელნიც ნათლად წარმოაჩენენ პრობლემის დაძლევის მნიშვნელობას.

წიგნი განკუთვნილია ფართო მკითხველი საზოგადოებისთვის.

რედაქტორი აკაკი ჩიქოვანი

© ანანია ჯაფარიძე, 2007

ISBN

**ბერძენ-რომაელი ავტორები
ქართველთა წარმოშობის შესახებ
და „ქართიზაციის“ თეორია**

პირველქრისტიანი მწერლები ძალზე მნიშვნელოვნად მიიჩნევენ ყოველი ერისა და ხალხისთვის გამოეძენებინათ ეთნარქი წმიდა ბიბლიის შესაბამისად. ეკლესიის ისტორიკოსები ნოეს ძეგებს: სემს, ქამსა და იაფეტს აკავშირებდნენ მათვის ცნობილ სხვადასხვა, განსაკუთრებით კი ქრისტიან ხალხებთან. ეს კვლევა ეყრდნობოდა სხვადასხვა უძველეს წყაროებს, ჩანაწერებსა და დაკვირვებებს.

ძველი მწერლების ერთ ნაწილს ამ ეპოქაში მიაჩნდა, რომ ბერძენთა წინაპარი იყო იაფეტის ძე იავანი. იაფეტის სხვა ძე თობელი დაკავშირებული იყო ძირითადად იბერებთან და წინა აზიის სხვა ზოგიერთ ტომთან. აღსანიშნავია, რომ ბალკანეთის ნახევარკუნძულზე მცხოვრებ თესალიელებს აკავშირებდნენ არა ბერძენთა წინაპარ იავანთან, არამედ იბერთა წინაპართან თობელთან, თავის მხრივ კი თესალიელებს პელაზგებთან აიგივებდნენ. მაგალითად, გიორგი სვინგელოზი (VIII–IX სს.) თესალიელების წინაპრად თობელს მიიჩნევდა („გეორგია“ IV, 1, გვ. 7, 61), თობელი იბერების წინაპრადაც იყო მიჩნეული იოსებ ფლავიუსისა და სხვათა მიერ. თესალიელების დაკავშირება ქართველთა წინაპარ თობელთან უნდა მიუთითებდეს იმის შესახებ, რომ ბერძნულ სამყაროში თესალიურ ეთნოსს ანათესავებდნენ კავკასიურთან, რომ თესალიელებსა და

კავკასიელებს, კერძოდ კი იბერებს (კოლხებს), რაღაც ეთნიკური საერთო ნიშან-თვისებები ჰქონდა. მართლაც, ბერძნულ სამყაროში მიიჩნეოდა, რომ თესალია იყო პელაზგების ქვეყანა, რომ აქ პელაზგურმა ეთნოსმა უფრო დიდხანს შეინარჩუნა თავისი ეთნიკური სახე (ამ საკითხს ქვემოთ უფრო დავწვრილებით შევეხებით). აღნიშნული საკითხი თესალიელთა და იბერთა ნათესაობის შესახებ ჩვენთვის იმითაა საინტერესო, რომ ჯერ კიდევ ქრისტესშობამდე მოღვაწე მრავალი საყოველთაოდ ცნობილი ბერძენი და ლათინი ავტორი მიიჩნევდა, რომ ძვ. წელთაღრიცხვის I ათასწლეულის შუა საუკუნეებში მომხდარა ხალხთა დიდი გადაადგილებანი (გადასახლებანი) ბალკანეთსა და კავკასიას შორის. ამ მოძრაობას, ხალხთა ამ გადაადგილებას ისინი არგონავტებთან, იასონის ლაშქრობასთან აკავშირებდნენ. თუ ჩვენ გავაანალიზებთ ყველა ამ ავტორის მონათხრობს და მათი ცნობებიდან ამოვიღებთ მითიურ წარმოსახვებს, ალბათ, შეიძლება აღდგენილ იქნას რეალობის გარკვეული პირველსახე, რომ აღნიშნულ ეპოქაში, მართლაც, ხდებოდა ხალხთა დიდი გადაადგილებანი და გადასახლებანი კავკასიასა და ბალკანეთს შორის.

ამასთანავე, ლათინ და ბერძენ ისტორიკოსთა აღნიშნულ მონაცემებს თუ შევავსებთ წმ. ბიბლიაში გადმოცემული წინასწარმეტყველ იეზეკიელის და იერემიას ეპოქაში მომხდარ ხალხთა გადაადგილებების ცნობებით, ალბათ უფრო სრულ სურათს მივიღებთ.

ქრისტესშობამდე ასწლეულებით ადრე, ბერძენთა მიერ ხმელთაშუაზღვისპირეთის კოლონიზაციის დროს, ძველი ბერძენი მეცნიერები (მათ შორის ისტორიკოსები, გეოგრაფები, მწერლები) საგულდაგულოდ სწავლობდნენ უცხო მხარეებს და ქმნიდნენ შესანიშნავ ნაშრომებს სხვადასხვა ხალხების წარმოშობისა და ცხოვრების შესახებ.

ქართველთა წარმოშობის შესახებ ძველ ბერძენ და ლათინ ისტორიკოსებს მრავალი ცნობა აქვთ მოცემული. ისინი მოგვითხრობენ ქართველთა და საქართველოს მოსაზღვრე რეგიონებში მცხოვრებთა წარმოშობაზე, კერძოდ სტრაბონი, ტაციტუ-

სი, დიოდორე სიცილიელი, პოლიბიოსი, პლინიუსი, ოვიდიუსი, აპოლონიოს როდოსელი და სხვანი გადმოგვცემენ ცნობებს აქეელების, ჰერიოხების, კოლხ-იბერების, ალბანელების, ჩრდილო სომხების და ჩრდილო მიდიელთა წარმოშობის შესახებ. ამ და სხვა მრავალ ავტორს მიაჩნია, რომ ყველა ეს ზემოთ ჩამოთვლილი ტომი და ხალხი არის ერთი, თესალიურ-პელაზგური წარმოშობისა, ერთი საერთო წინაპრისგან წარმომავალნი. ზემოთ ხსენებულ ხალხთა ერთი ეთნიკური წარმომავლობის შესახებ ბერძენ-ლათინი ავტორები მოგვითხრობენ შემდეგს:

ანტიკური სამყაროს ისტორიოგრაფიის უდიდესი წარმომადგენლის ტაციტუსის (50–117) აზრით იბერები კოლხური ხალხია და ამასთანავე იბერთა სამეფო დინასტიაც კოლხებშია ჩამოყალიბებული. თავდაპირველად იგი ეხება იბერებისა და ალბანელების წარმოშობის საკითხს და მიაჩნია, რომ ისინი ერთი წარმოშობის ხალხია. ალბანებისა და იბერების შესახებ ტაციტუსი წერს: „ამბობენ რომ თესალიელებისაგან არიან წარმოშობილნი“ (ტაციტუსი, ანალები, VI, 34, წიგნში: „ტაციტუსის ცნობები საქართველოს შესახებ“, 1973, გვ.57). ამის შემდგომ თავის მოსაზრებას, იბერთა კოლხეთიდან წარმოშობის შესახებ ტაციტუსი ავითარებს შემდეგი მსჯელობით: იბერები, იასონისა და მის თანამგზავრ თესალიელებისაგან, იმ დროს წარმოიშვნენ „როცა იასონი მედეას წაყვანისა და მასთან შვილების გაჩენის შემდეგ დაბრუნდა უკან აიეტის ცარიელ სასახლეში და თავისუფალ (ე.ი. უმეფო) კოლხებში“ (იქვე. გვ. 57).

პართელებთან იბერების ბრძოლის აღწერისას ტაციტუსი საუბრობს მეფე ფარსმანის შესახებაც და ამავე დროს, როგორც აღვნიშნეთ, ეხება იბერების წარმოშობისა და მათი სამეფო დინასტიის საკითხს. ტაციტუსისათვის იბერების სამეფო დინასტია კოლხებშია ჩამოყალიბებული და ამიტომ კოლხეთი იბერიის დინასტიური მთავრობის ქვეშ იმყოფება და საერთოდ იბერები წარმოიქმნენ კოლხებში იასონის გამეფების შემდეგ. უფრო ზუსტი ციტირება ტაციტუსისა შემდეგია: იბერები და ალბანელები „ამბობენ

რომ თესალიელებისაგან არიან წარმოშობილნი იმ დროს, როცა იასონი მედეას წაყვანასა და მასთან შვილების გაჩენის შემდეგ დაბრუნდა უკან აიეტის ცარიელ სასახლესა და თავისუფალ კოლხებში, ბევრიც მოგვაგონებს მის სახელსა და ფრიქსოსის ორაკულს, არც ვინმე სწირავს ვერძს, რადგანაც სჯერათ, რომ მან ჩამოიყვანა ფრიქსოსი“ (ტაციტუსი. ანალები, VI, 34). მაშასადამე, კოლხები თესალიური ხალხია, იბერები მათგან წარმოიშვნენ ოღონდ უკვე კოლხეთში, თავის მხრივ კი ალბანელებიც ასეთივე წარმოშობისაა. კოლხებში იბერების წარმოშობისა და მათი ეთნიკური ჩვევების აღწერის შემდეგ ტაციტუსი აგრძელებს თხრობას პართელებთან იბერების ბრძოლის შესახებ. აქედან, კიდევ ერთხელ რომ ვთქვათ, ჩანს, რომ იბერები და კოლხები ტაციტუსისთვის ერთი ხალხია, ანუ იბერები კოლხებს ეწოდათ შემდგომ საუკუნეებში. იბერების წარმოშობისა და მათი ეთნოგრაფიული ჩვევების წყარო კოლხებია.

ტაციტუსის ეს მოსაზრება სრულად ეთანადება ძველი ქართული ისტორიოგრაფიის თვალსაზრისს, რომ დასავლეთ და აღმოსავლეთ საქართველოს მოსახლეობა ერთი ეთნოსი, ერთი ხალხია. მაგ. „მოქცევაი ქართლისაის“ თანახმად, არიან-ქართლიდან, სამხრეთის ქვეყნიდან, მეფის ძის აზონის მიერ გამოყვანილი მოსახლეობა თანაბრად დასახლდა როგორც დასავლეთ, ისე აღმოსავლეთ საქართველოში, ამიტომ აზონის მიერ დაარსებულ ქართლის სახელმწიფოში შედიოდა დასავლეთ საქართველოც. სახელმწიფო საზღვარი გადიოდა მდ. ეგრისწყალზე („მოქცევაი ქართლისაი“. იხ. ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები, I, 1964, გვ. 81). მთელი ამ მოსახლეობის, როგორც დასავლეთ, ისე აღმოსავლეთ საქართველოს ხალხის, ენა იყო ერთი ენა, ანუ „არიან-ქართველთა“ ენა. როგორც ამის შესახებ წერდა დავით აღმაშენებლის მოძღვარი არსენ ბერი „ჩვენ შვილნი ვართ მათ არიან-ქართლით გამოსულთანი და ენაი მათი ვუწყით“ (ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები. ტ. III, გვ. 47). „ქართლის ცხოვრების“ თანახმადაც ფარნავაზის სახელმწიფოში და მისი

წინამორბედის აზონის სახელმწიფოშიც აღმოსავლეთ საქართველოსთან ერთად შედიოდა დასავლეთ საქართველოც ეგრისისა და არგვეთის საერისთავოების სახით. ენობრივ საკითხსაც ეხება ჩვენი მემატთან და წერს, რომ ფარნავაზის სახელმწიფოში, რომელიც ვრცელდებოდა მდინარე ეგრისწყლიდან სომხეთამდე, მოსახლეობის ენა იყო – ერთი ქართული ენა. სხვა ენა ამ სახელმწიფოში „არ იზრახებოდა, თვინიერ ქართულისა ენისა“ („ქართლის ცხოვრება“, I, გვ. 26).

აღსანიშნავია, რომ სტრაბონი (XI–IV,8) და პლინიუს უფროსი (VI,38) მიიჩნევენ, რომ იბერები კოლხების ქვეყნიდან შთამომავლობენ ალბანელების მსგავსად. სტრაბონი წერს: „გადმოცემით, იასონმა, როცა თესალიელ არმენთან ერთად იმოგზაურა კოლხებში, მიაღწია კასპიის ზღვამდე, იყო იბერიაში, ალბანეთში, არმენიის დიდ ნაწილში და მიდიაში, როგორც ამას გვიმტკიცებს იქ არსებული იასონის სალოცავი და სხვა ძეგლები“ (სტრაბონი. XI, 4,8).

სტრაბონის, ისევე როგორც სხვა ბერძენ ავტორთა, აზრით სამხრეთ კავკასიის, ჩრდილო არმენიის („არმენიის დიდი ნაწილისა“) და ჩრდილო მიდიის მოსახლეობა ერთი წარმოშობისაა. ისინი სამხრეთიდან შემოსული ერთი ხალხის შთამომავლები არიან, კერძოდ, მათი აზრით ბალკანეთის ნახევარკუნძულიდან გამოსულ თესალიელებს და მათ მეზობლებს ჯერ შეუღწევიათ მცირე აზიასა და პონტოსპირეთში, შემდგომ ისინი შემოსულან სამხრეთ კავკასიაში, ჩრდილო არმენიასა და ჩრდილო მიდიაში. კერძოდ სტრაბონი წერს ჩრდილო აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთში დასახლებულ აქეელთა და ჰენიოხთა შესახებ „ამბობენ, რომ ეს აქედია დასახლეს ფტიოტიელმა აქეელებმა იასონის ჯარიდან, ხოლო ლაკონელები დასახლდნენ ჰენიოხიაში“ (სტრაბონი. XI–II,12). სტრაბონი შემდგომ წერს ჩრდილო არმენიის და ჩრდილო მიდიის, ასევე იბერიისა და ალბანიის მოსახლეობის წარმოშობის შესახებ. „...გადმოცემით, იასონმა კოლხებში თავისი მოგზაურობის დროს თესალიელ არმენთან ერთად შეაღწია კასპიის ზღვამდე, იყო იბერიაში, ალბანიაში, არმენიისა და მიდიის დიდ ნაწილში, როგორც ამას უჩვენებს იქ

არსებული იასონის სალოცავები და სხვა ძეგლები. შემდეგ მონათხრობთა მიხედვით, არმენი წარმოშობით იყო არმენიდან, ერთი ქალაქიდან, რომელიც მდებარეობდა ბეჰედის ტბასთან, ფერასა და ლარისას შუა. არმენის თანამგზავრებმა დაიჭირეს აკილსენესა და სისპირიტის ოლქი თითქმის კალახანისა და ადიამენამდე ჩათვლით, მან შემდეგ დატოვა თავის თანამოსახელე არმენია“ (სტრაბონი, XI–IV, 8).

ამავე თვალსაზრისისაა ლათინი ავტორი პომპეის სტროგუსი, რომ არმენიელები იაზონის თანამგზავრ არმენის შთამომავლები არიან, ხოლო ალბანელები იტალიიდან, ალბის მთიდან ჩამოყვანენ ჰერაკლეს („ტაციტუსის ცნობები საქართველოს შესახებ“, 1973, გვ.23).

სხვადასხვა ავტორთა ანალიზი სამხრეთ კავკასიის მოსახლეობის წარმოშობის შესახებ საშუალებას იძლევა გამოითქვას მოსაზრება, რომ აქ ჩვენ გვაქვს გარკვეული გამოძახილი ანტიკურ სამყაროში ცნობილი თეორიისა, რომ მათი თანამედროვე კოლხიბერები კავკასიაში ჩასახლდნენ ხმელთაშუაზღვისპირეთის ტერიტორიიდან. ტაციტუსის მოსაზრებას, რომ იბერები და კოლხები ერთი სამეფო დინასტიიდან იმართებიან, ეხმიანება, როგორც აღვნიშნეთ, უძველესი ქართული წყაროები. მაგ: „ქართლის ცხოვრების“ თანახმად, ეგრისის მმართველი ქუჯი მეფე ფარნავაზს ემორჩილება სიტყვებით: „შენ ხარ შვილი თავთა მათ ქართლისათა და შენ გმართებს უფლობა ჩემი, შენ ხარ უფალი ჩვენი და მე ვარ მონა შენი“ („ქართლის ცხოვრება“, I. გვ.22). ამ სიტყვებიდან ჩანს, რომ ფარნავაზი უფალია, ვითარცა სამეფო დინასტიაში, ლეგიტიმურად უფროსი პირი, ხოლო ქუჯი არის ამავე სამეფო დინასტიის წარმომადგენელი, მაგრამ უფლებრივად ნაკლები რანგის, ანუ ფარნავაზი ტახტის უშუალო მემკვიდრეა, ხოლო ქუჯის ასეთი პატივი არ აქვს და, სამეფო ოჯახის იმჟამინდელი წესის თანახმად, მას ევალება დაემორჩილოს უპირატესს, ანუ ფარნავაზს. მართლაც, სტრაბონის ცნობით, იბერიის მეფეებს ირჩევდნენ ნათესაობისა და ასაკის მიხედვით უფროსობის შესაბამისად (სტრაბონი. XI, III, 6). ჩანს, ფარნავაზი

იბერიის სამეფო სახლში „ნათესაობის“ მხრივ უფროსი იყო.

ანტიკურ სამყაროში ასევე არსებობდა თეორია, რომ ესპანეთის, ანუ დასავლეთის, იბერები წარმოშობილი იყვნენ კავკასიელი იბერებისაგან. ამ მოსაზრებას ეხმიანება დიოდორე სიცილიელი, რომლის მიხედვით არა მხოლოდ სამხრეთ კავკასიის მოსახლეობა იყო წარმოშობილი თესალიელებისაგან, არამედ, თავის მხრივ, თესალიელები წარმოშობილი იყვნენ კოლხებისგან. ის წერს, რომ თეტალოსი, თესალიის ეპონიმი, კოლხი მედეას ძეა. „თეტალოსი, რომელიც დედის მიერ მოკვლას გადაურჩა ... იასონის სამშობლო იოლკოსში მივიდა, აქ მემკვიდრეობის შესაბამისად სამეფო ხელისუფლება მიიღო და ქვეშევრდომებს საკუთარი სახელის მიხედვით თეტალები უწოდა“ (დიოდორე სიცილიელი, ისტორიული ბიბლიოთეკა, I 55.2 წიგნში „ბერძენი მწერლების ცნობები საქართველოს შესახებ“, III, 1976, გვ.49).

თესალიის ისტორიული მოსახლეობა იყო პელაზგები, რომლებიც ტროას ომამდე გადასახლებულან „აღაპებისა და აპენინის მთებს შორის“ (იქვე, გვ. 71). „თესალია და თრაკია, ბერძნული წყაროების ჩვენებით, პელაზგების ოდინდელი სამკვიდრებელია“ („არგონავტიკა“, 1975, გვ. 907). როგორც უკვე აღვნიშნეთ, ბერძენი საეკლესიო პირი გიორგი სვინგელოზი (VIII–X სს.) თესალიელთა წინაპრად მიიჩნევს თობელს, ხოლო ბერძენთა წინაპრად კი იაფეტის სხვა შვილს – იავანს. იგივე ბერძნული წყაროები თობელს იბერთა წინაპრადც მიიჩნევენ („გეორგიკა“, IV-I, გვ.7,61). თესალიელებსა და იბერებს, როგორც ზემოდან ჩანს, ერთი წარმოშობის ხალხად თვლიდნენ არა მხოლოდ ანტიკური ხანის ავტორები, არამედ პირველქრისტიანული ეპოქის მწერლებიც.

თესალიიდან პელაზგური ტომები გამოუძევებით ელინებს. ისინი, როგორც აღვნიშნეთ, გადასახლებულან მცირე აზიასა და შავიზღვისპირეთში. ელინების მიერ თესალიიდან გამოძევებული პელაზგური ტომები, მათ შორის მაკრონები, შავი ზღვის აღმოსავლეთ სანაპიროსაკენ გამოხიზნულან და ნათესავი ტომების მეზობლად დაბი-

ნავებულან. აკ. ურეშაძის აზრით, „მაკრონ მაკრისი „მარგალის“ შესატყვისია და ბერძნული მორფოლოგიის კვალობაზეა გაფორმებული“ („არგონავტიკა“, 1975, გვ.24).

საბოლოოდ თუ შევაჯამებთ, ბერძნულ-ლათინური წყაროების მიხედვით პელაზგურ-თესალიური წარმოშობისად მიიჩნევიან კოლხ-იბერები, აქეელები, ჰენიოხები, ალბანელები, ჩრდილო სომხები და ჩრდილო მიდიელები.

ბერძნული წყაროებით მაკრისელთა და პელაზგთა მეფე იყო იასონი (და მისი სამეფო ოჯახი). ტაციტუსისა და სხვათა მიხედვით იბერთა სამეფო დინასტია იასონისაგან იყო წარმოშობილი. ამ მოსაზრებას ეფუძნება აზრი, რომ ამ წარმოშობის ერთი სამეფო დინასტია მართავდა ვრცელ სივრცეს, რომელშიც ცხოვრობდნენ არა მხოლოდ კოლხ-იბერები, არამედ პონტოს ზღვისპირეთში მცხოვრები სხვადასხვა ტომებიც. ესაა მითრიდატების სახელით ცნობილი დინასტია. აღსანიშნავია, რომ ამავე თვალსაზრისს დაბეჯითებით ავითარებდა ძველი სომხური ისტორიოგრაფიაც. კერძოდ, მოვსეს ხორენაცისა და უხტანესის მიხედვით ღარიოსის ერთ-ერთი მხედართმთავრისაგან წარმოშობილი მიჰრდატიდების სამეფო დინასტია მართავდა პონტოს ზღვისპირეთსა და ქართველთა ქვეყანას. მათი აზრით, მითრიდატე-მიჰრდატიანების დინასტიას ეკუთვნოდნენ ქართველი მეფეები, კერძოდ, წმ. ნინოს ეპოქის მეფე მირიანი და სხვა ქართველი მეფეები, რომ მათი სამეფო ოჯახის წევრები იყვნენ კოლხეთ-პონტოს ზღვიპირეთის მმართველებიც (მოვსეს ხორენაცი, სომხეთის ისტორია, 1984, გვ.111).

ბერძენ და სომეხ ავტორთა ცნობების მსგავსება იმით გამოიხატება, რომ ისინი საუბრობენ ერთი სამეფო ოჯახის, ერთი სამეფო დინასტიის მიერ პონტოს ზღვისპირეთ-კოლხეთ-იბერიის მართვის შესახებ, თუმცა კი ერთნი (ბერძნები) ამ დინასტიის წარმოშობას იასონს უკავშირებენ, მეორენი კი (სომხები) – ღარიოსის მხედართმთავარს. ზემოთ აღნიშნულ წყაროთა ეს თვალსაზრისი ეთანადება ძველ ქართულ ისტორიოგრაფიას. კერძოდ, „მოქცევაი ქართლ-

ისაის“ თანახმად ქრისტეშობამდე დაარსებული ქართული სამეფო დინასტია სამხრეთიდან („არიან-ქართლიდან“) ჩამოსული მეფის ძის აზონის მიერ წარმოიშვა (აღსანიშნავია, რომ ბერძნული წყაროებით იასონიც აზონის ძეა და ამ სამეფო დინასტიას ეზონიდები ეწოდება. ეს იყო ძველ ბერძნულ სამყაროში სახელგანთქმულ პელაზგ თესალიელთა სამეფო დინასტია). „ქართლის ცხოვრების“ თანახმად, ფარნავაზის წინამორბედი აზო იყო დარიოსთან გამარჯვებულ ალექსანდრე მაკედონელის წარმოგზავნილი მხედარმთავარი. ასე რომ, „მოქცევაი ქართლისაი“ უფრო ახლოსაა ბერძნულ ცნობებთან, ხოლო „ქართლის ცხოვრება“ – სომხურთან.

ბერძნულ-რომაული წყაროების მიხედვით ერთი და იგივე სახელის მქონე ტომები სხვადასხვა ადგილას ცხოვრობდნენ. მაგალითად, ჰენიოხები – ჩრდილო შავიზღვისპირეთსა და სამხრეთ იბერიაში, მესხები და სვანები – (სტრაბონის მიხედვით) – ჩრდილო შავიზღვისპირეთსა და კოლხეთის სიღრმეებში. ისტორიულ გალატეთში ეგრიტიკის ტბასთან და ჩრდილო-აღმოსავლეთ ანატოლიაში მდ. ეგრისუსთან მცხოვრები მეგრელები და მაკრისელები. მდ. ეგრისწყალი აფხაზეთთანაც იყო, ისტორიულ ეგრისთან. შეიძლება გვეფიქრა, რომ სამხრეთიდან ჩრდილოეთისაკენ გადასახლების დროს ეს ტომები ერთმანეთს ენაცვლებოდნენ, ხოლო ნაწილი ესახლებოდა შემდგომი ტომის მეზობლად. ყოველ შემთხვევაში, ეტიმოლოგიური ძიება იძლევა ძალზე საინტერესო მასალას. საზოგადო სახელების „არგონავტების“, „მკრონებისა“ და „მკრისელების“ ძველ ბერძენ ავტორთა მიერ მოხსენიებული „კერკეტების“, „გეორგების“, კავკასიაში მცხოვრებ „გელების“ ტომის, ქართული მხარეების „არგვეთის“, „ეგრისის“, „გურიის“, „გუგარქის“, „გარდმანის“, „გარდაბნის“, „ალგეთის“, „გარისის“, სხვა ქართული და მც. აზიური სამყაროს ეთნონიმებისა და ტოპონიმების ფუძეების იგივეობა თესალიურ ეთნიკასა და ტოპონიმიკასთან ქმნის საინტერესო იდენტურ სურათს.

სურათი შემდეგია:

- ა – რგ – ოსი „არგოსი“ (I ვარიანტი, პელაზგური ქვეყანა)
- ა – რგ – ოსი „არგოსი“ (II ვარიანტი, მედეას დისშვილის ფრიქსეს ვაჟი)
- ა – კრ – ისია „აკრისია“ (არგოსის მეფე)
- ა – რკ – ადია „არკადია“ (პელაზგური მხარე)
- ა – რგ – ო „არგო“ (თესალიური ზომადლი)
- მე – გარ – ოსი „მეგაროსი“ (მედეას ვაჟი II ქმარ ეგეოსთან)
- ა – რგ – ონავტი „არგონავტი“ (არგოს ეკიპაჟი)
- მა – კრ – ონი „მაკრონი“ (პელაზგური ტომი)
- მა – კრ – ისი „მაკროსი“ (თესალიური ქვეყანა)
- ა – რგ – უ – ეთი „არგუეთი“ (კოლხური მხარე)
- ე – გრ – ისი „ეგრისი“ (კოლხური მხარე)
- ქე – გრ – იტიკა „ეკერტიკა“ (მდროანასთან მდებარე მხარე პლინიუს უფროსის მიხედვით „ტაციტუსის ცნობები“ 1973, გვ.32)
- გეო – რგ – ები „გეორგები“ (კავკასიური ტომი პლინიუს უფროსის მიხედვით, იქვე, გვ.37)
- ქე – რკ – ეტები „ეკერეტები“ (შავიზღვისპირა ტომი, სტრაბონი)
- გუ – გარ – ქი „გუგარქ“ (ქართლი სომხური წყაროებით)
- გურ – ია „გურია“ (კოლხური მხარე)
- გარ – დმან „გარდმან“ (ქართლის მხარე სომხური წყაროებით)
- გარ – დაბან „გარდაბანი“ (ქართლის მხარე)
- გელ – ი „გელები“ (კავკასიური ტომი პტოლემეოსის მიხედვით)
- ა – ლგ – ეთი „ალგეთი“ (ქართლის მხარე)
- გარ – ისი „გარისი“ (ქართლის მხარე)
- ქარ – თ – ლი „ქართლი“ (ქვეყანა)
- გორ – დ – ა „გორდა“ (სოფელი)
- კოლ – ხი „კოლხი“ (ტომი)

თესალიური და ძველ ქართული (კოლხ-იბერიული), აგრეთვე მცირეაზიული ტოპონიმების გეოგრაფიული და ეთნიკური სახელების ეტიმოლოგიური ძიება გვიჩვენებს, რომ ამ სახელთა ფუძეები ზედმიწევნით იდენტურია. ეს ფუძეებია ძირითადად „გრ“ ან „რგ“. თუ გავითვალისწინებთ, რომ ქართულში გვაქვს ბგერათა დაჯგუფება „გ“, „კ“, „ქ“ და ასევე „რ“ და „ლ“ ბგერათა ურთიერთცვლა, ზოგჯერ ფუძეებში შეიძლება „გრ“ ან „რგ“-ს ნაცვლად შეგვხვდეს „კლ“, „ქრ“, „რკ“, „ლკ“, „გლ“ და სხვა. ამ ერთი ფუძის ურთიერთნაცვალთა ცნობილი ტოპონიმები და ეთნონიმები „კოლხი“, „ქართლი“, „კეგრტიკა“, „გურია“, „ეგრისი“ და ა.შ. ამ მხრივ ისინი იდენტურია. ეს ერთი ფუძეა, როგორც ითქვა, „გრ“ ან „რგ“.

ეტიმოლოგიური მონაცემები აგრეთვე მიუთითებს პელაზგებისა და კელტების შესაძლო ნათესაობის შესახებაც. პელაზგური სახელების „არგოსის“, „აკრისია“-ს, ზემოთ განხილული სხვა სახელების და ასევე კელტების ეთნონიმებისა და ტოპონიმების („კელტები“, „გალები“, „გელვეტები“ და ა.შ.) მსგავსება გვადიდებს საფუძველს ვივარაუდოთ, რომ ფუძე „გლ“, „კლ“, „გრ“, კელტურ-გალურ ტომებისათვისაც ძირითადი მახასიათებელია. აღსანიშნავია, რომ იგივე ფუძეები „გრ“, „რგ“ გააჩნია ჩვენამდე მოღწეულ ფრიგიულ-კაპადოკიური ეთნიკური და გეოგრაფიული სახელების მნიშვნელოვან ნაწილს. მაგ: ფრიგიელთა მეფე გორდიოსი და ფრიგიელთა ქალაქი „გორდიონი“, ჰეროდოტეს მიხედვით, ფრიგიელთაგან მომდინარეობენ — „ბრიგები“. ამ სახელთა ფუძეებია „ფრგ“, „გრდ“, „ბრგ“, რომელთა საერთო ელემენტია „რგ“ და „გრ“. აღნიშნული ფუძე „რგ“, „გრ“, როგორც ვთქვით, კოლხურ-იბერიულ-პელაზგური საერთო ფუძეა. არაა შემთხვევითი, რომ ბოლო საუკუნეების ცნობილმა მკვლევარებმა (მაგ. ვინკლერმა) ძველ სამყაროში ცნობილი „მოსხების“ ტომის წარმოშობა დაუკავშირეს „ფრიგიელებს“ — „ბრიგებს“. ამ უკანასკნელ სიტყვაში ჩვენთვის საინტერესოა ფუძე „ბრგ“, რომელიც შეიძლება „იბერს“ და ასევე, ფუძე „რგ“, „რგ“-ს დაუკავშირდეს, თავის მხრივ „გრ“ „რგ“, როგორც აღვნიშნეთ ქართულ სამყაროს უკავშირდება.

ზემოთ აღნიშნულ მონაცემებს უკავშირდება ივ. ჯავახიშვილის დაკვირვება, რომ სამივე ქართული შტოს, სვანების, ლაზების და ქართვების პირველ სამშობლოდ მოიაზრებოდა ჰიპოთეტური ქვეყანა „კარდუ“ – „ქალდეა“ – „კარდუხი“, რომელთა ფუძეებია „კრდ“, „ქლდ“. მათი საერთო ელემენტია „კრ“ იგივე „ქლ“ („კრ“). ჩვენ უნდა ვივარაუდოთ, რომ ეტიმოლოგიური ძიება გვიდასტურებს ქართულ ისტორიოგრაფიაში ცნობილ თეორიას, ხმელთაშუაზღვისპირეთსა და მცირე აზიის ვრცელ მიწა-წყალზე ქართველთა წინაპრების ცხოვრების შესახებ ქრ. შობამდე წინა ათასწლეულებში. ძველი ავტორები, ჩანს კავკასია-მცირე აზიის აღნიშნულ მხარეებში მცხოვრებ მოსახლეობას ერთი წარმოშობის ხალხად მოიაზრებდნენ. მაგ. ჰეკატოს მილეტელი (ძვ.წ. VI–V სს.) მიიჩნევდა, რომ მოსხები კოლხური ტომია, ანუ მოსხებს და კოლხებს ერთ ხალხად თვლიდა. მართლაც, ფუძეები „კოლხი“-სა („კლხ“ „კლ“, „კლ“ „კრ“) და მოსხების წინაპარი „ბრიგებისა“ („ბრგ“) თითქმის იდენტურია, ორივესთან ფუძისეული ძირითადი ელემენტია „რგ“ – „გრ“ („კლ“ – „კრ“ – „გრ“). ამ ტომებრივი იგივეობით უნდა ყოფილიყო გამოწვეული ის, რომ სტრაბონის, ასევე სხვა ძველ ავტორთა, ცნობით „მოსხები“ ცხოვრობდნენ „კოლხეთის“ სიღრმეებში და შავიზღვისპირეთის ჩრდ.-აღმ. ნაწილში (შემდეგდროინდელ აფხაზეთში). სტრაბონი აღნიშნავს, რომ ჰიტიუნტთან ცხოვრობენ „აქელები, ზიგები, ჰენიოხები, კერკეტები, მოსხები, მათ მალა ცხოვრობენ ფტიროფაგები და სვანები“ (სტრაბონი, XI–II,14), ე.ი. ძველი ბიჭვინთის სანაპირო დასახლებული ყოფილა მოსხებით, მიმდებარე მთები კი – სვანებით (სტრაბონის ეპოქაში, ანუ I ს-ში). სხვაგან სტრაბონი აღნიშნავს მდინარე ფაზისის შენაკადების მალა– „მოსხების ქვეყანაში არის ფრიქსეს მიერ დაფუძნებული ლეკოთიას სამლოცველო, (სტრაბონი, XI–II,17). პლინიუს უფროსის მიხედვით ფასისის სათავე მოსხებშია („ტაციტუსის ცნობები“, 1973, გვ.40). მარკუს ლუკანუსის მიხედვით ცხოვრობენ „მოსხები, იქ სადაც ფასისი მიაპობს კოლხთა დოვლათიან ყანებს“ (იქვე, გვ. 41). ამ ტომთა ერთიანი წარმომავლობით უნდა ყოფილიყო გამოწვეული ის, რომ ძველი მწერლების თვალ-

საზრისით, კოლხეთის დიდი ნაწილი სვანებით იყო დასახლებული. მაგ., როგორც აღვნიშნეთ, სტრაბონი საგანგებოდ ეხება სვანების ცხოვრების საკითხს და წერს, რომ მათი დიდი ნაწილი ცხოვრობდა თანამედროვე აფხაზეთში, სოხუმსა და ბიჭვინთას შორის. ის წერს: „იმ ხალხთა შორის, რომელნიც თავს იყრიან დიოსკურიადაში არიან ფტიროფაგებიც... მათ ახლოს ცხოვრობენ სოანები... უკეთესი მეომრები და ძლიერები არიან ყველასთან შედარებით. ყოველ შემთხვევაში, ისინი ბატონობენ მათ გარშემო მცხოვრებ ყველა ხალხზე, რომელთაც კავკასიის მაღლობები უჭირავთ დიოსკურიადის გარშემო, მათ ჰყავთ მეფე და 300 კაცისაგან შემდგარი საბჭო. ამბობენ, რომ შეუძლიათ 200.000 კაცისაგან შემდგარი ჯარის გამოყვანა. გადმოცემით მათ ქვეყანაში მთის ნაკადებს ჩამოაქვს ოქრო და იჭერენ ფაცერით და ბეწვიანი ტყავით. ამბობენ აქედან წარმოიშვა მითი ოქროს საწმისზე. ზოგიერთები მათ აგრეთვე უწოდებენ იბერიელებს, ისევე როგორც დასავლეთელებს, ორთავე ქვეყანაში ოქროს ქვიშის სიჭარბის გამო. (სტრაბონი, XI–II,19). ასე რომ, სვანებს სტრაბონის დროინდელი მეცნიერები და ავტორები იბერებადაც მოიხსენებდნენ, ხოლო, როგორც აღვნიშნეთ, მათ წინაპრებს „კარდუებთან“, „ქალდელებთანაც“ აიგივებდნენ. პლინიუს უფროსის მიხედვით კოლხეთის ცნობილი ოქროს მეპატრონეები იყვნენ სვანები, ამიტომაც წერს: „კოლხების დამპყრობმა მეფე სავლაკმა მიიტაცა სვანების ტომის მრავალი ოქრო და ვერცხლი“ (იხ. წიგნი „ტაციტუსის ცნობები“, 1973, გვ.39). პლინიუსისვე ცნობით, სვანები ცხოვრობდნენ მდინარე ფასისიდან დიოსკურამდე. ასე რომ, მდინარე ხობი სვანებით დასახლებულ ტერიტორიაზე მიედინებოდა: „მდინარე ხობოსი კავკასიონიდან სვანებზე ჩამოდის“ (იქვე, გვ.32). სვანები ცხოვრობდნენ არა მარტო კოლხეთში, არამედ ჩრდ. კავკასიაშიც. კოლხურ–იბერიული „გრ“ ფუძის მატარებელი ეთნოსი იმჟამად ჩრდ. კავკასიაშიც ცხოვრობდა. ამიტომაც წერს მკვლევარი, რომ „ტომი გეორგები და სვანები ჩრდ. კავკასიაშიც ცხოვრობდნენ“ (იქვე, გვ. 37). კოლხეთში ისე ჭარბი ყოფილა სვანური მოსახლეობა, რომ პლინიუს უფროსი კოლხეთის მოსახლეობას იცნობს ეთნოსახელით „სვანო-

კოლხი“ (იქვე, გვ. 19). ის, რომ სვანებს იბერებს უწოდებდნენ, არ არის შემთხვევითი.

სტრაბონის ცნობით, კოლხეთი ერქვა მხოლოდ ზღვისპირა ვიწრო ზოლს. დასავლეთ საქართველოს მნიშვნელოვანი ნაწილი იბერიის საზღვრებში იმყოფებოდა. ამიტომაც ის წერდა, რომ კავკასიის ქედის „შტოები სამხრეთითაა მიმართული და გადიან შუა იბერიაში. ეს განშტოებები ეხებიან არმენიისა და ე.წ. მოსხიის ქედებს და აგრეთვე სკილოსსა და პარიადრის ქედებს“ (სტრაბონი, XI–II,15). ხაზგასმითაა აღსანიშნავი, რომ სამხრეთისაკენ მიმართულ კავკასიის ქელთა შორის მხოლოდ ლიხის მთა უერთდება (ეხება) „მოსხიის“ (და არმენიის) ქედებს. ის კი, ე.ი. „ლიხის მთა“, შუა იბერიაში გადიოდა. აქედან ჩანს, რომ იბერიის მიწები ვრცლად იყო გადაშლილი ლიხის მთის დასავლეთითაც შავი ზღვისკენ, ამიტომაც იყო მოსხთა ქვეყანაში მდებარე ლეკვოთეას ტაძარი კოლხეთის სიღრმეში და ამავე დროს იბერიის ნაწილში.

როგორც ცნობილია, თესალია იყო შემდეგდროინდელი მაკედონიის ერთი ნაწილი. ამ კუთხით თესალიელ-მაკედონელთა მონაწილეობა ქართველთა სახელმწიფოს ჩამოყალიბებაში ცნობილია ძველი ქართული წყაროებისათვისაც, მაგ: „ქართლის ცხოვრების“ მიხედვით, მაკედონელები არიან ფარნავაზამდელი ქართული სახელმწიფოს მპყრობელი აზო და მისი მრავალრიცხოვანი მეომრები. ძველი ქართული შეხედულებით, რომელიც წყაროებში იყო ასახული, ქართველი აზნაურები, ანუ მოსახლეობის თავისუფალი ფენა, თავის თავს მიიჩნევდა აზონის მაკედონელი მეომრების გენეტიკურ მემკვიდრეებად და მიაჩნდათ, რომ სიტყვა აზნაური წარმოქმნილია აზონისაგან (აზონაური) და არა სიტყვა „აზატიისაგან“, როგორც XIX–XX სს-ში მიიჩნიეს. ასე რომ, საქართველოს მოსახლეობა და მისი მემკვიდრეებიც ხმელთაშუაზღვისპირა ეთნოსებთან ნათესაურ კავშირს ბუნებრივად მიიჩნევდნენ.

მართლაც, აღსანიშნავია რომ ალექსანდრე მაკედონელის ეპოქაში, რომელსაც „ქართლის ცხოვრება“ აკავშირებს ერთიანი ქართული სახელმწიფოს ფორმირებასთან, კვლავ გრძელდებოდა ბალკანეთიდან ტომების გადმოსახლება მცირე აზიაში. ამ დროს გადმოსახლდნენ

მაკედონიის მეზობლად მცხოვრები კელტგალატური ტომები მცირე აზიაში, რომელთაც აქ სახელმწიფო გალატეა დაარსეს. ძველი ბერძნები და ლათინი ისტორიკოსები წერენ არა მხოლოდ ბალკანეთის ნახევარკუნძულიდან კავკასიაში ხალხთა გადმოსახლების შესახებ, არამედ პირიქითა პროცესის შესახებაც, რომელიც გაცილებით უფრო ადრე მომხდარა. მაგ., ისინი წერენ, რომ თესალიიდან წამოსულთა მიერ იბერების, ალბანელებისა და კავკასიის სხვა ხალხების წარმოშობა მოხდა იაზონის კოლხეთში მეორეჯერ მისვლის, კოლხეთში დაბრუნების შემდგომ. თუ ამ მითის უკან დავინახავთ რაიმე ისტორიული ჭეშმარიტების მარცვალს, მაშინ უნდა ვიგულისხმოთ, რომ იაზონის კოლხეთში უკან დაბრუნების ქვეშ მოიაზრებოდა რაღაც ეპოქა ან საუკუნე, რომელიც გავიდა კოლხეთში არგონავტების I ლაშქრობის შემდეგ. ხოლო რაც შეეხება კოლხების გადასახლებას ბალკანეთის ნახევარკუნძულზე, კერძოდ ილირიასა და ასევე ჩრდ. იტალიაში, ძველი ბერძენი და ლათინი ისტორიკოსები მას უკავშირებენ არგონავტების I ლაშქრობის ეპოქას. მაგ., როგორც მიიჩნევა, „აია“ არის კოლხეთის ეპითეტი, მაგრამ აპოლონ როდესეელის სიტყვით სინამდვილეში კოლხეთი შორსაა ტიტანური აიადან („არგონავტიკა“, გვ.159), ხოლო კოლხეთის მეფის აიეტის და კირკე ცხოვრობს იტალიის კუნძულ აიაიაზე, რომელიც ეტრურიაშია („ოდისეა“, IX, 31-32), ჰომეროსის ოდისეის აიაა დასავლეთშია, ტირენის ზღვის კუნძულია, აია კი ეტრურიაშია (იხ. არგონავტიკა, გვ. 214). ოდისევსი თავის ხეტიალის დროს მივიდა იტალიის აიაიაში, ეტრურიაში, ეს აიაა შემდგომ რაღაცნაირად კოლხეთს დაუკავშირეს. აპოლონიოს როდოსელი წერს, რომ კოლხები ამასთანავე მოსახლეობდნენ იტალიასთან ადრიატიკის ზღვის კუნძულზე, ილირიის სანაპიროსთან. ამ კოლხებს აფსირტელები ეწოდებოდათ („არგონავტიკა“, გვ.220). კოლხებით დასახლებულ ამ კუნძულებს ადრე ბრეგიდის კუნძულები ერქვათ, ახლა კვარნეოს კუნძულებია. ეტიმოლოგიურადაც სახელი „ბრეგიდის“ ფუძის („ბრგდ“) დაკავშირება შეიძლება ფრიგიელების წინაპარ ბრიგებთან, რომლის ფუძეა „ბრგ“. ბრგდ—ბრგ. როგორც ცნობილია, ფრიგიელებს აკავშირებენ მოსხებთან, მოსხები

კი ჰეკატოს მილეტელს მიაჩნდა კოლხურ ტომად. მაშასადამე, თუკი კუნძულ ბრეგიდას სახელი უკავშირდება ბრიგების ტომს, ხოლო უკანასკნელთ კავშირი ჰქონიათ კოლხებთან, კუნძულის სახელიც კოლხებთან ყოფილა დაკავშირებული. როგორც აღვნიშნეთ, აპოლონიოს როდოსელის სიტყვით, არგონავტებს გაედევნა კოლხთა დიდი ლაშქარი. ეს კოლხები მისულან ჯერ მდინარე ისტროსთან (დუნაი), სადაც ყოფილა ქალაქი აია („არგონავტიკა“, გვ.163), ე.ი. ძველი ავტორები აიას ათავსებდნენ ხან მდ. ისტროზე, ხან კი სადაც იტალიისაკენ. აპოლონიოს როდოსელი ათქმევინებს არგონავტებს, რომ ისტროსის ერთი ტოტი თითქოსდა ჩაედინება შავ ზღვაში, მეორე კი „ტრინაკრიის“ ზღვაში იტალიასთან. ისტროსზე მოკლეს მედეას ძმა აფსირტე. ისტროსზე იმ დროს ცხოვრობდნენ ბრიგები. ასე რომ, ბრიგებსა და კოლხებს აპოლონიოს როდოსელიც აკავშირებს ერთმანეთთან. ამ ბრიგებმა ისტროსის კუნძულზე ოდესღაც „არტემიდეს აუგეს ტაძარი“ („არგონავტიკა“, გვ.169). აფსირტეს ჯარის შთამომავალი აფსირტელები აპოლონიოს როდოსელის სიტყვით მის დროსაც ცხოვრობდნენ იტალიის კუნძულებზე – „დღესაც იმათი შთამომავლები, აფსირტელები ცხოვრობენ იქა“ (იქვე, გვ.170). აპოლონიოსის სიტყვით, კოლხები მის დროს ასევე ილირიაშიც ცხოვრობდნენ და „ცხოვრობენ დღესაც“ (იქვე, გვ.170). თუ ვენდობით აპოლონიოს როდოსელს, მის ეპოქაში, ძვ. წელთაღრიცხვის III ს-ში, კოლხები ცხოვრობდნენ ორ ადგილას შავიზღვისპირზე და დასავლეთით, ილირიასა (ბალკანეთის ნახ. კუნძ.) და იტალიის კუნძულებზე. იმდენად გავრცელებული ყოფილა ძველ სამყაროში ქართველური ტომების (კოლხებისა და სხვა-თა) ბალკანეთის ნახევარკუნძულზე ცხოვრების თეორია, რომ ოვიდიუსიც (ძვ. წელთაღ. 43 – ახ. წელთაღ. 18 წწ.) თავის „სევდიან სიმღერებში“ წერს: „აქ დუნაიზე ცხოვრობენ კოლხები და ტაბარანები“ („ტაციტუსის ცნობი“, 1973, გვ.22). აღსანიშნავია, რომ პლინიუს უფროსიც (23-79წწ.), რომელმაც გამოწვლილვით აღწერა შავიზღვისპირეთი, წერს თავის „ბუნების ისტორიაში“, რომ ბალკანეთში იყო კოლხების კოლონია პოლა (იქვე, გვ.22). მიუხედავად იმისა, ვირწმუნებთ თუ არა აღნიშნულ

ავტორთა ცნობების სიზუსტეს, მითიური სურათის უკან შეიძლება დავინახოთ ფაქტი იმისა, რომ თავდაპირველად მოხდა კოლხური მოსახლეობის გადასახლება ჩრდილო ბალკანეთსა და ჩრდილო იტალიისაკენ, შემდგომ მათი უკან დაბრუნება ფრიგიელებისა და თესალიელების სახელით. თუმცა კოლხების დასავლეთში გადასახლებას აღნიშნული ავტორები უკავშირებდნენ არგონავტების პირველი ლაშქრობის ეპოქას, ხოლო თესალიელების კავკასიაში შემოსვლას კი – იაზონის მეორე ლაშქრობის ეპოქას. ამ ორ ეპოქას შორის, ალბათ, რეალურად საუკუნეები იყო გასული. აღნიშნულ მოსაზრებას იხიცი ამტკიცებს, რომ თესალიელებს პელაზგური წარმოშობის ხალხად მიიჩნევდნენ, ამ უკანასკნელს კი რაღაცნაირად კოლხებთანაც აკავშირებდნენ, რაც ზემოთ იყო განხილული.

შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ ტროას ეპოქაში მცირეაზიური კოლხური მოსახლეობა სხვადასხვა გზით გადასახლდა ჩრდ. ბალკანეთსა და იტალიაში. მოძრაობა შესაძლოა საუკუნეთა შემდგომაც გაგრძელდა, რისთვისაც ხელი უნდა შეეწყოს კავკასიასა და მც. აზიაში კიმერიელების შემოჭრას. ძვ.წ. VIII ს. შემდეგ კიმერიელთა თავდასხმებს, როგორც ცნობილია, თან მოჰყვა ხალხთა გარკვეული გადაადგილებანი. ყოველ შემთხვევაში უდავო ფაქტია ის, რომ მცირე აზიაში ბალკანეთიდან ხდებოდა ხალხთა მასობრივი გადაადგილებანი, კერძოდ, თავდაპირველად შემოსულან ფრიგიული ტომები, შემდგომ – თესალიური ტომები, ბოლოს კი – კელტური ტომები, რომელთაც ალექსანდრე მაკედონელის ეპოქაში აქ სახელმწიფო გალატეა დაარსეს.

ხალხთა ინტენსიური გადასახლებების გამო, პონტოს ზღვისპირეთი და მისი მიმდებარე მიწა-წყალი, მათ შორის კოლხეთი, არ იყო ეთნიკურად ერთგვარი მხარე. ამის შესახებ თითქოსდა მიუთითებს ჰეროდოტეს და სხვათა ცნობები. კერძოდ, კოლხების მიმართ ძველ მწერალთა შრომებში იყო ორგვარი შეხედულება. ჰეროდოტეს კოლხები თუ ეგვიპტური წარმოშობის ხალხად მიანხნდა, სხვა ავტორების აბსოლუტური უმრავლესობა კოლხებს – კავკასიისა და ჩრდილო არმენია-მიდიის მოსახლეობას თესალიური წარმოშობისად მიიჩნევდა (ალსანიშნავია ავტორთა ერთი ნაწილი

არა მხოლოდ კოლხებს ანათესავებდა ეგვიპტელებთან, არამედ მიიჩნეოდა, რომ თითქოსდა თავდაპირველად ევროპა ეგვიპტელი კოლონისტებით იყო დასახლებული (მაგალითად, ამ ეგვიპტელებით იყო დასახლებული ისტროსთან მდებარე ქალაქი აიაც, სადაც კოლხების ჯარი მივიდა აფსირტეს მეთაურობით (აპ. როდოსელის ცნობით). ჰეროდოტემდე კოლხეთი რომ არ იყო ერთი ეთნოსი, ამის შესახებ მიუთითებენ თანამედროვე ევროპელი მკვლევარებიც და ასევე მიუთითებდა ანტიკური ავტორების ქართველი მკვლევარი ალ. გამყრელიძე. ის წერდა: „ყურადღებას იქცევს ჰენიოხების მრავალსახელიან ტომებზე მითითება და აგრეთვე კრებითად კოლხთა ტომების ხსენება“ („ტაციტუსის ცნობები“, 1973, გვ.33). ალ. გამყრელიძე ფიქრობდა, რომ შესაძლოა ზოგიერთი მწერალი რომელიმე ერთი ტომის ცალკეულ შტოებს სხვადასხვა ეთნოსებად მიიჩნევდა. მცირე აზიიდან, თესალია-მაკედონიიდან და ხმელთაშუაზღვისპირეთიდან მოსახლეობის გადმოსახლების შესახებ სხვადასხვა ავტორი იმდენს საუბრობს (მათ შორის ძველი ქართველი და სომეხი ისტორიკოსები), რომ ალბათ აქ, ამ თეორიაში უნდა ვეძიოთ ჭეშმარიტების მარცვალი. მითუმეტეს, რომ დას. საქართველოს არქეოლოგიური გათხრებიც ძვ. წ. აღ. V–IV საუკუნეებისა ამჟღავნებს იდენტობას ამავე საუკუნეთა მაკედონიურ სამარხებთან (იხ. არქეოლოგიური ექსპედიციის ხელმძღვანელის დარეჯან კაჭარავას ინტერვიუ. ჟურნალი „მუდმივი კავშირის სამყარო“ №1(25)2005წ. გვ.19).

ჰეროდოტეს შემდგომ ვითარება შეცვლილა, სტრაბონს სამხრეთ კავკასიის მთელი მოსახლეობა მიაჩნია ერთი წარმოშობის ეთნოსად, კერძოდ, მისი აზრით, ალბანელები და იბერები თესალიური წარმოშობის მოსახლეობაა და ისინი იაზონისაგან მომდინარეობენ. ამ იაზონის რაზმის წევრ არმენისაგან მომდინარეობს არმენიისა და მიდიის მოსახლეობის ერთი ნაწილი, იმავე ბალკანური წარმოშობისად მიაჩნია ჰენიოხები და კოლხეთის სხვა ტომები. აღსანიშნავია, რომ სტრაბონს არმენიისა და მიდიის მთელი მოსახლეობა არ მიაჩნია თესალიური წარმოშობისად. როგორც ჩანს, ის არმენიელებს არ მიიჩნევდა ერთი ეთნოსისაგან შემდგარ ხალხად.

მიაჩნდა, რომ მხოლოდ არმენიის ერთი ნაწილი არის თესალიური წარმოშობისა. მაშასადამე, არმენიის მოსახლეობის სხვა ნაწილი სხვა წარმოშობისაა, სხვა ეთნოსია. როგორც აღინიშნა, ის წერდა, რომ იასონის თანამგზავრმა არმენმა შეაღწია არმენიის და მიდიის დიდ ნაწილში (სტრაბონი, XI–IV,8). ამით საფუძველი ჩაუყარა არმენიის ამ ეთნოსს. ამ თესალიური წარმოშობის ხალხის განსახლების სამხრეთის საზღვრების შესახებ სტრაბონი წერს, რომ არმენიის თანამგზავრებმა დაიჭირეს „აკილსენესა“ და „სისპირიტის“ ოლქი, თითქმის „კალახანისა“ და „ადიაბენის“ ჩათვლით. მან შემდეგ დატოვა „არმენია“ (სტრაბონი, XI–IV,8). აქედან, ჩვენი აზრით, ჩანს შემდეგი: თესალიური წარმოშობისა იყო არა მთელი არმენია, არამედ „აკილსენესა“ და „სისპირიტის“ ოლქიდან – ჩრდილოეთის მიმართულებით „მტკვრამდე“ – სტრაბონის აღნიშნული შეხედულებით უნდა ყოფილიყო გამოწვეული ის, რომ სტრაბონს მცხეთის სამხრეთით – ქართლის, ანუ იმჟამად არმენიის სახელმწიფოს საზღვრის შიგნით მცხოვრები მოსახლეობა, როგორც ჩანს, სომხებად მიაჩნია. მაშასადამე, თანამედროვე ქვემო ქართლს და „გუგარქს“ სტრაბონი სომხებს მიაკუთვნებს. ამის მიზეზი უნდა ყოფილიყო ის, რომ როგორც ჩანს სტრაბონის წყაროს ეპოქაში ეს ქართული მხარეები სომხეთის სახელმწიფოებრივი გავლენის სფეროში იყვნენ მოქცეული. სომხეთმა იბერიისაგან მიიტაცა გუგარქისა და სხვა მისი მიმდებარე მხარეები. მართლაც, „ქართლის ცხოვრების“ თანახმადაც ამ დროისათვის ქართლში იყო ორმეფობა. მტკვრის მარცხენა სანაპიროს მცხეთელი მეფეები განაგებდნენ, ხოლო მარჯვენას (ე.ი. ქვემო ქართლს და მიმდებარე ქვეყნებს) განაგებდნენ არმაზელი მეფეები. ქართლის მცხეთელი და არმაზელი მეფეები ერთმანეთთან მეტოქეობის დროს იყვნებდნენ მეზობელი ქვეყნების ძალებს. არმაზელი მეფეები ძირითადად სომხურ სახელმწიფოს ეყრდნობოდნენ, რის შედეგადაც, როგორც ჩანს არმენიის გავლენის სფეროში ექცეოდნენ ხოლმე. ეს მოვლენა, ჩანს, სტრაბონმა ან მისმა წყარომ, მიიჩნია იმის დასტურად, რომ არმაზის სამხრეთით მდებარე ტერიტორია არმენიის შემადგენლობაში შედიოდა და შესაბამისად მისი მოსახლეობა სომხებად ჩაითვალა.

აღნიშნული ეპოქის ვითარება კარგად აღწერა გაიუს პლინიუს სეკუნდუსმა, იგივე პლინიუს უფროსმა. იგი თავის წიგნში „ბუნების ისტორია“ მიიჩნევს, რომ იბერია (ასევე კაბადოკია და არმენია) ალექსანდრე მაკედონელის დროს დაიპყრეს მაკედონელებმა (ტაციტუსის ცნობები, 1973, გვ. 29). ეს ცნობა ჩვენთვის იმითაა საინტერესო, რომ იმავე თვალსაზრისს ავითარებს ქართული უმთავრესი საისტორიო წყარო „ქართლის ცხოვრება“. მაშასადამე, საბოლოოდ უნდა ითქვას, რომ სხვადასხვა ბერძენ-რომაელ ავტორთა თვალსაზრისით ქრ. შობამდე I ათასწლეულში სამხრეთ კავკასიაში შემოვიდა ალპურ-ბალკანური წარმოშობის მოსახლეობა, რომელიც ცალკეულ ტომებად დაყოფილი მოძრაობდა პონტოსპირეთიდან კავკასიისაკენ და მან შეავსო მთელი არეალი კასპიისა და შავ ზღვებს შორის. ეს მოსახლეობა მოძრაობდა სამხრეთიდან ჩრდილოეთის მიმართულებით და დასავლეთიდან აღმოსავლეთისაკენ. ამით უნდა ყოფილიყო გამოწვეული ფაქტი იმისა, რომ, როგორც აღინიშნა, კოლხეთი ძველ ავტორებთან მდებარეობდა უფრო სამხრეთით, შემდეგ მოგვიანებით კი შავიზღვისპირეთის ჩრ. აღმ. ნაწილსაც ეწოდა ეს სახელი. შესაბამისად ერთი და იმავე დასახელების ტომების საცხოვრისს ჯერ უფრო სამხრეთით აღნიშნავდნენ, შემდეგ კი უფრო ჩრდილოეთით. ასე აღმოჩნდა ძველ ავტორთა აზრით ალპებიდან (და ჩრდ. იტალიიდან) წამოსული მოსახლეობა, კავკასიის ალბანელები იბერების აღმოსავლეთით, ხოლო „გეორგების“ ტომი ჩრდილო კავკასიაშიც კი. მაგ., პლინიუს უფროსის მიხედვით, „კავკასიის გადაღმა, სკვითებისა და კიმერიელების გვერდით ცხოვრობენ გეორგები“ (იქვე, გვ.37). აღსანიშნავია, რომ გეორგებს ახსენებს პონპონიუს მელაც. ამასთანავე სვანები ცხოვრობენ არა მხოლოდ შავიზღვისპირეთში კოლხეთის ვრცელ მიწა-წყალზე, არამედ ჩრდ. კავკასიაშიც. შეუძლებელია ეტიმოლოგიურად ერთმანეთს არ დაუკავშიროთ მათ მიერ ნახსენები კერკეტები, გეორგები და ასევე მხარის სახელი კეგრიტიკე, რომელიც პლინიუს უფროსის მიხედვით მდებარეობდა მდ. როანასთან. ეტიმოლოგიური მსგავსება შემდეგი სახისაა: აღნიშნული სიტყვების ფუძეებია „კერკტ“ (კერკეტები), „გრგ“ (გეორგები), „კგრტკ“ (კეგრიტიკე)

კრკ-ტ
გრგ
კგრ-ტ-კ

თუ გავითვალისწინებთ იმას, რომ ქართულ ენაში გვაქვს ბგერათა დაჯგუფება „გკქ“, აქედან გამომდინარე, ფუძეებში აღნიშნულ თანხმოვანთა ურთიერთჩანაცვლების პრინციპით შეიძლება მივიღოთ „კრკ“-ს ნაცვლად „გრგ“, ესაა ზემოთ აღნიშნული ფუძე „გრ“, „რგ“. საერთოდ, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, ფუძეებში „გრ“ და „რგ“ ერთმანეთს ენაცვლებიან, შესაბამისად, საერთო ანალიზით, შეიძლება მივიღეთ მოსაზრებამდე, რომ ერთი და იმავე ფუძით აღინიშნებოდა ერთი ეთნოსის სხვადასხვა ტომი. მაშასადამე „კერკეტები“ „გეორგები“ და „კეგრიტიკის“ მოსახლეობა იყვნენ სხვადასხვა დასახელების ტომები ერთიფუძისა. თუ გავითვალისწინებთ, რომ როანა ანუ მდინარე რიონთან მდებარე „კეგრიტიკე“ არის ეგრისი, მივალთ დასკვნამდე რომ გეორგები, ეგრისელები და აფხაზეთის კერკეტები ერთი ეთნოსი იყო.

პლინიუს უფროსის აღნიშნული ცნობა, რომ კოლხეთში მდინარე როანას მხარეს მდებარეობდა „კეგრიტიკე“ („ტაციტუსის ცნობები“, 1973, გვ.32) ჩვენთვის იმითაა ძვირფასი, რომ ეტიმოლოგიურად სიტყვა „კეგრიტიკე“-ს ფუძე „კგრტკ“ იდენტურია სიტყვა „ქართლის“ ფუძისა – „ქრთ“.

„კ - გრტ -კ“
„ქრთ“

ანალოგიურად, როგორც ცნობილია, ბგერათა დაჯგუფება „გკქ“-ს გვერდით ქართულ ენაში გვაქვს – დაჯგუფება „დტთ“. სიტყვა ქართლის ფუძეში (ქრთ), „თ“ შეიძლება შეიცვალოს „ტ“ ან „დ“ ბგერით (მდრ. „გარდმანი“, „გარდაბანი“), ხოლო „კეგრი-ტი-კის“ ფუძეში „გ“ ბგერა შეიძლება „ქ“-თი ჩავანაცვლოთ, ხოლო „ტ“-თ“,

კ-გრტ-კ
კ-ქრთ
ქრთ

„კ“ და „გ“ – ჯგუფდებოდა და მიიღებოდა ორი იდენტური, ჩანს ურთიერთგამაძლიერებელი ბგერა, ასევე არის სხვა ქართული ტომის (მხარის) ფუძეშიც. იგულისხმება გუგარქ (გგრ), გეორგ (გრგ) [გვრ, გრგ] და ასევე სიტყვა „კვერიტიკის“ ფუძეშიც (კვრტკ);

ფუძეების ასეთი ეტიმოლოგიური მსგავსება კიდევ უფრო აძლიერებს ბერძენ-რომაელ ავტორთა თვალსაზრის, რომ სამხრეთ კავკასიაში, კერძოდ კი დასავლეთ და აღმოსავლეთ საქართველოში, ერთი ეთნოსი სახლობდა. კვერიტიკე, როგორც ყველაფრიდან ჩანს, არის თავდაპირველი ფორმა სიტყვა „ეგრისისა“, მაშასადამე თუ ამ მოსაზრებას გავიზიარებთ, სიტყვა „ეგრისის“ ფუძეში დაკარგულია ბგერა „თ“ (დ,ტ). თავდაპირველად შესაძლებელია ეს სიტყვა „ეგრისი“ გამოითქმოდა ასე: ეგრიტი ან „ეგრიტისი“ (ეგრითისი, ეგრიდისი). პლინიუს უფროსის ცნობა ჩვენ უფლებას გვაძლევს გამოვთქვათ ასეთი თვალსაზრისი: ეგრიტიკე, ეგრითი, ეგართ, გართ, ქართ, ქართლი.

პლინიუს უფროსის მიხედვით სხვა არის მდინარე როანა (ეს უნდა იყოს თანამედროვე მდინარე რიონი) და სხვაა მდინარე ფასისი (ეს უნდა იყოს თანამედროვე მდინარე ჭოროხი). პლინიუს უფროსი ძალზე გამოწვლილვით აღწერს აღმ. შავიზღვისპირეთს, იმდენად, რომ მიუთითებს არა მხოლოდ ტომთა განსახლების ზუსტ გეოგრაფიულ არეალს, არამედ ზოგჯერ გადმოგვცემს მდინარეთა შორის მანძილებს ნაბიჯებისა და „სტადიონების“ მიხედვით (სიგრძის ერთეული სტადიონი უდრიდა 177 მეტრსა და 40 სანტიმეტრს). მაგალითად, მისი ცნობით მდინარე თერმოდონტთან ცხოვრობდნენ კენებისა (აღბათ ჭანების) და ხალიბების ტომები (ეს მდ. თერმოდონტი იმითაა საინტერესო, რომ თემისტიოსის მიხედვით თერმოდონტის მახლობლად ფასისთან მდებარეობდა ცნობილი „ფასისის რიტორიკული სკოლა“. იქვე მახლობლად ყოფილა მხარე არმენია. თუ პლინიუსს ვერწმუნებით ფასისის

რიტორიკული სკოლა მდებარეობდა მდ. თერმოლონტთან, ანუ ტრაპიზონის მახლობლად, სადაც, მისივე ცნობით, ტრაპიზონის გადაღმა 30000 ნაბიჯის მანძილზე ცხოვრობდა არმენოხალიბების ტომი და იყო დიდი არმენია (იქვე, გვ. 31). ტრაპიზონის ჩრდილოეთით მიედინებოდა მდინარე აფსაროსი და იყო ამავე სახელის მქონე ციხესიმაგრე. პლინიუსი წერდა: „იმ ადგილებში მთებს გადაღმა იბერიაა“ (იქვე, გვ. 32). აქ ცხოვრობდნენ ჰენიოხები, ამპრევტები და ლაზები (მდინარე როანასთან, კევრიტიკეში, ლაზების ცხოვრების შესახებ არ მიუთითებს). მდინარე აფსაროსსა და თერმოლონტს შორის ზღვის სანაპიროზე ცხოვრობდნენ შემდეგი ქართული ტომები: აღნიშნული კენები და ხალიბები, ტიბარენები, მასინები (მოსინიკები); მაკროკეფალები (ქ. კოტიორასთან); ბეხირები და ბუქსურები (ქ. კერასუნტთან და კორდულასთან); მახორონები და სიდონები (ე.წ. შავ მდინარესთან); მდ. სიდენი (აქ იყო ქ. პოლემონიონი), მდ. იაზონიონი; მდ. მელანთიონი (ქ. ფარნაკე), მდ. ტრიპოლისი (ქ. ფილოკალია, ქ. ლივიოპოლისი, ქ. ტრაპეზუნტი); ტრაპეზუნტის აქეთ ცხოვრობდა სან-ჰენიოხთა ტომი (მდ. პიკსეპესის აქეთ) და აღნიშნული მდინარე აფსაროსი. მის აქეთ გაედინებოდა შემდეგი მდინარეები: მდ. აკამპსეონი, მდ. ისისი, მდ. მოგრუსი, მდ. ბათისი (აქ ცხოვრობდა კოლხთა ტომი). ბათისი ეტიმოლოგიურად მოგვაგონებს ბათუმს (ბათისი – ბათუმი). თუმცა უნდა ითქვას, რომ ასეთი დასახელების პუნქტი დღესაცაა ისტორიულ ლაზეთის ზღვისპირზე ამჟამინდელ თურქეთში. პლინიუსის მიხედვით, სხვა ტომია კოლხები და სხვა ტომია ლაზები. ე.ი. მდინარე ბათისიდან მდინარე ფასისამდე გაედინებოდა მდ. ჰერაკლიონი, სადაც იყო ქალაქი მათიუმი. პლინიუსი წერს: „მდ. ფასისი გამოდის მოსხებში“ (ბუნების ისტორია, VI, 13, იქვე, გვ.32). ის წერს: მდინარე ფასისი სანაოსნოა 38500 ნაბიჯის მანძილზე, აქვს 120 ხიდი და გარშემო მრავალი ქალაქია (იქვე, გვ.32). ჩვენი ანგარიშით 38000 ნაბიჯი არის დაახლოებით 30-31კმ. მასშაბადმე, თუ ფასისი ჭოროხია, ის სანაოსნო ყოფილა დაახლოებით 30კმ. მანძილზე. პლინიუსის მიხედვით, მდ. ფასისზე მდებარეობდა ქალაქები კინდარიდა, კირკეუმი, კიგნოსი, სურიუმი, ადრე იქ ყოფილა ქალაქი

ეა, სადაც ფასის ერთვოდა მდინარეები ჰიპოსი და კიანეოსი, უფრო მოშორებით, აფსაროსიდან 70000 ნაბიჯზე, ფასის უერთდება მდ. გლაკოსი (ჩვენი ანგარიშით, ესაა დაახლოებით 56 კმ. თუ ერთ ნაბიჯს ჩავთვლით 80 სანტიმეტრად). მას სხვა ავტორები უწოდებენ „ლიკე“, ესაა ალბათ მდინარე ლიგანისხევი (ლიგანი), რომელიც დაახლოებით 50-60 კმ-ზე ერთვის ჭოროხს. თუ ფასისი გამოდიოდა „მოსხებიდან“, აქ უნდა ვიგულისხმოთ ჭოროხის სათავეები, რომელიც მართლაც მესხური ტომებით იყო დასახლებული. ჩვენს ვარაუდს, რომ ფასისი ჭოროხია, კიდევ უფრო აძლიერებს პლინიუსის აზრი, რომ მის ჩრდილოეთით გაედინება მნიშვნელოვანი მდინარე „როანა“, ეტიმოლოგიურად შეუძლებელია „როანა“ და „რიონი“ ერთმანეთს არ დავაკავშიროთ. ამ მდინარის მნიშვნელობას პლინიუსი ხაზს უსვამს იმით, რომ აღნიშნავს: გაედინება „მდ. როანი კევრიტიკის მხარეს“. შეუძლებელია, ასევე ეტიმოლოგიურად „კევრიტიკე და „ევრისი“ ერთმანეთს არ დავაკავშიროთ. პლინიუსის მიხედვით, მდ. ხობოსი ახლოა ფასისთან (ხომ არ იგულისხმება ამ მდინარის ქვეშ „ხობისწყალი“ და არა მდ. „ხობი“), სადაც თურმე ცხოვრობდნენ სვანები, ხოლო მდინარე როანადან აფსილების ტომამდე (სებას-ტობოლისის ციხესიმაგრემდე) გაედინებოდნენ მდინარეები: „ზიგანა“, „თერზოსი“, „ასტელფოსი“ და „ქრისოროსი“. აფსილების იქით ცხოვრობდნენ სანიკებისა და ჰენიოხების ტომები. პლინიუსი ასევე აღწერს კასპიის ზღვისპირა ტომებსაც და წერს, რომ სხვა ხალხია უდინები და სხვა ხალხია ალბანელები. „ალბანთა ტომი მოდებულია კავკასიის მთებს, აღწევს მდ. მტკვარს, რომელიც სომხეთის და იბერიის საზღვარს წარმოადგენს“ (იქვე, გვ.38), ხოლო უდინები კასპიის ზღვის დასავლეთ ნაპირზე ცხოვრობენ. აქედან გამომდინარე შეცდომაა ამჟამად გავრცელებული თვალსაზრისი, რომ თითქოსდა უდინები ეთნიკური ალბანელები იყვნენ.

უდინებს პლინიუსი სკვითებად მიიჩნევდა. კასპიის ზღვის დასასავლეთ ნაწილი „უჭირავს სკვითების ხალხს – უდინებს“ (იქვე, გვ.38), უდინების აქეთ იბერებისაკენ ცხოვრობდნენ ალბანელები, ხოლო დასავლეთ საქართველოს მნიშვნელოვანი ნაწილი სვანების ტომით დასახლებულად მიიჩნევა. მაგალითად, მითიური აიეტის

შთამომავალ კოლხეთის მეფე სავლაკს მიუღია „კოლხეთის ხელუხლებელი მიწა და მან „მოიპოვა მრავალი ოქრო და ვერცხლი სვანების ტომისა“ (იქვე, გვ. 39). კოლხებსა და მოსხებს ძველ ავტორთა ცნობით მდ. ფასისი აერთებდა. მაგ., მარკუს ლუკანოსი წერს: ცხოვრობენ „სასტიკი მოსხები იქ, სადაც ფაზისი მოაპობს კოლხთა დოვლათიან ყანებს“ (იქვე, გვ. 41). მაშასადამე, აღნიშნული არეალის ძირითადი მოსახლეობა მოსხები, კოლხები და სვანებია. როგორც ითქვა, კოლხეთი არ წარმოიდგინება ერთ ეთნოსად, ეს არის კრებითი სახელი სხვადასხვა ქართული ტომებისა, რომელთა ნათესაობასაც ეტიმოლოგიური ძიებაც ადასტურებს. ამ ერთნაირობის გამო, როგორც ჩანს, სტრაბონისა და დიონ კასიოსის ეპოქაში მთელ ამ არეალს „იბერია“ ეწოდა. რატომღაც შეცდომად მიაჩნიათ დასავლეთ საქართველოზე საუბრისას დიონ კასიოსის მიერ „იბერიის მეფე მითრიდატეს“ ხსენება („დიონ კასიოსის ცნობები საქარველოს შესახებ“, 1956, გვ. 28.). ნ. ლომოური მიიჩნევს, რომ კონტექსტის მიხედვით აქ უნდა იგულისხმებოდეს არა იბერიის, არამედ ბოსფორის მეფე მითრიდატე (ჩვ. ერის I ს-ის 50-იან წლები). რადგანაც სვანებთან დაკავშირებით ახსენებს სტრაბონი იბერებსა და იბერიას, ასევე აქვე მცხოვრებ მაკრონჰენიოხთა მეფეებს შესაძლოა იბერიის მეფეებსაც უწოდებდნენ და ალბათ ამიტომ უწოდებს ჩრდილო-დასავლეთ საქართველოს მხარეების მმართველს დიონ კასიოსი „იბერიის მეფე მითრიდატეს“. მით უმეტეს, რომ სვანების ქვეყნის აღწერისას სტაბონი განმარტავს, თუ რატომ ეწოდა ამ მხარეებს იბერია. საქმე ის იყო, რომ ბერძენი, და განსაკუთრებით ლათინი, მწერლები იმდენ ეთნიკურ მსგავსებას პოულობდნენ კავკასიისა და მათთვის ნაცნობ დასავლეთის იბერიის (კელტ-იბერულ) მოსახლეობას შორის, რომ ისინი კავკასიის (განსაკუთრებით საქართველოს) მოსახლეობას ხშირად უწოდებდნენ არა ვთქვათ „თესალიელებს“ ან „მაკედონიელებს“, როგორც წინა პერიოდის მკვლევარები, არამედ „იბერებს“. დიონ კასიოსამდე ასე მოიქცა სტრაბონი, როცა მან დასავლეთ საქართველოს უკიდურეს ჩრდილო ზღვისპირა ნაწილს „იბერია“ უწოდა და სვანები იბერებად მოიხსენია. ახლა უკვე დიონ კასიოსი უწოდებს

ამავე მხარის მეფეს (როგორც აღვნიშნეთ) „იბერიის მეფე მითრი-
დატეს“. უფრო მოგვიანებით საეკლესიო მწერლები დასავლეთ
საქართველოს „ქვემო იბერიალ“ მოიხსენებენ და იმ საეკლესიო
ერთეულს, რომელსაც ქართველები „აფხაზეთის კათალიკოსს“
უწოდებდნენ, ისინი მუდამ „ქვემო იბერიის საარქიეპისკოპოსოს“
უწოდებდნენ.

XX ს-ში საბჭოთა, რუსი და ქართველი ისტორიკოსები კატე-
გორიულად კრძალავდნენ მოსაზრებას იმის შესახებ, რომ კავკა-
სიაში იბერია ეწოდებოდა ვრცელ მხარეებს, იგნორირებას უკეთებდნენ
თვით სტრაბონის, პლინიუს უფროსის, ეპიფანე კონსტანტინეპ-
ოლელისა ან ვთქვათ დიონ კასიოსის და სხვათა ცნობებს იმის
შესახებ, რომ დასავლეთ საქართველოს სამხრეთ თუ ჩრდილო
ნაწილებს იბერია ეწოდებოდა, ან მოიცავდა მის რომელიღაც ნაწ-
ილს. საბჭოთა ეპოქის ისტორიკოსების დაბეჯითებული მტკიცე-
ბით იბერია მხოლოდ შიდა ქართლს ეწოდებოდა. აღმოსავლეთის
მიმართულებითაც კი ძლიერ ამცირებდნენ მას. მაგ., სტრაბონი
ამტკიცებდა, რომ ალბანეთისა და იბერიის „საზღვარი გადიოდა
მდ. ალაზანზე“. მიუხედავად ამისა, ნ. ლომოური ამტკიცებდა, რომ
იბერიის აღმოსავლეთი საზღვარი მდ. არაგვზე გადიოდა. ამიტო-
მაც ის დიონ კასიოსის მიერ ნახსენებ მდინარე პელორს არაგვად
მიიჩნევდა, სადამდეც თითქოსდა იბერიის სამეფოს საზღვრები აღ-
წევდა (იხ. „დიონ კასიოსის ცნობები საქართველოს შესახებ“,
1966, გვ.60). ნ. ლომოურის თვალსაზრისით, იბერიასა და ალბა-
ნეთს შორის საზღვარი გადიოდა მდ. არაგვზე და შესაბამისად
ალბანეთის მიწა-წყალი ვრცელდებოდა ქალაქ მცხეთამდე. ნ.
ლომოურის თვალსაზრისით ივრისა და ალაზნის ხეობები ეთნი-
კური ალბანელებით იყვნენ დასახლებულნი და შესაბამისად ეს
ტერიტორია არა ისტორიულ საქართველოს, არამედ ისტორიულ
ალბანეთს მიეკუთვნებოდა. ასეთ საეჭვო საფუძველს დაყრდნო
თეორია თითქოსდა ზდებოდა ივრისა და ალაზნის ხეობების მო-
სახლეობის „ქართიზაცია, გაქართველება“ და თითქოსდა ასე თან-
დათანობით შემოვიდა ეს ხეობები ქართულ სამყაროში, შემოუერთ-
და ქართულ ეთნოსს. ქართიზაცია-გაქართველების, როგორც ჩანს,

ყალბი თეორია ნამდვილ „წმინდა თეორიას“, შეურყეველ დოგმას წარმოადგენდა საბჭოთა ეპოქის ისტორიკოსებისათვის. ნ. ლომოური და მისი თანამოაზრეები, როგორც ითქვა, საზღვარს იბერიასა და ალბანეთს შორის მდ. არაგვზე დებენ და რატომღაც არაგვს „პელორს“ უწოდებენ, მაშინ, როცა სტრაბონი არაგვს გარკვევით უწოდებს „არაგი“ (სტრაბონი, XI–III,2), ხოლო იბერიასა და ალბანიას შორის საზღვრად მდ. ალაზანს მიიჩნევს (სტრაბონი, XI, IV, 5). სტრაბონი და დიონ კასიოსი თანამედროვენი იყვნენ და თითქმის ერთ ეპოქაში მოღვაწეობდნენ, ამიტომაც თუ სტრაბონისთვის ცნობილი იყო მდინარე არაგვისა და მდინარე ალაზნის სახელები, ისინი ალბათ ცნობილი იყო დიონ კასიოსისთვისაც. ამიტომაც „პელორი“, ჩანს, ერქვა არა არაგვს, არამედ მტკვრის რომელიმე შენაკადს (შესაძლებელია იორს), შესაძლოა პომპეუსისაგან დევნილმა იბერიის მეფემ ხიდეები გადაწვა არა მარტო არაგვზე, არამედ აღნიშნულ სხვა მდინარეზეც. საბჭოთა ისტორიოგრაფია, თითქმის ყოველ ათწლეულში ან ოცწლეულში, ცვლიდა საისტორიო შეხედულებებს ხალხთა განსახლების შესახებ, აყალბებდა ანდა თვითნებურ ინტერპრეტაციას უკეთებდა მას, ასწორებდა ან ცვლიდა საისტორიო წყაროებს იმის შესაბამისად კრემლი და საბჭოთა ხელისუფლება თუ როგორი თვალით უყურებდა ამა თუ იმ ხალხსა და ეთნოსს, წყალობდა თუ რისხავდა მას (მაგ: ლენინის დროს აზერბაიჯანელებს „მუსულმან ხალხს“ უწოდებდნენ, სტალინის მოღვაწეობის ადრეულ პერიოდში – „თურქებს“, II მსოფლიო ომის შემდეგ კი – „აზერბაიჯანელებს“, შესაბამისად იცვლებოდა ამ ხალხის შესახებ წყაროების მიმართაც დამოკიდებულება. ვთქვათ, თუ 30–40-იან წლებში აზერბაიჯანელებს თურქული წარმოშობის ხალხად მიიჩნევდნენ, 70–80-იან წლებში მათ უკვე მიიჩნევდნენ ალბანელების შთამომავლებად, შესაბამისად ალბანელების ისტორიული მიწა-წყალი და ალბანური კულტურა აზერბაიჯანელთა მემკვიდრეობად იქნა გამოცხადებული).

ქართველთა მიმართ კრემლის დამოკიდებულება თითქმის მუდამ ერთგვარი იყო. მიიჩნეოდა, რომ ქართველები უსაფუძვლოდ ამყოფობდნენ თავიანთ ისტორიული წარსულით, რაც კვებავდა ქართულ

სეპარატიზმს. ეს კი ხელს უშლიდა მათ ინტეგრაციას საბჭოთა ხალხში. კრემლმა მიზნად დაისახა ქართველთა ეროვნული სიამყის მასზრდოებელი ძველი ქართული ისტორიოგრაფია ჩაენაცვლებინა ახალი ქართული საბჭოთა ისტორიოგრაფიით, რაც შესანიშნავად მოახერხეს კიდევ. უარყოფილ იქნა ძველი ქართული ისტორიოგრაფიის ცნობები ქართველი ერის წარმოშობისა და ფარნავაზის ეპოქაში მისი ერთიანი სახელმწიფოს არსებობის შესახებ და მის ნაცვლად განახლებული ფორმით შემოთავაზებული იქნა ჯერ კიდევ XIX–XX სს-ების მიჯნაზე პროფ. პატკანოვისა და მისი მოწაფის ნ. მარის მიერ პეტერბურგის უნივერსიტეტის არმენოლოგიის კათედრაზე შემუშავებული ე.წ. „ქართიზაციის თეორია“. გამოჩენილი ისტორიკოსები და სწავლულები ჩაერთვნენ ამ საქმეში. ამ მიზნით, 1921 წლიდან, საქართველოს ხელმეორე ოკუპაციის შემდგომ, რუსული საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების სთანავე დაიწყო ფართო კამპანია ძველი ქართული ისტორიოგრაფიის წინააღმდეგ მის ჩასანაცვლებლად საქართველოს ისეთი ახალი შეთხზული ისტორიით, რომელიც ხელს შეუწყობდა ქართველი ხალხის სულისკვეთების დათრგუნვას. ამ მიმართულებით ხელისუფლების მიერ საგანგებო ღვაწლები მიეცა იმჟამინდელი ცენტრალური კომიტეტის კულტურის განყოფილების უფროსსა და ამავე დროს უნივერსიტეტის მაშინდელ რექტორს კ. ორაგველიძეს „საისტორიო მეცნიერებაში მარქსისტულ-ლენინური მსოფლმხედველობის დამკვიდრების მიზნით“. მან გადაწყვიტა, რომ საბოლოოდ „აღებულიყო ძველი ქართული ისტორიოგრაფიის ციხე-სიმაგრე“ და მისი ადგილი დაეჭირა „საქართველოს მარქსისტულ ისტორიას“. ეს მხატვრულადაც კარგად გამოხატა კ. ორაგველიძემ, რომელსაც შემდგომში თაობები იმეორებდნენ, როგორც პარტიის ურყევ მიზანს საისტორიო მეცნიერებაში. „ჩვენს წინაშე დგას ციხე-სიმაგრე, რომელსაც საქართველოს ისტორია ეწოდება, რომელიც ჯერ აუღებელია, მაგრამ არ არსებობს ისეთი ციხე-სიმაგრე რომლის აღებაც ბოლშევიკებს არ შეეძლოთ, საჭიროა ენერგიული მუშაობა და მტკიცე ბოლშევიკური ნებისყოფა ამ ციხე-სიმაგრის ასაღებად“ (იხ. წიგნი: „ივ. ჯავახიშვილი ტირანის წინაშე“, თბ., 2004, გვ.172).

ეს იყო დავალება პარტიისა, კრემლისა, რომლის აღსასრულებელ გეგმაშიც, ე.ი. საქართველოს ეროვნული ისტორიოგრაფიის დამაკინებელ სამუშაოში, ჩართული იქნა ყველა იმჟამინდელი სწავლული, მეცნიერი, მოღვაწე, ასპირანტი და სტუდენტი. საბოლოოდ XXს-ის II ნახევარში მიღწეული იქნა მიზანი „დანგრეულ იქნა საქართველოს ისტორიის ციხე-სიმაგრე“ და, როგორც აღვნიშნეთ, მის აღდგენაზე შემოთავაზებული იქნა საქართველოს ახლადგამოცონილი ისტორია, აგებული ე.წ. „ქართიზაციის“ თეორიაზე, რომლის მიხედვითაც დასავლეთ საქართველოს მოსახლეობა იყო დამოუკიდებელი ეთნოსი, ძველი კოლხების ეთნო-კულტურული და ენობრივი მემკვიდრე, აღმოსავლეთ საქართველო კი სხვა ეთნოსით „ქართ“-ით იყო დასახლებული. შემდგომში თითქოსდა ამ უკანასკნელის ეთნო-რელიგიური გავლენის შედეგად ასიმილირდა საქართველოს ტერიტორიაზე იქამდე მცხოვრები სხვადასხვა ეთნოსები და ასე ჩამოყალიბდა ქართველი ხალხი. მარქსისტი ისტორიკოსების მიხედვით ეს მოხდა IX–X საუკუნეებში, თუმცა ბოლოდროინდელი იმავე მიმართულების „პატრიოტი“ ისტორიკოსების მიხედვით ეს ჩვენს წ. აღრიცხვამდეც კი შეიძლება მომხდარიყო დასავლეთ საქართველოს მოსახლეობის „ქართიზაციის“ შედეგად. ამ თეორიით აღიზარდნენ თაობები, საისტორიო მეცნიერების დარგის სპეციალისტები. წამოვიდნენ თაობები ისტორიკოსებისა, მეცნიერებისა, რომელნიც დღესაც დაბეჯითებით ავითარებენ და ურყევ ჭეშმარიტებად მიიჩნევენ მარქსისტი ხელისუფლების დაკვეთით შეთხზულ ქართიზაციის თეორიას. ეს თეორია ნებსით თუ უნებლიეთ საფრთხის ქვეშ აყენებს ერის ერთიანობას, აფერხებს ქართველი ხალხის კონსოლიდაციას, ეროვნული თვითშეგნების ამაღლებას, რაც საბოლოოდ სავალალო შედეგებამდე მიიყვანს ჩვენს ერს. ამიტომაც საჭიროა დროულად იგნორირებულ იქნას ეს ცრუ თეორია და აღდგენილი იქნას ძველი ქართული ისტორიოგრაფიის ღირსება და მისი მრავალსაუკუნოვანი ტრადიცია, აუცილებელ ჭეშმარიტებად იქნას აღიარებული მისი მართებული ცნობები ქართველი ერის უძველესი წარმომავლობისა და ფარნავაზის ეპოქაში მისი ეროვნული ერთიანობის

შესახებ. წინააღმდეგ შემთხვევაში ამ საკითხის უგულვებელყოფა ან ქართიზაციის თეორიის მიმართ ყურწაგდება, როგორც უკვე ვთქვით, სავალალო და დამღუპველ შედეგს მოუტანს ჩვენი ხალხის ეროვნულ თვითშეგნებას და ქვეყნის ერთიანობას. ქართიზაციის თეორიიდან გამომდინარე არასწორმა მიდგომამ დააზარალა ასევე საქართველოს ეკლესიის ისტორიაც. საბჭოთა პერიოდში ტენდენციურად და გაყალბებულად შეისწავლებოდა საქართველოს ეკლესიის ისტორია, საბოლოო ჯამში მან საფუძველი ჩაუყარა ქვეყნის ისტორიულ კუთხეებში საეკლესიო სეპარატიზმს. მაგ., ამჟამინდელი საეკლესიო სეპარატიზმი აფხაზეთში და კუთხეებში ძირითადად ეყრდნობა ქართული საბჭოთა ისტორიოგრაფიის მიერ XX ს-ის 30-იან წლებში შემუშავებულ მტკიცებას, რომ თითქოსდა მთელი დასავლეთ საქართველო IX–X სს-მდე შედიოდა კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს იურისდიქციაში და თითქოსდა აქ კონსტანტინოპოლის დაქვემდებარებაში იმყოფებოდა ოთხი ბერძნული საეპისკოპოსო კათედრა (პეტრას, როდოპოლისის (ვარციხის), საისინის (ცაიშის) და ზიგანის (დიღნევი-გუდაყვის)), რომელნიც თითქოსდა გააუქმა „პროზელიტურმა“ ქართულმა ეკლესიამ, რომელიც შეიჭრა დასავლეთ საქართველოში და გაბატონდა იქ. საბჭოთა ისტორიოგრაფიამ უეჭველ ჭეშმარიტებად შემოგვთავაზა თვალსაზრისი, კონსტანტინოპოლის დაქვემდებარებიდან დასავლეთ საქართველოს ეკლესიის გამოსვლა თითქოსდა ქართული ეკლესიის აგრესიის შედეგად განხორციელდა. თითქოსდა ქართული ეკლესია დასავლეთ საქართველოში „გაბატონდა“. სინამდვილეში, როგორც რუის-ურბნისის კრება, და ასევე ყველა ქართული მატთანე, საეკლესიო მწერალი მიუთითებდა, ჩამოყალიბებისთანავე მოციქულმა ანდრიამ იღვაწა „ყოველსა ქვეყანასა საქართველოისასა“ („დიდი სჯულის კანონი“, 1973, გვ. 545). ამ თვალსაზრისს ამტკიცებდნენ არა მარტო რუის-ურბნისის კრების წმ. მამები და ძველი ავტორები, არამედ ბერძენი და რომაელი ავტორებიც. მაგ., მსოფლიო ეკლესიის ერთ-ერთი უძველესი ისტორიკოსი გელასი კესარიელი წერს, რომ IV ს-ის დასაწყისში „ქრისტიანობის ნათელი, ერთი ტყვე ქალის მიერ მიიღეს იბერებმა და ლაზებმა“ („გეორგი-

კა“, I, გვ.186). გელასის ამ ცნობიდან აშკარად ჩანს, რომ წმიდა ნინოს გაუქრისტიანებია ლაზები და მათთან ერთად აღმ. საქართველოს მოსახლეობაც. ამ ძვირფას ცნობას ტენდენციურად განმარტავდა საბჭოთა ისტორიოგრაფია. ჩვენთვის ეს ცნობა იმითაა ძვირფასი, რომ აბსოლუტურად იდენტურია რუის-ურბნისის კრების მამათა განმარტებისა, რომ წმ. ნინოს დროს ნათელ ილო ყოველმა ქართველმა („დიდი სჯულის კანონი“, 1973, გვ. 546). „ყოველი ქართველის“ ქვეშ კი ცხადია იგულისხმება როგორც აღმოსავლეთ, ისე დასავლეთ საქართველოს მოსახლეობა, უფრო კი დასავლეთ საქართველო, რადგანაც კრების მოწვევის დროს 1103 წ. საქართველოს შემადგენლობაში არ იმყოფებოდა აღმოსავლეთ საქართველოს უდიდესი ნაწილი – თბილისი და ქვემო ქართლი, ხოლო კახეთ-ჰერეთი მხოლოდ იმ წელს შემოიერთა დავით აღმაშენებელმა.

გელასი კესარიელის ეს ცნობა განკერძოებით არ ღვას, სხვა მრავალი ბერძენი და რომაელი მწერალი იძლევა მსგავს ცნობას, კერძოდ, იმპერატორ კონსტანტინეს ეპოქაში ქრისტიანობა მიიღეს პონტოსზღვისპირეთში მცხოვრებმა იბერებმა. საბჭოთა ისტორიკოსები, როგორც წესი, მიიჩნევდნენ, თითქოსდა უცხო წყაროთა „პონტოსზღვისპირეთში მცხოვრები იბერები“ ესაა აღმოსავლეთ საქართველოს მოსახლეობა, მაგრამ ბერძნებმა და ლათინმა მწერლებმა მშვენივრად იცოდნენ, თუ რომელ არეალს ეწოდებოდა პონტოსზღვისპირეთი, რადგანაც ეწეოდნენ მის აქტიურ კოლონიზაციას, ცხოვრობდნენ იქ და მათი ქვეყნის სახელმწიფო საზღვრებიც იქამდე აღწევდა. როგორც აღვნიშნეთ, მათ მშვენივრად იცოდნენ, თუ რომელ ქვეყანას ეწოდებოდა პონტოსზღვისპირეთი, არმენიის ჩრდილოეთი და კასპიის სანაპიროები. პონტოსზღვისპირეთში მათ რომ ეგულისხმათ აღმოსავლეთ საქართველო, მაშინ დაწერდნენ, რომ არმენიის ჩრდილოეთით, ან ალბანიასთან მდებარე ქვეყანამ მიიღო ქრისტიანობაო. მაგრამ მათ ტერმინ „პონტოსზღვისპირეთში“ იგულისხმება სწორედ შავი ზღვის აღმოსავლეთ სანაპირო, ოდითგანვე დასახლებული ქართული ტომებით, სტრაბონის ეპოქაშივე იბერიელებად წოდებული სვანებით, იბერიელებად წოდებული,

დასავლეთ საქართველოში მცხოვრები მესხებით და როგორც ბარონიუსი წერს, იბერიელებად წოდებული ლაზებით. დასავლეთ საქართველოსაც ქართლი, იბერია ეწოდებოდა ქართველ მემკვიდრეთა მტკიცებით. ამიტომაც აქ „მოქცევაი ქართლისა“ და „ქართლის ცხოვრების“ ცნობით ეგრისწყალზე გადიოდა მეფე აზონის სახელმწიფო საზღვარი. აქ იყო მეფე ფარნავაზის სამეფოში შემაჯავლი არგვეთისა და ეგრისის საერისთავოები. მეფე ფარნავაზის სახელმწიფოში (ე.ი. დას. საქართველოშიც) სხვა ენა „არა იზრახებოდა“ გარდა ქართული ენისა.

პონტოსზღვისპირეთი იბერებით რომ იყო დასახლებული, ამის შესახებ არანაკლებ მნიშვნელოვანია V-ის დიდი სომეხი ისტორიკოსის მოვსეს ხორენაცის ცნობა, რომ „ვრაცების (იბერების) თავდაპირველი სამშობლო იყო სამხრეთში მდებარე ქვეყანა „ივერია“, საიდანაც ისინი გადმოსახლდნენ პონტოსზღვისპირეთში, სადაც გამრავლდნენ და მიადწიეს სომხეთისა და ალბანეთის საზღვრამდე“ (მოვსეს ხორენაცი. სომხეთის ისტორია, 1984, გვ. 107,111). ამ თვალსაზრის, რომ პონტოსზღვისპირეთი კავკასიაში ქართველების თავდაპირველი საყუდარი იყო, წერს ყველა ძველი სომეხი ისტორიკოსი I ათასწლეულისა. მათ შორის უხტანესიც, რომელიც საგანგებოდ იკვლევდა ქართველთა წარმომავლობასა და ეთნოლოგიას თავისი ცნობილი წიგნის საჭიროებისათვის (უხტანესი. განყოფისათვის სომეხთა და ქართველთა).

საბოლოოდ უნდა დავასკვნათ, რომ ბერძენი და რომაელი, ასევე ძველი ქართველი და სომეხი ისტორიკოსების ცნობებით, დასავლეთ საქართველო იყო ერთი წარმოშობის მოსახლეობით დასახლებული და იმავე წარმოშობისა იყო აღმოსავლეთ საქართველოს მცხოვრებნიც. მათ ქრისტეშობამდე IV-III სს-ში შექმნეს ერთიანი საქართველოს სახელმწიფო, ერთი ქართული სახელმწიფო ენითა და კულტურით. ასეთივე იყო ძველ ქართველ საეკლესიო მამათა ის თვალსაზრისიც, რომელსაც ებრძოდნენ ოფიციალური წრეები XIX-XX სს-ში.

როგორც ილია ჭავჭავაძე წერდა, პატკანოვი და მისი სკოლა ძალზე ცდილობდა დაემტკიცებინა, რომ თითქოსდა „მესხები და

კოლხნი ქართული გვარისანი არ არიან და არც ყოფილან“. (ი. ჭავჭავაძე „ქვათა ღალადი“). ჩვენი საბჭოთა ისტორიკოსები თითქოსდა სიტყვიერად ილიას მემკვიდრეობას აღიარებენ, მაგრამ საქმით მათ მიერ სტრაბონის უტყუარი ცნობების იგნორირება (რომ ისტორიული კოლხეთის ცენტრი და პერიფერიებიც კი მესხური ტომებით იყო დასახლებული, რომ მის დროს (ანუ I ს-ში) სვანებს იბერებსაც უწოდებდნენ), ფაქტიურად წარმოადგენს პატკანოვის აღნიშნული დებულების აღიარებას. თუკი მართლაც კოლხეთის ცენტრალური პროვინციებიც მესხებით იყო დასახლებული I ს-ში, რატომღა დასჭირდათ მათ ქართიზაცია-გაქართველება IXს-ში. ვისაც სჯერა „ქართიზაციის“ თეორიისა და სჯერა, რომ ქართული ენა დასავლეთ საქართველოში გავრცელდა მხოლოდ IX–Xს-ებში, მას არ სჯერა იმისა, რომ მესხები ქართველები იყვნენ და მას არც კოლხების ქართველობისა სჯერა.

ასეა თუ ისე, ბერძენ-რომაელ მწერალთა მიერ ნახსენები პონტოსზღვისპირეთი ეს არის დასავლეთ საქართველო, რომელიც, გელასი კესარიელის სიტყვით, აღმოსავლეთ საქართველოსთან ერთად მოაქცია წმ. ნინომ, რასაც რუის-ურბნისის კრებაც ადასტურებს. სასურველია, თანამედროვე საეკლესიო მოღვაწეებმა და ასევე იმ ისტორიკოსებმა, რომელთაც ღირსეულად აირიდეს საბჭოურ-ათეისტური ზეწოლა, გაიზიარონ და ერთმნიშვნელოვნად აღიარონ რუის-ურბნისის კრების წმ. მამათა თვალსაზრისი, რომ წმ. ნინომ ერთიანი ქართველი ხალხი („ყოველნი ქართველნი“) მოაქცია და უფრო ადრე წმინდა ანდრიამ იქადაგა სრულიად საქართველოში („ყოველსა ქვეყანასა საქართველოსასა“), რომ აღმოსავლეთ და დასავლეთ საქართველო ერთიკურ და პოლიტიკურ მთლიანობას წარმოადგენდა I ს-დანვე. აქედან გამომდინარე მათთვის მიუღებელი უნდა იყოს დასავლეთ საქართველოს „ქართიზაცია“ VIII–Xსს-ში.

ყველას, ვინც დღესაც ერთგული მიმდევარია ამ ე.წ. „ქართიზაციის“ თეორიისა, მოუწოდებთ და სიყვარულით შევაგონებთ, რომ იქნებ ახლებურად მოახდინონ თავიანთ შეხედულებათა გადაფასება და უფრო სხვა, ობიექტური თვალთ შეხედონ რეალობას; ნუ გახდებიან მსხვერპლნი ქართველი ხალხის მტრის მიერ ჩვენი

ერისთვის ძალად თავსმოხვეული, ფსევდოქართული თეორიისა. ცხადია, არავის მიმართ პიროვნული პრეტენზია არ გაგვაჩნია და არც ვისიმე ღირსების შელახვა დაგვისახავს მიზნად. ჩვენ კარგად ვიცით, რომ აბსოლუტური უმრავლესობა ქართიზაციის თეორიის მიმდევრებისა მეტად სახელოვანი და დამსახურებული, ამავე ღრის ღრმა ცოდნითა და პროფესიონალიზმით გამორჩეული პიროვნებები არიან, რომელნიც ჩვენი მხრიდანაც დიდ პატივისცემასა და სიყვარულს იმსახურებენ ამ თვისებათა გამო. ჩვენი მიზანი მხოლოდ ერთია: ჩვენმა თანამედროვე საისტორიო მეცნიერებამ აღიაროს ფუნდამენტალური შეხედულებები ძველი ქართული ისტორიოგრაფიისა, კერძოდ ის, რომ ქრისტეშობამდე IV-III სს-ში უკვე ჩამოყალიბებული იყო ქართველთა ეთნო-პოლიტიკური მთლიანობა, რომელმაც თავისი გამოხატულება ჰპოვა მეფე ფარნავაზის დროს დასავლეთ და აღმოსავლეთ საქართველოს ერთიან სახელმწიფოდ გაერთიანებით, რომელიც არსებობდა საუკუნეთა მანძილზე და წმ. ნინოს დროსაც არსებობდა. ღირსეული და დამსახურებული ადგილი მივუჩინოთ ჩვენი წარსულის რეალობას, რათა ჩვენი აწმყო და მომავალი უფრო ნათელი გახდეს, ვინაიდან როგორც ბრძანებდა დიდი ილია მართალი: „ერის წარსული, მომავლის საფუძველია, მისი მშობელი.“

სულს მიუძღვის ხორცთ ნაქნარი, ავსა-ავი, კარგსა-კარგი, ავს თუ ავი არ უუწოდე, კარგს სახელად რა დავარქო
....მე კი ვფარავ მაგრამ ჩემი სატკივარი არა ჰფარავს
უკუღმართმა ხვნამ და ფარცხვამ ეს ნაყოფი გამოიღო
მოგვითხარა ქართლ-კახეთი ძირ-ფესვიან ამოიღო

ივლისი 2005

პოლხეთი – „ქვემო ივერია“

ძვირფასო მკითხველო, დაპყრობათა დროს მტერი მუდამ ცდილობს დამორჩილებული ხალხის ასიმილაცია-გადაგვარებას. რუსეთის იმპერიაც საქართველოში გაბატონების შემდეგ, მთელი 200 წლის მანძილზე ყოველი ძალისხმევით ცდილობდა ქართველი ხალხის გარუსებას, როგორც ეს ვიცით თვალხილული ფაქტებითა და წყაროებით, ასევე წმინდა პატრიარქის ამბროსი ხელაიასა და კალისტრატე ცინცაძის თხზულებებით. რუსეთის იმპერიულ წრეებს მიაჩნდათ, რომ ქართველთა გადაგვარება-გარუსებისათვის უპირველესად საჭირო იყო ეროვნული მთლიანობის დარღვევა, ერის ისტორიული ცნობიერების გამრუდება. „დაჰყავი და იბატონეს“ დევიზის შესაბამისად უკვე XIX ს. 70-80-იანი წლებიდან სამეცნიერო წრეებს შეუკვეთეს „მეცნიერული“ მეთოდებით, თეორიებითა და სახელმძღვანელოებით დაენერგათ თვალსაზრისი, რომ ქართველი ხალხი სინამდვილეში თითქოსდა შედგებოდა სხვადასხვა თავისთავადი ხალხებისაგან, რომ თითქოსდა სხვადასხვა ეთნოჯგუფები იყვნენ ქართლები, კახელები, იმერლები, მეგრელები, ძველი აფხაზები, მესხები და სხვანი. თითქოსდა თავისთავადი ენები იყვნენ იქამდე ქართული ენის კილოებად მიჩნეული მეგრული, სვანური, ხევსურული, ლაზური, მესხური, ინგილოური თუ ფერეიდნული მეტყველებანი. ყველაზე უფრო მიუღებელი მათთვის აღმოჩნდა ქართული ლიტერატურა და განსაკუთრებით კი საქართველოს ისტორია, რომელიც მწყობრი სისტემის სახით გადმოცემული იყო უძველეს ქართულ მატრიანებსა და წყაროებში.

თუ რაოდენ მიუღებელი და საშიში იყო მათთვის „საქართველოს ისტორია“, ეს კარგად ჩანს რუსეთის იმპერიის ერთ-ერთი დიდმოხელის კ. ორაგველიძის შეფასება-მოწოდებიდან: „ჩვენს წინაშე დგას ციხე-სიმაგრე, რომელსაც საქართველოს ისტორია ეწოდება და რომელიც ჯერ აუღებელია, მაგრამ არ არსებობს ისეთი ციხე-სიმაგრე, რომლის აღება ბოლშევიკებს არ შეეძლოთ. საჭიროა ენერგიული მუშაობა და მტკიცე ბოლშევიკური ნებისყოფა ამ ციხე-სიმაგრის ასაღებად“ („ივ. ჯავახიშვილი ტირანიის წინაშე“, თბ., 2004, გვ. 172).

„ციხე-სიმაგრე, რომელსაც საქართველოს ისტორია ეწოდება“, ვფიქრობ, მტრის მიერ მოცემული საუკეთესო შეფასება ჩვენი ერის წარსული ცხოვრებისა. როგორ შეძლეს ბოლშევიკებმა, ბოროტების იმპერიის მმართველებმა, საქართველოს ისტორიის ციხე-სიმაგრის აღება? საერთოდ შეძლეს მათ ეს? სამწუხაროდ, შეძლეს! სასტიკად გააყალბეს და დაამახინჯეს ჩვენი ისტორია. XX ს. 30-იან წლებში „ცენტრალური კომიტეტის“ იდეოლოგიური ხელმძღვანელის – „კულტურის განყოფილების უფროსის“, უნივერსიტეტის რექტორის კორაგველიძის სიტყვით საქართველოს ისტორიის სიძლიერე იმით გამოიხატებოდა, რომ ის ქართველ ერს მიიჩნევდა ერთიან ხალხად, ერთ ეთნო-პოლიტიკურ მთლიანობად, რომელმაც ვერ კიდევ ქრისტე-შობამდე IV-III საუკუნეებში შეძლო სახელმწიფოებრივი გაერთიანება. ეს თვალსაზრისი მიუღებელი იყო ხელისუფლებისათვის. კორაგველიძე წერდა: „როგორ შეიძლება ვილაპარაკოთ ერთიან ქართველ ერზე?... ივანე ჯავახიშვილი მეცნიერულად ვერ ხსნის თავის განმარტებას, რომ ქართველი ერი რამდენიმე ათასი წლის განმავლობაში არსებობდა!“ (იქვე, გვ. 163).

უარყოფილი იქნა არა მხოლოდ ივანე ჯავახიშვილის თვალსაზრისი ქართველი ერის უძველესობის შესახებ, არამედ სიყალბედ და არამეცნიერულად გამოცხადდა ქართველ მემკვიდრეთა დაბეჯითებული მოსაზრებანი ქრისტესშობამდე ერთიანი ქართველი ერის მიერ პირველი დასავლეთ-აღმოსავლეთ საქართველოს გაერთიანებული სახელმწიფოს ჩამოყალიბების შესახებ. ყველა, ვინც კი გაბედავდა და ქართულ წყაროების ამ თვალსაზრისს გამოიყენებდა თავის ნაშრომებში, შესაბამისად დაისჯებოდა: არ გამოუცემდნენ ნაშრომებს, ან არამეცნიერულად ჩაითვლებოდა ისინი. ამჟამადაც კი, როცა უკვე ღვთის მადლით აღსდგა საქართველოს სახელმწიფოებრიობა, სასკოლო სახელმძღვანელოებში საბჭოური, მაგრამ უკვე „მეცნიერული“ თვალსაზრისის შესაბამისად ფარნავაზი – მხოლოდ „აღმოსავლეთ საქართველოს“ მეფედაა გამოცხადებული. ჩვენს, ამჟამად ოფიციალურ, სინამდვილეში საბჭოურ-რუსული ისტორიოგრაფია, ძველი ქართულის საწინააღმდეგოდ ამტკიცებს, რომ დასავლეთ-აღმოსავლეთ საქართველო არ ყოფილა ერთიანი მეფე ფარნავაზის შემდეგ, რომ

თითქოსდა დასავლეთ საქართველო მხოლოდ მოგვიანებით შევიდა ქართულ კულტურულ და პოლიტიკურ სფეროში, როგორც წესი იგულისხმება IX-X სს. უფრო მეტიც, ჩვენი მეცნიერები თავიანთ თხზულებებში ამტკიცებენ, თითქოსდა ბოლბე, გურჯაანი, მიმდებარე კახეთის მხარეები და ე.წ. „გალმა მხარი“ (საინგილო) თავდაპირველად ალბანელებით იყო დასახლებული, რომელთა „ქართიზაცია-გაქართველება“ IV-V სს-ში მოხდა, არანაკლებ აბსურდულია ცნობილი საბჭოთა ქართველი მეცნიერების თვალსაზრისი თითქოსდა ქვემო ქართლი სომხებით იყო დასახლებული, რომელნიც თითქოსდა კირიონ კათალიკოსმა „გაქართველა“ ქართიზაციის პროცესის შედეგად, ასევე თითქოსდა მოხდა ფშავ-ხევსურეთისა და მიმდებარე კუთხეების ქართიზაცია IX-XII სს-ში, და ასევე თითქოსდა ქართული ეკლესიის ძალადობით გაქართველდა ტაო-კლარჯეთის სომხური მოსახლეობა და იქაური „სომხურ-ქალკედონური“ მონასტრები.

აქედან ჩანს, რომ საბჭოთა იმპერიამ მართლაც შეარყია „საქართველოს ისტორიის ციხე-სიმაგრე“, შეარყია ეროვნული ცნობიერება, ააღორძინა კუთხურ-რეგიონული შეშეცნება, რაც ახლა ხელს უშლის და აბრკოლებს ქართველი ერის კონსოლიდაცია-განვითარების წმინდა საქმეს. იმპერიას ახლაც აქვს იმედი, რომ საქართველო დაიშლება რეგიონალურ სახელმწიფოებრივ წარმონაქმნებად და სათითაოდ დაიპყრობს მათ.

როგორც ვთქვით, რუსების გაბატონებამდე დასავლეთი საქართველო ივერიის, ანუ ჩვენი ქვეყნის ერთ ისტორიულ ნაწილად მიიჩნეოდა და დასავლეთ საქართველოსაც იბერია-ივერია ეწოდებოდა (ეს თვალსაზრისი ამჟამად კატეგორიულადაა უარყოფილი, როგორც უკვე აღინიშნა). ამიტომაცაა, რომ ჩვენი ეროვნული წყაროების თანახმად დასავლეთ-აღმოსავლეთ საქართველოს მოსახლეობას ფარნავაზიდან ვიდრე ვახტანგ გორგასლის ეპოქამდე და მის შემდეგაც გააჩნდა საერთო ერთიანი სახელმწიფო, საერთო ისტორიული ცნობიერება, საერთო კულტურა (ჯერ საერთო წარმართული სარწმუნოება, შემდეგ კი საერთო ქრისტიანული ეკლესია, საერთო ენა, მწიგნობრობა), საერთო სამშობლოს განცდა, საერთო სოლიდარობის შეგრძნება (მაგალითად, ვახტანგ გორგასლის სიყმაწვილის დროს – 10 წლის იყო როდესაც ბერძნებმა მიიტაცეს ქართლის, ანუ ივერიის ტერიტორია

მდ. ეგრისწყლიდან (ახლანდელი ღალიძგა ოჩამჩირესთან) ვიდრე ციხე-გოვამდე (ახლანდელი სენაკი-ნოქალაქევი) – „ამას იგლოვდა ყოველი ქართველი“, როგორც დასავლეთ, ისე აღმოსავლეთ საქართველოში), შესაბამისად საერთო კულტურულ ისტორიული ერთობა. ერთი სიტყვით, მემატანიეთა თქმით, ეს იყო ერთი სახელმწიფოს მქონე ეთნიკური (ეროვნული) კონფენსიური ერთობა, ანუ ქართველი ერი ან ეროვნება.

ამიტომაცაა, რომ რუის-ურბნისის კრების მამათა განსაზღვრებით წმ. მოციქულების საქართველოში შემოსვლის დროს ქართველ ერს გააჩნდა ერთიანი საქართველოს სახელმწიფო, რომელიც მოიცავდა ქვეყნის ორივე, დასავლეთ და აღმოსავლეთ მხარეს, ამიტომაც ბრძანებდნენ ამ კრების წმინდა მამები, შესანიშნავი მეცნიერები და ისტორიკოსები საეკლესიო კრების დადგენილებაში („ძეგლისწერაში“) – პირველწოდებულმა ანდრიამ, იესო ქრისტეს მოციქულმა „იქადაგა სახარება ყოველსა ქუეყანასა საქართველოისასა“ („დიდი სჯულის კანონი“, 1975, გვ. 545). მართალია, ამბობდნენ ისინი, წმ. ანდრიამ ძირითადად დასავლეთ საქართველოში იქადაგა, მაგრამ რადგანაც საქართველო ერთიანი სახელმწიფო იყო, ერთ მხარეში ქადაგება უკვე მთელ ქვეყანაში ქადაგებას ნიშნავდაო, ამიტომაც შესაბამისი თვალსაზრისით წმინდა ნინომ მთელი ქართველი ერი განანათლა, თუმცა კი ძირითადად აღმოსავლეთ საქართველოში იღვაწა. წმინდა მამები წერენ, რომ წმიდა ნინომ „სარწმუნოებასა მიმართ თვისისა მოიზიდა ყოველი სავსება ყოვლისა ქართველთა ნათესავისა“ („დიდი სჯულის კანონი“, 1975, გვ. 546). მასადამე, წმიდა ნინო რუის-ურბნისის კრების მამებს მიაჩნდათ არა აღმოსავლეთ საქართველოს ეწ. „ქართის ტომის“ განმანათლებლად, როგორც გვიმტკიცებდნენ საბჭოთა ისტორიკოსები, არამედ მთელი ქართველი ერისა – „ყოველი სავსება ყოვლისა ქართველთა ნათესავისა“ ასე ერქვა ჩვენს ხალხს მათი სიტყვით დასავლეთ და აღმოსავლეთ საქართველოში. გუშინ ათეისტი, დღეს კი „მორწმუნე“ ისტორიკოსები გვიმტკიცებენ, თითქოსდა ქართველთა იდენტობა, ქართული ეროვნული ცნობიერება ქრისტიანულ ეპოქაში ჩამოყალიბდა, რუის-ურბნისის კრების წმინდა მამები ქართველ ერს ჩამოყალიბებულად მიიჩნევდნენ წმ. ანდრიასა და წმ.

ნინოს დროს, მათი ეს სწავლება არ იყო პირადი დაკვირვების შედეგი, არამედ, როგორც ისინი აცხადებდნენ, ამის შესახებ „ქადაგებენ წიგნნი საეკლესიოთა მოთხრობათანი“ (იქვე, გვ. 546), კერძოდ ამ საეკლესიო წიგნების მიხედვით წმ. ნინომ მთელი ქართველი ერი ე.ი. აღმოსავლეთ, დასავლეთ, სამხრეთ და ჩრდილოეთ საქართველოს მოსახლეობა, ანუ მთელი ქართველი ერი განანათლა. ცხადია, ამ ცნობას უარყოფენ საბჭოთა მეცნიერები, რადგანაც თუ კი წმ. ანდრიასა და წმ. ნინოს დროს ქართველი ერი უკვე ჩამოყალიბებული იყო და იგი არსებობდა, მაშინ, ცხადია, ამ ქართველებს არავითარი „ქართიზაცია – გაქართველება“ არ ესაჭიროებოდა, ნიადავი ეცლება ასევე მათ თეორიას თითქოსდა VII-X სს-ში. „ქართიზაცია“ განიცადა დასავლეთ საქართველოს, ტაო-კლარჯეთისა და ჰერეთ-აღმოსავლეთ კახეთის მოსახლეობამ. ამიტომაც უარყოფენ ისინი ასე დაბეჯითებით მემატთანეთა საუკუნოვან თვალსაზრისს (თუ არ შედიოდა დასავლეთ საქართველო წმ. ანდრიას დროს ქართლის სამეფოში, როგორღა დასჯიდა I ს-ში მეფე ადერკი წმინდა ანდრიას მიერ მოქცეულ ვერისისა ანდა ტაო-კლარჯეთის ერისთავებს?).

მეფე ფარნავაზის სახელმწიფოს „ქართლის სამეფო“ ერქვა და ამიტომაც დასავლეთ საქართველოს „ქვემო ივერია“, იგივე „ქვემო ქართლი“, ხოლო აღმოსავლეთ საქართველოს „ზემო ქვეყანა“ – „ზემო ივერია“ ეწოდებოდა, უკვე ქრისტეშობამდე, წყაროებში მინიშნება „ქვემო მამულები“, „ქვემო ერისთავები“, „ქვემო ქვეყანა“ ეს დასავლეთ საქართველო და მისი მმართველები არიან, ხოლო „ზემო“, როგორც ითქვა, აღმოსავლეთ საქართველოა. XV–XVI სს-ის შემდეგ ერთიანი საქართველოს სახელმწიფო დაიშალა და ჩამოყალიბდა სხვადასხვა ქართული სახელმწიფოებრივი ერთეულები, „ქვემო ქართლი“ უკვე არა დასავლეთ საქართველოს, არამედ თბილისის ქვემოთ სომხეთის მიმდებარე მხარეს ეწოდა. ამიტომაც ამ საკითხის ირგვლივ ხშირი იყო შეცდომები თვით ძველ ისტორიკოსთა შრომებშიც. თეიმურაზ ბაგრატიონმა, დიდმა მეცნიერმა და სწავლულმა ამ საკითხს მიაქცია ყურადღება და წერდა: „ფარსმანის გარდაცვალების შემდეგ მისი ცოლ-შვილი სომხეთში კი არ წაიყვანეს, არამედ ქვემო ივერიაში – კოლხეთში“ (თეიმურაზ ბაგრატიონი. ისტორია დაწყე-

ბითგან ივერიისა, ესე იგი გეორგიისა, რომელ არს სრულიად საქართველო, სპბ., 1848, გვ. 178, შენიშვნა). მაშასადამე, ძველი წყაროს „ქვემო ქართლი“, სადაც გადაუხვეწავთ მეფე ფარსმანის ცოლ-შვილი II-III სს-ში, XVIII ს. ისტორიკოსებს მიუჩნევიათ ე.წ. „სომხითად“, თბილისის ქვემოთ მდებარე მიწა-წყლად, ხოლო თეიმურაზის ცნობით ქვემო ქართლი – კოლხეთს, ანუ დასავლეთ საქართველოს ერქვა. ეს ცნობა მას აუღია „ანტონ კათალიკოსის შეკრებულის მოთხრობიდან, რომელიცა მრავალთა წერილთაგან გამოეკრება“ (იქვე, გვ. 178). დასავლეთ საქართველოსა და იქ არსებულ აფხაზთა საკათალიკოსოს ბერძნულ საეკლესიო წყაროებში „ქვემო ივერია“ და „ქვემო ივერიის საარქიებისკოპოსო“ ეწოდებოდა (იხ. მაქსიმე სარდელი მიტროპოლიტი. ივერიის ეკლესია და მისი ავტოკეფალია, ათენი, 1966).

რატომ ეწოდებოდა დასავლეთ საქართველოს აღმოსავლეთთან ერთად იბერია, ანუ ქართლი? საქმე ის იყო, რომ იბერებით, ანუ ქართველური ტომებით დასახლებული იყო უვრცელესი რეგიონები მცირე აზიასა და კავკასიაში, მათი უმთავრესი ნაწილი. საყოველთაოდაა ცნობილი, რომ პონტო-კაბადოკიის, გალატეას, ლაზიკის (ე.ი. ტრაპიზონის სანახების), სამხრეთ კავკასიის და ჩრდილო შუამდინარეთისა და ასევე ჩრდილო კავკასიის უდიდესი ნაწილი ქართველთა წინაპრებით იყო დასახლებული. მათ სხვადასხვა სახელებით მოიხსენიებდნენ (მოსხები, ხალიბები, კარდუხები, კოლხები, ხალდები, ტიბარენები, მოსინიკები, ტაოხები, ლაზები, გორდიენები, ტაბალები და სხვები), ყველანი ერთი ეთნოსი, ერთი ხალხი იყო სხვადასხვა სატომო სახელებით. იმის შესახებ, რომ ისინი ერთი წარმოშობისა და ერთი ეთნიკური წარმომავლობის ხალხია, ცნობებს გვაწვდიან ბერძენი და ლათინი ავტორები. მაგალითად, ანტიკური სამყაროს ისტორიოგრაფიის უდიდესი წარმომადგენლის ტაციტუსის (50–117 წწ) აზრით, იბერები კოლხური წარმოშობის ხალხია და ამასთანავე იბერიის სამეფო დინასტია კოლხეთშია ჩამოყალიბებული. ის წერს: „იბერები და ალბანელები ამბობენ, რომ თესალიელებისაგან არიან წარმოშობილნი იმ დროს, როცა იასონი მედეას წაყვანასა და მასთან შვილების გაჩენის შემდეგ დაბრუნდა უკან აიეტის ცარიელ სასახლესა და თავისუფალ კოლხებში“ („ტაციტუსის ცნობები საქართველოს შესახებ“,

1973, გვ. 57); თესალიელები პელაზგური წარმოშობის ხალხი იყო, პელაზგების შთამომავლებად ბერძენ-რომაელი ავტორები მიიჩნევენ კოლხებს, მის ნაწილ იბერებს და სხვა ქართველურ ტომებს. სტრაბონიც ამას აღნიშნავს. მისი აზრით თესალიელ-პელაზგები სახლობდნენ მცირე აზიაში – კავკასიაში. შავიზღვისპირეთი (შემდგენდროინდელი აფხაზეთი) სტრაბონის სიტყვით, ფტიოტიელი აქელებით (იასონის ჯარიდან) დასახლდა (სტრაბონი, XI, 2,12); ამავე პელაზგურ-თესალიური წარმოშობისა იყო სამხრეთ კავკასია ალბანეთის ჩათვლით, ვიდრე მიდამდე და შუამდინარეთამდე (სტრაბონი, XI, 4,8). ამავე თვალსაზრისისაა ლათინი ავტორი პომპეის სტროგუსი და სხვანი. აქ ის კი არაა მთავარი, ნამდვილად პელაზგ-თესალიელების შთამომავლები იყვნენ თუ არა იბერები (კოლხები), არამედ ის, რომ მთელი ამ არეალის მოსახლეობა, მისი ტომები, სხვადასხვა სახელწოდებათა მიუხედავად, როგორც ითქვა, ერთ ხალხად, ერთი ეთნიკური წარმოშობის მოსახლეობად მიიჩნეოდა.

ეს ერთიანი წარმოშობის ხალხი მეფე ფარნავაზის ეპოქაში ერთ სახელმწიფოში გაერთიანებულა. ამ ეთნიკური და დინასტიური მთლიანობის აღმნიშვნელია ქუჯი ერისთავის ცნობილი სიტყვები ფარნავაზის მიმართ: „შენ ხარ შვილი თავთა მათ ქართლისათა და შენ გმართებს უფლობა ჩემი, შენ ხარ უფალი ჩემი და მე მონა შენი“ („ქართლის ცხოვრება“, I, გვ. 22).

პირველ ერთიან დასავლეთ-აღმოსავლეთ საქართველოს მომცველ სახელმწიფოში ათასწლეულთა მანძილზე კიდევ უფრო გამთლიანდა და კონსოლიდირდა ქართველი ერი. ამიტომაც სპარსელთა და არაბთა შემოსევებმა, სახელმწიფოებრიობის რყევის მიუხედავად, ვერ შეძლო მისი მთლიანობის დარღვევა VI-VIII სს-ში. ამ ეროვნული მთლიანობის გამო IX-X სს-ში არსებული აფხაზთა, ტაო-კლარჯეთსა და კახეთ-ჰერეთის სამეფოებში ქართული ენა იყო ძველებურადვე სახელმწიფო, კულტურისა და ლეთისმსახურების ენა. სამწუხაროდ, ფარნავაზის სამეფოს ფარგლებს გარეთ აღმოჩნდა ქართველთა უდიდესი რაოდენობა კაპადოკიასა, პონტოსა და ჩრდილო მესოპოტამიაში, ისინი იყვნენ მკვიდრი მოსახლეობა არმენიის სამეფოს ჩრდილოეთსა და ბიზანტიური გავლენის სფეროში მოქცეულ ლაზიკაში (ტრაპიზონის

ოლქში), იქ ხდებოდა მათი ელინიზაცია-გაბერძნება (პონტო-კაპადოკიასა და ისტორიულ ლაზიკაში), ასევე არმენიზაცია (სომეხთა მიერ დაპყრობილ ისტორიული იბერიის მიწა-წყალზე, სტრაბონის მიერ ნახსენებ ხორძენესა თუ პარიადრეში). უნდა ითქვას, რომ საქართველოს ფარგლებს გარეთ მცხოვრებ ქართველებს ჯერ კიდევ ჰქონდათ შენარჩუნებული ეროვნული ცნობიერება და საქართველოშიც ჰქონდათ სიყვარული მათ მიმართ. მაგალითად, კაპადოკიელი წმიდა გიორგი, რომელიც მიიჩნეოდა წმიდა ნინოს ბიძაშვილად, ქართველთა მიერ ეთნიკურ ქართველ წმიდანად განიცდებოდა, კაპადოკიელი წმიდა ნინოს ქართველობის შესახებ გვაქვს სხვადასხვა მწერალთა ცნობები. იშვიათად ქართველებად მიიჩნეოდა ჩრდილო მესოპოტამიიდან ჩამოსული ასურელი მამები და სხვა წმინდანები, მაგალითად კაპადოკიელი ბასილი დიდი და გრიგოლი ღვთისმეტყველი (ნადიმძელი), რომელიც პატივცემულ იყო ვანტანგ გორგასლის ეპოქაშივე ეთნიკურ-ეკლესიური სიახლოვის გამო. აგათანგელოსის, IV ს. სომეხი ისტორიკოსის ცნობით წმიდა ნინომ იქადაგა „ქართველთა შორის კლარჯეთიდან მასქუთებამდე“, ე.ი. კლარჯეთიდან ვიდრე კასპიის ზღვასთან მცხოვრებ მასქუთთა ტომის მიწა-წყლამდე ტერიტორია, სომეხი ისტორიკოსის ცნობით, ქართველებით იყო დასახლებული, ანუ ისტორიული ალბანეთის დასავლეთი ნაწილი (ჰერები, ჰერეთი), ეთნიკური ქართველების მიწა-წყალი იყო ქართულენოვანი და არა ალბანურენოვანი მოსახლეობით, ამიტომ ქართლის კათალიკოსის იურისდიქციაში შედიოდა გვიან შუა საუკუნეებამდე, ამ მხარეთა გამაჰმადიანებამდე. აღსანიშნავია, რომ ჩრდილოკავკასიელები ქრისტიანები იყვნენ და იქ ქართული საეპისკოპოსოებიც არსებობდა (მაგ., ისტორიულ წყაროში ცნობილია ხუნძელი, ანუ დაღესტნელი კათალიკოსი).

საქართველოს სახელმწიფო ამ ეთნიკურ-ეროვნული მთლიანობის გამო კავკასიის უძლიერესი სახელმწიფო იყო. თემურლენგი, რომელიც ჩინეთიდან განვრცობილი უდიდესი იმპერიის მპყრობელი იყო, საქართველოს სიძლიერის გამო, იბულებული განდა რვაჯერ ელაშქრა ჩვენს ქვეყანაში. ბოლოს იკითხა კიდევ, თუ რა იყო ამ სახელმწიფოს სიძლიერის მიზეზი, მოახსენეს, ჩრდილო კავკასიიდან იღებენ ჯარებს თავიანთ ერთმორწმუნეობისა და ეროვნული ერთიანობის გამო. თემურლენგმა

საგანგებოდ ილაშქრა ჩრდილო კავკასიაში და შეცვალა მისი ეთნიკური სახე, კერძოდ, იქ ჩაასახლა ვოლგისპირეთისა და ციმბირ-ენისეის მოსახლეობა, ასევე სხვადასხვა ჩინურენოვანი ტომები. იქამდე, როგორც ითქვა, ჩრდილო კავკასიის მოსახლეობა ეთნიკურ ქართველური ტომები იყვნენ, ლეკები, ჩეჩნების წინაპრები, ჩრდილო კავკასიაში მცხოვრები სხვა ხალხებიც თანდათან ასიმილირდნენ შემოსულ ტომებში და დაკარგეს თავიანთი ძველი ეთნიკური, ე.ი. ქართული სახე. ვახუშტი ბავრატონის ცნობით, ადიღე-ჩერქეზული ხალხები თემურლენგმა ჩამოასახლა ჩრდილო კავკასიაში („ქართლის ცხოვრება“, IV. გვ. 654-655).

ვახუშტის სიტყვით, ისტორიული ალანია, რომელიც იქამდე არსებობდა იქ, სადაც შემდგომ ადიღე-ჩერქეზები დასახლდნენ, ჯერ კიდევ ჩინგის ყანის შემდეგ აოხრდა. იქედან აყრილი ოსები კავკასიაში, ქართველებით დასახლებულ დვალეთში დასახლდნენ, ხოლო ადიღე-ჩერქეზებად სახელდებული ტომები და სხვა ტომები თანდათანობით ჩასახლდნენ იქამდე ქართველებით დასახლებულ ჩრდილო კავკასიაში. ამის გამო ჩრდილო კავკასიის ეთნიკური სახე შეიცვალა. იქამდე ქართულ-ქართველური ტომები სხვადასხვა ტომებში გაითქვიფნენ, გამაჰმადიანდნენ და საქართველოს მტრებად გადაიქცნენ. გაუქმდა ჩრდილო კავკასიის მრავალი ქართული ეკლესია და საეპისკოპოსო. ძველი აფხაზეთის ეთნიკური სახე შეიცვალა იქ ადიღე-ჩერქეზების (აფსუების) ჩამოსახლების შედეგად.

თანამედროვე უცხოელი ენათმეცნიერები მიიჩნევენ, რომ ქართველური ენები და ინდოევროპული ენები ერთი იაფეტური ფუძე ენიდან არის წარმოშობილი, ხოლო ჩრდილო კავკასიურ ენებს ისინი მიაკუთვნებენ „სინო (ე.ი. ჩინურ) კავკასიურ“ ენათა ჯგუფს, მასში შედის ე.წ. „აფხაზურ-ადიღეური ენები“.

ნოსტრათიულ (იაფეტურ) ენათა ჯგუფში ქართველური და ინდოევროპული ენების მოთავსება კიდევ ერთხელ ამტკიცებს უძველეს თეორიას, რომ უვრცელესი ტერიტორია პირინეიდან-კავკასიამდე ქართველთა წინაპრებით იყო დასახლებული და ამასთანავე გვაგონებს თეორიას აღმოსავლეთისა და დასავლეთის იბერების ნათესაობის შესახებ.

27. XI. 2005

ძველი ქართული ლიტურგიკული ენა

ძველი ქართული ლიტურგიკული ენა, რომელიც ფიქსირებულია IV ს-ის ეპიგრაფიკულ და V-VIII სს-ების წერილობით ძეგლებში, იტევს მოძვენო საუკუნეების ქართველური დიალექტების სიტყვათწარმოებასა და სიტყვათა შესატყვისობას, წარმოგვიდგება ვითარცა ზედიალექტი ან კონინე-საერთო ენა, რომელსაც ეფუძნებიან ეგრეთწოდებული ქართველის, სვანებისა და ეგრისელების მისგანვე წარმოშობილი კილოკავები.

ძველი ქართული იყო კონსერვატიული ენა, რომელიც ძალზე იშვიათად თუ ახლდებოდა და იცვლებოდა, თუმცა კი მისგან შექმდებოდა ჩამოყალიბდა თანამედროვე ქართული ენის დიალექტები (ქართლ-კახური, გურული, იმერული, მესხური, სვანური, ლაზური და მეგრული), ისინი, იყვნენ დაბალი ფენის (გლეხების) მიერ გამოყენებული სოციალური კილოები, ხოლო განათლებული ფენა ინარჩუნებდა ძველი ენის ცოდნას.

ალბათ, შესაძლებელია, პირველქრისტიან ქართველთა ენას, ანუ ძველ ქართულ ენას, ვუწოდოთ „ზანურ-ქართული“ ან საერთო ენა. ამ ენაზე ქადაგებდნენ წმიდა მოციქულები და ხალხს (პირველ ქრისტიანებს) I-III სს-ში მოძღვრავდნენ მქადაგებლები. ეს მოსაზრება მე საგანგებოდ გავაცანი 2006 წლის 15 თებერვალს აკადემიკოს ბატონ თამაზ გამყრელიძეს, რადგანაც სწორედ მის მიერ ჯერ კიდევ 60-იან წლებში გამოთქმული მოსაზრება იქცა ჩვენი აღნიშნული დასკვნის ერთ-ერთ წყაროდ. კერძოდ, ის ვ. მაჭავარიანთან ერთად წერდა, რომ „ქართულ-ზანურის დიფერენციაცია ახალი წელთაღრიცხვის მიჯნაზე დაიწყო“ (თ. გამყრელიძე, ვ. მაჭავარიანი, სონანტა სისტემა და აბლაუტი ქართველურ ენებში. 1965. გვ. 17). აქედან ჩანს, რომ წელთაღრიცხვის მიჯნაზე, ანუ 2000 წლის წინ, როდესაც წმიდა მოციქულები და პირველქრისტიანობის მქადაგებლები I-II სს-ში ქადაგებდნენ, ისტორიულ საქართველოში გავრცელებული ყოფილა ჯერ კიდევ ერთიანი ე.წ. „ქართულ-ზანური“ ენა, რომელიც ის-ის იყო აპირებდა დიალექტ-

ტურ დონეზე დაყოფას. მოციქულები I-II სს-ში ქადაგებდნენ ხალხის ენით, ხოლო ხალხური ენა იმჟამად საქართველოში ყოფილა ე.წ. „ზანურ-ქართული“ ენა, რადგანაც მისი დიფერენციაცია სწორედ იმ ეპოქაში დაწყებულა. ჩვენ საგანგებოდ შევეკითხეთ ბატონ თ. გამყრელიძეს, იზიარებდა თუ არა ამჟამად, ე.ი. XXI ს-ის დასაწყისში საკუთარ, ჯერ კიდევ XX ს-ის 60-იან წლებში გამოთქმულ თვალსაზრისს. მან განაცხადა, რომ ეს თვალსაზრისი მისთვის ამჟამადაც სრულიად მისაღებია. როგორც ჩანს, სწორედ ამ „ზანურ-ქართულს“ ეწოდებოდა ძველი ქართული ენა და ესაა ის ძველი საეკლესიო-ლიტურგიკული ენა, რომელიც დაფიქსირებული იქნა ჩვენს წყაროებში. ზეპირი პირველქრისტიანული ქადაგება და სახარების განმარტება ამ ენით ხდებოდა, რაც საერთო იყო დასავლეთ და აღმოსავლეთ საქართველოს მოსახლეობისათვის.

ამიტომაც IV ს-ის დასაწყისში უკვე ჩამოყალიბებული იყო ქრისტიანული საღვთისმეტყველო ზეპირი ტერმინოლოგია. სწავლულთა და მქადაგებელთა მენსიერება ინახავდა ზეპირსიტყვიერ ქრისტიანულ ტერმინოლოგიას, რაც უცვლელად გადაეცემოდა თაობებს.

პირველქრისტიანი ქართველი მთარგმნელი მწერალი IV ს-ში, ალბათ, უნაკლოდ ფლობდა I-III სს-თა უკვე მზამზარეულ ზეპირსიტყვიერი ქრისტიანული ფორმულირებების უამრავ მასალას. აღსანიშნავია, რომ ქრისტიანული ზეპირსიტყვიერი ფორმულები (ტერმინოლოგია და სიტყვათშესატყვისობანი, თქმანი და გამოთქმები) რომელიც გადმოცემდა სახარების მოვლენებს, ქართული ანბანით ჩაწერისას წმიდა წერილის პირველმთარგმნელთა უმთავრეს ენობრივ საყრდენს წარმოადგენდა, რაც აისახა პირველი ქართული ლიტერატურული წერილობითი ძეგლების მიერ. IV-V სს-ში იქამდე უკვე არსებული ზეპირსიტყვიერი თარგმანები არის (იგულისხმება წმიდა წერილი) ლიტერატურული ჩანაწერების საფუძველი, ანუ საფუძველი წერილობითი ლიტერატურისა. ჩვენი მოსაზრებით ასე ჩაისახა I-III სს-ში და IV ს-ში დაფიქსირდა ქართული ლიტურგიკული, ანუ ძველი ქართული საეკლესიო ენა.

დედა ღვთისმშობელი – შიმში ქართული ენისა

ძველი ქართული საეკლესიო ისტორიოგრაფიის თანახმად, საქართველოს წმიდა ეკლესიის მრევლი მოციქულების ეპოქიდანვე იყო მთელი ქართველი ერი და მისი იურისდიქციის საზღვრები მოიცავდა როგორც აღმოსავლეთ, ისე დასავლეთ საქართველოს, კერძოდ, რუის-ურბნისის კრების ძეგლისწერა აღნიშნავს, პირველ-წოდებულმა ანდრია მოციქულმა „იქადაგა სახარება „ყოველსა ქვეყანასა საქართველოსასა“ („დიდი სჯულის კანონი“, 1975, გვ. 545), ხოლო წმიდა ნინომ განანათლა „ყოველი სავსება ყოვლისა ქართველთა ნათესავისაი“ („დიდი სჯულის კანონი“, 1975, გვ. 546). წმიდა ანდრია მოციქულმა ძირითადად იქადაგა დასავლეთ და სამხრეთ საქართველოში. სწორედ ეს მხარეები მიაჩნია რუის-ურბნისის კრებას, I-II სს-ში, მოციქულთა მოღვაწეობის ხანაში, საქართველოს შემადგენელ ნაწილებად, რადგანაც იმჟამად, მათი ცნობით, ქვეყანა ერთიანი იყო, მის ერთ ნაწილში ქადაგება მთელი ქვეყნის განათლებად მიიჩნეოდა, შესაბამისად ანდრია „ყოველი საქართველოს“ მქადაგებელი იყო, ხოლო წმიდა ნინო – მთელი ქართველი ერის, დასავლელ და აღმოსავლელ ქართველთა განმანათლებელი – მის მიერ ნათელ იღო „ყოველმა სავსებამ ყოვლისა ქართველთა ნათესავისა“. ეკლესიის წმიდა მამების და მემკვიდრეების განმარტებით, ჩამოყალიბებისთანავე, I-IV სს-ში, საქართველოს ეკლესია თავის იურისდიქციაში მოიცავდა როგორც დასავლეთ, ისე აღმოსავლეთ საქართველოს და, როგორც ითქვა, მთელი ქართველი ერი (საქართველოს ორივე, დასავლეთ და აღმოსავლეთ ნაწილის მოსახლეობა) მის მრევლს წარმოადგენდა I-IV სს-დანვე. აღსანიშნავია, რომ იმავეს აღნიშნავენ ბერძენ-რომაელი ავტორებიც, კერძოდ, გელასი კესარიელისა (IV ს-ის ავტორი) და გელასი კვირიკელის (V ს.) ცნობებით „იბერებმა და ლაზებმა წმიდა ნინოს ხელით მიიღეს ქრისტიანობა“. ესაა ბერძენ-რომაელ ავტორთა ცნობა, რომლის იგნორირებაც მოხდა საბჭოთა ეპოქაში.

საქართველოში წმიდა მოციქულების (წმ. ანდრია, სიმონ კანანელი, მატათა, ბართლომე, თადეოზი) ქადაგებათა დროს, I-II სს-ში, ორი ათასწლეულის მიჯნაზე ქართველურ ტომებს, ჯერ კიდევ, ფუძე ქართველური ენა აერთიანებდათ, რადგანაც ცნობილი ენათმეცნიერის გ. მაჭავარიანის სიტყვით, საერთო ფუძე ქართველური ენის დიფერენციაცია ახალი დაწყებული იყო. კერძოდ, „ქართულ-ზანურის დიფერენციაცია ახალი წელთაღრიცხვის მიჯნაზე დაიწყო“ (თ. გამყრალიძე, გ. მაჭავარიანი, სონანტთა სისტემა და აბლაუტი ქართველურ ენებში, 1965, გვ.17).

I-IV სს-ში, მოციქულთა და წმიდა ნინოს ეპოქაში, საერთო ფუძე ქართველურ ენაზე დაფუძნებული „ძველი ქართული ენა“ (საერთო-სახალხო ენა) გადაიქცა საღვთისმსახურო და ლიტურგიკულ ენად საქართველოს ყველა კუთხეში, როგორც დასავლეთ, ისე აღმოსავლეთ საქართველოში, მათ შორის აფხაზეთსა, სამეგრელოსა და სვანეთში. აღნიშნული მიზეზების გამო, ძველი ქართული საეკლესიო ენა ხასიათდებოდა ზოგადეროვნული მთლიანობით. მიუხედავად იმისა, რომ შუა საუკუნეებში ქვეყანა ხშირად ნაწევრდებოდა, ძველი ქართული ენა არ ამჟღავნებდა ტომობრივ – გეოგრაფიულ მიკროძობას არც ენობრივ-სტილისტურად, არც იდეურ-პოლიტიკურად. მთელი ქართული სასულიერო და საერო ლიტერატურა იყო ერთიანი – ქართული, რომელ კუთხეშიც არ უნდა შექმნილიყო ესა თუ ის ნაწარმოები და რომელი კუთხის წარმომადგენელიც უნდა ყოფილიყო მისი ავტორი.

მიზეზი ამისა, როგორც ითქვა, იყო ის, რომ ძველი ქართული ენა წარმოადგენდა პროტო, ანუ წინარე ქართველური ენის უშუალო, პირდაპირ განვითარებას იმ ფუძე ენისა, რომელიც კიდევ უფრო ადრე ერთადერთ ენას წარმოადგენდა მთელი ქართველური მოსახლეობისათვის ჯერ კიდევ ძველ კოლხეთში. საერთო ქართველური ენისაგან შემდგომ ეპოქებში წარმოიქმნა ძველი ქართული ენის განშტოებანი, კერძოდ, თანამედროვე სალიტერატურო, მეგრულ-ლაზური და სვანური. ამიტომაც აფხაზეთში, სვანეთსა და სამეგრელოში, სრულიად საქართველოში მხოლოდ პროტოქართულის

უშუალო მემკვიდრე ძველი ქართული ენა იყო ერთადერთი ენა წირვა-ლოცვისა, ღვთისმსახურებისა და კულტურისა. საერთო-ქართველური, ანუ ძველი ქართული ენა ღვთიური მადლით ყოფილა აღბეჭდილი. ეს ჩანს იქიდან, რომ წმიდა მამების ცხოვრების მიხედვით, ყოვლადწმიდა ღვთისმშობელი საუკუნეთა მანძილზე ეცხადებოდა და ესაუბრებოდა წმიდა მამებს ქართული ენით, ზოგჯერ კი ასწავლიდა კიდევ ქართულ ენას, ზოგჯერ კი აცხადებდა, რომ ქართული ენით ცხონება არის შესაძლებელი. მაგალითად, IX ს-ში ყოვლადწმიდა გამოეცხადა ოლიმპოს მთის მონასტრის ბერძენ მამასახლისს, რომელიც დევნიდა ქართულენოვან მლოცველებს, დედღვთისამ განუცხადა წინამძღვარს: „მრავალნი დამკვიდრებად არიან მთასა ამას მათისა ენისა მეტყველნი და ცხონებად არიან და რომელნი მათ არა შეიწყნარებენ, მტერ ჩემდა არიან“ (ს. ყუბანეიშვილი, ქრესტომათია, 1946, გვ.172).

ყოვლადწმიდა ღვთისმშობლის სიტყვიდან ნათლად გამოვლინდა, რომ:

1. ქართული ენა ცხონების ენაა. ცხონება კი ყოველი მორწმუნის გადარჩენაა.
2. ქართული ენის მტრობა ღვთისმშობლის საწინააღმდეგო ქმედებაა.

ერთი საუკუნის შემდეგ ყოვლადწმიდა ღვთისმშობელი საბერძნეთშივე, ივერთა მონასტერში, გამოეცხადა მომაკვდავ პატარა ექვთიმე ათონელს. აქ აღსანიშნავია, რომ ყოვლადწმიდა საუბრობდა ქართული ენით. წმ. ექვთიმე აცხადებდა – „მრჩუა ქართულითა ენითა-აღდეგ, ნუ გეშინინ, ქართულად ხსნილად უბნობდი“. ამის შემდეგ წმ. ექვთიმეს პირიდან ქართული სიტყვა – „ვითარცა წყარო, მოდიან, უწმიდეს ყოველთა ქართველთა“. იქამდე კი საუკუნეებით ადრე ქართული ენა ყოვლადწმიდა ღვთისმშობელმა შეასწავლა ასურელ მამებს და წმიდა ნინოს.

სინას მთაზე, იქ სადაც უფალი გამოეცხადა მოსეს და ათი მცნების ფიცრები გადასცა, ქრისტეანთა უდიდეს მონასტერში, ქრისტეანობის გარიჟრაჟზე, I ათასწლეულში ქართველი მამები კითხულობდნენ ქართული ენის, ანუ ღვთისმშობლისათვის სათნო ენის

სადიდებელს, რომელსაც ერქვა „ქებაი და დიდებაი ქართულისა ენისაი“.

„ღამარხულ არს ენაი ქართული დღემდე ... რაითა ყოველსა ერსა ღმერთმან ამხილოს ამის ენითა ... სახარებასა შინა ლაზარე ჰქვიან ... ახალმა ნინომ მოაქცია და ჰელენე დელოფალმან ... ორნი დანი ვითარცა მარიამ და მართა“. სინას მთის ბერებს VII–IX სს-ში ხელთ ეპყრათ ვითარცა უეჭველი საისტორიო წყარო „მოქცევაი ქართლისაი“, რომელშიც აღნიშნული იყო, რომ ჯერ კიდევ ქრისტესშობამდე IV–III სს-ში აზონ მეფის დროს საქართველოს პირველი ერთიანი სახელმწიფო („ქართლის სამეფო“) აერთიანებდა ქვეყნის ორივე ნაწილს – დასავლეთსა და აღმოსავლეთს, რომ ქუჯი, ეგრისის ერისთავი, ამ ერთიანი სახელმწიფოს ერთ-ერთი ფუძემდებელი იყო. ხოლო მეორე საისტორიო წყაროს „ქართლის ცხოვრების“ ცნობით, ამ ერთიან სახელმწიფოში ფარნავაზ მეფის ჟამს „არ იზრახებოდა სხვა ენა თვინიერ ქართულისა“. ქართული ენა ერთადერთი საერთო-სახალხო-სალიტერატურო, კულტურისა და სახელმწიფო ენას წარმოადგენდა XIX ს-მდე, რუსეთის მიერ საქართველოს დაპყრობამდე. ქართველობა იყო ერთი ერი, ერთი ენით და შეემცნებით. ამიტომაც მიიჩნევადა ქუჯი ერისთავის მსგავსად სამეგრელოს უდიდესი მთავარი ლევან II დადიანი თავის თავს „ივერიის მიწების ხელმწიფედ“, ხოლო ჭყონდიდელი ეპისკოპოსები საქართველოს სახელმწიფოს გამაერთიანებლები იყვნენ საუკუნეთა მანძილზე.

ბოლო კვლევების თანახმად იოანე ლაზი, აღმზრდელი პეტრე იბერიისა, IV ს. ბოლოს და V ს. დასაწყისში, ყოფილა წმიდა წერილის იმ პირველ ქართველ მთარგმნელთა მეთაური, რომელთაც იბერიის სამეფო კარზე, ბაკურ მეფის (პეტრეს პაპის) ოჯახის მფარველობით შეიმუშავეს საერთო ქართული საეკლესიო-ლიტურგიკული ენა (ე.წ. „ძველი ქართული საეკლესიო ენა“), მისი შესაბამისი ტერმინოლოგია და დაიწყეს ინტენსიური თარგმნა წმიდა წერილისა. IV–V სს-თა ქართული თარგმანები XI ს-შიც ექვთიმე და გიორგი მთაწმიდელების წრეში „პირველითგან წმიდად თარგმნილად“ მიიჩნეოდა. პალესტინაშიც იოანე ლაზი

პეტრე იბერთან ერთად აგრძელებდა ამ სამუშაოს. XX ს-ში, ე.წ. „ლაზთა მონასტერში“ იტალიელი არქეოლოგის კორბოს მიერ აღმოჩნდა ქართული წარწერები, სადაც მოხსენიებულია პეტრე იბერის წინაპრები. იოანე ლაზი, თუ იოანე მინჩხი – დასავლელი ქართველი მოღვაწეები წმიდა წერილის ქართულად მთარგმნელთა პირველი სკოლის, ძველი ქართული მწერლობის, ქართული კულტურის სათავეებთან იდგნენ. საერთო ქართველური, ანუ ძველი ქართული ენა ათასწლეულთა მანძილზე ვითარდებოდა. პირველი ათასწლეულის ბოლოსათვის, როგორც ჩანს, უკვე ინაკეთებოდა ძველი ქართული ენის ტერიტორიული დიალექტები ქართლ-კახური, ფხოური, სვანური, მეგრულ-ლაზური.

არაბთა შემოსევების გამო – იქამდე ერთიანი, ვახტანგ გორგასალის დროინდელი სახელმწიფოს დაშლამ, ახალი ქართული სახელმწიფოებრივი ერთეულების (აფხაზთა, ტაო-კლარჯეთის, კახეთ-ჰერეთის, თბილისის საამირო) წარმოქმნამ შეუწყო ხელი ერთიანი ენის დიალექტებად დაყოფას. მიუხედავად ქვეყნის დაყოფისა, ძველი ქართული ენა კვლავ ინარჩუნებდა ერის გამაერთიანებლის ფუნქციას. ყველა აღნიშნულ ერთეულში, კვლავ მხოლოდ და მხოლოდ, ძველი ქართული ენა იყო სახელმწიფოებრივი, კულტურისა და საეკლესიო ლიტურგიკული დანიშნულების ენა.

ერთიანი საქართველოს სახელმწიფოს დაშლის შემდეგ (XV-XVI სს.) ქართლის, კახეთის, იმერეთის, ოდიშის, გურიის, მესხეთის, სვანეთის სამეფო-სამთავროებში გრძელდებოდა ტერიტორიული დიალექტების გაღრმავება, განსაკუთრებით ახალი ენა-კავებისა და კილოების ჩამოყალიბება ოსმალთა და სპარსთა ბატონობისას. ხოლო რუსეთის იმპერია, ქართველი ერის დაშლა-დანაწევრების მიზნით, XIX ს. ბოლოს სამეცნიერო წრეებისა და სახელმწიფო სტრუქტურების გამოყენებით მიზანმიმართულად ავრცელებდა თვალსაზრისს, თითქოსდა მეგრული იყო არა დიალექტი, ანდა კილოკავი ქართული ენისა, არამედ დამოუკიდებელი ენა. მიზეზი ამისა იყო სურვილი, რომ ამოეგდოთ სამეგრელოს ეკლესია-მონასტრებიდან ქართულენოვანი ღვთისმსახურება, მის ნაცვლად კი დაენერგათ მეგრული ღვთისმსახურება და სწავლა-განათლება. მთელი

ქართველი ინტელიგენცია, წმიდა ილია მართლის და დიმიტრი ყიფიანის მეთაურობით, ასევე ქართველი სასულიერო წოდება (წმ. ალექსანდრე ოქრობირიძე, წმ. კირიონი, წმ. ამბროსი ხელაია, წმ. ალექსი შუშანია და სხვ.) დაუპირისპირდა მთავრობის ამ ქმედებას ქართველი ერის დაშლა-დანაწევრების მიზნით წამოწყებულს. თვითონ სამეგრელოს მოსახლეობა წინ აღუდგა ამ საქმეს. კერძოდ, სამეგრელოში ტარდებოდა საეკლესიო კრებები, რომელნიც იღებდნენ დადგენილებებს, რომ არ უნდა შემოღებულიყო მეგრული წირვა-ლოცვა და განათლება, არამედ სამეგრელოს ხალხს უნდა დარჩენოდა ძველი მამაპაპეული, ძველ ქართულზე დაფუძნებული განათლების სისტემა და წირვა-ლოცვა.

XX ს-ში, ათეისტების ბატონობისას, რუსეთის ხელისუფლებამ უკვე შეაჩვია საზოგადოებრივი აზრი, რომ მეგრული არის არა დიალექტი ქართული ენის, არამედ დამოუკიდებელი ენა. ასევე დამოკიდებულება სვანურის მიმართაც. ამჟამად საქართველოს სახელმწიფოს დაშლა-დანაწევრებისა და ქართველთა მთლიანობის დაშლის მიზნით, შესაბამისი „მეცნიერები“ და წრეები მოითხოვენ მეგრულზე, ვითარცა დამოუკიდებელ ენაზე, განათლების სისტემის და წირვა-ლოცვის აღორძინებას.

ჯორჯ ჰიუტი პირდაპირ მოუწოდებს სამეგრელოს მოსახლეობას „ამხილონ იმპერიალისტი ქართველები და შეიმუშაონ საკუთარი სალიტერატურო მეგრული ენა“, შექმნან ახალი კულტურა.

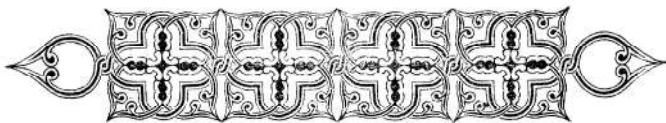
ჯორჯ ჰიუტმა კარგად იცის, რომ სამეგრელოს მოსახლეობა ძველი ივერიელებია აღმოსავლეთ საქართველოს ხალხთან ერთად. ივერიული ენა და ივერიის ეკლესია ისევე ეკუთვნის მეგრულსა და სვანს, როგორც ქართულსა და კახელს.

ყოვლადწმიდა ღვთისმშობლის წილხვედრი ივერიისა და მისი ერის დაშლა-დანაწევრება არც ისე ადვილი საქმეა. ქართველი ერი მტკიცე უნდა იყოს და ერთიანი, ვითარცა ივერიის მიწას მობარებული კვართი უფლისა. გადარჩენისა და ცხონების ძველი ქართული ენა, ანუ თავდაპირველ ქართველურ ტომთა საერთო-სახალხო ენა, უფლის მადლით უძველეს დროსვე წირვა-ლოცვისა და ლიტურგიკის ენად ჩამოყალიბდა. როგორც აღინიშნა, ასურელ

მამათა ცხოვრებიდან ნათლად ჩანს, რომ სულიწმიდა, რომელმაც ენათა ცოდნის უნარი მიანიჭა წმიდა მოციქულებს, საქართველოს ეკლესიის განმანათლებელთა შორისაც იღვწოდა. ამიტომაც, იოანე ზედაზნელის მემკვიდრის ცნობით, წმიდა იოანეს, გვარტომობით ასირიელს, საქართველოში გამოგზავრებისას სულიწმიდის მიერ მიენიჭა ქართული ენის ცოდნა – „ნეტარმან იოვანეცა წამსა შინა ისწავა ენა ქართველთა სულისა მიერ წმიდისა“ („ცხოვრებაი შიოსი და ევაგრესი“, 2005, გვ.109).

სულიწმიდის მიერ ქართული მეტყველების მინიჭება ასურელი მამებისათვის უდიდესი სასწაული იყო იმ დროის მორწმუნეებისათვის. მემკვიდრე წერს – „ესე სასწაული, ძმანო, მიმსზგავსებულ არს სიონს გარდამოსვლასა სულისა წმიდისასა წმიდათა ზედა მოციქულთა და განყოფასა ენათა ცეცხლისათა, ჭეშმარიტად საკვირველ არს ღმერთი შორის წმიდათა მისთა, რომელმან სულითა წმიდითა წამსა შინა აღატყუა სიტყვითა ზრახვად იოანე, რომელი არცა ოდეს ასმიოდა და არა თუ ესწავა“ ... „მოეცა იოანეს ენაი ქართულად მეტყველი“ (იქვე, გვ.29). მაშასადამე, ქართული ენის ცოდნა ზეგარდმო მიენიჭათ ასურელ მამებს, შესაბამისად, წმ. ნინოსა და წმ. მოციქულებს. ესაა ღვთისმშობლის ენა, წმიდა ივერიის საეკლესიო ენა. გაუჭირდება ამ ენის მტრებს ღვთის ნების წინააღმდეგ სვლა. „აღსდგება საქართველო“, „აღსდგება საქართველო“ – ოქროს დაფებზე წაწერილი ეს სიტყვები ეჭირათ თურმე ქართველ წმიდანებს ყოვლადწმიდა ღვთისმშობლის კრებაზე, ვაჟა ფშაველას „ჩვენებით“. ჩვენც ვსასობთ, რომ ღვთისმშობლის წილხვედრილი წმიდა ივერია, რომელიც განფენილი იყო შავი ზღვითგან კასპიის ბჭეებამდე, გაბრწყინდება, ხოლო მისი ერი წმიდა კვართის მსგავსად უკუნისამდე იქნება ერთიანი და მთლიანი, ამინ.

7.02.06.

**საქართველოს ეკლესიის სამწყსო და
იურისდიქციის საზღვრები
(საპატრიარქოს კონფერენციაზე წაკითხული მოხსენება)**

კაცობრიობის ისტორიისა და მსოფლიო მართლმადიდებლობის წინაშე ჩვენი ქვეყნის დიდი დამსახურების გამო კულტურული სამყარო აღნიშნავს საქართველოში ქრისტიანობის გავრცელების ოც საუკუნეს.

სახელგანთქმული დიდი კოლხური ცივილიზაციის მემკვიდრე იბერია (ეპისკოპოსი ანანია ჯაფარიძე. „ქართველთა წინაპრების ბიბლიური ისტორია“, თბ., 1994, გვ.56,63) ძველთაგანვე სახელოვან ქვეყნად მიიჩნეოდა საკუთარი დამწერლობით, ლიტერატურით, კულტურით.

ქართველი ხალხი დიდი და მრავალრიცხოვანი ერი იყო კავკასიასა და ახლო აღმოსავლეთში, ქრისტეს ერთგული არა ასი და ორასი, არამედ თითქმის ორიათასი წლის მანძილზე. სარწმუნოებისათვის მტკიცედ მებრძოლი ქართველი ერი ფაქტობრივად წარმოადგენდა მცველსა და დარაჯს მსოფლიო ქრისტიანული ცივილიზაციისა, საქართველო იყო პირველი ციხესიმაგრე და გოდოლი, რომელსაც აწყდებოდა აღმოსავლური, იმჟამად აგრესიულ, სახელმწიფოთა ურდოები. საქართველო აკავებდა ამ მრისხანე მტრებს, რომელნიც ცდილობდნენ ევროპის ცენტრებისაკენ გაჭრას. ერთ ასეთ ბრძოლაში, მემატიანის ცნობით, ვახტანგ გორგასლის მეთაურობით ქართულმა ჯარმა შეაკავა 800 000 ჯარისკაციანი არმია სპარსული კოალიციისა, ხოლო XII ს-ში ჯვაროსანთა წარმატებებს მცირე აზიასა და პალესტინაში დავით აღმაშენებლის სახელმწიფოც აპირობებდა, რომელმაც დოდგორთან 600 000-იანი მაჰმადიანური არმია დაამარცხა.

XIII-XVII სს-ში მსოფლიო ქრისტიანული ცივილიზაციის დასაცავად განუწყვეტელი ბრძოლებით საქართველო საშუალებას აძლევდა ევროპულ ქვეყნებს შედარებით მშვიდად ეცხოვრათ და ელვაწათ მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესისათვის. მართალია, უთანასწორო ომებით საქართველო დაუძლურდა, მაგრამ მან ზნეობრივად და სულიერად გაიმარჯვა, რამეთუ შეძლო ქრისტეს სარწმუნოების შენარჩუნება თავგანწირვის, მეგობართათვის თავდადების გზით.

საზოგადოდ, ქართველი ხალხი დიდი და მრავალრიცხოვანი ერი იყო. ათასწლოვანი გამაჩანაგებელი ომების შემდგომაც კი, XIX ს-ის დასაწყისში, ქართველობა სამხრეთკავკასიის მოსახლეობის თითქმის ნახევარს შეადგენდა. მისი რიცხვი გაცილებით მეტი იყო სს-ით აღრე. ამით უნდა ავხსნათ ის ფაქტი, რომ საქართველოს წმიდა ეკლესია ისტორიულად თავის იურისდიქციას ავრცელებდა ეთნიკური ქართველებით დასახლებულ ვრცელ მიწა-წყალზე ევფრატისა და არაქსის სათავეებიდან შავ ზღვამდე, ვანის ტბიდან შემახიის მთებამდე და მოიცავდა არა მხოლოდ სამხრეთ კავკასიას, არამედ მცირე აზიის ერთ ნაწილსაც. ამასთანავე, მოღწეული წყაროების, არქეოლოგიური და ეპიგრაფიკული მასალის მიხედვით საქართველოს ეკლესია თავის იურისდიქციას ავრცელებდა მთელ ჩრდილოკავკასიაში, ვიდრე ყირიმის ნახევარკუნძულამდე (მთავარეპ. ანანია ჯაფარიძე. საქართველოს სამოციქულო ეკლესიის ისტორია, ტ. II, თბ., 1998, გვ. 222). ამ ვრცელ მიწა-წყალზე ათეულობით ქართული საეპისკოპოსო არსებობდა.

საქართველოს ეკლესია მსოფლიო საყოველთაო ეკლესიის ერთ-ერთი ადგილობრივი ეკლესიაა. ამასთანავე ის ეროვნული ეკლესიაც არის, რაც განპირობებულია იმით, რომ ისტორიულად თავის უფლებამოსილებას ქართველ და საქართველოში მცხოვრებ ქრისტიანებზე ახორციელებდა. ქართული ეკლესიის ისტორიის კვლევისათვის აუცილებელია განისაზღვროს მისი სამწყსოს რაობა. საეკლესიო ისტორიოგრაფიისთვის ცნობილია, რომ ჩვენში ქრისტიანობა გაავრცელეს, ანუ ქართული ეროვნული ეკლესია დააფუძნეს თვით მოციქულებმა ანდრია პირველწოდებულმა, სიმონ კანანელმა,

ბართლომემ, მატათამ (მთავარეპისკოპოსი ანანია ჯაფარიძე. „საქართველოს სამოციქულო ეკლესიის ისტორია“, ტ. I, თბ., 1996, გვ. 34). ქრისტიანობის დაფუძნების ჟამს, ანუ თითქმის 20 საუკუნის წინ, რა სახისა იყო ქართული ეკლესიის სამწყვსო? ის სხვადასხვაენოვან კავკასიურ ტომთაგან შედგებოდა, თუ ერთიან ხალხს წარმოადგენდა, რომელსაც ჰქონდა ერთობის რაიმე ნიშან-თვისება?

ქართულ ისტორიოგრაფიაში არსებობს ორი, ერთმანეთისაგან კარდინალურად განსხვავებული თვალსაზრისი ქართველი ხალხის (ეროვნების) ჩამოყალიბების შესახებ. პირველი ჩამონაკვეთი იყო უკვე ქართული ისტორიოგრაფიის დაფუძნების ჟამს და არსებობდა ვითარცა ერთადერთი თეორია უძველესი ხანიდან ვიდრე XIX ს. II ნახევრამდე. მეორე თვალსაზრისი ქართველი ხალხის რაობისა და წარმოშობის შესახებ ჩამოყალიბდა XIX-XX სს-ში რუსეთის იმპერიის და აგრეთვე საბჭოთა კავშირის საისტორიო წრეებში. რა განსხვავებაა ამ ორ თეორიას შორის?

პირველის მიხედვით, დასავლეთ და აღმოსავლეთ საქართველოს მოსახლეობა ქრისტიანობამდე საუკუნეებით ადრე იყო ერთი ეთნოსი, ერთი კულტურისა და სარწმუნოების მქონე ეთნიკური მთლიანობა. ამიტომაც შეძლო მან ჩვენს ერამდე IV-III სს-ში, მეფე ფარნავაზის დროს, ერთიანი სახელმწიფოს შექმნა, ერთი ენითა და მწიგნობრობით, რომელიც აერთიანებდა ქვეყნის ორივე ნაწილს – შავი ზღვიდან და მდ. ეგრისწყლიდან სომხეთისა და ალბანეთის საზღვრებამდე. ამ სახელმწიფოს მოსახლეობა – ეგრისელები, მარგველები, დასავლეთ საქართველოს სხვა საერისთავოების მცხოვრებნი აღმოსავლეთ საქართველოს მოსახლეობასთან ერთად ერთი ენისა და ერთი „მწიგნობრობის“ (ე.ი. კულტურის) მქონე ხალხს წარმოადგენდა თანახმად „ქართლის ცხოვრებისა“, ხოლო უფრო ძველი საისტორიო წყარო „მოქცევაი ქართლისა“ წერს, რომ ფარნავაზ მეფემდეც ქართველთა სახელმწიფოს საზღვარს დასავლეთით შავი ზღვა და მდ. ეგრისწყალი წარმოადგენდა, აღმოსავლეთით კი სომხეთ-ალბანეთი – „საზღვარი დაუდვა მას ჰერეთი და ეგრისწყალი და სომხითი და მთა ცროლისა ... და ესე იყო პირველი მეფე მცხეთას შინა აზო, ძე

არიან ქართველთა მეფისა და მოკუდა, და შემდგომად მისა დადგა ფარნავაზ“ (ძეგლ. I, 1964, გვ. 82).

ყველა ძველი ქართული წყაროს თანახმად დასავლეთ-აღმოსავლეთ საქართველოს მოსახლეობას (მეფე ფარნავაზიდან ვიდრე ვახტანგ გორგასლის შვილების ეპოქამდე) გააჩნდა ერთიანი სახელმწიფო, საერთო ისტორიული ცნობიერება, ერთი კულტურა (ჯერ საერთო წარმართული სარწმუნოება, შემდეგ კი ერთი ქრისტიანული ეკლესია, საერთო ენა, მწიგნობრობა), ერთიანი სამშობლოს განცდა, საერთო სოლიდარობის შეგრძნება (მაგ. ვახტანგ გორგასლის სიყმაწვილის დროს (10 წლისა იყო), როდესაც ბერძნებმა მიიტაცეს ქართლის სახელმწიფოს ტერიტორია მდ. ეგრისწყლიდან ვიდრე ციხე-გოჯამდე, „ამას იგლოვდა ყოველი ქართველი“, როგორც დასავლეთ, ისე აღმოსავლეთ საქართველოში („ქართლის ცხოვრება“, 1955, ტ. I, გვ. 146). ერთი სიტყვით, მემკვიდრეთა თქმით, ეს იყო ერთი სახელმწიფოს მქონე კულტურულ-ისტორიული ერთობა, ანუ ქართველი ერი ან ეროვნება. მემკვიდრეთა ეს მონაცემები გამოწველივით არის გადმოცემული ჩემს წიგნში „საქართველოს სამოციქულო ეკლესიის ისტორია“ (ტ. I, 1996). ამიტომაც მას აქ აღარ გადმოცემ, მაგრამ შეუძლებელია არ აღინიშნოს, რომ ისეთი სომეხი უდიდესი ისტორიკოსები, როგორებიც იყვნენ ხორენაცი და უხტანესი, ჩვენი ერის შესახებ ავითარებენ იმავე თვალსაზრისს. კერძოდ, მათი აზრით, ქართველთა თავდაპირველი სამშობლო კავკასიაში არის დასავლეთი საქართველო, საიდანაც ისინი „გამრავლდნენ და მოედნენ მთელ არეს ვიდრე სომხეთამდე“.

ამავე თვალსაზრისს ავითარებდნენ საქართველოს ეკლესიის წმიდა მამები, რომლის უკეთესი გამოხატულებაა, ცხადია, რუისურბნისის კრების ძეგლისწერა. ამ სახელმწიფო-საეკლესიო მნიშვნელობის ძეგლის თანახმად, I ს-ში საქართველო ვითარცა ერთიანი ეთნო-პოლიტიკური მთლიანობა უკვე არსებობდა, მოიცავდა დასავლეთ და აღმოსავლეთ საქართველოს და აი, აქ იქადაგა ანდრია მოციქულმა – „იქადაგა სახარება ყოველსა ქვეყანასა საქართველოსასა“, ასევე წმიდა ნინომ მხოლოდ აღმოსავლეთ საქართველოს მოსახლეობა კი არ გააქრისტიანა, არამედ მთელი

ერი – „ყოველნი ქართველნი“ („დიდი სჯულისკანონი“, 1975, გვ. 545). მაშასადამე, „ძეგლისწერა“ ქვეყნის დასავლეთ ნაწილს ეგრისს ანდა კოლხეთს კი არ უწოდებს, სადაც ძირითადად იქადაგა ანდრიაძე, არამედ საქართველოს, ხოლო დასავლეთ საქართველოს მოსახლეობას – ქართველებს. ამავე თვალსაზრისს გადმოგვცემს არსენ ბერი (დავით აღმაშენებლის მოძღვარი): „ჩვენ შვილნი ვართ მათ არიან-ქართლით გამოსულთანი და ენა მათი ვუწყით“ (ძეგლ. III, გვ.47). როგორც „მოქცევა“-დან ჩანს, არიან-ქართლიდან გამოსული მოსახლეობა დასახლდა დასავლეთ საქართველოში მდ. ეგრისწყლიდან და განივრცო აღმოსავლეთით სომხეთ-ალბანეთამდე. აი, ამ ხალხის (ე.ი. ეგრისელების, მარგველების, სვანების და ა.შ.) საერთო სახელია ქართველები და ისინი არიან ერთი ნათესავი (ეთნოსი) შვილები, ერთი ენის მქონენი (ქართული ენა – არიან-ქართლშიც საერთო ენა იყო) და ერთი ქვეყნის, ერთი სახელმწიფოს მოსახლენი.

ერთი სიტყვით, ძველ საქართველოში ქართველი ხალხი ერთ ერად მოიხსენიებოდა. ვითარება შეიცვალა მხოლოდ XIX-XX სს-ში.

რუსეთის იმპერიის წიაღში საქართველოს ყოფნისას, საიმპერიო რუსულ სამეცნიერო წრეებში, ჩამოყალიბდა ქართველი ხალხის წარმოშობის შესახებ ახალი თეორია, რომლის მიხედვითაც აღმოსავლეთ და დასავლეთ საქართველოს მოსახლეობა იყო სხვადასხვა ეთნოსები, რომელნიც ერთ ერთობად ჩამოყალიბდნენ მოგვიანებით IX–X სს-ში. ეს თეორია მთლიანად მიიღო და გაიზიარა საბჭოთა ისტორიოგრაფიამ და ჩამოაყალიბა ე.წ. ქართიზაციის თეორიის სახით, თითქოსდა აღმოსავლეთ საქართველოში ცხოვრობდა რაღაც ჰიპოთეტური „ქართის ტომი“, რომელიც IX–X სს-ში გამრავლდა და გადასახლდა დასავლეთ და სამხრეთ საქართველოში და მოახდინა იქაური მოსახლეობის ქართიზაცია-გაქართველება. როგორც ვთქვით, ეს თეორია საერთოდ უცხოა ძველი ქართული და თანამედროვე საეკლესიო ისტორიოგრაფიისთვის.

XIX–XX ს-მდე როგორც აღმოსავლეთ, ისე დასავლეთ საქართველოს ყველა კუთხეში, მათ შორის აფხაზეთსა, სვანეთსა და სამეგრელოში საეკლესიო, სალიტერატურო და სახელმწიფოებრივი საჭიროე-

ბისათვის მხოლოდ ძველი ქართული ენა გამოიყენებოდა. არც ერთი ადგილობრივი ენაკავი თუ დიალექტი საღვთისმეტყველო მიზნით გამოყენებული არ ყოფილა. ძველი ქართული საეკლესიო ენა, რომელიც, ამავე დროს, საერთო-სახალხო, სალიტერატურო ენას წარმოადგენდა, ხასიათდებოდა ზოგადეროვნული მთლიანობით, მიუხედავად ქვეყნის დაქსაქსვა-დაყოფისა, არ ამჟღავნებდა ტომობრივ-გეოგრაფიულ მიკერძობებს არც ენობრივ-სტილისტურად, არც იდეურ-პოლიტიკური თვალსაზრისით. ამიტომაც არ არსებობდა აღმოსავლურ-ქართული, სამხრეთ-ქართული და დასავლურ-ქართული ლიტერატურული მიმართულებანი. მთელი ქართული სასულიერო თუ საერო ლიტერატურა (მწერლობა) არსებითად იყო ერთიანქართული, საქართველოს რომელ კუთხეშიც არ უნდა შექმნილიყო ესა თუ ის ნაწარმოები და რომელი ქართული ტომის წარმომადგენელიც არ უნდა ყოფილიყო მისი ავტორი. „ეს მოვლენა ლიტერატურის ისტორიაში საყოველთაო ხასიათისა არ არის, ვინაიდან მსოფლიოს ბევრი მოწინავე ლიტერატურის ისტორია ტომობრივ-კუთხური მიმართულებით ვითარდებოდა და ეს მიმართულებანი ღრმა კვალს ტოვებდნენ საერთო-ეროვნული ლიტერატურის განვითარებაზე“ (მ. რეხვიაშვილი. „იმერეთის სამეფო“, 1989, გვ. 472).

ისმის კითხვა: რატომ არ წარმოიქმნა ძველ საქართველოში ლიტერატურის კუთხურ-ტომობრივი მიმართულებანი მაშინ, როცა იშვიათი გამონაკლისის გარდა, ჩვენი ქვეყანა წარმოადგენდა არა ერთიან სახელმწიფოს, არამედ შიდაფეოდალური ომებით მოცულ ერთმანეთისაგან დამოუკიდებელ პოლიტიკურ წარმონაქმნებს, განაწილებულთ უცხო სახელმწიფოთა შორის (იგულისხმება VI-XVIII სს).

ეს კითხვა ძალზე მნიშვნელოვანია. როგორც ითქვა, მსოფლიოს მრავალმა მაღალგანვითარებულმა ერმა თავი ვერ აარიდა კუთხური ლიტერატურის შექმნას. უნდა გაირკვეს, თუ რა იყო მიზეზი იმისა, რომ საქართველოს ნებისმიერ კუთხეში შექმნილი ქართული მწერლობის ძველი საერთო-ქართული იყო ენობრივი თვალსაზრისით.

საქართველოში ქართული საეკლესიო (სალიტერატურო) ენის ზოგადეროვნულობა, ერთადერთობა და ყოვლისმომცველობა გამოწვეული იყო ქართველი ერის ენობრივი მთლიანობით გვიან შუა საუკუნეებამდე (XVI-XVII სს-მდე). საქართველოს სახელმწიფოებრივი მთლიანობის დაშლამდე, ე.ი. XV-XVI სს-მდე, მართალია, არსებობდნენ კუთხური დიალექტები, მაგრამ ისინი ძალზე ახლოს იდგნენ ერთმანეთთან, რითაც, საბოლოო ჯამში, ქმნიდნენ ენობრივ მთლიანობას. XVI-XVIII სს-ში კუთხური სახელმწიფოებრივი ერთეულების – ქართლის, კახეთის, იმერეთის სამეფოების, სხვა სამთავროების წარმოქმნის კვალდაკვალ წარმოიქმნა შესაბამისი დიალექტები. ქართლური, კახური, იმერული და სხვა დიალექტები არიან არა უძველეს დროს წარმოქმნილნი, არამედ ერთიანი საქართველოს დაშლისა და კუთხური სამეფო-სამთავროების დაარსების შემდეგ ჩამოყალიბებულნი. ასევე უნდა ვიგულისხმოთ, რომ კუთხური ქართველური ენებიც შედარებით ახალი წარმონაქმნია. იგულისხმება, რომ საერთო - ქართული ფუძე ენის დაშლა დიალექტურ დონეზე და მისგან ზანურის გამოყოფა მოხდა არა უძველეს დროს ქრისტიანობამდე ათასწლეულებით ადრე, არამედ ახალი წელთაღრიცხვის მიჯნაზე, მაშინ როცა საფუძველი ეყრებოდა ერთიანი ქართული საღვთისმსახურო ენის შექმნას. ამის შესახებ მიუთითებდა ჯერ კიდევ ივანე ჯავახიშვილი. იგი წერდა: „ქართველ ერს თავისი მრავალსაუკუნოვანი სახელმწიფოებრივი სამწერლობო ენა ჰქონდა და აქვს, რომელიც მეგრელებისა და სვანებისათვისაც ერთადერთი სამწერლობო და კულტურის ენა იყო და არის ესლაც, რომლის შექმნა-შემუშავებაშიც მეგრელებსა და სვანებსაც თავიანთი წვლილი აქვთ შეტანილი“ (ივ. ჯავახიშვილი. თხზულებანი 12 ტომად, ტ. I, 1979, გვ. 154).

მაშასადამე, ივ. ჯავახიშვილის მტკიცებით, ქართული სალიტერატურო ენის შექმნა-შემუშავებაში მეგრელებსა და სვანებს თავიანთი წვლილი აქვთ შეტანილი. რომელი ხანა იგულისხმება? ცხადია I-V სს, როდესაც მიმდინარეობდა ქართული საეკლესიო-სალიტერატურო ენის ჩამოყალიბება, წმიდა წერილის თარგმნაგადმოღება ქართულ ენაზე ჯერ ზეპირი თარგმნის გზით, IV ს-დან

კი მწიგნობრულად (საქმე ისაა, რომ VI-VII სს-ის შემდეგ ბიზანტიური აგრესიის შედეგად დასავლეთ საქართველოში საღვთისმსახურო საჭიროებისათვის დაინერგა ბერძნულენოვანი წირვა-ლოცვა და დასავლეთ საქართველოს ეკლესიებიდან განიღვენა ქართული ენა თითქმის IX-X სს-მდე. ამიტომაც დასავლელ ქართველებს ქართული სამწერლობო და კულტურის ენის შექმნა-შემუშავებაში თავიანთი წვლილი უნდა შეეტანათ იქამდე, ე.ი. VI-VII საუკუნეებამდე. მოციქულთა დროიდან დიდაქეს, ანუ თორმეტი მოციქულის სწავლის შესაბამისად I-III სს-ში საქართველოში არსებულ ქრისტიანულ თემებში მოსიარულე წინასწარმეტყველებსა და მოძღვრებს ზეპირი სიტყვით უნდა ექადაგათ „ცოდნა უფალზე“. საქრისტიანო ცოდნა იმჟამად გადაიცემოდა ცოცხალი სიტყვით, ხალხისათვის გასაგები ენით. ეს ენა უნდა ყოფილიყო იმჟამად ჯერ კიდევ ნაკლებად დიფერენცირებული საერთო-ქართული ფუძე-ენა).

ივანე ჯავახიშვილმა დაამტკიცა, რომ ჯერ კიდევ წარმართობის დროს, ანუ IV ს-მდე გაცილებით ადრე, ყველა ქართული ტომის მიერ, მათ შორის სამეგრელოსა და სვანეთში წარმართული კერპთმსახურება, ანუ წარმართული ლოცვა-რიტუალი ქართულ ენაზე აღესრულებოდა. ივანე ჯავახიშვილი წერდა: „არამცთუ საზოგადო ქართული, ყველა ქართული ტომისათვის, მათ შორის მეგრელთა და სვანთათვისაც, საერთო წარმართობა არსებობდა, არამედ რომ ამ წარმართობას საერთო ტერმინოლოგიაც, საერთო ენაც ქართული ჰქონია“ (ივ. ჯავახიშვილი. თხზულებანი, ტ1, 1979, გვ. 156).

ქრისტიანული სარწმუნოების ქადაგებამდე ყველა ქართულ ტომს ჰქონდა საერთო სარწმუნოება (წარმართული), საერთო ქართული ენითა და საერთო ტერმინოლოგიით. ამიტომაც უნდა ვიფიქროთ, რომ ქრისტიანობის პირველმქადაგებლები საქართველოში ისარგებლებდნენ უკვე არსებული საერთო-ქართული საკულტო ენით და მას გამოიყენებდნენ კიდევც.

II-III სს-თა ქრისტიანული სამარხები აღმოჩენილია, როგორც აღმოსავლეთ, ისე დასავლეთ საქართველოში ერწო-თიანეთიდან საჩხერემდე (თ. ბიბილური. „თიხის ფილასამაგრები“, გვ. 57, თ. ბიბილური, „ქრისტიანობის გავრცელება“, გვ. 2). იმავეს ადას-

ტურებს იოანე საბანიძე, როცა VIII ს-ში ქართველებს 500-წლოვან ქრისტიანებად მიიჩნევდა. ეკლესიის ისტორიკოსთა ცნობებს საქართველოში მოციქულთა მიერ ქრისტიანული თემების დაარსებისა და II-III სს-ში მათი ყოფის შესახებ წყაროებიც მიუთითებს. მაგალითად, II ს-ის დასაწყისში ცხოვრობდნენ ჩვენი ეკლესიის წმიდანები „სუქია და 16 ქართველი მოწამე“. თამარაშვილის ცნობით, I ს-ში იმპერატორ მაქსიმილიანეს ემსახურებოდნენ ქრისტიანი ქართველი მეომრები, რომელნიც კოლხიდაში გააძევეს. ირინეოსის ცნობით, კოლხიდაში ეპისკოპოსმა პალმოსმა და მისმა მეგობრებმა 70 ეკლესია ააშენეს. არქეოლოგთა მიერ აღმოჩენილია წმიდა ნინომდელი ეკლესიები სოფ. ნასტაკისში. „ქართლის ცხოვრების“ თანახმად, III ს. ქართლის მეფე რეე მართალმა სახელმწიფოში ქრისტიანული სახის რეფორმა გაატარა და სხვა (მთავარეპისკოპოსი ანანია ჯაფარიძე. „საქართველოს სამოციქულო ეკლესიის ისტორია“, ახალციხე, 1988, გვ. 447).

ეგრისი, სვანეთი და არგვეთი (შემდეგდროინდელი იმერეთი) ფარნავაზ მეფის სამეფოში შედიოდა საერისთავოთა სახით: ფარნავაზმა „მისცა ქუჯის ქუეყანა — ეგრისწყალსა და რიონს შუა ... რომელსა შინა არს ეგრისი და სუანეთი და დაამტკიცა იგი ერისთავად მუნ“ („ქართლის ცხოვრება“, ტ. I, 1955, გვ. 24). „ფარნავაზ მეფე იქმნა ყოველსა ქართლსა და ეგურსა ზედა“ (იქვე, გვ. 24). იგულისხმება: ეგრისსა, სვანეთსა და არგვეთში ქართული ენა ფარნავაზის დროიდანვე იყო გავრცელებული, ფარნავაზი ვერავითარი იბულებით შეძლებდა აქ ქართული ენის გავრცელებას, ეს ენა რომ არ ყოფილიყო აქ მოსახლეობის მშობლიური, დედაენა. უნდა ვიგულისხმოთ, რომ მემატიანის და საერთოდ ძველი ქართული ისტორიოგრაფიის თვალსაზრისით იმ ეპოქაში, ანუ ქრისტეშობამდე 400-300 წლით ადრე, ე.წ. ქართველსა და მეგრელ-ჭანებს შორის ენობრივი განსხვავება მხოლოდ დიალექტურ დონეზე არსებობდა, ანუ ფუძე ქართული ენა ჯერ სუსტად იყო დიფერენცირებული. იმხანად ე.წ. ქართველისა და ეგრისელების კილოები ჯერ კიდევ არ იყვნენ ენებად გადაქცეულნი და ერთმანეთის მიმართ დიალექტებს წარმოადგენდნენ, არსებობდა ზანურ-ქართული ენო-

ბრივი ერთობა – ჯერ კიდევ საერთო, სახალხო, საზოგადო ენა. იგი წარმოადგენდა ქართლის სამეფოს ყველა კუთხის ენას და მას უწოდებს მემატანე ქართულ ენას.

ამის ანარეკლი გვაქვს ბერძნულ წყაროებში, სადაც არცთუ იშვიათად დასავლეთ საქართველოსაც იბერია ეწოდება. ეკლესიის ისტორიის მამა ევსევი კესარიელი და სხვა საეკლესიო მკვლევარები თავიანთ შრომებში დაბეჯითებით მიუთითებენ დასავლეთ საქართველოში, ანუ პონტოს ზღვის პირზე ბაბილონის მეფე ნაბუქოდონოსორის ხანიდან იბერთა ცხოვრების შესახებ (გეორგიკა, I, 1961, გვ.30), ხოლო ეპიფანე კონსტანტინეპოლელი, რომელიც ძველ წყაროებს იყენებდა, აღნიშნავს, რომ წმიდა ანდრია მოციქულმა იქადაგა ფაზისში, სადაც ცხოვრობენ იბერები (გეორგიკა, VII, 1967, გვ.115-117). ცხადია, ის, ისევე როგორც სხვა ძველი უცხოელი ავტორები, ეგრისელებს იბერებად მიიჩნევს. ნიკიტა პაფლაგონიელი IX ს-ში წერდა, რომ მოციქულმა ანდრიამ იქადაგა ივერთა შორის, ივერიელებად კი დასავლეთ საქართველოს მოსახლეობას მოიხსენიებდა. ბერძნული საეკლესიო ისტორიოგრაფია დასავლეთ საქართველოს უწოდებდა „ქემო იბერიას“, ხოლო იმ ეკლესიის მეთაურს, რომელსაც ჩვენ ვუწოდებთ აფხაზეთის კათალიკოსს, ბერძენი საეკლესიო ისტორიკოსები უწოდებდნენ „ქემო იბერიის არქიეპისკოპოსს“. ასეა ანტიოქიელ-იერუსალიმელი პატრიარქების დოსითეოსის, ქრისანთოსისა და სხვათა შრომებში (მიტროპოლიტი ანანია ჯაფარიძე. „საქართველოს სამოციქულო ეკლესია“, ტ. II, 1998, გვ.91). ამიტომაც წერდა უფრო ადრე, ეკლესიის ისტორიკოსი გელასი კესარიელი, IV ს-ში, რომ ტყვე ქალმა, ანუ წმიდა ნინომ გააქრისტიანა იბერები და ლაზები (გეორგიკა I, 1961, გვ.186). მათ ერთდროულად მიიღეს ქრისტეს სარწმუნოება, რადგანაც ჩვენი წყაროების ცნობით, ისინი ერთი სამეფოს მოქალაქენი იყვნენ მეფე მირიანის დროს. უფრო ადრე ლაზთა სამეფოს შემადგენლობაში იბერიული (აქ იგულისხმება აღმოსავლური) ტომებიც მოიაზრებოდნენ მენანდრეს მიხედვით. კიდევ უფრო ადრე კი, სტრაბონი წერდა, რომ სვანებს იბერიულ ტომს უწოდებენ. როგორც ცნობილია, ანტიკურ ტრადიციაში ზოგჯერ იბერია კოლხეთის არეალ-

ში მოიაზრებოდა. მ. თამარაშვილის, ისევე როგორც სხვა მრავალი მკვლევარის მიხედვით კი დასავლეთ საქართველოს ანტიკურ ეპოქაში იბერია ეწოდებოდა. ამის მიზეზი უნდა ყოფილიყო ლაზებისა და იბერების ეთნიკური ერთგვაროვნება. ჯერ კიდევ ქრისტეშობამდე 500 წლით ადრე ჰეკატოს მილეტელი აღნიშნავდა, რომ მესხები იბერიული ტომია. სწორედ ეს ეთნიკური მთლიანობა ელო საფუძვლად საქართველოს ეკლესიის იურისდიქციას. საეკლესიო კანონების თანახმად, მას შემდეგ რაც რომის იმპერიაში ქრისტიანობა სახელმწიფო რელიგიად იქცა, ეკლესიის იურისდიქციის საზღვარი უნდა დამთხვეოდა სახელმწიფო-ადმინისტრაციულ საზღვარს. აქედან გამომდინარე, საქართველოს ეკლესიის იურისდიქცია უნდა გავრცელებულიყო ქართული სახელმწიფოს საზღვრებს შიგნით. ჩვენი წყაროების („ქართლის ცხოვრება“, „მოქცევაი ქართლისაი“), სახელმწიფო და საეკლესიო სამართლის ძეგლების დაბეჯითებული მტკიცებით, არა მხოლოდ პირველი ქრისტიანი მეფის – მირიანის, არამედ საზოგადოდ ქართლის ყველა მეფის დროს, ფარნავაზიდან ვიდრე ვახტანგ გორგასლის შვილებამდე, სახელმწიფო საზღვარი გადიოდა შავ ზღვასა და მდინარეებზე ეგრისწყალსა და კლისურაზე, ხოლო აღმოსავლეთით აღწევდა სომხეთ-ალბანეთამდე. სწორედ ამ ვრცელ არეალზე ახორციელებდა საქართველოს წმიდა ეკლესია თავის უფლებამოსილებას IV ს-დანვე. როგორც აღვნიშნეთ, ამის შესახებ მიუთითებდა რუისურბნისის კრება, რომ წმიდა ნინომ მოაქცია ყოველნი ქართველნი, ე.ი. დასავლეთ საქართველოს მოსახლეობაც, ხოლო ანდრია იქადაგა ყოველსა ქვეყანასა საქართველოსა.

IV ს-ში საქართველოს ერთიანი ეკლესიის ორგანიზების დროს მის იურისდიქციაში ჰერეთთან და ქვემო ქართლთან (ე.წ. გუგარქთან) ერთად მოიაზრებოდა დასავლეთ საქართველო. ასევე ყოფილა ჩვენი წყაროებით ვახტანგ გორგასლის დროსაც. ნიქოზის ეპისკოპოსის იურისდიქციაში V ს-ში შედიოდა ჩრდილო კავკასიის ნაწილთან ერთად რაჭაც, ხოლო კათალიკოსობის დაარსებამდე, მთავარეპისკოპოსობის დროს, მცხეთელი იერარქის იურისდიქციაში შედიოდა ე.წ. ვაკე, ანუ ტერიტორია ქუთაისსა და ცხენისწყ-

აღს შორის — ვახუშტის ცნობით (ბ. ლომინაძე, საქართველოს საპატრიარქო, საღვთისმეტყველო კრებული, 1981, №5, გვ.12). ყოველივე ეს ფაქტი ედო საფუძვლად იმას, რომ საქართველოს ეკლესიის ცნობილი კათალიკოსი კირიონი, სომხური წყაროების თანახმად, იწოდება ეგრისის არქიეპისკოპოსად „ძველი წესის შესაბამისად“ (ს. ჯანაშია. შრომები, ტ. I, გვ.122-123). მცხეთიდან ის თავის ეპარქიაში, ეგრისში, გადასულა მას შემდეგ, რაც სპარსელებმა საკათალიკოსო ტახტიდან ჩამოაგდეს. როგორც ვიცით, ჩვენამდე მოღწეულია კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს იურისდიქციის ქვეშ მყოფ საეპისკოპოსოთა ნუსხა დასავლეთ საქართველოდან. ამ ნუსხაში VII ს-ის შემდგომ, ვიდრე თითქმის IX–X სს-მდე, წარმოდგენილი არის დასავლეთ საქართველოს ზოგიერთი საეპისკოპოსო. როგორც ჩვენს მიერაა დადგენილი. ეს ნუსხა არ შეეხება VI ს-ს და ცდებიან ის ქართველი მეცნიერები, რომლებიც ფიქრობენ, რომ VI ს-ში 553 წლის V მსოფლიო საეკლესიო კრების მუშაობაში მონაწილეობდა ციხისძირის, ანუ პეტრას ეპისკოპოსი, რადგანაც დაარსებიდან სულ რაღაც რამდენიმე წლის შემდეგ, 551 წელს, ამ ქალაქის ზღუდეები ბიზანტიელებმა მიწასთან გაასწორეს, რათა ის ლაზიკაში შემოსულ სპარსელებს კვლავ არ დაეკავებინათ (აქ 542 წლიდან სპარსელთა ჯარი იდგა). სწორედ ამ ქალაქთან ომების აღწერისას პროკოფი კესარიელი, VI ს-ის ცნობილი ავტორი, წერდა: „ქრისტიანთა მღვდელმთავარსაც კათალიკოსს უწოდებენ ელინთა ენითა, რადგან ის ერთი განაგებს ყველა აქაურ სოფლებს“ („გეორგიკა“, II, 1965, გვ. 88). მაშასადამე, პროკოფი კესარიელის ცნობით, დასავლეთ საქართველოს მოსახლეობის მღვდელმთავარს უწოდებდნენ „კათალიკოსს“. ეს, როგორც ჩვენს მიერ არის დადგენილი, არის მცხეთელი კათალიკოსი. პროკოფი კესარიელის ცნობით, ტრაპიზონიდან საქართველოს მიმართულებით მცხოვრები ქრისტიანები, რომლებიც არ იყვნენ „არც რომაელთა და არც ლაზთა მეფეების ქვეშევრდომები“, ღვთისმსახურებს იღებდნენ ლაზთა ეპისკოპოსებისაგან („გეორგიკა“, II, 1965, გვ. 125), თავის მხრივ კი ეს ეპისკოპოსები მცხეთის კათალიკოსს ექვემდებარებოდნენ (მიტროპოლიტი ანანია ჯაფარიძე. მსოფლიო საეკლესიო კრებები ქართველ

ეპისკოპოსთა მონაწილეობით, 2003, გვ.35), რადგანაც პროკოფისავე ცნობით, დასავლეთ საქართველოს ქრისტიანები მხოლოდ კათალიკოსს ექვემდებარებოდნენ – „ქრისტიანთა მღვდელმთავარსაც კათოლიკოსს უწოდებენ ელინთა ენით, რადგანაც ის ერთი განაგებს ყველა აქაურ სოფლებს“ („გეორგიკა“, II, 1965, გვ.88). მაშასადამე, მცხეთის კათალიკოსის იურისდიქციაში IV–VI სს-ში იმყოფებოდნენ არა მხოლოდ აღმოსავლეთ საქართველოს, არამედ დასავლეთ საქართველოს ეპისკოპოსებიც, თუმცა წყაროებით მათი სახელები მოღწეული არ არის. ვითარება შეიცვალა VII ს-ის 20-30 წლებიდან ბიზანტიის იმპერატორ ჰერაკლეს ლაშქრობის შემდგომ. მან ქართლის სამეფოს ამ დროს ჩამოაჭრა ზღვისპირა ტერიტორია სახელმწიფოს ერთი სასაზღვრო მონაკვეთიდან (მდ. კლისურიდან) მეორემდე (სპერისა და კლარჯეთის ბოლომდე) – „მაშინ კუალად წარიღეს ბერძენთა საზღვარი ქართლისა: სპერი და ბოლო კლარჯეთისა, ზღვის პირი“ („ქართლის ცხოვრება“, I, გვ.224,226). „ზღვის პირის ქვეშ“ ჩვენი წყაროების მიხედვით იგულისხმება მთელი ზღვისპირა ტერიტორია, და არა მხოლოდ სპერისა და კლარჯეთის ერთი მონაკვეთი (მიტროპოლიტი ანანია ჯაფარიძე. მსოფლიო საეკლესიო კრებები ქართველ ეპისკოპოსთა მონაწილეობით, 2003, გვ.29). აქ, ამ მიწა-წყალზე, კონსტანტინოპოლის საპატრიარქომ VII ს-დან დაარსა ლაზიკის ეპარქიაზე დაქვემდებარებული ფასისის სამიტროპოლიტო და ოთხი ბერძნული საეპისკოპოსო. ქართული ენა მოსახლეობის მშობლიური, ანუ დედაენა განიღვინა ეკლესიებიდან, მის ნაცვლად კი ბერძნული წირვა-ლოცვა გაჩაღდა. საბედნიეროდ, ასეთი მდგომარეობა გაგრძელდა მხოლოდ 80-90 წელი, დასავლეთ საქართველოში ჩამოყალიბდა ქართული სახელმწიფოებრივი ერთეული – აფხაზთა სამეფო და ქვეყანა გათავისუფლდა ბიზანტიელთა ბატონობისაგან. გათავისუფლებისთანავე ამ სამეფოს მოსახლეობამ და მმართველებმა ეკლესიებში კვლავ აღადგინეს მშობლიურენოვანი ღვთისმსახურება და თავის უფლებებში აღდგენის შემდგომ სახელმწიფო, საეკლესიო და სალიტურატურო ენა იყო მხოლოდ და მხოლოდ ქართული ენა. ესაა ქართული ეკლესიის სამწყსო. აფხაზთა სამეფოს უდიდესი ძლიერე-

ბის ეპოქაში X ს-ის ცნობილი სომეხი ისტორიკოსი უხტანესი შეეხო აფხაზთა (ე.ი. იმჟამად დასავლეთ საქართველოს მოსახლეობის) ეთნიკური ვინაობის საკითხს. უხტანესის აზრით, აფხაზები იმ ივერიელ ტომთა შთამომავლები არიან, რომელნიც ნაბუქოდონოსორმა პონტოს ზღვის მარჯვენა ნაპირზე დაასახლა ჩვერამდე VI ს-ში – „ტომი აღორძინდა, გამრავლდა, გავრცელდა სომეხთა და ალბანთა საზღვრამდე და ამ ქვეყანას აფხაზეთი ეწოდება, თავის პირველ ქვეყანაში ივერიას უწოდებდნენ, აქ კი ქართველნი ეწოდათ“ (უხტანესი. ისტორია გამოყოფისა ქართველთა სომეხთაგან, 1975, გვ.67).

გაცილებით რთული იყო ვითარება აღმოსავლეთ საქართველოში. როგორც ცნობილია, ქართლის სამეფოს სახელმწიფოებრიობა VI ს-ში მოიშალა სპარსელთა ნებით. სპარსელები მხარს უჭერდნენ მონოფიზიტურ სომხურ ეკლესიას და სასტიკად სდევნიდნენ ბიზანტიური ორიენტაციის ქართულ-ქალკედონურ ეკლესიას. ამის გამო სპარსელმა დამპყრობლებმა ალბანეთის ის ნაწილი, რომელიც ჰერეთად იწოდებოდა და ქართველი ხალხით იყო დასახლებული, გამოიყვანა ქართული ეკლესიის იურისდიქციიდან და შეიყვანა მონოფიზიტური სომხური ეკლესიის იურისდიქციაში. ასეთივე მდგომარეობაში აღმოჩნდა ქვემო ქართლის, ანუ გუგარქის ქართველობა, რომელიც იქამდე ქართული კულტურის ერთ-ერთ უმთავრეს კერას წარმოადგენდა. აქ სპარსელთა დახმარებით სომხურმა ეკლესიამ VI ს-ში შეძლო ქრისტიანი ქართველებისათვის ღვთისმსახურების დროს დაენერგა სომხურენოვანი წირვა-ლოცვა. ამის გამო ჰერეთსა და ქვემო ქართლში ქართველები მოექცნენ სომხური ენისა და კულტურის არეალში და მიმდინარეობდა მათი არმენიზაცია. ცხადია, ქართველთა გასომხების ეს მოვლენა მოუთმენელი იყო ქართული ეკლესიისათვის. საბედნიეროდ, პოლიტიკური ვითარება შეიცვალა და ბიზანტიისა და სპასეთის 591 წლის ზავის შედეგ, მცხეთა ბიზანტიის პოლიტიკური გავლენის ქვეშ მოექცა. ამით ისარგებლა კირიონ კათალიკოსმა და მან წამოიწყო დიდი ღვაწლი ქვემო ქართლში საეკლესიო ღვთისმსახურების დროს ქართული ენის აღსადგენად. იქამდე ეკლესიურად სომხურენოვანი ქართველები (VI

ს-დან) თანდათან სიხარულით იბრუნებდნენ მშობლიურ ქართულ ენას. როგორც ცნობილია, ამ მოვლენამ საფუძველი დაუდო ე.წ. „განხეთქილებას“ ქართულ და სომხურ ეკლესიებს შორის. ჰერეთი, რომელიც IV–V სს-ში ქართული ეკლესიის იურისდიქციაში იმყოფებოდა, როგორც აღვნიშნეთ, ჯერ სპარსელებმა და შემდგომ არაბებმა დაუქვემდებარეს სომხურ ეკლესიას. ხელსაყრელი პოლიტიკური მომენტის დადგომისთანავე, ჰერეთის ქართველობამ გადაიგდო უცხო ეკლესიის უღელი, დაუბრუნდა ქართულ დედაეკლესიას და აღიდგინა მშობლიური ქართულენოვანი ღვთისმსახურება. ეს მოხდა IX–X სს-ში დინარა დედოფლის დროს.

გაცილებით უფრო რთული ვითარება იყო ტაო-კლარჯეთში. ტაო, რომელიც იქამდე ქართული ეკლესიის იურისდიქციაში იმყოფებოდა, VI ს-ში მოექცა სომხურმართლმადიდებლური ავანის საკათალიკოსოს იურისდიქციაში. ამ დროისათვის სომხური ეკლესია ორად იყო გაყოფილი, სომხურ-მონოფიზიტური ეკლესიის გვერდით გაჩნდა სომხურ-მართლმადიდებლური საკათალიკოსო. VII ს-ში ისინი, მართალია, გაერთიანდნენ, მაგრამ ძლიერი იყო ორივე სარწმუნოებრივი ფრთა. არაბთა ბატონობის დროს ტაო და კლარჯეთის ერთი ნაწილი კვლავ სომხურ-მართლმადიდებლური ეკლესიის გავლენის ქვეშ იმყოფებოდა. აქაურმა ქართველებმა ისარგებლეს არაბთა დასუსტებით და ხელსაყრელი პოლიტიკური მომენტისთანავე აღიდგინეს არა მხოლოდ ქართული სახელმწიფოებრიობა, სიხარულით დაუბრუნდნენ ქართული დედაეკლესიის წიაღს და აღიდგინეს ქართულენოვანი ღვთისმსახურება (მთავარეპისკოპოსი ანანია ჯაფარიძე. „საქართველოს სამოციქულო ეკლესიის ისტორია“, ტ.I, 1996, გვ.355). საეკლესიო ისტორიოგრაფიისათვის მიუღებელია რუსულ და საბჭოთა საოისტორიო წრეებში ჩამოყალიბებული თვალსაზრისი, რომ აღნიშნულ IX–X სს-ში მიმდინარეობდა ტაო-კლარჯეთის, ჰერეთისა და ქვემო ქართლის მოსახლეობის (თითქოსდა ეთნიკური სომხების) ქართიზაცია-გაქართველება. ამ დროს, როგორც აღნიშნული იყო, ამ კუთხეთა მოსახლეობა დაუბრუნდა მშობლიურ ერსა და მშობლიური ეკლესიის წიაღს და მოიშუშა იარები სპარსელთა და არაბთა აგრესიისა.

ქართული წყაროების თანახმად, 691 წლის VI მსოფლიო კრებაზე ცნო ქართული ეკლესიის იურისდიქცია „შაქსა და შირვანზე“. მათ გარდა ჩრდ. კავკასიის მთიანეთი „მთისა ადგილნი სუანეთისა და ჩერქეზის საზღვრამდის“ და ჩრდ. კავკასიაში მდებარე „სრულად ოსეთი“ მის საზღვრებში შესულა („ქართლის ცხოვრება“, ტ. I, გვ. 232).

ერთიანი საქართველოს სახელმწიფოს აღდგენის შემდგომ, XI–XIV სს-ში, მოღწეული წყაროების თანახმად, როგორც აღნიშნული იყო, საქართველოს საპატრიარქოს იურისდიქცია ვრცელდებოდა ჩრდილოეთით – ყირიმის ნახევარკუნძულამდე, სამხრეთით – ვანის ტბამდე, საერთოდ კი აღმოსავლეთით – შავი ზღვიდან კასპიის ზღვამდე (შემახიის მთებამდე). საეკლესიო სამართლის ძველი ბიჭვინთის იადგარში XVI ს-ის დასაწყისში აფხაზეთის საკათალიკოსოს ჩრდ. დასავლეთ საზღვრად დასახელებული არის პუნქტი „კაფა“. როგორც ვიცით, ქალაქი კაფა მდებარეობდა ყირიმის ნახევარკუნძულზე და იყო ერთერთი მნიშვნელოვანი ნავსადგური (საქართველოს სამოციქულო ეკლესიის ისტორია, ტ. II, 1998, გვ. 221).

სამხრეთის მიმართულებით, როგორც იმპერატორი კონსტანტინე პორფიროგენეტი აღნიშნავდა, მდინარე არაქსის მარცხენა სანაპირო ქართველებით იყო დასახლებული. ანტიოქიის პატრიარქ მაკარის დროსაც ქართველები მდ. ეფფრატის სათავეებამდე ცხოვრობდნენ. ეთნიკური ქართველების სიჭარბის გამო ამ მხარეებში, როგორც აღვნიშნეთ, დაარსებული იყო ქართული საეპისკოპოსოები არზრუმისა, ანისისა, ყარსისა, ვალაშკერტისა და დადაშენისა (იქვე, გვ. 223).

ერთიანი საქართველოს სახელმწიფოს დაშლა XV-XVI სს-ში და რეგიონალური სამეფო-სამთავროების წარმოქმნა იყო ქართული ერის უდიდესი ტრაგედია. ახლად წარმოქმნილი ქართლის, კახეთის, იმერეთის სამეფოები, რეგიონალური სამთავროები საუკუნეთა მანძილზე მხნედ იბრძოდნენ უთანასწორო მტრებთან ქრისტიანობის დასაცავად, მაგრამ ვერ ახერხებდნენ სპარსელთა და ოსმალთა წინაშე ერთიანი ფრონტით ბრძოლას. დაქსაქსვამ ერი დააუძლურა და მოიცვა ღრმა უიმედობამ. კუთხურ სამეფოებში,

რომლებიც თითქმის 300 წლის მანძილზე XIX ს-მდე არსებობდნენ, ჩამოყალიბდა თემობრიობა, რომელსაც ივ. ჯავახიშვილი ტომობრიობასაც უწოდებს. ამ სამეფო-სამთავროებში თანდათან ჩამოყალიბდა ქართველთა ეთნოგრაფიული ჯგუფები – ქართლელები, კახელები, იმერლები, მეგრელები, გურულები და სხვ. წარმოიქმნა და გაღრმავდა ქართული ენის შესაბამისი დიალექტები. ერის დაშლა-დანაწილებამ იმ დონეს მიაღწია რომ, ისტორიკოს ვახუშტი ბატონიშვილს საგანგებო მსჯელობა დასჭირდა, რათა დაემტკიცებინა დასავლეთ და სამხრეთ საქართველოს მოსახლეობის ეთნიკური მთლიანობა, რადგანაც ისინი დაშლილობის მიუხედავად მანც ენით, „რჯულით“, მწიგნობრობით და კულტურით ქართველები იყვნენ. ერთადერთი ძალა, რომელიც XVI–XVIII სს-ის ტრაგიკულ ეპოქაში აერთიანებდა დაშლილ-დანაწევრებულ ქართველობას, ეს იყო საქართველოს წმიდა მართლმადიდებელი ეკლესია. ღვთის შეწევნით ეკლესია იყო მაკონსოლიდირებელი ძალა, ჭეშმარიტი სულიერი საყრდენი, რომელიც იცავდა და ინახავდა ქართველობას.

XVI–XVII სს-ში სპარსეთმა და ოსმალეთმა შეძლეს დაშლილი საქართველოს დანაწილება, რაც კიდევ უფრო აუარესებდა ქართველ ქრისტიანთა მდგომარეობას და ზღუდავდა ქართული ეკლესიის იურისდიქციის საზღვრებს. სპარსეთი, ისევე როგორც 1000 წლის წინ, XVI ს-ის შემდგომაც, საქართველოში აძლიერებდა სომხურ მონოფიზიტურ ეკლესიას, რადგანაც მიიჩნევდა, რომ ქართული მართლმადიდებელი ეკლესია მხარს უჭერდა მის დიდ მტერს რუსეთის იმპერიას და ცდილობდა სამხრეთ კავკასია გადაექცია რუსეთის იმპერიის გავლენის სფეროდ. ქართლისა და კახეთის იმ ქალაქებსა და მხარეებში, სადაც სპარსული ჯარი იდგა, იძულებისა და სარგებლიანობის გამო ქართველთა დიდი ნაწილი XVII–XVIII სს-ში გადაიქცა ეჩმიაძინის მრევლად, რაც ხშირად მათ ბატონყმობის უღლისა და სამხედრო ვალდებულებისაგან ათავისუფლებდა და გზას უხსნიდა, რომ ყმა-გლეხის მდგომარეობიდან გადასულიყო ვაჭარ-ხელოსანთა კლასში. გასომხებული მრავალი ვაჭარი და სოვდაგარი საქმიანობდა ინდოეთიდან ბრიტანეთამდე. გაგრიგორიანებულ ქართველებს დიდი ასპარეზი ეხსნე-

ბოდათ კულტურის სფეროშიც. ამიტომაც საქართველოს ეკლესიამ თავისი მრევლის მნიშვნელოვანი ნაწილი დაკარგა ქართლსა და კახეთში.

დიდი დანაკლისი იყო საქართველოს ეკლესიისათვის ქართველების გამაჰმადიანება. მას შემდეგ, რაც ოსმალეთმა მიიტაცა მესხეთი და იქ გააუქმა 14 ქართული საეპისკოპოსო, საქართველოს მოსახლეობის თითქმის ერთი მესამედი იძულებული გახდა მიეღო უცხო სარწმუნოება. თავის მხრივ, სპარსეთმა მიიტაცა იქამდე ქართველებით დასახლებული შაქი, აღმ. კახეთი ანუ ჭარ-ბელაქანი, ლორე-ტაშირის მხარე. აქაური ქართველობაც გამაჰმადიანდა და დაკარგა ქართველობა.

XVI–XVIII სს-ში ე.წ. „მთის ჩამოწოლა“, ანუ ჩრდ. კავკასიელი წარმართულ-მაჰმადიანური ტომების ჩამოსახლება საქართველოს კუთხეებში, ასევე ამცირებდა ქართული ეკლესიის იურისდიქციის საზღვრებს. აფხაზეთში ჩერქეზულ-აბაზური ტომების ჩამოსახლებამ, რომელთაც ოსმალეთი აძლიერებდა, აიძულა კათალიკოსი რეზიდენცია ბიჭვინთიდან გადმოეტანა უფრო დაცულ გელათში. ადიღე-ჩერქეზთა შემოსევის გამო გაუქმდა დრანდის, მოქვისა და ბედიის ქართული საეპისკოპოსოები. აფხაზეთის საკათალიკოსოს საზღვრები ჩრდ. დასავლეთისა და სამხ. დასავლეთის მიმართულებით ძალზე შემცირდა. ქართლის საკათალიკოსომ კი ოს-დვალეების შიდა ქართლში ჩამოსახლების, ხოლო აღმ. კახეთში ლეკებისა და მუღანლების, ხოლო ტაშირ-ქვემო ქართლში ბორჩალოს ტომების ჩამოსახლების გამო დაკარგა თავისი იურისდიქცია ამ კუთხეებში. ყოველივე ამას გამო მიმდინარეობდა ე.წ. ქართველების გაათორება, გასომხება, გაფრანგება, გალეკება. ქართველობის შენარჩუნება შეძლო ქვეყნის მხოლოდ მართლმადიდებელურმა მოსახლეობამ, მათ, რომელნიც იყვნენ სამწყსო და მრევლი საქართველოს ეკლესიისა. ჩვენი ეროვნული ეკლესია ქართველთა იდენტობის თვითშემეცნების საფუძვლად გადაიქცა.

საბედნიეროდ, ქართველთა კონსოლიდაცია დაიწყო XIX ს-ის დასაწყისშივე. პლატონ იოსელიანი თავის ცნობილ წიგნში „გიორგი XIII“ სიხარულით აღნიშნავს, რომ მას შემდეგ, რაც გაუქმდა

შიდაეთნიკური საზღვრები, მოიშალა კუთხურ-რეგიონალური სახელმწიფოებრიობა და ერთი იმპერიის საზღვრებში მოექცა ქართული თემები, დაიწყო სწრაფი კონსოლიდაცია ქართველობისა, აღორძინება ერთიანი ქართული შემეცნებისა. ის წერს, რომ რუსეთის იმპერიის საზღვრებში „თემნი ქართველთა სამეფოისა და გლეჯილნი და დანაწევრებულნი გაუქმდნენ. მცხოვრებნი თემთა ამათ: იმერელნი, მეგრელნი, გურულნი, სვანნი და რაჭველნი შეიქმნენ ერად და იწოდნენ ქართველებად“ (პ. იოსელიანი. „ცხოვრება გიორგი XIII-სა“, 1995, გვ.287). ერთიანი ეროვნული თვითშეშეცნების, ანუ ქართველობის აღორძინება მას მიაჩნია „ღვთის განგებად“.

მაღე, XIX ს-ის პირველ ნახევარშივე, რუსეთის საიმპერიო ხელისუფლებამ გააცნობიერა, რომ მისი საზღვრების შიგნით სამხრეთ კავკასიაში მთლიანდებოდა და ერად იკვრებოდა დიდი ხალხი, რომელიც სამომავლოდ მოითხოვდა თვითგამორკვევას და საკუთარი სახელმწიფოებრიობის აღდგენას. შედეგმაც არ დააყოვნა და ქართველთა კონსოლიდაციის საწინააღმდეგოდ XIX ს-ის 50-80 წლებში საიმპერიო წრეებმა სასწრაფოდ დაავალეს შესაბამის რელიგიურ და ფსევდო-საგანმანათლებლო წრეებს არ დაეშვათ ქართველი ერის კონსოლიდაციის პროცესისის გაგრძელება. შესაბამისი წრეები ჩართეს იმ მიზნის მისაღწევად, რათა ქართველი ერისათვის ჩამოეშორებინათ და არაქართველებად გამოეცხადებინათ დასავლეთ და სამხრეთ საქართველოს მკვიდრი მოსახლეობა (მაჰმადიანი მესხები, კათოლიკე და გრიგორიანელი ქართველები, სვანები, მეგრელები, აფხაზები, ლაზები, ალმ. საქართველოს მთიულები და სხვანი). სამეცნიერო და საისტორიო წრეებში შექმნეს შესაბამისი „სამეცნიერო“ თეორიები, რომლებიც კიდევ უფრო გაღრმავდა საბჭოთა პერიოდში და ჩამოყალიბდა ქართიზაცია-გაქართველების თეორიის სახით.

ჩვენი საეკლესიო და კულტურის მოღვაწეები, ერის დიდი მამები გრძნობდნენ, რომ რუსეთის იმპერიისაგან ქართველთა გათავისუფლების პირველი ეტაპი უნდა ყოფილიყო საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის აღდგენა, გაუქმებული რუსეთის იმპერიის მიერ XIX ს-ის დასაწყისში. ეს მართლაც შეძლო ქართველმა

ერმა 1917 წლის 25 მარტს. 1943 წლამდე რუსეთის ეკლესია არ ცნობდა ქართული ეკლესიის ტერიტორიულ ავტოკეფალიას. ამ წელს კი მან აღიარა ქართული ეკლესიის ავტოკეფალია „საქართველოს სსრ“ ფარგლებში. ამავე საზღვრებში სცნო საქართველოს ეკლესიის იურისდიქცია კონსტანტინოპოლის საპატრიარქომ 1990 წელს.

ამჟამად, ღვთის უდიდესი მოწყალებით, ქართველ ერს აქვს თავისი დამოუკიდებელი სახელმწიფო, რომლის მოსახლეობის 85% მართლმადიდებელი ქრისტიანია, ხოლო ქრისტიანთა საერთო რაოდენობა გაცილებით დიდია. ქართველ ერს აქვს თავისი ეროვნული ავტოკეფალიური საპატრიარქო ეკლესია, რომლის ავტორიტეტი მისი უწმიდესობისა და უნეტარესობის, სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქის ილია II-ის მეთაურობით დიდი არის მთელს მსოფლიო მართლმადიდებელთა შორის.

დიდება და მადლობა უფალს, რომელმაც XXI ს-ის დასაწყისში კვლავ შეახსენა ქართველობას, რომ ღვთისმშობლის წილხვედრი ივერიის წმიდა მიწა მოციქულების კურთხევით არის მადლმოსილი.

ისტორიულად ყოველი ათასწლეულის დასაწყისი ნიშნეული და ბედნიერების მომტანი იყო ქართველი ერისათვის. I ს-ში ჩვენს მიწას მოებარა ჩვენი უფლისა და მაცხოვრის იესო ქრისტეს კვართი, რომელსაც დაეფუძნა სვეტიცხოვლის ტაძარი და საპატრიარქო ტახტი. 1000 წლის შემდგომ XI ს-ის დასაწყისში ბაგრატის ტაძარი აიგო ქვეყნის გამთლიანებისათვის ღვთისადმი მადლიერების ნიშნად. იმედი გვაქვს და შევთხოვთ უფალ ღმერთს, რომ ჩვენი უწმიდესი პატრიარქის ილია II-ის მიერ აგებული წმიდა სამების ტაძარი XXI ს-ში საფუძვლად დაედება საქართველოს გამთლიანებას და მის გაბრწყინებას. ამინ.

**დასავლეთ საქართველოს საეკლესიო
იურიდიქციაში. მაქსიმე აღმსარებლის
ცხოვრების მიხედვით**

(მოხსენება)

თქვენო უწმიდესობავ და უნეტარესობავ, ყოვლადსამღვდელო მეუფენო, ქალბატონებო და ბატონებო.

უფლის ნებითა და მოწყალებით ქრისტიანული სარწმუნოების სიწმინდის შეუპოვარმა დამცველმა ქართველმა ერმა შეძლო მართლმადიდებლობის უმწიკვლოდ მოტანა უძველესი ხანიდან დღემდე. ჯერ კიდევ ცნობილი ბერძენი ისტორიკოსი და ეპისკოპოსი პროკოფი კესარიელი წერდა VI ს-ში: „იბერები ქრისტიანები არიან და ამ სარწმუნოების წესებს ყველა იმათზე უკეთ იცავენ, რომელთაც ჩვენ ვიცნობთ“ („გეორგია“, II, 1965, გვ.48). პროკოფი კი იცნობდა აზიის, აფრიკისა და ევროპის მრავალ ქვეყანასა და ხალხს.

ამასვე ამტკიცებდნენ ძველი ქართული წყაროებიც, რომ ქართველი ხალხი „მიერთგან აღსასრულამდე ჰგიეს შეუძვრელად მართალსა სარწმუნოებასა ზედა“ (მიტროპოლიტი ანანია ჯაფარიძე. „საქართველოს საეკლესიო კრებები“, ტ. II, 2003, გვ.102).

ჩვენთვის ძალზე მნიშვნელოვანია და ღირებულია ის ცნობები ქართველთა მტკიცე მართლმადიდებლობის შესახებ, რომლებიც დაცულია წმიდა მაქსიმე აღმსარებლის ცხოვრებაში. წმიდა მაქსიმე 662 წელს გააძევეს ბიზანტიიდან და თავის ორ მოწაფესთან – ანასტასი აპოკრისარისთან და ანასტასი მონაზონთან ერთად ჩვენს ქვეყანაში, დასავლეთ საქართველოში გადმოსახლეს. მისმა ერთ-

ერთმა მოწაფემ აღწერა კიდევ თვალთ ხილული ცხოვრება თავისი მოძღვრისა. VII ს. დასაწყისში, ჰერაკლე კეისრის შემდგომ, ჯერ სპარსთა ბატონობის, შემდეგ კი სპარსეთში ჰერაკლე კეისრის ლაშქრობის გამო, საქართველოს ერთიანი სახელმწიფოებრიობა მოშლილი იყო და დასავლეთ საქართველოშიც რამდენიმე ცალკეული ქვეყანა არსებობდა ბიზანტიელთა ხელქვეით. ესენი იყო: ლაზიკა, აფხაზეთი, აფშილეთი, სვანეთი, თაკვერი და სხვ. აი, როგორ ახასიათებს წმიდა მართლმადიდებლობის დამცველი და მისი სიწმიდის შეურყევლობისათვის დევნილი წმიდა მაქსიმე აღმსარებლის მოწაფე ანასტასი ქართველთა იმჟამინდელ ქვეყნებს: ის ლაზეთს უწოდებს „ქრისტეს მოყვარე ლაზთა ქვეყანას“ („გეორგიკა“, IV, 2, გვ.41), აფხაზეთს კი – „ქრისტესმოყვარე აბაზგების ქვეყანას“ (იქვე, გვ.45), ამ ქვეყანათა მეთაურებს კი – „ღვთისმოყვარე მთავრებს“ (იქვე, გვ.45), „იბერიის ღირს საქებ პატრიკოსსა და პრეტორს“ (იქვე, გვ.48).

საქმე ისაა, რომ ეს ცხოვრება წმიდა მაქსიმე აღმსარებლისა, მისი მოწაფის წმ. ანასტასის მიერ დაწერილია VII ს. 60-იან წლებში, მაშინ, როცა მთელ ბიზანტიაში ბობოქრობდა გამარჯვებული მონოთეოლოგია, შესაბამისად, იდევნებოდა მართლმადიდებლობა, ბიზანტიაში აღარ დარჩა მთავარი და ეპისკოპოსიც კი წმიდა მართლმადიდებლობის დამცველი. ასეთ დროს, ასეთ ეპოქასა და გარემოში, როგორც აღვნიშნეთ, დასავლეთ და აღმოსავლეთ საქართველოს ხალხი და მისი მთავრები ყოფილან „ქრისტესმოყვარენი“, ანუ მართლმადიდებლობის მტკიცე დამცველნი. ეს ასე რომ არ ყოფილიყო, ანასტასი აპოკრიფარი, ცხადია მათ „ქრისტესმოყვარეთ“ არ უწოდებდა. ის იყო კაცი, რომელმაც არ იკადრა სიცრუე და სიძარტლის, წმიდა სარწმუნოების დაცვისათვის, თავის მოძღვართან და მეგობართან ერთად მოკვეთეს ენა და მკლავები. მას თავისი მოძღვრის, წმიდა მაქსიმეს ცხოვრება დაუწერია მოჭრილი მკლავით. ამ მკლავზე აღარ ჰქონია ხელის მტევანი და თითები მკლავზე მიუმდგრებია ორი წვრილი ჯოხი და ამით დაუწერია თავისი მოძღვრის ცხოვრება, წერს VII ს-ის მოღვაწე თეოდოსი განგრელი თავის მოგონებებში. ეს იყო სიძარტლის მწერლის მარჯვენა.

საეკლესიო იურისდიქციის მხრივ დასავლეთ საქართველო, ძველი ქართული მატრიანეების, ასევე რუის-ურბნისის „ძეგლისწერის“ ცნობით, IV ს-დანვე იმყოფებოდა მცხეთის კათალიკოსის იურისდიქციაში. ანდრია მოციქულმა იქადაგა „ყოველსა ქვეყანასა საქართველოსასა“, ხოლო წმიდა ნინომ მოაქცია „ყოველნი ქართველნი“, წერდნენ რუის-ურბნისის წმიდა კრების მამები, ეს იყო საფუძველი დასავლეთ საქართველოში მცხეთის კათალიკოსის იურისდიქციის განვრცობისა. ამასთანავე, მოციქულთა კანონების 34-ე მუხლის თანახმად, IV ს-ში ორგანიზებული საქართველოს ეკლესიის იურისდიქციის საზღვრები თან უნდა დამთხვეოდა სახელმწიფო-ადმინისტრაციულს. ძველი მატრიანეების დაბეჯითებული ცნობით, იმჟამინდელი საქართველოს, ანუ ქართლის სამეფოს დასავლეთი საზღვარი გადიოდა შავი ზღვის პირას და მდინარე ეგრისწყალზე. მდინარე ეგრისწყალი (შემდგომროინდელი ლალიძგა) ერთმანეთისაგან ყოფდა ქართლის სამეფოსა და ბიზანტიის იმპერიას. მდ. ეგრისწყლის იქით აფხაზეთი ანუ აბაზგია – ბიზანტიის ხელდებული ქვეყანა მღებარეობდა. ასე ყოფილა მეფე აზონისა და მეფე ფარნავაზის დროს და მათ შემდეგ მეფე მირიანის ეპოქაშიც. წყაროების ცნობით, მეფე მირიანის გამგებლობაში აღმოსავლეთ საქართველოსთან ერთად იყო ეგრისიც. შესაბამისად მის დროს, IVს. დასაწყისში, ორგანიზებულმა საქართველოს ეკლესიამ თავის იურისდიქციაში მოაქცია აღმოსავლეთთან ერთად დასავლეთ საქართველო, მდინარე ეგრისწყლამდე. მეფე ვახტანგ გორგასლის დროს საქართველოს დაუბრუნდა კლარჯეთი და აგრეთვე აფხაზეთის ტერიტორია მდინარე ეგრისწყლიდან მდ. კლისურამდე (კელასურამდე). მაშასადამე, V ს-დან საზღვარი ქართლის სამეფოსა და ბიზანტიის იმპერიას შორის გადიოდა მდინარე კელასურზე. ამ მდინარემდე ქართლის კათალიკოსი ახორციელებდა თავის საეკლესიო ძალაუფლებას. ამითაა გამოწვეული სომხური წყაროების ცნობა, რომ VIIს. ბოლოსა და VIIIს. დასაწყისში კირიონ კათალიკოსი იყო „არქიეპისკოპოსი ეგრისისა“. სომხური წყაროების გარდა, რომელნიც მიუთითებენ, რომ VI ს-ის ბოლოს დასავლეთი საქართველო იმყოფებოდა მცხეთის კათალიკოსის

იურისდიქციაში. ვახუშტი ბატონიშვილიც ბრძანებდა, რომ დასავლეთ საქართველოში ტერიტორია ე.წ. „ვაკე“, ანუ მიწა-წყალი ქუთაისსა და ცხენისწყალს შორის „საეკლესიო ერთობის“ დროს, ანუ VIII ს-მდე, აფხაზეთის საკათალიკოსოს წარმოშობამდე, იმყოფებოდა „მცხეთის არქიებისკოპოსის“ იურისდიქციაში. ვახუშტისვე ცნობით, რაჭის დიდი ნაწილი ნიქოზის ეპისკოპოსის სამწყსო იყო. ვითარება შეიცვალა ჰერაკლე კეისრის ლაშქრობის შემდეგ. VII ს-ის 20–30-იან წლებში ჰერაკლე კეისარმა ქართლის სამეფოს ჩამოაჭრა შავი ზღვისპირეთის ვრცელი ტერიტორიები და შეიყვანა ისინი ბიზანტიის შემადგენლობაში. შესაბამისად, იბერიის, ანუ ქართლის ნაცვლად, აქ ბიზანტიელთა ხელქვეშ ჩამოყალიბდა ლაზიკის, აბაზგიისა და სხვა სამთავროები. მიუხედავად პოლიტიკური ცვლილებებისა, დასავლეთ საქართველოს მოსახლეობა, ჩანს, მაინც მცხეთის კათალიკოსის იურისდიქციაში იმყოფებოდა. პროკოფი კესარიელი მიუთითებდა კიდევ, რომ VII ს.-ში დასავლეთ საქართველოს ქრისტიანები „კათალიკოსის“ იურისდიქციაში იმყოფებოდნენ. კათალიკოსი კი იმჟამად მცხეთაში იჯდა. ქართული წყაროების დაბეჯითებული მტკიცებით, დასავლეთ საქართველო მუდამ ქართული ეკლესიის განუყოფელი ნაწილი იყო. ასეთი მოსაზრება არსებობდა უძველესი ხანიდან XX ს-ის 30-იან წლებამდე. 30-იან წლებში, კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოსადმი დაქვემდებარებულ საეპისკოპოსოთა ნუსხების გაცნობის შემდეგ, ჩვენში მიიღეს ახალი შეხედულება, თითქოსდა დასავლეთ საქართველოში არსებობდა კონსტანტინოპოლისადმი დაქვემდებარებული ლაზიკის სამიტროპოლიტო ფაზისში და ოთხი საეპისკოპოსო კათედრა (ზიგანასი, საისინისა, პეტრასი და როდოპოლისისა). იმთავითვე ამავე ნუსხების შესწავლის შემდგომ, ბრიუსელის უნივერსიტეტის პროფესორმა, მსოფლიო მნიშვნელობის ბიზანტიოლოგმა ნიკოლოზ გიორგის ძე აღონცმა (1871-1942) გამოთქვა მოსაზრება, რომ აღნიშნული ბიზანტიური საეპისკოპოსოები ზიგანა – ზიგენებისა, როდოპოლისისა და საისინისა, სინამდვილეში განლაგებულნი იყვნენ არა დასავლეთ საქართველოში, არამედ ქართველი ხალხის უძველეს ქვეყანაში „ლაზიკაში“, ანუ ტრაპიზონის ოლქში. ის წერდა, რომ კონ-

სტანტინოპოლის საპატრიარქოს ნუსხებში მოხსენიებული ზიგანას საეპისკოპოსო ცენტრი მდებარეობდა ტრაპიზონთან ახლოს, რომ იქვე იყო სხვა ტოპონიმებიც მსგავსი სახელის მქონენი (მაგ. „ზიგანას მთა“ და სხვა). მის ახლოს იმყოფებოდნენ როდოპოლისისა და საისინის კათედრებიც. მაშასადამე, როდოპოლისს ის არ აკავშირებდა ვარციხესთან და, მისი აზრით, ვარციხესთან არავითარი ბერძნული საეპისკოპოსო არ ყოფილა. ასევე, მისი აზრით, საისინი არ იყო ცაიშის კათედრა, ხოლო ზიგანა არ იყო ზიგინევი, ანუ გუდაყვა. აღონცის თვალსაზრისით, დასავლეთ საქართველოში არ იმყოფებოდნენ ბერძნული საეპისკოპოსოები. ამასვე დაბეჯითებით მიუთითებს ქართული წყაროებიც. არც ერთი ქართული წყარო არ იცნობს დასავლეთ საქართველოში ბერძნულ საეპისკოპოსოებს — ვარციხეს, გუდაყვასა და ცაიშს. ჩვენი თვალსაზრისით, იგივეს გვიჩვენებს წმიდა მაქსიმე აღმსარებლის ცხოვრებაც. აქ, მის დროს, ბერძნული საეპისკოპოსოები რომ ყოფილიყვნენ, ცხადია, ამ საეპისკოპოსოთა მრევლი იქნებოდა ისეთივე მონოთელიტი, როგორც იყო მრევლი საერთოდ კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს საეპისკოპოსოებისა. აღნიშნულ ეპოქაში, მაშასადამე, ამ კუთხის ხალხიც და მისი მთავრებიც არ იქნებოდნენ მართლმადიდებლები და კონსტანტინოპოლურ საეპისკოპოსოთა მსგავსად, მონოთელიტობისადმი, ანუ მწვალებლობისადმი იქნებოდნენ მიდრეკილნი. წმიდა მაქსიმე აღმსარებლის მოწაფის წმ. ანასტასის სიტყვით კი, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, დასავლეთ საქართველოს ხალხი მტკიცედ იცავდა მართლმადიდებლობას უმძიმეს ეპოქაში, მსოფლიო ეკლესიაში მონოთელიტების ბატონობის დროს. შესაბამისად უნდა დავასკვნათ, რომ ამ მხრივ საფუძველი გვაქვს კიდევ ერთხელ ვენდოთ საეკლესიო ეროვნულ წყაროებს, რომ დასავლეთ საქართველო IV-VIII სს-ში, მიუხედავად მძიმე პოლიტიკური ვითარებისა, იმყოფებოდა მცხეთის კათალიკოსის იურისდიქციაში და იცავდა მართლმადიდებლობის სიმტკიცეს აღმოსავლეთ საქართველოს მოსახლეობის მსგავსად.

დასავლეთ საქართველო მცხეთის კათალიკოსის იურისდიქციაში რომ იმყოფებოდა წმიდა მაქსიმე აღმსარებლის ეპოქაში, VII ს-

ში, ამის შესახებ მიგვითითებს მარტვილის შესანიშნავი ტაძარი. VII ს-ის I ნახევარში აგებული მარტვილის, ანუ ჭყონდიდის, ტაძარი წმიდა ანდრია მოციქულის მიერ აღმართული ჯვრის ადგილას ნაგები, სასულიერო კერა, რომელიც მთელი დასავლეთ საქართველოს მოსახლეობის სამლოცველო იყო, აგებულია მცხეთის ჯვრის ტაძრის ანალოგიით. დასავლეთ საქართველო კონსტანტინოპოლის იურისდიქციაში რომ ყოფილიყო, ხუროთმოძღვარი ეგრისის ცენტრში, საეკლესიო კანონების თანახმად, ვერავითარ შემთხვევაში შეძლებდა სხვა სახელმწიფოს, სხვა საეკლესიო იურისდიქციის ქვეშ მყოფ ქვეყანაში მცხეთის ჯვრის ტიპის დიდებული ტაძრის აგებას. მაშასადამე ხუროთმოძღვარს ჰქონოდა საეკლესიო იერარქის შესაბამისი კურთხევა და ნებართვა, რადგანაც ეგრისი მცხეთის იურისდიქციაში იმყოფებოდა.

მცხეთის ჯვრის ტაძრის არქიტექტურის გამეორება დასავლეთ საქართველოს ცენტრში კიდევ ერთხელ ადასტურებს ძველი ქართული წყაროების დაბეჯითებულ თვალსაზრისს, რომ ეს მხარეები იმყოფებოდნენ მცხეთელი კათალიკოსის იურისდიქციაში და არა კონსტანტინოპოლის პატრიარქისა. აღნიშნულ ვითარებათა გამო - IV, V, VI და VII საუკუნებში, დასავლეთ საქართველოში წირვალოცვის ენა იყო ის ძველი ქართული ლიტურგიკული (სალიტერატურო) ენა, რომლის შექმნა-შემუშავებასა და დახვეწას, ჩვენი გამოკვლევით, ღვაწლი დადეს პეტრე იბერის აღმზრდელმა იოანე ლაზმა და დასავლეთ საქართველოს სხვა მოღვაწეებმა. ამიტომაც აღმოჩნდა პალესტინის უძველესი ქართული წარწერები V საუკუნის იერუსალიმის უდაბნოს ე.წ. „ლაზთა მონასტერში“. საეკლესიო არქიტექტურა საზოგადოდ ასახავდა ლიტურგიკულ ვითარებას და იგებოდა წირვალოცვის საჭიროებისათვის. მაშასადამე, არქიტექტურა შეესაბამებოდა ლიტურგიკულ ტიპიკონს. მცხეთის ჯვარი გულისხმობდა, რომ იმ არეალში, სადაც მცხეთის ჯვრის ტიპის ტაძრები იყვნენ განლაგებული ერთი მსგავსი ტიპიკონით ტარდებოდა წირვალოცვა. მცხეთის ჯვარში კი ჩვენ ვიცი, რომ წირვალოცვა ტარდებოდა ქართულ ენაზე და მცხეთის კათალიკოსის იურისდიქციაში შემავალ ეკლესიებში ერთი

სახის ლიტურგიკული წესი აღესრულებოდა. ამ არეალში მოქცეული ყოფილა მარტვილისა და ეგრისის მრევლიც. რუის-ურბნისის კრების „ძეგლისწერის“ დადგენილებაში ასახული ცნობით, წმიდა ნინოს დროიდანვე, როგორც აღვნიშნეთ, დასავლეთ საქართველო მცხეთელი კათალიკოსის იურისდიქციაში იმყოფებოდა და აქ, იმთავითვე, წირვა-ლოცვის ენა იყო ძველი ქართული ენა და არა ბერძნული.

საბოლოოდ, უნდა დავასკვნათ შემდეგი: 1. წმიდა მაქსიმე აღმსარებლის ეპოქაში დასავლეთ საქართველოს ქრისტიანები იყვნენ მტკიცე მართლმადიდებლები და 2. დასავლეთ საქართველოს მოსახლეობა წმიდა ნინოს დროიდანვე იმყოფებოდა მცხეთის და არა კონსტანტინოპოლის იურისდიქციაში, მიუხედავად VI ს-დან შექმნილი პოლიტიკური ძვრებისა.

წმიდა მართლმადიდებლობა საფუძველია ჩვენი თვითმყოფადობისა და ეროვნული მთლიანობისა. უფალმა ინებოს წმიდა მაქსიმე აღმსარებლის ლოცვით მისი განმტკიცება, ამინ.

12.09.05.

ხელმწიფე ივერიისა – ლევან II დავითანი

ძველი მატრიანები გვაუწყებენ, რომ უწინარეს წმიდა ნინოს მოსვლისა, ჩვენი ხალხი იყო „განათლებულ ემბაზითა ქადაგებულისა ანდრია და სვიმონ კანანელისათა, რამეთუ მათ იქადაგეს ქრისტე ქართველთა შორის პირველად“ („მარტვილობაი დავით და კონსტანტინეი“, „ძველი ქართული ლიტერატურის ქრესტომათია“, 1946, გვ. 235).

ანდრია მოციქულმა და სვიმონ კანანელმა, ძირითადად, დასავლეთ საქართველოში იქადაგეს. სწორედ ამ ქვეყნის მოსახლეობას უწოდებდნენ ჩვენი მემატრიანები ქართველებს აღმოსავლეთ საქართველოს მოსახლეობასთან ერთად. ეს თვალსაზრისია გადმოცემული რუის-ურბნისის კრების ძველის წერაშიც. კერძოდ, აქ ნაბრძანებია, რომ პირველწოდებულმა ანდრია მოციქულმა იქადაგა სახარება „ყოველსა ქუეყანასა საქართველოსასა“ („დიდი სჯულის კანონი“, 1975, გვ. 545), „ხოლო წმიდა ნინომ განანათლა ყოველი სავსება ყოვლისა ქართველთა ნათესავისაი“ („დიდი სჯულის კანონი“, 1975, გვ. 546).

მამასადაძმე, ყველაზე მნიშვნელოვანი საეკლესიო კრების დადგენილებით, ანდრია მოციქულის დროს დასავლეთ და აღმოსავლეთ საქართველო იყო ერთი ქვეყანა, რომელსაც საქართველო, ანუ ქართლი ერქვა, ხოლო წმიდა ნინო IV ს-ში იქცა ერთიანი ქართველი ერის, დასავლეთ და აღმოსავლეთ საქართველოში მცხოვრები ქართველების განმანათლებლად.

XIX ს-მდე აღნიშნული მოსაზრება, რომ დასავლეთ და აღმოსავლეთ საქართველოს ერქვა ქართლი, ანუ ივერია, ხოლო ივერიელნი, ანუ ქართველნი ეწოდებოდათ ამ ქვეყნის მცხოვრებთ, მიიჩნეოდა უეჭველ ფაქტად. მხოლოდ XX ს-ის დასაწყისში, რუსულ იმპერიულ წრეებში, ხოლო შემდგომ საბჭოთა ათეისტური სკოლის მიერ უარყოფილი იქნა ეს მოსაზრება და ჩამოყალიბდა ახალი თვალსაზრისი, რომლის მიხედვითაც „ივერია“ (ქართლი) თითქოსდა მხოლოდ აღმოსავლეთ საქართველოს ეწოდებოდა, ხოლო დასავლეთ საქართველოს სხვადასხვა სახელები ერქვა. შესაბამისად, თითქოსდა ივერიელნი, ანუ ქართველნი მხოლოდ აღმოსავლეთ საქართველოში ცხოვრობდნენ.

ამ რუსულ, კომუნისტურ თვალსაზრისს მთლიანად აბათილებს სამეგრელოს მთავრის ლევან II დადიანის მიმოწერა რუსეთის ხელმწიფისადმი, ასევე სხვა უამრავი საისტორიო წყარო.

ლევან II დადიანი (1611-1657), ოდიშის მთავარი, იყო ღვთის მოყვარე, ეკლესიათა მაშენებელი, ამასთანავე, მართმადიდებლობის ამაღორძინებელი. მან აღადგინა და შეამკო არა მარტო ოდიშის ყველა ეკლესია და მონასტერი, არამედ იერუსალიმის ჯვრის მონასტერი, რომელიც ვალებისგანაც გამოიხსნა და შესაბამისად გაამშვენა. თავის სამთავროში კი აღადგინა ყველა დანგრეული ეკლესია, უსახურავონი გადახურა, ხელახლა მოაჩუქურთმა, რაც უმთავრესია ყველა ეკლესიაში აღადგინა წირვა-ლოცვა, შეამკო ბარძიმ-ფეშხუმებით, მრავალი ჭელური ხატით.

ლევან II დადიანი იყო ქართული კულტურის უდიდესი მეცენატი XVII ს-ში. მისი ბრძანებითა და ხარჯით არის გადაწერილი „ვეფხისტყაოსნის“ ჩვენამდე მოღწეული უძველესთარიღიანი ხელნაწერი, ის დაასურათებინა კიდევ მამუკა თავაქარაშვილს.

XVII საუკუნე იყო ქართული კულტურისათვის უაღრესად არახელსაყრელი პერიოდი. ქვეყანა ნაწილებად დაიშალა, მტერმა აღმოსავლეთ საქართველო დაიპყრო. ასეთ ეპოქაში ლევან დადიანმა მიიღო ზეგარდამოძალი და დაიწყო ზრუნვა საქართველოს გასაერთიანებლად. მან იცოდა, რომ ყველა უბედურების მიზეზი იყო ქვეყნის დაშლა, დანაწევრება, რომ მხოლოდ გაერთიანებული საქართველო შეძლებდა გაძლიერებას.

ლევან II დადიანის მიმოწერიდან ჩანს, რომ მისი თვალსაზრისით, ბაგრატიონთა სამეფო დინასტიამ XVII ს-ში ვერ შეძლო ქვეყნის ჯეროვანი პატრონობა. მათ ჯერ ერთმანეთს შორის გაინაწილეს ქვეყანა, რამაც ჩამოაყალიბა ერთმანეთისაგან დამოუკიდებელი სამეფოები ქართლისა, კახეთისა და იმერეთისა, ხოლო შემდგომ ერთმანეთი დაასუსტეს გაუთავებელი შუღლით და ურთიერთბრძოლით. საბოლოოდ, შაჰ-აბაზის მიერ წმიდა მოწამე ლუარსაბ II-ის მოკვლის შემდგომ ფაქტიურად შეწყდა ქართლის კანონიერი სამეფო დინასტია. ლევან II დადიანის ეპოქაში ქართლის მმართველად სპარსეთის სამეფო კარმა დანიშნა ერთ-ერთი გამაჰმადიანებული ბაგრატიონი,

რომელიც არ იყო სამეფო ოჯახის წევრი. ასევე, სპარსეთმა შეძლო კახეთის დაპყრობაც და იქიდან კანონიერი სამეფო დინასტიის გაბეჭება. ლევან II დადიანის ეპოქაში იმერეთის სამეფო ტახტიც შერყეული იყო. აქაც სამეფო დინასტიის ლეგიტიმურობა საეჭვო ხდებოდა, ამიტომაც სამეფო ტახტზე ხან გვერდითი შტოს წარმომადგენელი (ჭუჭუნაიშვილი) ადიოდა, ხან კიდევ გურიელთა სამთავროს სახლის წევრები. აღნიშნულის გამო (რადგანაც აღმოსავლეთ საქართველოს, ვითარცა სპარსეთის ხელდებულ ქვეყანას არ შეეძლო ყოფილიყო საქართველოს პოლიტიკური გამაერთიანებელი, ხოლო იმერეთის სამეფო დასუსტებული იყო), ლევან II დადიანი საქართველოს სუვერენული სახელმწიფოს გაერთიანების საქმეს პირადად ჩაუდგა სათავეში. მიზეზი ამისა იყო ისიც, რომ ოდიში, ანუ სამეგრელოს სამთავრო, მისი მმართველობის დროს გაძლიერდა სამხედრო და ეკონომიკური თვალსაზრისით. ქართული კულტურის ცენტრებმაც სამეგრელოში გადაინაცვლა. აღმოსავლეთ საქართველოს რბევა-აოხრების დროს ქართული მწიგნობრობის, საეკლესიო ცხოვრების, ფერწერისა თუ ჭედური ხელოვნების (ხატების) დამამზადებელი მრავალი ახალი კერა სამეგრელოში წარმოიქმნა.

ქვეყნის გაერთიანების მიზნით, ლევან II-მ შეძლო თავის გავლენის სფეროში მოექცია სრულიად დასავლეთ საქართველო. მისი მმართველობის დასაწყისში აფხაზეთი ოდიშის (სამეგრელოს) განუყოფელ ნაწილს შეადგენდა, ასევე სვანეთიც, ხოლო გურიისა და იმერეთის გავლენის ქვეშ მოქცევა ლევან II დადიანს არ გასჭირვებია. მამასადამე, სუვერენული საქართველოს ერთადერთი ფაქტიური მეპატრონე იყო ლევან II დადიანი და ის ასევე მოიხსენიებდა კიდევ თავის თავს: – „ხელმწიფეთა ხელმწიფე დადიანი ლეონ ყოვლისა საქართველოსა პატრონი“. ცაიშური გულანის ამ მინაწერიდან ჩანს, რომ იმჟამად ოდიში, ანუ სამეგრელო, არა მხოლოდ საქართველოა, ანუ ქართველთა ქვეყანა, არამედ ოდიშის მმართველი დამოუკიდებელი საქართველოს გამაერთიანებელი და მისი პატრონია.

ლევან II-ის ტიტულიდან („ყოვლისა საქართველოსა პატრონი“) ჩანს, რომ XVII ს-ში, ეროვნული ცნობიერების უკიდურესი დაკნინების ეპოქაში, სამეგრელოს მოსახლეობის ეროვნული იდენტობა შეუ-

რყვეელია და ქვეყნის დაშლა-დანაწევრების მიუხედავად მტკიცეა. აქაური საზოგადოება ფიქრობს არა იმაზე, რომ გამოიყენოს შექმნილი ვითარება და ქვეყნის დაშლის დროს ააღორძინოს კუთხური ცნობიერება, არამედ იღვწის იმისათვის, რათა ქვეყნის სხვა ნაწილების უძღურების დროს მტერმა არ მოშალოს ერთიანი ივერიის სუვერენიტეტი და სასწრაფოდ გააერთიანოს დაშლილი ქვეყანა. ასეთ დროს, სამეგრელოს საზოგადოებაში ჩაისახა იმედი იმისა, რომ საქართველოს გაერთიანების საქმეში დაეხმარებინათ რუსეთის ძლიერი სახელმწიფო. ამიტომაც გაგზავნეს ელჩად რუსეთში მღვდელი გაბრიელ გეგენავა. მან 1639 წლისათვის შესაბამისი დოკუმენტები წარუდგინა რუსეთის სახელმწიფო მოხელეებს.

ლევან II დადიანი სიველში რუსეთის ხელმწიფისადმი თავის სამთავროს უწოდებს არა ოდიშს, ანდა სამეგრელოს, არამედ ივერიის მხარეს. ლევანი აღნიშნავს, რომ „იყო ივერიის მიწაზე ხუთი ხელმწიფე, მათგან სპარსეთის შაჰმა ორი სახელმწიფო დაამხო, ხოლო დარჩენილი სამი სახელმწიფო ღვთის შეწევნით იმართება ჩემ მიერ“. ე.ი. მეფე ლეონტის მიერ (ასე უწოდებდნენ მას რუსეთში). „И было де в Иверской земле 5 государей и из них де Перской шах побил 2 государей, а остальных де 3-х государей государств Божию помощью владеет он, Леонтий Царь“ (Материалы по Церковной и этнополитической истории Абхазии, Посольство Федота Елчина в Мегрелии (1639-1640), ТБ. 2005, с. 114).

რომელი სახელმწიფოები იყო ლეონ II დადიანის ხელში 1640 წლისათვის? ესენი იყვნენ: იმერეთის სამეფო, ოდიშისა და გურიის სამთავროები, რაც შეეხება აფხაზეთსა და სვანეთს, როგორც აღვნიშნეთ, ისინი ოდიშის სამთავროს შემადგენელ ნაწილებად მიიჩნეოდა. ამიტომაც, ესენია ის სამი სახელმწიფო, რომელთა მმართველად ლევან II დადიანს მიაჩნდა თავისთავი. მხოლოდ აქ, დასავლეთ საქართველოში იყო შენარჩუნებული ქართული სახელმწიფოებრიობა, რადგანაც იმ დროისათვის ის ძირფესვიანად იყო მოშლილი აღმოსავლეთ საქართველოში, ქართლსა და კახეთში 1744 წ-მდე. ამიტომაც, სრულიად მართალი იყო ლევან დადიანი, როცა ის ივერიის, ანუ საქართველოს ერთადერთ სუვერენულ მმართველად – „ივერიის მეფედ“ მიიჩნევდა თავისთავს.

დეენილი თეიმურაზ I რუსეთის ხელმწიფოს კარს აცნობებდა კიდევ, რომ ლევან II დადიანი თავისთავს მიიჩნევს ივერიის მიწების ერთადერთ მფველ.

ეს იყო რეალური ფაქტი იმჟამად. ამიტომაც რუსეთის სამეფო კარი გამოკვლევათა შედეგად ადასტურებდა, რომ იმ დროისათვის „ივერიის მიწების“ ნამდვილი ე.ი. სუვერენული ხელმწიფე („მეფე“) მხოლოდ ლევან II დადიანი ანუ „ლეონტი“ მეფე იყო. კერძოდ, რუსეთის მეფე მიხეილი თავის სიგელში ლევან II დადიანისადმი აღნიშნავდა – „ივერიის მიწაზე იყო ხუთი ხელმწიფე. მათგან ორი გაანადგურა სპარსეთის შაჰმა, ხოლო დარჩენილ სამ ხელმწიფოს ლეთის შეწევნით მართავ შენ“ (იქვე, გვ. 165). ამავე სიგელში სამეგრელოს ეწოდება ლეონ II დადიანის ივერიის მიწა, მას ასე მიმართავენ: „Тебя Леонтия Царя и твою иверскую землю“, „твое Государство иверской стороне“. სამეგრელო ივერიაა, ხოლო დასავლეთ საქართველოს მმართველი ივერიის მეფეა იმჟამინდელი რუსეთისათვის. აღსანიშნავია, რომ სუვერენული მმართველობა ლევან II დადიანმა თავისი ხმლით მოიპოვა თურქებთან დიპლომატიური და პოლიტიკური ომის შედეგით. მისი პაპა ლევან I და მამა მანუჩარ I თურქებს ექვემდებარებოდნენ. ლევან II-მ კი დამოუკიდებელი მმართველობა მოიპოვა. იმჟამად თურქეთის საშინაო და საერთაშორისო მდგომარეობა გართულებული იყო და ლევანი თურქეთს მცირე ხარკს უხდიდა სავაჭრო ურთიერთობის სანაცვლოდ. მღვდელი გაბრიელ გეგენავა, ივერიის მიწების ხელმწიფის ელჩი რუსეთში, აცხადებდა, რომ სუვერენული ივერიის იმჟამინდელი საეკლესიო ცენტრი იყო ბიჭვინთა, სადაც ივერიის პატრიარქი იჯდა. აქედან ჩანს, რომ იმდროისათვის აფხაზეთი ჯერ კიდევ შედიოდა სამეგრელოს სამთავროში, ანუ აფხაზეთი იმჟამად ჯერ კიდევ ივერიად იწოდებოდა.

დადიანის ელჩი სარწმუნოებრივ საკითხებთან დაკავშირებით აცხადებდა, რომ ამ ვრცელ ტერიტორიაზე სარწმუნოება (რჯული), საეკლესიო წიგნები, მამასადამე, წირვა-ლოცვის ენა იყო მხოლოდ და მხოლოდ ქართული. თუმცა კი შინაობაში ერთმანეთთან ურთიერთობის საკუთარი სამეტყველო ენაც გვაქვსო. – „А вера де у них христианская ие грузинскою де верою их вера одна и книги те же, что и грузинские, только де язык свой как меж-собою говорят“.

„ყოვლისა საქართველოსა პატრონი, ხელმწიფეთა ხელმწიფე“ ლევან დადიანი, ალბათ, შეძლებდა კიდევ საქართველოს გაერთიანებას, რომ არა ადილე-ჩერქეზების, ანუ აფსუების შემოსევები, რომელთაც XVII-XVIII სს-ში სასტიკად გაანადგურეს სამეგრელოს სამთავრო, ანუ ქვემო ივერიის პოლიტიკური ცენტრი.

იმდენად ძლიერი იყო ჩრდილოკავკასიელ ადილე-ჩერქეზთა შემოსევები, რომ ლევანი თავისი მმართველობის ბოლო პერიოდში იძულებული გახდა თავდაცვის მიზნით აეგო საფორტიფიკაციო ნაგებობები, ამჟამად ცნობილი აფხაზეთის დიდი კედლის სახელით. ამ ამბის მოწმე მისიონერი არქანჯელო ლამბერტი ამბობს, რომ ლევან დადიანმა ძალზე დიდი დანახარჯებით ააგო 60 ათასი ნაბიჯის სიგრძის კედელი. ამასვე წერს მეორე მისიონერი კასტელიცი, რომელიც აღნიშნავს, რომ ეს კელასურის კედელი განსაზღვრული არის აფხაზთა შესაკავებლად. ადილე-ჩერქეზებმა, ანუ აფსუებმა იმდროისათვის შეძლეს ამ კედლის იქეთ მდებარე ტერიტორიის დაპყრობა და რადგანაც მათ მიერ დამორჩილებულ ქვეყანას აფხაზეთი ეწოდებოდა, აფსუებსაც აფხაზები უწოდეს – პროვინციის სახელის შესაბამისად. აფხაზეთის, ანუ კელასურის კედლის სიგრძე არის ასი კილომეტრი. მტერს ელოდნენ ჩრდილო დასავლეთიდან და ნაგებობა დიდი სისწრაფით აუგიათ, ზოგჯერ კოშკებს უსაძირკვლოდ პირდაპირ მიწაზე დგამდნენ. ეს კედელი იცავდა იმჟამად ოდიშის სამთავროში შემავალი თანამედროვე სოხუმის, გულრიფშის, ოჩამჩირის და გალის რაიონების უხვმოსავლიან სამიწათმოქმედო მხარეებს და იქ არსებულ ქართულ საეპისკოპოსოებსა და ქრისტიანულ მოსახლეობას. ვახუშტი ბაგრატიონი წერს, რომ დღევანდელი ახალი ათონის, ანუ ანაკოფიის „აღმოსავლით ზღვიდამ მთამდე შევლო ზღუდე დიდმა ლევან დადიანმა აფხაზთა გამოუსვლელობისათვის“. მას ამ მშენებლობის დროს ეხმარებოდნენ ბედიის, მოქვისა და დრანდის ეპისკოპოსები თავისი ძრევლითა და თანხით. მაგრამ მომხდური აფსუების შეკავება ვერ შეძლეს. საბოლოოდ, აფხაზებად წოდებულმა ამ ადილე-ჩერქეზებმა დაიპყრეს სამეგრელოს ეკონომიკური სიძლიერის წყარო – ზემოთ აღნიშნული რაიონები, მოსპეს ზემოთ აღნიშნული საეპისკოპოსოები, მათი მრევლი, ანუ სამეგრელოს მოსახლეობა დახოცეს, ანდა დაატყვევეს.

გადარჩენილი ადგილობრივი მკვიდრი მოსახლეობა თავიანთ მომსახურე ყმებად, ფაქტიურად მონებად გადააქციეს. დღესაც კი აფხაზურად დაბალ ფენას „აგირუა“, ანუ მეგრელი (გურული) ეწოდება. სამეგრელოს იმ დროისათვის მრავალრიცხოვანი მოსახლეობა განახევრებულა. მისიონერები აღწერენ, რომ ორმოცი ათასი კაციდან ქვეყნის მოსახლეობის ნახევარი ამოწყვეტეს, ანუ ოცი ათასი კაცი. ეს იმ დროისათვის ძალზე დიდი რაოდენობა იყო. წირვა-ლოცვა საბოლოოდ გაუქმდა ბიჭვინთის, დრანდის, მოქვის და ბედიის საეპისკოპოსოებში. აყვავებული ქვეყანა გაჩანაგდა. ეს ნიშნები უკვე ლევან დადიანის გარდაცვალების წინ კარგად გამოიკვეთა და ის მიხვდა, რომ ოდიშის, ანუ საქართველოს გამაერთიანებელი ბოლო ძალა იშრიტებოდა. მართლაც, თითქმის საუკუნით გადაიღო საქართველოს გაერთიანების საქმე და განახლდა ერეკლე II-ის დროს, ლევანის გარდაცვალებიდან ასი წლის შემდეგ.

განსაკუთრებით აღსანიშნავია, რომ XVII ს-ის უცხოელი საეკლესიო მოღვაწეები დასავლეთ საქართველოს პატრიარქს უპირატესად მიიჩნევდნენ ზემო ივერიის (აღმოსავლეთ საქართველოს) პატრიარქთან შედარებით. ისინი ქვემო იბერიის, ანუ დასავლეთ საქართველოს (აფხაზეთის) კათალიკოსს პირდაპირ უწოდებდნენ „უფროსს კათალიკოსს“, ხოლო დასავლეთ საქართველოს უმაღლეს ხელისუფალს უწოდებდნენ „მთელი იბერიის მეფეთა მეფეს“. რა იყო ამის მიზეზი? ამჟამად საყოველთაოდ არის გავრცელებული თვალსაზრისი, რომ მცხეთელი კათალიკოსი უპირატესი იყო აფხაზეთის კათალიკოსზე. „ერთს უხუცესი, ხოლო მეორეს უმრწმესი ეწოდებოდა“. ეს მართლაც, ძირითადად ასე იყო, მაგრამ XVII ს-სა და XVIII ს-ის დასაწყისში, რადგანაც აღმოსავლეთ საქართველო მაჰმადიანთა ხელში აღმოჩნდა, საერთაშორისო საეკლესიო წრეებში ჩამოყალიბდა თვალსაზრისი, რომ სწორედ ქვემო იბერიის, ანუ დასავლეთ საქართველოს მეთაური არის უპირატესი, სრულიად ივერიის საეკლესიო ხელისუფალი. მართლაც, XVII ს-ის იერუსალიმელი პატრიარქი დოსითეოსი წერს: „იბერიაში ორი ავტოკეფალიური არქიეპისკოპოსია, რომელთაც ქართველები უწოდებენ კათალიკოსებს. ქვემო იბერიას, რომელსაც ძველად კოლხეთს და ლაზიკას უწოდებდნენ, აქვს

ეპარქები იმერეთში, გურიაში, სამეგრელოში, აფხაზეთში, სვანეთსა და მესხეთის ნაწილში... ქვემო იბერიის კათალიკოსი პატივით უფრო მეტია ზემო იბერიის კათალიკოსზე... იბერები ქვემო იბერიის კათალიკოსს მიიჩნევენ უფროს კათალიკოსად, რადგანაც მეფე, ე.ი. იმერეთის თავი, მათთან იწოდება მთელი იბერიის მეფეთა მეფედ“ (დოსითეოსი, იერუსალიმელი პატრიარქი, თავი V, გვ. 510, წიგნიდან „საქართველოს სამოციქულო ეკლესიის ისტორია“, ტომი II, 1998, გვ. 90). XVII ს-ის მეორე იერუსალიმელი პატრიარქი ქრისანთი (ხრისანფი) იმავეს წერს: „საქართველოში, რომელსაც ადრე იბერია ერქვა, იყო ორი ავტოკეფალიური არქიეპისკოპოსი, რომელთაც ჩვეულების თანახმად უწოდებენ კათალიკოსებს... არქიეპისკოპოსი ქვემო იბერიისა იწოდება იმერეთის, ოსეთის, გურიის და სრულიად ქვემო იბერიის უნეტარესს კათალიკოსად, ანუ მარტივად სრულიად იბერიის უნეტარეს კათალიკოსად, როგორც უფროსი ზემო იბერიის კათალიკოსზე, ხოლო მეორე ე.ი. ზემო იბერიისა იწოდება ქართლის, კახეთის, ალვანეთის და სრულიად ზემო იბერიის უნეტარეს კათალიკოსად“ (იქვე, გვ. 94). აქედან კარგად ჩანს, რომ XVII ს-ის საერთაშორისო წრეები, რუსეთის ხელმწიფის კარი და ბერძნული საპატრიარქოები აღიარებენ, რომ დასავლეთ საქართველო, ანუ ქვემო იბერია, იმახმად წარმოადგენდა საქართველოს სუვერენიტეტის და პოლიტიკური დამოუკიდებლობის ცენტრს. მართლაც, ბიჭვინთელ კათალიკოსს, ოდიშის მთავრის მსგავსად სრულიად საქართველოს უმაღლეს საეკლესიო ხელისუფლად მიაჩნდა თავისი თავი. მაგალითად, ბიჭვინთელი კათალიკოსი გრიგოლი საქმიან საბუთებსა და სიგელ-გუჯრებს ადასტურებდა ბეჭდით, რომელსაც ჰქონდა შემდეგი წარწერა: „გრიგოლ მწყემსი ქრისტეს მიერ ყოვლისა საქართველოისა კათალიკოსი“ („ქართული სამართლის ძეგლები“, III, 1970, გვ. 675). ასე რომ, არ არის სწორი ამჟამინდელი თვალსაზრისი, თითქოსდა ერთიანი საქართველოს სახელმწიფოს დაშლის შემდეგ, აფხაზეთის საკათალიკოსო ქართლის ეკლესიას გამოეყო. პირიქით, თავისი თავი აფხაზეთის კათალიკოსს სრულიად საქართველოს მწყემსად მიაჩნდა და ქრისტეს მიერ დადგენილად „ყოვლისა საქართველოისა“ მამამთავრად. მის ამ უზენაესობას, როგორც ვთქვით, იმახმინდელი საერთაშორისო წრეებიც ადასტურებდნენ. ამ ფონზე

და აი ამ მნიშვნელობით არის სახელდებული ლევან II დადიანი ყოველი ივერიის ხელმწიფედ. უამრავი დოკუმენტიდან და სიგელ-გუჯრიდან ნათლად ჩანს, რომ ბიჭვინთის ღვთისმშობლის, ანუ აფხაზეთის საკათალიკოსოს სამწყსოს, ქართველები შეადგენდნენ, ანუ იმჟამინდელ მეგრელებს, გურულებს, სვანებს, იმერლებს და სხვებს განვითარებული ჰქონდათ არა ვიწრო კუთხური ტომობრივი თვითშემეცნება, არამედ ერთიანეროვნული. შესაბამისი დოკუმენტის დამოწმებადღე, უნდა ვთქვათ, რომ აღნიშნული კუთხეების მოსახლეობას ვიწრო ადგილობრივი ეთნიკურ-ტომობრივი თვითშემეცნება განვითარდათ XIX და XX სს-ში, რუსულ-კომუნისტურ-ათვისტური მმართველობის დროს. ზემოთ აღნიშნულის დასამოწმებლად მოვიყვანთ ამონაწერს აფხაზეთის კათალიკოსის 1733 წლის სიგელიდან, რომელშიც კერძოდ ნათქვამია: „პირველწოდებულსა ანდრიას მიეცა ჩრდილოეთისა ქუეყანა მოქცეკად, ჩვენებითა წმიდისა ღვთისმშობელისათა, რამეთუ ჩვენ ქართველნი მისი წილხვდომილნი ვართ“ (იქვე გვ. 727). ბიჭვინთის ღვთისმშობლის, ანუ აფხაზეთის საკათალიკოსოს მრევლი, წმიდა ანდრიას მიერ მოქცეული, მთელი დასავლეთ საქართველოს მოსახლეობა ეთნიკური ქართველებია ამ დოკუმენტის თანახმად. ეს არის უეჭველი მოსაზრება იმ დროისათვის, ამიტომაც იყო ამ ხალხის სახელმწიფო, კულტურისა და საეკლესიო ენა მხოლოდ და მხოლოდ ქართული (უძველესი ხანიდანვე). სწორედ ამ ქართველობის გამო განდევნეს აფხა-ჩერქეზებმა თავისი კათედრებიდან ჯერ ბიჭვინთის კათალიკოსი, შემდეგ კი დრანდის, მოქციისა და ბედიის ეპისკოპოსები. მათი მრევლი კი, ისტორიული სამეგრელოს მოსახლეობა ტყვეებად დაიტაცეს.

XIX ს-მდე ქართული ისტორიოგრაფია დაბეჯითებით ავითარებდა აღნიშნულ თვალსაზრისს. ეროვნული საისტორიო სკოლის ბოლო წარმომადგენელი თეიმურაზ ბატონიშვილი ამიტომაც წერდა, რომ „აფხაზეთი ნაწილია ივერიის ქვეყნისა-ქვემოსა შინა ივერიასა, რომელსაცა ეგრისი სახელ სძევს... მეგრელთა სამთავრო ქვემოსა ივერიისა არს ნაწილი. გურიის სამთავრო ქვემოსავე ივერიისა შავიზღვისპირია. სვანნი, ჯიქეთი, ქვემოს ივერიისავე არიან ნაწილნი. ქართლი ივერიისა არს ერთი ნაწილთაგანი, რომლისაცა სამთავრო არს სამ-

ცხე-საათაბაგო... ალვანია ანუ კახეთი ივერიისა არს ერთი ნაწილთ-
აგანი, რომლისაცა სამთავრონი არიან შაქისი და შირვანი, ვიდრე
ზღვრამდე კასპიისა“ (თეიმურაზ ბაგრატიონი. „საქართველოს ისტორია“, 1858 წ). ძველი ქართული საეკლესიო და საერო ისტორი-
ოგრაფიის თანახმად, ივერია, ანუ ქართლი, ორ გეოგრაფიულ ნაწილად
იყოფოდა. ერთს ერქვა ქვემო ქართლი, ანუ ქვემო ივერია, მეორეს კი
– ზემო ქართლი, ანუ ზემო ივერია.

მაშასადამე, ქვემო ქართლი ისტორიულ ეპოქაში ეწოდებოდა არა
თბილისის სამხრეთით მდებარე მიწა-წყალს, თანამედროვე ბოლნისი-
სა და ღმანისის რაიონებს, არამედ დასავლეთ საქართველოს. ხოლო
ზემო ქართლი, ანუ ზემო ივერია ეწოდებოდა მთელ აღმოსავლეთ
საქართველოს.

უძველესი საბუთები მოწმობენ თვალსაზრისს, რომ იბერია, ანუ
საქართველო, ორ გეოგრაფიულ ნაწილად, ზემო და ქვემო ქვეყნებად
იყოფოდა. 1790 წელს შედგენილ „ერთობის“ ტრაქტატში, რომელ-
საც საქართველოს ყველა ნაწილის წარმომადგენელი აწერდა ხელს,
„ქვემო ივერია“ ეწოდება დასავლეთ საქართველოს, – „საიმერეთოსა
მეფესა, მთავარსა ოდიშისა, მთავარს გურიისა და ერთობით თავადთა
აზნაურთა და ერთა ქვემოისა ივერიისა“ („ქართული სამართლის
ძეგლები“, ტ. II, 1965, გვ. 502). ამ ერთობის ტრაქტატიდან ჩანს, რომ
იმ არეალს, რომელსაც ამჟამად ვუწოდებთ დასავლეთ საქართველოს,
ძველად უწოდებდნენ ქვემო ივერიას. იქვე აღნიშნულია, რომ ზემო
ივერია არის ქართლ-კახეთი მესხეთთან ერთად. ეს მოსაზრება, თავისთა-
ვად იგულისხმება ყველა ძველ საბუთში. მაგალითად: XI ს-ში, დაახ-
ლოებით 1058 წელს, გამოცემულ ბაგრატ IV ს-ის სიგელში ოპიზარ
და მიჯნადორელ მამებისადმი, ამავე თვალსაზრისით არის ნახმარი
ტერმინი „ყოველთა ხევთა ზემოთა და ქვემოთა“. კერძოდ, ამ საბუთში
ნაბრძანებია, რომ ერთი საეკლესიო საბუთის განსახილველად ბაგრატ
მეფის ღარბაზის კარზე შეიკრიბნენ „მღვდელ-მოდღვარნი, ერისთავნი
და ყოველთა ხევთა ზემოთა და ქვემოთა აზნაურნი და მეცნიერნი“
 („ქართული ისტორიული საბუთების კორპუსი“, 1984, გვ. 33). იმა-
მად, XI ს-ში, საქართველო შედგებოდა ორი ნაწილისაგან, ეს იყო
ყოფილი აფხაზთა სამეფო და ქართველთა სამეფო. ერთი მოიცავდა

დასავლეთ საქართველოს, მეორე კი – აღმოსავლეთის დიდ ნაწილს. სიადვილისათვის დოკუმენტების შედგენის დროს ერთს უწოდებდნენ ქვემო მაძულს, მეორეს კი – ზემოს. ბაგრატ III დროსაც, ქუთაისის ეკლესიის კურთხევის დროს შეიკრიბა „ყოველნი დიდებულნი, ზემონი და ქვემონი მაძულისა და სამეფოსა მისსა მყოფნი“ („ქართლის ცხოვრება“, ტ. I, გვ. 28). სხვა საბუთებიდანაც ჩანს, რომ ქვემო ქვეყანა, ქვემო საქართველო ეწოდებოდა დასავლეთ საქართველოს. მაგალითად, როდესაც ქვეყნის მტრებისაგან გაძლიერებული ლიპარიტ ბაღვაში შეებრძოლა საქართველოს მეფეს, მას აუღია ზემო ქვეყნის ყველა უმთავრესი ციხე – არტანუჯი, ყველი, უფლისციხე, ბირთვისი და კლდეკარი. ამით, ფაქტობრივად, ლიპარიტი გადაიქცა აღმოსავლეთ საქართველოს მფლობელად. ამიტომაც წერდა მემატთანე – „მოირჭუნა ლიპარიტ ზემოსა ქვეყანასა და აღიხუნა ციხენი“ („ქართლის ცხოვრება“, I, გვ. 303), „ლიპარიტ მოირჭუნა ზემოსა კერძსა დაუფლებად“ („ქართლის ცხოვრება“, I, გვ. 304), თუ მთელ აღმოსავლეთ საქართველოს, ანუ „ზემო ქვეყანას“ დაეუფლა ლიპარიტი, რაღა დარჩა მეფეს? მემატთანე პასუხობს: – „ხოლო ბაგრატ აქუნდა ქვემოთი დაწყობით“ („ქართლის ცხოვრება“, I, გვ. 304).

მაშასადამე, ლისს ქვემოთა ქვეყანა, ანუ „ქვემო საქართველო“ მეფეს დარჩა იმჟამად, მაგრამ შემდგომ ლიპარიტი დამარცხდა, ამიტომაც ბაგრატ IV „ეუფლა ზემოსა და ქვემოსა თავის მაძულსა“ (იქვე. გვ. 296), ამიტომაც, როდესაც ბაგრატ IV ოპიზისა და მიჯნადორის მონასტერთა შორის დავის გადაჭრის შესახებ წერს – „შეკრიბენ ყოველთა ხვეთა ზემოთა და ქვემოთა აზნაურნი“, აქ „ზემოს“ ქვეშ, როგორც აღინიშნა, აღმოსავლეთ საქართველო იგულისხმება, ხოლო „ქვემოთას“ ქვეშ, დასავლეთ საქართველო. ასეთივე თვალსაზრისი არის გატარებული დავით აღმაშენებლის ანდერძშიც: მას თავის შვილისათვის, დემეტრესათვის, გადაუცია ორივე ქვეყნის საგანძურნი, კერძოდ კი – „მივეც საჭურჭლენი ჩემნი ზემონი და ქვემონი“ („ქართული ისტორიული საბუთების კორპუსი“, 1984, გვ. 62). ე.ი. მეფეს ორი საჭურჭლე, ანუ საგანძური ჰქონია, ერთი ზემო ანუ აღმოსავლეთ საქართველოში, მეორე კი ქვემო, ანუ დასავლეთ საქართველოში.

ზემო და ქვემო, იმერი და ამერი მრავალ დოკუმენტში გვხვდება. ეს ეკლესიის ისტორიისათვის იმითაა საინტერესო, რომ, როგორც ითქვა, დასავლეთ საქართველოს ეკლესიას, ანუ აფხაზეთის საკათალიკოსოს, უცხოელები „ქვემო ივერიის საარქიეპისკოპოსოს“ უწოდებდნენ, ხოლო აღმოსავლეთ საქართველოს საკათალიკოსოს „ზემო ივერიის საარქიეპისკოპოსოს“ (ა. ჯაფარიძე. „საქართველოს სამოციქულო ეკლესიის ისტორია“, ტ. II, გვ. 89-96). აღნიშნული თვალსაზრისი საეკლესიო საბუთებშიც არის ასახული. მაგალითად, ანტონ კათალიკოსი თავის თავს „ზემოისა საქართველოს პატრიარქს“ უწოდებდა. („ქართული სამართლის ძეგლები“, ტ. III, 1970, გვ. 965).

საქართველოს ნაწილებს ზემო და ქვემო უნდა დარქმეოდა არა X-XI ს-ის გაერთიანების ეპოქაში, არამედ უძველეს დროსვე. მაგალითად, ნ. ბერძენიშვილი ქართლის ცხოვრებაში დაცულ VII ს-ის შესაბამისი ცნობის – „შეთქვეს ყოველნი ერისთავნი ქართლისანი ზემონი და ქვემონი („ქართლის ცხოვრება“, I, გვ. 217), წერს: „გვაქვს საბუთი ვიფიქროთ „ზემონი“-ში იგულისხმებოდა ქართლის ერისთავები, „ქვემონი“-ში ეგრისის, არგვეთის და ეგრისწყალის ქვემოთი“ (ნ. ბერძენიშვილი. საქართველოს ისტორიის საკითხები, მასალები ისტორიული გეოგრაფიისათვის, 1990, გვ. 632).

ამ საბუთში „შეთქვენს ყოველნი ერისთავნი ქართლისანი ზემონი და ქვემონი“ ნათლად ჩანს, რომ ყოველი ქართლი იყოფა ორ გეოგრაფიულ ზემო და ქვემო ნაწილებად. ქვემო ქართლი ეწოდებოდა დასავლეთ საქართველოს, ხოლო ზემო ქართლი – აღმოსავლეთ საქართველოს. ეს თვალსაზრისი ჩვენს მატრიანებში გვხვდება წინა საუკუნეთა აღწერის დროსაც. მაგალითად, ფარსმან ქველის შვილიშვილმა ამაზასპამ ჩრდილო კავკასიელებთან ომის დროს მოუხმო ქვეყნის ორივე ნაწილის ერისთავებს – „მოვიდეს ერისთავნი აღმოსავლისანი, ერისთავი კახეთისა, ხუნანისა, სამშვილდისა, და ვიდრე მოსვლამდე დასავლეთისა ერისთავებისა მოვიდეს ოვსნი“ („ქართლის ცხოვრება“, ტ. I, გვ. 55). დასავლეთის ერისთავების ქვეშ რომ ნამდვილად იგულისხმება ეგრისისა და მიმდებარე ქვეყნების ერისთავები, ამის შესახებ იქვე გვაძცნობს შემატანე ამაზასპი, რადგანაც მან მრავალი წარჩინებული ამოწყვიტა, „ამისთვის მოიბუღეს იგი ერმან ქართლისამან“ (იქვე, გვ. 57).

ამ მიზეზის გამო მას თურმე განუდგნენ დასავლეთის ერისთავები. მემატანე წერს: „განდგეს ერისთავნი დასავლეთისანი ხუთნი: ორნი ერისთავნი ეგრისისანი, ერთი ოძრხისა, ერთი კლარჯეთისა და ერთი წუნდისა“ (იქვე, გვ. 57). კარგად ჩანს, რომ ქართლი I–II სს-შიც მოიცავდა აღმოსავლეთთან ერთად დასავლეთ საქართველოს, და ქვეყნის ადმინისტრაციული დაყოფის შესაბამისად, იმაჟამად დასავლეთის ერისთავები იყვნენ ეგრისის, ოძრხისა, კლარჯეთისა და წუნდის ერისთავები. კერძოდ კი ეგრისში ყოფილა ორი ერისთავი, ხოლო ეგრისის მოსახლეობა „ქართლისურა“ სხვა კუთხეთა მცხოვრებლებთან ერთად.

ჩვენი მატანეების მიხედვით, ეგრისი თვითონ იყო შემქმნელი ზოგადეროვნული ქართული სახელმწიფოებრიობისა, კერძოდ, ჩამომყალიბებელი ყოველი ქართლის სახელმწიფოსი, ქრისტეს შობამდე IV-III სს-ში მეფეების აზონისა და ფარნავაზის დროს. ჩვენი ყველა მატანე, „ქართლის ცხოვრება“ თუ „მოქცევა ქართლისა“, ასევე ყველა სხვა საბუთი და წერილობითი ძეგლი დაბეჯითებით ლაღადებს, რომ ფარნავაზი ვერ შექმნიდა ყოველი ქართლის სამეფოს ეგრისის ერისთავის, ქუჯის მონაწილეობის გარაშე.

ფარნავაზის მიერ შექმნილ ქართლის სამეფოში შედიოდა დასავლეთი საქართველო ვიდრე მდინარე ეგრისწყლამდე. მდინარე ეგრისწყალი ყოფილა იმაჟამინდელი ქართლის სამეფოსა და საბერძნეთის სახელმწიფოს შორის საზღვარი. მდინარე ეგრისწყლის (სავარაუდოდ, ეს არის მდინარე ღალიძგა) იქეთ მცხოვრები ქართველობა ვიდრე მდინარე ყუბანამდე (მდინარე მცირისა ხაზარეთისა) თავის სახელმწიფოებრივ საზღვრებში მოუქცევია „საბერძნეთს“. ამიტომაც, ამ მხარის მოსახლეობა ვერ შესულა ქართლის სამეფოს შემადგენლობაში. ხოლო მდინარე ეგრისწყლის აქეთ ფარნავაზ მეფეს დაუარსებია ადმინისტრაციული ერთეულები – ეგრისის საერისთავო და არგვეთის საერისთავო.

ფარნავაზამდე, „მოქცევაი ქართლისაის“ სიტყვით, ალექსანდრე მაკედონელის დახმარებით ჩამოყალიბებულ ქართლის სამეფოში შედიოდა ეგრისი ვიდრე მდინარე ეგრისწყლამდე. „მოქცევა ქართლისას“ შატბერდისეული რედაქცია წერს: „თანა ჰყვანდა ალექსანდრეს მეფესა ძე არიან ქართლისა მეფისა და მას მიუბოძა მცხეთაი საჯდო-

მად და საზღვარი დაუდვა მას ჰერეთი და ეგრისწყალი და სომხითი და მთა ცროლისა“ („ბეველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ბეველები“, წიგნი I, 1964, გვ.81).

მამასადაბე, უბეველესი ქართული მატეანის თანახმად (რომელსაც ხმარობდნენ და კითხულობდნენ სინას მთაზე მლოცველი ბერები VII–VIII–IX საუკუნეებში და იყენებდნენ მას საეკლესიო საკითხავად, რადგანაც წიგნს ერქვა „მოქცევაი ქართლისაი“), ეგრისი, ანუ დასავლეთი საქართველო იმთავითვე შედიოდა პირველი ერთიანი სახელმწიფოს შემადგენლობაში, რომელსაც ქართლის სამეფო ერქვა. ამასვე ადასტურებს „ქართლის ცხოვრება“.

აზონს ქვეყნის ორივე კუთხეში დაუმყარებია სასტიკი მმართველობა, ამიტომაც, ქუჯი წერდა ფარნავაზს „გამოვრდეთ მტრად აზონისა, მაშინ განიხარონ ყოველთა ქართველთა, აწყუედილთა მისგან“ (ქ. ც. I, გვ.22). ამ „ყოველთა ქართველთა“ ქვეშ იგულისხმება ეგრისის მოსახლეობაც, რადგან აზონს თავისი სისასტიკე ქვეყნის ორივე მხარეში გამოუმჟღავნებია. „ყოველთა ქართველთა“ ქვეშ ეგრისის მოსახლეობაც იგულისხმებოდა და ეროვნული მთლიანობის განცდა იმჟამადაც ჩამოყალიბებული რომ იყო, ეს კარგად ჩანს ქუჯი ერისთავის სიტყვიდან ფარნავაზის მიმართ – „შენ ხარ შვილი თავთა მათ ქართლისათა, და შენ გამართებს უფლობა ჩემი. აწ ნუ შურობ ხუასტავსა შენსა, რათა განვამრავლნეთ სპანი; და უკეთუ მოგუეცეს ძლევა, შენ ხარ უფალი ჩვენი და მე ვარ მონა შენი“ (ქ. ც. ტ. I, გვ.22).

ქუჯიმ მოუწოდა ფარნავაზს, რომ უპირველეს ყოვლისა ჩამოეყალიბებინათ ჯარი, სპა. იქვე, ეგრისშივე, შეკრიბეს ურიცხვი მხედრობა – „ეგრისით შეკრბეს ურიცხვნი სპანი“, ამ სპას ეწოდება მხედარნი ქართლისანი „ფარნავაზს განემრავლნეს მხედარნი ქართლისანი“ (იქვე. გვ. 23). ერთიან ქვეყანას, როგორც ითქვა, ერქვა ქართლის სამეფო, ანუ „ყოველი ქართლი“. სატახტო ქალაქ არმაზიდან ფარნავაზ მეფე ხშირად სტუმრობდა ქვემო ივერიას, ქვემო ქართლს ე.ი. ეგრისს და კლარჯეთს – „ჟამითი – ჟამად მივიდის ეგრისს და კლარჯეთს, მოიკითხნის მეგრელნი და კლარჯნი და განავის ყოველი საქმე“ (ქ. ც. I, გვ. 25). ამ ერთიან სახელმწიფოში ფარნავაზმა ბერძენთა დამარცხების შემდეგ „განავრცო ენა ქართული და არდარა იზრახებოდა

სხუა ენა ქართლსა შინა თვინიერ ქართულისა, და მან შექმნა მწიგნობრობაი ქართული“ (იქვე. გვ.26). აქედან ჩანს, რომ ქრისტეს შობამდე IV–III საუკუნეებში საერთო ქართველური, ანუ ფუძე ქართული ენა ჯერ კიდევ მთლიანი იყო და მისგან არ იყო გამოყოფილი მეგრული და სვანური დიალექტები. ამიტომაც შეძლო მეფე ფარნავაზმა ამ ფუძე ქართული ენის ფიქსირება და მისი გამოცხადება სახელმწიფო ენად. ენობრივადაც დასავლეთ საქართველოს მოსახლეობა იდენტური რომ იყო აღმოსავლეთ საქართველოს მოსახლეობასთან, მიგვითითებს სტრაბონის ცნობა. სტრაბონი საუბრობს სვანების ტომის შესახებ, რომლებიც დიოსკურიასთან ცხოვრობდნენ და წერს, რომ ეს სვანები დიდი ხალხია, მრავალრიცხოვანი, შეუძლიათ ორასი ათასი მებრძოლის გამოყვანა და მათ „ზოგიერთები უწოდებენ აგრეთვე იბერიელებს“ (სტრაბონი, XI, II, 18), ცხადია, იმ „ზოგიერთების“ ქვეშ, რომლებიც სვანებს იბერიელებს უწოდებდნენ, მოიაზრება არა შემთხვევითი ადამიანები, არამედ სტრაბონისათვის ავტორიტეტული გეოგრაფოსები, ისტორიკოსები, ასევე სვანების ტომის თვითმხილველები. მათი განცხადება, რომ სვანები იგივე იბერები არიან, იმით უნდა ყოფილიყო გამოწვეული, რომ საერთო ქართველური ენა ამ 2000 წლის წინ, სტრაბონის ეპოქაში, ცხადია, ნაკლებ დიფერენცირებული იყო და ჯერ კიდევ საერთო იყო აღმოსავლეთ და დასავლეთ საქართველოს მოსახლეობისათვის. როგორც ვთქვით, ამით უნდა ყოფილიყო გამოწვეული სტრაბონამდე სამასი წლით ადრე მცხოვრები მეფე ფარნავაზის მიერ ქართული ენის სახელმწიფო ენად გამოცხადება დასავლეთ და აღმოსავლეთ საქართველოში.

აღსანიშნავია, რომ სტრაბონი სიტყვა იბერიას ახსენებს სწორედ დასავლეთ საქართველოს აღწერის დროს. კერძოდ, ის წერს, რომ სვანების ტომის ქვეყანაში მთის მდინარეებს ჩამოაქვთ ოქროს მარცვლები, რომელთაც აგროვებენ ტყავადაკრული ფაცერებით. მსგავსადვე აგროვებენ ოქროს მარცვლებს უფრო ძველ იბერიაში, ნამდვილ იბერიაში, რომელიც ევროპის დასავლეთითაა (ივულისხმება ესპანეთი) და რადგანაც იქაც და სვანების ქვეყანაშიც ოქროს მსგავსი, ერთნაირი წესით აგროვებდნენ, ამიტომაც აღმოსავლეთის ამ ქვეყანასაც, დასავლეთის მსგავსად, იბერია ეწოდა. მაშასადამე, სტრაბონისათვის

სვანების ქვეყანა, ანუ ოქროს მარცვლის ჩამომტანი მდინარეების მხარე იბერიაა და აღმოსავლეთ საქართველოსაც იბერია ეწოდება. ასე, რომ სტრაბონისთვისაც დასავლეთ საქართველო აღმოსავლეთთან ერთად გარკვეულ მთლიანობას შეადგენს. სტრაბონის რუსულ თარგმანში ნათქვამია: „В их стране, как передают, горные потоки приносят золото, и варвары ловят его решетами и косматыми шкурами. Отсюда, говорят, и возник миф о золотом руне. Некоторые называют их также иберийцами одинакого с западными — от золотых россыпей, находящихся в обеих странах. Соани применяют для наконечников стгел яд“ (სტრაბონი, XI, II, 19).

აქედან ჩანს, რომ ოქროს საწმისის ქვეყანა სტრაბონისათვის იბერიაა, ხოლო მოსახლეობა იბერებად იწოდება.

მამასადამე, კოლხეთი, ანუ დასავლეთ საქართველო ნამდვილად უბევლესი დროიდანვე იბერიად, ანუ ქვემო იბერიად, იწოდებოდა. ამიტომაც არ არის გასაკვირი, რომ სტრაბონის აღწერით კოლხეთში მრავალი ტომი ცხოვრობს, მათ შორის მესხებიც. ცენტრალურ კოლხეთს სტრაბონი პირდაპირ უწოდებს მოსხების ქვეყანას, სადაც კოლხების ყველაზე უმთავრესი სამლოცველო იმყოფებოდა. — Страна мосхов, в которой находится святилище. (სტრაბონი, XI, II, 18).

საერთოდ, სტრაბონის სიტყვით, მის დროს კოლხიდის დიდი ნაწილი ზღვის პირზე იყო განლაგებული (სტრაბონი, XI, II, 17). ის წერს, რომ კაკასიის სხვადასხვა ტომებს უჭირავთ კაკასიის ძალზე უმნიშვნელო მიწა, ხოლო ალბანელებსა და იბერიელებს — უმეტესი. „Прочие народы, живущие около Кавказа, занимают скудные и незначительные пространства земли, напротив Албанийских и Иберийских племен, которые как раз занимают большую часть“ (სტრაბონი, XI, II, 19).

სტრაბონამდე კიდევ უფრო ადრე, ალბათ ფარნავაზის დროს, ქართლის სამეფოში, ანუ იბერიაში, შედიოდა პარიადრეს, ხორძენესა და გოგარენეს პროვინციები. რომელნიც სტრაბონის სიტყვით, სომხებს წაურთმევიათ იბერიელებისათვის. სტრაბონისავე ცნობით, ამ მხარეებში მცხოვრები ხალხები ივიწყებდნენ მშობლიურ (ქართულ ენას) და იწყებოდა მათი არმენიზაცია, გასომხება. სტრაბონი წერდა: „Поэтому

все эти народности теперь говорят на одном языке` (სტრაბონი XIV, II, 5). მაშასადამე, სტრაბონის ცნობით, იბერიელები კავკასიის უდიდესი ხალხი იყო. მათ რიცხვს მიეკუთვნებოდნენ სვანები და დასავლეთ საქართველოს სხვა ტომებიც.

სტრაბონის ეს ცნობა ჩვენ გვეხმარება გავიგოთ ფარნავაზის მიმართ ნათქვამი ქუჯი ერისთავის სიტყვები: „შენ ხარ შეილი თავთა მათ ქართლისათა და შენ გამართებს უფლობა ჩემი... შენ ხარ უფალი ჩვენი და მე ვარ მონა შენი“ („ქართლის ცხოვრება“, I, 22). თუ არა ეთნიკური მთლიანობა, სხვაგვარად შეუძლებელი არის გავება იმისა, თუ რატომ უნდა ეწოდებინა დასავლეთ საქართველოს ფაქტიურ ლიდერს, რომელსაც უნარი შესწევდა თავის ქვეყანაში სპის შეკრებისა, ერთი მცხეთელი ჭაბუკისათვის, რომელმაც შემთხვევით განძი იპოვა – „უფალი“. ქუჯის შექმნილი განძი წაერთმია კიდევ ფარნავაზისათვის და დაეპატიმრებინა, მაგრამ ჩვენი აზრით, სტრაბონი გვიხსნის ქუჯისა და ფარნავაზის ურთიერთობის აღნიშნულ მიზეზს. კერძოდ, სტრაბონი წერს, რომ იბერთა ქვეყანაში ხალხი დაყოფილია ოთხ ფენად. ერთ უმთავრეს ხარისხს შეადგენს ყველაზე უფროსები, ანუ ძველი ქართულით რომ ვთქვათ „უფლები“, „უფალნი“. მათი რიგებიდან, სტრაბონისავე ცნობით, ირჩევდნენ მეფეებს ნათესაობისა და ასაკის უფროსობის მიხედვით. ამასთანავე, ამავე უფალთაგან ირჩევდნენ მეფის შემდგომ მეორე პირს, რომელიც იყო უმაღლესი მსავჯული და მხედართმთავარი. მეორე ფენის, ანუ ხარისხის ადამიანებისაგან ირჩევდნენ ქურუმებს, რომელთაც ამასთანავე ევალეობდათ მეზობელთა შორის ურთიერთობების მოგვარებაც (სტრაბონი, XI, III, 6.).

ქართლის ცხოვრებიდან ჩანს, რომ ფარნავაზი იყო არა უბრალო ჭაბუკი, არამედ სტრაბონისეული უფალთა ფენის გამორჩეული წევრი, რომელთაგანაც ირჩევდნენ მეფეებს ნათესაობის ხარისხისა და ასაკის მიხედვით. ქუჯიც ჩანს იბერიელთა ამ უფალთა ფენის წევრია. ე.ი. ქუჯი და ფარნავაზი ერთი წრის, ანუ ერთი სამეფო დინასტიის უმაღლესი წევრები არიან. მათ შორის უფროსი უნდა გაირკვეს შესაბამისი არსებული წესის მიხედვით. კერძოდ, მათ შორის უპირატესი იქნება ის, რომელიც უფროსი არის ნათესაობის ხარისხისა და ასაკის მიხედვით. როგორც ჩანს, ქუჯისა და ფარნავაზს შორის

ნათესაობის ხარისხის მიხედვით და, შესაძლოა ასაკითაც, ფარნავაზი უპირატესი იყო, ამიტომაც უთხრა მას ქუჯვიმ – „შენ ხარ შვილი თავთა მათ ქართლისათა (ე.ი. უფალთა წრის წევრი), შენ გამართებს უფლობა ჩემი (ე.ი. ნათესაობის ხარისხით უმეტესობის გამო), შენ ხარ უფალი ჩუენი (ე.ი. სამეფო ტახტი შენ გეკუთვნის ამ წესების შესაბამისად) და მე ვარ მონა შენი (ანუ მე უფრო დაბალ საფეხურზე ვდგავარ „უფალთა წრეში“ შენთან შედარებით). სტრაბონი გვიჩვენებს პირველი ერთიანი საქართველოს „ივერიის“ სახელმწიფოს ჩამოყალიბების სურათს.

კოლხეთსა და იბერიაში, რომ ნამდვილად ერთი სამეფო დინასტია მეფობდა, ამის შესახებ ტაციტუსიც (50-117) გვაძლევს შესაბამის ცნობას – პართელებთან იბერების ბრძოლის აღწერისას ტაციტუსი საუბრობს მეფე ფარსმანის შესახებ. ეხება იბერიის სამეფო დინასტიისა და იბერების წარმოშობის საკითხს. ტაციტუსისათვის იბერების სამეფო დინასტია კოლხებშია ჩამოყალიბებული და ამიტომ კოლხეთი იბერიის დინასტიური მთავრობის ქვეშ იმყოფება. საერთოდ კი, მისი აზრით, იბერები კოლხებისაგან წარმოიქმნენ კოლხებში იასონის გამეფების შემდეგ.

ძველი ბერძენი ავტორების დიდი ნაწილის თვალსაზრისით, კოლხები, იბერები და საერთოდ კავკასიის მოსახლეობა ერთგვარი, მონათესავე ბალკანურ-თესალიური წარმოშობის ხალხია და შთამომავლები არიან არგონავტებისა. ტაციტუსი კერძოდ წერს: „იბერები და ალბანელები ამბობენ, რომ თესალიელებისაგან არიან წარმოშობილნი იმ დროს, როცა იასონი მედეას წაყვანის შემდეგ უკან დაბრუნდა აიეტის ცარიელ სასახლესა და თავისუფალ კოლხებში“ (ტაციტუსი, ანალები, ნ, 34). მისი აზრით, კოლხები არგონავტების შთამომავლები არიან, იბერები და ალბანელები მათგან წარმოიშვნენ. ერთი სიტყვით, ტაციტუსისთვის იბერები და კოლხები ერთი ეთნოსია და იბერები კოლხებს ეწოდათ შემდგომ საუკუნეებში. მისი აზრით, იბერების წარმოშობისა და მათი ეთნოგრაფიული ჩვევების წყარო კოლხებია.

აღსანიშნავია, რომ ტაციტუსის ეს მოსაზრება თითქმის ეთანადება ძველი ქართული ისტორიოგრაფიის თვალსაზრის, რომლის მიხედვითაც დასავლეთ და აღმოსავლეთ საქართველოს მოსახლეობა ერთი

ეთნოსია და შთამომავალი არის „არიან-ქართველებისა“. მაგალითად, „მოქცევაი ქართლისაის“ თანახმად, სამხრეთში მდებარეობდა ქვეყანა არიან-ქართლი, რომლიდანაც მეფის ძე აზონის მიერ გამოყვანილი მოსახლეობა თანაბრად დასახლდა როგორც დასავლეთ, ისე აღმოსავლეთ საქართველოში. ამიტომაც, აზონის მიერ შექმნილი სახელმწიფოს საზღვარი გადიოდა მდინარე ეგრისწყალზე (ძეგლ. I, 1964, გვ. 81). როგორც ვიცით, მდინარე ეგრისწყალი ამჟამად გაედინება აფხაზეთში. მაშასადამე, აზონის მიერ შექმნილ სახელმწიფოში, ქრისტეშობამდე IV-III სს-ში, აღმოსავლეთ საქართველოსთან ერთად შედიოდა დასავლეთ საქართველოს უმეტესი ნაწილი.

აღსანიშნავია, რომ ქართველი საეკლესიო მამების თვალსაზრისით, კერძოდ კი დავით აღმაშენებლის მოძღვრის არსენ ბერის სიტყვით, ამ სახელმწიფოს მთელი მოსახლეობის, ანუ დასავლეთ და აღმოსავლეთ საქართველოს ხალხის ენა იყო ერთი ენა „არიან-ქართველთა“ ენა. არსენ ბერი წერდა: „ჩვენ შვილნი ვართ მათ არიან-ქართლით გამოსულთანი და ენაი მათი ვუწყით“ (ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები, ტ. III, გვ. 47). აქედან ჩანს, რომ ძველ ქართველ ავტორთა თანახმადაც, ქართველთა ეროვნულ-ეთნიკური ცნობიერება ჩამოყალიბებული იყო უკვე სამხრეთით მდებარე ქვეყანაში არიან-ქართლში და ამ ხალხის ენა, ანუ არიან-ქართველთა ენა შემდგომ გადაიქცა ქართლის სამეფოს ანუ დასავლეთ და აღმოსავლეთ საქართველოს მოსახლეობის სახელმწიფო კულტურისა და საეკლესიო ენად.

სად მდებარეობდა ქვეყანა არიან-ქართლი? სხვადასხვა მოსაზრება არის გამოთქმული ამ საკითხის შესახებ. ტაციტუსისა და სხვა ბერძენ-რომაელი მწერლის ცნობებზე დაყრდნობით, ჩვენ ალბათ შეიძლება ვთქვათ, რომ „არიან-ქართლი“ მდებარეობდა ისტორიულ კოლხეთში, რომელსაც შემდგომ ლაზიკასაც უწოდებდნენ, კერძოდ კი თანამედროვე ტრაპიზონის ოლქში. როგორც ვიცით, ამ ვრცელ ქვეყანას ძველი ქართული წყაროები უწოდებდნენ ასევე „სოფელი მეგრელთა“.

მოსაზრება ტრაპიზონის მიმდებარე ქვეყანაში (ანუ ისტორიულ ქალდეაში) რომ მდებარეობდა „არიან-ქართლი“, მიგვითითებს ის ფაქტი, რომ პონტოს სამეფოს მითრიდატების დინასტიის დამფუძნებელი

სპარსეთის მეფის დარიოს III-ის სატრაპი მითრიდატე, რომელიც ამ აღნიშნულ მხარეებს, ანუ ისტორიულ ქალდეას განაგებდა, იწოდებოდა „კიოსისა და არინას“ მეფედ (ნარკვ. I, 1970, გვ.442).

ისტორიული გეოგრაფიის უდიდესი მცოდნის ნ. ადონცის ცნობით, არიანა მდებარეობდა ტრაპიზონის ოლქში, კერძოდ ის წერს, რომ თანამედროვე სიურმენას, რომელიც მდებარეობს შავიზღვისპირზე ტრაპეზუნტის მარჯვენა, უფრო ადრე ერქვა სუსარმია, ხოლო თავდაპირველი მისი სახელი არის „არიანა“ (გეორგიკა, I, 1961, გვ. 177). მაშასადამე, არიანა ტრაპეზუნტის ოლქშია.

მითრიდატების სამფლობელო სწორედ ამ მხარეებში იყო. ძველი სომხური ისტორიოგრაფიის თანახმად, ამ დინასტიას მიეკუთვნებოდა ძველი ქართული სამეფო დინასტიაც. მაგალითად: მოვსეს ხორენაცი წერს: „ქართველთა დიდი პიტიაში ნაშეირი იყო დარეჰის ნახარარის მიჰრდატისა, რომელიც ალექსანდრემ ვერეელთა ქვეყნიდან მოყვანილი ხალხის ხელისუფლად დაადგინა“ (მოვსეს ხორენაცი, სომხეთის ისტორია, 1984, გვ. 111).

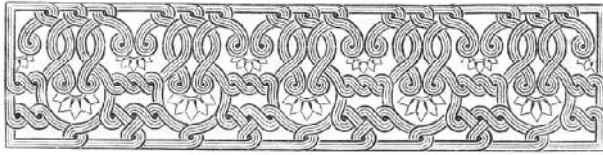
ხორენაცის თანახმადაც, ქართველთა თავდაპირველი ქვეყანა იყო „ვერია“ ანუ ივერია. ის მდებარეობდა პონტოსზღვისპირეთის სამხრეთით, მისი მეფე იყო მითრიდატების დინასტიიდან და მას ალექსანდრე მაკედონელის ეპოქაში ივერეელი, ანუ ქართველი ხალხის ნაწილი წამოუყვანია ჩრდილოეთით და კვლავ პონტოსპირეთში, ანუ დასავლეთ საქართველოში დაუსახლებია. ეს ხალხი დასავლეთ საქართველოში გამრავლებულა ხორენაცის სიტყვით და გამრავლების შედეგად, თანდათანობით, დასახლებულა სომხეთამდე და ალბანეთამდე.

„არიანა“ რომ ეწოდებოდა ტრაპიზონის მიმდებარე მხარეებს, კერძოდ კი მცირე კაბადოკიას, ამის შესახებ ჩვენ ცნობას გვაძლევს კონსტანტინე პორფიროგენეტი. მისი ცნობით, რომაელების გაძლიერებამდე პონტო-კაბადოკიას მეფე იყო არიარათე. მისი სახელი ასევე ეწოდა ტბას და ამ ტბას წინათ ბარბაროსები თავიანთ ენაზე უწოდებდნენ „კარატი“. კარატია, ანუ არიარათეს ქვეყანა, რომელიც მცირე კაბადოკიის თემად გამოცხადებულა X ს-ში, კონსტანტინე პორფიროგენეტის სიტყვით, იულიუს კეისრის ეპოქაში დასახლებული იყო კაბადოკიელთა პირველ წინაპარ მოსოხისაგან (გეორგიკა, IV, 2, 1952, გვ. 299).

მამასადამე, როგორც ბერძენი, ლათინი, სომეხი, ასევე ძველი ქართველი მეისტორიენი ერთხმად გადმოგვცემენ: ქართველთა ეროვნულ-ეთნიკური ერთობა უკვე ჩამოყალიბებული იყო ქრისტეშობამდე საუკუნეებით ადრე. მათ სამხრეთშიც ჰქონდათ საკუთარი სახელმწიფო, ისტორიული ქალდეას, ანუ ლაზიკის ქვეყანაში, საიდანაც მათი ერთი ნაწილი, უფრო კი სახელმწიფოს პოლიტიკური ცენტრები წანაცვლებულა უფრო ჩრდილოეთით, თანამედროვე საქართველოს ტერიტორიაზე, სადაც მათ სახელმწიფო მკვიდრ ადგილობრივ ქართველობასთან ერთად დაუარსებიათ, რომელსაც ძველი ქვეყნის მსგავსად ქართლი, ანუ იბერია ეწოდა.

არიან-ქართველთა მევენს იარედოსი ერქვა ძველი ქართული წყაროს მიხედვით. შესაძლოა, სიტყვა იარედოსი იყოს ნაშთი სიტყვისა მითრიდატე. ორივე სიტყვაში ჩვენ გვხვდება ფუძისეული „რედ“ და „რიდ“. როგორც ითქვა, მითრიდატე ყოფილა პირველი წინაპარი ძე. ქართველი დინასტიის მითრიდატიანების, (შესაძლოა სიტყვა მითრიდატეს ნაშთად ძველ გაცრეცილ ხელნაწერებში დარჩა „ითრიდ“. რადგანაც ასომთავრული „თ“ და „ა“ ერთმანეთს ემსგავსება, ხელნაწერის დაძველების შემდგომ, ალბათ, „ითრიდ“ წაიკითხეს „იარედ“ და მისგან მიიღეს სიტყვა „იარედოსი“, აზონის მამის სახელი („ქართლის ცხოვრება“, I, გვ. 18). ქართველთა სამეფო დინასტიას მითრიდატიანებად მიიჩნევდა სომხური ისტორიოგრაფია, მითრიდატიანები პონტოკაპადოკიის მეფეები იყვნენ,

ქუჯი ერისთავი, ისევე როგორც ფარნავაზი, ამავე დინასტიის, ძველი ქართულით „უფალთა“ წრის წევრი უნდა ყოფილიყო, ამიტომაც, პოლიტიკური თვალსაზრისით, ის მზადაა დაექვემდებაროს თავის დინასტიურ „უფალს“ – ფარნავაზს, კოლხურ-ქალდეური (ე.ი. არიან-ქართული) უფალთა წრიდან უნდა ამოზრდილიყო შემდეგში ფარნავაზის მრავალი უფლებრივი უპირატესობა.

**სამეგრელო-აფხაზეთის 200-წლიანი ომი და
სამეგრელოს სამთავროს დამარცხება
აფხაზეთა მიერ XVII – XVIII სს.**

შესავალი

XVI ს-დან ერთიანი საქართველოს სახელმწიფოს დაშლის შემდეგ მის პერიფერიულ კუთხეებში, ადგილობრივი ხელისუფლების სისუსტის გამო, ჩამოსახლდნენ ჩრდილოკავკასიელი მთიელები. ამ პროცესს ნ. ბერძენიშვილი „მთის ჩამოწოლას“ უწოდებს. ასე მოექცა აღმოსავლეთ კახეთი (ჭარ-ბელაქანი) ლეკური ტომების ხელში, შიდა ქართლის მთიანეთი – ოსების, ხოლო აფხაზეთი – ადიღე-ჩერქეზული ტომის – აბაზების, ანუ აფსუების ხელში. XVI-XVIII სს. ჩერქეზი ხალხი ჩრდილო კავკასიაში ყველაზე მრავალრიცხოვანი იყო და შედგებოდა უამრავი მეომარი ტომისაგან, რომელთაგან ერთ-ერთი, როგორც აღინიშნა, აფხაზეთში ჩასახლდა და ხანგრძლივი ბრძოლების შემდეგ დაიპყრო ისტორიული ოდიში (თანამედროვე სოხუმის, გულრიფშის, ოჩამჩირისა და გალის რაიონები). მკვიდრი ქართული მოსახლეობა გადაიქცა საზოგადოების ყველაზე დაბალ, დამორჩილებულ ფენად, შეისწავლა მებატონების, ანუ აფსუების ენა და ადათ-ჩვევები, მაღალმა ფენამ აფხაზეთისა – ძველმა ქართველმა თავად-აზნაურებმა, შეძლეს თავიანთი მაღალი მდგომარეობის შენარჩუნება ქვეყნის ახალი ეთნიკური სახის ჩამოყალიბების სანაცვლოდ.

აფხაზეთში ჩამოსახლებულ აბაზა-აფსუებს ქართველებმა, ქვეყნის სახელის მიხედვით, „აფხაზები“ უწოდეს, აქედან ეს სახელი

გადაიღეს რუსებმა, თუმცა კი როგორც თურქი, ისე უცხოელი მოგზაურები მათ ჩერქეზებს ანდა აბაზებს უწოდებდნენ. ასე რომ, ძველი აფხაზები იყო სხვა ხალხი, ხოლო ახალი აფხაზები, ანუ აფსუები სხვა, ნარევი ეთნოსია. ძველი აფხაზები ეთნიკური ქართველები იყვნენ, ახალი აფხაზები კი ჩერქეზული (ადილეური) ტომიდან წარმოიშვნენ.

1. ლევან II დადიანის სამთავროს განადგურება სამეგრელოში ჩასახლებული მთიელი ადილე-ჩერქეზული, ანუ აფსუა ტომების მიერ.

XVII ს-ში ოდიშის, ანუ სამეგრელოს სამთავროს გამოეყო აფხაზეთი. საზღვარი ამ ორ სამთავროს შორის მდინარე კოდორზე გადიოდა, თუმცა არსებობს XVII ს-ის ოდიშის რუკა, სადაც საზღვარი უფრო დასავლეთით – მდინარე კელასურზე გადის. აფხაზეთის სამთავრო ამ დროს მცირე მხარე იყო, მისი საზღვარი ჩრდილოეთის მიმართულებით არ მოიცავდა, ფაქტიურად, თანამედროვე გაგრის რაიონის მნიშვნელოვან ნაწილსაც კი, რადგანაც ეს ტერიტორია ამ დროისათვის სამხრეთით წამოწეული ჯიქების ტომს ეჭირა. ხოლო რაც შეეხება სამეგრელოს სამთავროს, ის უკიდურესად იყო გაძლიერებული XVII ს-ის I ნახევარში, იმდენად, რომ ლევან დადიანი იმერეთის მეფეს ტახტს ეცილებოდა.

ეკონომიურად, კულტურულად და საზოგადოებრივი ყოფით აფხაზეთის სამთავროს მცხოვრებნი, ჩრდილო კავკასიიდან ახალი ჩამოსახლებულნი, იმდროინდელი უცხოელი დამკვირვებლების აღწერით, უკიდურესად ჩამორჩენილი იყვნენ, მიწათმოქმედებას არ ეწეოდნენ, არ ჰქონდათ ქალაქები და, ჩანს, სოფლებიც კი (იხ. ქვემოთ). ამ პატარა ქვეყნის მოსახლეობა მცირერიცხოვანი იყო, ხოლო სამეგრელო განვითარებული მიწათმოქმედების, ინტენსიური სოფლის მეურნეობის ქვეყანას წარმოადგენდა აფხაზეთთან შედარებით. ოდიში კარგად დასახლებული, ყოველმხრივ განვითარებული, მათ შორის შეიარაღებითა და სამხედრო ტექნიკითაც მოწინავე ქვეყანა იყო.

მიუხედავად ამისა, XVII ს-ში მოხდა გასაოცარი მოვლენა – აფხაზეთის პატარა სამთავრომ გაცილებით უფრო ძლიერი და დიდი

ოდიშის სამთავრო რამდენჯერმე დაამარცხა, ჩამოაჭრა მნიშვნელოვანი მიწა-წყალი, რითაც საზღვარი ზუგდიდს მიუახლოვდა და მდინარე ენგურზე იქნა გავლებული. სამეგრელოს მოსახლეობა დამარცხებებით დაშინდა ისე, რომ შიშით ხვდებოდა სიტყვა „აფხაზის“ ხსენებასაც კი. ისმის კითხვა: როგორ შეძლო პატარა, მცირერიცხოვანმა, სოფლის მეურნეობის არმქონე, განუვითარებელმა მხარემ ძლიერი სამეგრელოს სამთავროს დამარცხება და მისი მიწების დაუფლება? პასუხის გაცემამდე უნდა ითქვას, რომ თანახმად ვახუშტისა, ოდიშის ისტორიული საზღვარი იწყებოდა ანაკოფიასთან, ანუ თანამედროვე ახალ ათონთან. ქალაქი ანაკოფია ბაგრატიონ მეფეებს აუშენებიათ „აწ ოხერ არს და საზღვარი ოდიშისა და აფხაზეთისა. ამ ანაკოფიის აღმოსავლით ზღვიდამ მთამდე შეავლო ზღუდე ლევან დადიანმან, აფხაზთა გამოუსვლელობისათვის, გარნა აწ უქმად არს. ხოლო სიგრძე ოდიშისა არს კავკასის თხემიდან ზღვამდე და ცხენის წყლიდან ზღვამდე და მეორე – ეგრისის წყლიდან ანაკოფიამდე, და განი მისი რიონის მდინარედამ ეგრისის მდინარემდე და მეორე ზღვიდამ კავკასიის თხემამდე“ („ქართლის ცხოვრება“, IV, გვ. 782).

როგორც ზემოთ მოყვანილიდან ჩანს, ოდიში ვიწრო მნიშვნელობით ეწოდებოდა ქვეყანას ეგრისწყლიდან ანაკოფიამდე, ანუ ახალ ათონამდე. იგი მოიცავდა თანამედროვე გალის, ოჩამჩირის, გულრიფშ-სოხუმისა და ნაწილობრივ გუდაუთის რაიონებს, ხოლო ფართო მნიშვნელობით ოდიში ვრცელი ქვეყანა იყო და მისი აღმოსავლეთი საზღვარი მდინარე ცხენისწყალზე, სამხრეთი კი რიონზე გადიოდა. ჩრდილოეთი საზღვარი კავკასიის მთები იყო. ანაკოფია (ახალი ათონი) ოდიშის დასავლეთ საზღვარს წარმოადგენდა, მამსადაძმე, ცხუმი, დრანდა, მოქვი, ილორი თუ ბედია ოდიშში შედიოდა. ლევან II დადიანის დროს, უკვე იწყება ოდიშის საზღვრების ცვლილება, ჩრდილოელი მთიელი ტომების შემოსევები იმდენად დიდი და ინტენსიური ყოფილა, რომ სამეგრელოს მთავარს „აფხაზთა გამოუსვლელობისათვის“ აუგია დიდი – დაახლოებით 100 კმ. სიგრძის კედელი, რომელიც კელასურთან იწყებოდა.

ამ კედლის შესახებ უნდა ითქვას, რომ მის აგებას მრავალ უცხოელ იმპერატორსა და სახელმწიფოს მიაწერდნენ, მაგრამ თვით ი. ვორონოვიც კი (რომელიც ა. ბაქრაძის თანახმად, ცდილობს როგორმე დაარწმუნოს მკითხველი, თითქოსდა საქართველოს ისტორიულ პროვინციას, აფხაზეთს, საქართველოსთან არავითარი კავშირი არა აქვს) წერს, რომ ციხე-სიმაგრეთა ეს სისტემა აგებულია ლევან II დადიანის დროს და მისი დანიშნულება იყო „აფხაზეთის“, ანუ ჩრდილოელი მთიელების ოდიშზე შემოტევის შეჩერება. კელასური, რომელიც ამ დროისათვის საზღვარი გამხდარა ლევან დადიანისა აფხაზეთის სამთავროებს შორის, ცხუმთან ახლოს, მის აღმოსავლეთით მდებარეობს. მაშასადამე, ამ დროისათვის ოდიშს უკვე დაკარგული აქვს ანაკოფია და ცხუმი. კედელი ლევან II-ის დროს აუგიათ დიდი სიჩქარით, ზოგიერთი კოშკი პირდაპირ მიწაზე დაუდგამთ უფუნდამენტოდ, ზოგიერთისათვის სათოფურებიც კი არ დაუტანებიათ. მტერს ციხე-კოშკის მშენებლები ელოდნენ დასავლეთისა და ჩრდილოეთის მხრიდან, როგორც ამას ამ ნაგებობის არქიტექტურა უჩვენებს. ი. ვორონოვი წერს: Как выяснилось, общая длина линии обороны Келасурской стены составляет около ста километров. Эта линия прослеживается от устья реки Келасури до села Лекухона (правобережье Ингури) ... врага ждали с Северо-Запада со стороны Сухуми и Цебельды ... Бойницы в башнях расположены во втором этаже, обычно в Северной и Западной стенах ... Несомненно предназначены для огнестрельного оружия... Сооружение во многих своих частях сработано на скорую руку. В одних башнях забыли сделать бойницы. ... Иногда башни ставились без фундамента прямо на траву или полусожженный кустарник ... некоторые участки стены вообще незавершены _ успели вырыть только траншею для фундамента... В последний период своего правления (1640-1657) Леван был вынужден перейти к организованной обороне своих владений, выразившейся в возведении и укреплении фортификационных сооружений на границе с Абхазией. Арканджело Ламберти сообщал, что

владетели Мегрелии «весьма большими расходами возвели стену длиною в 60 тысяч шагов, и на известном расстоянии в ней находятся башни, охраняемые значительными отрядами стрелков». На карте другого итальянского миссионера Каstellи над выразительным изображением Келасурской стены имеется надпись: «Стена в 60 тысяч шагов, для сдерживания абхазов предназначенная» (В мире архитектурных памятников Абхазии, М., 1978, ст. 104).

როგორც აღინიშნა, ი. ვორონოვის სიტყვით, კელასურის კედელი წარმოადგენდა სამეგრელოს სამთავროსათვის „ორგანიზებული თავდაცვის“ საფორტიფიკაციო ნაგებობას. ეს სამეგრეთა მთელი სისტემა ოდიშზე აფხაზების შესაჩერებლად იყო განსაზღვრული, აგებულ იქნა XVII ს-ის 40–50-იან წლებში და იცავდა თანამედროვე გულრიფშის, ოჩამჩირის, გალის და ნაწილობრივ ზუგდიდის რაიონის ზღვისპირა, უხვმოსავლიან, სამიწათმოქმედო მხარეებს, ხოლო ამ მხარეთა მომცველი კავკასიონის მთიანეთი უკვე უჭირავთ მთიელ წარმართებს. სწორედ ამიტომ გრძელდება ეს კედელი ზღვისპირეთის პარალელურად, თითქმის 100 კმ-ის სიგრძეზე. ამ დროისათვის, მართალია, მდინარე კოდორის აქეთ ზღვისპირას მდებარე სანაპიროები კვლავ ქართული მოსახლეობითაა დასახლებული, მაგრამ მთისწინეთსა და მთებში მდებარე ამ მდინარის მარჯვენა სანაპირო უკვე აფხაზ-მთიელებით ყოფილა დაკავებული და საზღვარიც აქ გადიოდა ორ სამთავროს შორის.

დასმულ კითხვაზე, თუ როგორ შეძლო აფხაზთა მცირე სამთავრომ ძლიერი სამეგრელოს სამთავროს შევიწროება და მის ხარჯზე თავისი ტერიტორიების გაზრდა, უნდა ვუპასუხოთ, რომ სინამდვილეში ოდიშს ებრძოდნენ ჩრდილო-იმიერკავკასიაში მცხოვრები ჩერქეზულ-ადილეური ტომები, რომელთაც ბაზა აფხაზეთში გააჩნდათ.

ჩრდილოკავკასიელი მეზობელი ტომების ბრძოლა საქართველოს კუთხეთა წინააღმდეგ ცნობილი ფაქტია. კახეთისა და ქართლის სამეფოებს ებრძოდა ჩრდილო-აღმოსავლეთი იმიერკავკასია, ანუ დაღესტანი, ლეკების საერთო სახელწოდებით. მათ ბაზა გაიჩინეს დაპყრობილ აღმოსავლეთ კახეთში, რომელსაც ჭარ-ბელაქანი ეწოდა.

ასევე ებრძოდნენ იმ პერიოდისათვის ქართლის მთიანეთს ოსები.

აფხაზეთში ადიღეური, ანუ ჩერქეზული ტომების მასობრივ ჩამოსახლებას XVII ს-ის 20-იანი წლებიდან გააჩნდა თავისი ისტორიული წანამძღვრები. ადიღეების ტომებს (აბაზებს, აფსუებს და ასევე სხვებსაც) რამდენიმე ხნით ადრეც შემოუღწევიათ აფხაზეთში, მაგრამ XVII ს-ში მთიელი მეზობლები კვლავ მოუწვევია ლევან დადიანისაგან უკიდურესად შეურაცხყოფილ აფხაზეთის მთავარს.

ლევან დადიანს ცოლად ჰყავდა აფხაზეთის მთავრის სორეხ შერვაშიძის ქალი. მალე, ლალატის თუ ცილისწამების გამო, ლევანმა ცოლი გააგდო, ცხვირი და ყურები დააჭრა და მამას დაუბრუნა, ხოლო მასთან შეძენილი ორი ვაჟი მოწამვლით მოაკვლევინა, რამაც საშინლად აღაშფოთა აფხაზეთი. ეს მომხდარა 1623 წლისათვის.

არქანჯელო ლამბერტის ცნობით, აფხაზები „დადიანისაგან თავს შეურაცხყოფილად სთვლიდნენ, რადგან მან გააგდო ცოლი, მათი მთავრის ქალი, ამის გამო აფხაზები ისე გაბრაზებული იყვნენ დადიანზე, რომ იმ დროს, როცა დადიანი გართული იყო ძმისაგან დაწყებული ამბოხების დაცხრობის საქმეში, სულ თავს ესხმოდნენ სამეგრელოს საზღვრებს, რომელიც თითქმის სრულიად მოაოხრეს, მცხოვრებლები დაატყვევეს და აფხაზეთში გადაასახლეს“.

დადიანი თავიდან შეტევაზე გადასულა, აფხაზეთი რამდენჯერმე დაულაშქრავს და ხარკიც დაუდვია. 40-იანი წლებისათვის სურათი შეიცვალა, აფხაზები შეტევაზე გადასულან ისე, რომ ლევანს სამეგრელოს დასაცავად აღნიშნული კედლის აშენება დასჭირდა.

„განსაკუთრებით გაძლიერდა აფხაზ ფეოდალთა თავდასხმები ოდიშზე 40-იან წლებში, სწორედ იმ დროს, როცა ოდიშის მთავარი იმერეთთან ბრძოლით იყო დაკავებული. დადიანმა აფხაზი ფეოდალების შემოტევის შესაჩერებლად სიმაგრეთა მთელი სისტემა შექმნა აფხაზეთის საზღვარზე... ამ კედელს, რომელშიც შიგადაშიგ დატანებული იყო ხის კოშკები, მორიგეობით იცავდნენ ოდიშის თავადებისა და ეპისოპოსების ჯარები... ამ დიდ ღონისძიებათა გატარების შემდეგ დადიანმა დროებით შეძლო აფხაზ ფეოდალთა შემოსევების შეჩერება“ (ნარკვ, IV, გვ. 340).

ოდიშის შეტევა 20-იოდე წელიწადში ღრმა თავდაცვით შეიცვალა. უნდა ვიფიქროთ, რომ დროის ამ მონაკვეთში, XVII ს-ის 20-40-იან წლებში, აფხაზმა თავადებმა საშველად იხმეს ჩრდილო-კავკასიელი ტომები. მათი შეკავება ოდიშმა ვერ შეძლო და სულ 40-იოდე წელში საზღვარი მდინარე კოდორიდან მდინარე ენგურამდე იქნა გადატანილი. აფხაზეთის სამთავროს ტერიტორიის ფართობი 2-ჯერ გაიზარდა ოდიშის ხარჯზე.

ჩრდილოკავკასიელები, კერძოდ, ჩერქეზულ-ადიღეური ტომი – ჯიქები ადრე ოდიშის მთავრის მიერ გამოიყენებოდა, ახლა კი ოდიშის წინააღმდეგ იქნა გამოყენებული. ლევან დადიანი „ემეგობრებოდა აფხაზთა, ჯიქთა და სვანთა, რათა შემწე ეყონ... 1621 წლისათვის“ („ქართლის ცხოვრება“, IV, გვ. 826), მათ იყენებდა იმერეთის მეფესთან ომში – „მოვიდა ლევან დადიანიცა სპითა ოდიშარ-აფხაზ-ჯიქთა და იქმნა ბრძოლა ძლიერი“ (იქვე, გვ. 826).

აქედან ჩანს, რომ აფხაზ-ჯიქების სამხედრო ძალებს ადრეც იყენებდნენ შიგა ომებისას, ხოლო აფხაზეთის სამთავროსთან ურთიერთობის დაძაბვის შემდეგ ჯიქები და სხვა ჩრდილოკავკასიური ადიღეური ტომები თვით აფხაზებს გამოუყენებიათ ოდიშის წინააღმდეგ. საერთოდ, უცხო სამხედრო ძალის გამოყენება იმ დროს ახასიათებდა საქართველოს საზოგადოებას. მაგალითად, 1666 წლისათვის იმერეთის მეფის წინააღმდეგ განწყობილმა სეხნია ჩხეიძემ „მოიყვანა სპანი ოსმალთა, მოიპარა ციხე ქუთაისისა და შეაყენნა ოსმალნი“ („ქართლის ცხოვრება“, IV, გვ. 838), მსგავსი მიზეზების გამო, ოდიშის წინააღმდეგ მებრძოლ აფხაზებს ჯიქებისა თუ ჩერქეზ-აფსუებისათვის, ანუ ჩრდილოკავკასიელი მებრძოლი ტომებისათვის კარები გაუხსნიათ და ისინი აფხაზეთში მიუწვევიათ. თურქებიც ოდიშართა წინააღმდეგ გადმოსულან, მიმზრობიან აფხაზებს. „1634 წლისათვის მაისში თურქები შეიჭრნენ სამეგრელოში, დაარბიეს ახლო-მახლო სოფლები და გაძარცვეს დრანდის მონასტერი“ (მ. რეხვიაშვილი. იმერეთის სამეფო, 1989, გვ. 95).

მართლაც, იმჟამინდელი პოლიტიკური მდგომარეობის გამო, თურქები ოდიშის ყველა მტერს ემზრობოდნენ. ლევან დადიანმა ნათესაური კავშირი დაამყარა ქართლის მეფე როსტომ ხანთან, სპარ-

სეთის ვასალთან, რამაც თურქეთი ოდიშის წინააღმდეგ განაწყო და დაუახლოვა აფხაზებს.

აფხაზ-ჩერქეზთა შემოსევები გრიგალისებური იყო, ამიტომაც XVII ს-ის 60-იანი წლებისათვის მათ უკვე დაუჭერიათ სამეგრელოს ტერიტორია კოდორიდან ეგრისწყალ-ღალიძგამდე, ხოლო 80-იანი წლებისათვის მათ უკვე ღალიძგა-ენგურის შუა მოქცეული ტერიტორია დაიჭირეს და ოდიშის შუაგულს მიუახლოვდნენ.

„...იყო ჭირი დიდი ოდიშისა, ვითარცა აღვწერეთ და უმეტეს აფხაზთაგან, რამეთუ მოვიდოდნენ ნაგებითა და ხმელითა და სტყვევდიან, დაიპყრეს ვიდრე ეგრისის მდინარედმდე და დაეშენებოდნენ თვით აფხაზნი და არღარა იყო დრანდას და მოქქს ეპისკოპოსნი,“ – წერს ვახუშტი („ქართლის ცხოვრება“, IV, გვ. 845).

„გარნა იყო ოდიშს ჭირი... კვლითა და ყიდვითა ტყვისათა და უმეტეს აფხაზთაგან, რამეთუ მოვიდნენ ლაშქრად და აოხრებდნენ ქვეყანათა ავაზაკობით და ცხადად“ (იქვე, გვ. 850).

იტალიელი მისიონერი წერდა: „სამეგრელო სამეგრელო აღარ არის, რადგან ომების გამო უკანასკნელ სიგლაზეშია ჩავარდნილი, დაქცეული და აოხრებულია. აღარავის ჰყავს საქონელი და ყველას სარჩო აკლია... ახლა კაცს აღარ შეუძლია უშიშრად იყოს, მუდამ აფხაზების შიშია“... აღნიშნულმა ვითარებამ ძლიერ შეარყია ოდიშის თავდაცვის-უნარიანობა. ამ გარემოებით ისარგებლეს ჩერქეზ-აფხაზმა ფეოდალებმა და თანდათანობით დაიკავეს ტერიტორია მდ. კოდორიდან მდ. ენგურამდე. ამ ტერიტორიაზე გაბატონდა აფხაზეთის მთავრის სუსტარ შერვაშიძის ვაჟი სორეხ შერვაშიძე, რომელმაც თავი მთავრად გამოაცხადა. მოსახლეობის დიდი ნაწილი, რა თქმა უნდა, ადგილობრივნი, ოდიშარნი იყვნენ, ფეოდალთა წრეში კი გაბატონებული მდგომარეობა თანდათან აფხაზმა ფეოდალებმა მოიპოვეს.

სორეხ შერვაშიძემ და მისმა სახლიკაცებმა მათი მომხრე აფხაზი ფეოდალების დახმარებით რამდენჯერმე სცადეს ენგურის დასავლეთ სანაპიროზე გადასვლა, მაგრამ ყოველთვის უკუგდებულ იქნენ. სამაგიეროდ, მტკიცედ დამკვიდრდნენ ოდიშის მთავარ ნაწილში ენგურის მარჯვენა მხარეს. ასე შეიქმნა XVII ს. ბოლოს მდ. ენგური აფხაზეთისა და ოდიშის სამთავროს საზღვრად (ნარკვ. IV, გვ. 354).

უცხოელი დამკვირვებლები, ხოლო შემდეგ კი მოგზაურები, ქართველი ისტორიკოსები აღწერენ, თუ როგორი უკიდურესი სისასტიკით ეპყრობოდნენ აფსუა დამპყრობლები ოდიშის მკვიდრ ქართულ მოსახლეობას, ანუ დღევანდელი გუდაუთის, სოხუმ-გულრიფშის, ოჩამჩირის და გალის ტერიტორიაზე მცხოვრებ მოსახლეობას. მათი თარეში შეეხო მთელ დასავლეთ საქართველოს, განსაკუთრებით ზღვისპირეთს და ენგურის მარცხენა სანაპიროსაც. მთიელი ჩერქეზ-ჯიქ-აფსუები ატყვევებდნენ, ყიდდნენ, ხოცავდნენ მოსახლეობას, მეურნეობას კი უწყალოდ ანადგურებდნენ. ამის გამო, კოდორსა და ენგურს შუა მოქცეული ერთ დროს აყვავებული მხარე უკაცრიელ გაუდაბურებულ კუთხედ იქცა, რომელსაც უკვე არა ოდიში, არამედ აფხაზეთი ეწოდებოდა. ის უკვე აფხაზეთის მთავრის მიერ იმართებოდა.

„ძალიან გამწვანდა ცხოვრება შავი ზღვის ნაპირებზე, სადაც ტყვის მსყიდველები თარეშობდნენ, განსაკუთრებით აქტიურობდნენ გამაჰმადიანებული აფხაზი ფეოდალები. ვახუშტი ბაგრატიონის ცნობით, აფხაზები „დაუხვდებიან ოსმალთა ნავთა და ლაზ-ჭანთა და უფროსად ოდიშ-გურთასა“, აფხაზები დიდი ნავებით მოულოდნელად მიაღგებოდნენ ნაპირს, ვისაც მოახელებდნენ, იტაცებდნენ და თურქებზე ყიდდნენ ან აფხაზებში ყმებად ასახლებდნენ, აფხაზ მეკობრეებს თურქებიც კი უფრთხოდნენ“ (ნარკვ., IV, გვ. 460).

კაკკასიის მთიანეთში დამკვიდრებული ჩერქეზ-ადიღური ტომები, ისეთ ძლიერ ძალას წარმოადგენდნენ, რომ მათი დამორჩილება ისევე უჭირდა თურქეთს, როგორც ირანელებს უჭირდათ დაღესტნის დამორჩილება.

1730 წელს თურქებმა მოაწყვეს დიდი ლაშქრობა ჯიქებისა და მთიელების დასამორჩილებლად, მათ მხარს იმერეთის მეფეც უჭერდა. ეს ლაშქრობა ჩაიშალა, თურქები ჯიქეთში ვეღარ შევიდნენ. მდინარე ეგრისწყალსა (ღალიძგა) და ენგურს შორის მოქცეული ოდიშის ყოფილი ტერიტორიის შემომტკიცების მიზნით აფხაზეთის მთავრის ძემ ყვაპუ შერვაშიძემ, რომელსაც ეს ტერიტორია ერგო, ჩამოასახლა ბზიფის ხეობელი აფხაზები. ასე გაჩნდა პირველად დღევანდელი გალის რაიონში აფსუა მოსახლეობა. მათი

ჩამოსახლება მოხდა XVIII ს. დასაწყისში. ოდიშის მეორე ნაწილი, უფრო ჩრდილოეთით მდებარე მდინარე კოდორსა და ლალიძგას შუა მოქცეული ტერიტორია, აფხაზეთის მთავრის მეორე ძეს ერგო. როგორც ითქვა, „ყვაპუ შერვაშიძემ თავის სამფლობელოში ბზიფის ხეობიდან გადმოყვანილი აფხაზები ჩამოსახლა“ (იქვე, გვ. 468).

ჯიქეშია შერვაშიძეს, რომელსაც მდ. კოდორისა და ლალიძგას შუა მოქცეული მიწა-წყალი ერგო, თავის სამფლობელოშიც, ჩანს, ჩამოსახლებია აფსუა-აფხაზები. ამიტომაც, რომ ძველ მკვიდრ მოსახლეობასთან ერთად დღევანდელ ოჩამჩირის რაიონში აფსუებიც გაჩნდნენ.

XVIII ს. 30-იანი წლებისათვის აფხაზეთის მოსახლეობის ზედ-აფენას მაჰმადიანობა მიაღებინეს. აქაური მოსახლეობა აქამდე ორ სარწმუნოებრივ ჯგუფად იყო გაყოფილი. ძველი მკვიდრი მოსახლეობა, მათ შორის ზედაფენა, მკვიდრი თავადაზნაურობა და ქვედაფენა ქრისტიანული იყო, ახლად ჩამოსახლებული მრავალ-რიცხოვანი ადიღეელები (აფსუები) წარმართებს წარმოადგენდნენ. ჩამოსახლების შემდეგ აფხაზეთში ფაქტიურად გაიმარჯვა წარმართობამ და ქრისტიანობა შესუსტდა. მაგრამ მაინც ზედაფენა, შერვაშიძეთა სამთავრო სახლი, მკვიდრი თავადები, ქრისტიანები იყვნენ და ამიტომაც თავიანთ თავს ქართული ეკლესიის ნაწილად და ქართული კულტურის მატარებლებად მიიჩნევენ.

მალალ ფენაში მაჰმადიანობის დანერგვამ ეს ძველქართული ზედ-აფენა უფრო დაუახლოვა უმრავლესობას – წარმართულ ფენებს, ახალ მოსახლეობისას – აფსუებს, მოსწყვიტა ქართულ ფესვებს. თუმცა მაჰმადიანობა ღრმა არ ყოფილა და აფხაზი მთავრების და თავადების ოჯახებს ქართულ სამყაროსთან კავშირი მთლიანად არ დაუკარგავთ, აქ ძველებურადვე იცოდნენ თავიანთი ძველი დედაქართული ენა, დაბალ ფენებში ქართული ენის ცოდნა მალე გადაფარა აფსუათა ენამ. თუმცა ნამდვილ ძირძველ, ანუ ქართველ აფხაზებს XVIII ს-ის დასაწყისში, ჯერ კიდევ არ ჰქონდათ დავიწყებული ქართული ენის ცოდნა, როგორც ამას უჩვენებს სულხან-საბა ორბელიანის მაგალითი, როცა მან შორეულ მალტაში ქართული ენის მცოდნე აფხაზი ტყვე იხილა. თურქთა განდევნის შემდეგ გამაჰმადიანებული

აფხაზების დიდი ნაწილი – ქრისტიანობას დაუბრუნდა. ამას ხელი არ შეუშლია მათთვის ძარცვა-გლეჯაში. „აფხაზები ხშირად გადმოდ-
იოდნენ შეტევაზე სამეგრელო-იმერეთის მიმართულებით. ასეთ
შემოსევათა უმთავრესი მიზანი ბარის მდიდარი რაიონების ძარცვა-
გლეჯა და ტყვეების შოვნა იყო“ (იქვე, გვ. 469).

საფიქრებელია, რომ ადიღეელები, ანუ ჩერქეზული ტომები
აფხაზეთში ჩამოსახლდნენ ორი გზით. თავდაპირველად XVI ს-თვის,
ჩანს, ჯიქები ჩამოსახლებულან შავი ზღვის სანაპიროს გზით და
ბიჭვინთამდე მიულწევიათ, შემდგომ რაღაც მიზეზის გამო, ჯიქთა
ახალ ტალღასა და აფხაზეთში იქამდე ჩამოსახლებულ უკვე
„აფხაზებად“ სახელდებულ ძველ ჯიქთა შორის წინააღმდეგობა
წარმოშობილა, ამიტომაც, ლევან დადიანისა და სორეხ შერვაშიძის
ომის დროს, XVII ს. დასაწყისში, ჩერქეზების უფრო ახალი ტალღა
ჩრდილო კავკასიიდან ჩამოვიდა ბზიფის ხეობაში კავკასიის
უღელტეხილის გზით. მათ შესაკავებლად, როგორც აღინიშნა, ლე-
ვან დადიანს 100-კილომეტრიანი ციხესიმაგრე აუგია, მაგრამ უშედე-
გოდ. ძველ ქართულ პროვინცია აფხაზეთში დამკვიდრებულ ად-
იღე-ჩერქეზებს ქართველებმა „აფხაზები“ უწოდეს ისტორიულ-
გეოგრაფიული პროვინციის „აფხაზეთის“ სახელის მიხედვით, ისე-
ვე როგორც ეგვიპტეში დამკვიდრებულ არაბებს ამჟამად ეწოდებათ
ეგვიპტელები, ხოლო სირიაში, ასირიელთა მიწა-წყალზე
დამკვიდრებულ არაბებს – სირიელები. ქართველებიც მსგავსადვე
იქცეოდნენ, ყველა დაღესტნურ ტომს ჩვენი წინაპრები „ლეკებს“
უწოდებდნენ „ლეზგების“, ჩვენთან მებრძოლი ერთ-ერთი დაღეს-
ტნური ტომის, სახელის მიხედვით, ასევე სხვადასხვა ჩერქეზ-აფსა-
რულ ტომებს, აფხაზეთში დამკვიდრებულთ – აფხაზები ეწოდათ,
თუმცა კი ძველ ქართველ აფხაზებსა და ახალ აფსუა – „აფხაზებს“
შორის ეთნიკური სხვაობა იყო.

ჯიქები, ისევე როგორც ლეკები, უკვე XVI ს-დანვე მოიწვევდნენ
საქართველოში დასასახლებლად, მათ თურქები უწყობდნენ ხელს.

„იმერეთის მეფე კარგად ხედავდა, რომ თურქები მის ქვეყანას
სამი მხრიდან უტყვევდნენ: სამხრეთ-დასავლეთიდან ზღვისპირეთით
– გონიოს გზით, ჩრდილო დასავლეთიდან ჯიქეთ-აფხაზეთის გზით

და სამხრეთიდან – სამცხე-საათაბაგოს გზით. თუმცა შემოსევისაგან რომ ქვეყანა ეხსნა, ამისათვის საჭირო იყო სამივე გზის ჩაკეტვა. ამის განსახორციელებლად, უპირველეს ყოვლისა, ბაგრატ მეფემ ყურადღება მიაპყრო ჩრდილო-დასავლეთის საზღვარს. ჯიქნი, რომელიც ადრევე მოექცნენ თურქების გავლენაში, თავს ესხმოდნენ გურია-ოდიშ-აფხაზეთის ზღვის სანაპირო ზოლს და აოხრებდნენ. ბაგრატის თაოსნობით გადაწყდა ლაშქრობა მათ დასასჯელად და ჩრდილო-დასავლეთის მხრიდან გზის ჩასაკეტად. 1533 წლის იანვარში მამია გურიელი და მამია დადიანი გაემართნენ სალაშქროდ, პირველი ბრძოლა მოხდა გაგრასთან 30 იანვარს. ამ ბრძოლაში ჯიქები დამარცხდნენ, მაგრამ მეორე დღეს 31 იანვარს, ლალატის შედეგად დადიანისა და გურიელის ჯარი სასტიკად დამარცხდა. თვით დადიანი ამ ბრძოლაში დაიღუპა, ხოლო გურიელი თავისი სამი ძმით, ეპისკოპოსით და ჯარით ტყვედ ჩავარდა“ (მ. რეხვიაშვილი, დას. ნაშრ, გვ. 33).

ეპისკოპოსის მონაწილეობა ამ ომში მოწმობს, თუ რა დიდ ყურადღებას უთმობდა ეკლესია ქართული მიწა-წყლის დაცვას ამ მიმართულებით. მართლაც, ამ მარცხის შემდეგ ჩვენი უკიდურესი საეკლესიო ცენტრი ბიჭვინთა, სადაც ქართველი ერის მატერიალური განძი იყო დაგროვილი, დაუცველი დარჩა. რამდენიმე ათეული წლის შემდეგ ბიჭვინთის სანახები უკვე წარმართ ჯიქ-აფსუებს ჰქონდათ დაჭერილი. საეპისკოპოსო ტახტი ბიჭვინთიდან გელათში იქნა გადატანილი. ასე მოსპეს ადიღელებმა ქართული ქრისტიანობის საუკუნოვანი დედაქალაქი, მცხეთის ტოლი ბიჭვინთა, რომელიც მხოლოდ მღვდლის ანაბარად იქნა მიტოვებული. თუმცა ადიღე-ჩერქეზების მეორე ტალღამ XVII ს-ში გაცილებით უფრო უმოწყალოდ მოსპო ქართულენოვანი საეპისკოპოსოები დრანდისა, მოქვისა, ბედიისა, სხვა ეკლესია-მონასტრები, მათ სარწმუნოება სრულიად ვერ აღმოფხვრეს, მაგრამ უკიდურესად კი დასცეს.

არსებობდა მოსაზრება, რომ ძველი და ახალი აფხაზები ერთი ეთნიკური წარმოშობის ხალხია და მათი კულტურის კერები იყვნენ ბიჭვინთის, ბედიის, დრანდის თუ მოქვის საეპისკოპოსოები. თუ ასე იყო, მაშ, რატომღა გაანადგურეს ისინი XVI-XVII სს-ში აფხაზებმა?

ნ. ბერძენიშვილი მიუდგომელია ამ საკითხში. ის წერს, რომ „ძველი აფხაზები სხვა ხალხი იყო, ხოლო ახალი აფხაზები სხვა ეთნიკური კუთვნილების ხალხია. ძველი აფხაზები კულტურულ-კონფესიურად ქართველები იყვნენ. ამიტომაც, რომ VIII-X სს-ში მთელი დასავლეთ საქართველოს მოსახლეობას ეწოდა აფხაზები“ (ნ. ბერძენიშვილი, საქ. ისტ. საკითხები, 1990, გვ. 584). დასავლეთ საქართველოს მოსახლეობის აბსოლუტური უმრავლესობა განსახილველ დროს ქართველები იყვნენ, უფრო მეტიც, XI-XIII სს-ში უცხოელების ერთი ნაწილი მთელ საქართველოს მოსახლეობას უწოდებდა აფხაზებს. ნ. ბერძენიშვილის აზრით, აფხაზეთში შუა საუკუნეებში მოხდა „მთის ჩამოწოლა“, ანუ ჩრდილოკავკასიელების ჩამოსახლება (იქვე, გვ. 593), რის შედეგადაც მოხდა აფხაზეთის მოსახლეობის გაუცხოება. აქამდე კი – „...ჰეროსის, ქართლოსის და ეგროსის ხვედრი ქვეყნები – მათ შორის სვანეთი, აფხაზეთი... ყველა ესენი ქართველები იყვნენ და ეს არა მარტო კონფესიური თვალსაზრისით, არამედ ფეოდალური კულტურის თვალსაზრისით. ამ თვალსაზრისით, ამდენადვე აქ არ შეიძლება სხვადასხვა ეროვნებაზე, როგორც ეთნოკულტურულ ცნებაზე, საუბარი, როგორც ფეოდალური ქვეყანა აფხაზეთი ისეთივე საქართველო იყო და აფხაზი ისეთივე ქართველი იყო, როგორც ეგრისი და მეგრელი, როგორც ჰერეთი და ჰერნი, როგორც ქართლი და ქართლელი“ (იქვე, გვ. 608). საქართველოს ჩრდილო მთიანეთში ზდება ლეკების თუ ოსების ჩამოსახლება. ასევე „მთიული აფხაზები ტომობრივ ჩამოვიდნენ, დამხვდური აფხაზური მოსახლეობა ეძმო მოსულთ კლასობრივი ბრძოლის ნიადაგზე. მაშასადამე, აფხაზების ტომობრივი ჩამოსვლა და მათი ბრძოლა ქართული ფეოდალური ურთიერთობის წინააღმდეგ იყო, ამავე დროს, ბრძოლა „ქართულის“ წინააღმდეგ და აფხაზეთი „მოიქცა წარმართად“... აფხაზი თავად-აზნაურობა შეურიგდა შექმნილ მდგომარეობას... და იწყო „გააფხაზება“ არა მარტო მოძმე აფხაზებმა (ბარელებმა), არამედ ბარი-ზღვისპირეთის ყველა გლეხმა. შეიქმნა აფხაზობა. „ქართულ“ ბატონყმობაში სულამოხუთული გლეხობა არა მარტო ზღვისპირეთისა მიეტანა აფხაზობას, არამედ აფხაზეთი ყველა ბატონყმობის წინააღმდეგ

მებრძოლი ქართველი გლეხის თავშესაფარი გახდა და შეიქმნა ახალი აფხაზეთი“ (იქვე, გვ. 610).

„ფეოდალურ ხანაში მთიელი აფხაზები რამდენიმე ნაკადად ჩამოდიან აფხაზეთის ტერიტორიაზე... XVII ს-სათვის მთიელ აფხაზთა ახალი ნაკადის ჩამოსვლაა სავარაუდებელი, რომელმაც უკვე გააძლიერა აფხაზეთის ახალი მოსახლეობა... ფეოდალური უღლის ქვეშ მყოფი ადვილად ურიგდებოდა მთიდან ჩამოსულთ, რომელთაც პრიმიტიულ ყოფასთან ერთად სოციალური თავისუფლებაც მოჰქონდათ. აფხაზეთში გაბატონებული ახალი ყოფა რომ სასურველი იყო ფეოდალურ უღელში ჩაბმულ საზოგადოებისათვის კარგად ჩანს იქიდან, რომ XIX ს-ში სამეგრელოს მოსახლეობა მნიშვნელოვანი რაოდენობით გადადის აფხაზეთში და იქ „აფხაზდება“ მხოლოდ იმიტომ, რომ ეს მათ სოციალურ თავისუფლებას ანიჭებდა“ (იქვე, გვ. 616). მთიელი ტომების შემოსვლამდე კი მდინარე კოდორამდე მდებარე ქვეყანა იყო მეგრულენოვანი, ნ. ბერძენიშვილი იმოწმებს ა. ლამბერტის (იქვე, გვ. 594).

როგორც აღინიშნა, გრანჟიეს ცნობით, მოქვის სანახებში სამოღვაწეოდ საჭიროა ქართულისა და მეგრულის ცოდნა, აქ აფხაზურის შესახებ არავითარი მითითება არაა (იქვე, გვ. 611). ლამბერტის დროს კოდორის დასავლეთით აფხაზეთია, აფხაზი მოსახლეობაა, აფხაზური ენა ბატონობს.

ა. ლამბერტი „ჩამოთვლის კოლხიდის მდინარეებს და ამბობს: «Последняя из всех рек Коддора, эта должно быть Коракс, потому, что вся Колхида расположена между Фазисом и Кораксом и совершенно так, как Фазис отделяет Мингрелию от Гурии, так и Коракс отделяет её от Абхазии, а как за Фазисом Мингрельский язык сразу сменяется грузинским, так за Кораксом сменяется абхазским. Отсюда ясно, что Кодор Мингрельцев есть древний Коракс, потому, что сейчас после переправы через Кодор живут абхазцы (авасси) со своим особенным языком» (იქვე, გვ. 613).

თუ როგორი ყოფით ცხოვრობდნენ ახალი აფხაზები და ვის ემგვანებიან ისინი, წერს ლამბერტი: «В городах и крепостях абхазцы не живут, но (обыкновенно) собираются десять или двадцать семейств

одной фамилии, выбирают какое-нибудь возвышенное место, строят здесь из соломы несколько шалашей и обводят все крепким забором и глубоким рвом. Последнее делают потому, что у них обычай грабить друг друга» სახლში არაფერი აქვთ მორთულობისა („უტვარ“). ერთ-იმეორეს ჰყიდიან მონებად. შეიარაღებულთ სძინავთ... ესაა აფხაზები. მხოლოდ მთიელობით შეიძლება აიხსნას მათი მეურნეობა, ყოფა და სხვა მთიელებთან მსგავსება. მთელ ისტორიას გამოდის ისე გაუვლია, რომ აფხაზებს ამ კულტურულ მშენებლობაში მონაწილეობა არ მიუღიათ.

„ზემოთ მოყვანილი დაჟინებული მოწმობანი იმის შესახებ, რომ აფხაზები აგრე ჰგვანან კავკასიის მთიელ ხალხებს ყოფაში, სარწმუნოებით, რომ ისინი ციხეებსა და ქალაქებში არ ცხოვრობდნენ, რომ, როგორც ჩანს, მეზობლეობა ან სულ არა აქვთ, ან მეტად მცირე, რომ ისინი მეგრელებს არ ჰგვანან ყოფა-ცხოვრებით, ყველაფერი ეს მოწმობს, რომ XVIII ს-ის აფხაზები, მართლაც კავკასიანებია, საკმაოდ გვიან ჩამოსული ბარში, მათ ჯერ კიდევ ვერ აუთვისებიათ ბარი და მთიულურ ცხოვრებას განაგრძობენ. რა თქმა უნდა, ისინი არ არიან აბორიგენები, მათ ვერ შეუთვისებიათ ქრისტიანობა, ისევე როგორც ვერ შეუთვისებიათ ფეოდალური მეურნეობა (ამ ყოვლად უხვსა და ნოყიერ ქვეყანაში), ისევე როგორც ვერ შეუთვისებიათ ფეოდალური სოციალური წყობა და გორაკებზე გვარებით (ერთი გვარის ხალხი) დასახლებულნი ცხოვრობენ... უმთავრესად მეჯოგეობას მისდევენ და არა მიწათმოქმედებას... ყველაფრიდან ჩანს, რომ აფხაზები XVII ს-ში თავისთავადი ხალხია, კავკასიელთა მონათესავეა, პრიმიტიული ყოფით და წარმართული რელიგიით. მეორე მხრივ, როგორც აღნიშნული იყო, მომწიფებულ საშუალო საუკუნეებში (VII-X) აფხაზეთი არის განვითარებული ფეოდალური ქვეყანა, საიდანაც ქრისტიანობა მთაში ვრცელდებოდა... და უცბად ხდება ძირფესვიანი გარდატეხა. მე-15 საუკუნეში აფხაზეთი „წარმართობს“, აფხაზეთში უქმდება ზედიზედ საეპისკოპოსოები, ქრება ქრისტიანობა... რა უნდა ყოფილიყო ამის მიზეზი?... მაშ რა მოხდა? მოხდა ის, რასაც ადგილი ჰქონდა არაერთგან საქართველოს მთისა

და ბარის ურთიერთობაში. ფეოდალური ბარის დასუსტების შემდეგ ჩამოწვა მთა. სრულიად შეუძლებელია, რომ აფხაზეთში ინტენსიური ფეოდალური მეურნეობა ექსტენსიურ მთის მეურნეობით შეცვლილიყო, დაწინაურებული ფეოდალური კულტურა მთის ყოფით შეცვლილიყო, რომ აფხაზეთი ქრისტიანობისაგან მიქცეულიყო, თუ იქ მთის ჩამოწოლას არ ჰქონდა ადგილი“ (იქვე, გვ. 614-615).

როგორც აღნიშნული იყო, სწორედ მთიელი წარმართების შესაკავებლად იქნა აგებული ოდიშში ე.წ. „აფხაზეთის დიდი კედელი“.

„როგორ შეიძლება აფხაზეთზე მეცნიერული საუბარი, ამ ქვეყნის ისტორიაზე მსჯელობა და კელასურის კედლების არ გათვალისწინება. ეს კედელი ხომ მთელი ეპოქის მაჩვენებელია... განა ეს კედელი ეთნიკური საკითხების ძიებისას მცირე დასაყრდენს მოგვცემდა? ...ეს კედელი დასავლეთ კავკასიისა და ყუბანის აუზის ტომთა მოძრაობის წინააღმდეგ, მათი მოწოლის წინააღმდეგ აგებული ღონისძიება ჩანს და კავშირი აქვს დარუბანდ-დარიალ და თუ გნებავთ საინგილოში ასეთივე კედელთან“ (იქვე, გვ. 617).

სწორედ, მთიელ უცხოელთა გაბატონებით აიხსნება „კოდორენგურის შორისი სამეგრელოს ასეთი მტრული განადგურება, ხალხის სულ ერთიანად აყრა-დაყიდვა (1672 წლიდან და შემდეგ)“... (იქვე, გვ. 618).

ცხადია, ჩამოსულ ადიღე-აფსუებისათვის სრულიად უცხო იყო მკვიდრთა კულტურა, ტრადიციები, მათ ისტორია არ გააჩნდათ. ამიტომაც, რომ „საკუთარ ისტორიას გაურბიან... აქვთ თუ არა ისტორიული გადმოცემები? თუ ისინი იმ აფხაზების გენეტიკური მემკვიდრენი არიან მათ ფოლკლორში თამარი და სხვა ასეთები უნდა ჩანდეს... ნართების ეპოსი მათ მთიელობაზე მიუთითებს“ (იქვე, გვ. 618).

თამარ მეფესთან დაკავშირებით უნდა ითქვას, რომ თამარის ვაჟს აფსარული სახელი - „ლაშა“ ერქვა. მემატიანის ცნობა იმის შესახებ, რომ „ლაშა“ არის აფსარული და არა აფხაზური სიტყვა, ძალზე მნიშვნელოვანია და ყურადსაღები. ეს მიუთითებს იმის შესახებ, რომ XIII ს-სათვის აფხაზების ენა და აფსარების ენა სხვადასხვა იყო.

„ქართლის ცხოვრებაში“ ნათქვამია: თამარ მეფის ვაჟის დაბადებისას ქართველმა მხედრიონმა ახალშობილს მიუძღვნა ერთ-ერთი ლაშქრობა „ბედსა და სვესა ზედა ლაშასა, რომელი განმანათლებლად სოფლისა ითარგმნა აფსართა ენითა“ („ქართლის ცხოვრება“, II, 1959, გვ. 58), მაშასადამე, ლაშა აფსართული სიტყვაა და ქართულად განმანათლებელს ნიშნავს... ჩვენი ძველი მემკვიდრეები და მეისტორიეები კარგად იცნობდნენ აფხაზებსა და აფხაზეთს, „ლაშა“ მათ დროს აფხაზური სიტყვა რომ ყოფილიყო, აფსართულ სიტყვად არ მიიჩნევდნენ. ჩრდილო კავკასიის დასავლეთ ნაწილი დასახლებული იყო ჩერქეზული ტომებით. იმ დროს ჩერქეზთა საერთო რიცხოვნობა საკმაოდ დიდი ყოფილა. ჩერქეზული იყო აბაზთა, ადიღეთა, ყაბარდოელთა, უბიხთა (და სხვა) ტომები. ყველა ისინი ენათა ერთ ჯგუფს განეკუთვნებოდა და მათი საერთო სახელი იყო ჩერქეზები, სწორედ მათ უწოდეს ქართველებმა „აფხაზები“ XVI-XVIII სს-ში, აფხაზეთში გაბატონების შემდეგ (ეპ. ანანია ჯაფარიძე. თამარ დედოფლის ვაჟის სახელი, ჟურ. „ჯვარი ვაზისა“, 1989, გვ. 43, 50).

მ. ლორთქიფანიძე წერს აფხაზეთის შესახებ: XVI-XVII სს-დან აქ რთული პროცესები მიმდინარეობს, დასტურდება ჩრდილო კავკასიიდან მომთაბარე ტომების ჩამოსახლება... უცხოელი ავტორები, რომელნიც XV-XVI სს-მდე საქართველოს საერთო ქართულ სოციალურ-კულტურულ სამყაროდ აღიქვამდნენ, განსაკუთრებით XVII ს-დან, მკვეთრად გამოყოფენ და განასხვავებენ ერთმანეთისაგან კოდორის სამხრეთით და მის ჩრდილოეთით მცხოვრებთა ყოფას. სწორედ XVII ს-დან ჩნდება პირველი ცნობები კოდორის ჩრდილოეთით ქართულისაგან (მეგრულისაგან) განსხვავებული სალაპარაკო ენის შესახებ (აბულფიდა, პიეტრო გერალდი, ჯოვანი ჯულიანო და ლუკა, არქანჯელო ლამბერტი, ევლია ჩელები და სხვები) (მ. ლორთქიფანიძე. არა უწყვიან, თუ..., გაზ. „ლიტ. საქ“, 16.II.90).

ე. მამისთვალაშვილი წერს უცხოელ ავტორთა ჩანაწერებზე დაყრდნობით: „ჩვენს ხელთ არსებული წყაროების მიხედვით დგინდება, რომ XIV-XV სს-ში საქართველოს შავი ზღვის ჩრდილო-

დასავლეთ ნაწილში (დღევანდელი აფხაზეთის ასსრ ტერიტორიაზე) ოდიშის სამთავროსაგან დამოუკიდებელი პოლიტიკური ერთეული არ არსებობდა. იქ არსებულ მნიშვნელოვან ეკონომიკურ და კულტურულ კერებში, განსაკუთრებით ცხუმში, ძირითად მოსახლეობას ქართველები შეადგენდნენ... 1630 წ. გაზაფხულ-ზაფხულში აფხაზეთში იმოგზაურა იტალიელმა ჯოვანი ჯულიანო და ლუკამ, იგი წერს: „აფხაზები გაფანტულნი არიან ზღვის სანაპიროზე, მათი ცხოვრების წესი ისეთივეა, როგორც ჩერქეზების. არა აქვთ არავითარი დაწერილი კანონები და დამწერლობის გამოყენებაც არ იციან, რწმენით ისინი ქრისტიანები არიან, რაიმე ქრისტიანული წეს-ჩვეულებების გარეშე... ტყეები მათ ემსახურებათ, როგორც მყუდრო ადგილი, როდესაც ისინი აირჩევენ ერთ ადგილს საცხოვრებლად, მერე მას არ ტოვებენ... რადგანაც მათ არ აქვთ სხვა საცხოვრებელი ადგილი, გარდა ტყისა, ამიტომ ჰყავთ მცირე რაოდენობის ჯოგი... კმაყოფილდებიან თაფლისაგან გაკეთებული ღვინოთი, ნადირით და ტყეში გაზრდილი ნაყოფით, ხორბალი მათთან არ მოდის, მარილს არ ხმარობენ“ (ი. ტაბალუა, საქართველო ევროპის არქივებსა..., III, გვ. 169-171) (ე. მამისთვალაშვილი, საქართველოს..., 18.X.90, გაზ. ს.გ.).

„XVII ს-ის 80-იან წლებიდან ოდიშის სამთავროს ჩრდილოეთი საზღვარი მოიშალა და აფხაზებმა დაიპყრეს ტერიტორია მდინარე ენგურამდე. იერუსალიმელი პატრიარქის დოსითეოსის ცნობით, აფხაზებმა მოაოხრეს ტერიტორია სოხუმიდან ცხენისწყლამდე. ცხადია, ისინი თავიანთ ტერიტორიას როდი აოხრებდნენ“ (ი. ანთელავა, აფხაზეთი პრობლემის..., გაზ. „მამული“, №6, 1989).

კავკასიის მთებიდან აფხაზეთში ჩამოსახლების შესახებ აფსუათა შორის დარჩენილა ეთნოგენეტიკური გადმოცემები. „ერთი ჯგუფი ლეგენდებისა მიუთითებს ნართების, ე.ი. მთის მითიური ტომების და მათი გმირების მოსვლას აფხაზეთის მიწაზე, მანამდე მოსახლე კაციჭამია გოლიათების თუ ჯუჯა „აცანების“ მოსპობას და აქ დამკვიდრებას, ერთ-ერთი ლეგენდით აფხაზთა წინაპრები არაბეთიდან გადმოსულან, ბოლოს და ბოლოს მდ. ყუბანის ველზე მოსულან, მაგრამ აქაურ ცივ ჰავას ვერ შეგუებიან და აქედან

აფხაზეთის მიწაზე გადასახლებულან, თუმცა მათი ნაწილი იქვე დარჩენილა და ესენი არიან აბაზინელები (შ. ინალიფა, აფხაზები, 1965, გვ. 103-105, ნ. ლომოური, პასუხად, გაზ. „ლს“, 20.X.89).

„აცანების“ ქვეშ მოსული მთიელები ხომ არ გულისხმობდნენ „სანებს“ (ზანებს), რომელთაც ბერძნები „სანიგებს“ უწოდებდნენ?

„თვითონ აფხაზებს შემორჩათ ბუნდოვანი წარმოდგენები მათი წინაპრების ამ მიწაზე საიდანაც (ეტიმოა დღევანდელი ადიღედან) მოსვლის შესახებ... იმათი მნიშვნელოვანი ნაწილი, ვინც თავის თავს დღეს აფხაზს უწოდებს, უნდა მივიჩნიოთ ამ სულ ცოტა ხნის წინანდელი ჩრდილოელი დამპყრობლების შთამომავლებად“ (რ. ევლოკიმოვ-ვოგაკი, აფხაზეთის..., გაზ. „სახ. განათლ.“, 29.X.89).

ნ. ფოფხაძის საინტერესო დაკვირვებით, უცხოური წყაროები მიუთითებენ, რომ ჩრდილო კავკასიაში, კასპიის ზღვის პირას არსებულა ქვეყანა „აბსუა“, არსებულა „აბსუა“ ხალხიც. ამას მიუთითებს პლინიუსი. ნ. ფოფხაძეს მოჰყავს პლინიუსის ტექსტის ლათინური დედანი და თარგმანი ინგლისურ ენაზე, ყველგან „აბსუა“ ხალხზეა საუბარი. სწორედ ამ „აბსუების“ შესახებ განუცხადებია XVII ს. დასაწყისში ერთ იტალიელ ბერს, ისინი ჩრდილო-კავკასიიდან ახლახან ჩავიდნენ კავკასიაშიო.

ნ. ფოფხაძე წერს: „პლინიუსმა კავკასიის აღსაწერად 20-ზე მეტი ავტორის ნაშრომი გამოიყენა... ავტორს სავსებით ცხადად აქვს გარკვეული, რომ I ს-ში აბსუა ქვეყანა მდებარეობდა კასპიის ზღვის ჩრდილოეთ სანაპიროსთან. პლინიუსი აღნიშნავს აბსუა ხალხის ეთნიკურ კუთვნილებასაც. აბსუა ხალხი სკვითი ხალხი იყო. I სს-ში ის აღარ იყო მომთაბარე ხალხი... აბსუა ხალხი ცხოვრობდა კასპიის ზღვის ჩრდილო-დასავლეთ ნაწილში მდებარე მომცრო ყურის ერთ ნაპირზე... პლინიუსის ამ ცნობის სანდოობა ეჭვს არ იწვევს. არავითარი კერძო ინტერესი აბსუა ქვეყნის მდებარეობის აღწერის დროს მას არ ექნებოდა. მან ობიექტურად მიუთითა ფაქტი – აბსუა ქვეყანა კასპიისპირეთის ჩრდილო ნაწილში მდებარეობდა... აბსუა ენაზე მოლაპარაკე ხალხი ჩრდილო კავკასიიდან სამხრეთ კავკასიაში უღელტეხილით გადმოდიოდა და იქვე, სამურზაყანოს ჩრდილოეთით იკავებდა მიწებს. უფრო ჩრდილოეთით, ზღვის ნაპი-

რზე ადილე ხალხები ჩამოსახლდნენ. სახელწოდება „ჩარქასი“ თურქებმა უწოდეს ადილე ხალხს და ნიშნავს შარაგზის ყაჩაღებს... ყველა ევროპელი მკვლევარი აღნიშნავდა, რომ ადილე ხალხები, აბსუა ხალხიც XIX ს-შიც იმ დონეზე იდგა თავისი ყოფით, როგორც 2000 წლის წინ ახასიათებდა ვანდალებს, გუთებს, ალანებს. კოლხები 3000 წლის წინათაც მაღალი ცივილიზაციით გამოირჩეოდნენ“ (ნ. ფოფხაძე, შავ ზღვას კოლხეთის ზღვა ერქვა, გაზ. „ახ. ივერიელი“, 14.VI.90).

როგორც აღინიშნა, აფსუებს შემორჩენილი აქვთ ლეგენდები მათი უცხოეთიდან აფხაზეთში ჩამოსახლების შესახებ. სწორად ამ უცხო ქვეყანას, თავდაპირველი სამშობლოს სახელს ისინი გამოხატავენ სიტყვით, რომელსაც ჩამწერნი წერენ, როგორც „აბისინია“. საფიქრებელია, რომ ლეგენდების მთქმელნი ამბობენ სახელს „აბსნი“, რომელიც მსგავსია პლინიუსის „აბსუასი“, ხოლო ჩამწერებს ესმით „აბისინია“. „ბატონ შ. ინალიფას მოჰყავს გადმოცემა იმასთან დაკავშირებით, რომ აფხაზები აბისინიიდან გადმოსახლდნენ მიუსერაში“ (თ. მიჩხუანი, ვინ იყვნენ..., გაზ. „სახ. გან.“, 6.XII.89).

ადილეულ ტომთა აფხაზეთში ჩამოსახლების შესახებ გადმოცემები დაცულია ჩრდილოკავკასიაშიც. შემონახულია ადილე ყაბარდოს სახალხო გმირის ინალის შესახებ გადმოცემა, სადაც აღწერილია, თუ როგორ შემოიჭრა ის XVI ს. დასაწყისში აფხაზეთის ტერიტორიაზე მრავალათასიანი ლაშქრით, შემოიყვანა იქ მოსახლეობა – «В легенде об Инале говорится, что после покорения Абхазии, находясь на Дзибе (бзиби), Инал скончался. Старики абхазинцы помнят, что в XIX в. на территории абхазского общества Пеху (в горах Абхазии) было почитаемое место, где по преданию похоренен Инал. Оно называлось Иналкъба, т.е. «Иналов мавзолей» (История Кабардино-Балкарской АССР, т. I, М. 1967, стр. 83; ლ. ტუხაშვილი, უძღები შვილი, გაზ. „ახ. ივერიელი“, 5.VIII.89).

ინალი თურმე ჩრდილოკავკასიელი „აბაზინების“ თავადებს აშეს და შაშეს აქცევდა ყურადღებას. ამ აბაზინებსა და აფსუებს ერთი

ენა ჰქონდათ. ჩანს, აფხაზეთში ჩამოსახლების შემდეგ დამზვედრ ქართველ გამოჩენილ სათავადო საგვარეულოებს თავისებურად უწოდეს „აშე“ და „შაშე“. „აშე და შაშე გამოითქმის ხშირად, როგორც აჩე, აქედან აჩ-ბა და ჩაჩე – აქედან ჩაჩ-ბა“ (იქვე. შერვაშიძეებსა და ანჩაბაძეებს თავიანთებურად აჩბა და ჩაჩბა უწოდეს. ხოლო შემდეგ ქართველებისაგან სიტყვა „თავადიც“ შეითვისეს და გამოთქვამდნენ როგორც „ათაუად“).

აფხაზეთის შესახებ მოღწეულია თურქი ისტორიკოსის ევლია ჩელებისა და ქათიბ ჩელების ცნობები. XVII ს. 20-40-იან წლებისათვის ქათიბ ჩელების ცნობით, სოხუმში აფხაზებს არ ეკუთვნით და აფხაზები მთებში ცხოვრობენ სოხუმის ჩრდილო-აღმოსავლეთით ერთი კილომეტრის მანძილზე. აფხაზთა მახლობლად ლაზების ტომი ბინადრობს. აფხაზების საზღვარი კოდორამდეა – ზემო წელი. აფხაზები იგივე ჩერქეზებია, რადგანაც ქათიბის ცნობით, ჩერქეზების საზღვარი სამეგრელოა, ჩერქეზებში სწორედ აფხაზებს გულისხმობს. უფრო მეტიც, ის პირდაპირ მიუთითებს, რომ ჩერქეზები და აფხაზები ერთი ხალხია. მისი აზრით, აბაზა არაა ქართველი, მეგრელი და დადიანი კი „ნამდვილი ქართველია“.

ქათიბ ჩელები ადასტურებს, რომ მასაც გაუცვნია გადმოცემები აბაზების (ახალი აფხაზების) უცხო მხარიდან მოსვლის შესახებ. ცნობილია, რომ ხაზარები, მობინადრენი ჩრდილო კავკასიაში, VIII-X სს-ში იუდაური სარწმუნოების აღმსარებელნი გახდნენ. ისინი შემდეგ განიბნენ უფრო მეტად დასავლეთის მიმართულებით, იუდაური სარწმუნოების გამო მათ ებრაელებსაც უწოდებენ. ქათიბ ჩელები წერს: „ამბობენ, რომ ესენი ისრაილელებისაგან წარმოიშვნენ. თითქმის ამ მხარეში სამი ებრაული ტომი მოვიდა და დასახლდა. ჩერქეზები და აბაზები ამ სამი ტომისაგან გავრცელდნენ“ (ქათიბ ჩელების ცნობები საქართველოსა და კავკასიის შესახებ, 1978, გვ. 132).

ხაზარები, მართლაც, კასპიისპირა იმ ადგილებში ცხოვრობდნენ, სადაც ადრე აბსუების ტომის საცხოვრისს მიუთითებდა პლინიუსი. შესაძლებელია, ხაზარეთში იუდაიზმის გავრცელების შემდგომ IX-X სს-ში ხაზარებმა გადანაცვლება დაიწყეს თავიანთი საცხოვრისიდან. საფიქრებელია, რომ დასავლეთ ჩრდილო-

კავკასიაში გამოჩენილ ჩერქეზებს რაიმე კავშირი ჰქონდათ მათთან, ყოველ შემთხვევაში, VIII-X სს-ში ჩრდილო კავკასიის დასავლეთ ნაწილში არა ჩერქეზები, არმედ ოს-ალანები მკვიდრობდნენ. აფხაზეთის ერთ მთიან კუთხეს „ალანიაც“ კი ერქვა. შემდეგ, ჩანს, მოხდა ტომთა გადაადგილებანი, ყოველ შემთხვევაში, ქათიბ ჩელების ცნობა იმის შესახებ, რომ ჩერქეზები და აბაზები აფხაზეთში მოსული ტომები არიან, საყურადღებოა. აბაზა – ახალი აფხაზების სინონიმური სახელია. „აბაზი – ძირითადად ტომის სახელია. ეს ტომი, რომელსაც ჩვენს დროში ისლამის ქვეყნებში აბაზას უწოდებენ, ყარა აჟდაჰანის მაცხოვრებლებისაგან წარმოდგება. ქალაქი მდებარეობს შავი ზღვის ნაპირზე, მთაზე, ზღვის ყურეში, აბაზი – სოხუმიდან ერთი მილის მანძილზე, ჩრდილო აღმოსავლეთითაა. აბაზთა მახლობლად ლაზების ტომია“... (იქვე, გვ. 133). ქათიბი კიდევ ერთხელ იმეორებს, რომ მისი დროის აფხაზები არა მკვიდრნი არიან აფხაზეთისა, არამედ „ყარა აჟდაჰანის მაცხოვრებლებისაგან“ წარმოდგებიან.

როგორც ითქვა, ჩერქეზები და აბაზები (აფხაზები) თურქ ისტორიკოსს ერთი ხალხის ტომად მიაჩნია. „ტომები ერთმანეთს პარავენ ხალხს და ვაჭრებს მიჰყიდიან. დედა-მამა თუ გაყიდვის შემდეგ თავის ვაჟს ვაჭარს დაუნახავს, ვეღარ გამოისყიდიათ. მათ შორის ასეთი ადათია... ერთმანეთს პარავენ და ბეგებს აძლევენ“ (იქვე, გვ. 132). აბაზას ხალხის „თავდაპირველი საზღვრები სოჭიდან კოდორს აღწევს“ (გვ. 132).

აბაზას ქვეყანა საქართველოს მოსაზღვრეა. საქართველოში კი მდებარეობს აბაზას მოსაზღვრე დადიანის ქვეყანა: „დადიანი შავი ზღვის სანაპიროსთან ახლოს, აბაზას მოსაზღვრე ქვეყანაა. მისი გამგებელი ყოველთვის ებრძვის აბაზას. მისი ერთი მხარე ფოთს აღწევს“ (გვ. 136).

ქათიბი წერს: „საქართველო – ვილაიეთია ... შირვანის ზღვასა და შავ ზღვას შორის, მისი საზღვრებია: აღმოსავლეთით – დერბენდი და შირვანი, სამხრეთით – ჩილდირის, ყარსის და არზრუმის ვილაიეთები, დასავლეთით შავი ზღვა, ჩრდილოეთით კი აბაზასა და დალესტანის ვილაიეთებით არის შემოსაზღვრული. დამოუკიდებელი

გამგებელი ჰყავს. მთელი მოსახლეობა ქრისტიანი ქართველები არიან... აჩიკ-ბაშს, დადიანს, მეგრელს და სხვებს ქართველებს უწოდებენ. ნამდვილ ქართველებად აჩიკ-ბაში და დადიანი ითვლებიან“ (იქვე, გვ. 136).

როგორც აღინიშნა, „აბაზები“ და „დადიანი“ მუდამ ებრძვიან ერთმანეთს, აბაზები – მისი აზრით, იგივე ჩერქეზები არიან, ხოლო „დადიანი“ ნამდვილი ქართველია, მაშასადამე, ქათიბის აზრით, ომი მიმდინარეობს ჩერქეზებსა და ქართველებს შორის, ანუ ჩრდილო კავკასიის უდიდეს ხალხსა და ჩვენს ხალხს შორის. მართლაც, ჩრდილოკავკასიელი მთიელების აფხაზეთში დამკვიდრებას წინ აღუდგა მთელი დასავლეთ საქართველოს სამეფო-სამთავროები, მაგრამ უშედეგოდ. მათ თურქეთიც უჭერდა მხარს.

ლევან II დადიანის დროს (1611-1657) საზღვარი სამეგრელოსა და აფხაზეთს შორის მდინარე კელასურთან იწყება (იქვე, გვ. 58).

მდინარე რიონს ქათიბი უწოდებს – „ფოთის მდინარეს“, ამიტომაც საფიქრებელია, რომ თურქი ისტორიკოსი XVII ს-სა ევლია ჩელები „ფაშ“ სახელს უწოდებდა არა მდინარე რიონს, არამედ იმ დროისათვის სახელგანთქმულ ნავსადგურს, მდებარეს ფშადის ყურესთან, რომლის შესახებაც წერდნენ შემდგომი დროის მოგზაურებიც ყ. გამბა და სპენსერი. აღნიშნული „ფშადის“ ყურეში ჩამავალ მდინარეს ერქვა „ფაშ“. ყოველ შემთხვევაში რიონი არასოდეს ყოფილა გამყოფი აფხაზებსა და მეგრელებს შორის. ევლია ჩელების თანახმად კი, მდინარე ფაშა, რომლის წყლებიც იკრიბება „...სოჭას მთების ხევის წყლებისაგან, შემდეგ პირდაპირ სამხრეთისაკენ მიედინება და სამეგრელოსა და აბაზას ქვეყანას შუა ზღვას ერთვის. აღმოსავლეთ სანაპიროზე მთლიანად ურჩი სამეგრელოს სოფლებია. დასავლეთის ნაპირი აბაზას ჩაჩების ტომის ქვეყანაა“ (ევლია ჩელები, მოგზაურობის წიგნი, 1971, გვ. 96). არავითარ შემთხვევაში მდ. „ფაში“ რიონი არაა, ის ან მდინარე კოდორია, ანდა, როგორც აღინიშნა, ფშადის ყურის შენაკადია. აღსანიშნავია, რომ ნ. ბერძენიშვილი დაასკვნის: „ასე, რომ ევლიას ცნობა არც ისე ფუძემდებლური ჩანს“ (ნ. ბერძენიშვილი, დასახ. ნაშრ., გვ. 606). ამ დასკვნით, თითქოსდა, ნ. ბერძენიშვილმა წინასწარ გასცა

პასუხი ჯ. ჰიუტს, რომელიც ევლია ჩელების აღნიშნული ცნობის არასწორი გაგების შედეგად ასკვნიდა, თითქოსდა აფხაზები მდინარე რიონთან ცხოვრობდნენ, რაც აბსურდია. ფოთი ამ დროისათვის არ ყოფილა ნავსადგური, ერთადერთი ნავსადგურია კოდორთან მდებარე – „ისაგური“ (ს. ჯანაშია, VI, 1988, გვ. 281).

ევროპელი მოგზაურების ანალიზი (იგულისხმება ჟ. გამბა და სპენსერი) უფრო დამაჯერებელია. სპენსერი ახალ აფხაზებს პირდაპირ უწოდებს ჩერქეზებს. ჩერქეზეთი, მისი აზრით, იწყება ანაპაში და ბიჭვინთა მისი ნაწილია. გაგრაც ჩერქეზეთშია და ბიჭვინთის ტაძარიც, გამბორი – ლიხნი ჩერქეზეთის შუაგულია, შერვაშიძე – ჩერქეზების ტომის მთავარია, საერთოდ, ის აფსუებს უწოდებს ჩერქეზებს. „სამეგრელოს მესამე პროვინცია გადაჭიმულია ჩრდილოეთით კოდორის კონცხამდე და საზღვრად უდევს ამავე სახელწოდების მდინარე, ძველი ავტორების კორაქსი, აღმოსავლეთით კი წიბელი – საკმაოდ მაღალი მთები. ეს პროვინცია ატარებს, აგრეთვე, სამურზაყანოსა და აფხაზეთის სახელს. იგი დადიანების სახელმწიფოს ნაწილს შეადგენს, მაგრამ შეიძლება ითქვას, რომ იგი არცერთ ხელისუფლებას არ ემორჩილება. აქ იშვიათად თუ ვნახავთ დამუშავებულ მიწებს და სრულიად არ არის მოსახლეობა. ეს ადგილები ნამდვილი უდაბნოა, რომელიც თავდაცვის ადგილს წარმოადგენს და ბარიერად გამოიყენება აფხაზებსა და მეგრელებს შორის... ლეკებისა და აფხაზების სახელმწიფოთა საზღვარზე უდაბნოებია გადაჭიმული. ამდენად, გასაკვირი არ არის, რომ ენგურსა და კოდორის კონცხს შორის ქვეყანა სრულიად დაუსახლებელი და ევროპისა თუ ტროპიკების ყოველგვარი მცენარეულობისათვის გამოსადეგი მისი მიწები გამოუყენებელია“ (ჟაკ გამბა, მოგზაურობა ამიერკავკასიაში, 1987, გვ. 112).

სამურზაყანო და, საერთოდ, ტერიტორია მდინარე კოდორამდე ყოველთვის სამეგრელოდ ითვლებოდა. როგორც ევროპელი მოგზაურის აღწერიდანაც ჩანს, სწორედ ამიტომ გაანადგურეს იგი მომხდურმა მთიელმა ტომებმა. გამბას შეუმჩნევია ისიც, რომ აფხაზები გენეტიკურადაც კი შერეული სხვადასხვა ეთნიკური ხალხების ნარევის წარმოადგენდა, ის წერს: „აფხაზები, რომლებიც

სოხუმ-კალეში საკმაოდ ბევრი ვნახეთ, მეტწილად სუსტი აღნაგობისა და დაბალი ტანისანი იყვნენ, ფეხები და ბარძაყები წვრილი და მოხრილი ჰქონდათ... ბევრი დიდებული ვნახეთ სოხუმში და რუდეს კალეში ყოფნის დროს. ისინი საშუალოზე მაღალი ტანისანი, ღონიერები იყვნენ და კარგი გარეგნობა ჰქონდათ, გეგონებოდათ, სხვა წარმოშობისანი არიანო, ვიდრე ის აფხაზები, რომელთა პორტრეტიც მე ეს-ეს არის აღვწერე“ (იქვე, გვ. 90).

საერთოდ, აფხაზეთთან მიმდებარე შავი ზღვისპირეთში ერთ-ერთი საუკეთესო ნავსაყუდელია ფშადის ყურე – „აფხაზეთის საზღვართან ტელენჯიკიდან დაახლოებით 60 კერსზე – ფშადის ყურეა... ფშადის ყურე უსაფრთხოა წელიწადის ცხრა თვის განმავლობაში მისი საერთო სიღრმე 7-9 საყენია“ (იქვე, გვ. 76).

სპენსერი წერს: „ჩერქეზეთის მრავალრიცხოვან ყურეთა და ნავსადგურთაგან ერთ-ერთს ფშადს მივალწიეთ, ფშადი მნიშვნელოვანი ნავსადგურია“ (კ. კოხისა და ო. სპენსერის ცნობები საქართველოსა და კავკასიის შესახებ, 1981, გვ 115).

ეს ნავსადგური გაჭირვებით აულიათ რუსებს და სიმაგრედ უქცევიათ 1840-41 წლებში (იქვე, გვ. 116, შენიშვნა).

ავტორი წერს: „ნავსადგურში შესვლა ძალიან ძნელი იყო ჩერქეზი ლოცმანის გარეშე, გარდა ამისა, აქაური მრავალრიცხოვანი მცხოვრებლები კავკასიის ყველა ტომს შორის ცნობილი იყვნენ, როგორც ყველაზე მეომარი ბუნებისა და რუსეთის დაუძინებელი მტრები, როცა ჩერქეზები თვალს მოჰკარავდნენ ნაპირისაკენ მოახლოებულ გემს საბრძოლველად აღჭურვილი ნაგებით, თითქოსდა ჯადოსნური ჯოხის დაქნევაზე, ნავსადგურის მთელი შესასვლელი და ირგვლივ მდებარე გორაკები თვალის დახამხამებაში ივსებოდა შეიარაღებული ხალხით, ზოგი კი ნაპირისკენ გარბოდა... მათი კივილი ერთგვარად წააგავს ტურების ყმუილს. იგი იმდენად შემაზრზენი და არაადამიანურია, რომ თუ ეს პირველად ესმის ადამიანს, შეიძლება გონებაც კი დაკარგოს. ადვილი წარმოსადგენია, როგორი პანიკური შიში იპყრობს ჩერქეზების საბრძოლო ყიჟინაზე, ცრუმორწმუნე და გაუნათლებელი გლეხებისაგან შემდგარ არმიას,

განსაკუთრებით საზარელია გამძვინვარებულ მთიელთა ბრბოს ყოფინა“... (იქვე, გვ. 116).

მსგავსადვე, 1980-იანი წლების ბოლოს დამკვირვებლები გაცხებით აღწერდნენ, თუ როგორ სწრაფად, თითქოსდა უზილავი ხელის დაქნევით იკრიბებოდა ათასობით აფხაზი სხვადასხვა რაიონებიდან კონფლიქტის ადგილას. ჟურნალისტების აღწერები საოცრად ემსგავსება სპენსერის ცნობას. ტომობრიობის შეგრძნება და მებრძოლი ბუნება დღესაც არ შეცვლილა.

ო. სპენსერი წერს: „ლუზა ჩავუშვით ჩერქეზეთის პირველ ნავს-ადგურში – ანაპაში... არცერთი რუსული სადგომი ჩერქეზეთის სანაპიროზე არ ყოფილა ისეთი საშიში რუსების ჯარისათვის, როგორც გაგრა. ბიჭვინთიდან გამბორში გავემგზავრეთ... ჩვენ გადავწყვიტეთ ჩერქეზეთის შუაგულში გამგზავრება, ამისათვის მთავარმა თავადმა შერვაშიძემ უკვე დიდი ხანია მიიღო რუსეთის მთავრობის ქვეშევრდომობა... ჩვენ პატარა ქალაქ გამბორის, ანუ ლიხნის დათვალიერებას შევუდევით... ამ ძლიერი ტომის თავადი აფხაზი მიხეილ შერვაშიძეა... ეს თავადი ერთადერთი მაგალითი არ არის ჩერქეზეთში სამშობლოსადმი ასეთი თავდადებული სიყვარულისა... სოხუმ-კალე ისტორიული თვალსაზრისით მომდევნო საინტერესო ადგილია ჩერქეზეთის სანაპიროზე... სოხუმ-კალეშიც, ისე, როგორც ჩერქეზეთის სანაპიროს სხვა სიმაგრეებსა და ბლოკაუზებში...“ (იქვე, გვ. 106-130). აქედან ჩანს, რომ იმ ხალხს, რომელთაც ჩვენ აფხაზებს ვუწოდებთ, მოგზაურები ჩერქეზებს უწოდებენ, თუმცა იციან სიტყვა „აფხაზიც“. მაგალითად, აფხაზი თავადია ჩერქეზების მთავარი შერვაშიძე. ეს მართლაც ასე იყო ისტორიულადაც. აქაური ძველი ქართველი თავადები, რომელნიც ტომობრივად ძველი აფხაზები, ანუ ქართველები იყვნენ, ჩერქეზთა შემოსევის შემდეგაც თავის სამთავრო-სათავადო ტახტზე დარჩნენ და აფხაზი (ქართველი) თავადი შერვაშიძე აქაური ჩერქეზების (ახალი აფხაზების) მთავრად იქცა.

ასეთი იყო მდგომარეობა XIX ს-ის I ნახევარში: „1866 წლის აჯანყების შემდეგ თურქეთსა და სირიაში გადასახლებული იქნა ამ მოსახლეობის მნიშვნელოვანი ნაწილი, რომელთაც ჩვენ ამჟამად

ვუწოდებთ აფხაზებს. აღსანიშნავია, რომ ისინი და მათი შთამომავლები თავიანთ თავს უწოდებენ არა აფხაზებს, არამედ ჩერქეზებს, ისინი არც არასოდეს მიიჩნევდნენ თავიანთ თავს აფხაზებად... თურქეთის ოფიციალური სტატისტიკით, ისინი აღირიცხნენ არა აფხაზებად, არამედ ჩერქეზებად. მოსკოვში დასტამბული ეთნოდემოგრაფიული ცნობარი „ნასელენია მირა“ საერთოდ არ ასახელებს თურქეთში ამჟამად მცხოვრებ აფხაზურ-ადიღურ ხალხთა შორის აფხაზებს, სამაგიეროდ ასახელებს ჩერქეზებსა და აბაზებს. თურქეთში ცხოვრობს 150 000 ჩერქეზი და 10 000 აბაზი („აბაზინი“) (ს. ბრუკი. ნასელენია მირა, 1981. გვ. 526). ისინი აფხაზეთიდან გადასახლებულთა შთამომავალნი არიან, მხოლოდ ქართველები უწოდებენ აფხაზეთიდან თურქეთში გადასახლებულთ აფხაზებს. თურქეთში მცხოვრებ ამ აფხაზების რიცხვს ქართული ენციკლოპედია 100 000-ით საზღვრავს („ქსე“, სტატია „აფხაზები“). მაშინ, როცა მსოფლიოს არც ერთი ქვეყნის სტატისტიკით (მათ შორის მოსკოვში დაბეჭდილი „ნასელენია მირა“) აფხაზეთიდან თურქეთში გადასახლებული მოსახლეობა აფხაზებად არ აღირიცხება, ყველგან მათ ნამდვილი სატომო სახელი ჩერქეზები ეწოდებათ. მსგავსად თურქეთისა, სირიაში აფხაზეთიდან გადასახლებულ მოსახლეობას ჩერქეზები ეწოდებათ. იქ 35 000 ჩერქეზი ცხოვრობს. საერთოდ, მრავალი გაუგებრობისა და უხერხულობის წყაროა ის, რომ ქართველები აფხაზეთში დამკვიდრებულ მოსახლეობას თავიანთ ეთნოსახელს აფსუებს, ანდა ჩერქეზებს არ უწოდებენ. ამ საკითხს კი სიცხადით ასახავს აზიისა და მსოფლიოს სხვა ქვეყნების ეთნოსტატისტიკა“ (ეპისკოპოსი ანანია ჯაფარიძე, დასახ. ნაშრ, გვ. 25).

კვლავ დაკუბრუნდეთ სპენსერის ცნობებს ჩერქეზების შესახებ, რომელთაც ჩვენ „აფხაზებს“ ვუწოდებთ.

ჩერქეზეთის აღწერას ის ამთავრებს სოხუმთან, ხოლო სოხუმ-კალედან „მოყოლებული იწყება სამეგრელო“. ჩერქეზეთის „ლამაზი ბუნების შემდეგ, რომელმაც ასე გაგვაოცა, ჩვენს თვალწინ უეცრად შესანიშნავი სანახაობა გადაიშალა. ეს გახლავთ ღრუბლებამდე ატყორცნილი კაკკასიის ალპური ზოლი, როდესაც თვალს გადაავ-

ლებ სამეგრელოს გაუვალ ტყეებს“... (კ. კოხისა და ო. სპენსერის ცნობები საქართველოსა და კავკასიის შესახებ, 1981, გვ. 136).

დამკვირვებელი წერს, რომ მდინარე ენგურამდე ქვეყანა განადგურებულია ჩერქეზების მიერ, რასაც თავის ახსნას უძებნიან: „ჩერქეზების ჩვეულებაა გაანადგურონ ყველაფერი ის, რისი წაღებაც არ შეიძლება მაღალმთიან რაიონში“ (იქვე, გვ. 134).

ბიჭვინთის, დრანდის, ბედიის, მოქვის საკათედრო ტაძრებში თუ სხვა ეკლესიებში დაუნჯებული საუკუნოვანი განძი და ქონება, ჩანს, ასე გაანადგურეს აფსუებმა, ანუ ჩერქეზებმა.

კელასური, კოდორი, ილორი, ანაკლია მდებარეობს არა ჩერქეთში, არამედ სამეგრელოში. ეს იქიდან ჩანს, რომ მათზე კ. კოხი მსჯელობს ქვეთავში „სამეგრელო და სვანეთი“ (იქვე, გვ. 136). ამ სანაპიროზე „არავითარი ნიშანწყალი არ არის იმისა, რომ ამ უდაბურ ადგილას ვინმე ცხოვრობდეს“ (იქვე, გვ. 138). ქვეყანა „აფხაზ“-ჩერქეზთა მიერაა განადგურებული.

სპენსერი, ისევე როგორც ყველა უცხოელი მოგზაური და მეცნიერი, დარწმუნებულია, რომ ეს ჩერქეზები არიან არა მკვიდრი მოსახლეობა, არამედ ჩამოსახლებული ჩრდილოეთიდან – ყუბანიდან.

„მოსახლეობა რუსეთის ყველაზე საშიში და შეურიგებელი მტერია, ისინი ნაწილობრივ ყირიმისა და ყუბანისა ხანებისა და სულთანების ჩამომავლები არიან, რომლებიც თავის ტომებთან ერთად დასახლდნენ ამ ადგილებში“ (იქვე, გვ. 135).

ყველა უცხოელი მეცნიერი, XVII-XIX სს-ის დამკვირვებლები, აღნიშნავენ, რომ ე.წ. ახალი „აფხაზები“, ანუ აფხაზეთში ბოლო ასწლეულებში გაბატონებული მოსახლეობა, ჩამოსულია ტომობრივად ჩრდილო კავკასიიდან თუ ადიღედან.

2. გააფხაზელთა გვარები.

ქართველთა გააფხაზელა (იგულისხმება გააფსუება) ისეთი აშკარა და თვალთხილული ფაქტია, რომ მას არ უარყოფენ, თუმცა კი ჩვენში არის მიდრეკილება უარყონ, ანდა არ დაინახონ ქართველთა დენაციონალიზაციის სხვა ფაქტები, ვთქვათ, ქართველთა გასომხება, გალექება, გაოსება და ა.შ. როგორც ითქვა, ქართველთა გააფხაზელა თვალნათელი ფაქტია, მისი დანახვა ყველას შეუძლია, ყველამ იცის, რომ ჩაკვეტაძე, ჭავჭავანიძე თუ სხვა მრავალი, რომელნიც აფხაზელად აცხადებდნენ თავს, წარმოშობით ქართველები არიან. ამას თვითონაც ასეთი გვარების მატარებლებიც აღიარებენ. შეიძლება ქართველთა გააფხაზელა პირობითად ეტაპებად ანდა პერიოდებად დავყოთ, რამეთუ სხვადასხვა ეტაპებზე გააფხაზელის პროცესს სხვადასხვა სოციალურ-საზოგადოებრივი პირობები ელო საფუძველად. მაგალითად, გააფხაზელას საბჭოთა პერიოდში, გააფხაზელას აფხაზეთის სამთავროს გაუქმების შემდეგ XIX ს-ის 70-იანი წლებიდან 1921 წლამდე, გააფხაზელას უფრო ადრე აფხაზეთის სამთავროს პერიოდში, სამეგრელოს მიწების მიერთება-ანექსიის დროს.

1921 წლიდან ქართველთა გააფხაზელის შესახებ წერს მრავალი მკვლევარი. ი. ანთელავა, კერძოდ, წერს: „საბჭოთა ხელისუფლებამ აფხაზეთის ასსრ შემადგენლობაში მოაქცია ძირძველი ქართველი მიწები, რამაც შემდგომში საფუძველი დაუდო უმცირესობის დიქტატს. თანამდებობების განაწილების ნომენკლატურული სისტემის პირობებში აფხაზობა პრივილეგიად იქცა. ამ პრივილეგიის მისაღებად ბევრი თავანკარა ქართველი აფხაზად ჩაეწერა. ეროვნება პროფესიად გაიხდა. არამცირედია ასეთი აფხაზ ექსტრემისტთა ლიდერებს შორისაც“ (ი. ანთელავა „აფხაზური პრობლემის...“, „მამული“, №6, 1989).

რ. მიმინოშვილი და გ. ფანჯიკიძე წერენ: „...აფხაზმა ხალხმა ჩვენს დროში იმდენი უპირატესობა და პრივილეგია მიიღო, რომ ამ პრივილეგიების გულისათვის ბევრმა სულმოკლე ქართველმა იწყო გააფხაზელა... აფხაზები არიან აფხაზეთში არა მხოლოდ ერი, არამედ პრივილეგირებული კლასი, რომლის რიგებიდანაც ყალიბდება

ავტონომიური რესპუბლიკის მთელი ადმინისტრაცია საოლქო კომიტეტის პირველი მდივანიდან დაწყებული, დამთავრებული პატარ-პატარა საწარმოების დირექტორებით, მათი მოადგილეებით და დისპეჩერებითაც კი“ (სიმართლე, მხოლოდ სიმართლე, „ლიტ. საქ.“, 1.XII.1989). ნ. ლაკობას სიტყვით, 20-30-იან წლებში „მმართველობა აფხაზეთში იყო მხოლოდ აფხაზთა ხელში“ (იქვე).

ავტორები წერენ: „აფხაზობა სოციალური პრივილეგია გახდა, სხვათა შორის, ახლა კი არა, მეფის რუსეთის დროსაც, როცა აფხაზები ჯარში არ მიჰყავდათ, მაშინ დაიწყო ქართული მოსახლეობის მასობრივი გააფხაზება და ეს პროცესი შემდგომაც არ შეწყვეტილა. ეს თუნდაც იქიდან ჩანს, რომ აფხაზებს ბუნებრივი მატების ერთობ დაბალი პროცენტი აქვთ და მიუხედავად ამისა, თუ 1939 წელს მათი რაოდენობა 56,2 ათასს უდრიდა დიდი სამამულო ომის შემდეგ, რომელსაც აფხაზთა შორისაც მოჰყვა მსხვერპლი და მომავალ თაობაში ამან პოპულაციაზეც იმოქმედა. 1970 წლის აღწერით, აფხაზთა რაოდენობამ 83 ათასს მიაღწია, ეს რომ ბუნებრივი მატების წარმოუდგენელი ბუმი არ იყო, იქიდანაც ჩანს, რომ 1979 წლის აღწერის მიხედვით, აფხაზთა რაოდენობა იგივე დარჩა. რით შეიძლება აიხსნას ის გარემოება, რომ მოსახლეობა 30 წლის განმავლობაში 50 პროცენტით გაიზარდა, თუ არა ხელოვნური მატებით? მატება კი სწორედ ქართული მოსახლეობის ხარჯზე მოხდა იმის გამო, რომ, როგორც აღვნიშნეთ, აფხაზობა სოციალური პრივილეგია გახდა... ზოგიერთი ქართველის გააფხაზება შეუძმნეველი არ დარჩენია არც ნ. ლაკობას. აი, რას წერს იგი 1927 წელს: „აფხაზები დიდი გაჭირვებით აღწევენ დაახლოებით 57-60 ათას სულამდე... რატომ დიდი გაჭირვებით? იმიტომ, რომ რამდენიმე ათასი კაცი თავის თავს აფხაზურ ეროვნებას მიაკუთვნებს, მაგრამ მათი ენა არის არა აფხაზური, არამედ მეგრული“ (იქვე).

გააფხაზებას 1921 წლამდე სხვა საფუძვლები ჰქონდა: ნ. ბერძენიშვილის ღრმავაროვანი დაკვირვებით ქართველთა დენაციონალიზაციის (გალეკება და სხვა) მიზეზი უნდა ვეძიოთ არა მომხდური ტომის რიცხობრივ ანდა ტომობრივ უპირატესობაში, არამედ საზოგადოებრივ (სოციალურ და სხვა) მომენტებში. დავუმატებთ,

რომ სარწმუნოებრივ ცვლილებებსაც უდიდესი მნიშვნელობა ჰქონდა, აფხაზეთის გაწარმართება ჩვენს ძველ ისტორიოგრაფიას შეუმჩნეველი არ დარჩენია, თავის მხრივ, აფხაზეთის გაწარმართებამ უთუოდ შეუწყო ხელი ქართველთა დენაციონალიზაციას, რამეთუ XVI-XVIII საუკუნეებში „ქართველს“ მხოლოდ და მხოლოდ საქართველოს სამოციქულო ეკლესიის წევრს, მართლმადიდებელ ქრისტიანს უწოდებენ, ამიტომაც იმ დროისათვის აფხაზურ წარმართობას ნაზიარები ქართველი უკვე აღარც განიხილებოდა ქართველად. აფხაზური სარწმუნოების, ანუ აფხაზური წარმართობის მატარებელი უკვე აფხაზი იყო, თუმცა რუსეთის შემოსვლის შემდეგ წინ წამოიწია სოციალურმა მომენტმა. ამ დროის შემდეგ მრავალმა გააფხაზებულმა ქართველმა ქრისტიანობა შეინარჩუნა.

ნ. ბერძენიშვილის აზრით, როგორც ითქვა, ქართველების გალეკება, გაოსება და სხვა მსგავსი მოვლენები ქართველთა გადაგვარებისა, სოციალური მიზეზებით – „კლასთა ბრძოლით“ აიხსნება. ეს იმას ნიშნავს, რომ გალეკებით თუ გააფხაზებით ქართველი გლეხი იძენდა თავისუფლებას და ფაქტიურად თავისუფალი ხდებოდა. ბატონყმობის მძიმე უღლისაგან თავდახსნა ჯილდოდ ელოდა გადაგვარებულ ქართველს. ამიტომაც ოსი, ლეკი თუ აფსუა მთიელების შემოსვლის დროს მათ მხარეზე გადადიოდნენ, მათ ძალებს აძლიერებდნენ.

„განა ოსების ჩამოწოლა ქართლში XIV ს-ში უმაღვე კლასთა ბრძოლად არ იქცა? განა კახელების გალეკება (დავით იმამყულიხანის წერილები ვახტანგთან) კლასთა ბრძოლა არ იყო? და განა XVIII ს. ფაქტი, „საინგილოს გაჩენა“, იმავე კლასთა ბრძოლის ნიადაგზე არ აიხსნება? განა ლეკთა უპირატესობა ტომობრივი მომენტი იყო? განა ჩამოსულ ოსებს, როცა ისინი ტომებად რჩებიან და არ ქართველდებიან, როცა ისინი ქართულ ფეოდალურ ურთიერთობას გადაშენებით ემუქრებიან, ქართული ფეოდალური ხელისუფლება არ ინდობს „ალი ფხურის“ (გიორგი ბრწყინვალე). ხოლო იგივე ფეოდალური ხელისუფლება (მეფე, თავადაზნაურები) ხიზნებად დაისვამს მათ და ბატონყმობას

სთავაზობს, როცა ისინი ტომობრივად კი არა, გლეხურად მოდიან? განა ასეთივე არაა სურათი ჰერეთში?...

და რატომ არ გვაქვს საბუთი ასეთივე სურათი აფხაზეთშიაც ვივარაუდოთ? მთიული აფხაზები ტომობრივ ჩამოვიდნენ. დამხველური აფხაზური მოსახლეობა ეძმო მოსულთ კლასობრივი ბრძოლის ნიშნად აფხაზე (აფხაზ თავადაზნაურობის წინააღმდეგ ბრძოლაში). მამას-აღამე, აფხაზების ტომობრივი ჩამოსვლა და მათი ბრძოლა ქართული ფეოდალური ურთიერთობის წინააღმდეგ იყო ამავდროს ბრძოლა „ქართულის“ წინააღმდეგ და აფხაზეთი „მიიქცა წარმართად“, აღდგა ადრეული ფეოდალიზმი, აფხაზური მიწისმფლობელობა (შერვაშიძე ისევ ჩაჩბა გახდა, ხოლო ანჩაბაძე – აჩბა).

აფხაზი თავადაზნაურობა შეურიგდა შექმნილ ვითარებას და იწვეს „გააფხაზება“ არა მარტო მოძმე აფხაზებმა (ბარელებმა), არამედ ბარი-ზღვისპირეთის ყველა გლეხმა. შეიქმნა აფხაზობა (ადრეული ფეოდალიზმი). „ქართულ“ ბატონყმობაში სულამოხუთული გლეხობა არა მარტო ზღვისპირეთისა მიეტანა აფხაზობას, არამედ აფხაზეთი ყველა ბატონყმობის წინააღმდეგ მებრძოლი ქართველი გლეხის თავშესაფარი გახდა და შეიქმნა ახალი აფხაზეთი“ (ნ. ბერძენიშვილი, საქართველოს ისტორიის საკითხები, 1990, გვ. 609-710).

როგორც ზემოთ მოყვანილიდან ჩანს, აფხაზეთში მრავლად გადადიოდნენ ქართველი გლეხები და აფხაზებად ეწერებოდნენ. როგორც ცნობილია, აფხაზეთის სამთავროს ტერიტორიების გაფართოებასა და სამეგრელოს (ოდიშის) მიწების ანექსიის დროს აფხაზეთის მთავრის ხელქვეშ აღმოჩნდა ქართველებით დასახლებული ვრცელი მიწები, მათი სრულიად გააფხაზება ვერ მოასწრეს, მალე ეს ტერიტორიები რუსეთის ხელქვეშ შევიდა. რუსთა წინააღმდეგ აჯანყებაში მონაწილეობა არ მიიღეს სამურზაყანოელმა (ოდიშელმა) ქართველებმა და ისინი არ გაჰყვნენ თურქეთში გადასახლებულ მუჰაჯირებს. „1877-1878 რუსეთ-თურქეთის ომის წლებში, სამშობლო არ დაუტოვებია სულ 19.273 აფხაზი ეროვნების ადამიანს. რაც შეეხება 24.461 სამურზაყანოელს, მათგან მამა-პაპური მიწა-წყალი არ მიუტოვებია არც ერთ ადამი-

ანს, რაც ნათლად ადასტურებს მათ, როგორც ეროვნულ, ასევე სარწმუნოებრივ (ქართულ ქრისტიანულ) კუთვნილებას (ს. ლეკიშვილი „ქართველთა ბრძოლა“ გაზ. „სახ. განათლება“, 15.II.90).

რუსეთ-თურქეთის ომის შემდეგ, როცა აფხაზებმა ანტირუსული პოზიცია დაიჭირეს, რუსეთი აღარ ენდობოდა მათ და ამიტომაც ჯარში არ მიჰყავდა. ჯარში სამსახური კი საშინელი ბეგარა იყო საქართველოს (სამეგრელოს) მოსახლეობისათვის, აფხაზეთს თავს აფარებდნენ და აფხაზებად აცხადებდნენ თავს წვევამდებლები: „ეთნიკური მეტამორფოზის გზით ბატონობის უღლის თავიდან აცილება, აგრეთვე ჯარში სამსახურიდან თავის არიდება, რადგან მეფის მთავრობას აფხაზები ჯარში არ მიჰყავდა და სხვ. – აფხაზეთში მცხოვრები ქართველების ნაწილი გააფხაზდა“ (ა. თოთაძე „სიკეთის საწყაული“, 18.VII.1989).

ამით ყოფილა გამოწვეული ის, რომ 1926 წელს თითქმის ყოველი მეექვსე აფხაზი მშობლიურ ენად ქართულს თვლიდა (იქვე).

ჩვენი თანამედროვე დამკვირვებელი წერს: „თითქმის არ არსებობს ქართული გვარი, რომელიც აფხაზად არ იყოს ჩაწერილი“ (დ. ქებურია, მეტის მოთმენა შეუძლებელია, გაზ. „ახ. ივერიელი“, 4.XII.90 – I). ამასვე აღნიშნავენ სხვა დამკვირვებლებიც: გაზ. „სოფლ. ცხოვრება“, ვ. ხვისტანი და ჯ. გაბელია – (II), მ. ჩაჩუა, გაზ. „ლ. ს.“, 28.VI.89. – (III), ჯ. კვიციანი, გაზ. „ს.ც.“, 21.VI.89. – (IV), გ. ყორანაშვილი, გაზ. „თბილისი“, 7.VIII.89. – (V), ვ. ქირია და სხვები, ახ. კომ.“, 25.I.90. – (VI), ნ. ეთერია, „ლ.ს.“, 2.II.90. – (VII), გაზ. „ახ.კომ.“, 29.VII.89. – (VIII), გაზ. „ლ.ს.“, 1.XII.89. – (IX) და სხვანი.

გააფხაზებულან შემდეგი გვარების მატარებელი:

1. აბაშიძე - (VIII, IX)
 2. ახვლედიანი - (IX)
 3. ბარათელია - (II)
 4. ბოკუჩავა - (VI)
 5. ბებია - (I, VI)
 6. გულია - (IX)
 7. გვარამია - (VII)
 8. გოგუა - (IX, I, VII)
 9. გურგულია - (III)
 10. დარასელია - (VI)
 11. თაყიაშვილი - (V)
 12. კარანაძე - (III)
 13. კუპატაძე - (IX)
 14. კობახია - (VII)
 15. ლორთქიფანიძე - (V)
 16. ლომია - (III)
 17. ლალიძე - (III)
 18. მახარაძე - (V)
 19. მარშანია - (III)
 20. მელაძე - (I)
 21. ნაჭყებია - (IV)
 22. ნოდია - (IX)
 23. ნოზაძე - (VII)
 24. რეხვიაშვილი - (VI)
 25. სიჭინავა - (VI)
 26. ჩხაიძე - (VI)
 27. ჭავჭავაძე - (VI)
 28. ჭავჭავანიძე - (VIII)
 29. ჭანკვეტაძე - (VII)
 30. ჭკალუა - (VII)
 31. წერეთელი - (IX, III, I)
 32. ძოწენიძე - (III)
- და სხვანი.

გააფხაზების სურათს კარგად აღწერს ზოგიერთი ამონაწერი: მაგალითად, ვინმე ნაჭყელები (აფხაზეთში მცხოვრებნი) აფხაზებად იმიტომ ითვლებიან, რომ ქართული არ იციან, თუმცა კი ქართული წარმოშობისანი არიან: „ესენი წარმოშობით ქართველები არიან, მაგრამ ფაქტობრივად აფხაზები არიან, ქართული არ იციან“ (IV).

ბარათელიას გვარს გვარმაწარმოებელი ორმაგი ქართული სუფიქსი აქვს – „ელ“ და „ია“. გვარის წარმოშობა აშკარად ქართულია.

აფხაზი ჭავჭავანიძე ამბობს: „ჩემი გვარი ორასი წელია, რაც აფხაზეთში ცხოვრობს“ (VIII). არა მარტო ამჟამად, XX ს. მიწურულს, არამედ თითქმის ასი წლის წინათაც ასევე აფხაზეთის მოსახლეობის „დიდი ნაწილი“ აღიარებდა თავის ქართულ წარმოშობას, როგორც ამას მიუთითებენ 1870 წლის მიმართვაში აფხაზი თავად-აზნაურები: «Большая часть жителей признает свое мингрельское или грузинское происхождение и сохранили даже свои грузинские и мингрельские фамилии», (გაზ. Докладная записка. „სახ. გან.“, 20.VI.90).

განსაკუთრებით უნდა ითქვას აფხაზეთის მთავარ შერვაშიძეთა გვარის შესახებ. აფხაზეთის მთავრები ითვლებოდნენ აფხაზი ხალხისა და მისი სახელმწიფოებრივი წარმონაქმნის მეთაურებად. ცხადია, აფხაზთა მთავრები აფხაზები უნდა ყოფილიყვნენ ეთნიკურადაც, მაგრამ არა. თვით აფხაზები წერენ ამ თითქმის ასიოდე წლის წინათ: «Во главе своего Абхазского народа стоит владетель Абхазии старинного Грузинского рода Шарвашидзе. Владетель как и все грузинские мтавари, сделавшиеся после разделения Царства самостоятельными, соединял в своих руках верхнюю политическую и гражданскую власть над всем Абхазским народом» (там же, стр. II).

ნ. ბერძენიშვილიც წერს, რომ შერვაშიძეებს აფხაზები ქართველებს ეძახდნენ. „...დამახასიათებელია ამ მხრივ ის გარემოება, რომ შერვაშიძეებს გვიან თვით აფხაზები ქართველებს ეძახდნენ. ჩანს, ამიტომ ესენი ძველ ქართულ ტრადიციებს მისდევდნენ, ამასთან დაკავშირებით აღსანიშნავია, რომ XVIII-XIX სს-ც აფხაზთა გაბატონებული წრეების სამწერლობო ენა ქართული იყო.“ (ნ. ბერძენიშვილი „საქართველოს ისტ. საკითხები“, გვ. 616).

მოღწეულია თვით აფხაზების სამთავრო სახლის უკანასკნელი მემკვიდრის გიორგი შერვაშიძის ჩანაწერები, საიდანაც ჩანს, რომ მას თავისი თავი ქართველად მიაჩნია. აღსანიშნავია, რომ არა მარტო შერვაშიძეთა ცნობილი საგვარეულო, არამედ აფხაზეთის მაღალ ფენას საერთოდ უდიდესი კავშირი ჰქონდა ქართულ ეთნოსთან, კულტურასთან, თუ არას ვიტყვით მათი ქართული გვარების შესახებ. საერთოდ, მთიდან ჩამოსულ წარმართ ჩერქეზ-ადილებზე დიდი გავლენა მოუხდენია დამხვედურ ქართულ-მეგრულ მოსახლეობას, ანუ აფხაზეთის აბორიგენებს. ამის გამო აფხაზმა ხალხმა «...до последнего времени сохранил у себя древнейшие грузинские обычаи» (Докладная записка, там же, стр. 11).

ნ. ბერძენიშვილი წერს: „...ეს ფაქტი იმის მოწმობაა, რომ ამ დროს აფხაზი ფეოდალის სახლი „ქართულია“ და ეს ასეა არა მარტო მხოლოდ ქრისტიანობის თვალსაზრისით, არამედ საერთო კულტურის თვალსაზრისითაც (აფხაზი ქალი აფხაზეთში გაზრდილი სახელგანთქმულია, თავი მოაქვს იმ „ზრდილობით“, რაც საქართველოსთვის დამახასიათებელია, თავი მოაქვს ვეფხისტყაოსნის კულტურის მატარებლობით. აფხაზეთის მთავრის სასახლე ვეფხისტყაოსნის კულტურის კერაა: ქართული ფეოდალური კლასიკური „ზრდილობა“ სუფევს აფხაზი მთავრის სასახლეში) და შუასაუკუნეების აფხაზეთში არ არსებობდა ფეოდალური კულტურა გარდა ქართულისა, გარდა ვეფხისტყაოსნის კულტურისა... (გაიხსენე ალექსანდრე შერვაშიძის პროტესტი: Я не абхазский, а грузинский князь)... ლამბერტიმ კარგად იცის აფხაზთა მასების განსხვავებულობა მეგრული მასებისაგან, აფხაზების პრიმიტულობა, ენის სხვაობა, ყოფა-ცხოვრების სხვაობა... აფხაზთა მთიელების ჩამოწოლა, ე.ი. ადრეფეოდალური ურთიერთობის აღდგენა“ (დასახ. ნაშრ. 611). როგორც აღინიშნა, ჩამოწოლის შემდეგ აფხაზეთის აბორიგენული, ე.ი. ქართული მოსახლეობა აფხუად იქცა ე.ი. თანამედროვე ტერმინოლოგიით – გააფხაზდა, თუმცა კი ქართულ კულტურას მთლიანად ვერ მოსწყდა. გააფხაზების სოციალურ მიზეზთა შესახებ ნ. ბერძენიშვილი წერდა: „აფხაზეთში გაბატონებული ახალი ყოფა რომ სასურველი იყო ფეოდალურ უღე-

ლში ჩაბმული საზოგადოებისათვის, კარგად ჩანს იქიდან, რომ XIX ს-ში სამეგრელოს მოსახლეობა მნიშვნელოვანი რაოდენობით გადადის აფხაზეთში და იქ „აფხაზდება“ მხოლოდ იმიტომ, რომ ეს მათ სოციალურ თავისუფლებას ანიჭებდა“ (იქვე, გვ. 616). ცნობილია, რომ აფხაზეთის სამთავროს წარმოქმნამდე (XVII ს.) ტერიტორია მთელი შავი ზღვისპირეთისა ვიდრე ჯიქეთამდე შედიოდა სამეგრელოს სამთავროში, ჯიქ-აფსარ-ჩერქეზების შემოსევების შემდეგ „დადიანები ჯერ იძულებულნი იყვნენ გადმოეწიათ თავისი საზღვარი (ჯიქეთიდან) ანაკოფიამდე ამ ორი საუკუნის წინათ, ეხლა კი გადმოიტანეს დალიძგაზეო“, – წერდა დიუბუა თავის მოგზაურობაში“ (ს. ჯანაშია, IV, 1988, გვ. 281).

მთიელი ტომის შემოსვლა, ჩანს, ხდებოდა აფხაზეთა მთავრისა და აფხაზეთის თავადაზნაურთა თანხმობითაც, რადგანაც აფხაზეთის სამთავროს თითქმის წარმოქმნისთანავე დაიწყო უსასტიკესი და გაუთავებელი ომები სამეგრელოს სამთავროსთან, რომლებშიც ყოველთვის იმარჯვებდა დადიანი. აფხაზეთის მხარეს ესაჭიროებოდა ლაშქარი, მებრძოლები, ხოლო ჩერქეზები სწორედ მებრძოლები იყვნენ, თანაც შესანიშნავი.

ჩერქეზთა ჩამოსახლებას არ შეეძლო მთლიანად შეეცვალა სახე აფხაზეთის ეთნოსისათვის, აქ მრავლად დარჩნენ ადგილობრივი ქართველები, თუმცა მრავალი ჩერქეზული ელემენტი შეითვისეს. ქართული სახე შერჩა აფხაზეთის თავადაზნაურთა ძირითად ნაწილს, პირველ რიგში, ეს იყო მათი ქრისტიანობა, ქართული გვარები, ქართული ენის ცოდნა და რაც მთავარია, თავიანთი თავის მიკუთვნება ქართული კულტურისა და ეთნოსისადმი. ამის დამამტკიცებელი მაგალითის მოტანამდე უნდა ითქვას, რომ, მართალია, ჩერქეზ-აფსუებს უჭირდათ თავიანთი თავადების გრძელი ქართული გვარების წარმოთქმა და თავიანთი ენის ბუნების შესაბამისად მათ ამოკლებდნენ, მაგრამ თავადაზნაურებმა ბოლომდე შემონახეს თავიანთი ქართული გვარები: შერვაშიძე (აფხაზურად შემოკლებული – ჩაჩბა), მარშანია, ანჩაბაძე (ანჩა), ემზუარი (ემზაა), ჩხოტუა, მარლანია და სხვა. თავადობის ინსტიტუტის ქართველობას აფხაზეთში ადასტურებს ისიც, რომ აფხაზურად თავადს – ათუად – ქართული სიტყვა ერქვა. არა მარ-

ტო თავადაზნაურობას, არამედ აფხაზეთის წარჩინებულებსაც დიდხანს შეუნარჩუნებიათ ქართული ენის ცოდნა. ვახუშტი წერდა თავისი დროის აფხაზების შესახებ: „ენა საკუთარი თვისი აქვთ, არამედ უწყიან წარჩინებულთა ქართული“ (ქ.ც., IV, გვ. 786).

როგორც ჩანს, აფხაზეთის თავადაზნაურობა სულ ბოლო დრომდე (ე.ი. რევოლუციის მიერ მათ განადგურებამდე) თავიანთ თავს ქართველებად მიიჩნევდა. ასეთი იყო, მაგალითად, აფხაზეთის უკანასკნელი მთავრის ძე – გიორგი შერვაშიძე. არ შეიძლება ის მივიჩნიოთ გამოწვევად, რადგანაც იგი იყო მთავრის ძე და იცოდა, თუ რა საპასუხისმგებლო იყო მისი ყოველი გამოსვლა, სიტყვა თუ საქმე. ფაქტიურად ის გამოხატავდა თავის სამთავრო ოჯახში დაცულ საუკუნოვან ტრადიციებს და აგრეთვე აფხაზეთის წარჩინებულთა იდეებსაც. გიორგი შერვაშიძე საქართველოს „ჩვენს სამშობლოს“ უწოდებს (ს. ჯანაშია, VI, გვ. 18). ქართულ ენას უწოდებს „სამშობლო ენას“ (იქვე, გვ. 20), „ჩვენს ენას“ (გვ. 21), „ქართულ მუსიკალურ ენას“ (გვ. 19). ქართულ კულტურას უწოდებს „ჩვენს კულტურას“ (გვ. 19). ის ზრუნავს „ივერთა დაკუწული ხალხის“ ერთობისათვის, „უკუღმართად დატრიალებული ერის არსება“ მისი ზრუნვის საგანია. „ეკამათება იმათ, ვინც ეწინააღმდეგება საქართველოს ავტონომიის იდეას, „ბრწყინვალე მზეს ერის განთავისუფლებისა, გამოცოცხლების“. ეს შეგნება არის გიორგის მოქალაქეობრივი პიროვნების საძირკველი“ (იქვე, გვ. 19).

აფხაზმა წარჩინებულებმა სწორედ ამიტომ იცოდნენ ქართული ენა, ჰქონდათ ქართული გვარები, უფრო მეტიც, მათ არა თუ იცოდნენ ქართული ენა, არამედ სწორედ ქართული ენა იყო მათი მშობლიური ენა – დედაენა. ისინი დედის ძუძუსთან ერთად ითვისებდნენ ქართულ ენას, თვით ჩვენს საუკუნეშიც კი აფხაზი თავადაზნაურობის ოჯახებში ბავშვი დედას ქართულად მიმართავდა – „დედა“. „რუსი მკვლევარი სელეზნევი, რომელიც 1841 წ. იყო აფხაზეთში, წერს, რომ ამ წრის წარმომადგენელმა ბევრმა იცის ქართული და ოსმალური წერა-კითხვა“ (ეპისკოპოსი ანანია ჯაფარიძე, „თამარ დედოფლის ვაჟის სახელი“, „ჯვარი ვაზისა“, №4, 1989, გვ. 47).

შერვაშიძეთა მსგავსად ქართული კულტურის მატარებელი იყვნენ აფხაზი თავადი ჩხოტუებიც. გ. შერვაშიძისა და ჩხოტუას შესახებ წერს ს. ჯანაშია: *Оба они были воспитаны на почве древнегрузинской культуры, с которой были прекрасно знакомы. Оба сотрудничали в газете «Дроеба» (იქვე, გვ. 80).*

აფხაზეთის სამთავროში აფსუა მთიელების ჩამოსახლებისა და გამარჯვების შემდეგ, ისინი განუწყვეტლივ ესხმოდნენ თავს ქართულ მოსახლეობას, მრავალ ქართველს ატყვევებდნენ და იმონებდნენ ამ სიტყვის პირდაპირი მნიშვნელობით, საგლებო რეფორმის დროს აფხაზეთში მონებიც ჰყავდათ: *«...образовался особый класс бесправных рабов... в Абхазии под общим названием – Агырва» (Докладная записка, там же, ст.12).* აგირვა – მონათა კლასის საერთო სახელი იყო, ეს კლასი დიფერენცირებული იყო. საერთო სახელი აღნიშნული სიტყვა იყო, მაგრამ აგრივა, ანუ აგირვა – მეგრელს ეწოდებოდა აფხაზურად, ასეთივე მონა-მსახური იყო „აგური“ ანუ გურული.

«...Агирва, обыкновенно военнопленные, если не выкупились своими родными, обращались в рабство и тогда они оставаясь холостыми, перепродаваясь из рук в руки, служили разменной монетой и носили название ахашвала (в переводе на русский язык значит одна голова холостая)» (там же, ст. 12).

აფხაზეთში სულ გლეხთა ოთხი კატეგორია ყოფილა, მათ შორის ახოიუ და ახაშვალა, – ქართული (მეგრელი, გურული) დატყვევებული მასა, აქედანაც ჩანს, თუ რა რაოდენობის ქართველობა აფხაზდებოდა. „ახოიუ. ტერმინი ახოიუ ნიშნავს „საჭმლის მომზადებელს“ (მოსამსახურეს)... ახოიუს ზოგჯერ უწოდებენ „აგირუას“ (მეგრელი) ან კიდევ „აგურს“ (გურული)... ახაშვალა, ანუ ათვი მწარმოებელი კლასის ყველაზე დაბალი კატეგორია იყო“ (საქ. ისტ. ნარკვ., IV, გვ. 200).

მიუხედავად იმისა, რომ აფხაზეთში XVI ს. შემდეგ სხვადასხვა ჩერქეზული წარმოშობის ე.ი. არაქართული ტომი ჩასახლდა, მათზე დამხვედური ქართული მოსახლეობის გავლენა ძალზე დიდი იყო. დროთა განმავლობაში ქართული სახელმწიფო შეძლებდა ამ

ხალხის მოქცევას ქართველი ხალხის კულტურის წრეში, რომ არა რუსეთის იმპერიის მიერ საქართველოს ანექსია.

მრავალი ქართული სიტყვა, ადათი, წესჩვეულება, მიწათმოქმედების კულტურა და სხვა შეითვისეს მოსულმა მთიელებმა ქართველი აბორიგენებისაგან. სწორედ ამიტომ წერდნენ აფხაზი თავადები რუსეთის ხელისუფალს: «...как в древние времена, так и теперь жилища, одежда, пища, земледельческие орудия, способы ведения сельского хозяйства в Абхазии совершенно те же, как и в Мингрелии, большая часть местностей носит грузинские названия, большая часть жителей признает свое мингрельское или грузинское происхождение и сохранили даже свои грузинские и мингрельские фамилии. Одно только может дать повод считать Абхазию отдельно от Грузии. Это язык, но и в нем мы находим наполовину слов мингрельских и грузинских, правда часто сильно измененных, но не представляющих особого затруднения в отыскании первоначального корня мингрельского или грузинского» (Докл. Записка, ст. 11).

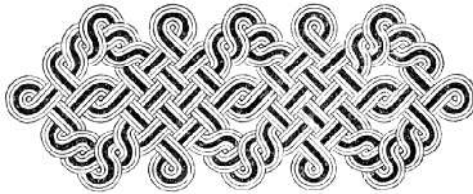
მაგალითად, აფხაზური სიტყვა აშნაკუა – შინაყმა, აკაშბაშ – კამეჩი, აჯამი – ჯამი, „ჭყონდარ“ – ეპისკოპოსი (ჭყონდიდელი), ასაკუმალ – საკმელი, აბერ – ბერი, ასაკრიალ – სარეკელი (ზარი), აჯარ – ჯვარი (ა.ბაქრაძე) და სხვა მსგავსნი, ასევე მსგავსადვე შეიცვალა ქართული ტოპონიმები. მაგალითად, „ცხელკარი“ – ქართული ტოპონიმი აფხაზეთში ასე შეუცვლიათ აფხაზური ენის ბუნების შესაბამისად „აკკარ“ (ე.ი. სიტყვა შეუმოკლებიათ), ტოპონიმი „სათამაშო“ – „ტამიშად“ და ა.შ. ყოველივე ზემოთ ჩამოვლილის გამო ახალ აფხაზ ხალხსაც კი აფხაზი თავადები „ქართულ ოჯახში შემაკლად“ მიიჩნევდნენ და რუსებისაგან ითხოვდნენ. «Мы смеем надеяться, что в применении к Абхазии и Самурзакано крестьянской реформы мы не будем исключены из общей семьи Грузинских народов, к которой принадлежали» (там же, ст. 12).

ქართველი და აფხაზი ხალხები მოძებნიდნენ ურთიერთსიყვარულისათვის საერთო ფესვებს, რომ არა უცხო ძალის მიერ შექმნილი დაბრკოლებები, როგორც შუა საუკუნეებში, ისე მის შემდგომ. საბოლოოდ უნდა დავასკვნათ რომ, ომი აფხაზეთში დაიწყო არა XX ს-ის ბოლოს, არამედ XVI ს-ში, თავდაპირველად ოდიში

იგერიებდა აფსუა დამპყრობლებს, რომელთაც სამეგრელოს წაართ-
ვეს ვრცელი მიწა-წყალი ბიჭვინთა-ანაკოფიიდან-ენგურამდე.
საბოლოოდ კი სამეგრელოს ამ ტერიტორიას აფხაზეთი ეწოდა და
გადაგვარების გზას დაადგა.

ეს წიგნი დაიწერა 1992 წლამდე. ამჟამად ჩვენი უბედურების
გამო საქართველომ დაკარგა აფხაზეთი, იქ, აფხაზეთში ჩარჩა ათი
ათასობით ქართველი, ქალი და ბავშვი, მოხუცი და ახალგაზრდა,
მათთვის ერთადერთ გზას გადარჩენისა წარმოადგენს თავიანთი
ქართველობის უარყოფა და აფხაზებად თავის გამოცხადება, ამიტომაც
ქართველების გააფხაზების პროცესი დღეს-დღეობით კიდევ უფრო
გამძაფრებულია და გაღრმავებული. სამწუხაროდ, ესაა ფაქტი.

10.02.2000 წ.

სამეგრელოს სამეკლესიო კრებები
სამეგრელოს I (1889 წ.) და II (1905 წ. 12.06)
საეკლესიო შეკრება

მთელი XIX ს-ის მანძილზე, საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის გაუქმების დროს, ადგილობრივი საეკლესიო კრება არ ჩატარებულა, მიზეზი ამისა იყო ის, რომ თვით რუსეთის უდიდეს ეკლესიაში, პატრიარქობის ინსტიტუტის გაუქმების შემდეგ, არ ჩატარებულა ადგილობრივი (რუსეთის) საეკლესიო კრება საიმპერატორო (სახელმწიფო) ნებით. ადგილობრივი საეკლესიო კრება არც რუსეთის იმპერიის ნაწილ საქართველოში შეიძებოდა ყოფილიყო მოწვეული, მაგრამ ძალზე მნიშვნელოვანი იყო საეპარქიო-საეკლესიო შეკრებანი. საქართველოში ერთ-ერთი ასეთი შეკრებათაგანი იყო სამეგრელოში მოწვეული ორი საეკლესიო კრება.

სამეგრელო და მთელი ქართველი საზოგადოება უკიდურესად აღაშფოთა ხელისუფლების მიზანმიმართულმა ქმედებამ ქართველი ერის კონსოლიდაციის შესაფერხებლად ქართველთა ეთნიკურ ტომებად დაშლის მიზნით. სასულიერო ორგანო გაზეთ „მწყემსში“ შემოთავაზებული ქართველი ღვთისმსახური წერდა: „დიდ იმპერიას მივეკედლეთ უმთავრესად იმისათვის, რომ დაქსაქსული ერი ივერიისა შეკრებილიყო, გაერთიანებულიყო და შეერთებული ძალით შედგომოდა ეროვნულ საქმეს... მაგრამ [რუსები] იღწვიან, რათა ეს ერთობა არ ჩამოვარდეს ჩვენთა შორის. ჩვენი დაქსაქსვა, დანაწილება და დაქუცმაცება – აი, მათი ჯოჯოხეთური იდეალი“¹.

ქართველთა დაშლა-დაქუცმაცების იდეალი კარგად ჩამოაყალიბა საქართველოს საეპარქიოსოს საეკლესიო სკოლების მეთვალყურემ დეკანოზმა ვოსტორგოვმა. იგი საქართველოს ადგილობრივ მოსახლეობას ჰყოფდა ერთმანეთის მიმართ დამოუკიდებელ „ერებად“. ასეთები, მისი აზრით, იყვნენ „ქართლ-კახელები“, „იმერლები“, „გურულები“, „ხევსურები“, „ფშაველები“, „სვანები“, „სამურზაყანოელები“ და ა.შ.².

1904 წლის 14 დეკემბერს პეტერბურგში წაკითხულ მოხსენებაში იგი ამტკიცებდა, რომ ხევსურები და ფშაველები

„გაქართველებული ჩაჩნები არიან“². მისივე აზრით, სვანების ზნეობრივი დაქვეითება გამოიწვია იმან, რომ სვანეთში „დღემდის წირვა-ლოცვა და სკოლაში სწავლება ქართულად სწარმოებდა“², იგი დაბეჯითებით მოითხოვდა: „სამურზაყანოში სწავლება და ღვთისმსახურება უნდა სწარმოებდეს პირდაპირ რუსულად!“². ი. ვოსტორგოვი ბედნიერი და კმაყოფილი იყო იმით, რომ აფხაზეთიდან მის დროს გაძევებული იქნა ქართული ენა - „აფხაზეთში ბოლო დრომდე ასწავლიდნენ ქართულად და წირვა-ლოცვაც ქართულადვე სრულდებოდა, ახლა კი სკოლებში პირდაპირ რუსულად ასწავლიან და წირვა-ლოცვა სლავურ ენაზე სწარმოებს“². კიდევ უფრო კმაყოფილი იყო იმით, რომ ოსებით დასახლებულ ქართლის მთიანეთიდან გაძევებულ იქნა ქართული ენა - „ოსები ამიერკავკასიაში აქამდე ქართულს სწავლობდნენ სკოლაში და ქართულ ენაზე წირვა-ლოცვასაც ისმენდნენ. ბოლო დროს ქართული ენა ოსთა სკოლებიდან და ეკლესიებიდან განდევნილ იქნა და მის ნაცვლად დამყარდა რუსული ენა“².

ი. ვოსტორგოვი ამაყად ასკვნიდა - „უსამართლობა და პედაგოგიურ მოთხოვნილებათა საწინააღმდეგოა მეგრელების, სვანების, აფხაზებისა და ოსებისათვის სალიტერატურო ქართული ენის სწავლება. თუ ერს არა აქვს მწერლობა და ღვთისმსახურების ენა, უნდა ასწავლო რუსული და სლავიანური!“¹.

XIX-XX სს-მდე საქართველოს ყველა კუთხეში, როგორც აღმოსავლეთში, ისე დასავლეთში, მათ შორის აფხაზეთსა, სვანეთსა და სამეგრელოში საეკლესიო და სალიტერატურო საჭიროებისათვის მხოლოდ ძველი ქართული ენა გამოიყენებოდა. არც ერთი ადგილობრივი დიალექტი საღვთისმეტყველო მიზნით გამოყენებული არ ყოფილა, საქმე ის იყო, რომ ძველი ქართული საეკლესიო ენა, რომელიც ამავე დროს საერთო-სახალხო ენას წარმოადგენდა, ხასიათდებოდა ზოგადეროვნული მთლიანობით, მიუხედავად ქვეყნის დაქსაქსვისა, არ ამჟღავნებდა ტომობრივ-გეოგრაფიულ მიკერძობას, არც ენობრივ-სტილისტურად, არც იდეურ-პოლიტიკურად, ამიტომაც არ არსებობდა აღმოსავლურ ქართული, სამხრეთ ქართული და დასავლურ ქართული ლიტერატურული მიმართულებანი. მიუ-

ლი ქართული სასულიერო თუ საერო ლიტერატურა (მწერლობა) არსებითად იყო ერთიანქართული. საქართველოს რომელ კუთხეშიც არ უნდა შექმნილიყო ესა თუ ის ნაწარმოები და რომელი ქართული ტომის წარმომადგენელიც არ უნდა ყოფილიყო მისი ავტორი. ისმის კითხვა, რატომ არ წარმოიქმნა ძველ საქართველოში ლიტერატურის კუთხურ-ტომობრივი მიმართულებანი? როგორც კვლევები მიუთითებს³, საქართველოში ქართული საეკლესიო (სალიტერატურო) ენის ზოგადეროვნულობა, ერთადერთობა და ყოვლისმომცველობა გამოწვეული იყო ქართველი ერის ენობრივი მთლიანობით გვიან შუა საუკუნეებამდე (XVI-XVII სს-მდე), საქართველოს სახელმწიფოებრივი მთლიანობის დაშლამდე. კუთხური სამეფოსამთავროების ჩამოყალიბებამ და მათმა სახელმწიფოებრივი ერთეულების სახით თითქმის 300 წლოვანმა არსებობამ, ხელი შეუწყო ქართული ენის მთლიანობის დარღვევას, დიალექტების, უკიდურეს განაპირა მხარეებში კი დამოუკიდებელი ენების ჩამოყალიბებას. იქამდე კი, ათასწლეულით ადრე, როგორც ივანე ჯავახიშვილს აქვს გარკვეული, ერთიანი ზოგადქართული სამწერლო ენის შექმნა-შემუშავების პროცესში, IV-V სს-ში, თვით სამეგრელოსა და სვანეთის აქტიური ღვაწლი უეჭველია, ივ. ჯავახიშვილი წერდა - „ქართველ ერს თავისი მრავალსაუკუნოვანი სახელმწიფოებრივი სამწერლო ენა ჰქონდა და აქვს, რომელიც მეგრელებისა და სვანებისათვისაც ერთადერთი სამწერლობო და კულტურის ენა იყო და არის ეხლაც, რომლის შექმნა-შემუშავებაშიც მეგრელებსა და სვანებსაც თავიანთი წვლილი აქვთ შეტანილი“⁴.

შეეძლოთ თუ არა მეგრელებსა და სვანებს IV-V სს-ში ქართული სამწერლო (საეკლესიო) ენის შექმნა-შემუშავებაში მონაწილეობის მიღება? ამ კითხვასაც გასცა პასუხი ივ. ჯავახიშვილმა. მან თავისი კვლევის შედეგად დაამტკიცა, რომ ჯერ კიდევ წარმართობის დროს – გაქრისტიანებამდე, ე.ი. IV ს-მდე გაცილებით ადრე, ყველა ქართული ტომის მიერ, მათ შორის სამეგრელოსა და სვანეთში, წარმართული კერპთმსახურება, ანუ წარმართული ლოცვარიტუალი ქართულ ენაზე აღესრულებოდა. ივ. ჯავახიშვილი წერდა: „არამცთუ საზოგადო ქართული, ყველა ქართული ტომისათვის,

მათ შორის მეგრელთა და სვანთათვისაც, საერთო წარმართობა არსებობდა, არამედ, რომ ამ წარმართობას საერთო ტერმინოლოგიაც, საერთო ენაც – ქართული ჰქონდა“⁵.

XIX ს. ბოლოსა და XX ს. დასაწყისში, როგორც აღინიშნა, რუსი საეკლესიო ხელისუფლება შეეცადა 2000-წლოვანი ეროვნული ცხოვრების სახის შეცვლას ქართველი ერის დაშლა-დაქუცმაცებით, საბოლოო ჯამში კი მის გარუსებით. იმდროინდელი ქართველი სასულიერო პირი წერდა - „თუ არა სურვილი ჩვენის დამხობისა, მაშ რაა ეს დაჟინებული ჩაცვივება: მეგრელებო გაფრთხილდით, ქართველებს თქვენი ჩაყლაპვა სურთ, თქვენ ქართველები კი არა, მეგრელები ხართო, სხვისი ბატონობა რად გინდათ, საკუთარი ლიტერატურა და ღვთის მსახურება უნდა გაიჩინოთ. თუ თქვენ არ ძალგიდთ ესა, ჩვენ დაგეხმარებითო. ამ „ზრუნვამ“ დაბადა ბატონი აშორდია... სად გაგონილა ასეთი აღვირახსნილობა: მთელი სამეგრელო ღალადებს, ბატონო, მოგვასვენეთ, ჩვენ უკეთ ვიცით, რაცა ან ვინცა ვართო, მაგრამ „ძალად მაცხოვნებლნი“ თავისას არ იშლიან და განაგრძობენ ქართველი ერის ერთობის დანგრევა-დარღვევას“⁶.

სამეგრელოსა და სხვა კუთხეებში რუსულმა ხელისუფლებამ იმის შემდეგ დაიწყო ბრძოლა, რაც ცენტრში კრაზი განიცადა ქართული ენის დამცველებთან შეტაკებისას, კერძოდ XIX ს. 70-იან წლებში წმიდა ეპისკოპოსი გაბრიელ ქიქოძე წინ აღუდგა განათლების დარგში იანოვსკი-ლევიცკის მუნჯური მეთოდით სწავლებას, რომლის მიზანი იყო ქართული ენის სრული განდევნა საქართველოს სკოლებიდან. შედარებისათვის მოვიყვანთ ი. ვოსტორგოვის დამოკიდებულებას მუნჯური მეთოდის მიმართ. 1904 წ. პეტერბურგში შემდგარ ერთ თათბირზე მან განაცხადა - „დიდი გამარჯვებაა მუნჯური მეთოდის შემოღება სკოლებში. ადგილობრივ (ე.ი. ქართველ) ინტელიგენტებს გული უსკდებათ ამ მეთოდის შემოღებით, ისინი ცდილობენ სკოლა რუსთა და ეკლესიის (იგულისხმება რუსული ეკლესია) საწინააღმდეგო იარაღად გადააქციონ“⁷. წმ. გაბრიელი, როგორც ჩანს, დამარცხდა მუნჯური მეთოდით სწავლების შემოღების მომხმარებელთა ბრძოლისას, მიუხე-

დავად ამისა, მან 1872 წელს გაილაშქრა გ. მუხრანსკის წინააღმდეგ, რომელიც ამტკიცებდა დიდი ერის მიერ პატარა ერების და მათი ენის გაქრობა-ასიმილაციის გარდაუვალობას. დიმიტრი ყიფიანი და წმიდა ილია მართალი თავგამოდებით იცავდნენ ქართული ენის უფლებებს მთელი საზოგადოების მხარდაჭერით. ამიტომაც ახლა რუსმა მოხელეებმა გადაწყვიტეს სხვა გზა აერჩიათ ქართველთა დაშლა-დაქსაქსვის მიზნით, ერთიანი ქართველი ერის კონსოლიდაციის შესაფერისად. ამისათვის იყენებდნენ როგორც რელიგიურ, ისე კუთხურ-ტომობრივ, იმჟამისთვის რეალურ არსებულ მომენტებს. რუსმა იდეოლოგებმა გადაწყვიტეს ქართველი ერისათვის ჩამოეშორებინათ ქართველი მაჰმადიანები, ქართველი კათოლიკენი, ქართველი გრიგორიანელები არაეთიკური, ფსევდოსარწმუნოებრივი მეთოდების დახმარებით. კერძოდ, იმის მტკიცებით, რომ ქართველები ისტორიულად მხოლოდ მართლმადიდებლები იყვნენ, თითქოსდა არასოდეს ქართველობა ანდა მათი ნაწილი არ იღებდა სხვა სარწმუნოებრივ აღმსარებლობას, კერძოდ, თითქოსდა ქართველი გრიგორიანელები არიან არა ეთნიკური ქართველები, არამედ პირიქით „გაქართველებული სომხები“, მსგავსადვე თითქოსდა ქართველი კათოლიკეები და მაჰმადიანები, შესაბამისად იყვნენ ეთნიკური სომხები და თურქები (თათრები) – ქართულ გარემოში მოხვედრილნი და ამდენად გაქართველებულნი. ამ მზაკვრულ ხერხიანობას მაშინვე მიხვდა ქართული სასულიერო წოდების ერთი ნაწილი და ასე უპასუხა მას – „XIX ს-ში რუსის ყოვლისა შემძლე ბიუროკრატიამ მოჭორა ტყუილი, შეჰქმნა ზღაპარი და მოჰფინა ვრცელს იმპერიას „ქართველები ისე მტკიცე მართლმადიდებლები იყვნენ, რომ შეუძლებელია მათ შორის სხვა აღსარების მქონებული მოიპოვებოდეს ვინმეო, ამის გამო, ვინც მართლმადიდებლობას არ აღიარებს, ქართველი არ არისო!!! სამწუხარო შედეგი მოჰყვა ამ ტყუილისა და სიცრუის გუდას. აუარებელი ქართველი მაჰმადიანი ჩამოგვაცილეს, უარი უთხრეს ქართველობაზე ქართველ კათოლიკეთ და როგორც ამბობენ, არა სურთ შეიწყნარონ ქართველი გრიგორიანნი. შესაძლებელია, რომ ძველად მტკიცედ ვადექით მართლმადიდებლობას, მაგრამ განა აქედან ის

უნდა ვიგულისხმოთ, რომ ქართველთაგანნი არავინ მოისურვებდა ნებით, ან გარემოებათა მიხედვით მიეღო სხვა რელიგიის აღსარება? რა სათქმელია. ამ რამდენიმე წლის წინათ ერთმა ფრანგმა დეპუტატმა მაჰმადიანობა მიიღო, არაბული ტანისამოსით დაბრძანდა პარლამენტში, ასეთი საქციელი არავის არ გაჰკვირვებია, ჩვენში კი სული გაუჭირეს ქართველ კათოლიკეთ... მეგრელებსავით ამათაც მიაცივდნენ, ქართველები არა ხართ, ჩვენ ვზრუნავთ თქვენზეო... 1828 წელს საქართველოს შემოუერთდა მესხეთი, აქ დაბინავებულ ქართველ მაჰმადიანობას ოფიციალურად უწოდეს თათრები. ეს ისეთივე სიმართლეა, როგორც ისა, დედამიწა ვეშაპის ზურგზედა დგასო. საიდან სადაო წმიდაო საბაო! სად თათარი და სად ქართველი, ხვალ რომ მაჰმადიანობა მივიღოთ, განა გავთათრდები, ანდა არაბად, ოსმალოდ ვიქცევი? მაჰმადიანი მეფეები ბლომდა გვეყავდა, მაგრამ საქართველო მაშინაც სათათრეთად არვის გამოუცხადებია, ახლა კი დამლა დაჰკრეს საქართველოს ერთ ნაწილს. თხუნელა ძირს გამოუთხრის საქართველოს, გამოღრღნის სოხუმ-აფხაზეთს, სამეგრელოს, მაჰმადიანობას, კათოლიკობას, საინგილოს, ისტორიული ერი ჯერ წაიჩოქებს, მერე ისე გაიშლართება ფეხზე წამოყენებას ველარავინ იკისრებს⁴⁸ – წერდა ქართველი სასულიერო ორგანო XX ს. დასაწყისში (სამწუხაროდ, ასი წლის შემდეგაც იგივე სურათია, უფრო უარესი).

როგორც აღინიშნა, რუსეთის ბიუროკრატიამ გადაწყვიტა არა მხოლოდ ფსევდოსარწმუნოებრივი მეთოდებით ესარგებლა ქართველი ერის დაშლა-დანაწევრებისათვის, არამედ გამოეყენებინა იმჟამად მკვეთრად გამოკვეთილი კუთხურობა ეთნიკურ-ტომობრივად დაქსაქსული ქართველობისა, შეეცადა თითოეული ტომი ანუ თემი გამოეცხადებინა „ერად“ და დაეპირისპირებინა ერთმანეთისათვის.

XV-XVI სს-ში საქართველოს სახელმწიფოებრივი მთლიანობის დარღვევამ და მის ადგილზე სხვადასხვა, ერთმანეთისაგან დამოუკიდებელი კუთხური სამეფო-სამთავროების წარმოქმნამ საფუძველი შეურყია ერთიან ქართულ თვითშემეცნებას. კუთხურ სახელმწიფოებრივ ერთეულებში, განსაკუთრებით კი პერიფერიებში, ასწლევულთა მანძილზე (XVI-XVIII სს-ში) თანდათანობით ჩამოყ-

აღიბდა, გაღრმავდა და განმტკიცდა ეთნიკურ-გეოგრაფიული ნიშან-თვისებები. ჩამოყალიბდა ქართლელიობა, კახელიობა, იმერელიობა, მეგრელიობა, გურულიობა, სვანობა, მესხობა და ასე შემდეგ. როგორც აღვნიშნეთ, ამის მიზეზი იყო კუთხური სახელმწიფოებრივი წარმონაქმნების არსებობა, რადგანაც სახელმწიფოს აქვს უნარი თავისი საზღვრების შიგნით მცხოვრებ მოსახლეობას ხანგრძლივი თანაცხოვრების შემდეგ მისცეს საკუთარი ეთნიკური სახე. აქედან გამომდინარე, საქართველოს გაერთიანება, კუთხური სამეფო სამთავროების ანუ კუთხური სახელმწიფოებრივი ერთეულების მოსპობა უთუოდ ხელს შეუწყობდა ერთიანი ეროვნული (ე.ი. ქართული) თვითშემეცნების გამტკიცებას, მის აღდგენასა და აღორძინებას. მართლაც, რუსეთის იმპერიის მიერ ქართული კუთხური სახელმწიფოებრივი ერთეულების, სამეფო-სამთავროების გაუქმებამ ხელი შეუწყო ერთიანი ქართული თვითშემეცნების აღორძინებას, ესაა ფაქტი, თუმცა კი, ცხადია, საოცარი. ამ ფაქტს თავის დროს ყურადღება მიაქცია თავისი დროისათვის ცნობილმა სახელოვანმა ისტორიკოსმა პლატონ იოსელიანმა. ეს ფაქტი მან მიიჩნია რუსეთის იმპერიის მმართველობის დადებით შედეგად საქართველოში. პლატონ იოსელიანი აჯამებს ქართლ-კახეთის უკანასკნელი მეფის გიორგი XIII-ის შემდგომ რუსთა მმართველობის დამყარებას საქართველოში: „თემნი ქართველთა სამეფოსა, დაგლეჯილნი და დანაწევრებულნი, გაუქმდნენ. მცხოვრები თემთა ამათ: იმერელნი, მეგრელნი, გურულნი, სვანნი, რაჭველნი და სამცხელნი შეიქმნენ [ერად] და იწოდნენ ქართველებად“⁹.

პლატონ იოსელიანი კუთხურ სახელმწიფოებრივ ერთეულებს (ქართლს, კახეთს, იმერეთს, სამეგრელოს და ა.შ.) უწოდებს „თემებს“, წარმოშობილთ ერთიანი „ქართველთა სამეფოს“ დაგლეჯადანაწევრების შედეგად. იგი უდიდეს ისტორიულ წარმატებად მიიჩნევს ამ თემის მცხოვრებთა კუთხური თვითშემეცნების ე.ი. „იმერლობის, მეგრელობის, გურულიობის, სვანობის, რაჭველობის, სამცხე-ათაბაგობის“ გაუქმებას და მათი ერთიანი ეროვნული თვითშემეცნების ე.ი. „ქართველობის“ აღორძინებას, ეს მას მიაჩნია ღვთის განგებად. ასეთია მისი თხზულების „ცხოვრება გიორგი

XIII-სა“ დაბოლოება სრულად: „ღვთისა განგებასა ვერავინ შეაყენებს. განიხილონ მკითხველთა ამის, ვის შეეძლო ქართველთა სამეფოისა დაცვა, გარდა რუსთა. თვით რუსეთი, ვითარცა კოლოსი დიდი, ებრძოდა 70 და მეტსა წელსა კავკასიისა მთისა მცხოვრებთა, „თათრობისა“ გამო ქართველთა (ქრისტიანთა) მტერთა. განგებამან ღვთისა ქმნა ესე, რომელ რუსთა ძალითა დამშვიდნენ მთისა მცხოვრებნი. თემნი თვით ქართველთა სამეფოისა, დაგლეჯილნი და დანაწევრებულნი, გაუქმდნენ და მცხოვრები თემთა ამათ: იმერელნი, მეგრელნი, გურულნი, სვანნი, რაჭველნი და სამცხელნი ათაბაგთა შეიქმნენ [ერთ ერად] და იწოდნენ ქართველებად“¹⁰.

პლატონ იოსელიანი მიიჩნევს, რომ „ქართველთა სამეფოსა“ და საერთოდ ქართველობის უდიდესი მტერი იყო „კავკასიის მთის მცხოვრებნი“ ე.ი. ჩრდილოკავკასიელები მათი მაჰმადიანობის გამო. ისინი იყვნენ ქართველთა უპირველესი მტრები (ქართველთა ქრისტიანობის გამო). იმდენად ძლიერები იყვნენ ჩრდილო კავკასიელები, რომ 70-წელზე მეტი ხანი დასჭირდა თვით „რუსეთის დიდ კოლოსს“ მათ დასამარცხებლად. მათი ე.ი. ქართველთა უპირატესი მტრის დამარცხება და „დაგლეჯილ-დანაწევრებული“ ქართული თემების გაერთიანება, ე.ი. ქართველობის აღდგენა მიაჩნია პლატონ იოსელიანს, როგორც ითქვა, „ღვთის განგებად“.

პლატონ იოსელიანს, ვითარცა თითქმის რუსულენოვან მწერალს, შედარებით კარგად იცნობდა დაინტერესებული საიმპერიო წრეები. ამის გამო მათთვის კიდევ უფრო თვალნათელი გახდა ის ფაქტი, რომ საქართველოში კუთხური ადმინისტრაციული საზღვრების მორყევით და რუსეთის სახელმწიფოში გაერთიანებით ზღვიდან ზღვამდე დაიწყო ქართველი ერის კონსოლიდაცია-გაერთიანების პროცესი. მტკიცდებოდა და უფრო ყალიბდებოდა ქართველთა ეროვნული თვითშემეცნება კუთხურ-რეგიონალური ცნობიერების მორყევის შედეგად. იქამდე დაშლილ-დანაკუწებული, ვინაობამორყეული ხალხი მთლიანდებოდა და ეს იყო რუსეთის იმპერიის სასიკეთო შედეგი. ამის გაცნობიერებამ, რომ რუსეთის სამხრეთ საზღვრებთან მთლიანდებოდა და ერად იკვრებოდა დიდი ხალხი, რომელიც, ცხადია, სამომავლოდ მოითხოვდა თვითგამორკვევას და

საკუთარი სახელმწიფოებრიობის აღდგენას – XIX ს. 50-70-იან წლებში ძალზე შეაშფოთა საიმპერატორო წრეები. შედეგამაც არ დააყოვნა – ქართველთა კონსოლიდაციის საწინაღმდეგოდ მათ სასწრაფოდ დაავალეს ფსევდორელიგიურ და ფსევდოსაგანმანათლებლო წრეებს არ დაემვათ ქართველი ერის კონსოლიდაციის პროცესის გაგრძელება. უფრო მეტიც, რუსეთის მთელი სამეცნიერო და საგანმანათლებლო წრეები ჩართეს იმ მიზნის მისაღწევად, რათა ქართველებისათვის ჩამოეშორებინათ და არაქართველებად გამოეცხადებინათ დასავლეთ და სამხრეთ საქართველოს მკვიდრი მოსახლეობა (მაჰმადიანი მესხები, კათოლიკე და გრიგორიანი ქართველები, სვანები, მეგრელები, აფხაზები, ლაზები), აღმოსავლეთ საქართველოში ისიც კი იკადრეს, რომ ფშაველები და ხევსურები გაქრისტიანებულ ჩენებად გამოაცხადეს. მთელი საიმპერიო საეკლესიო წრეები, კერძოდ, კავკასიაში ქრისტიანობის აღმდგენი საზოგადოება ჩართეს ქართლის მთიანეთში მცხოვრები ქართველობის ოსებად გამოსაცხადებლად, ჩათესეს კიდევ მათში ოსური თვითშემეცნება, საინგილოში ქართველთა გამაჰმადიანების პროცესი უფრო გაღრმავდა, ისე, რომ მაჰმადიანმა ინგილოებმა პირობა დადეს, „პირი შეკერეს“ ქართულად აღარ ელაპარაკათ.

ღვთისმსახურების დროს აფხაზეთში, სამეგრელოში, სვანეთში, შიდა ქართლის მთიანეთში (ოსეთში), ინგუშეთში (იმ დროისათვის ჯერ კიდევ ქრისტიანული ელემენტების მქონე მხარეში) და სხვა კუთხეებში, როგორც აღინიშნა, იქამდე მხოლოდ და მხოლოდ ქართული ენა გამოიყენებოდა, ახლა, ახალი პროგრამის შესაბამისად, რუსულმა განათლების სისტემამ და სამეცნიერო წრეებმა ზედიზედ გამოსცეს ძალზე სერიოზული, ღრმა მეცნიერული კვლევა-ძიებით შექმნილი იდეოლოგიური დატვირთვის მქონე ნაშრომები, თეორიები, ლინგვისტურ-ენათმეცნიერული თხზულებანი კუთხური ანბანების დართვით ქართული ერისაგან მისი შემადგენელი კუთხეების ჩამოსაშორებლად.

განსაკუთრებით იღვწოდნენ სამეგრელოდან ქართული ენის განსაღვნად, ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს ამოცანად მიიჩნიეს საეკლესიო ღვთისმსახურებიდან ქართული ენის განდევნა. შესაბამისად, სამეგრე-

ლოს სასულიერო წოდება მიმართავდა საპირისპირო ღონისძიებას.

პირველი კრება (ყრილობა) სამეგრელოში მოწვეული იქნა ადგილობრივი სამღვდელოებისა და საზოგადოების თავგანწირვით 1889 წელს. კრება შეეხო ათასწლოვანი ქართული საეკლესიო ენის დაცვის საქმეს რუსეთის იმპერიისაგან. როგორც აღინიშნა, ივ. ჯავახიშვილის თქმით, ქართული საეკლესიო, ანუ ძველი ქართული სალიტერატური ენის შექმნა-შემუშავებაში, თავის დროზე, ანუ IV-V სს-ში, თვით მეგრელებს, სვანებს და საქართველოს სხვა კუთხის მცხოვრებთ მიღებული ჰქონდათ მონაწილეობა და ქართული ენა იყო კიდევ ეროვნული ენა მეგრელთა და სვანთათვის, სხვადასხვა კუთხის ქართველობისათვის, ანუ საერთო, სახალხო, სალიტერატურო ეროვნული ენა იყო ათასწლეულთა მანძილზე, რომლის მოსპობასაც ცდილობდა რუსეთის საეკლესიო ხელისუფლება. ამ პრობლემის გამო სამეგრელოსა და საერთოდ საქართველოს საზოგადოება წუხდა მთელი XIX ს-ის ბოლო ათწლეულებისა და XX ს-ის დასაწყისში.

იქამდე, 1885 წ, გამოიცა ბრძანება სამეგრელოს სკოლებში ქართული ენის აკრძალვის შესახებ. ამიერიდან აქ რუსული ენის სწავლება მეგრული ენის საშუალებით უნდა მომხდარიყო. 1889 წელს ამორდიამ რუსული ალფაბეტის საფუძველზე შექმნა „მეგრული“ ანბანი. ამ გულისტკივილით იყო მოწვეული სამეგრელოს სამღვდელოების კრება 1889 წელს, იმის შიშით, რომ რუსული ხელისუფლების ბოროტმოქმედებას ფესვი არ გაედგა, სამღვდელოება წინ აღუდგა ხელისუფალთა აგენტების ყოველ მცდელობას მამაპაპეული საღვთისმსახურო ენის წინააღმდეგ მიმართულს, მაგრამ იმპერიამ მეთოდურად გააგრძელა თავისი საქმე ქართული ენის გამოსადეგნად ეკლესიებიდან. 1892 წელს პეტერბურგელი „მეცნიერი“ ვინმე ლევიცკი მეგრული სკოლებისათვის რუსული ენის სახელმძღვანელოს ადგენს ხელახლა გამოგონილი მეგრული ანბანის საფუძველზე, რომელიც არაფრით არ განსხვავდებოდა რუსულისაგან და დაშუშავებული იყო რუსეთის მეცნიერებათა აკადემიის მიერ. ასეთივე იყო მთავრობის ღონისძიებანი სვანების მიმართ.

„ახალი მთარგმნელები“ შეეცადნენ ისე ეთარგმნათ საღვთო წერილი, რომ არც ერთი ქართული სიტყვა არ ეხმარათ. რამდენადაც ეს თითქმის შეუძლებელია, მათ გამოუვიდათ სრულიად უხეში, უხამსი და იმავე დროს სასაცილო თარგმანი. „ივერიას“ მოაქვს ამ ფაქტით „გულამღვრეული მეგრელის“ წერილიდან ასეთი ნიშნები: „წმიდაო ღმერთო, წმიდაო ძლიერო, წმიდაო უკვდავო“ ასე უთარგმნიათ: „ტატალი ღორონთი, ტატალი შეძლებუამი, ტატალი ულურუუ, მუმეხვართი ჩქი“. სიტყვა „ტატალი“, - წერს, „ივერია“, - ბავშვური სიტყვაა და სრულიად ემსგავსება ქართულ „ზიზიას“, აქედან - „ზიზია“ ღმერთი“¹¹.

„ივერია“ დასცინის რა ასეთ მცდელობას, წერს: „განა აშკარა არ არის, რომ მეგრელები იგივე ქართველები არიან, ქართულად მეტყველებნი?“ „აქ ამაზე მეტიც უნდა ვთქვათ. თუ გინდათ ნამდვილი, სუფთა, დარბაისლური, მწიგნობრული ქართული მოისმინოთ, მეგრელი თავად-აზნაურის ოჯახში უნდა მიბრძანდეთ. აქ უცხო ენის გავლენას სრულიად ვერ შენიშნავთ და გესმით ნამდვილი ქართული სიტყვა-პასუხი“.

იმპერიის მცდელობას, „ყოველივე ზემოაღნიშნულს, მეგრელების მხრივ ისეთი შეურიგებელი პროტესტი მოჰყვა შედეგად, რომ ეგზარქოსი იძულებული გახდა სპეციალური კომისია შეექმნა ამ საკითხის გასარჩევად. კომისიას ხელმძღვანელობდა გურია-სამეგრელოს ეპისკოპოსი გრიგოლი. კომისიამ მოაწყო ეპარქიის სამღვდელოებისა და მრევლის გამოკითხვა და მთელი სამეგრელოს საზოგადოებრივ აზრზე დაყრდნობით მიიღო გადაწყვეტილება, რომ ასეთი გარდაქმნა სამეგრელოს ეკლესიებში მიუღებელია, როგორც სამღვდელოებისათვის, ასევე ამ კუთხის მთელი მოსახლეობისათვის“¹².

ამ კომისიის ერთ-ერთი წევრი ამ საკითხთან დაკავშირებით აღნიშნავდა: ეკლესიურ-კუთხურობის აღორძინების „ეს განზრახვა, არამც თუ გამოწვეული არ არის ხალხის გონებისა და სარწმუნოების ჭეშმარიტი საჭიროებებით, არამედ ცუდ-უბრალო, ზედმეტი გამოგონებაა, რომელიც არავისათვის საჭირო არ არის და პირიქით, თავისი შედეგებით ყოველად მავნებელია. იგი სიცუდისა და მავნებლო-

ბის მეტს არაფერს უქადის სარწმუნოების სიწმიდეს, გონებრივ წარმატებასა და უწმიდეს გრძნობას ხალხის თვითშეგნებისა“.

1889 წელს ახალ სენაკში გამართულმა სამღვდელოების ყრილობამ ცარისტული მთავრობის პოლიტიკა სამეგრელოსა და სვანეთში შეაფასა, როგორც „მწვალებლობის შთანასახი, ყოველგვარი განდგომილების მიზეზი და საღმრთო წერილების ახირებულნი ახსნა და მისი უკუღმართი შეგნება“¹³.

„მეფის ხელისუფლებისა და საქართველოს ეგზარქატის ამ მზაკვრულმა პოლიტიკამ უკიდურესად აღაშფოთა ქართველი მოწინავე ინტელიგენცია და სამღვდელობის წარმომადგენლები. აი, რას წერდა ამის შესახებ დიდი ქართველი პედაგოგი და მამულიშვილი ი. გოგებაშვილი: „ამ ათიოდე წლის წინათ, სწავლა-განათლების მთავრობამ განიზრახა განდევნა და აღმოფხვრა ქართულისა ამ ქართული პროვინციებიდან (სამეგრელოდან და სვანეთიდან). ამ აზრით სრულიად ამოშალა ეს ენა სამეგრელოსა და სვანეთის საერო სკოლის პროგრამიდან, გააუქმა აქ მისი სწავლებაც სრულიად და სავსებით, თუმცა ყველა წოდება იქაურ მკვიდრთა ხმამაღლა აცხადებდა პროტესტს ასეთის ძალმომრეობის წინააღმდეგ. ეს კიდევ არაფერი. იმავე მთავრობამ დაიწყო გაფაცვიცებით თვალყურის დევნა, რომ ქართული წიგნები არ ჩავარდნოდათ ხელში არც მეგრელებს და არც სვანებს, სულ ერთია ქალი იქნებოდა თუ კაცი“.

დ. ყიფიანმა სამეგრელოს სკოლებში „ქართულის მაგივრად მეგრულის შემოღებასთან დაკავშირებით პროტესტის წერილი გაუგზავნა საქართველოს მაშინდელ მთავარმართებელს დონდუკოვ-კორსაკოვს, რომელშიც ნათქვამია: „მოციქულთა დროიდან ქართული ენა იყო საეკლესიო და საკულტურო ენა სამეგრელოში და იქ ეს ენა ყველას ესმის, ამჟამად კი ახალ კულტურას ნერგავენ. მეგრულ ენას ასწავლიან სხვა ანბანის საშუალებით“, რაც დ. ყიფიანს ყოვლად დაუშვებლად მიაჩნდა¹⁴.

ცნობილი საზოგადო მოღვაწე და სწავლული თედო ჟორდანიანი „სასტიკად იბრძოდა იმათ წინააღმდეგ, ვინც მეგრელთა ქართველობას უარყოფდა ან ეჭვის ქვეშ აყენებდა. ერთ-ერთი ასეთი „მეგრელთა

გულშემატკივარი“ და ვაი დამცველი იყო „მუნჯური მეთოდის“ მოტრფიალე ვინმე ლევიციკი, რომელიც გასული საუკუნის 90-იან წლებში მოღვაწეობდა ქუთაისის გუბერნიაში. მან სამეგრელოს სამონასტრო სკოლებიდან განდევნა ქართული, მაგრამ მალე თვით იქნა განდევნილი თავისი სამოქმედო ასპარეზიდან და ეს თ. ჟორდანიას დამსახურებაც იყო. გურია-სამეგრელოს ეპარქიაში სამრევლო სკოლების მეთვალყურედ ხანგრძლივი მოღვაწეობის დროს თ. ჟორდანიას უშუალო თაოსნობით დამტკიცდა ახალი სასწავლო გეგმა სამრევლო სკოლებისათვის, რომელშიც ქართული ენისათვის თითოეულ განყოფილებაში დათმობილი იყო 12 გაკვეთილი, ხოლო რუსულ ენას ეჭირა მხოლოდ 6 გაკვეთილი“.

თ. ჟორდანიას უშუალო გულმოდგინებითა და მეცადინეობით სამეგრელოს სამრევლო სკოლებში ქართული ენა არა მარტო დაცული იქნა, არამედ მისი სწავლება მაღალ დონეზე იყო დაყენებული. მაშინ, როდესაც ის საერო, ანუ სამინისტრო სკოლებში საერთოდ ამოღებული იყო პროგრამიდან. სწორედ ამის შედეგი იყო ის გარემოება, რომ თუ 1896 წელს გურია-სამეგრელოს ეპარქიაში სამრევლო სკოლა სულ 64 იყო, მოქმედი კი მხოლოდ 12, 1903 წ-სათვის ასეთი სკოლების რაოდენობა გაიზარდა 232 სკოლამდე. „ასე უპასუხა აქაურმა მოსახლეობამ სამინისტროს სკოლებიდან ქართულის განდევნას. ეს იყო ყველაზე ცხადი მაჩვენებელი და საზომი იმისა, იყვნენ თუ არა მეგრელები ქართველები“¹⁵.

საქართველოს მტრებმა „მონიდომეს ქართული ლოცვების განდევნა იქიდან და, როგორც ეს ზემოთ აღინიშნა, ვაი-ინტელიგენტებს მეგრულად ათარგმნინეს ეს ლოცვები, რათა შემდგომში ეკლესიებიდან განედევნათ ქართული ლოცვები. იანოვსკიმ ეს ლოცვები დააბეჭდინა და ეგზარქოსს დაამტკიცებინა, მაგრამ თ. ჟორდანიამ შეძლო მისი დარწმუნება იმაში, რომ ეს საკითხი (მეგრული ლოცვების შემოღების მიზანშეწონილობა) სპეციალური კომისიისათვის გადაეცა. ამ კომისიამ კი დაადგინა ასეთი ღონისძიებების უსაფუძვლობა და სამეგრელოს ეკლესიებიდან ქართულის განდევნის მცდელობა კრანით დამთავრდა. „ამ საქმეში დიდი წვლილი შეიტანა სამეგრელოს სამღვდლოებამ. 1905 წლის 12 ივლისს შემდგარმა

საეკლესიო კრებამ დაადგინა: 1. დაიხუროს სამეგრელოს ყველა საეკლესიო სკოლა, სანამ საერო სკოლებში სწავლება არ იქნება ქართულ ენაზე; 2. დაიხუროს სამეგრელოს სასულიერო სასწავლებელი, სანამ სკოლები ეროვნულ და პედაგოგიურ ნიადაგზე არ დადგება; 3. დღეის რიცხვიდან ყოველი ქალაქი და მიმოწერა სწარმოებდეს მხოლოდ ქართულად. ვინც ამ დადგენილებას დაარღვევს, საამხანაგო სასამართლოში იქნას გასამართლებული¹⁶.

იქამდე, 1903 წლის აპრილში, თ. ჟორდანია პირადად ეახლა საქართველოს ეგზარქოსს ალექსის და დამაჯერებელი არგუმენტებით დაარწმუნა, რომ სამეგრელოს სამრევლო სკოლებიდან ქართულის ამოღება არ შეიძლებოდა, მას შეიძლება გამოეწვია ამ კუთხის არა მარტო მღელვარება, არამედ აჯანყებაც კი ასეთი გადაწყვეტილების გამო. სამეგრელოს სკოლები ამოიღეს ე. წ. „მეორე ტიპის“ სკოლებიდან, რომლის პროგრამაში ქართულის სწავლება არ იყო გათვალისწინებული და გადაიყვანეს „პირველი ტიპის“ სკოლების კატეგორიაში. ქართული თავის უფლებებში დატოვეს. მას ოთხსავე განყოფილებაში ცალ-ცალკე დათმობილი ჰქონდა 18-18 საათი კვირაში¹⁷.

თუ რაოდენ შეძრა სამეგრელოს სამღვდელთა ქართული წირვა-ლოცვის აკრძალვის მცდელობამ, ჩანს იქიდანაც, რომ ცნობილი დაყუდებული ბერი ალექსი შუშანია, რომელიც საზოგადოდ ერიდებოდა თავისი მონასტრისა და სენაკის დატოვებას, გზაზე გადაუდგარუს ეგზარქოს ალექსის 1903 წელს, მისი სამეგრელოში მოგზაურობის დროს და მოსთხოვა, მთავრობას შეეწყვიტა ქართული ენის დევნა. როგორც თვით ალექსის ნაწერებიდან ჩანს, „1903 წელს მეფის რუსეთის რუსიფიკატორული პოლიტიკის გამტარებელი ეგზარქოსი ალექსი ცნობილ ვოსტორგოვთან ერთად ცდილობდა სამეგრელოს სკოლებიდან ქართული ენის სწავლების ამოღებას. ალექსი ბერი თავისი ხის დიდი ჯვრით შეხვდა გზაში სენაკიდან თეკლათის დედათა მონასტერში დიდი ამალით მიმავალ ეგზარქოს ალექსის და გადასცა რუსულად თარგმნილი შემდეგი საპროტესტო წერილი, რომელიც რუსულად უთარგმნია სენაკის სასულიერო სასწავლებლის ინსპექტორს დავით კაჭახიძეს (შემდგომში ეპისკოპოსი): „თქვენო მაღალყოვლადუსამღვდლოესობავ, ჩემი ძმებისადმი სიყვარული მაი-

ბულებს მე მოგმართოთ შემდეგი თხოვნით, ღმერთის განგებით თქვენ მონდობილი გაქვთ ქართული ეკლესიის მართვა, ზრუნვა მის შვილთა ხსნაზე, რომელიც შეიძლება მიღწეულ იქნეს თქვენი ჩვენდამი სიყვარულით, რომელიც მაცხოვრის მცნების თანახმად თავგანწირვამდე უნდა მიდიოდეს. ჩვენ არ ვეჭვობთ, რომ თქვენ მხურვალედ გიყვართ საკუთარი სამწყსო და ამიტომ გთხოვთ ყურადილთ ვედრება იმათი, ვისაც თქვენ მწყემსავთ. როგორც თქვენ გიყვართ რუსი ხალხი, რუსული ენა და გსურთ იგი ჰყვოდეს, ზუსტად ასევე მოექვეცით ჩვენს ხალხს, ჩვენს ქართულ ენას, რათა მზაკვარმა ვერ ჩამოაცილოს ჩვენი შვილები მართლმადიდებლურ ეკლესიას. უფლისა ჩვენისა იესო ქრისტეს სახელით, რომელმაც ჩვენ ურთიერთსიყვარული გვიანდერძა, მე გთხოვთ თქვენ არ დაუშვათ, რომ ბოროტმა სულმა თქვენს ყანაში დათესოს ღვარძლი – მტრობის თესლი და ყოველნაირად შეუწყობთ ხელი იმას, რომ ჩვენ მჭიდროდ დაკავშირებული დიდ რუს ხალხთან, ერთიანი გულით ვადიდებდეთ ღმერთს“. ეგზარქოსი შეამფოთა ხალხში დიდი პატივისცემით შემოსილი მოღვაწე ბერის ასე საჯაროდ გამოსვლამ. იგი დააფიქრა და იქვე დაამშვიდა ბერი და აღუთქვა, ეს ჭორია და არ მოხდებაო. როგორც ვიცით, ეს რუსიფიკატორული განზრახვა ვერ განხორციელდა.¹⁸

როგორც თვით ალექსის ნაწერებიდან ჩანს, ქართული ენის დახვეწილი, სიღრმისეული ცოდნა ბუნებრივი იყო სამეგრელოს სამღვდლოებისათვის, მაგალითები ათასწლეულის მანძილზე გვაქვს.

ბ. ჯორბენაძის თანახმად, ქართულ ენას განვითარების ყველა საფეხურზე დიალექტური დიფერენციაცია ახასიათებდა. XI და XIII სს-ის ქართველი მწერლები ზედმიწევნით განასხვავებდნენ სალიტერატურო და დიალექტურ ფორმებს... სალიტერატურო ენას ისინი უწოდებდნენ „ღრმა სიტყვა-წიგნურს“, ხოლო დიალექტურ ფორმას – „სოფლურს“... საერთოდ იმ (და მოგვიანო) პერიოდისათვის დიალექტური მეტყველება მდაბიო და დამახინჯებულ ენად მიიჩნეოდა. ასეთ დიალექტებად მიიჩნეოდა მესხეთში, ოდიშში, კახეთში და სხვა კუთხეებში მდაბიოთა მეტყველება.¹⁹

„ღირსსაღწობია სამეგრელოს, ჭანეთის და სვანეთის აღწერის ის მონაკვეთები, სადაც ვახუშტი ბატონიშვილი ადგილობრივი მოსახლეობის ენას ეხება. ოდიში (სამეგრელო): „ენით არიან –

დიდნი და წარჩინებულნი – ქართულითა ენითა, არამედ აქუსთ თვისიცა ენა, გარნა წამხდარი ქართულითვე, ვითარცა: ღმერთი – ღორონთი, ჩემი – ჩქიმი“. ჭანეთი: „სარწმუნოებითა აწ სრულად მოჰმადიანნი, გარნა მცირე ვინმე მოიპოვებან ქრისტიანენი, არამედ იციან კუალად ქართული ენა ვიეთთამე“²⁰.

მსგავსი დამოკიდებულებაა სხვა კუთხურ დიალექტთა მიმართაც, მაგალითად, სულხან-საბას ლექსიკონის მიხედვით - „სვლა – გლეხურია, სლვა უნდა“, „აჯარე – იარე მესხურად“²¹.

თანამედროვე განსაზღვრებით „ნებისმიერი დიალექტის წარმოქმნის საფუძველი ისტორიულია... დიალექტი – ენის სივრცული ნაირსახეობა“²². „დიალექტის წარმოქმნას გარკვეუწილად ხელს უწყობს ისტორიულ-პოლიტიკური ფაქტორიც. ენის დანაწევრებას დიალექტებად ნაყოფიერ ნიადაგს უქმნიდა ფეოდალური პარტიკულარიზმი. ეს ეხება როგორც ეთნიკურ-ტერიტორიულ, ასევე სოციალურ და პროფესიულ დიალექტებს“²³.

ბ. ჯორბენაძე წერს: „ერთიანი საქართველოს ეს კუთხეები სხვადასხვა პერიოდში სხვადასხვა სახელმწიფოებრივ გაერთიანებებში შედიოდნენ, სხვადასხვა ენის მფლობელებთან ჰქონდათ ურთიერთობა. ამან, ბუნებრივია, მეტნაკლები ზეგავლენა იქონია. ამ დიალექტთა ენობრივ იერზე მნიშვნელობა იქონია ისტორიულ-პოლიტიკურმა მოვლენებმაც“²⁴.

დიალექტთა გამოყოფის ერთ-ერთი განმსაზღვრელი პრინციპი არის სახელმწიფოებრივ-პოლიტიკური²⁴.

მაგალითად, ქვემოგერმანული და ზემოგერმანული დიალექტები ენათმეცნიერული თვალსაზრისით არსებითად დამოუკიდებელი ენებია, რაოდენობრივი თვალსაზრისით მათ შორის თითქმის ისეთივე სხვაობაა, როგორც გერმანულ და ინგლისურ ენებს შორის, მიუხედავად ამისა ისინი ეთნიკურ-პოლიტიკური წანამძღვრების გამო განიხილება, როგორც ერთი ენის დიალექტები და არა დამოუკიდებელი ენები. მსგავსადვე ძველ საქართველოში, კუთხური ენები მიიჩნეოდა არა დამოუკიდებელ ენებად, არამედ საერთო-სახალხო (ქართული) ენის დიალექტებად.

თვით ზემო და დასავლეთ გერმანულ ტომობრივ „ბავარიულ, შვაბურ და ჰესენურ კილოებს შორის სხვაობა არანაკლებ ღრმაა

ვიდრე სხვაობა ზოგიერთ ენებს, მაგალითად, პოლონურსა და ჩეხურს ან სერბულსა და ბულგარულს შორის²⁵.

„მე ვერ ვუგებ ბადენელს, ბავარიელსა და ზემოგერმანელს, როცა ისინი თავის დიალექტზე ლაპარაკობენ“, - წერს გერმანელი ენათმეცნიერი²⁵. როგორც აღინიშნა, ამის მიუხედავად, არა მარტო მათ, არამედ ქვემოგერმანულსა და ზემოგერმანულს განიხილავენ ვითარცა კილოებს (გერმანული ენის დიალექტებს), რომელთაც აქვთ საკმაოდ მნიშვნელოვანი ნაირსახეობანი ფონეტიკაში, გრამატიკასა და ლექსიკაში მსგავსადვე, როგორც აღინიშნა, ძველ საქართველოში ადგილობრივი კილოები – სვანური, ზანური და სხვანი ქართული ენის დიალექტებად (ე.ი. დაუხვეწავ, „სოფლურ“ ფორმებად) მიიჩნეოდა. აღმოსავლეთ საქართველოში დაბალი ფენა „ქართველები ანუ გლეხები“, მაღალი ფენა „აზნაურები“ (აზონის მაღალი წრის „შთამომავლები“), ასევე დასავლეთ საქართველოში დაბალი ფენა „მარგალები“, მაღალი ფენა „ზინოსქუები“, სხვადასხვა სოციალური კილოებით (დიალექტებით) მეტყველებენ, მაგრამ ყველანი მთლიანობაში „ქართველები“ არიან და ერთი ქართული ენა აქვთ.

დიალექტებს ახასიათებს ურთიერთგამიჯვნის ტენდენციაც, მაგალითად, ხევსურულ კილოზე მოუბარი აცხადებს - „მე ხევსურულად ვიცი საუბარი, ქართველებთან ვერ ვიცი საუბარი, იმათ უკვირდის“ (ე.ი. ხევსური და „ქართველი“ საუბრით განსხვავდებიან). „ქართველში“ აქ იგულისხმება ბარის კილოს მფლობელი, მაგრამ იმავეს ამბობს ზემოიბერელი - „ჩვენი ლაპარაკი არ არი იბერული, არამედ ქართული“ (ე.ი. ქართული, ანუ ლიტერატურული ქართული)²⁶. დიალექტების წარმოშობა-ჩამოყალიბებას ხშირად განსაზღვრავს სახელმწიფო-ადმინისტრაციული საზღვრების ხანგრძლივი მდგრადობა. თუ საზღვრები ხშირად იცვლება (ორ-სამ ათეულ წელიწადში ერთხელ), ასეთი ცვლილება რაიმე არსებით ზეგავლენას არ ახდენს მეტყველებაზე, მაგრამ, როგორც აღინიშნა, მდგრადი საზღვარი დიდ გავლენას ახდენს მასზე. აგრეთვე, გამოთქმულია მოსაზრება, უკვე გაუქმებული და აღარ არსებული პოლიტიკური საზღვარი კვლავ უწყობს ხელს დიალექტური ფორმის შენარჩუნებას. მაგალითად, გერმანული ენის დიალექტების მიმართ ასეთი ვარაუდია გამოთქმული: „ამჟამად აღარ არსებული პოლი-

ტიკური საზღვრები აბრკოლებენ ენობრივ ცვლილებებს არა უმეტეს 300 წლისა, ხოლო ახალი პოლიტიკური საზღვრების ზეგავლენა მკაფიოდ იჩენს თავს უკვე 30-40 წლის შემდეგ“ (კ. ჰაავი)²⁷. მამასადაძმე, იმერული დიალექტი იარსებებს იმერეთის სამეფოს საზღვრების გაუქმებიდან კიდევ 300 წლის მანძილზე, ე.ი. 1810 წლიდან ვიდრე დაახლოებით 2100 წლამდე, თუკი ის ერთიან საქართველოში შემავალი იქნება. თავისი დანიშნულებით ენა სოციალური ღირებულების მქონე მოვლენაა. სოციალურია იმ გაგებითაც, თუ როგორ იყენებს მას საზოგადოების ესა თუ ის ფენა. ასე, რომ ენა ზოგჯერ გამომხატველია მისი მქონებლის საზოგადოებრივი, სოციალური მდგომარეობისა²⁸. „ენა შესაძლებელია გამოყენებულ იქნეს (გამოიყენებოდა და ახლაც გამოიყენება) კლასობრივი, კლანობრივი თუ კასტობრივი დაპირისპირების საზგასასმელად. ეს უეჭველად ფაქტია²⁹. ინგლისში XIX ს. I ნახევარში „მუშები ლაპარაკობდნენ სხვა დიალექტზე“, სოციალური თვალსაზრისით დაპირისპირებულია არა მხოლოდ დიალექტები, არამედ ენებიც³⁰.

საქართველოს კუთხეებშიც დაბალი ფენები (გლეხები) მეტყველებდნენ „სოფლურ“, ანუ დიალექტურ კილოზე, ხოლო საერთო-სახალხო-სალიტერატურო ენა, რომელსაც ზედა ფენა იყენებდა და ეკლესიაშიც ღვთისმსახურებისას გამოიყენებოდა, სხვა იყო. ამიტომ გლეხების ენა სხვა კილო იყო, ხოლო „ზინოსქუების“ (აზნაურიშვილების) ენა სხვა (ე.ი. სალიტერატურო ქართული) იყო. ეკლესიაშიც ტრადიციულად ძველ ქართული (IV-V სს-ის) ენა გამოიყენებოდა. ამით ვლინდება საზოგადოების სოციალური დიფერენციაცია. „მაღალი საზოგადოება“ თავის გამორჩევის მიზნით, ჩვეულებრივ, ცდილობდა ენითაც გამოეხატა თავისი განსაკუთრებულობა სხვა ფენებისაგან, ამ შემთხვევაში გლეხებისაგან. ამ უკანასკნელის მიერ გამოყენებული კილო ასახავდა ენის განვითარებას ისტორიულად, ასევე დაცლებას სივრცობრივად ცენტრალური დიალექტისაგან, საქართველოს მაღალი ფენები და ეკლესია იცავდა მწიგნობრული ენის დაურღვევლობას, მის ძველ ფორმებს. მსგავსი ვითარება იყო მსოფლიოს მრავალ ქვეყანაში. მაგალითად, ინდოეთში სანსკრიტი ითვლებოდა „ღმერთების, მეფეების, თავადე-

ბის, ბრაჰმანების, სახელმწიფო მოღვაწეების, კარისკაცების, უმაღლესი ფენის სხვა წარმომადგენლების, საზოგადოდ კი მამაკაცების, წეს-ჩვეულებათა რიტუალის ამსრულებელ ქალთა ენად, ხოლო პრაკრიტი კი, პირიქით, დაბალი ფენის მამაკაცების, წვრილფეხა მოსაქმეების და თითქმის ყველა ქალის ენად³¹. სოციალური დიფერენციაცია ივარაუდება უძველეს საზოგადოებაშივე³¹.

„ივარაუდება, რომ პირველყოფილ ადამიანებს გამოუმუშავებელი ჰქონდათ სოციალური ენები, რომელთაც მხოლოდ საზოგადოების განსაზღვრული ჯგუფები იყენებდნენ (ლ. ლევი-პრიული)³².

ენათა და დიალექტთა თავისებურებებს გარე ფაქტორებიც აპირობებს. „ზანურის დაცილება მეგრულთან შეაპირობა ჭანურზე თურქული ენის ზეგავლენამ, თვით მეგრულში თავს იჩენს აფხაზურიდან მომდინარე მოვლენები, ხოლო აფხაზურს მეგრული მეტყველების ზეგავლენა ეტყობა. ჩერქეზულ-ყაბარდოულის კვალი შეიგრძნობა სვანურში. სვანურის გავლენა დასტყობია დასავლეთ საქართველოს ჩრდილო რეგიონში გავრცელებულ ქართული ენის დიალექტებს³³. მთარაჭული ენობრივად საერთოს პოულობს აღმოსავლეთ საქართველოს მთის დიალექტებთან³⁴. („დასხა დიდოეთიდან სვანეთამდე“). თუშური, ხევსურული და მოხუერი მსგავსი ენობრივი ნიშნებით უახლოვდება ზემორაჭულს და აგრეთვე სვანურის დიალექტებს³⁵. საერთოდ კი მათ ახასიათებთ ძველი ქართულის ფორმები, როგორც თვითონ უწოდებენ „ძველებური ლაპარაკი“³⁶. დიალექტთაშორისი ურთიერთობის საშუალებას კონინე, ანუ ზედიალექტი წარმოადგენს, ასეთი იყო ძველი ქართული ენა, ანუ რაც იგივეა საეკლესიო ენა, ანუ ეროვნული ენა ძველ საქართველოში.

შესაძლებელია, რომ ძველი ქართული ენა იყო ის ფუძე ენა, რომლისაგანაც შემდგომ ათასწლეულთა მანძილზე წარმოიქმნა ყველა დიალექტი სხვადასხვა ფაქტორის გავლენით.

აფხაზეთში შექმნილი სპეციფიკური ვითარების გამო რუს დამპყრობლებს XIX ს. 70-90-იან წლებში იმედი მიეცათ, რომ აფხაზეთში მანც შეძლებდნენ თავისი მიზნის მიღწევას და ქართული ენის გამოძევებას ამ რეგიონიდან. როგორც ითქვა, აღნიშნულ წლებში საქართველოს შიდა კუთხეებში ქართველობა უსამართლობად მი-

ინეკდა სლაჟურენოვანი ღვთისმსახურების აღსრულებას ქართულ ეკლესიებში. ამის საპასუხოდ საგანგებოდ დაწერილ ვრცელ სამეცნიერო-იდეოლოგიურ ნაშრომში რუსი ავტორი წერს: „თუ არ არის სამართლიანი ქართულ ეკლესიებში სლაჟურ ენაზე ღვთისმსახურების აღსრულება, მაშინ ასევე უსამართლოა აფხაზთა სამრევლოებში მხარი დავუჭიროთ ქართულს. ღვთისმსახურება აღსრულება საეკლესიო ქართულ ენაზე იმის მომიზეზებით, რომ ეს მხარე (აფხაზეთი) ოდესღაც ქართველთა სამეფოს დამოკიდებულების ქვეშ იმყოფებოდა. სამართალი მოითხოვს, რომ ეს წესი შეიცვალოს აფხაზეთში, რომელიც მაჰმადიანთაგან გათავისუფლდა რუსული სისხლით და სახსრებით. რუსული მფლობელობის განსამტკიცებლად საეკლესიო დამოკიდებულების მხრივ, რუსეთის სახელმწიფოსათვის დიდი მნიშვნელობის გამო, აფხაზეთი რაც შეიძლება მკვიდროდ უნდა დაუკავშირდეს რუსეთს თავისი მკვიდრი მოსახლეობით, თანდათანობით მასში ღვთისმსახურების საეკლესიო სლაჟურ ენაზე აღსრულებით, რისთვისაც უნდა შეიქმნას სკოლა ობოლი აფხაზებისათვის. მასში აღზრდილები უნდა გაიზავნონ ერთნი მასწავლებლებად აფხაზეთის საეკლესიო სამრევლო სკოლებში, რათა მკვიდრ ბავშვებს საეკლესიო რუსული წერა-კითხვა და განათლება მიაღებინოს. სხვები პირდაპირ ხელდასხმულ უნდა იქნენ მღვდლებად და მედავითნეებად“³⁷, – წერს რუსულ საეკლესიო წრეებთან დაახლოებული რუსი იდეოლოგი თავის ვრცელ და ყოველმხრივ სამეცნიერო აპარატივად აღჭურვილ ნაშრომებში. XIX-ს 80-იან წლებში დაწერილი ეს წიგნი დიდხანს და დღეისათვისაც კი ერთ-ერთი უმთავრესი საისტორიო ნაშრომია აფხაზეთის შესახებ საეკლესიო წრეებში.

ვფიქრობ, ამ წიგნში პირველად გამოითქვა მრავალი ის აზრი, რომელიც დღემდე გაბატონებული, მაგალითად, ქართველები სხვა ხალხია, ძველი აფხაზები კი სხვა, რომ თითქოს შუა საუკუნეებში ქართველმა მეფეებმა დაიპყრეს აფხაზეთი და გააბატონეს აქ ქართული ენა, რომ ქართველმა მეფეებმა თავის არასახელმწიფოებრივი მიდგომით „დაღუპეს აფხაზეთი“. «Удалная система, принятая в основе царями Грузинскими имела пагубное влияние и на Абхазию: появилось множество феодальных княжеств

враждовавших между собою и ослаблявших тем центральную власть»³⁸, რომ აფხაზი მეფეები მტკიცედ ებრძოდნენ ქართველ მეფეებს «ведущие упорную войну с Грузинскими царями», სინამდვილეში კი „საქართველო“ XI ს. დასაწყისში სწორედ აფხაზეთისა და ტაო-კლარჯეთის გაერთიანებულ სამეფოს ერქვა. გაერთიანებული საქართველოს პირველი დედაქალაქიც აქ იყო, კერძოდ კი ბედი ა იყო როგორც სატახტო, ისე საჯდომი ქალაქი პირველი ქართველი მეფეებისა, აქვე დაიკრძალნენ კიდევ ბაგრატ III, გიორგი I, თვით ლეგენდარული ეგროსი. ძველი აფხაზები ეთნიკური ქართველები იყვნენ, ამიტომაც ეკლესიებსა და სამეფო პალატებში წირვა-ლოცვა და საქმის წარმოება ქართული ენით ხდებოდა. მხოლოდ ერთიანი საქართველოს დაშლის შემდეგ დასუსტებულ აფხაზეთში განსაკუთრებით XVII ს-ის დასაწყისიდან ჩამოსახლდნენ ჩრდილოკავკასიელი მთიელები, კერძოდ კი, ადიღე-ჩერქეზული მებრძოლი ტომები, რომელნიც მოლაშქრეების სახით გამოიყენებოდა მკვიდრი ქართველი (ძველი აფხაზი) მთავრებისა და თავადების მიერ. საბოლოოდ კი ეს თავისუფალი ფენა მოლაშქრეებისა გაბატონდა კიდევ მკვიდრ ქართველ მოსახლეობაზე. ქართველები (მეგრელები) იქცნენ „აგირუებად“ (ნიშნავს მეგრელს) – დაბალ, დამორჩილებულ, დამონებულ (დაცემვებულ), გლეხურ ფენად, ამათი ენა კვლავ ქართული იყო (მეგრული), სარწმუნოება კვლავ ქრისტიანული, ხოლო გაბატონებული ჩრდილოკავკასიელები (ახლა უკვე აფხაზებად სახელდებულნი ქვეყნის მპყრობელობის გამო) – მაჰმადიანები ანდა წარმართები იყვნენ – ადიღე-ჩერქეზული ენით (რომელსაც შემდგომში „აფხაზური ენა“ ეწოდა). რუსების გაბატონების შემდეგ რუსეთ-თურქეთის ომის დროს აფხაზეთიდან თურქეთში გადასახლდა 10.000-მდე მუსლიმანი, სწორედ ესენი იყვნენ ის ჩრდილოკავკასიელი დამპყრობლები (ჩერქეზები), რომლებიც იქამდე გაბატონებული იყვნენ აფხაზეთში (ამიტომაც ეწოდება კიდევ დღესაც კი თურქეთსა და ერაყში მცხოვრებ მათ შთამომავლებს „ჩერქეზები“ და არა „აფხაზები“). იმის შემდეგ, რაც რუსულმა ხელისუფლებამ თავიდან მოიშორა აფხაზეთში მათდამი მტრულად განწყობილი მოსახლეობა, გადაწყვიტა აფხაზეთში დარჩენილი მოსახლეობის ბაზაზე ჩამოეყალიბებინა

თავის ერთგული ახალი ხალხი, ახალი იდეოლოგიით და ახალი ორიენტაციით. თუ როგორ უნდა მოეხერხებინა ეს, ამის შესახებ ვრცლად აყალიბებს თავის პროგრამას (მთავრობის სამოქმედო გეგმას) ზემონახსენები ავტორი აღნიშნულ წიგნში – *Абхазия и в ней Ново-Афонский Симоно Кананатский Монастырь*, М, 1888.

ეს ასე უნდა მომხდარიყო: ადილე-ჩერქეზი მაჰმადიანი მფლობელების თურქეთში გადასახლების შემდეგ აფხაზეთში დარჩა სულ 52.000 სული, აქედან ავტორის აზრით, მდინარე ბზიფიდან კოდორამდე 15.000, კოდორიდან მდინარე გულდავამდე 12.000, გულავიდან ენგურამდე 25.000. აქედან 50.000 ქრისტიანი, 2.000 მუსლიმანი. ცხადია, ქრისტიანები – ეს ძველი მკვიდრი ქართული მოსახლეობაა, ამას მიუთითებს თუნდაც გულავიდან ენგურამდე (ე.ი. სამურზაყანოში) მცხოვრები აღნიშნული მოსახლეობის ნახევარი – სამურზაყანოელები ყოველთვის ქართველები იყვნენ, მაგრამ ავტორი უმტკიცესი მოთხოვნით უბრძანებს რუსის მოხელეებს არავითარ შემთხვევაში არ მიაკუთვნონ სამურზაყანოელები მეგრელებს, არამედ უწოდონ მათ აფხაზები. აი, როგორ სიცრუეს წერს იგი სამურზაყანოელთა შესახებ – «Нет сомнения, что округ этот спорный между владетелями Мингрелии и Абхазии должен был принадлежать Абхазии, так как его жители Абхазского племени и ничего общего не имеют с мингрельскими»³⁹.

ჯერ კიდევ მისიონერები კარგად აღწერდნენ, რომ მდინარე კოდორამდე მთელი მოსახლეობა მეგრული იყო. ხოლო სამურზაყანოდ წოდებული მიწა სულ ახალი დაპყრობილი იყო XIX ს. დასაწყისში აფხაზთა მთავრების მიერ და ცხადია, მოსახლეობაც მეგრული იყო, მაგრამ, როგორც ითქვა, აღნიშნული და სხვა ავტორ-იდეოლოგთა მიერ, მიზანმიმართულად მიეცათ რჩევა რუსეთის ელიტარულ წრეებს, ჩაეთვაღათ ეს მიწა აფხაზების ტერიტორიად.

როგორც ითქვა, 1866 წელს ჩერქეზული ტომების თურქეთში გადასახლების შემდეგ აფხაზეთში დარჩენილი მკვიდრი მოსახლეობის (ე.ი. ეთნიკური ქართველების) მიმართ შემუშავდა ასეთი პროგრამა: 1. არავითარ შემთხვევაში არ უნდა ედღარებინათ, რომ ისინი იყვნენ მეგრელები. გამოაცხადეს ისინი ეთნიკურ აფხაზებად; 2. მიიჩნიეს, რომ მათი მშობლიური ენა არის აფხაზური

(მაშინ, როცა ეს ენა ამ მოსახლეობამ არ იცოდა, ისინი მეგრულად ლაპარაკობდნენ); 3. საგანგებოდ უნდა აღზრდილიყო მათთვის სასულიერო პირები, რომელნიც აფხაზურ (ჩერქეზულ) და რუსულ-სლავურ საღვთისმსახურო ენას შეიტანდნენ აფხაზეთის ეკლესიებში (ე.ი. ეკლესიებიდან უნდა განედევნათ ქართული ენა). აღიშნული ავტორი წუხილით წერს, რომ აფხაზეთში დარჩენილ ამ 50.000 ქრისტიანს, რომელნიც გაერთიანებული არიან 60 სოფლის 20 სამრევლოში, მწყსიდა ქართველი (იმერელი) სამღვდლოება, ქართული საღვთისმსახურო ენით. ზიზღით წერს, რომ священники у них из грузин⁴⁰. ავტორის აზრით, „აფხაზები შეძლებენ ქრისტიანობის გათავისებებას მას შემდეგ, რაც მათ მიეცემათ შესაძლებლობა ქადაგება მოისმინონ თავიანთ მშობლიურ ენაზე, მაშინ როცა მათ შორის გამოჩნდებიან აფხაზი მისიონერები, მომზადებულნი რუსულ სკოლებში «подготовленных для сего предворительно воспитаем в русских школах»⁴¹. 4. გამოარჩიეს აფხაზეთში მეგრელთა (ე.ი. მკვიდრთა შორის) ბავშვები, რომელნიც აღზარდეს სპეციალურ სასწავლებლებში, ჩაუნერგეს მათ „აფხაზური“ თვითშემეცნება, შეასწავლეს აფხაზური (ე.ი. ჩერქეზული) ენა რუსულ-სლავურთან ერთად და შეაგზავნეს აფხაზეთის ეკლესიებში დარჩენილი ქართული (მეგრული) მოსახლეობის გასააფხაზებლად. ფაქტობრივად, რუსებმა ამ ხერხით მართლაც ჩამოაყალიბეს ახალი აფხაზი ერი, აფხაზური (ე.ი. ჩერქეზული) ენითა და მეგრული გვარებით. რუსეთმა მიაღწია მიზანს – მის მიმართ მტრულად განწყობილი ძველი აფხაზეთის ნაცვლად მათ მიიღეს ახალი – მათთვის მეგობარი კუთხე. ამ პროგრამის ერთი მთავარი საშუალება იყო ქართული საეკლესიო ენის გაძევება აფხაზეთიდან. იგივე სურდათ მათ საქართველოს ყველა კუთხეში, მათ შორის სამეგრელოშიც. თუმცა ავტორი არ მალავს თავის წყენას მეგრელების მიმართ, რადგანაც სამეგრელოში ვერ შეძლეს თავიანთი მიზნის მიღწევა. ამიტომაც ავტორი ხშირად წერს ასეთ შეფასებებს – თითქოსდა აფხაზთა მიმართ მეგრელები ინტრიგანები და მახეზლარა ცილისმწამებლები არიან – «Менгрелы продолжали свои интриги»⁴², «Дадзиани стали интриговать»⁴³ და სხვ. აქედან ჩანს, რომ რუსული გეგმები ჩაიშალა სამეგრელოს მიმართ და სამეგრელო ვერ

ჩამოაშორეს ქართველი ერის ერთიან სხეულს. თავისი უდიდესი წვლილი ამ წმიდა საქმეში შეიტანეს სამეგრელოს საეკლესიო კრებებმა, ამ კრებათა წმიდა მამებმა, რომელთაც დაიცვეს ათასწლიანი ტრადიციები, ეროვნული ეკლესია და სარწმუნოება შეუნარჩუნეს ღვთიმსშობლის წილხვედრ ერს.

ეპისკოპოსი ყოვლადსამღვდლო ალექსანდრე ოქროპირიძე 80-იანი წლებიდან თავდადებით ქომაგობდა ქართულ ენას პეტერბურგელ და სხვა რუს დიდმოხელეთა წინაშე, საკუთარი ხარჯით გამოსცა იმ დროისათვის უაღრესად საჭირო წიგნები – სულხან-საბა ორბელიანის „ქართული ლექსიკონი“ და ანტონ კათალიკოსის „მზა-მეტყველება“, ამბროსი ნეკრესელის „სიტყვანი და მოძღვრებანი“, დაიცვა შიო-მღვიმის მონასტერი გარუსებისაგან, სათავეში ჩაუდგა მის აღდგენა-გამშვენებას, გამოსცა მისი ისტორიული საბუთები, იღვწოდა სამეგრელოს სამრევლო სკოლებში ქართული ენის უფლებათა დაცვისათვის, ამიტომაც იგი გურია-სამეგრელოს ეპოსკოპოსობიდან გადააყენეს და მის ნაცვლად დანიშნეს ქართველი რენეგატი ეპისკოპოსი და „ფსიქოპათოლოგიურად ყველაფერი ქართულის მტერი“ დიმიტრი აბაშიძე⁴⁴. იგი ხელისუფლებას თხოვდა ქართული ენა აეკრძალა არა მარტო სამეგრელოში, არამედ მთელი საქართველოს საეკლესიო სკოლებში. თითქოსდა ქართული ლიტერატურა სავსე იყო ღვთსმგმობელი და სეპარატისტული აზრებით. ეს მოხდა XX ს. დასაწყისში, მაგრამ სამეგრელოში აღნიშნული პროცესი დაიწყო სასწავლო ოლქის უფროსის იანოვსკის დროს XIX ს. ბოლო ათწლეულებში. იანოვსკის სურვილი ქართული ენის ამოგდების შესახებ სასწავლო პროცესიდან პედაგოგიური დასაბუთებით სასტიკად გააკრიტიკეს ქართველმა მოღვაწეებმა, ახლა მან ხელზე დაიხვია ის გარემოება, რომ სალაპარაკო სვანური და მეგრული ენები განსხვავდებოდნენ ლიტერატურული ქართულისაგან და გადაწყვიტა ქართული ენის მთლიანად განდევნა სამეგრელოსა და სვანეთის სკოლებიდან. ამ მიზნისათვის მან გამოიყენა რუსეთში ხელისუფალთა დაკვეთით გამოცემული წიგნი, რომელშიც დასაბუთებული იყო, რომ მეგრული იყო არა დიალექტი ქართული ენისა, არამედ თავისთავადი ენა. იქამდე, უძველესი დროიდან ქართველობა მიიჩნევდა, რომ საქართველოში არსებული

ეთნოჯგუფების სალაპარაკო ენები იყვნენ დიალექტები ერთიანი ქართული ენისა, წარმოქმნილი დროთა ვითარებაში მტერთა შემოსევითა და ისტორიულ კატაკლიზმათა გამო, ერთიანი ქართული ენის დაშლა-დანაწევრების შედეგად, ე.ი. იმერული, კახური, მესხური, ფშაური, ხევსურული, სვანური, მეგრული, გურული და სხვა სალაპარაკო კილოები მიიჩნეოდნენ ერთიანი ქართული ენის დიალექტებად ან კილოკავებად, ამიტომაც წერდა ვახუშტი ვთქვით მეგრელთა შესახებ: „აქვსთ თვისიცა ენა, გარნა წამხდარი ქართულივე“, ასეთივე აზრისა იყო სულხან-საბა ორბელიანიც სიტყვა „ჟღურტულის“ განმარტების დროს იგი ამბობს - „ჟღურტული არის მეგრელთა მრუდი ლაპარაკი“.

XIX ს. ბოლოსა და XX ს. დასაწყისში რუსულ მეცნიერებაში „განსწავლულმა“ პირებმა „მეცნიერული“ კვლევებით იწყეს მტკიცება, რომ ძველი (ე.ი. უსწავლელი) ქართველები არასწორნი იყვნენ მეგრული კილოს იგივე ქართულად მიჩნევის გამო (называя его искаженным грузинским) და რომ მეგრული თავისთავადი ენაა. ი. გოგებაშვილმა მათ უპასუხა: „მეგრელთა ტომი ქართულ ენას ყოველთვის თვლიდა თავის ძირითად მშობლურ ენად (დედაენად), ხოლო თავის ადგილობრივ დიალექტს, როგორც მშობლიურ კილოს“.

იაკობ გოგებაშვილის დაკვირვებით, ისტორიულ წარსულში სამეგრელო, როგორც სხვა კუთხეები, ხშირად დამოუკიდებლად არსებობდა, ასეთ პირობებშიც კი იგი ყოველთვის წარმოადგენდა ზოგადქართული კულტურის, მწერლობის, ლიტერატურის უძველეს ცენტრს, იმის გამო, რომ თვით სამეგრელოშივე საუკუნეთა მანძილზე ქართული ენა დედაენად მიაჩნდათ, მეგრული კი მის ერთ-ერთ კილოდ. იგი წერდა: „მეგრელებს ადვილად შეეძლოთ ლიტერატურულად განცალკევებულიყვნენ, რადგან მათი სამშობლო ძალიან ხშირად სარგებლობდა პოლიტიკური დამოუკიდებლობით და საკუთარ ბედს თვითონვე განაგებდა. მეტიც, ასე თუ ისე განათლებული მეგრელები ყოველთვის შესანიშნავად ფლობდნენ ქართულ სალიტერატურო ენას, ამ მხრივ ხშირად კიდევ სჯობნიდნენ ქართულ ტომთა წარმომადგენლებს“.

საერთოდ, სამეგრელოში, ისევე როგორც მთელ საქართველოში, ზედა ფენა, ანუ აზნაურები (მეგრულად ზინოსქუა – აზნაურიმ-

ვილები) დაბალი ფენისაგან „მარგალებისაგან“ თავის თავს მიჯნავდნენ სხვადასხვა საშუალებებით, სალაპარაკო ენითაც კი. ზინოსქუების საოჯახო, სასაუბრო ენა, ისე როგორც სამეგრელოს სასულიერო წოდების ენა, იყო დახვეწილი (ე.ი. სალიტერატურო) ქართული ენა, ხოლო გლეხების ენა მიაჩნდათ ამ სალიტერატურო ქართული ენის დაუხვეწავ, სოციალურ სამეტყველო ფორმად. ამიტომაც რუსეთამდელ სამეგრელოში გლეხების „მარგალების“ ენა – არასოდეს არ მიუჩნევიან მთელი სამეგრელოს სასაუბრო ანდა სალიტერატურო ენად. აქ, როგორც ითქვა და როგორც მიუთითებს უძლიდრესი ეპიგრაფიკული მასალა, სხვა მრავალ ღოკუმენტებთან ერთად სახალხო, საქვეყნო ენას ქართული ენა წარმოადგენდა, თუმცა კი ადმინისტრაციულად, როგორც გოგებაშვილიც აღნიშნავს, სამეგრელო ხშირად თავისთავადობით სარგებლობდა, მსგავსად საქართველოს სხვა ფეოდალური სამთავროებისა.

რუსეთის გაბატონების შემდეგ სამეგრელოს თავადაზნაურობა ჩამოაცალეს საქვეყნო (სამეგრელოს) მმართველობას. ამიტომაც, სასულიერო წოდება იქცა სამეგრელოში საერთო-სახალხო, ანუ ქართული ენის მტვირთველად, ეკლესიებში ძველებურადვე ქართულ ენაზე იყო გაჩაღებული წირვა-ლოცვა, ამ მიზეზთა გამო რუსულმა ხელისუფლებამ გადაწყვიტა როგორმე სამეგრელოს ეკლესიებიდან გაეძევიებინა ქართული. რუსეთის სახალხო განათლების სამინისტროსადმი დაქვემდებარებულმა კავკასიის სასწავლო ოლქის მზრუნველმა იანოვსკიმ გადაწყვიტა სრული გამოდევნა სამეგრელოსა და სვანეთის სკოლებიდან ქართული ენის, ანბანისა და მწიგნობრობისა. დასავლეთ საქართველოს თავადაზნაურობა დაადგა ქართული ენის დაცვის გზას და აირჩია წინამძღოლად (1885-86) დიმიტრი ყიფიანი. მან წამოიწყო ბრძოლა იანოვსკის წინააღმდეგ. ეს გამწვავებული ბრძოლა შეწყდა პეტერბურგის ჩარევის შემდეგ. იმპერატორის სახელით ყიფიანს შენიშვნა გამოუცხადეს. ს. კაკაბაძე წერს: „ამ დროს საკმაოდ ბლომად იყვნენ თბილისის სემინარიიდან არა კეთილ-საიმედო მიზეზით დათხოვნილი ქართველი ახალგაზრდანი. მათ შორის იყვნენ ნაროდნიკული იდეებით განმსჭვალულნი პირნიც. მათში გაჩნდა აზრი მოეკლათ მზრუნველი იანოვსკი, ეგზარქოსი პავლე ანდა თბილისის სემინარიის რექტორი

- დეკანოზი ჩუღეცკი. პირველი ორის მოკვლა არ მოესწრო ან არ მოხერხდა. როდესაც იმავე წრის მონაწილემ ახალგაზრდა იოსებ ლალიაშვილმა ხანჯლით მოკლა სემინარიის რექტორი ჩუღეცკი (1886 წლის მაისში). მოკლული ჩუღეცკის გასვენებაზე თბილისის სიონის ტაძარში ეგზარქოსმა პავლემ მთავარმართებლის და მალალ მდგომარეობის პირთა თანდასწრებით თქვა სიტყვა, რომელშიც წყევლით მოიხსენია ის წრე-გარემო, საიდანაც ჩნდება ლალიაშვილისთანა ადამიანებიო. სიტყვა, მაშინ არსებული დაძაბული მდგომარეობის გამო, გაგებულ იქნა, როგორც ქართველი ხალხის მიმართ წარმოთქმული წყევლა. ქართველობა თბილისში და ყველგან მოიცვა მითქმა-მოთქმამ. დიმიტრი ყიფიანმა მოსწერა წყრომით სავესე წერილი ექზარქოს პავლეს და მოთხოვა მას, როგორც ქართველი ხალხის დამაწყევარს, საქართველოდან წასვლა⁴⁵. ხელისუფლების მიერ ყიფიანის აზრი ჩაითვალა ცილისწამებად. იგი იმპერატორ ალექსანდრე III-ის განკარგულებით გადაყენებული იქნა ქუთაისის გუბერნიის თავადაზნაურთა წინამძღოლის თანამდებობიდან და გადასახლებულ იქნა სტავროპოლში (1886 წ. ოქტომბერი), სადაც მძარცველებმა მოკლეს ერთი წლის შემდეგ. 1897 წლის 8 ნოემბერს დაკრძალეს თბილისში, მამადავითზე, დიდად პატივცემული ქართველთა მიერ. მიუხედავად ასეთი მსხვერპლისა, ხელისუფლებას არ შეუწყვეტია სამეგრელოში ქართული ენის წინააღმდეგ ბრძოლა, თუმცა რამდენადმე შენელებულად, ფრთხილად. ახლა ამჯობინეს ამ საქმის ინიციატორად ადგილობრივი მკვიდრები წარმოეჩინათ. ასეთი იყო ყალბი საბუთების შედგენაში დახელოვებული ვინმე აშორდია, რომელმაც 1889 წელს რუსული ანბანის მიხედვით „შეთხზა“ მეგრული ანბანი, ხოლო ეპისკოპოს დიმიტრი აბაშიძის დარად რენეგატი ქართველი ცუდი სახელის მქონე ზოგიერთ სამღვდელო პირებს მეგრულად ათარგმნინებდა ქრისტიანული ღვთისმსახურების ტექსტებს (1888 წ.). ამ წამოწყების გამო გაზ. „ივერია“ 1889 წლის დასაწყისში წერდა: „...ამ მამათ ოღონდ თავიანთი ფარული აზრი საქმედ აქციონ და ამას კი არ დაეძებენ, რომ ერის რელიგიურ გრძნობას შელახავენ და შებლაღავენ. ამ ოციოდე წლის წინად მთარგმნელთა გუნდმა კიდე-

ვაც გადაიღო მეგრულზე წირვა-ლოცვა, მაგრამ როდესაც ეკლესიაში გაისმა „ჭკვიანურო-გენიმოდირთო“ ხალხმა იგრიალა და ლანძღვა ვინებით გამოვარდა ეკლესიიდან“⁴⁶.

ს. კაკაბაძე წერს, რომ „თვით მეგრელების დიდი უმეტესობა მთავრობის ამ პოლიტიკის წინააღმდეგი იყო. მართლაც, იმავე წლის აპრილში, დაბა ახალსენაკში, სამეგრელოს სამღვდელოების კრებამ უარყო მეგრულად წირვა-ლოცვის შემოღება ეკლესიებში და სასულიერო მთავრობის საყურადღებოდ აღნიშნა თავის დადგენილებაში, რომ მეგრულად წირვა-ლოცვის დაწესება გამოიწვევს ხალხში მწვალებლობასო. ასეთ დადგენილებათა გამო მეგრული წირვა-ლოცვის საკითხი სამეგრელოს ეკლესიებში დასაწყისშივე ჩაიშალა. მეგრული წირვა-ლოცვის გაგონებაც კი ხალხს არ უნდოდა. დამახასიათებელია, მაგალითად, ასეთი ფაქტი, 1911 წელს სოფელ წალენჯიხაში მღვდელმა კალანდიამ ქართულად შესრულებულ წირვაში გაურია რამდენიმე ასამაღლებელი მეგრულად, რამაც აღაშფოთა იქ დამსწრენი. წირვის გათავებისთანავე ხალხმა სცემა მღვდელი, იმდენად სასტიკად, რომ ცემაში მონაწილეთა გამოსარკვევად ხელისუფლების მიერ გაგზავნილი იქნა ზუგდიდის მაზრის გამოძიებელი“⁴⁷.

ამის მიუხედავად, მთავრობა მაინც ცდილობდა სამეგრელოს სკოლებიდან ქართულის გამოძევებას. 1887 წელს შეეცადნენ ახალსენაკის სათავადაზნაურო სკოლაში ქართულის ნაცვლად მეგრულის შემოღებას, რაც ვერ შეძლეს. 1892 წელს გამოსცეს რუსული ენის სახელმძღვანელო „მეგრული სკოლებისათვის“, 1899 წელს თბილისში გამოსცეს რუსული ანბანის საფუძველზე შექმნილი მეგრული საკითხავი წიგნი, 1902 წელს საეგზარქოსოს საეკლესიო სკოლების მეთვალყურედ დეკანოზმა ვოსტოროვმა შეიმუშავა გეგმა, რომლის მიხედვით ქართული ენა სამეგრელოს საეკლესიო-სამრევლო სკოლებიდან მთლიანად უნდა განდევნილიყო. ამ გეგმის შესრულება დაევალა გურია-სამეგრელოს საეპისკოპოსო საბჭოს. საბჭომ უარი განაცხადა, ამიტომაც გადააყენეს თანამდებობიდან გურია-სამეგრელოს ეპისკოპოსი ალექსანდრე, რომლის ნაცვლად, როგორც ითქვა, დანიშნეს „რწენეგატი ეპისკოპოსი დიმიტრი აბაშიძე“⁴⁸.

მან ძალიან მოიწადინა ქართული ენის აკრძალვა, პეტერბურგშიც გააგზავნა მოთხოვნა ამ საკითხზე, მაგრამ მის მონდომებას წინ აღუდგა სამეგრელოს საზოგადოება. „ხსენებული სასწავლებლის ქართველი (მეგრელი) მოსწავლეები გადაჭრით ამ დადგენილების წინააღმდეგ წავიდნენ. სამეგრელოს თავადაზნაურობამ გააგზავნა პეტერბურგში სინოდის ობერ-პროკურორთან ლ. პობედონოსცევთან ვრცელი მოხსენება, რომ ქართული ენა არის თავიდანვე საერთო მწიგნობრული ენა ყველა ქართველისათვის, მეგრელების ჩათვლით და თხოულობდნენ საეკლესიო სკოლებში წინანდელი მდგომარეობის დატოვებას და მეგრელების დაცვას იმ პირობაზე, რომელთაც უნდათ, რომ ჩვენ, მეგრელებს, წავგართვან ჩვენი მშობლიური ქართული ენაო (23 ივლისი, 1904 წ.). მას ხელს აწერდა 113 მეგრელი თავადაზნაური. პასუხის მიღებამდე გაიფიცნენ სამეგრელოს სკოლების მოსწავლეები, რომლებიც მოითხოვდნენ ქართული ენის სწავლების შემოღებას. „გაფიცვა იმდენად სერიოზული იყო, რომ სამეგრელოში იძულებული გახდა ჩასულიყო ქუთაისის გენერალ-გუბერნატორი“⁴⁸.

საბოლოოდ, როგორც ს. კაკაბაძე წერს, „დიმიტრი ყიფიანის ბრძოლას არ ჩაუვლია უშედეგოდ, მთავრობამ შეანელა, ხოლო 1905 წლის რევოლუციის შემდეგ სავსებით უკუაგლო დანარჩენი ქართველებისაგან მეგრელების გათიშვის პოლიტიკა. ქართველი ხალხის ისტორიული მთლიანობა კიდევ უფრო განმტკიცდა“⁴⁹.

(შენიშვნა: ნუმერაცია იხილეთ მიტროპოლიტ ანანია ჯაფარიძის წიგნში „საქართველოს საეკლესიო კრებები“, III, 2003)

კულტურა და ეროვნული მისია

(სიტყვა, წარმოთქმული კონფერენციაზე „ეროვნული და სარწმუნოებრივი იდენტობა“, 4.10.2004)

თქვენო უწმიდესობავ და უნეტარესობავ,

ბატონებო, ღვთის უდიდესი მადლით, ქართველ ერს დღეს-დღეობით გააჩნია თავისი ეროვნული სახელმწიფო. ეს მოვლენა ჭეშმარიტად უზენაესის უდიდესი მოწყალეობაა. როგორც ცნობილია, ჩვენმა ერმა თავისი ერთიანი სახელმწიფოებრიობა დაკარგა XV საუკუნის ბოლოს. 500 წლის მანძილზე ჩვენ ფაქტიურად არ გავაჩნდა ერთიანი ეროვნული სახლი. ჯერ საქართველო დაიყო პატარ-პატარა, ერთმანეთისაგან დამოუკიდებელ რეგიონალურ სახელმწიფოებრივ ერთეულებად – ქართლის, კახეთის, იმერეთის სამეფოებად, კიდევ უფრო მცირე რეგიონალურ სამთავროებად, რომელნიც თითქმის სამასი წლის განმავლობაში ებრძოდნენ არა მარტო მტერს, არამედ ერთმანეთსაც. საბოლოოდ დაშლილ-დანაწევრებული ქვეყანა მეზობელმა იმპერიებმა ერთმანეთს შორის გაინაწილეს. უკანასკნელი ორასი წელი საქართველო რუსეთის იმპერიის ნაწილი იყო. ამ დროს შეირყა ეროვნული ცნობიერება, ჩამოყალიბდა კუთხურობა. ქართველებმა იცოდნენ, რომ ყველა უბედურების სათავე იყო ქვეყნის დანაწილება რეგიონებად, თითქმის 500 წელი იბრძოდნენ საქართველოს გაერთიანებისთვის, მაგრამ ვერ შეძლეს.

და აი, ჩვენმა თაობამ უფლისაგან მოიპოვა ეს უდიდესი საბოძვარი, ახლა 500-წლოვანი ნატვრა წინა თაობებისა და გვაქვს ეროვნული სახელმწიფო, რომლის ტერიტორიულ-ადმინისტრაციული მოწყობის პროცესი ამჟამად მიმდინარეობს.

საქართველო, ვითარცა დამოუკიდებელი სახელმწიფო, ჩაერთო მსოფლიოს მიმდინარე პროცესებში. დღევანდელ მსოფლიოში გლობალიზაცია წარმოადგენს ფაქტს. თანამედროვე ცივილიზაცია, რომელსაც ევროპული ცივილიზაცია უდევს საფუძვლად, მიისწრაფის ტექნოლოგიური საშუალებებით მსოფლიოს ინტეგრაციისაკენ. გლობალიზაციის პროცესი მოიცავს როგორც ღიდ, ასევე მცირე სახელმწიფოებსა და კულ-

ტურებს. ის საფრთხეს უქმნის ეროვნულ იდენტობას, ერების კულტურულ და ცნობად კავშირს თავის ისტორიულ ფესვებთან. მსოფლიოს თვით უძლიერესი ერებიც კი ემზადებოდნენ, რათა ღირსეულად დახვედროდნენ გლობალურ პროცესს, ისე ჩართულიყვნენ მასში, რომ მიეღოთ სარგებელი და ამასთანავე არ დაეკარგათ კავშირი ეროვნულ კულტურასთან და იდენტობასთან. ეს, მართლაც, დიდებულად შეძლეს იაპონელებმა, ჩინელებმა, თურქებმა, მსოფლიოს სხვა ერებმა. მცირე კულტურის ხალხებმა კი ვერ გაუძლეს ამ პროცესს. აფრიკისა თუ აზიის ზოგიერთ ქვეყანაში სახელმწიფო ენა არის არა მშობლიური, არამედ უცხო ენა – ინგლისური თუ ფრანგული. ამიტომაცაა, რომ მათ ვერც კულტურის შენარჩუნება შეძლეს და სხვა ცივილიზაციის ნაწილად იქცნენ. როგორ უნდა შევხვდეთ ჩვენ ქართველები ამ გარდაუვალ პროცესს – ერთიანი კულტურით, უნიტარული სახელმწიფოებრიობით თუ რეგიონებად დაყოფილი ქვეყნით?

ამჟამინდელ მსოფლიოში მიმდინარეობს თანამედროვე ერების ჩამოყალიბების გამაღებელი პროცესი. ჩემი თაობის თვალწინ ასობით ახალი სახელმწიფო ჩამოყალიბდა. XX ს-ის 50–60-იანი წლებიდან აფრიკასა და აზიაში კოლონიურმა სისტემამ თითქოსდა ელვისებურად ადგილი დაუთმო ახალ სახელმწიფოებს, თანამონაწილენი ვართ რუსეთის საბჭოთა იმპერიის დაშლისა სხვადასხვა სახელმწიფოებად. დედამიწაზე მშვიდობისა და სტაბილურობისათვის თანამედროვე მსოფლიოს სახელმწიფო სამართალი აღიარებს ასეთ პრინციპს: „ერთი ერი – ერთი სახელმწიფო“. რას ნიშნავს ეს? ქვეყნის დომინანტმა ერმა უნდა შეძლოს თავისი ენა და კულტურა განავრცოს მთელ სახელმწიფოში, მისცეს მის საზღვრებში მცხოვრებ სხვადასხვა ეთნოსებს თავისი კულტურული იერსახე, საბოლოოდ კი ჩამოაყალიბოს ისინი ქვეყნის ერთეულ მოქალაქეებად. სახელმწიფო იმ ხალხისა, რომელიც ერად ვერ აყალიბებს თავისი ქვეყნის მოსახლეობას, არა აქვს უნარი მოქალაქეთა ერთობად გარდაქმნას ქვეყნის სხვადასხვა წარმოშობისა თუ კონფესიის პირი, ანდა არ შეუძლია იყოს მაკონსოლიდირებელი ძალა თავის ქვეყანაში მცხოვრები სხვადასხვა ეთნიკური ჯგუფებისა, იშლება ნაწილებად, სხვადასხვა ტერიტორიებად და სახელმწიფოებად. ამიტომაც შესაბამის ლიტერატურაში

ზოგჯერ ისმის კითხვები, მაგალითად, რა ელის ირანს, თუ სპარსი ხალხი ერთიან ერად ვერ ჩამოაყალიბებს ირანში მცხოვრებ არასპარს მილიონობით მოქალაქეს? მსგავსადვე ფიქრობენ ერაყისა და სხვა სახელმწიფოთა შესახებაც, სადაც ძირითადად ხალხმა ვერ შეძლო ერთიან ერად გადაექცია ქვეყნის ყველა მცხოვრები. ასეთივე თვალსაზრისი ზოგჯერ გამოითქმის რუსეთის მიმართაც. ამ საშინი ზონიდან თურქეთი XX ს-ის 20-იანი წლებიდან გამოიყვანა ქემალ ათათურქის რეფორმამ და სახელმწიფო პოლიტიკამ, რომელმაც შეძლო ყოფილი ოსმალეთის სხვადასხვა ეთნიკური წარმოშობის და კონფესიის ადამიანი გადაექცია ერთიანი თურქეთის მოქალაქეებად, თურქული ენითა და კულტურით. თურქმა ხალხმა XX ს-ში შეძლო თურქი ერის ჩამოყალიბება, ანუ სხვადასხვა ეთნოჯგუფებისა და კონფესიის მოსახლეობის ერთიან ერად (ეროვნულ ერთობად), ნაციად გადაქცევა.

როგორც ითქვა, იმ სახელმწიფოთა საზღვრებს შიგნით, რომელიც ცნო მსოფლიო თანამეგობრობამ, მიმდინარეობს თვისობრივად ახალი ერების ჩამოყალიბება. მაგალითად, ინდონეზია ისტორიულად დასახლებულია სხვადასხვაენოვანი, სხვადასხვა წარმოშობის უამრავი ტომით, რომელნიც ამჟამად ახალ ინდონეზიელ ერად ყალიბდება ერთი ენითა და ერთი კულტურით. მსოფლიოში ათობით ასეთი ახალი ერის სახელმწიფო ყალიბდება.

უფალმა ღმერთმა ინება კაცობრიობა აეშენებინა ერებისა და სახელმწიფოების სახით, ისტორიულად ცივილიზებული ღედამიწა მუდამ სახელმწიფოებად იყო დაყოფილი, სახელმწიფოებს ერები ქმნიდნენ და, როგორც ითქვა, კაცობრიობის მთელი ისტორია ერებისა და სახელმწიფოების ისტორიაა, რომელსაც მათი ურთიერთობანი ქმნის. აქედანაც ჩანს, რომ ერები და სახელმწიფოები ღვთის ნებითაა შექმნილი, სხვაგვარად რომ ვთქვათ, ერი-სახელმწიფოები კარგი მასალაა კაცობრიობის დიადი მშენებლის ხელში, აქედან ალბათ გამოდინარეობს კიდევ ერებისა და სახელმწიფოების მისია. მაგალითად, ბერძენი ხალხი მიიჩნევს, რომ მან თანამედროვე კაცობრიობის კულტურასა და ცივილიზაციას დაუღო საფუძველი, ევროპელი ერები თავიანთ მისიად მიიჩნევენ – უფრო კულტურული და სამართლიანი იყოს

მსოფლიო. სხვა ერებს თავიანთ მისიად მიაჩნიათ იზრუნონ ადამიანის უფლებების დასაცავად მთელ მსოფლიოში. რა მისია აქვს ამჟამად ქართველ ერს? რა მისია უნდა ჰქონდეს ხალხს, რომელმაც 200-წლიანი კოლონიური ჩაგვრის უღელი გადაიგდო და ამის გამო ჯერჯერობით ძალზე სუსტი სახელმწიფო აქვს? ამ კითხვის პასუხი ალბათ ასეთი შეიძლება იყოს – ქართველი ერის უპირველესი მისია ამჟამად არის განამტკიცოს თავისი სახელმწიფო, რისთვისაც საჭიროა, რომ იგი ჩამოყალიბდეს ვითარცა თანამედროვე ერი-ნაცია. მან უნდა შეძლოს მსოფლიო თანამეგობრობის მიერ აღიარებული საქართველოს საზღვრებს შიგნით მცხოვრები სხვადასხვა ეთნიკური წარმოშობისა და კონფესიის მოსახლეობის საქართველოს მოქალაქეებად, ანუ ერთად ჩამოყალიბება. თანამედროვე ერთად ჩამოყალიბების შემდეგ კი, როცა ის უკვე მიიღებს თავის სახეს, უფალი ღმერთი მას, ისევე როგორც სხვა ერებს, გამოიყენებს მსოფლიოს ცივილიზაციის მშენებლობის დიად საქმეში. იქამდე კი, როგორც ითქვა, თანამედროვე ერთად, ნაციად ჩამოყალიბება უნდა იყოს საყოველთაო საზრუნავი. ისმის კითხვა, არსებობს თუ არა საშუალებანი ამისა? დიახ, თანამედროვე მსოფლიოს სახელმწიფოთა გამოცდილების მსგავსად ორი უმთავრესი მოთხოვნილების შესრულებაა საჭირო. ესენია:

1. ქართველი ხალხის შიდა კონსოლიდაციის დაჩქარება,
2. საქართველოში მცხოვრები სხვადასხვა ეთნიკური ჯგუფების

ინტეგრაცია ერთიან სახელმწიფოში.

ჩვენს მეზობელ თურქეთში XX ს-ის დასაწყისში თურქთა ეროვნული კონსოლიდაციის დასაჩქარებლად იღვწოდა თურქ ინტელიგენტთა საზოგადოება. მათ დაამკვიდრეს თურქულ საზოგადოებაში თანამედროვე ერის ცნება. მალე ეს საზოგადოება გადაიქცა თურქეთის მმართველ პარტიად, რომლის წესდების თანახმად გარკვეული განსხვავებაა იმ ერებს შორის, რომელნიც წარსულში არსებობდნენ და თანამედროვე ერებს შორის. თანამედროვე ერების ჩამოყალიბების პროცესი იწყება ქვეყნის ფეოდალური დანაწევრების დაძლევის, ერთიანი ცენტრალიზებული, ნაციონალური სახელმწიფოს ჩამოყალიბებით, ერთიანი საერთო შიდაეკონომიკური ბაზრის შექმნითა და შიდაეთნიკური საზღვრის მოშლით. ყოველივე ეს ეთნოჯგუფებსა და ეროვნებებს ერთიან ერთად

ჰკრავს (ო. გიგინეიშვილი. ნაციონალიზმის ქემალისტური დებულება, კრებულში „მასობელი აღმოსავლეთის ქვეყნების ახალი და უახლესი ისტორია“, თბ. 1983, გვ. 145-146). ო. გიგინეიშვილი აღნიშნავს: „თურქეთში ნაციონალიზმის დებულება გულისხმობს ეროვნული სახელმწიფოს შექმნას, რომლის საფუძველი იქნება თურქი ერი, სწორედ ამ პრინციპით „ერთი ერი – ერთი სახელმწიფო“ იქმნებოდნენ თანამედროვე საფრანგეთი, გერმანია, იტალია, ჰოლანდია, ესპანეთი და სხვა. ეს არ უნდა გავიგოთ ისე, რომ ევროპის სახელმწიფოები, რომლებსაც ეროვნულ სახელმწიფოებს უწოდებენ, მართლაც ერთ-ერთი არიან“ (იქვე, გვ.146).

ევროპის სახელმწიფოების მოწყობის სისტემის შესაბამისად თურქეთში რეფორმების გატარებამ საფუძველი შეუქმნა თურქეთის სახელმწიფოს დაარსებას და თურქი ხალხის სახელმწიფოებრივ კონსოლიდაციას. მსგავსადვე მოხდა XIX ს. ბოლოსა და XX ს. დასაწყისში სახელმწიფოებრივი კონსოლიდაცია ბულგარელებისა, რუმინელებისა, ბერძნებისა და სხვა ხალხებისა.

ამ კუთხით თუ შევხედავთ, სამწუხაროდ, საქართველო (აღბათ ჯერჯერობით) უფრო ემსგავსება კონგლომერატს კონფესიურად, კულტურულად, ლინგვისტურად და რაც მთავარია, ეთნიკურად ერთმანეთისაგან დამორეული მოსახლეობისა. აი, სწორედ ამ ხალხების გადაქცევა საჭირო თანამედროვე ერთიან ერად, ისევე როგორც ეს მოახერხეს ჩვენმა მეზობელმა სახელმწიფოებმა.

საქართველოში მცხოვრები სხვადასხვა ხალხების ინტეგრაცია არ გულისხმობს იმას, რომ ვთქვათ, მაგალითად, აზერბაიჯანელები ქართველ ეთნიკურ ჯგუფად გადაიქცევიან, არამედ იმას, რომ ისინი შეინარჩუნებენ შიდაეთნიკურ თავისთავადობას, მაგრამ საქართველოს თანამედროვე ერის ნაწილად იქცევიან ქართული ენის ცოდნით, საქართველოს საკუთარ სახელმწიფოდ აღიარებით, მისი კულტურის მატარებლობით, მის სრულფასოვან მოქალაქეებად გადაქცევით.

რა უშლის ხელს საქართველოს ხალხების ინტეგრაციას? – ერთიანი კულტურის არარსებობა. კულტურა ხალხთა გამაერთიანებელი უდიდესი ძალაა, საფუძველია ერთობისა. სახელმწიფოებრიობასთან, საერთო მოქალაქეობასა და სამართალთან ერთად საერთო

ქართულმა კულტურამ უნდა შექმნას სამომავლოდ საქართველოს ერის იერსახე და მისი მთლიანობის ნიშნად იქცეს. საქართველოს ნაციას უნდა ჰქონდეს კულტურული ერთობის განცდა.

ძველად, XIX ს-მდე, ქართული კულტურა აერთიანებდა საქართველოში მცხოვრებ სხვადასხვა ეთნიკური წარმოშობის ხალხებს. გრიგოლ რობაქიძე თავის „გველის პერანგში“ ასეთ ამბავს აღწერს. სპარსეთში, ერთ-ერთ ბაღში ქეფია, ქართველების სუფრასთან ახლოს სომხებს აქვთ სუფრა გაშლილი, სომხები ქართულად საუბრობენ, ადღევრძელებენ თამარსა და დავით აღმაშენებელს, ამბობენ „ჩვენი თამარი“, „ჩვენი მეფე დავითი“, საქართველოს აღიძებენ. ეს კი იქვე მოქეიფე ქართველებს უკვირთ. ნ. მარის სიტყვითაც, XIX ს-მდე, რუსეთის მიერ საქართველოს დაპყრობამდე, ქართული ენა იყო კავკასიის ხალხებისათვის ერთაშორისი ურთიერთობის ენა. ქართული ენით ესაუბრობოდნენ ერთმანეთს დაღესტნელი დიდოელები და ჭარ-ბელაქნელი (აზერბაიჯანელი) ლეკები, ქართული ენა იცოდნენ ჩეჩენი და ადიღეელი ხალხების დიდებულებმა, საქართველოში მცხოვრები მუსულმანების შესაბამისმა ფენებმა.

სამწუხაროდ, რუსთა 200-წლიანი ბატონობის შედეგად, ამჟამად ქართულმა ენამ და ქართულმა კულტურამ საქართველოშივე დაკარგა ერთაშორისი ურთიერთობის ფუნქცია.

ფაქტიურად საქართველოში ამჟამად არსებობს რამდენიმე ტოლხარისხოვანი კულტურა. ესაა: ქართული, რუსული, სომხური და სხვა ეთნოსების კულტურები. ყველა ისინი, რუსულის გარდა, თავის ეთნოჯგუფებში არსებულ ჩაკეტილ სისტემებს წარმოადგენენ. მხოლოდ რუსული კულტურა აერთიანებს საქართველოში არსებულ სხვადასხვა კულტურებს. მამასადაძე, ქართული კულტურა კი არ ფარავს სრულიად საქართველოს, არამედ უცხო, სხვა ერის კულტურა, როგორც ითქვა, ესაა რუსული კულტურა. შესაბამისად რუსული ენა საქართველოში წარმოადგენს ერთაშორისი ურთიერთობების საშუალებას. ესაა ეროვნული ტრაგედია, რომელიც ამჟამად ერთ-ერთი უდიდესი შემფერხებელი მიზეზია საქართველოს ხალხების ინტეგრაციისა ერთიან ერ-სახელმწიფოდ (სამწუხაროდ ამ ტრაგედიის განცდა თითქმის არა აქვს ჩვენს საზოგადოებას).

აი, როგორ გადაჭრეს მსგავსი ვითარება ჩვენმა მეზობლებმა. ქემალ ათათურქის და რეფორმატორების მიზანი იყო მოეშორებინათ ოსმალეთის იმპერიული მემკვიდრეობა, რომელიც ხელს უშლიდა თურქეთში მცხოვრები ტომებისა და ხალხების ერთიან ერაღ კონსოლიდაციას. ამიტომაც მათ თავდაპირველად არა ეკონომიკასა და მრეწველობას მიაპყრეს ყურადღება, არამედ კონსოლიდაციის უპირველეს იარაღს – ენას, კულტურას, ნაციონალიზმს. ო. გიგინეიშვილი წერს: „ოსმალური ენა, ყოფილი იმპერიის, ანუ მმართველი ზედაფენის ენა, განსხვავდებოდა ეროვნული თურქული ენისაგან. ამიტომაც რეფორმატორებმა ყურადღება მიაპყრეს თურქულ ენას, მის განვითარებასა და სახელმწიფოში გავრცელებას, რათა „თურქულ ენას მინიჭებოდა პრიორიტეტი ძველი იმპერიის ენასთან შედარებით“. რეფორმატორთა მიერ ოსმალეთის იმპერია განიხილებოდა, ვითარცა კოსმოპოლიტური (არაეროვნული) სახელმწიფო. ახალ თურქეთში თურქული ენა და კულტურა დაუპირისპირდა ძველ იმპერიულს (ოსმალურს). ერთმანეთს დაუპირისპირდა ოსმალური და თურქული ლიტერატურა, ოსმალური და თურქული მუსიკა, ოსმალური და თურქული მორალი. ფილოსოფია, ეკონომიკური დოქტრინები, ყველაფერი ოსმალური გამოცხადდა კოსმოპოლიტურად, თურქული – ეროვნულად, ნაციონალურად. ასე ყალიბდებოდა თანდათანობით ეროვნულისა და ნაციონალურის გაგება“ (ო. გიგინეიშვილი, დასახ. ნაშრ. გვ.149). რისთვის იყო ეს ყველაფერი საჭირო? თურქი ნაციის ჩამოსაყალიბებლად, რათა ის გამკლავებოდა მსოფლიოში მიმდინარე გლობალიზაციის პროცესს. როგორც ო. გიგინეიშვილი წერს „რათა თურქეთს საშუალება მისცემოდა გამკლავებოდა ევროპის მოძალეობას, რომელიც თანამედროვე ცივილიზაციის მეშვეობით გაძლიერდა, თურქეთის წინაშე უპირატესობა მოიპოვა და გადმოვიდა მის წინააღმდეგ“ (იქვე, გვ.148). რა შეიძლება ვისწავლოთ ჩვენი მეზობლის მაგალითით? ჩვენი ქვეყნის გასაძლიერებლად, ჩვენი სახელმწიფოს დასაყრდენის – ქართველი ხალხის კონსოლიდაციის უფრო მაღალ საფეხურზე ასაყვანად საჭიროა წარსულის იმპერიული მემკვიდრეობის დაძლევა, ანუ საქართველოში რუსული კულტურის ქართული კულტურით გადაფარვა აუცილებელი! თურქეთში, როგორც ითქვა, კოსმოპოლიტურად, ე.ი. არაეროვნუ-

ლად მიიჩნეოდა ოსმალეთის იმპერიის ენა, კულტურა, წეს-ჩვეულებები, რომელთაც ებრძოდნენ იმით, რომ დაურიდებლად აძევებდნენ საზოგადოებრივი ურთიერთობების სფეროდან და მათ ნაცვლად აძვიდრებდნენ ეროვნულს. ჩვენში ძველი იმპერიის ენის, ე.ი. რუსულის, მიმართ შესაბამისი მიდგომები უნდა შექმუშავდეს. ზემომოყვანილი დევიზის პერიფრაზა ალბათ ასეთი უნდა იყოს – „ქართულ ენასა და კულტურას საქართველოში პრიორიტეტი უნდა მიენიჭოს რუსულთან შედარებით“, იგულისხმება მთელი საქართველოს მოცვა ქართული კულტურით, ენით, ლიტერატურით, მუსიკით, მორალით, ფილოსოფიით, ეკონომიკური დოქტრინებით. ყველაფერი რუსული უნდა გამოცხადდეს იმპერიულ-კოლონიალურ ნაშთად, რომელიც აფერხებს საქართველოს სხვადასხვა ხალხების ინტეგრაციას. ამით არაფერი განსაკუთრებული არ მოხდება, რადგანაც სწორედ ეს გზა აქვთ არჩეული ჩვენს ყველა მეზობელ ერს. მაგალითად, XIX ს. დასაწყისში რუსეთში ფრანგული ენისა და კულტურის მომხმარებელმა ზედაფენებმა ნაპოლეონის ომების შემდეგ უარყვეს ფრანგული ვითარცა დამპყრობლის ენა და კულტურა, რომლის ადგილი ნაციონალურმა (რუსულმა) დაიჭირა. ქართული ენის გავრცელებას ძველ საქართველოში განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭებოდა. საქართველოდ ის ტერიტორია მიიჩნეოდა, სადაც ქართული ენით აღიდებდნენ უფალს და ქართული ენით ლოცულობდნენ. დღეს მსოფლიოში მსგავსი პრობლემების გადაჭრა დაკისრებული აქვს მასმედიას, მასობრივ კულტურას, ტელევიზიას, განათლების სისტემებს. საყოველთაო განათლება–სკოლები საქართველოში უნდა იყოს ქართულენოვანი, ამის მიღწევა ალბათ ჯერჯერობით ძნელია, მაგრამ ტელეპროგრამები საქართველოში უნდა იყოს მხოლოდ და მხოლოდ ქართულენოვანი. არ შეიძლება სახელმწიფო და ქვეყნის მომცველი კერძო ტელეარხები გადასცემდნენ რუსულენოვან ფილმებსა და პროგრამებს, ეს სხვა ქვეყნებში წარმოუდგენელია. საქართველოს სამხრეთ რეგიონებში – ესაა ქვემო ქართლი, სამცხე-ჯავახეთი და სხვა რეგიონებშიც ტელევიზია ძირითადად რუსულენოვანია, ქართული ენა გაძევებულია რუსული, სომხური და აზერბაიჯანული (თურქული) ენებით. თბილისის თვით I სახელმწიფო არხიც კი – რუსულენოვან ფილმებს აჩვენებს არცთუ

იშვიათად, რაც როგორც ითქვა, სხვა ქვეყნებში წარმოუდგენელია. სხვა სფეროშიც თითქმის ასეთი ვითარებაა, გაიარეთ რუსთაველის პროსპექტზე და თქვენ იხილავთ გასაყიდი წიგნების უწყვეტ თაროებს. მაგრამ აი, საოცრება, ესაა ძირითადად რუსულენოვანი წიგნები, საქართველოს არც ერთი, არც სახელმწიფოებრივი და არც კულტურული ფუნქციები ამას არც კი განიცდიან, იმდენადაა გამსჭვალული რუსული კულტურით საქართველოს საზოგადოებრივი სფერო – რუსული ენისა თუ წიგნების ეს ბატონობა შეუმჩნეველიც კი რჩება. ამის შედეგია ის, რომ არა თუ არაქართული ეთნიკური წარმომავლობის, არამედ თვით ქართველი ბავშვებიც კი საქართველოს ტელევიზიიდან სწავლობენ რუსულ ენას, ითავისებენ რუსულ კულტურას. ამის შედეგად ქართველებისათვის რუსული კულტურა თითქმის მშობლიურად იქცა, რუსული ენისა და კულტურის ათვისების გამო ქართველები რუსეთს თითქმის მშობლიურ ქვეყნად მიიჩნევენ, მიდიან იქ საცხოვრებლად და სამუშაოდ, ადვილად ეგუებიან გარემოს. მილიონი ქართველი რუსეთში ცხოვრობს ან რუსეთზეა საქმიანობით დამოკიდებული, ეს იწვევს მათ სწრაფ ასიმილაციას – გარუსებას, მეორე მხრივ, ქართველის მიერ რუსული კულტურის გათავისებით დაზარალებულ საქართველოს სახელმწიფო. ამის შედეგი იქნება საქართველოს ვითარება არ შემდგარი კულტურის სახელმწიფოს დაშლადანაწილება, რადგანაც ვერ გაავრცელა თავისი ეროვნული კულტურა და ახალ ეპოქაში, თანამედროვე ვითარებაში, ვერ დაიცვა სულიერი ეროვნული ღირებულებები. მართალია, XX საუკუნეში უფალმა აღუდგინა თავისუფლება, მაგრამ თავისი ჯვარი ვერ მიიტანა ბოლომდე, ვერ ჩამოყალიბდა ნაციად და ამით ვერ განდა მკვიდრი ამქვეყნიური მომავალი ღირებისა. უფალმა მოგვცა ჩვენი სახელმწიფო, ეროვნული ეკლესია, უძველესი კულტურა, ენა, ჩვენ მხოლოდ ერთი მოვალეობა დაგვაკისრა – მათი დაცვა, განმტკიცება და განვრცობა.

რეგიონებში ქართული კულტურის განვრცობა და ცენტრალიზებული სახელმწიფოს აღორძინება ჩვენი ხალხის მოვალეობად და ღირსების საქმედ უნდა იქცეს უფლის შემწეობით, ამინ.

შენიშვნა: მოხსენების საფუძველზე კონფერენციამ მიიღო შემდეგი მიმართვა –

2004 წლის 4-10 ოქტომბერს საქართველოს ტექნიკურ უნივერსიტეტში თეოლოგიის კათედრის ინიციატივით ჩატარდა დისციპლინათაშორისი რესპუბლიკური კონფერენცია თემაზე: „ეროვნული და სარწმუნოებრივი იდენტობა“.

**კონფერენციამ მიიღო
მიმართვა საქართველოს პრეზიდენტისა და
პარლამენტისადმი**

1. გლობალიზაციის საყოველთაო პროცესი მსოფლიოს ყველა (დიდ და მცირე) სახელმწიფოსა და კულტურას მოიცავს, საფრთხეს უქმნის ეროვნულ იდენტობას – კულტურულ და ცნობიერ კავშირს ისტორიულ ფესვებთან. ამ პროცესის შესახვედრად თვით უძლიერესი ერებიც კი ემზადდებოდნენ (ცენტრალიზებული ნაციონალური სახელმწიფოს დაარსება, ფეოდალური დანაწევრების დაძლევა, საერთო შიდაეკონომიკური ბაზრის შექმნა, ერთიანი კულტურული სივრცის ჩამოყალიბება, შიდაეთნიკური საზღვრების მოშლა).

2. გლობალიზაციის პროცესის ღირსეულად შესახვედრად ქართველმა ერმა უნდა განამტკიცოს თავისი სახელმწიფო, შეძლოს საქართველოში მცხოვრები სხვადასხვა ეთნიკური წარმოშობისა და კონფესიის მოსახლეობის ქვეყნის ერთგულ მოქალაქეებად ჩამოყალიბება, რისთვისაც უპირველესი მნიშვნელობა უნდა მიენიჭოს ქართული კულტურის გავრცობას.

3. უძველესი ხანიდან XIX ს-მდე ქართული ენა და კულტურა აერთიანებდა საქართველოში მცხოვრებ სხვადასხვა ეთნიკური წარმოშობის ხალხებს. რუსეთის 200 წლიანი (XIX-XX სს) ბატონობის შემდეგ, ამჟამად საქართველოში ერთაშორისი ურთიერთობის ენა არის არა ქართული, არამედ რუსული. ფაქტობრივად რუსული კულტურა აერთიანებს საქართველოში არსებულ სხვადასხვა ეთნოსების კულტურებს (იგულისხმება აზერბაიჯანული, სომხური, თვით ქართული – ოსური, აფხაზური და სხვ). რუსული ენისა და კულტურის მიერ ქართულის შეზღუდვა ამ ამ უკანასკნელს ჩამოართვა ფუნქცია ხალხთა გამაერთიანებლისა,

რადგანაც კულტურა მოქალაქეთა მთლიანობის უმთავრესი ნიშანი და ერთობის საფუძველია. კულტურული ერთობის განცდა საქართველოს შვილების (ერის) მთლიანობის ნიშანი იყო ძველად, რაც დღესდღეისობით ჩანაცვლებულია არაეროვნულით (რუსულით), ეს ერთ-ერთი მიზეზია საქართველოს ეთნოსების (ხალხების) შეფერხებული ინტეგრაციისა.

4. ამ ვითარების გამო აუცილებლად მივიჩნევთ, რომ სამომავლოდ ქართულ ენასა და კულტურას საქართველოში მიენიჭოს პრიორიტეტი რუსულთან შედარებით. იგულისხმება საქართველოს მოცვა ქართული ენით, ლიტერატურით, მუსიკით, ფილოსოფიით, კულტურით, ეკონომიკური დოქტრინებით. სახელმწიფომ ქვეყანაში უნდა გაატაროს შესაბამისი ენობრივი პოლიტიკა, ქართული ენის სახელმწიფოებრიობა რეალურად უნდა განხორციელდეს.

5. აღნიშნულის განსახორციელებლად განსაკუთრებული ყურადღება უნდა მიექცეს საინფორმაციო საშუალებების (ტელეხედვის, რადიომაუწყებლობისა და ინტერნეტის) ქართულენოვნებას. ქართულმა ტელეარხებმა ყველა გადაცემა უნდა განახორციელონ სახელმწიფო ენით, ისევე როგორც ეს სხვა ქვეყნებშია. ქართული კულტურისათვის დამამცირებელია, რომ საქართველოს მხარეების უდიდესი ნაწილი – ქვემო ქართლი, სამცხე-ჯავახეთი, ჩრდილოეთის მთიანეთი, ქვეყნის სხვა ოლქები. წარმოადგენს აზერბაიჯანულ, რუსულ, სომხურ და უცხოენოვან ტელე-რადიოსივრცეს (და არა ქართულს). თვით თბილისის რადიო და ტელეარხების 30-40% რუსულენოვანია, ქართველი ბავშვები ტელევიზიის საშუალებით სწავლობენ რუსულ ენას, ითვისებენ რუსულ კულტურას. ამის შედეგია ის, რომ რუსეთში სამუშაოდ გასული ასეულათასობით ქართველს უცხო გარემოსთან შეგუება უადვილდება ენის ცოდნის გამო. ამიტომაც ხდება რუსეთში მათი სწრაფი ასიმილაცია, საქართველოს სოფლების მნიშვნელოვანი ნაწილი კი დაცარიელდა.

6. კონფერენციის მონაწილეებს საჭიროდ მიაჩნიათ, რომ განსაკუთრებული ყურადღება მიექცეს ტელე და რადიო დიქტორთა მეტყველებას. მათი საუბარი გასაგები უნდა იყოს უცხოეთში

მცხოვრები ქართველებისათვის. არა მხოლოდ თურქეთისა და ირანის მკვიდრ ქართველებს, არამედ თვით საქართველოს მსმენელს უჭირს ტელე-რადიოდიქტორთა უზომოდ აჩქარებული და აქცენტირებული მეტყველების აღქმა, მითუმეტეს, მათი მოსმენა უჭირთ საქართველოში მცხოვრებ იმ აზერბაიჯანელებსა თუ სომხებს, რომელთაც სახელმწიფო ენის ათვისება სურთ.

7. საქართველო, ვითარცა მცირერიცხოვანი ქვეყანა, როგორც აღინიშნა, უფრო მეტად უნდა შეემზადოს გლობალიზაციის პროცესის შესახვედრად ცენტრალიზებული სახელმწიფოს გაძლიერებით, შესაბამისად, ტერიტორიულ-ადმინისტრაციული მოწყობის მიზნით ამჟამად საქართველო არ უნდა დაიყოს კუთხური ნიშნით შექმნილ რეგიონალურ მხარეებად. ამან შეიძლება სამომავლოდ ქვეყნის მთლიანობას საფრთხე შეუქმნას. შესაძლოა, ამგვარმა დაყოფამ ხელი შეუწყოს სეპარატისტული ტენდენციების ჩანერგვასა და განვითარებას რეგიონალური ხელისუფლების მხრიდან (მაგალითად ისე, როგორც ეს მოხდა ე.წ. „სამხრეთ ოსეთის ავტონომიურ ოლქში“), ფედერალური მოწყობა შეიძლება დამღუპველი აღმოჩნდეს საქართველოსათვის. მით უმეტეს სახიფათოა ამ ნიშნით ჯარის (თუნდაც სარეზერვოსი) ჩამოყალიბება, ასევე სამხარეო პროკურატურებისა, ძალოვანი სტრუქტურებისა და განათლების სისტემისა. ივანე ჯავახიშვილს გარკვეული აქვს, რომ საქართველოს ერთიანობას მუდამ ემუქრებოდა თემობრიობა, კუთხურობა. ერთიანი საქართველოს დაშლა-დანაწევრება XV-XVI სს-ში ამ მიზეზით მოხდა – „თემობრივობამ თავისი გაიტანა და სრულიად საქართველოს მეფე დამარცხდა“ (ივ. ჯავახიშვილი ტ. IV. ნაწ. I გვ. 191). ფეოდალიზმის დროისთვის დამახასიათებელი „ქართველი ერის წიაღში არსებული (ტომობრივ-გეოგრაფიული) თემობრივი თავისებურება“ არყვედა საქართველოს მთლიანობას შუა საუკუნეებში. ფეოდალური დანაწევრების ეტაპი უკვე განვლეს გლობალიზაციის მომლოდინე სხვა ქვეყნებმა (მაგ. თურქეთმა, აზერბაიჯანმა, რუმინეთმა და სხვ.) და ჩამოყალიბდნენ ცენტრალიზებულ სახელმწიფოებად. ამჟამად შუასაუკუნეობრივი სამართლებრივი მოდელის მიხედვით საქართველოს რეგონებად

დაქუცმაცება არის ეთნიკური სახელმწიფოებრივი დაქუცმაცების რეანიმაცია. ეს ძლიერ შეუშლის ხელს ქართველი ერის კონსოლიდაციასა და საქართველოში მცხოვრები ეთნოჯგუფების ინტეგრაციას საქართველოს მოქალაქეებად, რაც ასე ძლიერ სურთ ჩვენს იმპერიულ მეზობლებს და აიძულებენ საქართველოს სახელმწიფოს მესვეურებს საქართველო ფედერაციულ სახელმწიფოდ ჩამოაყალიბონ, თუმცა ქართველ ერს ამის სურვილი არ აქვს (ამიტომაც წერდა ჩვენი პოეტი მურმან ლებანიძე „ქართლ-კახეთად, იმერეთად, სამეგრელოდ, გურიად, ვისაც ჩვენი დაყოფა და გათიშვა სწყურია ან ჭკვიანი მტერი არის ან უგნური მოყვარე“)

8. სასწავლო პროგრამებში უმნიშვნელოვანესი ადგილი უნდა დაეთმოს ქართული მწერლობისა და საქართველოს ისტორიის სწავლებას, რათა თავიდან ავიცილოთ კოსმოპოლიტურად და ნიჰილისტურად განწყობილი თაობის აღზრდა. საქართველოს ეკლესიის ისტორიის შესწავლის დანერგვა სკოლებში დასაშვებია კონსტიტუციით, რომელიც აღიარებს მართლმადიდებელი ეკლესიის განსაკუთრებულ როლს ქვეყნის ისტორიაში. რადგანაც საქართველოს მოსახლეობის დიდი უმრავლესობა (85%) მართლმადიდებელი ქრისტიანია, სამომავლოდაც ეკლესიას კვლავ შეუძლია აღასრულოს (ერის სულიერ გადარჩენასთან ერთად) თავისი ძველთაგანვე დამახასიათებელი ნიშან-თვისება – იყოს ქართველი ერის ერთ-ერთი უძლიერესი მაკონსოლიდირებელი ძალა. საქართველოს ეკლესიის ისტორიის შესწავლა რელიგიური აღზრდა-განათლების ეროვნულ საფუძვლებს გაამყარებს.

9. კონფერენცია სიყვარულით მიესალმა უწმიდესსა და უნეტარესს, სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქს ილია II-ს, რომლის მამამთავრობის დროს საქართველოს წმიდა ეკლესია კვლავ იბრუნებს ქართული კულტურის განვრცობისა და ცენტრალიზებული სახელმწიფოებრიობის აღორძინების მედროშის ფუნქციას, რათა მომავალმა თაობებმა სიამაყით კვლავ გაიმეორონ ძველისძველი ფრაზა – „საქართველოდ ვრცელი ქვეყანა იწოდება, სადაც ქართული ენით ადიდებენ უფალს და ყოველი საზოგადოებრივი საქმე აღესრულება“. ა მ ი ნ

**აფსაზთა ინგლისელი სიამ მებრელებს
ქართველობას უფუნებს
(ამონაბეჭდი გაზეთიდან)**

„იმ პრობლემებმა იჩინა თავი,
რომლებიც ჯერ კიდევ ფარნავაზის
დროს გეკონდა გადაწყვეტილი“

„მტერი სისუსტეს ხედავს და არ გეკატიობს“

„უიველესი ქართველი მრის ღაშლა
ღღესაც უნდათ“

მეგრულ და სვანურ ენებზე ატეხილი მითქმა-მოთქმა ჩვენი საზოგადოებისათვის ახალი არ არის. ის, რომ მეგრელები და სვანები უცხოტომელები არიან და ქართველებისაგან ენითა და წარმოშობით განსხვავდებიან ნაბოდვარად მიაჩნია ყველას – მეგრელსაც სვანსაც და საქართველოს ნებისმიერი სხვა კუთხის წარმომადგენელსაც, სამაგიეროდ, საქართველოს მტრებს ალაფრთოვანებს. ილაპარაკონ, ბატონო, მაგრამ როცა ამ თემით მსოფლიოში ცნობილი ენათმეცნიერი „ირთობს“ თავს, ეს სულაც არ არის სახუმარო. ისიც გასათვალისწინებელია, რომ მოწინავე სამეცნიერო ჟურნალებში, სადაც ამგვარი აბდაუბდა იბეჭდება, არც ერთ ქართველ მეცნიერს არ ეძლევა საშუალება, არგუმენტირებული პასუხი გასცეს „მეზღაპრეს“. თქვენც გაგიგონიათ, ვინც რა უნდა თქვასო, წისქვილმა კი ფქვასო, მივაღვენოთ თვალი, რას ფქვავენ საქართველოს მტრები...

«Действительно, удивительно, что у такого народа, как мегрелы, нет своего официального литературного языка. В тридцатых годах, вплоть до 1939 года, в Мегрелии кое-что делалось, но потом все было забыто. Мне кажется, что сейчас что-то должно быть сделано, чтобы мегрельскому языку дать официальный статус. У грузин, оказывается, появилась проблема... Люди не могут различать две вещи: литературный статус языка и районный сепаратизм», –

ენაწყლიანობს რუსულ-მეგრულ გაზეთში „გალი“ კავკასიურ ენათა სპეციალისტი, დიდი ბრიტანეთის მეცნიერებათა აკადემიის წევრი ჯორჯ ჰიუტი.

ბოლო დროს მეგრულად და სვანურად სახარების თარგმნაც კი დადგა დღის წესრიგში. საქართველოს საპატრიარქოში ამ საკითხის შემსწავლელი კომისიაც კი შეიქმნა. ვესაუბრებით კომისიის თავმჯდომარეს, მეუფე ანანიას:

მეუფე ანანია (ჯაფარიძე): – ხელში ჩაგვკვივარდა გაზეთი, რომელიც გალის რაიონში გამოდის და რომელშიც ჯორჯ ჰიუტი მიმართვებს აქვეყნებს. ის ცნობილი მეცნიერია, დიდი წონა აქვს უცხოეთში. როგორც ენათმეცნიერებმა მითხრეს, უცხოეთის საენათმეცნიერო ჟურნალებში ჰიუტის გარეშე ვერავინ გამოაქვეყნებს წერილს. ჰიუტმა უნდა გააკეთოს დასკვნა და მხოლოდ ამის შემდეგ გადაწყვეტს ჟურნალი, გამოაქვეყნოს თუ არა. მან დიდი კავშირები გააბა გაერთიანებული ერების ორგანიზაციასთან. ასე რომ, ის მსოფლიო დონის პოლიტიკოსად შეიძლება ჩაითვალოს. იდეოლოგიური ომი, შეიძლება ითქვას, სწორედ მან წაგვავებინა აფხაზეთში. აფხაზების სიძე ჰიუტი და სეპარატისტები ახლა ცდილობენ, შექმნან ახალი ბუფერი და ისტორიული სამეგრელოს მოსახლეობაში ამ გაზეთის საშუალებით ავრცელებენ მიმართვებს, რომ ისინი არ არიან ქართველები, რომ მათ აქვთ განსხვავებული კულტურა, ენა და მოუწოდებს, რომ განცალკევდნენ საქართველოსგან. გალში გამოსულ გაზეთში ეს მოწოდებები რუსულად და მეგრულად არის დაბეჭდილი(!) ქართული შრიფტით. ჰიუტი მიმართავს მეგრელებს, თქვენ უნდა შექმნათ სალიტერატურო ენა, საერთო მთელი სამეგრელოსათვისო.

– სად ვრცელდება ეს გაზეთი?

– რა თქმა უნდა, გალში, მომიჯნავე რაიონებსა და თბილისშიც კი. ამ გაზეთს არიგებენ და კითხულობს ხალხი. რა ქნას გალის რაიონის მოსახლეობამ? საქართველოს ხელისუფლებამ ისინი უპატრონოდ მიატოვა, ქართველები ოჩამჩირეშიც დარჩნენ, გულრიფშშიც, გალშიც. ათიათასობით ადამიანი ბედის ანაბარად არის მიტოვებული. თუ იტყვიან, ქართველები ვართო, თავს სასიკვდილო განაჩენს გამოუტანენ. პატრიოტები არიან, თავს სწირავენ და არ

ამბობენ, აფხაზები ვართო, მეგრელები ვართო ამბობენ, სეპარატისტებსაც ეს უნდათ: აი, ხომ ხედავ, თვითონ ამბობ, რომ მეგრელი ხარ და არა ქართველიო. ამ ხალხმა იცის, რომ ქართველები არიან, მაგრამ მისმა შვილებმა რა ქნან, მტრულ გარემოში იზრდებიან და ასწავლიან, რომ მეგრელი არ არის ქართველი, დაბეჯითებით უნერგავენ, რომ მათ ჩაგრავენ იმპერიალისტი ქართველები, სეპარატისტებმა (რუსებმა, აფხაზებმა) ათწლეულების განმავლობაში გეგმაზომიერად და მიზანმიმართულად, გონივრულად იმუშავეს, ჩამოაყალიბეს სისტემა, ჩამოგვაშორეს ტერიტორია, ახლა ერსაც ხლეჩენ – ქართველი ხალხის საუკეთესო ნაწილს, მეგრელებს გვაშორებენ. აფხაზეთის აქეთაც კი გადმოდიან, რომ ბუფერი შექმნან საქართველოსა და ე.წ. დამოუკიდებელ აფხაზურ სახელმწიფოს შორის. ამ დროს კი ქართველ ხალხს გვიბნავს.

– თქვენთვის თუ არიან ცნობილი ის თანამდებობის პირები, რომლებიც ჰიუტის მოსაზრებას ლიბერალურად უდგებიან?

– იმას არავინ ამბობს, მე ჰიუტს მივყვებიო, მაგრამ აქაც არის ასეთი ხალხი. მაგალითად, სახალხო დამცველი სუბარი, რომელიც ჩვენი ეკლესიის მრევლია და ვიცნობ, გამოვიდა ტელევიზიით და განაცხადა, იყოს მეგრულ ენაზე წმიდა წერილი, ვთარგმნოთ სვანურადაცო... სუბარის განცხადება სწორედ ჰიუტის მოწოდების აღსრულება გახლდათ.

სამეგრელოსა და სვანეთის მოსახლეობა თვითონ არის შემოქმედი ძველი ქართული საეკლესიო ენისა, ძველი ქართული ენა არ ყოფილა მხოლოდ შიდა ქართლის მოსახლეობის ენა. ქართული წმიდა წერილის თარგმნის დროს IV-V სს-ში საერთო-ეროვნული, კულტურული და სახელმწიფო, ამასთანავე, საერთო სახალხო ენა იყო. ივანე ჯავახიშვილის შრომაშიც წერია, რომ წარმართობის დროსაც კი სვანეთსა და სამეგრელოში კულტმსახურება საერთო-ქართულ ენაზე აღესრულებოდა და ამ რეგიონებში მხოლოდ ქრისტიანობის დროს არ გავრცელებულა. იოანე ლაზის, იოანე მინჩხის ენა საერთო-სახალხო, ყველასათვის გასაგები ენა იყო. მტრები ცდილობენ, სამეგრელოსა და სვანეთის კულტურა

გააუცხონ ქართულ კულტურასთან. მიზანი ცხადია, – აფხაზთა უკან კრემლი დგას. ეს გეგმა რუსეთის იმპერიას ჯერ კიდევ XIX-XX სს-ის დასაწყისშიც ჰქონდა. მაშინაც ცდილობდნენ, რომ სამეგრელოში განათლება და ეკლესია მეგრულენოვანი ყოფილიყო. თვითონ სამეგრელოს მოსახლეობა აღუდგა ამას წინ, ამის გამო ბევრი დააპატიმრეს და გადაასახლეს კიდევ.

საქართველო ახლა დასუსტებულია და კრემლი ისევ მიუბრუნდა ამ საკითხს იმ იმედით, რომ ახლა მაინც გაუმართლებს. უძველესი, მთლიანი ქართველი ერის დაშლა დღესაც უნდათ.

– როგორც ვიცი, საპატრიარქოში შეიქმნა ამ საკითხის შემსწავლელი კომისია.

– ჩვენი კომისია სამეცნიეროა. ამ და სხვა საკითხებსაც განვიხილავთ და შედეგებს გაცნობებთ. ჩვენთან მუშაობენ მეცნიერები, რომლებმაც შეისწავლეს საფრანგეთისა და გერმანიის მაგალითები. თურმე საფრანგეთში არსებობს სხვადასხვა ადგილობრივი კილო და ენები, რომლებზეც მილიონები ლაპარაკობენ. მხოლოდ აკვიტანიურ დიალექტზე ნახევარი მილიონი კაცი ლაპარაკობს, მაგრამ ფრანგულს სახელმწიფო ენად აღიარებენ. ასევეა გერმანიაშიც. სამხრეთგერმანული იმდენად განსხვავდება ჩრდილოგერმანულისაგან (ერთი ჰოლანდიურს უახლოვდება, მეორე – დანიურს), რომ თითქმის არც ესმით ერთმანეთის, მაგრამ არავინ ამბობს, რომ არ აქვთ ერთიანი გერმანული ენა. სომხების მაგალითს რატომ არ ვუყურებთ – მიუხედავად იმისა, რომ სახელმწიფო დაშლილი ჰქონდათ, სომეხთა დიასპორები კულტურის შენარჩუნებას უცხოეთშიც კი ახერხებენ. თბილისში მცხოვრები სომხები აქ გავრცელებულ სომხურ ენაზე კი არ იღებენ განათლებას, არამედ სომხურ სალიტერატურო ენაზე, რომელიც კონსტანტინოპოლურ დიალექტს ეფუძნება. ეს პრობლემა, რაც ჩვენ გვაქვს, ყველას ჰქონდა, მაგრამ ყველამ მოუარა და მოაგვარა. ჩვენ კი დღეს გვიწევს იმ საკითხებზე ლაპარაკი, რაც ჯერ კიდევ ფარავანის დროს, ქრისტეშობამდე გვქონდა გადაწყვეტილი. რატომ მოხდა ეს? იმიტომ, რომ როგორც ილია ამბობს, ერს საერთო ძარღვი არ აქვს. მტერი კი, სისუსტეს რომ დაინახავს, არ გვაპატიებს.

ქართული ეკლესიის სამწყსო

ქართული ეკლესია მსოფლიო საყოველთაო ეკლესიის ერთ-ერთი ადგილობრივი ეკლესიაა, ამასთანავე ის ეროვნული ეკლესიაც არის, რაც განპირობებულია იმით, რომ ისტორიულად თავის უფლებამოსილებას ქართველ ქრისტიანებზე ახორციელებს. ქართული ეკლესიის ისტორიის კვლევისათვის აუცილებელია განისაზღვროს მისი სამწყსოს რაობა. საეკლესიო ისტორიოგრაფიისათვის ცნობილია, რომ ჩვენში ქრისტიანობა გაავრცელეს, ანუ ქართული ეროვნული ეკლესია დააფუძნეს თვით მოციქულებმა: ანდრია პირველწოდებულმა, სვიმონ კანანელმა, ბართლომემ, მატათიამ. ქრისტიანობის დაფუძნების ჟამს, ანუ თითქმის 20 საუკუნის წინ, როგორი სახისა იყო ქართულ ეკლესიის სამწყსო, ის ერთმანეთისგან სრულიად დაშორებულ სხვადასხვაენოვანი კავკასიური ტომებისგან შედგებოდა, თუ ერთიან ხალხს წარმოადგენდა, რომელსაც ჰქონდა ერთობის რაიმე ნიშანთვისება

„ქართლის ცხოვრება“ და სხვა ისტორიული ქრონიკები ამტკიცებენ, რომ ქართული ეკლესიის სამწყსო I-II სს-ში იყო ერთიანი ხალხი — ქართველი ერი. ამ საუკუნეებამდე რამდენიმე ასწლეულით ადრე უკვე დაწყებული იყო დიფერენციაცია ერთიანი, ანუ წინარე ქართული ენისა, მაგრამ ქრისტიანობის მიღებისას ერთიანი წინარე ქართული ენის დაშლის ხარისხი დიდი არ იყო. მართალია, არსებობდა ფუძე ქართული ენის დაშლის შედეგად მიღებული ტომობრივი ენები ქართველისა და მეგრელებისა, მაგრამ ეს ენები ახლოს იდგნენ ერთმანეთთან, იმდენად ახლოს, რომ შეიძლებოდა ერთიან ენაზე ლაპარაკი. ხალხის ასეთი მდგომარეობა არ არის უმაგალითო. ამის მაგალითად შეიძლება სლავები მოვიყვანოთ. წინარე სლავური ენა არსებობდა VI-VII სს-მდე (ქსე, 9, გვ. 434, სტატია სლავური ენები). მალევე სლავებში გავრცელდა ქრისტიანობა, ამიტომაც სლავურ ენაზე ამის შემდეგ დაწერილი წმიდა წიგნები გასაგები იყო თითქმის ყველა კუთხის სლავებისათვის. — კიევის რუსეთს შეეძლო კირილესა და მეთოდეს მიერ IX ს-ში შექმნილი ძველსლავური ანბანის გამოყენება, ხოლო

ბულგარული წიგნები ფორმალურად „უცხოენობრივად“ მიჩნეულნი, სინამდვილეში არ მოითხოვდა გადათარგმნას. ბულგარული, ანუ ძველი სლავური ენა სავსებით გასაგები იყო კიევის რუსეთისათვის. აღმოსავლეთის სლავებში „XIV ს-ში ჩამოყალიბდა 3 დიდი ეთნიკური ჯგუფი: რუსები, უკრაინელები და მოგვიანებით ბელორუსები“ (ქსე, 8, გვ.432). ქრისტიანობის მიღების დროს სლავებს ჰქონდათ ენობრივი ერთობა ან უფრო სწორად, ენობრივი ერთობის დაყოფა დიალექტებად და ენებად, რაც რამდენიმე ასეული წლის წინ იყო დაწყებული. შემდგომ, მოგვიანებით, შუა საუკუნეებში ძველი სლავები ეროვნულ ჯგუფებად დაიშალა. ასეთსავე ვითარებაში იყვნენ ქართველები ქრისტიანობის მიღების დროს I-IV სს-ში. ამ დროს ფუძე ქართული ენის დაშლა რამდენიმე საუკუნის წინათ იყო დაწყებული, ანუ ჯერ კიდევ არსებობდა ქართული ენობრივი ერთობა, რომელიც მოიცავდა აღმოსავლეთ და დასავლეთ საქართველოს. ამ ერთიან ქართულ ენაზე ითარგმნა წმიდა წერილი. ქრისტიანობის მოციქულთა მიერ გავრცელების ეპოქაში ქართული ეკლესიის სამოქმედო ასპარეზი – სამწყსო ჯერ კიდევ თითქმის ენობრივად დაუშლელი იყო.

მეორე მაგალითად შეიძლება გამოდგეს რომანულენოვანი ქვეყნები. ქრისტიანობის მიღების დროს ესპანელების, გალების (ფრანგების), იტალიელების და სხვა ხალხების საეკლესიო ენად მიღებული იქნა ლათინური ენა – საერთო სახალხო ენა. თუ ლათინურენოვანი ხალხები სხვადასხვა ეთნიკური წარმოშობის ტომები იყვნენ, რომელთაც მხოლოდ ენობრივი ერთობა ჰქონდათ, ქართული ეკლესიის სამწყსო ქრისტიანობის პირველ საუკუნეებში ერთიანი იყო როგორც ენობრივად, ისე ეთნიკურად, ისტორიით და ტერიტორიით. ასეთია ტრადიციული თვალსაზრისი გამოხატული „ქართლის ცხოვრებასა“, „მოქცევა ქართლისა“, აგრეთვე სხვა ისტორიულ-საეკლესიო ქრონიკებში, რომლებშიც მოყვანილია ცნობები ქართული ეკლესიის ისტორიის შესახებ.

დიდი ილიას განსაზღვრით, ერი არის კრებული ისტორიით შედუღებულ ერთსულ და ერთხორც მკვიდრთა. (ი. ჭავჭავაძე, თხზულებანი, 1984 გვ. 716)

„ერთსულ და ერთხორც მკვიდრთა“-ში, ცხადია, ილია გულისხმობდა ერთი ეთნიკური წარმოშობისა (ერთხორც) და ერთი სულიერი კულტურის (ერთსულ) მკვიდრ მოსახლეობას.

ე.ი. ერი არის ერთი ეთნიკური წარმოშობის მატერიალური და სულიერი კავშირის მქონე მკვიდრი მოსახლეობა, რომლის წევრებიც, გარდა ხორციელ-სულიერი ერთობისა, აგრეთვე ერთმანეთთან შედუღებულ-შეკავშირებულნი არიან ისტორიით (იგულისხმება ანტიკური და ფეოდალური ეპოქები).

არნოლდ ჩიქობავა წერს: “ერის რაობას როცა განსაზღვრავენ, ენის ერთობაზე მიუთითებენ. ერის რაობის ეს ნიშანი ყველაზე ძველია (ტერიტორიის ერთობა, ეკონომიკა, ფსიქიკური წყობა ამ მხრივ ენას ვერ შეედრებიან) (ქართული სიტყვის კულტურის საკითხები, VI, გვ. 37).

ჩვენი მიზანია განვსაზღვროთ, არსებობდა თუ არა ქართველი ხალხი, ქართული ეკლესიის მომავალი სამწყსო, ერთიანი ქართული სახელმწიფოს — ქართლის სამეფოს შექმნის ეპოქაში (ქრისტემდე IV-III სს-ში). ამისათვის განვსაზღვრავთ, ჰქონდათ თუ არა იმდროინდელ ქართულ ტომებს ერისათვის დამახასიათებელი ძირითადი ელემენტები: საერთო ენა, საერთო ტერიტორია, საერთო კულტი — ერთმორწმუნეობა, რაც ფსიქიკური წყობის ერთობასა და სულიერი კულტურის ერთიანობაში შედის, საერთო კულტურა, საერთო ეთნიკური წარმოშობა, განუწყვეტელი ისტორიული კავშირი და საერთო ეკონომიკური კავშირი.

ა) საერთო ენა

იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერებისთვის ცნობილია, რომ უძველეს დროს არსებობდა ქართველ ტომთაშორისი საერთო ენა — ფუძე ენა — პროენა. ქართვეს, მეგრელ-ჭანებს და სვანებს ერთ დროს ჰქონიათ საერთო ფუძე ენა, რომელიც შემდეგში დაიყო.

ენობრივი ერთობის დაშლის დასაწყისად მიღებულია სხვადასხვა თარიღები. ყოველ შემთხვევაში, ეს ენობრივი ერთობა დაშლილა არა სხვაგან, არამედ კავკასიაში. საერთო ენობრივი ერთო-

ბის მქონე“... ქართველური ჯგუფის ადგილსამყოფელი ამ დროისათვის მაინც თამამად შეიძლება კავკასიის მიწა-წყალზე ვივარაუდოთ“ (ნარკვევები, I, გვ. 339).

„მკვლევართა აზრით... II ათასწლეულის დასაწყისისათვის... უნდა დაწვებულყო საერთო-ქართველური ფუძე ენიდან სვანურის გამოცალკეების პროცესი, ხოლო ქართულ-ზანური ენობრივი ერთობის დაშლის დასაწყისი ძვ.წ. VIII ს-ით უნდა დათარიღდეს“... (იქვე, გვ. 338).

„ადრენტიკურ ხანაშივე (ძვ. წ. VI-IVსს.) უნდა ჩამოყალიბებულიყო განსხვავება (ენით და სხვ.) მეგრულ-ჭანურ (ზანურ) და ქართის ტომებს შორის“ (იქვე, გვ. 422).

მეცნიერთა აზრით, ქრისტემდე VIII ს-ში ქართველთა და მეგრულ-ჭანებს ჰქონიათ საერთო ენა, ხოლო VI-IV სს-ში უკვე არსებულა განსხვავება. როგორი სახის იყო ეს განსხვავება?

„რა თქმა უნდა, ენობრივი და სხვა სახის განსხვავება ამ დროს ბევრად ნაკლები უნდა ყოფილიყო, ვიდრე შემდეგში“ (იქვე, გვ. 422). ენობრივი განსხვავება VI-IV სს-ში ქრისტემდე ქართველთა ენასა და მეგრულ-ჭანების ენას შორის „ბევრად ნაკლები“, ანუ დიდი არ ყოფილა. ამის მიზეზი ის იქნებოდა, რომ ენობრივი ერთობის დაშლის პროცესი ახალი დაწყებული ყოფილა. დაწყებულია VIII ს-შივე (ქრისტემდე).

მალექვე, დაახლოებით IV-III სს-ში (ქრისტემდე) ყალიბდება ერთიანი ქართული სახელმწიფო.

„ქართლის (იბერიის) ერთიანი დიდი სამეფოს წარმოქმნა დედაქალაქით მცხეთაში, როგორც ჩანს, მართებული იქნება, რომ ძვ. წ. IV-III სს. დაუუკავშიროთ“ (იქვე, გვ. 444).

ცნობილია, რომ ერთიანი საერთო ქართული სახელმწიფო „ქართლის სამეფოს“ სახელწოდებით შეიქმნა ეგრისელთა უშუალო და აქტიური მონაწილეობით, კერძოდ, ფარნავაზი ვერ შექმნიდა „ქართლის სამეფოს“, მას რომ არ მიეღო ეგრისის მმართველის, ქუჯის დახმარება. „ფარნავაზი... უკავშირდება ეგრისის მმართველ ქუჯის“ (იქვე, გვ. 438).

საერთო ქართული სამეფოს შექმნის შემდეგ ამ სამეფოში შევიდა მთლიანი ეგრისი, ის „ქართლის სამეფოს“ მკვიდრი ნაწილი

გახდა. „შემოდგომით ფარნავაზი მცხეთაში ცხოვრობდა, ზამთარში – გაჩიანში, ხოლო ზაფხულს წუნდაში ატარებდა. ზოგჯერ მოინახულებდა კლარჯეთს და ეგრისს“ (იქვე, გვ. 439).

ფარნავაზამდე აზოც ჰერეთ-ეგრის-ქართლის მმართველი – „ქართლის მეფე“ ყოფილა: „ქართლის ცხოვრების მიხედვით აზო... იმორჩილებს ქართლთან ერთად ჰერეთს... დას. საქართველოს (ეგრისს)“ (იქვე, გვ. 438).

ცნობილია („ქართლის ცხოვრება“ და შემდეგდროინდელი ისტორიკოსები ამას ხაზგასმით აღნიშნავენ), რომ ქართული ენა ფარნავაზ მეფემ გამოაცხადა სახელმწიფო ენად. მას ეს ღონისძიება ცხოვრებაში მკაცრად გაუტარებია — ქართლის სამეფოში სხვა ენა ქართული ენის გარდა ოფიციალურად არ იხმარებოდა. ამ დროს სხვაობა ქართველისა და ეგრისელების მეტყველებაში თითქმის არ არსებობდა ან დიალექტურ დონეზე იყო. ასე რომ, ქართული ენა ეგრისელებისათვის მშობლიური ენა იყო. ქართული ენა იყო კულტის მსახურების, ქვეყნის კულტურული ფენების, არისტოკრატიის, სახელმწიფო მოხელეების, ზედაფენის ენა, ე.ი. სალიტერატურო ენა.

მართლაც, მეცნიერთა აზრით, „წარსულში იბერიულ-კავკასიურ ენებს მეტი სიახლოვე ახასიათებდათ, ვიდრე ახლა ვხედავთ. ზედაპირზე სხვაობა ჩანს, სიღრმისეულ ფენაში სხვაობა მცირდება, საერთო მატულობს. საერთო ძველია, განსხვავება – ახალი (იქვე, გვ. 207).

მეცნიერების მიერ გარკვეულია, რომ ქრისტიანობამდე ქართველების ყველა ტომს ჰქონია საერთო რწმენა, არსებულა საერთო ქართული წარმართობა. ივანე ჯავახიშვილმა გაარკვია, რომ სვანეთში წარმართული საწესრვეულებო კულტი ქართულ ენაზე სრულდებოდა და არა სვანურ ენაზე „...ფერხულის სიტყვებს მეფერხულე სვანები ქართულად წარმოსთქვამდნენ“ (იქვე, გვ. 662). შემდეგმა კვლევამ აჩვენა, რომ „ამ წესების ძველქართულ სახელებთან ერთად ფერხულის ქართულად წარმოთქმის ჩვეულება, უეჭველია, თავდაპირველი საერთო ქართული წესის ნაშთი უნდა იყოს“ (იქვე, გვ. 622). წარმართულ წესებს, სვანეთში შემორჩენილს, ჰქონია ქართული ტერმინოლოგია, ხოლო თვით ეს წესები ქართულ ენაზე სრულდებოდა.

ასევე ყოფილა სამეგრელოშიც.

„ივ. ჯავახიშვილს სათანადოდ დამტკიცებული აქვს, რომ ახალწლის დღესასწაულის ჩვეულებების თანახმად, მეგრელი მეკვლევც თავის წარმოსათქმელ სიტყვებს მეგრულად კი არა, სწორედ ქართულად ამბობს ხოლმე“ (იქვე, გვ. 662).

მოყვანილი ფაქტები კიდევ ერთხელ ამტკიცებს იმ აზრს, რომ არსებობდა საერთო ქართული ენა – კულტის მსახურებისა და სხვათა შესრულება ხდებოდა ამ ყველასათვის გასაგებ ენაზე, ხოლო შემდეგში (IV-III) ეს ენა იქცა სახელმწიფო ენად.

ივანე ჯავახიშვილი სრულიად სამართლიანად ასკვნიდა მითითებული და სხვა მონაცემების საფუძველზე: „ცხადი გახდება, რომ არამცთუ საზოგადო ქართული, ყველა ტომთათვის, მათ შორის მეგრელთა და სვანთათვისაც საერთო წარმართობა არსებობდა, არამედ რომ წარმართობის საერთო ტერმინოლოგიაც, საერთო ენაც ქართული ჰქონდა“ (იქვე, გვ. 662).

ასე რომ, ერთიანი სახელმწიფოს – „ქართლის სამეფოს“ წარმოქმნამდე (ქრისტემდე IV-III სს-ში) და, ცხადია, მის შემდეგაც, ყველა ქართულ ტომს – ქართვეს, მეგრელებსა და სვანებს ჰქონიათ საერთო მშობლიური ქართული ენა, ე.წ. სალიტერატურო ენა.

ენათმეცნიერები გამოწველილვითი ანალიზის საფუძველზე მიდიან დასკვნამდე, რომ ქართული სალიტერატურო ენის ფორმირება დაწყებულა არა V ს-ში, არამედ ბევრად უფრო ადრე, შესაძლოა, მეხუთე საუკუნეში ქრისტემობამდე.

ენათმეცნიერი ლ. ლეჟავა წერს: „...სარწმუნოდ შეიძლება მივიჩნიოთ, რომ ძველი ქართული სალიტერატურო ენის ფორმირება დაწყებულია V ს-ზე გაცილებით უფრო (შესაძლებელია, ათი საუკუნით) ადრე“ (ქართული სიტყვის კულტურის საკითხები, VI, გვ. 26).

ცნობილი მეცნიერი ივ. გიგინეიშვილი წერდა:

„ახალი სალიტერატურო ენის საბოლოოდ ჩამოყალიბებას შეიდასხე მეტი წელი დასჭირდა. მისი ჩამოყალიბება მხოლოდ მე-19 საუკუნეში გახდა შესაძლებელი და ეს ენაც კი არ იყო ისეთი სრულყოფილი ნორმების მქონე ლიტერატურული ენა, როგორიც ძველი ქართული იყო, მიუხედავად იმისა, რომ ამ ენის ნორმალ-

იზაციისა და სრულყოფისათვის მე-19 ს-ის მეორე ნახევრიდან მოკიდებული გაცილებით მეტად ხელსაყრელი გარემოება და პირობები არსებობდა, ვიდრე ძველ საქართველოში. თუ ახალი სალიტერატურო ენის საბოლოოდ ჩამოყალიბებას ამდენი დრო დასჭირდა, ცხადია, ადვილი წარმოსადგენია, თუ რამდენი საუკუნე დასჭირდებოდა ძველი ქართული სალიტერატურო ენის ჩამოყალიბებასა და სრულქმნას, ვიდრე ის იმ დონეზე ავიდოდა, როგორც სალიტერატურო ენა, რა დონეზეც დგას „შუშანიკის წამების“ ან ოთხთავისა და ბიბლიის ქართული თარგმანების ენა“ (იქვე, გვ. 26).

V ს-მდე ქართულ სალიტერატურო ენას განვითარების გრძელი გზა უნდა გაეგლო. „ასე განვითარებული და უნიფიცირებული სალიტერატურო ენა მხოლოდ საუკუნეთა განმავლობაში შეიძლება შექმნილიყო (იქვე, გვ. 26).

მეცნიერის შეხედულებით, V ს-მდე ბევრად უფრო ადრე, ჯერ კიდევ მწერლობის წარმოშობამდე არსებობდა საერთო-სახალხო ენა. ცხადია, ეს საერთო სახალხო ენა იყო საერთო ქართული ფუძე ენა, რომელიც ფარნავაზ მეფემ სახელმწიფო ენად გამოაცხადა. ენობრივი ერთობის დროს ეს საერთო-სახალხო ენა გამოიყენებოდა ყველა ქართული ტომის მიერ კულტის მსახურებისა და სხვა მიზნებისთვის.

„საერთო-სახალხო ენა, რომელიც ბატონობდა დიალექტებზე და იმორჩილებდა მათ, მწერლობის წარმოშობამდეც უნდა ყოფილიყო.

სამწერლო ენის არსებობა კი დამწერლობის წარმოშობიდან იწყება, ე.ი. V ს-ზე გაცილებით უფრო ადრე, ქრისტიანობამდე ეპოქაში“ (იქვე, გვ. 10).

დავასკვნით, რომ ჯერ კიდევ IV-III სს-ში ქართლის სამეფოში, ანუ აღმოსავლეთ-დასავლეთ საქართველოში მცხოვრებ ხალხს უკვე ჰქონია ერის რაობის განმსაზღვრელი ერთ-ერთი მთავარი ელემენტი – კულტმსახურების საერთო ქართული ენა, რომელსაც ჰქონდა დიალექტები, როგორც ყველა ცოცხალ ენას.

ნიკო მარი აღნიშნავდა, რომ „საქართველო“ არის, „უპირველეს ყოვლისა, ეროვნულ-კულტურული ტერმინი“. საზგასასმელია, რომ ისტორიულად „საქართველო ყოფილა მთლიანი, როგორც ეროვნულ-კულტურული ერთეული“. იმ ფაქტებს შორის, რომლებმაც განაპირობეს ქართველი ხალხის ერთიანობა, ნ. მარი განსაკუთრებულ ადგილს ანიჭებს ქართულ სალიტერატურო ენას (ქართულ ლიტერატურას): „მისი შემაერთებელი იყო... საზოგადო სალიტერატურო ენა“. ლიტერატურამ „კიდევ უფრო მჭიდროდ და ძლიერად შეაკავშირა საქართველოს ტომები. განმტკიცდა და დამყარდა ადგილობრივი ნაციონალური კულტურა ერთი სალიტერატურო ენითურთ და ეს სალიტერატურო ენა ცნობილ იქნა ქართულად“ (შ. ძიძიგური. ნიკო მარი, გვ.99).

„ქართული დღევანდლამდე ტომობრივი კი არა, არამედ ეროვნული ენაა... ქართული საზოგადოდ კავკასიის საზოგადოებრიობის ენაა“... (იქვე, გვ. 108).

ბ) საერთო ტერიტორია და საერთო სახელმწიფო

საყოველთაოდ ცნობილია, რომ ერთიანი ქართული სახელმწიფოს („ქართლის სამეფოს“) შექმნამდე ქართული ტომები ცხოვრობდნენ კავკასიაში. ისინი ცხოვრობდნენ მჭიდროდ, ერთმანეთის გვერდით, ერთმანეთის მეზობლად. „ქართვეის“, „სვანების“ და „მეგრელ-ლაზების“ გარდა ამიერკავკასიის ცენტრალურ და დასავლეთ ტერიტორიებზე არც ერთი სხვა არაქართული ტომი არ ცხოვრობდა. ქართველი ტომები, ტერიტორიულად გაყოფილნი, ერთმანეთისგან დაშორებულ-დაცილებულნი არ ყოფილან არც გეოგრაფიული დაბრკოლებით და არც უცხო არაქართული ტომებით. მათ საერთო წარმოშობისა და სისხლისმიერი ნათესაობის გარდა აერთიანებდათ საერთო ქართული ენა, საერთო სარწმუნოება. კავკასიაშივე (და არა სხვაგან) მომხდარა მათი საერთო ფუძე ენის დაშლა, რომელიც მიმდინარეობდა თანდათანობით მრავალი საუკუნის მანძილზე. საერთო ფუძე ენის დაშლამდე შექმნილა ერთიანი სახელმწიფო — „ქართლის სამეფო“. ამ სახელმწიფოში შედიოდნენ როგორც ქართველი, ასევე მეგრელ-ლაზები და სვანები. თუმცა ამ დროს ეს ტომები ახლად იწყებდნენ ერთმანეთისგან გათიშვას. ადრე მათ აერთიანებდათ საერთო ფუძე ენა, საერთო წარმოშობა, ხოლო სახელმწიფოს წარმოქმნის შემდეგ მათ, საერთო ტერიტორიაზე მოსახლე ამ ტომებს, აერთიანებდათ საერთო სახელმწიფო.

ცნობილია, რომ ქართლის, ანუ იბერიის სამეფო საკმაოდ მდგრადი პოლიტიკური ერთეული იყო და ის აერთიანებდა აღმოსავლეთ და დასავლეთ საქართველოს როგორც ქრისტეს შობამდე, ასევე მის შემდეგაც. ამის შესახებ დაჟინებით მიგვიითითებს როგორც „ქართლის ცხოვრება“ და ძველი ქართული წყაროები, ასევე უცხოური წყაროებიც და არქეოლოგიური მასალაც. რა თქმა უნდა, არსებობდა გამონაკლისი ზოგიერთ საუკუნესა თუ ათწლეულში, მაგრამ ყოველთვის იბერიის სამეფო კვლავ იერთებდა დაკარგულ ნაწილებს. არსებითი და ნიშნეული იყო ის, რომ იბერია თითქმის

ყოველ საუკუნეში, ქრისტეშობამდე III ს-დან, ვიდრე ქრისტეს შემდეგ VIII ს-მდე, ახერხებდა როგორც დასავლეთის, ასევე აღმოსავლეთის გაერთიანებას. ამიტომაც დასავლეთი საქართველო, ისევე როგორც აღმოსავლეთი, პოლიტიკურად განიხილებოდა როგორც იბერია. უცხოელი ისტორიკოსები დასავლეთ საქართველოს (ისევე, როგორც აღმოსავლეთს) უწყვეტად VI-VIII სს-მდე უწოდებდნენ იბერიას. უცხოურ წყაროთა ჩვენების თანახმად, დასავლეთ საქართველოს მოსახლეობას იბერებს უწოდებდნენ. ეს გამოწვეული იქნებოდა იმით, რომ ეს ტომები პოლიტიკურად იბერები იყვნენ, ეთნიკურადაც იბერებისაგან (აღმოსავლეთ საქართველოს მოსახლეობისგან) არ განსხვავდებოდნენ: საერთო ჰქონდათ ენა, კულტურა, სარწმუნოება, საერთო წარმოშობა – სისხლით ნათესაობა. ამიტომაც დასავლეთი საქართველოც იბერიაა, ზოლო მცხოვრებნი – იბერები. დასამტკიცებლად შეიძლება მოვიყვანოთ ძველი ცნობები:

ევსევი კესარიელი წერს: „მეგასთენე (III ს. ძვ.წ.) ამბობს, რომ ნაბუქოდონოსორმა... მიადწია... იბერთა ქვეყანაში, აჯობა მათ... ერთი ნაწილი მათგანი გადაადგილა პონტოს ზღვის მარჯვენა მხარეზე და იქ დაასახლა“ (გეორგიკა, I, 1961, გვ.30). ბერძნები ანტიკურ პერიოდში შავი ზღვის სანაპიროების აქტიურ კოლონიზაციას ეწოდნენ, ამიტომაც ძველმა სამყარომ ძალზე კარგად იცოდა, თუ რას ეწოდებოდა შავიზღვისპირეთი, კავკასიის სიღრმე, სომხეთის ჩრდილოეთი და კასპიის ზღვა, საერთოდ, ამიერკავკასიის გეოგრაფია. ევსევი კესარიელის ცნობით, ანტიკურ სამყაროში გავრცელებული ყოფილა თვალსაზრისი, რომ შავი ზღვის მარჯვენა მხარე, ე.ი. კოლხეთი ქრისტემდე, III ს-ში დასახლებულია იბერებით. „ქართლის ცხოვრებითაც“ ამ დროს დასავლეთი საქართველო ქართლის სამეფოში შედის. ვანის არქეოლოგიური გათხრების ხელმძღვანელი წერს: „ძვ.წ. IV-III სს-ბი იყო სწორედ აღმოსავლური ქართული ტომების და პირველ რიგში მესხთა ფართოდ განსახლებისა და პოლიტიკური აქტივობის ხანა. ამრიგად, მესხური, ე.ი. ქართის ენოვანი (და დღევანდელი იბერლებისა და გურულების) წინაპარი ტომების დამკვიდრება დღევანდელ დასავლეთ საქართველოს მიწა-წყალზე, ძვ.წ. III-II სს-დან მაინცაა სა-

ვარაუდებელი... ყოველივე ზემოთქმულის შემდეგ თითქოს საეჭვო აღარ უნდა იყოს სტრაბონის მიერ რიონის დაბლობის გარკვეული ნაწილის „მოსხთა ქვეყანად გამოცხადება“... (ო. ლორთქიფანიძე. რა საიდუმლოს ინახავს ვანი, გვ. 113).

„ძვ.წ. II ს-დან, როდესაც ქართლის სამეფომ სამხრეთით ბევრი ოლქი დაკარგა, დასავლეთ საქართველოს აღმოსავლეთ რაიონებში, როგორც ჩანს, მისი ძალაუფლება კვლავ ძალაშია“ (ნარკვევები, I, გვ. 473).

თუკი ქრისტემდე II ს-ში ძლიერ დასუსტებულ იბერიას დასავლეთ საქართველოს მნიშვნელოვანი ნაწილი არ დაუკარგავს, ცხადია, წინა საუკუნეებში მისი სიძლიერის დროს მთელ დასავლეთ საქართველოზე ექნებოდა ძალაუფლება.

„მარ-აბას-კატინა (I საუკ. ქრისტემდე)... გადმოგვცემს აბიდენის სიტყვებს: ნაბუქოდონოსორი... შეესია იბერებს... და მათი ნაწილი დაასახლა პონტოს ზღვის მარჯვენა ნაპირებზე“ (შ. ძიძიგური. ბასკები და ქართველები, გვ. 72-73).

ე.ი. I ს-ში ქრისტემდე, ისევე როგორც ადრე, ანტიკურ სამყაროში კვლავ გავრცელებულია აზრი, რომ იბერები შავიზღვისპირეთში, ე.ი. კოლხეთში ცხოვრობენ.

„ახ.წ. I-II სს-ში ქართლი გადაიქცა ძლიერ სახელმწიფოდ, რომელიც ამიერკავკასიასა და მეზობელ მხარეებში პოლიტიკურ ჰეგემონობას ლამობდა“ (ნარკვევები, I, გვ. 570). „II ს. აქ ... შავი ზღვის სანაპიროზე იბერიას ჰქონდა ფეხი მოკიდებული“ (იქვე, გვ. 555).

მოყვანილი ამონაწერებიდან ჩანს, რომ ქრისტემდე IV ს-ში შექმნილ ქართველთა სამეფოში შედის დასავლეთი საქართველო. ქრისტემდე III ს-ში ეს სამეფო კიდევ უფრო ძლიერდება, მასში, ბუნებრივია, შედის დასავლეთი საქართველო. II ს-ში ქრისტემდე ეს სამეფო სუსტდება და კარგავს თავის სამხრეთ პროვინციებს.

მიუხედავად ამისა, ამ სამეფოში კვლავ შედის დასავლეთი საქართველო. I-II სს-ში ქრისტეს შემდეგ ქართველთა სამეფო ისე ძლიერდება, რომ ჰეგემონობას ცდილობს მთელ ამიერკავკასიაში. ამ დროსაც, ბუნებრივია, მის შემადგენლობაში შედის დასავლეთი საქართველო.

III-IV საუკუნის ავტორი ევსევი კესარიელი (260-340 წწ.) იბერთა საცხოვრისს შავი ზღვისკიდეთში განსაზღვრავს.

სოკრატე სქოლასტიკოსი (IV-Vს.) წერს: „...იბერები ცხოვრობენ ექსინის პონტოსთან“ (გეორგიკა, I, გვ. 230).

გელასი კესარიელი (IV საუკ.) მოგვითხრობს: „იმავე ხანებში ღმრთის მცნება მიიღეს პონტოს გასწვრივ მიწა-წყალზე მცხოვრებმა იბერებმა და ლაზებმა“... (იქვე, გვ. 186).

როფინუსის (გარდ. 410 წ.) თხზულებაში ნათქვამია: „იმავე ხანებში იბერთა ტომმაც, რომელიც ცხოვრობს პონტოს მხარეში, მიიღო ღვთის მცნების კანონები და ტყვე ქალი...“ (იქვე, გვ. 201)

„სამივე ავტორის მიხედვით, იბერები შავი ზღვის სანაპირო არეალში არიან მოქცეულნი“ (შ. ძიძიგური. ბასკები და ქართველები, გვ. 20).

პროფესორი რობერტ ბლაიხშტაინერი წერს: „დასავლეთ საქართველოს რომაულ ხანაში ეწოდება იბერია“ (იქვე, გვ. 19).

ამ მხრივ განსაკუთრებით საინტერესოა ცნობა ევაგრე პონტოელის შესახებ. „IV ს-ის ცნობილი მოაზროვნისა და მწერლის ევაგრი პონტოელის ბიოგრაფიაში აღნიშნულია, რომ ევაგრი წარმოშობით პონტოელია — იბერთა ქალაქის მცხოვრები, პალადის შემდგომ V ს-ის ისტორიკოსები აღნიშნავენ, რომ ევაგრი ტომით იბერია“ (იქვე, გვ. 18).

იმ დროს პონტოში ცხოვრობდნენ მეგრულ-ლაზური ტომები. სწორედ ამ ლაზ-მეგრელების ზოგადი სახელია იბერები (ქართველთა ერთად). ქართველი და მეგრელები ისეთ გასაოცარ იგივეობას, ერთგვაროვნებას, ეროვნულ ერთობას ამჟღავნებდნენ იმ დროს, რომ თანამედროვე ისტორიკოსები ვარდებიან გამოუვალ, უხერხულ მდგომარეობაში და ვარაუდობენ: „...ეგრები თავდაპირველად შეიძლება დასავლეთ საქართველოს აღმოსავლეთ რაიონებში, არგვეთსა და მიმდგომ მხარეებში დამკვიდრებულ ქართ-მესხური ტომები იყვნენ“ ... „ეგრისი“ და „მეგრელი“ („მარგალი“) სახელები... არამეგრულ ნაწილს უნდა რქმეოდა“ (ნარკვევები, I, გვ. 424).

სინამდვილეში ეგრისელები და მეგრელები, ცხადია, თავიდანვე მეგრელებს ერქვა, მაგრამ ისინი ეთნიკურად ისე ახლოს იყვნენ

ქართველთა, რომ ეთნიკურად ერთ მთლიანს წარმოადგენდნენ – ერთ ეროვნებას ქმნიდნენ.

დასკვნა: ყველა ქართულ ტომს – ქართველ ხალხს აქვს საერთო ტერიტორია. სახელმწიფოს შექმნის შემდეგ მათ ამ საერთო სამშობლოს ეწოდა ქართლი – იბერია. ქართლი ერქვა ქვეყნის როგორც აღმოსავლეთ, ასევე დასავლეთ ნაწილს. იბერები არიან ამ ქვეყნის მცხოვრებნი, როგორც აღმოსავლეთ, ასევე დასავლეთ საქართველოში. იბერები კი ქართველები არიან.

გ) ფსიქიკური წყობის ერთობა

საერთო კულტი — ერთმორწმუნეობა

მეცნიერების მიერ გარკვეულია, რომ უძველეს დროს, ქრისტიანობის მიღებამდე დიდი ხნით ადრე, ქართველებს (ქართვეს, მეგრელებსა და სვანებს) ჰქონიათ საერთო სარწმუნოება, არსებულა საერთო წარმართობა – ერთი სარწმუნოება. ამასთანავე მათი სარწმუნოება ყოფილა ძალზე დახვეწილი და დამუშავებული. შემუშავებული ყოფილა საერთო საკულტო ტერმინოლოგია. კულტმსახურებისთვის არსებობდა საერთო ენა. კულტმსახურება ერთ ენაზე სრულდებოდა ქართველთა ქვეყნის სხვადასხვა კუთხეებსა და თემებში.

ქართული მითოლოგია დამუშავებული და დახვეწილი ყოფილა. ამის შესახებ წერს შ. ნუცუბიძე: წყლის „ღმერთი“ – ივრისი „თავდაპირველად მხოლოდ ადგილობრივი კოლხიდელი ღმერთი იყო და მხოლოდ შემდეგ, ქართული მითოლოგიის მთლიანი დამუშავების შედეგად, საერთო-ქართულ პანთეონში შევიდა“ (იქვე, გვ. 680).

„ქართველი ტომების უძველეს რწმენათა მიმოხილვისას გაირკვა, რომ ... ქართველებშიაც სხვადასხვა ტომთათვის დამახასიათებელ სურათს ვხვდებით. როგორც ირკვევა, „თავისი წილი“ ღმერთები ჰყავდათ ცალკე თემებსა და საგვარეულოებს... ამასთანავე, ხალხური გადმოცემები და მდიდარი ეთნოგრაფიული მასალები გვიჩვენებენ, რომ ქართველებს ჰყავდათ საერთო, დიდი (უფროსი) ღმერთებიცა

და სატომო ან სატომთაშორისი ღვთაებებიც... ახლა, შეიძლება ითქვას, კარგად არის გამორკვეული, რომ იმ დროს ქართულ ასტრალურ პანთეონს სამეული მეთაურობდა: პირველი მათგანი უფროსად მიჩნეული უზენაესი – ღმერთი იყო, მეორე – ქალღმერთი მზე ან მზექალი, ხოლო მესამე – კვირია“... (იქვე, გვ. 661).

გარკვეულია არა მარტო საერთო წარმართული პანთეონის „ღმერთები“ იერარქიის მაღალ საფეხურზე, არამედ მომღვეწო საფეხურზე მდგომი „ღმერთებიც“.

„უკვე ამ დროისათვის ქართველთა ყველა ღვთაება ანთროპომორფულ არსებად არის წარმოდგენილი, ამასთანავე ირკვევა, რომ უზენაესი ღმერთი – მთვარე ღმერთია, ე.ი. მამა ღმერთია... კარგად არის გამორკვეული, რომ ოდესღაც ქართულ ტომებს სათავისო სათემო ღვთაების გარდა ყველასათვის საერთო რწმენა ჰქონიათ და საერთო ქართული წარმართობაც ყოფილა... კვირიას თაყვანისცემასთან დაკავშირებულ სვანურ წესებს წმინდა ქართული წარმართული რწმენის ანარეკლი აქვთ დაცული და თვით სათანადო ფერხულის სიტყვებს მეფერხულე სვანები ქართულად წარმოთქვამდნენ ამ წესების ძველქართულ სახელებთან ერთად, ფერხულის ქართულად წარმოთქმის ჩვეულება, უეჭველია, თვდაპირველი, საერთო ქართული წესის ნაშთი უნდა იყოს ... მეგრელი მეკვლევ თავის წარმოსათქმელ სიტყვებს მეგრულად კი არა, სწორედ ქართულად ამბობს ხოლმე“. მითითებული და კიდევ ბევრი სხვა მონაცემი საფუძველს აძლევდა ავტორს დაესკვნა შემდეგი: „ცხადი ხდება, რომ არამც თუ საზოგადო ქართული, ყველა ქართველ ტომთათვის, მათ შორის მეგრელთა და სვანთათვისაც, საერთო წარმართობა არსებობდა, რომ წარმართობას საერთო ტერმინოლოგიაც, საერთო ენაც – ქართული ჰქონდა“ (იქვე, გვ. 662).

ანტიკური ხანისთვის ქართველური ტომები კი არ დაშორებულან ერთმანეთისგან, პირიქით, ქართველთა კონსოლიდაცია გაძლიერებულა. ამის მიზეზი, სხვებთან ერთად, იქნებოდა საერთო ქართული სახელმწიფოს არსებობა, საერთო სარწმუნოებისა და აგრეთვე საერთო სალიტერატურო, სახელმწიფო და კულტმსახურების ენის არსებობა.

„ანტიკური ხანისათვის, როდესაც ქართველთა კონსოლიდაციის შემდგომი გაძლიერება შეინიშნებოდა, არ არსებობს საფუძველი რაიმე მნიშვნელოვანი ცვლილება ვიგულისხმოთ ქართულ წარმართულ პანთეონში“ (იქვე, გვ. 662).

ცხადი ხდება, ქართველების მიერ ქრისტიანობის მიღებამდე ქართველებს ჰქონიათ ყველა ქართული ტომისათვის საერთო ერთი და იგივე სარწმუნოება – საერთო წარმართობა.

ქრისტიანობაც ერთდროულად მიიღეს, როგორც აღმოსავლეთ, ასევე დასავლეთ საქართველოში.

ანდრია პირველწოდებულმა იქადაგა როგორც აღმოსავლეთ, ასევე დასავლეთ საქართველოში.

წმიდა ნინოსაც მოუქცევია როგორც აღმოსავლეთი, ასევე დასავლეთი საქართველო, ამის შესახებ დაბეჯითებით მიუთითებენ ბერძენ-რომაელი ისტორიკოსები. გელასი კესარიელი წერს: „იმავე ხანებში ღმრთის მცნება მიიღეს ... იბერებმა და ლაზებმა... ამ უდიდესი სიკეთის მიზეზი გახდა ერთი დედაკაცი, რომელიც მათთან იყო ტყვედ“ (გეორგიკა, I, გვ. 186).

რუფინუსის მიხედვით, დასავლეთ საქართველოს გამაქრისტიანებელი წმიდა ნინოა. ის წერს: „იმავე ხანებში იბერთა ტომმაც, რომელიც ცხოვრობს პონტოს მხარეში, მიიღო ღვთის მცნების კანონები და ტყვექალი“ (იქვე, გვ. 201).

„ქართლის ცხოვრების“ მიხედვითაც ასევეა — მირიან მეფე ქრისტიანობას სახელმწიფო სარწმუნოებად აცხადებს მთელ იბერიაში, ანუ როგორც დასავლეთ, ასევე აღმოსავლეთ საქართველოში: „...გარდაიცვალა მირიან მეფე... რომელმან ნათელსცა ყოველთა ივერიელთა“ („ქართლის ცხოვრება“, IV, გვ. 94).

მართალია, დასავლეთ საქართველოში ქრისტიანობა ისე საყოველთაო არ გამხდარა, როგორც აღმოსავლეთ საქართველოს ბარში, მაგრამ ძალევე როგორც დასავლეთ საქართველოში, ასევე აღმოსავლეთ საქართველოს მთიანეთშიც, ქრისტიანობა საყოველთაო სარწმუნოებად გადაიქცა. მთელი ქართველი ხალხი ქრისტიანი იყო.

დასკვნა: ქრისტემდე, IV-III სს-მდე, ერთიანი ქართული სახელმწიფოს შექმნამდე უკვე არსებულა ყველა ქართული ტომისთვის

საერთო სარწმუნოება – საერთო ქართული წარმართობა. სხვათა შორის, ამან ასახვა ჰპოვა „მოქცევაი ქართლისაში“, რომელშიც აღწერილია, რომ ქართველთა ძველი სამშობლოდან „არიან-ქართლიდან“ ახალ სამშობლოში გადმოსახლებულმა ქართველებმა და ქართველთა მეფემ თან წამოიყვანეს თავიანთი „ღმერთები“, ქართული ტომების საერთო კულტურა.

ქართველ ტომთა საერთო კულტურის არსებობა ყოველთვის უეჭველი იყო. ეს იყო ერთიანი ეთნოსის, ერთი ხალხის კულტურა. ჯერ კიდევ საერთო ქართული სახელმწიფოს – იბერიის, ანუ ქართლის სამეფოს წარმოშობამდე დიდი ხნით ადრე არსებული ცნობილი კოლხური კულტურაც კი საერთო ქართული კულტურა იყო:

„კოლხური კულტურა წარმოადგენდა ჯერ კიდევ სუსტად დიფერენცირებული ქართველი ტომების კულტურას“ (ნარკვევები, I, გვ. 356). საერთო-ქართული (კოლხური) კულტურის მემკვიდრე იყო ანტიკური ხანის კულტურა. ამავე დროს ჩამოყალიბდა ერთიანი ქართული სახელმწიფო.

ანტიკურ ხანაში არა თუ შესუსტდა ქართული ეთნოსის ერთიანობა, პირიქით – „ანტიკური ხანისათვის... ქართველთა კონსოლიდაციის შემდგომი გაძლიერება შეინიშნება“ (იქვე, გვ. 662).

მართლაც, „ქართლის ცხოვრებისა“ და სხვა ძველქართული წყაროების მიხედვით ამ დროს, ანტიკურობის პერიოდშივე, საქართველოს მოსახლეობას ეწოდება „ნათესავით ქართველი“ ე.ი. ერთ, გვარ-ტომობით ქართველი. „ქართლის სამეფოს“ ყველა მკვიდრი, ადგილობრივი მცხოვრები იმ დროს „ქართველად“ ითვლებოდა, მიუხედავად იმისა, ქვეყნის აღმოსავლეთ თუ დასავლეთ ნაწილში ცხოვრობდა ის.

დასკვნა: ანტიკურ ხანაში „ქართველთა კონსოლიდაციის“ დროს, ცხადია, კულტურაც საერთოა, ამასვე უჩვენებს დასავლეთ საქართველოს არქეოლოგიური შესწავლა.

**დ) ეკონომიკური კავშირი
დასავლეთ და აღმოსავლეთ საქართველოს შორის**

ანტიკურ ეპოქაში, როცა ერთიანი ქართული სახელმწიფო ჩამოყალიბდა, ბერძნები შავი ზღვის სანაპიროების აქტიურ კოლონიზაციას ეწეოდნენ. მათ მრავალი სავაჭრო ქალაქი — პოლისები ჰქონდათ. საქართველოს შავიზღვისპირეთის ანტიკური ქალაქები ძირითადად ადგილობრივი მოსახლეობის ქალაქებია. ვანის და არქეოპოლისის გათხრები მიუთითებს, თუ როგორ ძლიერ განვითარებული სავაჭრო ქალაქები იყვნენ დასავლეთ საქართველოს ქალაქები. აღმოსავლეთ საქართველოს არქეოლოგიური შესწავლა უჩვენებს, რომ არა მარტო მცხეთა, არამედ სხვა ძველქართული ქალაქებაც მძლავრად განვითარებული ანტიკური ქალაქები იყო. ამის შესახებ სტრაბონიც მიუთითებდა. მცხეთა საერთაშორისო მნიშვნელობის მქონე სავაჭრო გზაჯვარედინზე მდებარეობდა. საერთაშორისო სავაჭრო გზა მცხეთასა და მტკვრის ხეობას უკავშირებდა რიონსა და შავ ზღვას. თუ რა დიდი მნიშვნელობისა იყო დასავლეთი და აღმოსავლეთი საქართველოს დამაკავშირებელი საერთაშორისო სავაჭრო-ეკონომიკური გზა იქიდანაც ჩანს, რომ იმ დროს მდინარე რიონზე, სტრაბონის თანახმად, 120 ხიდი ყოფილა გადებული. ხიდების ასეთი კოლოსალური რაოდენობა მიუთითებს გზების სიმრავლეზე, ე.ი. ვაჭრობისა და ეკონომიკის განვითარებაზე. მტკვარსა და რიონზე გამავალი საერთაშორისო გზა ეკონომიკურად აკავშირებდა საქართველოს კუთხეებს ერთმანეთთან. დასავლეთ და აღმოსავლეთ საქართველოს მჭიდრო ეკონომიკური ურთიერთკავშირი ჰქონდა (იმ დროის შესაბამისად).

**ე) ქართველების საერთო წარმოშობა,
სისხლით ნათესაობა**

დაბადებაში მოხსენიებულია ქართველთა საერთო წინაპარი — „ესე შობანი ძეთა ნოესნი: სემ, ქამ და იაფეთ. და იყვნეს მათდა ბენი შემდგომად წყლით რღვნისა.

ძენი იაფეთისნი... თობალ და მოსოქ (დაბადება 10, 1-2).

I ს-ის განთქმული ისტორიკოსი იოსებ ფლაბიოსი, ევსტათე ანტიოქიელი (IV ს), თეოდორე კვირელი ეპისკოპოსი (IV ს), ლეონ გრამატიკოსი (XI ს) წერენ, რომ თუბალ-თობელებს მათ დროს იბერები ეწოდებოდათ. ფლაბიოსი მეშენ-მოსოხს კაპადოკიელთა წინაპრად მიიჩნევდა. ძველი ქრისტიანი ავტორები ხშირად ასახელებენ იბერთა წინაპრებს, ხოლო ეგრისელთა წინაპარს უფრო ნაკლებად ასახელებენ. ეს არ არის შემთხვევითი, საქმე ის არის, რომ ამ ქრისტიან ავტორთა დაბეჯითებული მტკიცებით შავი ზღვის აღმოსავლეთ სანაპიროზე ცხოვრობენ იბერები. დასავლეთ საქართველოს რომაულ ხანაში იბერია ეწოდება, მაგრამ ჩვენ ვიცით, რომ დასავლეთი საქართველო – ეგრისია, ხოლო მოსახლეობა – მეგრელები. სწორედ მათ, მეგრელებს, უწოდებენ ძველი ავტორები იბერებს, აღმოსავლეთ საქართველოს მოსახლეობასთან ერთად და სწორედ ამიტომ არ ასახელებენ ეგრისელთა წინაპარს. მიაჩნიათ, რომ დასავლეთ-აღმოსავლეთ საქართველოს ხალხს ეწოდებათ იბერები და ამ ერთ ხალხს ერთი წინაპარი ჰყავს — ბიბლიაში მოხსენებული თობალი.

„იბერიის“ ხალხი ერთი ხალხი იყო და იბერებად იწოდებოდა, ამიტომაც მას ჰყავდა საერთო წინაპარი — თობელი.

თობელისაგან წარმოიშვნენ იბერები — „ქართვები“, „ეგრისელები“ და „სვანები“, ანუ ქართველები. იმ დროს ეგრისელები ისევე იბერები არიან, როგორც „ქართვები“. ლინგვისტების აზრითაც, „იბერ“ ფუძიდანაა ნაწარმოები „ეგრ“ ფუძე, აქედან „ეგრისი“.

იბერ ფუძის ძველი სახეობა უნდა ყოფილიყო ჰბერ (შეადარე, რომაელი მწერლების თხზულებაში დადასტურებული ჰიბერ)... ჰბერ ფუძის დუბლიკატებია ჰვერ, ჰმერ (იბერ-ივერ-იმერ), ამთგან - ჰვერ - ნაირსახეობამ ერთ-ერთ დიალექტიკურ რეგიონში სხვა ფონეტიკური განვითარება განიცადა - ჰ გადავიდა გ-ში (მოხდა ე.წ. აწევა) და მივიღეთ გვერ... გერ... გურ... ერთი მხრივ, პრეფიქსის დართვით გამოიშვა ეგერ – ეგრ-ის-ი, მ-ეგრ-ელი (მეორე მხრივ - გურია)“ (შ. ძიძიგური. ბასკები და ქართველები, გვ. 38).

XVIII ს-ის ბოლოს, 1790 წელს, საქართველოს განსაკუთრებული დაშლილობის დროს შედგა დოკუმენტი „ივერიელთა ერთობის ტრაქტატი“, რომელშიც, კერძოდ, ნათქვამია: „ვინაიდან ყოველთავე ივერიელთა მსახლობელთა სამეფოსა შინა ქართლისა, კახეთისა, იმერთა, ოდიშისა და გურიისათა აქვსთ ერთმორწმუნეობა, არიან შვილნი ერთისა კათოლიკე ეკლესიისაგან შობილნი და ერთისა ენისა მქონებელნი, აქვსთ მავასხელობითცა სიყვარული ვითარცა სისხლით ნათესავთა და მოყვრობით შეკრულთა ურთიერთთა შორის. ამისათვის ჩვენ ზემონსწინებულად ქვეყანათა ივერიისა... აღვსთქვამთ მტკიცესა ამას ერთობასა“... (ქართული სამართლის ძეგლები, II, 1966, გვ. 501). აქ საინტერესოა, რომ ქართული საუკუნოვანი ტრადიციული კონცეფციით, რომელმაც ასახვა ჰპოვა ამ დოკუმენტში, ივერია ეწოდება არა მარტო აღმოსავლეთ საქართველოს, არამედ, უეჭველად, დასავლეთ საქართველოსაც, ერთიან საქართველოს ყოველი ივერია ეწოდება, მოსახლეობას – ყოველნი ივერიელნი, სხვადასხვა პროვინციებს – ივერიის ქვეყნები. განსაკუთრებით ხაზგასასმელია, რომ ძველქართული თვალსაზრისით ივერიელები, ანუ სამეგრელოს, გურიის, იმერეთის, კახეთისა და ქართლის მოსახლეობა (მსახლობელნი) არიან სისხლით ნათესავნი, ე.ი. გენეტიკურად ერთიანი, ერთი ეთნიკური წარმოშობის ერი. სისხლით ნათესაობის გამო ივერიელები, ანუ მეგრელები, გურულები, იმერლები, კახელები და ქართლელები „ურთიერთთან შეკრულ-შეკავშირებულნი არიან მოყვრობით“, ანუ „ნათესაური“, ეროვნული ერთობა აქვთ. გარდა ამისა, ივერიელებს ერთმანეთთან ამ დოკუმენტის ხელისმომწერთა თვალსაზრისით, აერთიანებთ საერთო ენა – ივერიელები არიან „ერთისა ენისა მქონებელნი“ – იგულისხმება ქართული ენა. ივერიელებს აქვთ საერთო ტერიტორია – „ყოველი ივერია“, ივერიელებს დოკუმენტის მიხედვით, აქვთ ფსიქიკური წყობის ერთობა – ერთმორწმუნეობა, ერთი ეკლესია.

ვინაიდან ამ დოკუმენტის ერთ-ერთი ხელისმომწერი იყო საქართველოს კათალიკოს-პატრიარქი ანტონ I, უნდა ვიგულისხმოდეთ, რომ ეკლესიაში მიღებული თვალსაზრისით, ერი ეწოდებოდა (თანამედროვე სიტყვებით რომ ვთქვათ) ერთი ეთნიკური კავშირის

მქონე, ანუ სისხლით მონათესავე მოსახლეობას, რომელსაც ჰქონდა აგრეთვე საერთო ენა – ენობრივი ერთობა, საერთო ტერიტორია, ფსიქიკური წყობის ერთობა – საერთო სარწმუნოება. ქართული ეკლესიის და საერო ხელისუფლების თვალსაზრისით, ივერიელებს, ანუ ქართველებს, ჰქონდათ ჩამოთვლილი ნიშან-თვისებები, ანუ ქმნიდნენ ეროვნულ ერთობას. ამიტომაც მათ უნდა ჰქონოდათ სახელმწიფოებრივი ერთობაც.

მეგრელები, გურულები, იმერლები, კახელები და ქართლები სისხლით ნათესავებად მიიჩნეოდნენ და მიიჩნევიან.

ქართებს, ზანებსა და სვანებს ქართული ეკლესიის ჩამოყალიბების დროს (I-IV სს-ში) უფრო მეტი ეროვნული ერთობა ჰქონდათ, ვიდრე გვიან შუა საუკუნეებში. ამიტომაც თავიდანვე ქართული ეკლესიის სამწყსოს წარმოადგენდა ერთიანი ქართველი ხალხი, რომლის ეთნიკური განსახლების საზღვრები მოქცეული იყო შავი ზღვიდან და მდინარე ეგრისწყლიდან (კლისურიდან) ვიდრე სომხეთ-ალბანეთამდე (VIII ს-მდე, ხოლო შემდეგ ეს საზღვრები კიდევ უფრო გავრცელდა).

ისმის მეორე საკითხი – რამდენად შესაძლებელია ქართველი ხალხი ჩამოყალიბებული ყოფილიყო I-IV სს-ში წმიდა ანდრიასა და წმიდა ნინოს ქადაგებების დროს. ქართული წყაროების თანახმად, ქართველი ხალხი უკვე ჩამოყალიბებული იყო პირველი ქართული სახელმწიფოს დაარსების დროს, ქრისტეშობამდე IV-III სს-ში.

ამ თვალსაზრისს ეთანხმება ისიც, რომ სწორედ ამ პერიოდისათვის სომეხი ხალხი უკვე ჩამოყალიბებული ყოფილა. ს. ერემიანის თანახმად სომეხი ხალხის ჩამოყალიბება დამთავრდა ძვ.წ. IV ს. დამლევს (საბჭოთა ენციკლოპედია, სტატია „არმიანე“). „სომეხი ხალხის ჩამოყალიბების ბოლო ეტაპი თანხვდება ძვ. წ. VI ს-ში სომხეთის სახელმწიფოს შექმნას. მან ურარტუს სახელმწიფოს ადგილი დაიკავა“ (ქსე, 9, გვ. 463).

ცნობილია, რომ ჩვენი ძველი ისტორიკოსები ჰაოსსა და ქართლოსს ძმებად მიიჩნევდნენ, ამიტომაც ისინი ქართველი და სომეხი ხალხების ჩამოყალიბების ხანას ერთ ეპოქაში ათავსებდნენ.

საქართველოს მცნიერებათა აკადემიის პრეზიდიენტს ბატონ თ. გამყრელიძეს

ბატონო პრეზიდენტო, 15-20 წლის წინ ძველ ქართულ საეკლესიო წყაროებზე დაყრდნობით წამოვაყენე თეორია, რომ ძველი ქართული საეკლესიო ენა დაეფუძნა ფუძე-ქართველურ ენას და ის უშუალოდ მისგან (და არა ქართის დიალექტიდან) მომდინარეობს. მივიჩნევი და მივიჩნევ, რომ მოციქულთა და ქრისტიანობის პირველ მქადაგებელთა ეპოქაში, ამ 2000 წლის წინ, ათასწლეულთა მიჯნაზე ფუძე ქართული ენის დაშლის ხარისხი დიდი არ იყო, ხოლო ქართულ-ზანური ენობრივი მთლიანობის ეპოქა ამ დროს (ე.ი. მოციქულთა მოღვაწეობისას) ჯერ კიდევ არ იყო დასრულებული.

ენობრივი (ყოველ შემთხვევაში ქართულ-ზანური) მთლიანობის გამო მოციქულთა ეპოქაშივე I-II სს-ში ქრისტიანობის ზეპირი ქადაგებების ენა იბერთა და ლაზთა შორის იყო საერთო ქართველური (ან დაუშლელი ქართულ-ზანური), ეს ენა მალევე IV ს. დასაწყისში საფუძვლად დაედო ქართულ საეკლესიო ლიტურგიკულ ენას.

ამ თეორიას ვავითარებ 1985 წლიდან დღემდე გამოცემულ მრავალ მონოგრაფიაში (მათ შორის „საქართველოს სამოციქულო ეკლესიის ისტორია“, „საქართველოს საეკლესიო კრებები“ და სხვა). აღნიშნული თეორია რეცენზირებულია ჩვენი მკვლევარების მიერ (გ. ალასანია, შ. ბადრიძე, ბ. დიასამიძე და სხვ.).

ბატონო პრეზიდენტო, აღნიშნული თეორიისადმი რწმენა კიდევ უფრო განმძიმტკიცდა თქვენი ნაშრომის გაცნობის შემდგომ, რომელსაც, სამწუხაროდ, გვიან გავეცანი. კერძოდ თქვენ წერთ – „ქართულ-ზანურის დიფერენციაცია ახალი წელთაღრიცხვის მიჯნაზე დაიწყო“ (თ. გამყრელიძე, გ. მაჭავარიანი, სონანტთა სისტემა და აბლაუტი ქართველურ ენებში, 1965, გვ. 17).

მაშასადამე, თქვენი და გ. მაჭავარიანის თეორიის თანახმად ქართულ-ზანური ენობრივი მთლიანობა ჯერ კიდევ არსებობდა წმიდა მოციქულების საქართველოში ქადაგებების დროს, ანუ „ახალი წელთაღრიცხვის მიჯნაზე“, 2000 წლის წინ, კერძოდ იმ ეპოქაში, როდესაც ქრისტეს მოციქულები და სხვა მასწავლებლები

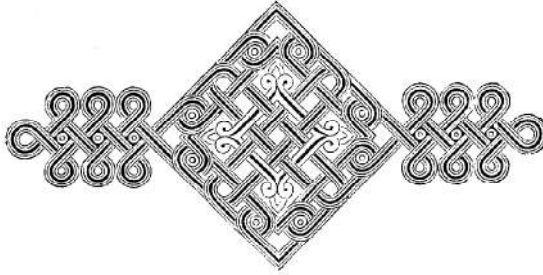
შემობრძანდნენ საქართველოში და საეკლესიო წესების თანახმად ქართველ ხალხს მშობლიურ ენაზე მოძღვრავდნენ. მაშასადამე, მათი ქადაგებების ენა დაუშლელი ქართულ-ზანური ყოფილა.

თქვენი თეორია ძალზე ძვირფასი საყრდენია ქართული საეკლესიო ლიტურგიკული ენის კვლევისათვის, რადგანაც ქართული საეკლესიო ენის წერილობითი ძეგლები უკვე IV ს. დასაწყისიდანვე ცნობილი, რაც უმნიშვნელოდ, მხოლოდ რამდენიმე საუკუნითაა დაშორებული მოციქულთა ხანას (I-II სს).

ძველი ქართული საეკლესიო ენა (ანუ ძველი ქართული ენა) თუ ასახავს ქართულ-ზანურ ენობრივ მთლიანობას, მაშინ IV ს. დასაწყისში, საქართველოს ეკლესიის ორგანიზების დროს, ის ისევე გასაგები იქნებოდა დასავლეთ საქართველოს მრევლისათვის, როგორც აღმოსავლეთ საქართველოს ე.წ. ქართველთათვის. მართლაც რუისურბნისის კრების წმიდა მამები დარწმუნებით გვაუწყებენ ამის შესახებ, კერძოდ წერენ, რომ წმიდა ნინოს დროს „ნათელ ილო ყოველთა ქართველთა“. ამ კრების წმიდა მამები, ისევე როგორც ყველა სხვა ძველი ქართველი მემკვიდრეები, დაბეჯითებით წერენ, რომ I-IV სს. ქართველებს, ე.ი. დასავლეთ და აღმოსავლეთ მოსახლეობას, გააჩნდათ ერთიანი ენა, რომელიც აისახა კიდევ საეკლესიო ღვთისმსახურებაში (ძველი ქართული საეკლესიო ენა).

აქედან გამომდინარე ეგრისში (სამეგრელოში) ძველი ქართული ენა, ანუ რაც იგივეა ზან-ქართული, გავრცელდა არა ამ მხარის „ქართიზაციის“ შედეგად IX-X სს.-ში (ეს თვალსაზრისი ამჟამად ოფიციალურადაა გავრცელებული), არამედ ის ამ მხარის მოსახლეობის დედაენა იყო „ახალი წელთაღრიცხვის მიჯნაზე“. ამჟამად არის მცდელობა იმისა, რომ სამეგრელოს მოსახლეობისათვის მშობლიურ „ენაზე“ ითარგმნოს წმიდა წერილი. ჩვენი თეორიის თანახმად მეგრელები და სვანები იმთავითვე არიან შემოქმედნი ქართული საეკლესიო ლიტურგიკული ენისა და ქართული კულტურისა სხვა კუთხის ქართველებთან ერთად. ბატონო თამაზ, უწმინდესი პატრიარქის მიერ ქართული ენისა და კულტურის სამეცნიერო საბჭოს შექმნა ამ საკითხის კვლევას ემსახურება.

ივნისი, 2005

„ქართიხანის“ თეორიის კრიტიკის ისტორია XX საუკუნის ბოლოს

(მოხსენება)

პატიოსანო და დიდებულნო ქართველნო,
ქრისტესძიერ საყვარელო შვილებო,
2004 წლის 29 იანვარს უფალი ღმერთის შეწევნით დაფუძნდა „იბერიულ-კავკასიური საერთაშორისო სამეცნიერო-სასწავლო ცენტრი“. ამ კავშირის მიზანია იბერიული (ქართველური) ეთნოსის ენობრივ-კულტურული საერთო ისტორიის, ქართველთა მთლიანობის (ერთიანობის) შესახებ ძველი ქართული, მრავალსაუკუნოვანი ისტორიოგრაფიული შეხედულებების კვლევა და წარმოჩენა.

თვალსაზრისი ქართველი ხალხის ეთნიკური ერთგვაროვნების შესახებ (ჯერ საერთო ენითა და ტერიტორიით, შემდეგ კი ქრისტეშობამდე საუკუნეებით ადრე წარმოქმნილი საერთო სახელმწიფოთი) ტრადიციულია, ქართული საეკლესიო თუ საერო საისტორიო წყაროები „მოქცევაი ქართლისაიდან“ და „ქართლის ცხოვრებიდან“, ვიდრე XIX ს. დასაწყისამდე (ავტოკეფალიის გაუქმებამდე) მუდამ მიუთითებდნენ ამის შესახებ. მხოლოდ რუსეთის იმპერიის ბატონობის დროს, ქართული სახელმწიფოებრიობის გაქრობის კვალდაკვალ, იმპერიულ საისტორიო თუ საენათმეცნიერო წრეებში წარმოიქმნა XIX ს. ბოლოს და XX ს-ში ერთადერთ სამეცნიერო-

საისტორიო თეორიად ჩამოყალიბდა ე.წ. „ქართიზაციის“ თეორია, რომლის მიხედვითაც, ძირითადად, VIII-X სს-ში აღმოსავლეთ საქართველოში მცხოვრებმა ე.წ. „ქართის“ ტომმა მოახდინა სამხრეთ საქართველოსა და დასავლეთ საქართველოს მოსახლეობის „ქართიზაცია“-გაქართველება იმით, რომ დანერგა იქ ქართულენოვანება საეკლესიო და საერო ყოფაში და ჩაერთო საერთო-ქართულ სახელმწიფოებრივ ცხოვრებაში. უფრო ადრე კი თითქოსდა ამავე „ქართის“ ტომმა მოახდინა ჰერებისა და აღმოსავლეთ საქართველოს მთიელების (არაქართული წარმოშობის ტომების) ქართიზაცია-გაქართველება. ამ მოსაზრებამ თავისი ასახვა ჰპოვა „ქართულ საბჭოთა ენციკლოპედიაში“, რომელიც XX ს. 70-იანი წლებში გამოიცა.

საქართველოს ეკლესიის წიაღში დაცული ტრადიციულობის შესაბამისად, ქრისტესმოყვარე იერარქები XX ს-ში გამოთქვამდნენ შემფოთებას ოფიციალური ისტორიოგრაფიული თეორიებისა და ეკლესიის წიაღში დაცული ტრადიციული საისტორიო თვალსაზრისის ურთიერთდამორების გამო. ეს განსაკუთრებით გამოიხატა ჩემს წერილებში, რომელთაც პერმანენტულად ვაქვეყნებდი საეკლესიო და საერო ორგანოებში XX ს. 80-იანი წლების დასაწყისიდან, ღვთის შეწევნით, ვიდრე დღემდე (გამოქვეყნებულია 50 სტატიაზე მეტი), სიტყვებში, რომლებითაც საკმაოდ ხშირად გამოვიდი საპატრიარქოსა და სხვა სამეცნიერო ცენტრების მიერ ორგანიზებულ კონფერენციებზე, ასევე განსაკუთრებით გამოიხატა ჩემს წიგნებში – „საქართველოს სამოციქულო ეკლესიის ისტორიის“ ოთხტომეულში (I ტომი გამოიცა ქ. ახალციხეში 1988 წელს, შემდეგ კი I ტომი ხელახლა გამოიცა თბილისში 1996 წელს), ასევე „საქართველოს საეკლესიო კრებების“ სამტომეულში (გამოიცა 2003 წ.), ასევე სხვა ჩემს წიგნებში (გამოცემულია 20-ზე მეტი). უნდა ითქვას: XX ს. 80-იანი წლების დასაწყისში საქართველოს უწმიდესმა პატრიარქმა ილია II-მ წმიდა სინოდის წევრებს, კერძოდ კი პირადად მე, ვითარცა ისტორიკოსს, დამავალა მომეზადებინა ეკლესიისათვის იმჟამად უაღრესად მნიშვნელოვანი თემები საკითხებზე: „საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალია“ და

„საქართველოს ეკლესიის ადგილი მართლმადიდებლურ დიპტიხში“, რადგანაც ამ დროისათვის საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიისა და საქართველოს ეკლესიის საპატრიარქო ღირსების საკითხის საერთაშორისო საეკლესიო მნიშვნელობა მიენიჭა და ამ საკითხების შესახებ საისტორიო მნიშვნელობის თემებს ჩვენგან ითხოვდნენ კონსტანტინოპოლის მსოფლიო საპატრიარქო და სხვა მართლმადიდებელი ეკლესიები. თემათა შესწავლის დროს საპატრიარქოში შეხვედრები მქონდა საქართველოს ზოგიერთ გამოჩენილ ისტორიკოსთან, რომელნიც უწმიდესის კურთხევით ჩართული იყვნენ და იკვლევდნენ ამ საკითხებს. დაგროვილმა მასალამ, მათ შორის უცხოეთში შესრულებულმა მრავალმა გამოკვლევამ, ანდა უცხოეთის არქივებიდან შემოსულმა მასალამ (მაგალითად, მათ შორის აღსანიშნავია ბერძენი მიტროპოლიტის (სარდელი მიტროპოლიტი) მაქსიმეს ნაშრომი „საქართველოს ეკლესია და მისი ავტოკეფალია“, თარგმნილი ბერძნულიდან რუსულად ხელნაწერის სახით, დღემდე გამოუცემელია ქართულ ენაზე, XVII ს. ანტიოქიელი და იერუსალიმელი პატრიარქების ასევე გამოუცემელი მასალები. მე საშუალება მომეცა ეროვნული წყაროების ანალიზის შემდეგ სულ სხვაგვარად გამეაზრებინა საქართველოს, მისი ერისა და ეკლესიის ისტორია, რაც ჯერ კიდევ ხელნაწერში XX ს. 80-იან წლებში გავაცანი საქართველოს იმდროისათვის ყველაზე გამოჩენილ მკვლევარ ისტორიკოსებს, მათ შორის ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორს, პროფესორ შოთა ბადრიძეს. მან, კერძოდ, 1986 წელს თავის ძალზე დადებით რეცენზიაში აღნიშნა „ქართიზაციის“ თეორიის კრიტიკის ისტორიისათვის მნიშვნელოვანი შემდეგი მომენტი: „ეპისკოპოსი ანანია ჯაფარიძე ვრცელი პროგრამით იკვლევს საქართველოს ეკლესიის მნიშვნელოვან საკითხებს, რომელთა მიმართაც ავტორი ყველა შემთხვევაში ნოვატორულადაა განწყობილი, ... ნაშრომის ვრცელი მონაკვეთი უკავია, მაგალითად, იმის მტკიცებას, რომ ქართველი ხალხი თავის ისტორიაში გამოჩენამდე ეთნიკურად ერთგვაროვანი იყო, რაც იმით შეიძლება დამტკიცდეს, რომ თეორიული თვალსაზრისით ადრინდელი ქართული ეთნოსი ჯერ გაუდიფერენცირებული იყო, ამასთანავე, საერთო ქართული

ენა უნდა ყოფილიყო წინაქრისტიანული ქართული სარწმუნოების ღვთისმსახურების ენა და ა.შ. ამ თვალსაზრისს ავტორს სურს მიუსადაგოს მატერიალური თუ წერილობითი წყაროების მონაცემები, რის საფუძველზეც ნაშრომში გატარებულია თვალსაზრისი ქართველთა ეთნიკურ ერთიანობის შესახებ იმ ხანაშიც, როდესაც ჩვენში როგორც აღმოსავლეთ, ისე დასავლეთ საქართველოშიც ქრისტიანობა იქნა გამოცხადებული სახელმწიფო სარწმუნოებად“ (ეპისკოპოსი ანანია ჯაფარიძე, საქართველოს სამოციქულო ეკლესიის ისტორია, პირველი გამოცემა, ახალციხე-რაბათი, 1988 წელი, გვ. 653).

„საქართველოს სამოციქულო ეკლესიის ისტორიის“ I ტომში, ფაქტიურად, შეჯამდა ქართული ისტორიოგრაფიისათვის იმჟამად ახალი თვალსაზრისი, რომ ქართველი ხალხი ე.წ. „ქართიზაციის“ შედეგად კი არ ჩამოყალიბდა, არამედ ჯერ კიდევ „მის ისტორიაში გამოჩენამდე, ანუ ქრისტიანობამდე დიდი ხნით ადრე: 1. ეთნიკურ მთლიანობას წარმოადგენდა 2. საერთო ქართული ენით და ტერიტორიით 3. მოიცავდა როგორც დასავლეთ, ისე აღმოსავლეთ საქართველოს. ასეთია შ. ბადრიძის დასკვნა, გამოთქმული 1986 წელს (დაიბეჭდა 1988 წელს).

ამ ნაშრომის შესახებ ამავე წლებში მსგავსი დასკვნა გამოაქვეყნა მეორე ცნობილმა ქართველმა ისტორიკოსმა, ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორმა ვახტანგ გვილაძემ. ვახტანგ გვილაძე კერძოდ წერს – „ნაშრომში საინტერესოაა გადმოცემული ქართული სახელმწიფოს, ქართველი ერისა და ქართული ენის ჩამოყალიბების პროცესი ... ავტორი იმ დასკვნამდე მიდის, რომ ფარნავაზის დროიდან მოყოლებული 1. ქართლი და ეგრისი ერთიანი ქართული ქვეყანა – „ყოველი საქართველო“ იყო ნაშრომში დიდი ადგილი აქვს დათმობილი იმის მტკიცებას, რომ დასავლეთ საქართველოს ზღვისპირა ტერიტორია ასევე იბერიად (ქართლად) იწოდებოდა ... ეპისკოპოსი ანანია ზოგჯერ იბერიის ტერიტორიად მთელ დასავლეთ საქართველოსაც გულისხმობს და ასკვნის, რომ რადგან ამ ერთიან ისტორიულ ქართულ ტერიტორიაზე 2. ერთიანი ქართველი ხალხი ცხოვრობდა, 3. ერთიანი შეგნებით, 4. ერთიანი კულ-

ტურით, მთელ ამ ტერიტორიაზე IV ს-დან წირვა-ლოცვა, 5. ერთ ქართულ ენაზე იყო“ (იხ. ეპისკოპოსი ანანია ჯაფარიძე, საქართველოს სამოციქულო ეკლესიის ისტორია, ახალციხე-რაბათი 1988, გვ. 660). ვ. გოილაძის იგივე თვალსაზრისია გამოთქმული ამავე წიგნის ახალ გამოცემაში, რომელიც 1996 წელს განახორციელა გამომცემლობა „მერანმა“ (წიგნი ბუდაპეშტში დაიბეჭდა). უფრო ადრე ცალკე წიგნის სახით გამოიცა ვ. გოილაძის ვრცელი გამოკვლევა აღნიშნული ნაშრომის შესახებ, ცხადია, მასშიც იგივე აზრია გამოთქმული (თბ. 1995), რომ ეპისკოპოსმა ანანიამ პირველმა გამოთქვა თვალსაზრისი 1. ქართველთა საერთო ტერიტორიის, 2. საერთო ენის, 3. ერთიანი შეგნების, 4. ერთიანი კულტურისა, 5. ერთიანი უძველესი სახელმწიფოს შესახებ ქრისტესშობამდევე.

ისტორიკოსი და წყაროთმცოდნე, ისტორიულ მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი გიული ალასანია ჩემს აღნიშნულ ნაშრომს აძლევს უაღრესად დიდ მნიშვნელობას და წერს: „ამგვარად, ეს ნაშრომი ქართულ ისტორიოგრაფიაში იმ სისხლის გადასხმას ჰგავს, რომელიც დროდადრო აუცილებელია ჯანსაღი ორგანიზმის შესანარჩუნებლად წიგნი მიზნად ისახავს ალაღვინოს საქართველოს წარსულის ობიექტური და სრული სურათი ... ნაბიჯ-ნაბიჯ, სხვადასხვა წყაროებით ასაბუთებს 1. დასავლეთ და აღმოსავლეთ საქართველოს ერთიანობას... წიგნში ცალ-ცალკეა განხილული ერის ნიშნები, როგორც არის, 2. საერთო ენა, 3. საერთო ტერიტორია, 4. საერთო კულტი, 5. ერთმორწმუნეობა, 6. საერთო ფსიქიკური წყობა, 7. საერთო ეთნიკური წარმოშობა, 8. განუწყვეტელი ისტორიული და ეკონომიკური კავშირები და სხვ. ყველა ამ ნიშანს მკვლევარი ძალზე ადრე ხედავს ქართველი ხალხის ისტორიაში, ჯერ კიდევ ქართლის სახელმწიფოს ჩამოყალიბების დროს ძვ.წ. IV-III სს.“ (იხ. წიგნი: ვ. ალასანია, ვ. გოილაძე. „საქართველოს ეკლესიის ისტორიის პირველი სრული გამოკვლევა“, თბ., 2000, გვ.6).

ათეულობით ცნობილმა ქართველმა ისტორიკოსმა და შესაბამისმა საისტორიო კათედრებმა გამოთქვეს თვალსაზრისი ამ წიგნის შესახებ, მათ შორის ჩვენი საკითხის განსახილველად საინტერესოა ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორის ბიჭიკო დიასამიძის ნაშ-

რომი „ქრისტიანობა დასავლეთ საქართველოში“, ბათუმი, 2001 წ. აქ ავტორი დიდ შეფასებას აძლევს წიგნს – „საქართველოს სამოციქულო ეკლესიის ისტორია“ და წერს – „მთავარეპისკოპოს ა. ჯაფარიძის გამოკვლევები ყველაზე სრულყოფილი ნაშრომებია საქართველოს ეკლესიის პრობლემებზე“ (გვ. 16). კერძოდ, აქ ბ. დიასამიძე წერს: „სარწმუნო ჩანს მთავარეპისკოპოს ა. ჯაფარიძის აზრი, რომ მართალია არსებობდა ახლად წარმოქმნილი ქართული ფუძე ენის დაშლის შედეგად მიღებული ტომობრივი ენები ქართველისა და მეგრელებისა, მაგრამ ეს ენები ერთმანეთის მიმართ დიალექტებს წარმოადგენდნენ და იმდენად ახლოს იდგნენ ერთმანეთთან, რომ შეიძლებოდა ერთიან ენაზე ლაპარაკი“ (ბ. დიასამიძე. ქრისტიანობა დასავლეთ საქართველოში, ბათუმი, 2001, გვ. 74).

მაშასადამე, საქართველოს გამოჩენილი ისტორიკოსების თვალსაზრისით ეპისკოპოსმა ანანიამ 1988 წელს გამოაქვეყნა ფუნდამენტური მოცულობის გამოკვლევა, რომელშიც პირველად გამოთქვა შემდეგი მოსაზრება: ჯერ კიდევ ქრისტესშობამდე დიდი ხნით ადრე არსებობდა 1. საერთო ქართული კონიე ენა, მეგრული ქართული ენის დიალექტია, 2. არსებობდა საერთო ქართული ეთნოსი ერთი ენით, 3. ერთი კულტურით, 4. ერთიანი ფსიქოლოგიური წყობით, 5. საერთო ქართულ ეთნოსს გააჩნდა ერთი ტერიტორია დასავლეთ-აღმოსავლეთ საქართველოს მომცველი, შემდეგ კი საერთო სახელმწიფო ჯერ კოლხეთი და შემდეგ კი ქრისტესშობამდე IV-III სს-დან ქართლი.

მეორე წიგნთან დაკავშირებით რეცენზენტები ასკვნის შემდეგს: კოლხეთი რომ საერთო ქართული სახელმწიფო იყო, ეს გამოწველილვითაა გამოკვლეული ეპისკოპოს ანანიას წიგნში – „ქართველთა წინაპრების ბიბლიური ისტორია ადამიდან იესომდე“, (თბ., 1994 წ.) მასში აღნიშნულია, რომ კოლხეთში ერთიანი ქართული სახელმწიფოს ფორმირების ეპოქა წინ უსწრებდა ფარნავაზის ეპოქას. შესაბამისად, ე.წ. „კოლხური კულტურა“ მოიცავდა დღევანდელი საქართველოს ტერიტორიას და ცილდებოდა კიდევ მის საზღვრებს, მოიცავდა ჩრდილო კავკასიის ნაწილსაც და სამხრეთით კი ვრცელდებოდა დღევანდელი თურქეთის ქალაქ ორდუმდე და სომხეთში – სევანის

ტბამდე. ეს იყო ერთიანი, ჯერ კიდევ არადიფერენცირებული ქართველი ხალხის კულტურა და მისი განსახლების საზღვრები (დასახ. ნაშ. გვ.58). ამიტომაც სახელი „კოლხი“ არა რომელიმე ქართული ტომის, არამედ საერთო ქართველური ელემენტის აღმნიშვნელი იყო. წიგნში აღნიშნულია: „სახელი „კოლხი“ ზუსტად დიფერენცირებულ ქართულ-ეთნიკურ ერთობას მოიცავდა (ამიტომაც უწოდებდნენ „მოსხეებს“ – „კოლხებს“) (ეპისკოპოსი ანანია ჯაფარიძე, „ქართველთა წინაპრების ბიბლიური ისტორია“, თბ. 1994, გვ. 59). ამ წიგნში გამოთქმულია დასკვნა ენის შესახებ, რომ კოლხეთის წიაღში ჩამოყალიბებულ ერთიან ახალ ქართლის სახელმწიფოში, რომელიც დაარსებული იქნა ფარნავაზის მიერ, „ფუძე ქართული ენის დაშლის ხარისხი დიდი არ იყო. ტომების ენები ახლოს იყვნენ ერთმანეთთან. ქართველის, ზანების და სვანების ენები, ცხადია, ამ 2500 წლის წინ ერთმანეთის მიმართ დიალექტებს წარმოადგენდნენ. ისინი დამოუკიდებელ ენებად ჩამოყალიბდნენ შემდგომ, საფიქრებელია მას შემდეგ, რაც ფარნავაზის მიერ შექმნილი სახელმწიფო დაიშალა (იგულისხმება ვახტანგ გორგასალის შვილთა დროს) (იქვე, გვ. 65).

მაშასადამე, პირველად, ქართულ ისტორიოგრაფიაში გამოითქვა მოსაზრება, რომ მეგრული დიალექტი, ისევე როგორც სვანური, თავისი სახით ძველი ქართული ენის, ანუ საერთო ქართველური ენის წიაღში ფორმირდა მოგვიანებით VI-VIII სს შემდეგ, ამიტომაც VIII ს-ში ჩამოყალიბებულ აფხაზთა სამეფოში ქართული ენა იქამდეც ადგილობრივი მოსახლეობის მშობლიურ ენას წარმოადგენდა და ამიტომ მოსახლეობის დედაენა აფხაზთა სამეფოში იქცა სახელმწიფო და საეკლესიო ენად.

ცხადია, მრავალიათასობით გამოცემულ ამ წიგნებში გამოთქმული თვალსაზრისი გავრცელდა კიდევ მთელ საქართველოში, თუმცა, ცხადია, მას ოფიციალური ენათმეცნიერები თითქოსდა ვერ ამჩნევდნენ, თუმცა კი კარგად იცნობდნენ, მათ საკუთარ ბიბლიოთეკებში უდევთ კიდევ ეს წიგნები (წიგნი „ქართველთა წინაპრების ბიბლიური ისტორია“ 5 000-იანი ტირაჟით გამოიცა 1994 წელს, ხოლო „სამოციქულო ეკლესიის ისტორიის“ ოთხტომეულის, ასევე „საეკლესიო კრებების“ სამტომეულის საერთო ტირაჟი, სხვა 20

დასახელების მსგავსი შინაარსის წიგნებთან ერთად 10 000-ს აჭარბებს, წიგნების საერთო იდეაა „ქართიზაციის“ თეორიის უმართუბულობის მეცნიერული მტკიცება).

საბჭოთა კავშირის რღვევის წლებში, საქართველოში სეპარატისტულმა რეჟიმებმა და მებრძოლებმა კარგად გამოიყენეს აღნიშნული „ქართიზაციის“ თეორია თავიანთი მიზნებისათვის, ამიტომაც უკან დახევა შეუძლებელი გახდა. ცენტრალური გამოცემების საშუალებით საჯაროდ, დაუფარავად გაკრიტიკდა „ქართიზაციის“ თეორია 1988-1989-91 წლებში. წერილები იბეჭდებოდა გაზეთებში: „სახალხო განათლება“ და „ერი“, რომელთა რედაქტორი იყო პროფესორი აპოლონ სილაგაძე. „იდეა აღმოსავლეთ საქართველოს მთიანეთის, ჰერეთის, დასავლეთ და სამხრეთ საქართველოს მოსახლეობის „ქართიზაციის“, ანუ გაქართველების შესახებ ხელოვნურია. სინამდვილეში კი ძველი ქართული წყაროების თანახმად მთიანეთის, კახეთ-ჰერეთის, დასავლეთ და სამხრეთ საქართველოს მოსახლეობას „ქართიზაცია“ არ ესაჭიროებოდა, რადგანაც ძველთაგანვე (და ფარნავაზ მეფის დროსაც) აღნიშნულ კუთხეთა მცხოვრებნი, როგორც მთიულები, ისე ეგრისელები (მესხებსა და ჰერ-კახელებზე რომ არაფერი ვთქვათ) ქართველი ხალხის ძირითად ნაწილებად განიხილებოდნენ... ქართული ენა ამ კუთხეებში „ქართული ეკლესიის გაბატონების“ გამო კი არ „გავრცელდა“ და ამის გამო მათი „ქართიზაცია“ კი არ მოხდა, როგორც წერს ჩვენი ენციკლოპედია, არამედ ჯერ კიდევ ქრისტიანობამდე, წარმართობის დროს კულტმსახურების ენა ქართული იყო ყველა აღნიშნულ კუთხეში“ (ეპისკ. ანანია ჯაფარიძე, პოლემიკა: „ჟამთააღმწერლობა ჭეშმარიტის მეტყველება არს“, გვ. „სახალხო განათლება“, 17.V.1990 წ. გადაბეჭდილია წიგნში ეპისკ. ანანია ჯაფარიძე, „დედა ეკლესია“ 1996 წ. გვ.196). ამ წერილის გამოქვეყნების შემდეგ ჩემთან მძაფრი პოლემიკა გამართა ნ. მარის მოწაფემ ცნობილმა მეცნიერმა იოსებ მეგრელიძემ, მასთან კამათისას მე გამოვკვეყნე წერილი, რომელშიც აღინიშნა: „ქრისტეშობამდე IV–III სს-ში უკვე შეიქმნა ერთიანი ქართული სახელმწიფო, სავალდებულო ქართული ენით. ამ დროს მეგრული და

ქართული ენები ძლიერ ახლოს იდგნენ ერთმანეთთან და ერთმანეთის მიმართ დიალექტებს წარმოადგენდნენ, ანუ სახელმწიფო ქართული ენა სრულიად გასაგები იყო ეგრიისის მოსახლეობისათვის, ის მის დედაენას წარმოადგენდა, თუმცა კი თანდათან ვითარდებოდა და ყალიბდებოდა ახალი დიალექტი“ (ეპისკ. ანანია ჯაფარიძე, „რაი არს ჭეშმარიტება“, გაზ. „ერი“, 27.II,1991წ. გადაბეჭდილია წიგნში „დედა ეკლესია“, 1996, გვ.214).

აღნიშნული გაზეთები იმ დროს, ჯერ კიდევ საბჭოთა კავშირის სახელმწიფოს არსებობისას, ჩემი წერილების გამოქვეყნების დროს, ასეულ ათასობით ტირაჟით ვრცელდებოდა მთელ საქართველოში, ამიტომ საოცარია, როცა ზოგიერთი ახალი მკვლევარი 2003-2004 წლებში დაბეჭდილ 100-200 ეგზემპლარით გამოსულ თავიანთ წერილებში, თუმცა კი იმეორებენ ჩემს მიერ გამოთქმულ მოსაზრებას ჩვენი ენობრივი და ეთნიკური მთლიანობის შესახებ, მაგრამ რატომღაც თავიანთ „აღმოჩენილად“ მიიჩნევენ, სხვა თუ არაფერი იოსებ მეგრელიძე ხომ მათი კოლეგა ისტორიკოს-ენათმეცნიერი იყო?!

1998 წელს იქამდე ხელნაწერებით მრავლად გავრცელებული „საქართველოს სამოციქულო ეკლესიის ისტორიის“ II ტომი გამოიცა, სადაც უკვე პირდაპირაა წარმოჩენილი ე.წ. „ქართიზაციის“ თეორიის უმართებულობა. აქ გაკრიტიკებულია ქართულ ენციკლოპედიაში გამოთქმული მოსაზრება, რომ „ქრისტიანობის გავრცელება აღმოსავლეთ საქართველოს მთიანეთში მათ ქართიზაციას განაპირობებდა. რაც შეეხება დასავლეთ საქართველოს ... დასავლეთ საქართველოში გაბატონდა ქართული ეკლესია და მღვდელმსახურებაც ქართულ ენაზე სრულდებოდა, რამაც დიდად შეუწყობ ხელი დასავლეთ საქართველოს ქართიზაციის პროცესს“ (ქსე. ტომი „საქ. სსრ“, გვ. 61). ამ წიგნში აღნიშნული ტერმინი „ქართი“ ნიკო მარის შემოღებულია, ცხადია მისგან მომდინარეობს იდეა აღმოსავლეთ საქართველოს მთიანეთის და დასავლეთ საქართველოს მოსახლეობის ქართიზაციის შესახებ, ხელოვნურია ტერმინი და იდეა, სინამდვილეში ძველ ქართულ წყაროთა თანახმად არც მთიანეთისა და არც დასავლეთ საქართველოს მოსახლეობას ქარ-

თიზაცია არ ესაჭიროებოდა, რადგანაც ძველთაგანვე და ფარნავაზ მეფის დროსაც, როგორც მთიელები, ისე ეგრიელები, ქართველი ხალხის ძირითად ნაწილად განიხილებოდნენ, ისე, როგორც საქართველოს სხვა კუთხეთა მცხოვრებნი. „აღსანიშნავია, რომ ნ. მარი აღზრდილი იყო პროფესორ პატკანოვის მიერ, ამიტომაც ავითარებდა პატკანოვის საისტორიო შეხედულებებს“ (ეპის. ანანია ჯაფარიძე. საქართველოს სამოციქულო ეკლესიის ისტორია, ტ. II, 1996, გვ. 262).

ამ წიგნში „ქართიზაციის“ თეორიის კრიტიკას ეძღვნება 100 გვერდი (გვ. 259-350), ესაა მთელი თავი, რომელსაც აქვს 6 დიდი პარაგრაფი, ესაა ქართულ და უცხოურ წყაროებზე დაყრდნობილი ფუნდამენტური ნაკვლევი, ახლა რომ ზოგიერთი ისტორიკოსი მის ძირითად დასკვნებს გადმოცემს 6 ფურცლით და მიიჩნევს საკუთარ სამეცნიერო ნაშრომად. საკვირველია?!

როგორც ითქვა, „ქართიზაციის“ თეორიის კრიტიკას ეძღვნება ჩემი სხვა უამრავი გამოქვეყნებული წიგნი და ნაშრომი, კონფერენციებზე წარმოთქმული მოხსენებები და სიტყვები; ჩვენს საზოგადოებაში, როგორც იქნა ჩაინერგა იდეა, რომ შესაძლოა რუსულ-კომუნისტურ-ათეისტური „ქართიზაციის“ საისტორიო თეორიის გვერდით შეიძლება არსებობდეს ძველი ქართული თეორია ქართველი ხალხის ერთიანობისა შავი ზღვიდან სომხეთ-ალბანეთამდე ქრისტიანობამდე ზანაშივე. ამ იდეას, მის გავრცელებას ზალხსა და სამეცნიერო წრეებში ემსახურებოდა 1983 წლიდან დღემდე, თითქმის 20-ზე მეტი წლის განმავლობაში, გამოქვეყნებული ჩემი ყოველი ნაშრომი, ეს კარგად იციან ისტორიკოსებმა და შესაბამისმა წრეებმა, სასურველი ამას ენათმეცნიერებმაც მიაპყრონ ყურადღება, ამისათვის შეიქმნა კიდევ წერილის დასაწყისში აღნიშნული ჩვენი კავშირი, რომელშიც, იმედია, მრავალი წევრი გაერთიანდება.

ორი თვალსაზრისი ქართველი ხალხის ჩამოყალიბების დროის შესახებ

ქართულ ისტორიოგრაფიაში არსებობს ორი, ერთმანეთისაგან კარდინალურად განსხვავებული თვალსაზრისი ქართველი ხალხის (ეროვნების) ჩამოყალიბების შესახებ. პირველი ჩამონაკვეთული იყო უკვე ქართული ისტორიოგრაფიის დაფუძნების ჟამს და არსებობდა ვითარცა ერთადერთი თეორია უძველესი ხანიდან ვიდრე XIX ს. მეორე ნახევრამდე. მეორე თვალსაზრისი ქართველი ხალხის რაობისა და წარმოშობის შესახებ ჩამოყალიბდა XIX-XX სს-ში რუსეთის იმპერიის და აგრეთვე საბჭოთა კავშირის საისტორიო წრეებში. რა განსხვავებაა ამ ორ თეორიას შორის?

1. ერთი ქვეყნის, ერთი სახელმწიფოს მოსახლენი

პირველის მიხედვით დასავლეთ და აღმოსავლეთ საქართველოს მოსახლეობა ქრისტიანობამდე საუკუნეებით ადრე იყო ერთი ეთნოსი, ერთი კულტურისა და სარწმუნოების მქონე ეთნიკური მთლიანობა. ამიტომაც შეძლო ჩვენს ერამდე IV-III სს-ში ერთიანი სახელმწიფოს შექმნა, რომელიც აერთიანებდა ქვეყნის ორივე ნაწილს – შავი ზღვიდან და მდ. ეგრისწყლიდან – სომხეთისა და ალბანეთის საზღვრებამდე. ამ სახელმწიფოს მოსახლეობა – ეგრისელები, მარგველები, დასავლეთ საქართველოს სხვა საერისთავოების მცხოვრებნი აღმოსავლეთ საქართველოს მოსახლეობასთან ერთად ერთი ენისა და ერთი „მწიგნობრობის“ (ე.ი. კულტურის) მქონე ხალხს წარმოადგენდა თანახმად „ქართლის ცხოვრებისა“, ხოლო უფრო ძველი საისტორიო წყარო „მოქცევაი ქართლისაი“ წერს, რომ ფარნავაზ მეფემდეც ქართველთა სახელმწიფოს საზღვარს დასავლეთით შავი ზღვა და მდინარე ეგრისწყალი წარმოადგენდა, აღმოსავლეთით კი სომხეთ-ალბანეთი – „საზღვარი დაუდგა მას ჰერეთი და ეგრისწყალი და სომხითი და მთა ცროლისა ... და ესე იყო პირველი მეფე მცხეთას შინა აზო, ძე არიან-ქართველთა მეფისა და მოკუდა, და შემდგომად მისა დადგა ფარნავაზ“ (ძეგლ. I, 1964, გვ. 82).

მეორის ე.ი. საბჭოთა ისტორიოგრაფიის მიხედვით ქართველთა ერთობა ვითარცა ეთნოპოლიტიკური მთლიანობა და ერთიანი ხალხი, ჩამოყალიბდა IX-X სს-ში „ქართიზაციის“ პროცესის შედეგად, თითქოსდა ჰიპოტეტურმა ქართის ტომმა შეძლო დასავლეთ საქართველოს, კახეთ-ჰერეთის, აღმოსავლეთ საქართველოს მთიანეთის, ტაო-კლარჯეთის, ქვემო ქართლის ქართული წარმოშობის და ასევე არაქართველების (სომხეთისა და ალბანელების) ქართიზაცია და ასე თანდათან ჩამოყალიბდა ქართველი ხალხი. სულ სხვა თვალსაზრისი გააჩნდა, როგორც ითქვა, ძველ ქართულ ისტორიოგრაფიას.

ძველი ქართული წყაროს თანახმად დასავლეთ-აღმოსავლეთ საქართველოს მოსახლეობას ფარნავაზიდან ვიდრე ვახტანგ გორგასლის ეპოქამდე და მის შემდეგაც გააჩნდა საერთო ერთიანი სახელმწიფო, საერთო ისტორიული ცნობიერება, საერთო კულტურა (ჯერ საერთო წარმართული სარწმუნოება, შემდეგ კი საერთო ქრისტიანული ეკლესია, საერთო ენა, მწიგნობრობა), საერთო სამშობლოს განცდა, საერთო სოლიდარობის შეგრძნება (მაგალითად, ვახტანგ გორგასლის სიყმაწვილის დროს (10 წლისა იყო), როდესაც ბერძნებმა მიიტაცეს ქართლის სახელმწიფოს ტერიტორია მდ. ეგრისწყლიდან ვიდრე ციხე-გოჯამდე, „ამას იგლოვდა ყოველი ქართველი“, როგორც დასავლეთ, ისე აღმოსავლეთ საქართველოში), შესაბამისად საერთო კულტურულ-ისტორიული ერთობა, ერთი სიტყვით, მემატთანეთა თქმით ეს იყო ერთი სახელმწიფოს მქონე ეთნიკური (ეროვნული) - კონფესიური ერთობა, ანუ ქართველი ერი ან ეროვნება. მემატთანეთა ეს მონაცემი მე გამოწველილვით მაქვს გადმოცემული წიგნში „საქართველოს სამოციქულო ეკლესიის ისტორია“ (ტ. I, 1996). ამიტომაც მას აქ აღარ გადმოვცემ, მაგრამ შეუძლებელია არ აღინიშნოს, რომ ისეთი სომეხი უდიდესი ისტორიკოსები, როგორებიც იყვნენ ხორენაცი და უხტანესი, ჩვენს ერის შესახებ ავითარებენ იმავე თვალსაზრისს. კერძოდ, მათი აზრით, ქართველთა თავდაპირველი სამშობლო კავკასიაში არის დასავლეთი საქართველო, საიდანაც ისინი „გამრავლდნენ და მოედნენ მთელ არეს ვიდრე სომხეთამდე“ (უხტანესი, განყოფისათვის სომეხთა და ქართველთა, გვ.67).

ამავე თვალსაზრისს, რომ დასავლეთ-აღმოსავლეთის მთელი განსახლება ერთი ეთნოსია, ვითარცა ერთადერთსა და ჭეშმარიტს საუკუნეთა მანძილზე ავითარებდნენ საქართველოს ეკლესიის წმიდა მამები, რომლის უკეთესი გამოხატულებაა, ცხადია, რუის-ურბნისის კრების ძეგლისწერა. ამ სახელმწიფო-საეკლესიო მნიშვნელობის ძეგლის თანახმად, I ს-ში „საქართველო“ ვითარცა ერთიანი ეთნო-პოლიტიკური მთლიანობა უკვე არსებობდა, მოიცავდა დასავლეთ და აღმოსავლეთ საქართველოს და აი, აქ იქადაგა ანდრია მოციქულმა – „ქადაგა სახარება ყოველსა ქვეყანასა საქართველოსასა“, ასევე წმიდა ნინომ მხოლოდ აღმოსავლეთ საქართველოს მოსახლეობა კი არ გააქრისტიანა, არამედ მთელი ერი – „ყოველნი ქართველნი“ (დიდი სჯულის კანონი, 1975, გვ. 545). მაშასადამე, „ძეგლისწერა“ ქვეყნის დასავლეთ ნაწილს ეგრისს ანდა კოლხეთს კი არ უწოდებს, სადაც ძირითადად იქადაგა ანდრია, არამედ „საქართველოს“, ხოლო დასავლეთ საქართველოს მოსახლეობას – „ქართველებს“. ამავე თვალსაზრისს გადმოგვცემს არსენ ბერი (დავით აღმაშენებლის მოძღვარი) – „ჩვენ შვილნი ვართ მათ არიან-ქართლით გამოსულთანი და ენა მათი ვუწყით“ (ძეგლ. III, გვ. 47). როგორც „მოქცევაი“-დან ჩანს, არიან-ქართლიდან გამოსული მოსახლეობა დასახლდა დასავლეთ საქართველოში მდ. ეგრისწყლიდან ვიდრე სომხეთ-ალბანეთამდე ე.ი. დასავლეთიდან განივრცო აღმოსავლეთით სომხეთ-ალბანეთამდე, აი, ამ ხალხის (ე.ი. ეგრისელების, მარგველების, სვანების და ა.შ.) საერთო სახელია ქართველები და ისინი არიან ერთი ნათესავი (ეთნოსი) „შვილები“, ერთი ენის მქონენი (ქართული ენა არიან-ქართლშიც საერთო ენა იყო) და იყვნენ ერთი ქვეყნის, ერთი სახელმწიფოს მოსახლენი.

ერთი სიტყვით, ძველ საქართველოში ქართველი ხალხი ერთ ერად მოიხსენებოდა. ვითარება შეიცვალა მხოლოდ XIX-XX სს-ში.

2. ივ. ჯავახიშვილი ქართველი ერის წარმოშობის შესახებ

დიდი ივანე ჯავახიშვილი თავისი მოღვაწეობის ყველაზე ნაყოფიერ პერიოდში არ იზიარებდა ე.წ. „ქართიზაციის“ შედეგად ქართველი ხალხის ჩამოყალიბების თეორიას, პირიქით, ის მიიჩნე-

ვდა, რომ ამიერკავკასიაში შემოსვლამდეც, ძველ ისტორიულ სამშობლოში ქართველები ეროვნულ ერთობას წარმოადგენდნენ. ივ. ჯავახიშვილის ეს თვალსაზრისი ფართოდ იხილებოდა XX ს. 30-იან წლებში ცნობილი დისკუსიების დროს. უნივერსიტეტის იმჟამინდელ რექტორს, კ. ორაგველიძეს, ამავე დროს ცენტრალური კომიტეტის კულტურის განყოფილების უფროსს, ხელისუფლების მიერ საგანგებოდ დაევალა შეესწავლა ივ. ჯავახიშვილის აღნიშნული მოსაზრება და მოემზადებინა შესაბამისი მოხსენება. ის აღნიშნავს: „როგორია ჯავახიშვილის თეორიული წარმოდგენები ნაციონალურ საკითხზე?.. ჯავახიშვილის აზრით, ქართველი ერი არსებობდა ქრისტეს დაბადების წინაც. ეროვნული ერთიანობის, ძველი სამშობლოს ხსოვნა, ქართველების მესამე შტოს წარმომადგენლებს, სვანებსაც აქვთ შერჩენილი („კალდე“, „ხალდე“, ისევე როგორც მეორე შტოს – მეგრულ-ჭანებს, იგივე „ქალდეშ“, ქალდეას ქვეყნის მცხოვრებთ). ერთი სიტყვით, ხალდე, ანუ ქართუ ჩვენი ეროვნების თავდაპირველ სამშობლოდ უნდა ჩაითვალოს, „მამასადაძმე, დაასკვნის კ. ორაგველიძე – ივ. ჯავახიშვილის აზრით, ქართველები ჩვენს წელთაღრიცხვამდის ძლიერ ერს წარმოადგენდნენ. ამიერკავკასიაში გადმოსვლას არ მოჰყოლია ქართველებისათვის თავისი ეროვნების დაკარგვა; „ქართველი ერი ქრისტეს წინაც მრავალი საუკუნის განმავლობაში ცხოვრობდა ისტორიულად, ვითარცა განვითარებული და წარმატებული მოქალაქეობის მქონებული ეროვნება“, –)ლიერ შემფოთებული იყო ივ. ჯავახიშვილის ამ აზრით კ. ორაგველიძე (იხ. წიგნში „ივ. ჯავახიშვილი ტირანის წინააღმდეგ“, თბ., 2004, გვ. 159).

ივანე ჯავახიშვილის ეს მოსაზრება ქართველი ერის უძველესობის, ანუ დასავლეთ-აღმოსავლეთ საქართველოს მოსახლეობის უძველესი ეროვნული მთლიანობის შესახებ სავესებით მიუღებელი იყო საბჭოთა მთავრობისათვის. ეს თეორია მიჩნეულ იქნა ივანე ჯავახიშვილის უმთავრეს დანაშაულად: „როგორ შეიძლება ვილაპარაკოთ ერთიან ქართველ ერზე, მაშინ როდესაც ფეოდალები იყვნენ ბატონ-პატრონნი თავიანთი კუთხისა და იბრძოდნენ სხვა ფეოდალების და მეფის წინააღმდეგ? სად არის აქ ეროვნული

გრძნობა“, წერს აღმფოთებული რექტორი. კ. ორაგველიძე და ასკვნის: „ივ. ჯავახიშვილი მეცნიერულად ვერ ხსნის თავის განმარტებას, რომ ქართველი ერი რამდენიმე ათასი წლის განმავლობაში არსებობდა“ (იქვე, გვ. 163).

საბოლოო ჯამში იმ ცნობილი დისკუსიების შემდეგ, რომელიც „საისტორიო მეცნიერებაში მარქსისტულ-ლენინური მსოფლმხედველობის დამკვიდრების მიზნით“ გაიმართა, გადაწყდა, საბოლოოდ „აღებულიყო ძველი ქართული ისტორიოგრაფიის ციხე-სიმაგრე“ და მისი ადგილი დაეჭირა „საქართველოს მარქსისტულ ისტორიას“. ეს მხატვრულადაც კარგად გამოხატა კ. ორაგველიძემ, რომელსაც შემდგომი თაობები იმეორებდნენ ვითარცა პარტიის ურყევ მიზანს საისტორიო მეცნიერებაში: „ჩვენს წინაშე დგას ციხე-სიმაგრე, რომელსაც საქართველოს ისტორია ეწოდება და რომელიც ჯერ აუღებელია, მაგრამ არ არსებობს ისეთი ციხე-სიმაგრე, რომლის აღება ბოლშევიკებს არ შეეძლოთ, საჭიროა ენერგიული მუშაობა და მტკიცე ბოლშევიკური ნებისყოფა ამ ციხე-სიმაგრის ასაღებად“ (იქვე, გვ. 172). ეს იყო დავალება პარტიისა, კრემლისა. ამ სამუშაოს აღსასრულებელ გეგმაში ჩართული იქნა ყველა იმჟამინდელი სწავლული, მეცნიერი, მოღვაწე, ასპირანტი და სტუდენტი.

საბოლოოდ XX ს-ის II ნახევარში მიღწეულ იქნა მიზანი, „დანგრეულ იქნა საქართველოს ისტორიის ციხე-სიმაგრე“, უარყოფილი იქნა ძველი ქართული ისტორიოგრაფიის ცნობები ქართველი ერის და მისი ერთიანი სახელმწიფოს შესახებ და მის ნაცვლად ახალი, განახლებული ფორმით შემოთავაზებული იქნა ე.წ. „ქართიზაციის“ თეორია, რომელიც ჯერ კიდევ XIX ს. ბოლოს და XX ს. დასაწყისში იქნა შემუშავებული პროფ. პატკანოვისა და მისი მოწაფის ნ. მარის მიერ რუსეთის იმჟამინდელი დედაქალაქის უნივერსიტეტში არმენოლოგიის კათედრაზე. ამ თეორიის მიხედვით, დასავლეთ საქართველოს მოსახლეობა არის დამოუკიდებელი ეთნოსი, ძველი კოლხების ეთნო-კულტურული და ენობრივი მემკვიდრე, აღმოსავლეთ საქართველოში კი სხვა ეთნოსი, – „ქართი“ – არსებობდა, ამ უკანასკნელის ეთნო-რელიგიური ექსპანსიის შედეგად ასიმილირდა საქართველოს ტერიტორიაზე იქამდე

მცხოვრები სხვადასხვა ეთნოსები და ასე ჩამოყალიბდა ქართველი ხალხი, მარქსისტი ისტორიკოსების მიხედვით ეს მოხდა IX-X სს-ში, თუმცა აღსანიშნავია ისიც, რომ ბოლოუამინდელი „პატრიოტი“ ისტორიკოსების მიხედვით ეს ჩვენს წელთაღრიცხვამდეც კი შეიძლებოდა მომხდარიყო დასავლეთ საქართველოს მოსახლეობის „ქართიზაციის“ შედეგად.

3. „ქართიზაციის“ თეორია, ანუ ორი ეთნოსი, ორი კულტურა, ორი ეროვნება, ორი მეფე

XX ს. მეორე ნახევარში ქართველმა ისტორიკოსებმა ისტორიულ ფაქტად მიიჩნიეს კოლხეთის სამეფოს არსებობა, მაშინ როცა ძველი ქართული ისტორიოგრაფია, ეროვნული საისტორიო წყაროები საერთოდ არ იცნობს „კოლხეთის სამეფოს“ და არასდროს არ ახსენებს მას. „ძვ.წ. VIII ს. 20-იანი წლებიდან კოლხას (ძველი კოლხური სამეფოს) დაცემის შემდეგ... დასავლეთ საქართველოს ტერიტორიაზე ძვ.წ. VII-VI სს-ში ჩამოყალიბდა ახალი, ძლიერი, დამოუკიდებელი სახელმწიფოებრივი ერთეული, კოლხეთის სამეფო, რომელსაც ჰეროდოტე აღმოსავლეთის დიდი მონარქების მიდიისა და აქემენიდური ირანის გვერდით იხსენიებს... ძვ.წ. VI-IV სს კოლხეთში იჭრებოდა ვერცხლის ფული... ძვ.წ. III ს. ცნობილია კოლხეთის მეფე აკე“ (ქს.ე. ტ.5, გვ.596), რის შედეგადაც კოლხეთის სამეფოში თანდათანობით ჩამოყალიბდა კოლხური ეთნიკური ერთობა (ეთნოსი), რომელიც უკვე ერად (ნაციად) იწყებდა ჩამოყალიბებას, რომ არა ქართვების (იბერების) ეთნოსი, რომელმაც ამ პროცესის დასრულება შეუძლებლად აქცია, ამასთან დაკავშირებით ქართველთა ეთნოგენეზისის ცნობილი სპეციალისტი წერს: „კოლხეთის სახელმწიფოს შემქმნელები იყვნენ დასავლურ-ქართული კულტურის მატარებელი ზანური (მეგრულ-ჭანური) ტომები, რაც შეეხება იბერიას (ქართლს), ის აღმოსავლურმა ქართულმა ტომებმა, იბერებმა (ქართვებმა) შექმნეს ძვ.წ. IV-III სს მიჯნაზე... კოლხეთი, ანუ ეგრისი და იბერია, ანუ ქართლი, მაღალი კლასის საფეხურის ეთნიკური ერთობები (ეთნოსები) არიან, რომლებსაც ტომობრიობის საფეხური უკვე განვლილი აქვთ და იწყება მათი ერებად (ნაციებად) ჩამოყალიბება, რადგ-

ან გააჩნიათ სახელმწიფოებრიობა“ (რ. თოფჩიშვილი. ქართველთა ეთნიკური ისტორია, თბ., 2002, გვ.6,7).

მასასადამე, ქრისტეშობამდე დიდი ხნით ადრე საქართველოს ტერიტორიაზე არსებობდა ორი სახელმწიფო და ორი ეთნოსი, რომელთა ერებად (ნაცეებად) ჩამოყალიბების პროცესი უკვე მიმდინარეობდა. ერთი ეთნოსის მემკვიდრედ მიიჩნევა თანამედროვე ქართველი ხალხის ერთი ნაწილი, მეორე ეთნოსისა კი – სამეგრელოს ამჟამინდელი მოსახლეობა. სპეციალისტი წერს: „სამეგრელოს ტერიტორიაზე ჩამოყალიბებული მეგრელთა ეთნოგრაფიული ჯგუფი ანტიკურ წყაროებში მოხსენიებული კოლხეთის უმუშალო მემკვიდრეები არიან“ (იქვე, გვ.83).

დასავლეთ საქართველოს ქართიზაცია კი მარქსისტული ისტორიოგრაფიის თანახმად მომხდარა ეკლესიის გაბატონების შედეგად – IX-X სს-ში „დასავლეთ საქართველოში გაბატონდა ქართული ეკლესია და მღვდელმსახურებაც ქართულ ენაზე სრულდებოდა, რამაც დიდად შეუწყო ხელი დასავლეთ საქართველოს ქართიზაციის პროცესს“ (ქს.ე., ტომი „საქ. სსრ“, თბ. 1981, გვ. 60).

საერთოდ, ქართული ეკლესია, ნ. მარისა და მისი მოწაფეების თანახმად, გამოირჩეოდა თავისი რეაქციულობით. ხშირად აღნიშნავდნენ ქართული ეკლესიის როლს მესხეთის „ქართიზაციის“ საქმეში (კერძოდ ტაოსა და კლარჯეთში), სადაც თითქოსდა სომეხთა ისტორიულ მიწა-წყალზე, ქართული ეკლესიის ძალადობის შედეგად „გაქალკედონიჭდა“ ანუ „გაქართველდა“ ეთნიკურად სომეხური მოსახლეობა, რამაც სომეხ ხალხს მიაყენა უზარმაზარი დანაკარგი, რიცხობრივად და მორალურად“. რა ხერხებით შეძლო ეს ქართულმა ეკლესიამ, ამის შესახებ აბულაძე წერს – „ეკლესიათა ნგრევა და ჯვართა წვა იმას უნდა მოასწავებდეს, რომ ერთი ეკლესია იჭრება მეორეში და მათ გვერდით, მათ ნაამაგარზე თავისას აფუძნებს, ესეც არაა უცხო ამბავი იმ დროისათვის. სომეხეთის მიწა-წყალზე არა ერთი და ორი „ქართველთა“ საგანე იხსენიება ამ დროს. ტერმინი „ქართველი“, როგორც აკად. ნ. მარმა დაამტკიცა, დიოფიზიტურს ნიშნავს ამ დროისათვის, და იქმნება იგი მარტოოდენ ქართველთა და სომეხთა ელემენტებისაგან შედგენილი“ (ი. აბულაძე, შრომები, ტ.IV, გვ.10).

ქართული ეკლესიის დახმარებით „ქართის ტომმა“ შეძლო არა მარტო დასავლეთ საქართველოს და მესხეთის ქართიზაცია, არამედ აღმოსავლეთ საქართველოს მთიანეთისაც (ფშავ-ხევსურეთი), რომელიც იქამდე არაქართული ეთნოსით იყო დასახლებული ნ. მარის თეორიის თანახმად. „ქრისტიანობის გავრცელება აღმოსავლეთ საქართველოს მთიანეთში მათ ქართიზაციას განაპირობებდა“ (ქ.ს.ე., ტ. „საქ. სსრ“, გვ. 61).

„ქართის ტომს“ ექსპანსიის შედეგად ალბანური ტომების (ჰერების) და აღმოსავლეთ საქართველოს „ადგილობრივი ჩეჩნური, ვეინახური და დაღესტნური ტომების ნაწილის“ ასიმილაცია მოუხდენია (ქ.ს.ე., ტ. 10, გვ. 459).

საბოლოოდ ქართის ტომი – „აღმოსავლურ-ქართულ ეროვნებად“ ფორმირებულია (იქვე, გვ.459). ჩამოყალიბდა „აღმოსავლურ-ქართული ენა“, დასავლეთ საქართველოს კოლხურ ეთნოსს კი სხვა ენა ჰქონდა.

ასე შეხვდა ერთმანეთს საქართველოს ტერიტორიაზე ორი – ქართის და კოლხური ეთნოსი. ბოლო წლებში ისტორიულ ჭეშმარიტებად უკვე ის ითვლება, რომ „ქუჯი იყო ეგრისის მეფე“.

4. საისტორიო წყაროები „ქართის“ ტომისა და „კოლხეთის სამეფოს“ შესახებ

ჩვენს ერამდე VI-IV სს-ში „კოლხური ეროვნების“ არსებობას იმით ამტკიცებენ ჩვენი მეცნიერები, რომ „ძვ.წ. VII-VI სს-ში ჩამოყალიბდა ახალი ძლიერი დამოუკიდებელი სახელმწიფოებრივი ერთეული, მთელ ანტიკურ სამყაროში ფართოდ ცნობილი კოლხეთის სამეფო, რომელსაც ჰეროდოტე ახლო აღმოსავლეთის დიდი მონარქების – მიდიისა და აქემენიდების ირანის გვერდით იხსენიებს“ (ქსე, ტ. 5, გვ. 596).

მსგავსი ისტორიული ფაქტის შემცველი ცნობები ჰეროდოტესთან არ გვხვდება. ჰეროდოტე თავის თხრობას იწყებს თქმულებებითა და მითებით, აქ მეფის ასულ ევროპეს მოტაცების ეპოსის (მითის) გადმოცემის შემდეგ მოგვითხრობს, როგორ მოიტაცეს არგონავტებმა მედეა „აია კოლხიდაში“. ამის სანაცვლოდ „კოლხთა

მეფემ გაგზავნა ელადაში მოციქული“ (ჰეროდოტე, I, 2). ასე რომ, „კოლხთა მეფე“ ჰეროდოტესთან დასაერთოდ ბერძნულ წყაროებში მხოლოდ მითებთანაა დაკავშირებული, „კოლხთა მეფე“ ან „კოლხეთის მეფე“ სხვაგან არსად აღარ გვხვდება ჰეროდოტეს ვრცელ თხზულებაში, თუმცა კი კოლხეთს საკმაოდ ხშირად იხსენიებს.

უცხოური ისტორიოგრაფია მიიჩნევს, რომ „კოლხა არ იყო თანამედროვე საქართველოს ტერიტორიაზე, რომ კოლხეთიც მხოლოდ ნაწილობრივ შეიძლება დავუკავშიროთ დასავლეთ საქართველოს. ძველი ბერძნული კოლხეთის პირვანდელი მნიშვნელობა მოიცავს არა მხოლოდ ურარტულ კოლხას, არამედ ზოგადად შავი ზღვის სამხრეთ-აღმოსავლეთ სანაპირო ტერიტორიას, კერძოდ კი დღევანდელი თურქეთის სინოპსა და ტრაპიზონს შორის. ბერძნული კოლონიზაციის განვითარებასთან ერთად იცვლება აგრეთვე კოლხეთის ცნების გაგებაც – ჰეროდოტე აღნიშნავს, რომ მდინარე ფაზისი (რიონი) წარმოადგენს კოლხეთის ჩრდილოეთ საზღვარს. კოლხეთი დასახლებულია სხვადასხვა ტომებით, მათ შორის მოსხებით, მაკრონებით, მოსინიკებით, თვით კოლხებით, მარებით, ტიბარანებით და სხვა ტომებით, კოლხეთი არაა ერთი ეთნოსი“ (ადელლე ბილლი, საქართველოში აღმოჩენილ სამარხთა კვლევა, ბონი, 2003 წ. კრებულში „ამირანი“, IX², 2003, გვ. 55-60). ჰეროდოტეს ეპოქაში სემიტური ტომები ჩრდილოეთით უფრო ვრცლად იყვნენ განსახლებულნი, ვიდრე შემდგომ. მაგალითად, ჰეროდოტესთან სირიელებსა და პაფლაგონიელებს შორის საზღვრად მდ. ჰალისი ითვლება, რომელიც ისტორიულ კოლხეთთან ახლოს მიედინებოდა. ჰეროდოტეს კოლხები კანის ფერის, თმის სახეობისა და ენის მიხედვით ასევე სემიტურ ან ქამიტურ ტომად მიაჩნია და არა ინდოევროპელებად. ზემოთჩამოთვლილ ტომებს ის სემიტებს უკავშირებს, მუქკანიან რასას. ის წერს – „ცხადია, რომ კოლხები ეგვიპტელები არიან... რადგან კოლხები შავკვრემანები არიან ხუჭუჭთმიანები... ეგვიპტელებსა და კოლხებს ენა მსგავსი აქვთ ერთმანეთის“ (ჰეროდოტე, VII, 72). მეცნიერებისათვის კარგადაა ცნობილი, რომ ეგვიპტელები ევროპელებისაგან განსხვავდებოდნენ რასობრივად კანის მუქი ფერით და თმით. ასევე კარგადაა ცნობილი

ისიც, რომ ამჟამინდელი „კავკასიური რასა“, უფრო ზუსტად კი დასავლეთ საქართველოს მოსახლეობა განეკუთვნება სამხრეთევროპულ რასას და არავითარ შემთხვევაში მუქკანიან სემიტურ ან ქამიტურ რასას. ამიტომაც ჰეროდოტეს „კოლხები“ რასობრივადაც კი განსხვავდება თანამედროვე დასავლეთ საქართველოს მოსახლეობისაგან.

მეორე ბერძენი ავტორი სტრაბონი, ასევე საგანგებოდ აღწერს კოლხეთს. სტრაბონის მიხედვით, ქრისტემობამდე I ს-ში კოლხეთი წარმოადგენდა კრებით სახელს მთელი სამხრეთ-აღმოსავლეთ შავი ზღვისპირეთში – ტრაპიზონიდან ბიჭვინთამდე. ამ ეპოქის ბერძნული წყაროებით კოლხეთი არ აღნიშნავდა ეთნოსს, არამედ ბერძნულ წყაროებში სიტყვა „კოლხეთი“ გეოგრაფიული მნიშვნელობით იხმარება. როგორც ჩანს, ეს ცნობილი ფაქტია დასავლეთევროპული სამეცნიერო წრეებისათვის, ამიტომაც წერს კიდეც ამ საკითხის შესახებ ცენტრალურ ევროპაში მოღვაწე მეცნიერი, რომელმაც პირადად შეისწავლა ქართველ მეცნიერთა მოსაზრებანი აღნიშნულ საკითხზე: „ქართველი მეცნიერები ცდებიან, როცა სიტყვა „კოლხეთით“ ეთნოსს აღნიშნავენ, „კოლხეთი გეოგრაფიული მნიშვნელობით იხმარებოდა ბერძნულ წყაროებში!“ (ადელლე ბილლი, საქართველოში აღმოჩენილ სამარხთა კვლევა, ბონი, 2003 წ. კრებულში „ამირანი“, IX², 2003, გვ. 55-60).

განა გასაოცარი არ არის, რომ ევროპელ მეცნიერთა თვალსაზრისი მთლიანად ეთანადება ძველ ქართულს, ქართულ საისტორიო წყაროებში მუდამ ხაზგასმით მითითებულს, რომ დასავლეთ საქართველოში არ ცხოვრობდა ადგილობრივი კოლხური ეთნოსი, რომ აღმოსავლეთ და დასავლეთ საქართველო ისტორიულად მუდამ ერთი ეთნოსით, ერთი ხალხით, ერთი ეროვნებით იყო დასახლებული და ეს იყო ქართველი ხალხი, რომ დასავლეთ საქართველოს საერისთავოებში მცხოვრები მოსახლეობა იმთავითვე ქართველი ხალხის განუყოფელი ნაწილი იყო, იგულისხმება – გურულები, ეგრისელები, მარგველები, თაკვერელები თუ სვანები ბუნებით ქართველები იყვნენ და მათ ამიტომ „ქართიზაცია“ არ ესაჭიროებოდათ, რამეთუ თვითვე იყვნენ ე.წ. „ქართველი“ და

ქართველებიც. ამის ახსნას იძლევა ივ. ჯავახიშვილი, მიაჩნია, რომ ქართველთა უძველეს სამშობლოში – კარდუში ერთ ერად იყო ფორმირებული შემდეგდროინდელი სვანები, ჭანები, მეგრელები და აღმოსავლეთ საქართველოს მოსახლეობა. ისინი იმთავითვე ერთი ეროვნება, ერთი ქართველი ერი იყვნენ.

რუსეთის საიმპერიო სამეცნიერო წრეები XIX ს. ბოლოს გეგმაზომიერად შეუდგნენ ქართველთა ეროვნული სხეულიდან აფხაზების, მეგრელების, სვანებისა და სხვა კუთხეებში მცხოვრები თემების ჩამოშორების „მეცნიერული საფუძვლების“ ძიებას. საქმე ის იყო, როგორც რუსეთის საიმპერიო წრეებისათვის ნათელი შეიქმნა XIX ს. ბოლოსა და XX ს. დასაწყისში, კავკასიაში იმჟამად მიმდინარეობდა ქართველთა კონსოლიდაციის პროცესი, მალე იმპერიის წინაშე წარსდგებოდა ერთიანი ქართველი ერი, რომელიც, ცხადია, მოითხოვდა ეროვნული სახელმწიფოებრიობის აღდგენას და იმპერიული კოლონიური უღლის გადაგდებას, ამიტომაც, რათა ქართველთა ეროვნული სხეულიდან გაეყვანათ აღნიშნული თემები, შეუდგნენ, როგორც აღვნიშნეთ, მეცნიერული საფუძვლების ძიებას, ეს ამოცნო იმჟამინდელმა ქართველმა ინტელიგენციამ. ილია ჭავჭავაძემ ამხილა ეს იმპერიული ჩარევა თავის „ქვათა ღაღაღში“: „ვისაც ამ ადგილების (ე.ი. დასავლეთ საქართველოს) დაჩემება უნდა ან აქ ქართველთა კუთვნილების გაუქმება მოუნდება, ეცდება დაამტკიცოს, რომ ზემოდასახელებულნი ერნი ქართველთა ნათესაობისანი არც იყვნენ და არც არიან. სწორედ ასე მოიქცა ჩვენი გულადი პროფესორი (პატკანოვი) და გვეფიცება, რომ მოსხები და კოლხები ქართველის ნათესაობისანი არ არიანო“ („ქვათა ღაღაღი“, ილიას რჩეული 1987. ტ. 5. გვ. 32).

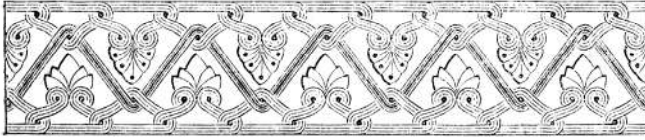
თუ არსებობდა კოლხეთის სამეფო – თავისთავადი სახელმწიფო, ცხადია, აქ შესაძლებელი იყო კიდევ „კოლხების ეროვნების“ ფორმირება, როგორც ამას მიიჩნევს საბჭოური ისტორიოგრაფია. ნამდვილად არსებობდა „კოლხეთის სამეფო“? თანამედროვე ევროპის ისტორიოგრაფია ამბობს: კოლხეთის სამეფო არ არსებობდა. წყაროებით ეს არ დასტურდება, ამიტომაც წერს ევროპელი მეცნიერი: „ცდებიან ქართველი მეცნიერები, როცა კოლხეთის სამეფ-

ოს არსებობას ფაქტად მიიჩნევენ! კოლხეთი სამეფოდ მოიხსენიება მხოლოდ არგონავტების ეპოსში. სტრაბონი სამეფო დინასტიის არსებობას მხოლოდ იბერიის აღწერისას მოიხსენებს და არა კოლხეთის აღწერილობისას“ (ადელე ბილლი, საქართველოში აღმოჩენილ სამარხთა კვლევა, ბონი, 2003, კრებულში „ამირანი“, IX², მონრეალი-თბილისი, 2003, გვ. 55-62). „ცდებიან ქართველი მეცნიერები, როდესაც „კოლხურ თეთრს“ კოლხეთის სამეფოს არსებობის დამადასტურებელ ფაქტად მიიჩნევენ“ (იქვე, გვ. 60).

სწორედ ამას გვასწავლის ძველი ქართული ისტორიოგრაფია, რომელიც საერთოდ არ იცნობს „კოლხეთის სამეფოს“. ჩვენი წინაპრები დაბეჯითებით ამტკიცებდნენ, რომ დასავლეთ და აღმოსავლეთ საქართველოს მოსახლეობა ერთი ერი (ეროვნება) იყო. ამიტომაც შექმნა მან ერთიანი სახელმწიფო ფარნავაზის დროს.

საბოლოოდ უნდა დავასკვნათ, რომ ამჟამად არსებობს ორი თეორია ქართველი ერის ჩამოყალიბების შესახებ. პირველი არის ძველქართული, რომელიც ამტკიცებს, რომ დასავლეთ და აღმოსავლეთ საქართველოს მოსახლეობა ერთიან ერს წარმოადგენდა ქრისტეშობამდე საუკუნეებით ადრე. მეორე კი არის ე.წ. „ქართიზაციის“ თეორია, რომლის მიხედვითაც საქართველოს ტერიტორიაზე არსებობდა კოლხური და „ქართის“ ეროვნებები და ამ უკანასკნელმა შეძლო ახალი ეროვნების ფორმირება. საქართველოს წმიდა ეკლესიის მამები და მემატრიანეები, ისევე როგორც დიდი ქართველი მამულიშვილები, არასდროს იზიარებდნენ ამ მეორე თეორიას და მათთვის სწორედ პირველი თეორია წარმოადგენდა ჭეშმარიტებას.

14 ივნისი, 2004 წელი

**ჩვენმა წინაპრებმა იცოდნენ
რომელია სამართო-სალიტერატურო ენა და
რომელია ალბილობრივი**

გაზეთ „საქართველოს რესპუბლიკის“ რედაქტორს

პატივცემულო რედაქტორო,

თქვენს გაზეთში 12.01.07 გამოქვეყნდა მწერლის, ა. წერეთლის პრემიის ლაურეატის, ბატონ ბ. დავითაიას ჩემდამი მომართული წერილი, რომელიც ეხება ენობრივ საკითხს, კერძოდ მასში ნაბრძანებია – „ვეჭვობ არ იცოდეს პატივცემულმა მიტროპოლიტმა, რომ სვანური და მეგრული დიალექტები არ არის“. ბატონ ბ. დავითაიას სურვილია მეგრულად და სვანურად „ლოცვების თარგმნა“.

უნდა მოგახსენოთ, თანამედროვე ქართულ ლინგვისტიკაში არსებობს ძალზე სერიოზული სამეცნიერო მიმართულება, რომელიც ამტკიცებს, რომ მეგრული და სვანური არიან დიალექტები ერთი ენისა და ამ ენას ჩვენ ყველანი ვუწოდებთ ქართულს. ასე რომ, არა პირადად მე ვამტკიცებ აღნიშნულ მოსაზრებას, არამედ შესაბამისი სამეცნიერო მიმართულება. რაც შეეხება ჩემს პოზიციას, მთლიანად ვეთანხმები აღნიშნული საკითხის სპეციალისტს ბატონ მ. ნაჭყებიას, რომელიც წერს – „ენათმეცნიერებაში არ არსებობს საყოველთაოდ აღიარებული კრიტერიუმი, რომელიც გამოიჯნავს ენასა და დიალექტს, თანამედროვე ლინგვისტიკაში დღემდე დაუდგენელია ზუსტი და შემოწმებადი განსაზღვრა, მაგალითად ფონეტიკურ-გრამატიკული სისტემის მიხედვით საგრძნობლად განსხვავებული ბუნარული და ალჟირული ერთი არაბული ენის

კილოკავებადაა მიჩნეული, ასევე ერთ გერმანულ ენად იწოდება ურთიერთისაგან ძალზე განსხვავებული პრუსიული და ბავარიული. არაიშვიათად ენის სტატუსი განისაზღვრება რელიგიური და პოლიტიკურ-სახელმწიფოებრივი მიდგომის მიხედვითაც (მ. ნაჭყეაბია, ქართველთა ეთნო-ლინგვისტური ტერმინები, 2006წ. გვ.10).

ენობრივ-ლინგვისტური სხვაობის მიუხედავად, გერმანელებს აქვთ ერთი ენა, ხოლო სხვადასხვა გერმანული ენაკავები დიალექტებად მიიჩნევა და არა დამოუკიდებელ ენებად. ცნობილ მეცნიერს ბ. ჯორბენაძეს მოჰყავს მაგალითი ერთი გერმანელი ენათმეცნიერისა, რომელიც წერს – „მე ვერ ვუგებ ბადენელს, ბავარიელსა და ზემო გერმანელს, როცა ისინი თავიანთ დიალექტებზე ლაპარაკობენ“ (ბ. ჯორბენაძე, ქართული დიალექტოლოგია, 1989წ. გვ.35), მაშასადამე არა თუ უბრალო გერმანელ მოქალაქეს, არამედ ენათმეცნიერსაც კი არ ესმის კუთხური მეტყველება ბავარიელისა, ზემოგერმანელისა და ბადენელისა, ამის მიუხედავად არავინ ცდილობს მაგალითად გოეთეს „თარგმნას“ ბადენურ ან ბავარიულ „ენებზე“.

ენათმეცნიერი წერს: „ბავარიულ, შვაბურ და ჰესენურ კილოებს შორის სხვაობა არანაკლებ ღრმაა ვიდრე ზოგიერთ ენებს, მაგალითად პოლონურსა და ჩეხურს, ან სერბიულსა და ბულგარულს შორის“ (იქვე გვ.35).

მაშასადამე, შვაბური და ჰესენური ისევე განსხვავდება ერთმანეთისაგან, როგორც, ვთქვით, პოლონური და ჩეხური, ანდა როგორც სერბიული და ბულგარული. მიუხედავად ამისა გერმანიაში არავინ უწოდებს შვაბურ, ჰესენურ და ბავარიულ კილოებს – „ენებს“, არავინ ფიქრობს ლუთერის ბიბლია „თარგმნოს“ შვაბურად ან ჰესენურად და შეიტანოს ეს თარგმანი ეკლესიაში. ვფიქრობ ამას არ დაუშვებენ თვითონ ამ რეგიონების მცხოვრებნი, რადგანაც კარგად იციან, რომ ლუთერი იყო არა რომელიმე კუთხის შვილი, არამედ ერთიანი გერმანელი ნაციისა. გერმანული ბიბლიის ენა იქცა გერმანელი ერის ერთიანობის ნიშანსვეტად. კარგად იციან რომ ბავარიულად, ჰესენურად, შვაბურად, ბადენურად თუ ზემოგერმანულად ბიბლიის თარგმნით დაარღვევენ გერმანელი ერის ყველაზე წმიდათაწმიდას, გერმანელთა კულტურულ მთლიანობას, ეს

კი უფრო მეტი და უარესი იქნება ვიდრე გერმანელთა დამარცხება I და II მსოფლიო ომებში.

საერთოდ, როცა რომელიმე ხალხს აქვს ერთი საზოგადო, საეკლესიო, სალიტერატურო, სახელმწიფო ენა ეს არის უდიდესი ეროვნული მიღწევა. ამისთვის საუკუნეების მანძილზე იღვწიან ერის საუკეთესო შვილები. მაგალითად, XIX ს. ბოლოს და XX ს. დასაწყისში სხვადასხვა ქვეყნებიდან პალესტინაში ჩასულმა ებრაელებმა (იმჟამად ისინი სხვადასხვა ენებზე მეტყველებდნენ) დიდი ძალისხმევით შეძლეს ერთიანი ებრაული ენის ჩამოყალიბება: მათ გააცოცხლეს ფაქტიურად უკვე 2000 წლის წინ მკვდარი ენა ბიბლიისა და დღეს ისრაელის ბავშვები ამ ენაზე მეტყველებენ.

კულტურული სიდიადის მიუხედავად, თანამედროვე საბერძნეთში ამჟამადაც კი მიმდინარეობს ერთიანი სალიტერატურო-სახალხო ენის შექმნის პროცესი. საბერძნეთში რამდენიმე ენა გამოიყენება სხვადასხვა სფეროში: სხვა არის ხალხური ენა (ე.წ. „დიმოტიკი“), სხვა არის უმაღლესი ინტელიგენციის ენა („კათარევსა“ – წმ. ენა) და სხვა არის საეკლესიო ენა. გარდა ამისა არსებობენ აგრეთვე ადგილობრივი დიალექტები.

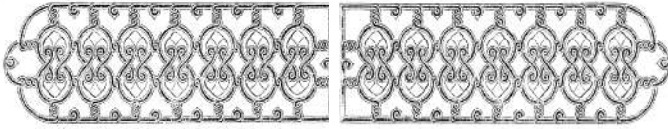
ენობრივი საკითხი რთული იყო სომხებისთვისაც, რადგანაც სომხური კილოები ძალზე დიდად განსხვავდება ერთმანეთისგან. მაგალითად, ის მეტყველება, რომლითაც კილიკიაში საუბრობენ აბსოლუტურად განსხვავდება, ვთქვათ, ბულგარეთის სომხების ენისაგან. მიუხედავად ამისა, სკოლებში შეისწავლება სალიტერატურო სომხური ენა, დიდად განსხვავებული იმ ენისაგან, რომელზეც ოჯახებში მეტყველებენ.

ჩვენმა წინაპრებმა ენობრივი საკითხის მოგვარება შეძლეს ჯერ კიდევ ქრისტემობამდე. ქართველმა ერმა კულტურულ მთლიანობას მიაღწია მეფე ფარნავაზისა და ერისთავ ქუჯის, პეტრე იბერისა და იოანე ლაზის, სხვა დიდ და დიდებულ ქართველთა ურთიერთთანამშრომლობით და სწორედ ამ კულტურული მთლიანობის დარღვევა არის ცოდვა წინაშე უფლისა. მემკვიდრეთა ცნობით ქართულ ენას თვით ყოვლადწმიდა ღვთისმშობელი მფარველობდა და, ვი-

თარცა საერთო-სახალხო ენა, გამოიყენებოდა კიდევ ერთადერთ საეკლესიო და სახელმწიფო ენად საქართველოს სხვადასხვა რეგიონებში ათასწლეულთა მანძილზე აფხაზეთსა, სვანეთსა, სამეგრელოსა, ქართლსა თუ კახეთში.

ცხადია, წმ. წერილის ყოველ ენაზე თარგმნა კურთხეული საქმეა, მაგრამ ერთი ერის მრავალ ტომებად დანაკუწებისათვის მისი გამოყენება არასწორია. თვით წმ. მოციქულების ეპოქაში წმ. წერილი არ უთარგმნიათ კორინთულ, ღორიულ ან ვთქვათ იონურ „ენებზე“, თუმცა კი ბერძნული ენის სხვადასხვა დიალექტებზე შესაბამისი, ძალზე განვითარებული ლიტერატურა არსებობდა. წმ. მოციქულების ეპოქაში, მოციქულების ნებით, მე კი ვიტყვოდი სულიწმიდის ნებით, წმ. წერილი ითარგმნა ბერძენთა საერთო ენაზე, ანუ ბერძნულ კოინეზე, რომელიც შედარებით განუვითარებელი იყო, მაგრამ გასაგები ყველა ბერძნული ტომისათვის. ასევე IV-V საუკუნეებში ის ენა, რომლითაც ქართველთათვის ითარგმნა წმ. წერილი, უთუოდ გასაგები იყო ყველა ქართული ტომისათვის. ასე რომ არ ყოფილიყო ლაზეთ-ეგრისიდან იმდენი და ისეთი დიდი საეკლესიო მოღვაწეები მოევლინენ წმ. ეკლესიას (იოანე ლაზიდან – ჭყონდიდელების ჩათვლით), ისინი შეძლებდნენ და უთუოდ თარგმნიდნენ წმ. წერილს თავიანთი მრევლის საჭიროებისათვის, მაგრამ მათ, ვფიქრობ, ჩვენზე უკეთ იცოდნენ რომელია საერთო-სახალხო-სალიტერატურო-საეკლესიო ენა და რომელი არის კუთხური დიალექტი.

აღნიშნული საკითხი ღრმად და მოითხოვს დიდ ყურადღებას. XIX ს-ის ბოლოსა და XX ს-ის დასაწყისში, როცა რუსეთის იმპერიის მოხელეები ქართველი ერის მთლიანობის დარღვევის მიზნით ცდილობდნენ კუთხურ დიალექტებზე ეთარგმნათ ქართული წმ. წერილი, მთელი საზოგადოება, მათ შორის ნიკო დადიანი, დიმიტრი ყიფიანი, ეპისკოპოსი გრიგოლ დადიანი, წმ. ამბროსი ხელაია, წმ. ალექსი შუშანია, ილია, აკაკი, იაკობი და სხვანი, პრესაში აქვეყნებდნენ მძაფრ წერილებს ამის აღსაკვეთად. რადგან ამჟამად ამ საკითხს კვლავ ეხებიან, გთხოვთ ნება დამართოთ ამასთან დაკავშირებით გამოვაქვეყნო თქვენს გაზეთში რამდენიმე წერილი.

სიტყვა, წარმოთქმული ენათმეცნიერების ინსტიტუტში შეხვედრისას

ძველი საეკლესიო წესის მიხედვით ყველა ენაზე უნდა ყოფილიყო გადმოღებული წმიდა წერილი. ეს გაცხადდა სულთმოფენობისას, როდესაც სულიწმიდის ნებით მოციქულები ამეტყველდნენ სხვადასხვა ენებზე.

საქართველოში, როგორც დასავლეთ ისე, მის აღმოსავლეთ ნაწილში, იმთავითვე იქადაგეს წმიდა მოციქულებმა, ასევე I-III სს-ში მრავალმა მისიონერმა. იმჟამინდელი წესის მიხედვით, იმისათვის რათა ხალხს გაეგო არსი ახალი სარწმუნოებისა, უფლის ახალი აღთქმისა, მოციქულები და მოძღვრები ქადაგებდნენ ხალხისათვის გასაგებ ენაზე, ანუ წმიდა წერილი ითარგმნებოდა ზეპირი მეტყველებით.

საზოგადოდ ენობრივი თვალსაზრისით მოციქულები და პირველქადაგებლები ცდილობდნენ მოეძებნათ ხალხის საერთო ენა, ისინი იკვლევდნენ ჰქონდა თუ არა ერთი ხალხის სხვადასხვა ტომს საერთო ენა, რომელიც ესმოდა სხვადასხვა კუთხეების მცხოვრებლებს.

ძველ საბერძნეთში, თუმცა ელინური ენის სხვადასხვა (კორინთულ, დორიულ, იონურ) დიალექტებზე მოციქულთა ეპოქაში უკვე არსებობდა განვითარებული ლიტერატურა, მაინც გადაწყდა, ალბათ სულიწმიდის ნებით, რომ ყველა ბერძენი ტომისათვის საერთო, ერთ ენაზე ყოფილიყო შექმნილი და გადმოღებული წმიდა წერილი. ეს იყო კოინე ბერძნული, ანუ საერთო ენა.

ყველა ძველი წყარო მიგვანიშნებს, რომ ასეთივე ვითარება უნდა ყოფილიყო მოციქულთა ეპოქის საქართველოშიც, კერძოდ, როდესაც

პირველქრისტიანები შემოვიდნენ ჩვენში, ისინი რომელიმე პატარა ტომისათვის ანდა ერთი ხევისათვის ვერ თარგმნიდნენ (იგულისხმება ზეპირი გზით) წმიდა წერილს, მოციქულები ხედავდნენ მთელი ქართველი ხალხის განსახლების არეალს, ისინი ხედავდნენ მთელ სივრცეს, მთელს ჩვენს ქვეყანას, ამიტომაც მათ და მათმა მქადაგებლებმა საქრისტიანო მოძღვრება თარგმნეს კიდეც არა სხვადასხვა სატომო ენაკაგებზე, არამედ საერთო ქართული კოინე ენით, მას ამჟამად ჩვენ ძველ ქართულ ენას ვუწოდებთ.

უძველესი ხანიდან XIX-XX სს-მდე, როგორც აღმოსავლეთ, ისე დასავლეთ საქართველოს ყველა კუთხეში, მათ შორის აფხაზეთსა, სვანეთსა და სამეგრელოში, საეკლესიო, სალიტერატურო და სახელმწიფოებრივი საჭიროებისათვის მხოლოდ ქართული ენა გამოიყენებოდა. არც ერთი ადგილობრივი ენაკავი თუ დიალექტი საღვთისმეტყველო და კულტურული საჭიროებისათვის გამოყენებული არ ყოფილა. ძველი ქართული ენა, რომელიც ამავე დროს საერთო-სახალხო ენას წარმოადგენდა, ხასიათდებოდა ზოგადეროვნული მთლიანობით, მიუხედავად ქვეყნის დაყოფისა, არ ამჟღავნებდა ტომობრივ-გეოგრაფიულ მიკერძობებას არც ენობრივ-სტილისტური და არც იდეურ-პოლიტიკური თვალსაზრისით. ამიტომაც არ არსებობდა აღმოსავლურ-ქართული, სამხრეთ-ქართული და დასავლურ-ქართული ლიტერატურული მიმართულებანი. მთელი ქართული სასულიერო და საერო ლიტერატურა (მწერლობა) არსებითად იყო ერთიანქართული, საქართველოს რომელ კუთხეშიაც არ უნდა შექმნილიყო ესა თუ ის ნაწარმოები და რომელი ქართული ტომის წარმომადგენელიც არ უნდა ყოფილიყო მისი ავტორი. შეინიშნება კიდეც, რომ ეს მოვლენა ლიტერატურის ისტორიაში საყოველთაო ხასიათისა არ არის, ვინაიდან მსოფლიოს ბევრი მოწინავე ლიტერატურის ისტორია ტომობრივ-კუთხური მიმართულებით ვითარდებოდა.

ისმის კითხვა: რატომ არ წარმოიქმნა ძველ საქართველოში ლიტერატურის კუთხურ-ტომობრივი მიმართულებანი? ეს კითხვა ძალზე მნიშვნელოვანია, უნდა გაირკვეს თუ რა იყო მიზეზი იმისა, რომ საქართველოს ნებისმიერ კუთხეში შექმნილი ქართული მწერლობის ძველი საერთო-ქართული იყო ენობრივი თვალსაზრისით.

მიზეზი ამისა იყო არა ამჟამად აღიარებული თეორია „ქართი-ზაციის“, თითქოსდა ქართის ტომმა თავისი ენა ე.წ. „ქართიზაციის“ შედეგად გაავრცელა დასავლეთ საქართველოში, არამედ პასუხი უნდა ვეძიოთ მოციქულთა ეპოქის ენობრივი ვითარების ანალიზში. იყო თუ არა დაშლილი ფუძე ქართველური, ანუ საერთო ქართველური ენა, მოციქულთა და პირველ მქადაგებელთა ეპოქაში თუ იმხნად ჯერ კიდევ არსებობდა საერთო ენა, რომლის წიაღშიც სვანური და მეგრული მხოლოდ დიალექტების სახით არსებობდა? ჩვენ გვაქვს პასუხი მაჭავარიანისა და გამყრელიძის წიგნში „სონანტა სისტემა“, რომელიც 1965 წელს გამოიცა, სადაც ნათქვამია, რომ ზანურ-ქართული ენობრივი ერთობის დაშლა ივარაუდება I-II სს-ში, ანუ მოციქულთა ეპოქაში. მაშასადამე, პირველქრისტიანული ქადაგებების დროს ჯერ კიდევ არსებობდა საერთო ენა, რომელითაც ჩვენში საქრისტიანო მოძღვრება იქადაგებოდა, ეს იყო ქართული ქრისტიანული კულტურის ჩასახვის მოსამზადებელი პერიოდი.

(რეპლიკა ადგილიდან – „თავისი ეს თეორია გამყრელიძემ უარყო“), მეუფე ანანია (აგრძელებს) – მაშასადამე, ჩემი თვალსაზრისით ძველი ქართული ენა იმთავითვე მშობლიური და გასაგები იყო დას. საქართველოს მოსახლეობისათვის. მართალია, ქართული ქრისტიანული კულტურის ჩასახვის წინა პერიოდში ისტორიულ საქართველოში არსებობდა მრავალი სხვადასხვა სატომო დიალექტი (ენაკავი), მაგრამ ისინი ახლოს იდგნენ ერთმანეთთან, იმდენად ახლოს, რომ სხვადასხვა კუთხის (ტომის) მცხოვრებლებს ესმოდათ ერთმანეთის მეტყველება, იგებდნენ ერთმანეთის საუბარს. როგორც ითქვა, მიზეზი ამისა იყო ის, რომ ფუძე ქართული (ქართველური) ენის დიფერენციაცია ახალი დაწყებული იყო. მაშასადამე, ჩემი აზრით მოციქულთა ეპოქაში, როგორც გამყრელიძე და მაჭავარიანი უწოდებდნენ „ძველი და ახალი წელთაღრიცხვის მიჯნაზე“, I-II სს-ში მეგრული, სვანური და სხვა ქართული კილოები გაცილებით უფრო ახლოს იდგნენ ერთმანეთთან, ვიდრე შემდგომ. თუ ჩვენ მათ წარმოვადგენთ სქემატური სახით უკეთ დავინახავთ (მეუფე ანანია აჩვენებს საგანგებო, სტამბური წესით დამზადებულ დიდ სქემა-პლაკატს). აქ კარგად ჩანს, რომ ქართული ენის სვანური განშტოება ამ 2000-1600 წლის წინ

ახლოა ზანურ-ქართულთან, ათასი წლის შემდეგ ე.ი. XI-XIII სს-ში ის უფრო მეტად არის დაშორებული ძველი ქართულისაგან. კიდევ ათასი წლის შემდეგ, ანუ ჩვენს XXI ს-ში, ეს დაშორება გაზრდილია.

ჩემი მოსაზრება, თუ გნებავთ თეორია, მდგომარეობს შემდეგში: ფუძე ქართველური (ანუ საერთო ფუძე ქართული) ენა დაიშალა სვანურ, ზანურ და ქართულ დიალექტებად არა ქრისტეშობამდე, არამედ მოგვიანებით, კერძოდ კი მას შემდეგ, რაც ქართულად ითარგმნა წმიდა წერილი, ჩამოყალიბდა ქართული საეკლესიო და სალიტერატურო ენა და საერთოდ, ქართული ქრისტიანული კულტურა. IV-X სს-ში სვანური და ზანური მხოლოდ დიალექტურ დონეზე იმყოფებოდნენ, ანუ მათ თანამედროვე ენობრივი სახე მიიღეს მოგვიანებით, საქართველოს დაშლა-დანაწევრების კვალდაკვალ XIII-XIX სს-ში.

მამასადამე, ქართული ქრისტიანული კულტურის შემოქმედი ისევეა სვანური და ზანური ტომები, როგორც აღმოსავლურ ქართული, რამეთუ წმიდა წერილის თარგმნის, საქართველოს წმიდა ეკლესიის ორგანიზების ეპოქაში ყველა ქართულ ტომს აერთიანებდა საერთო ენა და საერთო ქრისტიანული კულტურა.

ამის შესახებ მიუთითებდა ჯერ კიდევ ივ. ჯავახიშვილი. იგი წერდა: „ქართველ ერს თავისი მრავალსაუკუნოვანი სახელმწიფოებრივი სამწერლობო ენა ჰქონდა და აქვს, რომელიც მეგრელებისა და სვანებისათვისაც ერთადერთი სამწერლობო და კულტურის ენა იყო და არის ეხლაც, რომლის შექმნა-შემუშავებაშიც მეგრელებსა და სვანებსაც თავიანთი წვლილი აქვთ შეტანილი“.

ქართული სალიტერატურო ენა შექმნა IV-V სს-ში და ამ ხანაში მის „შექმნა-შემუშავებაში“ აქვთ მიღებული მონაწილეობა მეგრელებსა და სვანებს, რადგანაც IV-V სს-ში რაღაც ფორმით ჯერ კიდევ არსებობდა ენობრივი ერთობა. მართალია, ზანურ-ქართულში ისახებოდა დიფერენციაცია, მაგრამ ენობრივ ერთობას ათასწლოვანი ტრადიცია კვებავდა, რომლის შესახებაც წერს ივ. ჯავახიშვილი: ძალზე მნიშვნელოვან მოსაზრებას, რომელსაც ქვემოთ წარმოვადგენთ, კერძოდ, თუ დაისმის კითხვა „შეეძლო თუ არა მეგრელებსა და სვანებს IV-V სს-ში ქართულ სამწერლობო (საეკლესიო) ენის შექმნა-შემუშავებაში მონაწილეობის მიღება?“ ივ. ჯავახიშვილის

პასუხი ასეთია: შეეძლოთ! რადგანაც ჯერ კიდევ წარმართობის დროს, ანუ IV ს-მდე გაცილებით ადრე, სამეგრელოსა და სვანეთში წარმართული კერპთმსახურება, ანუ წარმართული ლოცვა-რიტუალი აღესრულებოდა ქართული ენით. ივ. ჯავახიშვილი წერდა: „არამცთუ საზოგადო ქართული, ყველა ქართული ტომისათვის, მათ შორის მეგრელთა და სვანთათვისაც, საერთო წარმართობა არსებობდა, არამედ, რომ ამ წარმართობას საერთო ტერმინოლოგიაც, საერთო ენაც ქართული ჰქონია“ (ტ. I, 1979, გვ. 156).

ეს იმას ნიშნავს, რომ ქრისტიანული სარწმუნოების ქცდაგებადღე ყველა ქართულ ტომს ჰქონდა საერთო სარწმუნოება (წარმართული) საერთო-ქართული ენით, ამიტომ ცხადია, რომ ქრისტიანობის პირველმქცდაგებლები საქართველოში ისარგებლებდნენ ამ უკვე არსებული საერთო ქართული საკულტო ენით და გამოიყენებდნენ კიდევ მას. წერილობითი წყაროები და არქეოლოგიური მონაცემები მიუთითებს, რომ ჩვენში ქრისტიანობის რალაც რაოდენობა უკვე ცხოვრობდა I-III სს-ში.

მამასადამე, ივ. ჯავახიშვილის გამოკვლევით ჯერ კიდევ გაქრისტიანებადღე ქართველ ხალხს გააჩნდა საერთო-საკულტო ენა, ანუ კოინე. სამეგრელოსა და სვანეთშიც წარმართული ლოცვა-რიტუალი ამ საერთო ენაზე აღესრულებოდა. მივუბრუნდეთ ჩვენს თემას – რომელი ენით უნდა ექადაგათ საქართველოში ქრისტიან წინასწარმეტყველებს, მოძღვრებსა და მოსიარულე მოციქულებს? – ხალხის საერთო ენით! ეს იყო მათი ვალდებულება, ამასთანავე შეუძლებელია საქართველოს კუთხიდან-კუთხეში, ხევიდან-ხევი მოსიარულე მქცდაგებლებს ორ-სამ დღეში შეეთვისებინათ თემის, კუთხის თუ ხევის დიალექტი და ენა (თუ ასეთი არსებობდა). ორ-სამ დღეზე მეტად დარჩენის უფლება კი მათ არ ჰქონდათ, ამას მიუთითებს უძველესი წყარო „დიდაქე“, ანუ „სწავლა 12 მოციქულისა“, რომელიც ასახავს II-III სს-ის ვითარებას. მამასადამე, წინასწარმეტყველების, მოძღვრებისა და მოსიარულე მოციქულების წინაშე, როგორც აღინიშნა, იმთავითვე იდგა ენობრივი საკითხი, კერძოდ მათ უნდა გამოეკვლიათ ჰქონდა თუ არა ამ ხალხს საერთო კოინე ენა, რომელიც ყველას ესმოდა, რათა მათი ნათქვამი და ნალოცი სიტყვა ყველასათვის გასაგები ყოფილიყო. ასეთი ენა საქართველოში უკვე არსე-

ბობდა, ეს იყო ქართული ენა, რომლითაც მოციქულებამდეც წარმართული ლოცვა-რიტუალი აღესრულებოდა, თანაც ის ყველას ესმოდა – დიფერენციაციის პროცესი არ იყო დასრულებული.

დას. საქართველოში ზოგადქართული ენისა და კულტურის არსებობის შესახებ მიუთითებენ წყაროებიც, მათგან მნიშვნელოვანია სტრაბონის ცნობა. დ. მუსხელიშვილი ჯერ კიდევ 1986 წელს წერდა, რომ სტრაბონის ერთი მნიშვნელოვანი ცნობა დასავლეთ საქართველოს მოსახლეობის, კერძოდ კი სვანების შესახებ, ჩვენში უსაფუძვლოდაა იგნორირებული. სტრაბონი წერდა: „სვანებს ზოგიერთები იბერიელებს უწოდებენ“ (სტრაბ. XI). ცხადია, სვანები იბერები იყვნენ უპირველეს ყოვლისა თავისი ენით, რადგანაც სტრაბონიდან 2000 წლის შემდეგაც სვანური ერთადერთ ქართველურ ენად იწოდება, მით უფრო, ეს ენა ძალზე ახლოს იქნებოდა საერთო-ქართულთან 2000 წლის წინ. ამიტომაც იყო შესაძლებელი სვანეთში, ივ. ჯავახიშვილის კვლევით, წარმართული ლოცვა-რიტუალის შესრულება ქართული ენით. მით უფრო ახლო იყო ზოგად-ქართულთან ზანური, რაც პირველქრისტიან მოძღვრებს გამოუყენებიათ კიდევ საქრისტიანო მოძღვრების ზეპირი გავრცელებისას.

I-III სს-ში, ნ. მახარაძის კვლევის თანახმად, „უძველესი ბერძნული ნასესხობები ზეპირი გზითაა გავრცელებული ჩვენში (სიტყვები: ეკლესია, კერეონი, მონაზონი, გუტერი და სხვა ქრისტიანული ეკლესიის წმიდანთა და ანგელოზთა სახელები), რომელნიც შემდეგ ქრისტიანული ლიტერატურის წერილობით თარგმანებში უცვლელად შეინარჩუნეს (ე.ი. ზეპირი გავრცელების ზოგიერთი ნიშანი), ეს ითქმის საკუთარ სახელთა მიმართაც. (ბერძნული წოდებითი ბრუნვის ფორმით ჩვენში გავრცელებული) – იესუ ქრისტე, პავლე, დამიანე და სხვა“.

შეჯამების სახით უნდა ითქვას, რომ მოციქულთა ეპოქაში, II-III სს-ში და შემდგომ ქართული ქრისტიანული კულტურის შექმნა-ჩამოყალიბების ეპოქაში IV-X სს-ში ჯერ კიდევ არსებობდა ქართველი ხალხის ენობრივი ერთობა და ქართული ქრისტიანული კულტურის შემოქმედი თანაბრად არის როგორც აღმოსავლეთ, ისე დასავლეთ საქართველოს მოსახლეობა.

ეს არის სრულიად ახალი თვალსაზრისი, რომელიც გამოქვეყნდა ჯერ კიდევ 1988 წ. წიგნში „საქართველოს სამოციქულო ეკლესიის ისტორია“ და იგი მეორეჯერ გამოსცა გამომცემლობა „მერანმა“ 1996 წელს. იქამდე კი მრავალ სხვა საეკლესიო და სამოქალაქო ორგანოში დაიბეჭდა ცალკე წერილების სახით.

ფეიქრობ, ჩემი თეორია არაა უსაფუძვლო. რამდენადაც ცნობილია, ზანურ-ქართული ენობრივი ერთობის შესახებ ძირითადად არსებობს 3 თვალსაზრისი, აკად. გ. მელიქიშვილის ნაშრომების მიხედვით (რომელიც მკაფიოდ აისახა „საქართველოს ისტორიის ნარკვევებში“) ძვ.წ. XII-VI სს შუალედური ხანა ამ ენობრივი ერთობისა, ემთხვევა კოლხური კულტურის აყვავების ხანას, ამ დროს კოლხეთის ენა იყო ქართულ-ზანური ენა. მხოლოდ ამ პერიოდის დასასრულს ღრმადება ენობრივი დაშლის პროცესი.

ამავე თეორიის გაღრმავებას წარმოადგენს გ. მაჭავარიანისა და თ. გამყრელიძის მიერ „სონანტთა სისტემაში“ (1984) გადმოცემული თეორია, რომ ქართულ-ზანური ენობრივი ერთობის დაშლა დაიწყო უფრო გვიან, კერძოდ „ძველი და ახალი წელთაღრიცხვების მიჯნაზე“, ანუ I-II სს-ში.

მეორე თვალსაზრისი უფრო ადრე გამოთქვა არქეოლოგმა ო. ჯაფარიძემ, რომლის მიხედვით, ქართულ-ზანური ერთობა არსებობდა უფრო ადრე თრიალეთური და არა კოლხური კულტურის არსებობის ხანაში (1969).

ამ თვალსაზრისის შესატყვისია თ. მიქელაძის ვარაუდი, რომ ქართულ-ზანური ერთობის დაშლა ძვ.წ. II ათასწლეულით უნდა დათარიღდეს, ის კოლხურ კულტურას მეგრულ-ჭანურ ეთნიკურ სამყაროს უკავშირებს (1974).

ჩემი თვალსაზრისი, როგორც აღინიშნა, ეთანადება ივ. ჯავახიშვილის, აკად. გ. მელიქიშვილის, აკად. თ. გამყრელიძისა და გ. მაჭავარიანის თეორიას, რომელთა მიხედვითაც ზანურ-ქართულმა ენობრივმა ერთობამ მოაღწია აზონ-ფარნავაზის ეპოქამდე, ერთიანი ქართული სახელმწიფოს ჩამოყალიბებამდე, ძვ.წ. IV-III სს-მდე და მან უფრო გვიან დაიწყო დიალექტურ ღონეზე დაშლა. უფრო მეტიც, იმ ენობრივი რეფორმების შედეგად, რომელიც გაატარა მეფე ფარნავაზმა,

ზანურ-ქართული ენა, ანუ ჩემი თვალსაზრისით, იგივე ძველი ქართული ენა, გადაიქცა სახელმწიფო სავალდებულო ენად, მათ შორის დას. საქართველოშიც. ამასთანავე ეს ენა დაფიქსირდა ვითარცა ერთადერთი საღვთისმსახურო და კულტურის ენა. ასეთი მზაობა და ვითარება დახვდა მოციქულებსა და პირველმქადაგებლებს, რომელთაც ეს უფრო ფორმირებული ენა გადააქციეს ქართულ წმიდა წერილის ენად. მაშასადამე, ქართული ქრისტიანული კულტურის ფორმირების პროცესში ეგრისისა და სვანეთის მოსახლეობის მონაწილეობა გამოწვეული იყო ბუნებრივი ვითარებით, ქართული ქრისტიანული კულტურის ენა მისი მშენებლობის დროს მათი მშობლიური ენა იყო.

ასეთი ვითარება არაა გამონაკლისი, მე ხშირად მომყავს სლავების მაგალითი. მართალია, წმ. კირილემ და მეთოდემ ბულგარელებსათვის ბულგარელთა ენაზე თარგმნეს წმ. წერილი, მაგრამ მალე გაირკვა, რომ ეს ენა ესმოდათ დიდ სივრცეზე ბულგარეთის გარეთ მცხოვრებ სლავებსაც, რადგანაც სლავური ენის დიფერენციაცია IX-X სს-ში ჯერ კიდევ არ იყო დაწყებული, ამიტომაც სლავური ქრისტიანული კულტურის მშენებლობაში თანაბრად მონაწილეობდნენ ქვეყნის სხვადასხვა მხარეში მცხოვრები სლავები. ენობრივი დიფერენციაციის (ე.ი. XIV-XV სს-ის) შემდეგ მათ ეწოდათ სერბები, ჩეხები, უკრაინელები, რუსები და ა.შ. მაგრამ მათ ყველას თანაბარი პრეტენზია აქვთ სლავურ კულტურაზე – სლავური წმიდა წერილი ყველა მათგანის საკუთრებაა. ასევე ქართული წმ. წერილი საკუთრებაა ყველა ქართული ტომისა. ქართიზაციის თეორია, დიანაც რუსული იმპერიის მიერ არის თავსმოხვეული.

როგორც ითქვა, ჩემი ეს მოსაზრება 1988 წლიდან დღემდე თითქმის უწყვეტად იბეჭდება მრავალ ორგანოში. 1999 წელს ჩემი თვალსაზრისი საგანგებოდ გავაცანი ამ დარგის სპეციალისტს ბატონ ტ. ფუტკარაძეს. ბატონი ტარიელი დაეთანხმა ჩემს თვალსაზრისს, მან შემდგომ ის განაგრძო და ფაქტიურად მოგვცა სრულიად ახალი მოსაზრება „რამდენიმე ქართული ენის შესახებ“, რომლის მიხედვითაც მეგრული და სვანური არა თუ ქართული კულტურის ფორმირების ეპოქაში (ე.ი. IV-X სს-ში) იყვნენ დიალექტები (ესაა ჩემი თვალსაზრისი), არამედ ისინი ამჟამადაც დიალექტები არიან (ესაა ბატონ

ტ. ფუტკარაძის თვალსაზრისი). ამ საენათმეცნიერო თვალსაზრისს მე ვერ შევეხები, მისი განსჯა თქვენ უფრო შეგეფერებათ. ვფიქრობ, მას ადვოკატობა არც ესაჭიროება, მაგრამ მაინც ვიტყვი, რომ ბ. ჯორბენაძის შრომებზე დაყრდნობით მე ჩემი მოსაზრება 2007 წელს გამოვაქვეყნე გაზეთში „საქართველოს რესპუბლიკა“.

საეკლესიო წესია, ყველა ენაზე უნდა იყოს წმიდა წერილი. სულიწმიდის ნება იყო, როდესაც წმიდა მოციქულები ამეტყველდნენ სხვადასხვა ენაზე. ჭყონდიდელების დროს რომ ყოფილიყო მეგრული ენა, ან სვანური ენა, მაშინ იქნებოდა ნათარგმნი წმიდა წერილი ამ ენებზე.

ენათმეცნიერული კვლევა შეიძლება თავიდან დაიწყოს...

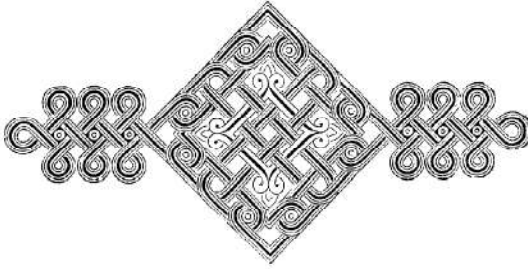
ჩემი მისია ის იყო, რომ თქვენი აზრი დამეფიქსირებინა.

გამოვიდა რუსული ენციკლოპედია, სადაც წერია, რომ ქართული ენა იყო ქართლის მეტყველება და შემდეგ გავრცელდა სხვაგან. ჩვენ ეს თვალსაზრისი ძალიან ცუდად მოგვიბრუნდა.

კარგი იქნება თუ დავგვემავთ კონფერენციას თემაზე: „ძველი ქართული ენა და კულტურა“.

15.05.2007

წყაროები დასავლეთ საქართველოს იურისდიქციის შესახებ

წმიდა მაქსიმე აღმსარებლისადმი მიძღვნილი
საერთაშორისო კონფერენცია საპატრიარქოში

დასავლეთ საქართველოს საეკლესიო იურისდიქციის შესახებ წყაროთა ნაკლებობაა. მიუხედავად ამისა საქარ-თველოს წმიდა ეკლესიის მამათა მიერ საუკუნეთა მანძილზე ჩამოყალიბებული იყო ეჭვმიუტანელი თვალსაზრისი, რომ დასავლეთ საქართველო იმთავითვე, გაქრისტიანებისთანავე, ქართული ეკლესიის იურისდიქციაში იმყოფებოდა. ამ თვალსაზრისმა განსაკუთრებული მხარდაჭერა მოიპოვა რუის-ურბნისის კრებაზე, რაც ასახა მისმა ძეგლისწერამ.

მეორე თვალსაზრისი დასავლეთ საქართველოს საეკლესიო იურისდიქციის შესახებ ჩამოყალიბდა საქართველოს დაშლა-დან-აწევრების კვალდაკვალ და თავისი განსაკუთრებული გამოხატულება მიიღო XX ს-ში, როცა ქართულ ისტორიოგრაფიაში მტკიცედ დამკვიდრდა თვალსაზრისი, რომ დასავლეთ საქართველო გაქრისტიანების შემდეგ საუკუნეთა მანძილზე იყო კონსტანტინოპოლის ბერძნული საპატრიარქოს იურისდიქციაში და მხოლოდ IX-X სს-დან შევიდა საქართველოს ეკლესიის იურისდიქციაში, შესაბამისად მხოლოდ ამ საუკუნეებიდან გავრცელდა დასავლეთ საქართველოში ქართული ენა და კულტურა.

მაშასადამე, ჩვენში ისტორიულად ორი თვალსაზრისი ჩამოყალიბდა დასავლეთ საქართველოს იურისდიქციის შესახებ. პირველის მიხედვით დასავლეთ საქართველო IV ს-დანვე უწყვეტად საქართველოს ეკლესიის წიაღში იმყოფებოდა, მიუხედავად იმისა, რომ ეს ასახა რუის-ურბნისის კრებამ. ამჟამად ეს თვალსაზრისი უარყოფილია და საყოველთაოდაა აღიარებული მეორე თვალსაზრისი, რომ IX-X სს-მდე დასავლეთ საქართველო ბერძნული ეკლესიის წიაღში იმყოფებოდა.

ვფიქრობ, საჭიროა გაგრძელდეს კვლევები ამ მიმართულებით. უკვე ტრადიციული კონფერენციები, მიძღვნილი წმიდა მაქსიმე აღმსარებლისადმი, გვაძლევს ამ კვლევა-ძიების კარგ საშუალებას, რისთვისაც ვლოცავ და მადლობას მოვასხენებ კონფერენციის ორგანიზატორებს.

წმიდა მაქსიმე აღმსარებლის ცხოვრების აღწერა, ვითარცა ერთ-ერთი წყარო, კარგი საშუალებაა დასავლეთ საქართველოს საეკლესიო იურისდიქციის დასადგენად. მასზე დაყრდნობით ჩვენ პირველ კონფერენციაზე კიდევაც წარმოვადგინეთ შესაბამისი მოხსენება, რომელშიც ძველქართული საეკლესიო თვალსაზრისი იყო განვითარებული. სამწუხაროდ, ახლახან, 2007 წელს, გამოცემული „პრავოსლავანია ენციკლოპედიის“ მე-13 ტომში ერთადერთ ეჭვმიუტანელ ჭეშმარიტებადაა გამოცხადებული მეორე თვალსაზრისი, რომ დასავლეთ საქართველო IX-X სს-ში ბერძნული ეკლესიის იურისდიქციაში იმყოფებოდა, შესაბამისად უარყოფილია ძველი ქართული საეკლესიო თვალსაზრისი. აღნიშნული ენციკლოპედიის მე-13 ტომში წმიდა ნინო მხოლოდ ქართლის, ამ ავტორის სიტყვით, მხოლოდ აღმოსავლეთ საქართველოს განმანათლებლად და წარმოდგენილი და მიწოდებულია მკითხველისადმი, თითქოსდა ის ერთადერთი თვალსაზრისი იყოს, მაშინ როცა ივანე ჯავახიშვილის სიტყვით: „ქართველებს იმთავითვე წმიდა ნინო ერთიანი ქვეყნის, ერთიანი საქართველოს განმანათლებლად მიუჩნევიათ და არა მისი ერთი რომელიმე ნაწილისა“. მართალია, „პრავოსლავანია ენციკლოპედიის“ მე-13 ტომის ავტორები მიუთითებენ დასავლეთ საქართველოს საეკლესიო იურისდიქციის წყაროთა სიმწირის შესახებ,

მაგრამ ძალზე სამწუხაროა, რომ ღუმან და ოდნავ მინიშნებასაც კი არ აკეთებენ იმის შესახებ, რომ ამ საკითხს თავისი განსაკუთრებული ყურადღება მიაქცია რუის-ურბნისის კრებამ და მიიღო შესაბამისი განსაზღვრება. როგორც ჩანს, რუის-ურბნისის კრების ძეგლისწერა „პრავოსლავნაია ენციკლოპედიის“ ავტორებს არ მიაჩნიათ წყაროდ დასავლეთ საქართველოს იურისდიქციის კვლევის საქმეში.

ჩვენი თვითმიზანი არ არის „პრავოსლავნაია ენციკლოპედია“-ში გამოთქმული თვალსაზრისის კრიტიკული განხილვა, ჩვენ ამ საკითხით, საერთოდ, არც დავინტერესდებოდით, ის რომ არ ეხებოდეს საქართველოს ეკლესიის და, საერთოდ, ქართველი ერის მთლიანობის საკითხს. საბედნიეროდ, ჩვენზე გაცილებით ადრე ივ. ჯავახიშვილი შეეხო სწორედ ამ თემას, გამოწვლილვით განიხილა და მოგვცა დიდებული დასკვნა. მიკვირს „პრავოსლავნაია ენციკლოპედიის“ ავტორებმა რატომ არ გაითვალისწინეს ივ. ჯავახიშვილის ეს დასკვა და შეფასება.

XV ს-ში საქართველოს დაშლა-დანაკუწების ჟამს ჩამოვიდა ანტიოქიის პატრიარქი მიხეილი, რომელმაც, ივ. ჯავახიშვილის სიტყვით, „შეთხზა თეორია საქართველოს ეკლესიის მთლიანობის დასარღვევად, ქართველი ერის საუკეთესო შვილთა საუკუნოვანი ბრძოლით მიღწეული მონაპოვრის, საქართველოს ეკლესიის თავისუფლების მოსასპობად, მისი მთლიანობის დასარღვევად“ (ივ. ჯავახიშვილი, თხზულებანი, ტ. III, 1982, გვ. 340).

მაინც რა თეორია შეთხზა უცხოელმა იერარქმა? ეს თეორია, რომელიც თითქოსდა ხელახლა გაცოცხლდა აღნიშნული ენციკლოპედიის ფურცლებზე, შემდეგში მდგომარეობს – ანდრია მოციქული არაა განმანათლებელი სრულიად საქართველოსი, ასევე წმ. ნინო მხოლოდ აღმოსავლეთ ნაწილის განმანათლებელია. ივ. ჯავახიშვილი წერდა: „გიორგი მთაწმიდელი და განსაკუთრებით ეფრემ მცირე, რუის-ურბნისის 1103 წლის საეკლესიო კრების ყველა სულისჩამდგმელი და ნიკოლოზ კათალიკოსი ამტკიცებენ, რომ ანდრია მოციქულმა იქადაგა „ყოველსა ქვეყანასა საქართველოსასა“, ხოლო შემდგომ ქრისტიანობა კვლავ აღადგი-

ნა წმიდა ნინომ, რომლის სასწაულთმოქმედებამ და ქადაგებამ „მიიზიდა ყოველი სავსება ყოველთა ქართველთა ნათესავისა“. ნიკოლოზ კათალიკოსიც წმ. ნინოს საერთო მოციქულად და განმანათლებლად თვლიდა „ჩვენ ქართველთაისა“ („სასწაულნი სვეტიცხოვლისა“). ერთი სიტყვით ანდრია მოციქულიც და წმიდა ნინოც საერთო ქართული ეკლესიის დამაარსებლად და მთელი ერის განმანათლებლად იყვნენ ცნობილნი. საქართველოს სხვადასხვა ნაწილების ცალკე მქადაგებლების გამოძენის სურვილიც არ ჰქონიათ, რადგან ისინი მთლიანი და განუყოფელი საქართველოს განმტკიცებისა და აღორძინებისათვის იღვწოდნენ. ანტიოქიელ-იერუსალიმელი პატრიარქი მიხეილი სწორედ ამ ქართველ სახელოვან მეცნიერთა მიერ შექმნილსა და მთელი ქართველი ერისაგან შესისხლხორცებულ შემეცნებას სპობდა“ (ივ. ჯავახიშვილი, ტ. III, გვ. 340).

სამწუხაროა, რომ ძველ ქართულ „სახელოვან მეცნიერთა“ მიერ ბოძებულ შემეცნებას სპობს ზოგიერთი ახალი ქართველი მეცნიერი, თანაც ისეთი უმაღლესი საერთაშორისო საეკლესიო ორგანოდან როგორცაა „პრავოსლავნაია ენციკლოპედია“.

მაგალითად, წინააღმდეგ ძველი ქართული წყაროებისა, „პრავოსლავნაია ენციკლოპედიის“ მე-13 ტომის ავტორები (გვ. 200) ნოტიციებზე – ბიზანტიურ კათედრათა ნუსხებზე დაყრდნობით მიიჩნევენ, რომ დასავლეთ საქართველოში VI-IX სს-ში არსებული საეპისკოპოსოები კონსტანტინოპოლის იურისდიქციაში იმყოფებოდნენ. თითქოსდა „ეგრისის სამეფოში I ნოტიციის მიხედვით არსებობდა ლაზიკის ეპარქია, რომლის ცენტრი იყო ფაზისის (ფოთის) სამიტროპოლიტო ოთხი საეპისკოპოსო კათედრით – როდოპოლისი (ვარციხე), საისინი (ცაიში), პეტრა (ციხისძირი), ზიგანა (ზიგანისი, გუდავა), და აბაზგიის ეპარქიის სებასტოპოლისი (ცხუმის) ავტოკეფალიური საეპისკოპოსო კათედრა (გვ. 200). თითქოსდა შემდგომ ისინი ქართულმა ეკლესიამ კონსტანტინოპოლს ჩამოაშორა, ამასთანავე თვით „პრავოსლავნაია ენციკლოპედიის“ მე-13 ტომის ავტორის სიტყვით: „დასავლეთ საქართველოს ეკლესიაში არსებობდა სეპარატისტული ტენდენციები, რის გამოც

კონსტანტინოპოლის საპატრიარქო, იმისათვის რათა პრესტიჟი შეენარჩუნებინა, იძულებული გახდა ტრაპეზუნტი ექცია ფაზისის მიტროპოლიის ალტერნატიულ საეკლესიო ცენტრად“ (გვ.202).

ჩვენი თანამედროვე ქართული ისტორიოგრაფიის თვალსაზრისით IX-X სს-ში იქამდე კონსტანტინოპოლის იურისდიქციაში მყოფ დასავლეთ საქართველოში „შეიჭრა მცხეთა და იქ გაბატონდა“ (ქსე, ტომი „საქართველო“, 1981, გვ.61). თ. პაპუაშვილი წერს – „მცხეთის საკათალიკოსოს მხრივ ეს იყო კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს წინააღმდეგ მიმართული ბრძოლა ლიხთ-იმერეთის ეკლესიაზე ორგანიზაციული გაბატონების მიზნით“ (თ. პაპუაშვილი. ნარკვევი II, გვ.586). სხვა ცნობილი ისტორიკოსის აზრით, ეს იყო ქართული ეკლესიის პროზელიტიზმის გამოხატვა, ანუ შეჭრა სხვა ეკლესიის იურისდიქციაში (დ. მუსხელიშვილი. „ქართული ეკლესია შუა საუკუნეებში“ II საერთაშორისო სიმპოზიუმი, 2005, გვ.33).

ეს მოსაზრებები, მათ შორის „პრავოსლავნაია ენციკლოპედიის“ შესაბამისი სტატიები დაუდო საფუძვლად თანამედროვე აფხაზური საეკლესიო სეპარატიზმის ერთერთმა იდეოლოგმა მღვდელმონაზონმა დოროთე დბარმა თავის წიგნს (2005 წელს) რუსულ ენაზე – „აფხაზეთის მართლმადიდებელი ეკლესიის მოკლე ისტორია“ (ახალი ათონი). ეს ავტორი, ისევე როგორც ჩვენი ქართველი ისტორიკოსები, ეჭვმიუტანელ ფაქტად მიიჩნევს თვალსაზრისს, რომ ისტორიულად დასავლეთი საქართველო კონსტანტინოპოლის იურისდიქციაში იმყოფებოდა, რომ ქართველთა საეკლესიო სეპარატიზმი და ქართული ეკლესიის პროზელიტიზმი იყო არაკანონიკური ქმედება, მიმართული კონსტანტინოპოლის წინააღმდეგ. ამიტომაც ისტორიული სამართლიანობის აღდგენა აფხაზეთის ეკლესიის საქართველოს ეკლესიისაგან გამოყოფა. ის ასევე მიიჩნევს, რომ დასავლეთ საქართველოში ქართული ენის გავრცელებამდე წირვა-ლოცვა აფხაზურ და ბერძნულ ენებზე აღესრულებოდა. როგორც ვთქვი, მას წყაროდ და ლიტერატურად, ძირითადად, ქართველი მეცნიერების ნაშრომები აქვს გამოყენებული.

სამწუხარო ისაა, და ჩვენ მხოლოდ იმ ფაქტს ვაქცევთ ყურადღებას, რომ „პრავოსლავნაია ენციკლოპედიის“ მე-13 ტომის ავტორები აღნიშნულ თვალსაზრის მიიჩნევენ ერთადერთად და მკითხველს უმაღლავენ იმ ფაქტს, რომ აღნიშნულის გარდა ძველთაგანვე არსებობდა სხვა თვალსაზრისი, არა მხოლოდ ქართული საეკლესიო, არამედ მსოფლიო მეცნიერების გამოჩენილი კორიფეებისა, რომელნიც სწორედ ნოტიციებზე დაყრდნობით მიიჩნევდნენ, რომ ბერძნული საეპისკოპოსოები დასავლეთ საქართველოში, კერძოდ ეგრისში, არ არსებობდა.

როგორც მოგეხსენებათ, ნიკოლოზ გიორგის ძე აღონცი 1942 წლამდე იყო ბრიუსელის უნივერსიტეტის პროფესორი, იქამდე პეტროგრადის უნივერსიტეტის ქართული და სომხური სიტყვიერების პროფესორი. მას მსოფლიო დიდება მოუხვეჭა მისმა ყველაზე მნიშვნელოვანმა სამეცნიერო ნაშრომმა „სომხეთი იუსტინიანეს ეპოქაში“, რომელშიც საგანგებოდ იკვლევდა კავკასია-ბიზანტიურ ურთიერთობებს ჩვენთვის საინტერესო ეპოქაში, ამასთანავე წყაროთა უხვ მონაცემებზე დაყრდნობით ადგენდა საეპისკოპოსოთა საზღვრებსა და მათი ცენტრების ლოკალიზაციას. ის წერდა, რომ ნოტიციებში ნახსენები „ფაზისის სამიტროპოლიტოს“ ქვეშ იგულისხმებოდა არა ფოთის, არამედ ტრაპეზუნტის საეკლესიო ცენტრი. ამასთანავე ლაზიკა საეპისკოპოსოები მდებარეობდნენ არა ეგრისში, არამედ ტრაპეზუნტის სანახებში, რომელსაც ბერძნები „ლაზიკას“, ხოლო ქართველები „მეგრელთა სოფელს“ უწოდებდნენ. იქ და არა დასავლეთ საქართველოში მდებარეობდა ზიგანას, როდოპოლისისა და საისინის საეპისკოპოსოები. ის მაგალითად წერს – „არდასის ჩრდილოეთით მდებარეობს ზიგანა, ამავე სახელის ქედის ძირში, ტრაპეზუნტის მთავარ გზაზე. ზიგანა ძველ დროს იყო ძალზე მნიშვნელოვანი პუნქტი და იქ იყო რეზიდენცია იმ ხუთი საეპისკოპოსოდან ერთ-ერთისა, რომელნიც ლაზიკის ეპარქიაში შედიოდნენ. საეკლესიო თვალსაზრისით ჭანიკე ლაზიკას მიეკუთვნებოდა“ (Н. Адонц, Армения в эпоху Юстиниана» СПб, 1908, с.65).

მამასადამე, არა მხოლოდ ძველი ქართული იტორიოგრაფია, არამედ მსოფლიო დონის მეცნიერი ნიკოლოზ აღონციც მიიჩნევდა,

რომ ფაზისის სამიტროპოლიტო იმთავითვე ტრაპეზუნტში იყო, იქვე იყო სხვა მისი საეპისკოპოსოები და არა ეგრისში (დასავლეთ საქართველოში), მაშასადამე, მისი აზრით როდოპოლისი არ იყო ვარციხე, საისინი – არ იყო ცაიში და არც ზიგანა იყო გუდავა. თუ აღნიშნული საეპისკოპოსოები არ იმყოფებოდნენ დასავლეთ საქართველოში, მაშინ არც კონსტანტინეპოლის საპატრიარქოს იურისდიქცია ვრცელდებოდა იქ, შესაბამისად ქართულ ეკლესიასაც ეხსნება მძიმე ბრალდება „საეკლესიო სეპარატიზმისა“ და აგრეთვე „პროზელიტიზმში“. შესაბამისად არც ამჟამინდელ აფხაზ საეკლესიო სეპარატიზტებს ეძლევათ საშუალება თავიანთი სეპარატიზმის გამართლებისა.

სამწუხარო ისაა, რომ მიუხედავად აღონცის, ასევე სხვა მეცნიერების ქართულ და რუსულ ენებზე გამოცემული ნაშრომებისა, „პრავოსლავნაია ენციკლოპედიის“ მე-13 ტომის ავტორებმა არ განაცხადეს, რომ მათ მიერ გამოთქმულის გარდა არსებობდა კიდევ სხვა თვალსაზრისი დასავლეთ საქართველოს იურისდიქციის შესახებ.

საინტერესოა ის, რომ თვით ბერძნულ წყაროებშივე ეწოდება ტრაპეზუნტს ფაზისი (და არა ფოთს). მაგალითად VIII ს-ში 787 წელს ნიკეაში შემდგარი VII მსოფლიო საეკლესიო კრების მონაწილე ფაზისის მიტროპოლიტმა ქრისტეფორემ სამჯერ მოაწერა ხელი კრების აქტებს, სადაც სამივეჯერ განმარტა, რომ ფაზისი იგივე ტრაპეზუნტია, რომ ტრაპეზუნტის საეკლესიო სახელია ფაზისი: მიტროპოლიტი ქრისტეფორე პირველად ხელს აწერს შემდეგი განმარტებით „ეპისკოპოსი ფაზისისა“ (სია ABE), მეორეჯერ – „ეპისკოპოსი ფაზისისა ე.ი. ტრაპეზუნტისა“ (D) და მესამეჯერ „ეპისკოპოსი ტრაპეზუნტისა“ (F). (იხ. „პრავოსლავნაია ენციკლოპედია“, მე-13 ტ., გვ.200).

მაშასადამე, ახალი ქართული თეორიის მიხედვით დასავლეთ საქართველოში – ეგრისში, ძველთაგანვე არსებობდა ბერძნული საეპისკოპოსოები, რომლებიც ქართულით შეიცვალა X ს-სათვის. ასე რომ ყოფილიყო, ეს ფაქტი უთუოდ აისახებოდა ცნობილი ბერძენი კანონისტის, საეკლესიო კანონების სახელგანთქმული კომენტატორის, ჩვენი თანამედროვის მიტროპოლიტ მაქსიმე სარდე-

ლის წიგნში – „საქართველოს ეკლესია და მისი ავტოკეფალია“, რომელიც 1966 წელს ათენში დაიბეჭდა, ხოლო მისი სრული თარგმანი 80-იან წლებში მიიღო ჩვენმა საპატრიარქომ. პირადად მე თითქმის ერთი წლის მანძილზე ვეცნობოდი ბერძენი მღვდელმთავრის ამ წიგნს და უნდა განვაცხადო, რომ მასში არ არის ოდნავი მინიშნებაც კი იმისა, რომ რიონის ხეობაში, ეგრისში ოდესმე ბერძნული საეპისკოპოსოები არსებობდა. ბერძნული საეპისკოპოსოები ქართულით რომ შეცვლილიყო, მითუმეტეს როგორც აცხადებდნენ, მისი „პროზელიტიზმისა“ და „უცხო ეკლესიის სამრევლოში შეჭრის“ გზით, ქართულ-ბერძნული ათასწლოვანი საეკლესიო ურთიერთობის დროს ამის შესახებ ერთხელ მაინც გამოითქმებოდა თუნდაც მცირე შენიშვნა. საქმე ის არის, რომ კონსტანტინოპოლის იურისდიქციაში მყოფი ლაზიკის ეპარქია, ფაზისის სამიტროპოლიტო და მისი ოთხი საეპისკოპოსო სინამდვილეში, როგორც ითქვა, არასოდეს მდებარეობდნენ რიონის ხეობაში – ეგრისში, არამედ ტრაპეზუნტიის ოლქში, რომელსაც ერქვა ასევე „ლაზიკა“. ხოლო ეგრისი სხვა რეგიონში, რიონის ხეობაში მდებარეობდა, უფრო ჩრდილოეთით. მაშასადამე, ბერძნული „ლაზიკა“ ჭოროხის ხეობის მიმდებარე მხარეებს ერქვა. მაქსიმე ბერძნიშვილის კვლევის თანახმად ბერძნულ მწერლობაში ქსენეფრანტედან პროკოფი კესარიელამდე მღ. ჭოროხი ფაზისთან იყო გაიგივებული (მ. ბერძნიშვილი. ქ. ფაზისის ისტორიისათვის, 1969, გვ.88). ეგრისი ეკლესიურად კონსტანტინოპოლის იურისდიქციაში რომ ყოფილიყო X ს-მდე, კონსტანტინოპოლის პატრიარქი X ს-სა ნიკოლოზ მისტიკოსი თავის წერილებში აფხზთა მეფე გიორგი II-ისადმი ამის შესახებ მიანიშნებდა კიდევ. როგორც ცნობილია, ჩვენამდე მოღწეული პატრიარქ ნიკოლოზ მისტიკოსის წერილები გიორგი II-ისადმი ძალზე თბილი და მეგობრული შინაარსისაა. მის ეპოქაში, ე.ი. IX-X სს-ში, რიონის ხეობისა და მიმდებარე მხარეების ბერძნული საეპისკოპოსოები ქართულით რომ შეცვლილიყო, ანუ მის ეპოქაში რომ დაეკარგა კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს თავისი იურისდიქციის ქვეშ მყოფი ეპარქიები, სამიტროპოლიტოები და საარქიეპისკოპოსოები ძალზე დიდი მრევლით,

ამვე ეპოქის მეფე გიორგი II-ისა და მისი მამის კონსტანტინე III-ის დროს, მაშინ მათ დიდი სითბოთი და სიყვარულით კი არ მოიხსენიებდა პატრიარქი თავის წერილებში, არამედ რაიმე საყვედურნარევ მინიშნებას მაინც ინებებდა მისთვის ამ მძიმე ფაქტის შესახებ, მაგრამ პირიქით, სწორედ აღნიშნულ ეპოქაში, როცა ჩვენი მეცნიერების თქმით, „ბრძოლა იყო გაჩაღებული კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს წინააღმდეგ“ კონსტანტინოპოლის პატრიარქი ნიკოლოზ მისტიკოსი, თბილ და მეგობრულ წერილებს უგზავნიდა ქართველ მეფეებს.

ჩვენთვის განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია წმიდა მაქსიმე აღმსარებლის ცხოვრება. დასავლეთ საქართველოში წმიდა მაქსიმე აღმსარებლის დროს ბერძნული საეპისკოპოსოები რომ ყოფილიყვნენ, მათ შესახებ იქნებოდა კიდევ რაიმე მინიშნება მის ცხოვრებაში, გარდა ამისა ამ ცხოვრებაში ნათქვამია, რომ ხალხი და ხელისუფლება დასავლეთ საქართველოში იყვნენ არა მონოთელიტები, არამედ მართლმადიდებლები. ცნობილია, რომ წმიდა მაქსიმეს დროს ბიზანტიის იმპერიის თითქმის ყველა საეპისკოპოსო მონოთელიტური იდეების ცენტრებად იქცა. დასავლეთ საქართველოში კი წმიდა მაქსიმესა და მის მოწაფეებს სხვა ვითარება დახვდათ, ისინი ქართულ მხარეებს – „ქრისტესმოყვარე აბაზგების ქვეყანას“ (გეორგიკა, IV, 2, გვ.48), ან „ქრისტესმოყვარე ლაზთა ქვეყანას“ (იქვე, გვ.41), ამ ქვეყანათა მეთაურებს კი „ღვთისმოყვარე მთავრებს“ (იქვე, გვ.45), ანდა „იბერიის ღირსაქებ პატრიკიოსსა და პრეტორს“ უწოდებდნენ (იქვე, გვ.48). VII-VIII სს-ში, როცა კონსტანტინოპოლურ მრავალ საეპისკოპოსოში მონოთელიტობამ იმდღავრა, დასავლეთ საქართველო მტკიცედ იცავდა მართლმადიდებლობას, რადგანაც ქართული ეკლესიის სამწყსოს წაროადგენდა, ბიზანტიაში და მისი იურისდიქციის ქვეშ მყოფ საეპისკოპოსოებში კი, როგორც წმიდა მაქსიმე აღმსარებლის ცხოვრებიდან ჩანს, სამწუხაროდ, მონოთელიტობა ბატონობდა.

ერთი სიტყვით, არც ნოტიციები და არც სხვა წყაროები არ ადასტურებენ თანამედროვე ქართული ისტორიოგრაფიის თვალსაზრისს, თითქოსდა დასავლეთ საქართველო – ეგრისი თავდა-

პირველად კონსტანტინოპოლის იურისდიქციაში იმყოფებოდა, რაც ერთადერთ თეორიადაა გამოცხადებული „პრავოსლავნაია ენციკლოპედიის“ მე-13 ტომში.

ჩვენ კარგად გვესმის: ის, რაც ბოლო ორი საუკუნის მანძილზე ინერგებოდა ქართულ ისტორიოგრაფიაში, ერთი საკონფერენციო თემით არ ამოიწურება და არც გვაქვს ამის პრეტენზია. ვიცით, რომ ამჟამად აღიარებული თვალსაზრისი ძლიერია, მაგრამ გვაძნევენ ის აზრი, რომ XIX-XX ს-მდე არსებობდა სხვა ათასწლოვანი საეკლესიო თვალსაზრისი, რომლის სიმართლეში მომავალი თაობა უთუოდ დარწმუნდება.

ჩვენი უფალი და მაცხოვარი იესო ქრისტე ბრძანებს: „თუ სამეფო თავისივე თავის წინააღმდეგ დაიყოფა, ის სამეფო ველარ გაძლებს“ (მარკ. 3,24).

ეს შეეხება ჩვენს საეკლესიო მთლიანობასაც. თუ ამჟამად, როცა საეკლესიო სეპარატიზმი აფხაზეთში, და არა მარტო იქ, გაძლიერებით ეძებს თეორიებს საერთაშორისო ასპარეზზე გადასატანად, რათა გაამართლოს თავისი არაკანონიკური ქმედებები და ამავე დროს, ჩვენი შესაბამისი მეცნიერები ეკლესიის მთლიანობისათვის საშიშ შეხედულებებს „აკადემიურობის“ მომიზეზებით საერთაშორისოვე ორგანოებში გამოაქვეყნებენ ვითარცა ერთადერთსა და ეჭვმიუტანელს, ეს ალბათ ხელს არ შეუწყობს საეკლესიო მთლიანობას, ანუ ვერ გაძლებს ის სამეფო, რომელიც დაიყოფა თავისი თავის წინააღმდეგ. როგორც ითქვა, აქ გამოსავალი არის ყურისგდება და დაჯერება იმ ძველი და თანაც ღრმა სამეცნიერო თვალსაზრისისა, რომელსაც ეკლესიის მამები, შესანიშნავი მეცნიერები და ისტორიკოსები გამოთქვამდნენ საუკუნეთა წინ და რომელიც ასახულია ადგილობრივ კრებათა განსაზღვრებებშიც. ღრმად ვარ დარწმუნებული, რომ ძველი მამების ის „შემეცნება“, რომელზეც მიუთითებდა ივ. ჯავახიშვილი, უთუოდ აისახება მომავალ „ქართული საეკლესიო ენციკლოპედიის“ სტატიებში. ეს ენციკლოპედია, რომელიც მისი უწმიდესობისა და უნეტარესობის, სრულიად საქართველოს კათალიკოს-პატრიარქის ილია II-ის

კურთხევით მზადდება, მართლაც, უდიდესი შენაძენი იქნება საქართველოს წმიდა ეკლესიისათვის.

საზოგადოდ, „პრაქოსლავნაია ენციკლოპედიის“ მე-13 ტომის ის ნაწილი, რომელიც შეეხება საქართველოს მართლმადიდებელ ეკლესიას, არის ძალზე მნიშვნელოვანი და ყოვლისმომცველი სტატების სერია ქართული ეკლესიის ისტორიის, თანამედროვე მდგომარეობის, ღვთისმსახურების ისტორიის, სალიტერატურო-საღვთისმეტყველო სკოლების, კანონიკური, აგიოგრაფიული, დოგმატური ლიტერატურის, საეკლესიო ხელოვნების, არქიტექტურის, ფერწერის, ხატწერის, გალობისა და სხვათა შესახებ. საზოგადოდ, ცხადია, ეს ტომი არის უდიდესი შენაძენი საქართველოს ეკლესიისათვის, დიდი მონაპოვარი, შექმნილი მისი ავტორების ბევრითი შრომითა და სიყვარულით. ჩვენ მხოლოდ მის ერთ მცირე მონაკვეთს ვეხებით – IV-X სს-ს, იმ ეპოქას, რომელშიც მოღვაწეობდა წმიდა მაქსიმე აღმსარებელი.

10.X.2007.

საქართველოს სახელმწიფო და სამეცნიერო საზღვრები
ფარნავაზიან და ბაბრატიონ მიწათა მმართველობის
ეპოქაში და მისი ატასწორი ასახვა
«Православная энциклопедия»-ს ტომეულებში

საქართველოს უწმიდესმა პატრიარქმა ახალგაზრდათა მიერ მეცნიერების უკეთ დაუფლების მიზნით შემოგვთავაზა „ღრმა აზროვნების“ პროგრამა, რაც მოითხოვს ფაქტების უფრო ღრმა ანალიზს. ეს არის კურთხევა, რომელიც უნდა შესრულდეს. უნდა შეიქმნას „ღრმა აზროვნების“ სასკოლო სახელმძღვანელოები. ამჟამად ათასობით მოსწავლე და სტუდენტი ეუფლება რელიგიის ისტორიას. „ღრმა აზროვნების“ პროგრამის შესაბამისად ვავლებთ სტუდენტებს უფრო უკეთ გაეცნონ სამეცნიერო ლიტერატურას ჩვენი ერისა და ეკლესიის წარსულისა და ისტორიის შესახებ. სამწუხაროდ, აღმოჩნდა, რომ XX საუკუნის თანამედროვე საეროსა ისტორიო ლიტერატურის საბაზისო მონაცემების ნაწილი არ ეთანხმება იმას, რასაც ასწავლიან ძველი მატრიანები და წმ. ეკლესია. ამის შესახებ თავდაპირველად მიგვითითეს სტუდენტებმა და ასევე ლექტორებმაც. მათ მიერ მრავალგზის დაისვა კითხვა, რომელიც ძალზე გვაფიქრებს და შეიძლება ითქვას დილემის წინაშეც კი გვაყენებს. მხოლოდ ერთ ყველაზე მცირე მაგალითს მოვიტან მათ შორის. კერძოდ, წმ. ეკლესია და ძველი მატრიანები გვასწავლიან, რომ I ს-ში ყოვლადწმინდა ღვთისმშობელს წილად ხვდა ივერია, ივერიელი ხალხი მისი საფარველის ქვეშ უნდა ზიარებულყო ჩვენი უფლისა და მაცხოვრის იესო ქრისტეს ჭეშმარიტ სარწმუნოებას. ეკლესიის ძველ მემატრიანეთა სწავლებით, რაც ასახულია საეკლესიო კრებების დადგენილებებშიც, I ს-ში, ანუ წმ. მოციქულთა დროს „ქართლი“, ანუ „ივერია“ ეწოდებოდა შემდეგდროინდელ სრულიად საქართველოს, „ქართველნი“ კი ერქვათ ამ ქვეყნის მკვიდრთ, მთელს მოსახლეობას, როგორც აღმოსავლეთ, ისე დასავლეთ საქართველოში. სტუდენტები საბჭოთა ეპოქის საისტორიო ლიტერატურის გაცნობის შემდეგ აწყდებიან შემდეგ წინააღმდეგობებს: აღმოჩნდა, რომ ახალი ე.წ. „საბჭოური ეპოქის“ -საისტო-

რიო ლიტერატურის მიხედვით „ქართლი“, ანუ „ივერია“ X ს-მდე ეწოდებოდა თურმე მხოლოდ აღმოსავლეთ საქართველოს, „ქართველნი“ – კი აღმ. საქართველოს მოსახლეობის ერთ ნაწილს. ცხადია, ეს შეუსაბამობები, რომელნიც არსებობენ უძველეს და საბჭოური პერიოდის ისტორიოგრაფიებს შორის, დაბნეულობასა და გაურკვევლობას იწვევს. მოუგვარებელ პრობლემათა ჩიხიდან გამოსასვლელი გზა სწორედ საერო და საეკლესიო-საისტორიო მეცნიერებათა ურთიერთთანამშრომლობით უნდა დაიწყოს. მივიჩნევთ, რომ საჭიროა უფრო ჩაუღრმავდეთ ამ საკითხს. როგორც ითქვა ძველ ქართველ მემატიანეთა მტკიცებით ქართველი ერი, ვითარცა ეთნოპოლიტიკური მთლიანობა, უკვე არსებობდა ქრისტეშობამდე IV–III სს-ში და ამიტომაც მან შეძლო იმ დროს ერთიანი საქართველოს სახელმწიფოს ჩამოყალიბება მეფეების – აზონისა და ფარნავაზის მიერ. ახალი საბჭოური ქართული ისტორიოგრაფია უარყოფს ამ თვალსაზრისს და მიიჩნევს, რომ ფარნავაზი იყო მხოლოდ აღმოსავლეთ საქართველოს მეფე, ხოლო ქვეყნის გაერთიანება, ანუ დასავლეთ საქართველოს შემოერთება ქართულ სახელმწიფოებრივ და კულტურულ სივრცეში დაიწყო გაცილებით გვიან IX–X სს-ში, შესაბამისად ამავე საუკუნეების შემდეგ დაიწყო ქართველი ერის ჩამოყალიბებაც, რასაც ხელი შეუწყო ე.წ. „ქართიზაციის“ პროცესმა. მაშასადამე, ჩვენ გვაქვს ერთმანეთისაგან კარდინალურად განსხვავებული ორი თვალსაზრისი ქართველი ერის და მისი ერთიანი სამეფოს ჩამოყალიბების დროის შესახებ. ამისგან გამომდინარეობს არანაკლებ მნიშვნელოვანი სხვა დასკვნები.

აღმოჩნდა, რომ ე.წ. საბჭოთა საერო ისტორიოგრაფიის აღნიშნული მონაცემები ასახულია ისეთ აკადემიურ საეკლესიო, მაგრამ უცხოენოვან გამოცემებში, როგორიცაა «Православная энциклопедия». გარკვევით უნდა ითქვას, რომ ეს წიგნი წარმოადგენს მართლმადიდებლური ღვთისმეტყველების უდიდეს საეკლესიო-სამეცნიერო მიღწევას და ის ვრცელდება არა მხოლოდ რუსეთსა და ჩვენს მოძმე სხვა მართლმადიდებლურ ქვეყნებში, არამედ მთელ ქრისტიანულ სამყაროში, მთელს მსოფლიოში. სამ-

წუხაროა, რომ «Православная энциклопедия»-ს სხვადასხვა ტომეულებში საქართველოს ეკლესიის იურისდიქციის საზღვრები ძალზე დამახინჯებითაა მითითებული.

1. «Православная энциклопедия»-ს I ტომში, სტატიაში „აღბანეთის საკათალიკოსო“ და თან დართულ შესაბამის რუკაზე აღნიშნულია, რომ წმ. ნინოს დროს, IV ს-ის დასაწყისში აღმ. საქართველოს დიდი ნაწილი აღბანეთის შემადგენლობაში შედიოდა, რომ თითქოსდა ბოლბე, რუკაზე აღნიშნული გურჯაანი, იორალაზნის ხეობები და სხვა ტერიტორიებიც დასახლებული იყო აღბანელებით, ხოლო ეს უკანასკნელნი კი თანამედროვე აზერბაიჯანელი ხალხის წინაპრებად მიაჩნიათ. ცხადია, ჩვენ არ შეგვიძლია დავეთანხმოთ ამ სტატიისა და რუკის პათოსს, რადგანაც ქართლის განმანათლებელი წმ. ნინო ქართლის ერთ-ერთ დაბაში დაიკრძალა, რომელსაც მაშინ ბოდი (ამჟამინდელი ბოლბე) ეწოდებოდა და ეს ქვეყანა შედიოდა მეფე მირიანის იბერიის, ანუ ქართლის სამეფოში და არა აღბანეთში, რომელსაც «Православная энциклопедия»-მ მიაკუთვნა ბოლბე. ჩვენდა სამწუხაროდ, სტატიისა და რუკის ავტორები მიუთითებენ ქართველ საბჭოთა ისტორიკოსთა შრომებს, რომელნიც „ქართიზაციის თეორიის“ შესაბამისად ამტკიცებენ, რომ თითქოს ჰერეზი ალბანელები იყვნენ, რომელთა გაქართველება, ასიმილაცია და ქართიზაცია დაიწყო უძველეს ხანაში და საბოლოოდ მხოლოდ ვახტანგ გორგასლის დროს შემოუერთდა ჰერეთი (ანუ ე.წ. დასავლეთ აღბანეთი) ქართლს (საქ. ისტ. ნარკვ. ტ. II, 1973, გვ. 402). ეს თვალსაზრისი ასახულია ჩვენს ქართულ ენციკლოპედიებსა და საქართველოს ისტორიის ნარკვევების ტომეულებში და სწორედ ეს გახლავთ საყრდენი აღნიშნული სტატიისა «Православная энциклопедия»-ში.

საქმე ისაა, რომ წმ. ნინოს ცხოვრებას, ვითარცა საისტორიო წყაროს ბოლო დრომდე ნაკლებად ეყრდნობოდნენ, რადგანაც მიაჩნდათ: ვაკეთებ ციტირებას: „ლეგენდა წმ. ნინოს შესახებ ჩამოყალიბდა გვიან VIII–IX სს-ში“. არცთუ დიდი ხნის წინ ასეთი იყო ამ წყაროს მიმართ ოფიციალური ისტორიოგრაფიის დამოკიდებულება. მაგრამ, რადგანაც უკვე შეიცვალა „წმ. ნინოს ცხოვრებ-

ის“ მიმართ ასეთი დამოკიდებულება, ალბათ უკვე შეიძლება და უნდა შეიცვალოს კიდევ იორ-ალაზნის ხეობებისა და მისი მოსახლეობის მიმართაც მცდარი შეხედულება, ვინაიდან ეს მხარეები და მისი მოსახლეობა „წმ. ნინოს ცხოვრების“ და უკლებლივ ყველა ქართული წყაროს მიხედვით ცხადია ქართლის სახელმწიფოს ეკუთვნიან და ეთნიკური ქართველები არიან. „ქართიზაციის თეორია“ არც ამ მიმართულებითაა სამართლიანი, რადგანაც მიიჩნევა, რომ ალაზნისა და ივრის ხეობათა მოსახლეობა თითქოსდა არაქართველები იყვნენ, რომელიც შემდგომ გაქართველდნენ. მითუმეტეს რომ, აღნიშნულ რუკაზე, რომელიც „ალბანეთის საკათალიკოსოს“ შეეხება, ივრის ხეობის უდიდესი ნაწილი, მისი მარჯვენა სანაპირო მდ. მტკვრამდე, ისევე როგორც მთელი ქვემო ქართლი „სომხურ ოლქადა“ გამოცხადებული. ცხადია, ეს „ქართიზაცია“-„გაქართველების“ იმპერიულ-საბჭოური თეორიის შედეგია, რომელიც ჰიპერკრიტიკულად მიუდგა უძველეს ქართულ მატრიანებს, მათ შორის ფარნავაზიან მეფეთა მატრიანესაც, სადაც გარკვევითაა აღნიშნული, რომ ფარნავაზიან მეფეთა სახელმწიფოში აქ ისხდნენ ერისთავები ხუნანისა და სამშვილდისა.

ივრისა და ალაზნის ხეობების ისტორიულ ჰერეთად, ანუ ალბანეთად წარმოდგენა ამჟამად აფერხებს ქართველი ერის კონსოლიდაციის საქმეს. საქმე ისაა, რომ თანამედროვე აზერბაიჯანელმა ისტორიკოსებმა აზერბაიჯანელ ერში ჩანერგეს თვალსაზრისი, რომ ისტორიული ალბანელები არიან აზერბაიჯანელთა წინაპრები. მაშასადამე, შესაბამისად ძველ ალბანელთა კულტურული მემკვიდრეობა აზერბაიჯანელი ერის სულიერი საგანძურია. ამიტომაც აღნიშნულ რუკაზე ალბანეთის საკათალიკოსოში გურჯაანის, ბოღბისა და სხვა ქართული ძველი ქალაქების მოქცევა არაა შემთხვევითი. მათ აქვთ რაღაც სამომავლო პრეტენზიები. ასევე არაა შემთხვევითი, რომ ისტორიულ აღმოსავლეთ კახეთში, რომელსაც ჩვენ ამჟამად საინგილოს ვუწოდებთ, ძველი ქართულ საეკლესიო ნაგებობებზე ბოლო წლებში აზერბაიჯანის კულტურის სამინისტროს მიერ გაკრული იქნა ბრინჯაოს დაფები, რომლებზეც აღნიშნულია, რომ თითქოსდა ეს ქართული ეკლესიები სინამდვილეში

არის ძველი ალბანური, ანუ აზერბაიჯანული კულტურის ძეგლები, რადგანაც ჰერეთი ისტორიული ალბანეთის ნაწილად, ხოლო ჰერები კი ალბანელებად, ანუ აზერბაიჯანელთა წინაპრებად მიაჩნიათ. მათი ეს მტკიცება, როგორც ეს «Православная энциклопедия»-ს შესაბამისი სტატიის თანდართული ლიტერატურიდან ჩანს, ეფუძნება ქართველ საბჭოთა მეცნიერთა შორის პოპულარულ ქართიზაციის თეორიას, რომლის მიხედვითაც, როგორც აღვნიშნეთ, ჰერები თითქოსდა უძველეს ხანაში არაქართველები იყვნენ, რომელთა ქართიზაციაც, ანუ გაქართველება შემდგომ მოხდა. განსაკუთრებით სავალალოა, რომ ჩვენი მეცნიერების დაუფიქრებლობით ვკარგავთ არა მარტო კულტურის ძეგლებს, არამედ მოსახლეობასაც. საქმე ისაა, რომ აზერბაიჯანში მცხოვრებ ინგილოებს თბილისიდან უნერგავენ დაბეჯითებულ თვალსაზრისს, რომ ისინი ჰერები არიან, ხოლო აზერბაიჯანელები კი უნერგავენ თვალსაზრისს, რომ ჰერები იგივე ალბანელები არიან, თითქოსდა ინგილოები არიან ალბანელთა შთამომავლები, ისევე როგორც აზერბაიჯანელი ერის სხვა ეთნოგუგუფები. ეთნოცნობიერების ასეთი გამრუდებით, ალბათ რამდენიმე ათეულ წელში ჩვენ ინგილოებსაც დაკარგავთ. აღნიშნული საკითხების მიმართ სულ სხვა თვალსაზრისი აქვს საეკლესიო ისტორიოგრაფიას. მაგ. წმ. შუშანიკი იყო ჰერთა ანუ რანთა დედოფალი. ასეა ეს გადმოცემული შესაბამის ძველ ლოცვებში, ტროპრებსა და კონდაკებში. ერთიანი საქართველოს მეფეებს ჰქონდათ „ჰერთა ანუ რანთა მეფის“ ტიტული. მაშასადამე, საეკლესიო ისტორიოგრაფიის მიხედვით ჰერეთი არ ეწოდებოდა ივრისა და ალაზნის ხეობებს, არამედ ერქვა მიწა-წყალს, რომელსაც შემდგომ ეწოდა რანი და შაქი. ეს მიწა-წყალი მდებარეობდა უფრო სამხრეთით და მოიცავდა თანამედროვე განჯის და შაქის რეგიონს. ძველ მატრიანეებშიც იგივე თვალსაზრისია გამოთქმული. მაგ: წმ. მეფე არჩილი VIIIს-ში გადავიდა კახეთში, იმ მხარეში, რომელსაც ჩვენ ამჟამად საინგილოს ვუწოდებთ, ანუ ისტორიულ კახეთში, ააშენა ეკლესიები. მემატრიანეც წერს: „ამისა შემდგომად მოვიდა არჩილ კახეთად... და დაჯდა წუქეთს და ალაშენა კასრი და ხევსა ლაკუას-ტისასა ალაშენა ციხე... და ალაშენა ციხე-ქალაქი ერთი ნუხპატს

ორთა წყალთა შუა“. („ქართლის ცხოვრება“, ტ.I, გვ.244). ამასთანავე ნეკრესის საეპისკოპოსო დაარსებისთანავე, ლეონტი მროველის ცნობით, კახეთში მდებარეობდა და არა ჰერეთში, მამასადაძე მის მიერ ნახსენები ჰუნქტი „გულგულა“ მდებარეობდა არა თელავთან, არამედ გაცილებით სამხრეთით. მამასადაძე ძველი ქართველი მემატანეების მიხედვით ივრის და ალაზნის ხეობებს ვიდრე კავკასიის ქედამდე, ანუ იმ მიწა-წყალს, რომელსაც ამჟამად კახეთი და საინგილო ეწოდება, ერქვა არა ჰერეთი არამედ – „კახეთი“. ასეა ეს მეფე არჩილის ცხოვრების მიხედვით VIII ს-ში და ჩანს შემდგომი დროის მემატანეების ჯუანშერისა და ლეონტი მროველის მიხედვით. ანუ ის ეკლესიები, რომელთაც აზერბაიჯანელმა მეცნიერებმა მიაწერეს, რომ თითქოს ალბანური კულტურის ძეგლები არიან, სინამდვილეში ააშენა არჩილ მეფემ კახეთის მხარეში და არა ჰერეთში. ჰერეთი არც კია ნახსენები მის ცხოვრებაში. ჰერეთი იმჟამად, როგორც ვთქვით, იორ-ალაზნის შესართავის სამხრეთით მდებარე მხარეს ეწოდებოდა და არა თანამედროვე საინგილოს, მითუმეტეს ბოლბე-გურჯაანის რეგიონს. აღსანიშნავია, რომ საინგილოს ჩრდილოეთით დაღესტნის ტერიტორიას ქართულ მატანეებში „კახეთის მთიულეთი“ ერქვა და არა ჰერეთისა. საინგილოს „აღმოსავლეთ კახეთი“ ეწოდებოდა ერეკლე II-ის იმ მიმართებებში, რომელსაც ის რუსეთის მთავრობას უგზავნიდა. ასე რომ, ჩვენი XX ს-ის ისტორიოგრაფია, რომელსაც ჩვენ ვუწოდებთ საბჭოთა ისტორიოგრაფიას, არ ეთანადება საეკლესიოს, ანუ XIX საუკუნემდეღვს, რაც მრავალ დაბრკოლებას ქმნის.

2. «Православная энциклопедия»-ს 2000 წ-ს დაბეჭდილ I ტომში დამახინჯებულია ასევე საქართველოს ეკლესიის ჩრდ. საზღვარის საკითხიც, რომელიც, სამწუხაროდ, რამდენადაც ჩვენთვის ცნობილია ვერჯერობით არ ყოფილა ქართველ მეცნიერთა განსჯის საგანი. კერძოდ აქ, სტატიაში ოსეთის ანუ „ალანიის ეპარქიის“ შესახებ და მასზე თანდართულ რუკაზე აღნიშნულია, რომ თითქოს დიდი ლიახვისა და თერგის სათავეები, ალანების (ე.ი. ოსების) საეკლესიო ქრისტიანული ძეგლების ისტორიულ არეალს წარმოადგენდა X ს-ში. (წყაროდ მითითებულია ვ. კუხნეცო-

ვის შრომები). რუკის მიხედვით თანამედროვე ყაზბეგისა და ახალგორის რაიონები თითქოსდა არ შედიოდნენ აღნიშნულ დროს ქართული ეკლესიის იურისდიქციაში და ექვემდებარებოდა ოსეთის, ანუ ალანიის სამიტროპოლიტოს, რომელიც კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს იურისდიქციაში იყო. ეს მოსაზრება, ცხადია, არასწორია. ჩვენ ვიცით, რომ ისტორიული დვალეთი, ანუ ნარმაშისონის ქვაბული მუდამ ქართული ეკლესიის იურისდიქციაში შედიოდა. საქართველოს ეკლესიის კალენდარში დღესაც კი მოიხსენიება ის დვალი, ანუ ქართველი წმინდანები (მაგ. წმ. ნიკოლოზი), რომელნიც დვალეთის მიწაზე ოსური ტომების დასახლებამდე (ე.ი. XV–XVI სს-მდე) ჩვენს ეკლესიაში მოღვაწეობდნენ, ისევე როგორც ცნობილი არიან ქართული წმ. წერილის დვალი გადამწერები და სხვა საეკლესიო მოღვაწენი. ცხადია, დვალეთი არასოდეს შედიოდა ალანიის ეპარქიაში. მით უფრო გასაოცარია აღნიშნული სტატიის ავტორთა მტკიცება და უხვი ფოტოგრაფიული მასალა, რომლითაც ისინი ავითარებენ მცდარ აზრს, რომ თითქოს ინგუშეთის ცნობილი ტყობა-იერდას ეკლესია ოსეთის – ალანიის ეპარქიაში შედიოდა. რამდენადაც ცნობილია, ამ ტაძარზე არის ქართული წარწერები, რომელთაგან ერთ-ერთში მოხსენიებულია საქართველოს პატრიარქის სახელი, რომელსაც ამ წარწერის მიხედვით „აღმოსავლეთის პატრიარქი“ ეწოდება. მაშ როგორ შეიძლება ითქვას რომ ეს ტაძარი ეკუთვნოდა ალანიის ეპარქიას და კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს?! აქაც ცხადია, ე.წ. „ქართიზაცია-გაქართველების“ იმპერიულ-საბჭოური თეორია გამოდის წინა პლანზე. საქმე ისაა, რომ ამ თეორიის მიხედვით, რომელიც ასახულია ქართულ ენციკლოპედიებსა (ГЦЭ. СССР, 1981, стр.60) და საქართველოს ისტორიის ნარკვევებშიც, IX–X სს-ში თითქოს „აღ. საქართველოს მთიანეთის ქართიზაცია“ მიმდინარეობდა. ხდებოდა მათი ქართულ კულტურულ და საეკლესიო არეალში შემოყვანა, ანუ თითქოსდა იქამდე ადგილობრივი ტომები ქართულ კულტურულ სამყაროს არ ეკუთვნოდნენ. ეს „მთიელები“ სინამდვილეში იყვნენ ფარნავაზიანთა ხანის ქართველი ერის ღვრიტა. ნ. მარი და მისი გავლენით ზოგიერთი ქართველი და ასევე რუსი სამეც-

ნიერო თუ საეკლესიო მოღვაწენი (მაგალითად რუსული ეკლესიის ახალმოწამე წმ. იოანე ვოსტორგოვი) ამ ქართველ მთიელებს, კერძოდ ხევსურებსა და ფშავლებს, ჩენურ-ვანანახურ ტომებად მიიჩნევდა, რომელნიც თითქოს აღნიშნულ IX–X სს-ში გაქართველდნენ ქართული ეკლესიის მეოხებით. ეს აზრი, ცხადია, იმპერიული გადმონაშთია, რომელიც დროულად უნდა აღმოიფხვრას თეორიული მუშაობით, წინააღმდეგ შემთხვევაში მსგავსი სტატიები მუდამ დაიბეჭდება.

3. ფარნავაზიან მეფეთა სახელმწიფოში საქართველოს სამხრეთი ოძრხის, წუნდის და კლარჯეთის საერისთავოების სახით შედიოდა, ხოლო ძვ. ბერძენი ავტორების ცნობით ქართველური ტომები კაპადუკიიდან ვიდრე არაქსის, ჭოროხისა, ფასისისა და მტკვრის სათავეებამდე იყვნენ დასახლებულნი, ისევე როგორც ამ მდინარეთა ხეობებში. ამით იყო გამოწვეული, რომ ვახტანგ გორგასალმა ჭოროხის ხეობაში ტაო-კლარჯეთში პირველი ქართული მონასტრები და ციხე-სიმაგრეები დააარსა, კერძოდ ტაოში (იმიერ ტაოში), იმ ადგილთან ახლოს, სადაც შემდგომ იშხნის ცნობილი კათედრალი აშენდა, ვახტანგ გორგასალმა აღმართა „თუხარისის“ ციხე-სიმაგრე, ხოლო კლარჯეთში არტანუჯთან ახლოს – მონასტრები და ეკლესიები (ქ.ც. I გვ.177).

VI ს-ის შემდეგ, სპარსეთის აგრესიის შედეგად, შეირყა ფარნავაზიან მეფეთა ქართლის სამეფო, მან დაკარგა სამხრეთის ტერიტორიების ერთი ნაწილი, სადაც სპარსეთი მხარს უჭერდა იმჟამად ანტიბიზანტიური მიმართულების სომხური ეკლესიის იურისდიქციის განვრცობას. ასე მოექცა ქართველი ხალხით დასახლებული სამხრეთ საქართველოს დიდი ნაწილი სომხური ეკლესიის იურისდიქციის ქვეშ. ასევე იყო არაბების ბატონობის I პერიოდში. ამ მიზეზთა გამო VII საუკუნეში იშხანში დაარსებულ იქნა სომხური საკათალიკოსოს ერთ-ერთი ცენტრი. პოლიტიკური მდგომარეობის გამოსწორებისთანავე ტაო-კლარჯეთის ქართულმა მოსახლეობამ სასწრაფოდ გადაიგდო სომხური ეკლესიის ბატონობის მძიმე უღელი, რომელიც მათ არმენიზაციას უწყობდა ხელს და დაიბრუნა, აღიდგინა ქართულენოვანი წირვა-ლოცვა. უფრო მეტიც,

ამ ეთნიკური ქართველების გულმხურვალე პატრიოტიზმი იქცა სიძლიერის ტახტად ბაგრატიონი მეფეებისა და ახალი ქართული სახელმწიფოებრიობის IX–X სს-თა შემდგომ. როგორც ცნობილია, ნიკო მარმა წამოაყენა ამ ქართული საეკლესიო სწავლების საპირისპიროდ თეორია, რომელიც მიიჩნევდა, რომ მთელი ეს მხარეები, ტაო-კლარჯეთი თითქოსდა ეთნიკური სომხებით იყვნენ დასახლებულნი. შემდეგ აქ თითქოს შეიჭრა ქართული ეკლესია და გააქართველა აქაური სომხობა. სამწუხაროდ, ნ. მარს გამოუჩნდნენ მომხრეები, უფრო მეტიც მისი თეორია გაბატონდა კიდევ ისტორიულ მეცნიერებაში. მიუხედავად სიმონ ჯანაშიას და პავლე ინგოროყვას ცნობილი შრომებისა, ნ. მარის ეს მოსაზრება ისტორიულ ჭეშმარიტებადაა გამოცხადებული «Православная энциклопедия»-ს I ტომში. რადგანაც ეს საკითხი განხილული იქნა ჩვენი პრესისა და ტელევიზიის მიერ მრავალჯერ, მას აღარ შეეხებები, თუმცა კი უნდა ითქვას, რომ „საქართველოს ისტორიის ნარკვევებში“ მაინცაა მხარდაჭერილი ნ. მარის ეს მოსაზრება, სადაც ნათქვამია, რომ თითქოს „ტაო-კლარჯეთის ფეოდალური სამთავროს შემადგენლობაში შევიდა ამ ტერიტორიის ქართული და სომხურ-ქალკედონიტური ეპარქიებიც“ (საქ. ისტ. ნარკ. II, 1973, გვ. «Православная энциклопедия» 585). სწორედ ამ „სომხურ-ქალკედონიტურ“ ეკლესიებადაა გამოცხადებული მის მიერ ოშკი, ბანა, ხახული, ოთხთა ეკლესია და ტაო-კლარჯეთის ყველა სხვა ეკლესია. სინამდვილეში ისინი იყვნენ არა სომეხ-ქალკედონიტთა ეკლესიები, არამედ ეთნიკური ქართველებისა, რომელნიც დროებით „სომხურ-ქალკედონიტური“ საეკლესიო ცენტრის დაქვემდებარებაში იმყოფებოდნენ და ეს უღელი მათ გადაიგდეს (ისევე როგორც, მაგალითად, თბილისის სიონი არ იყო „რუს-ქალკედონიტთა“ ეკლესია XIX ს-ში, არამედ იყო ეთნიკური ქართველების ეკლესია, რომელიც დროებით იყო რუსული ქალკედონიტური ეკლესიის იურისდიქციაში). ამიტომაც არაა სამართლიანი ზოგიერთი ქართველი ისტორიკოსის მოსაზრება «Православная энциклопедия»-ს სტატიაში. ესაა, ცხადია, ურთულესი საკითხი, მაგრამ წმ. ეკლესიას ამის შესახებ აქვს თავისი საეკლესიო ავტორთა შესაბამისი გამოკვ-

ლევები, რომელთა გაცნობაც საჭიროა უცხოეთში მსგავსი სტატიების გაგზავნის წინ.

4. დასავლეთ საქართველოს ეკლესიის იურისდიქცია ძალზე სადავო საკითხად იქცა XX ს სეპარატისტული რეჟიმების მოთხოვნითა და ხელშეწყობით. ისინი დას. საქართველოს ეკლესიას, მათ შორის აფხაზეთის საკათალიკოსოს, მიიჩნევდნენ ადგილობრივი მოსახლეობის იმ ავტოკეფალიურ საეკლესიო ერთეულად, რომელიც ისტორიულად კონსტანტინოპოლის იურისდიქციაში იმყოფებოდა და რომლის „ქართიზაცია-გაქართველება“ შემდეგ მოხდა ქართული ეკლესიის მიერ.

სამწუხაროდ, «Православная энциклопедия»-ს I ტომში ეს თვალსაზრისია გადმოცემული, სადაც ნათქვამია, რომ თითქოს VII ს-ის შემდგომ არაბების ძალაუფლების გავრცელებამ „ხელი შეუწყო ქართლის მოსახლეობის მასობრივ მიგრაციას დას. საქართველოში, რამაც აქ გამოიწვია აღმოსავლურ-ქართული (ქართლის) ენის შეჭრა დას. საქართველოს კულტურასა და საეკლესიო სფეროში. ამიტომაც ეს ენა აქ გადაიქცა ღვთისმსახურებისა და აგიოგრაფიის ენად“ (სტატია „აფხაზეთის საკათალიკოსო“ «Православная энциклопедия», ტ. I, გვ. 68).

მამასადამე, ძველი ქართული საღვთისმსახურო ენა ყოფილა არა ზოგადეროვნული კონინე, არამედ მხოლოდ აღმოსავლურ-ქართული და ის VIII-IX სს-ში შეჭრილა დასავლეთ საქართველოში, როგორც ეს შეიძლება გავიგოთ აღნიშნული სტატიიდან.

საეკლესიო ისტორიოგრაფიისთვის მიუღებელია მსგავსი თვალსაზრისი. ჩვენი საეკლესიო მატრიანეები, უფრო მეტიც, საეკლესიო კრებათა დადგენილებანი, მაგ. რუის-ურბნისის კრების ძეგლისწერა ერთმნიშვნელოვნად მიუთითებს, რომ ანდრია მოციქულმა იქადაგა „ყოველსა ქვეყანასა საქართველოისასა“, ხოლო წმ. ნინომ მოაქცია „ყოველნი ქართველნი“.

ჩვენ ვიცით, რომ ანდრია მოციქულმა ძირითადად დასავლეთ საქართველოში იქადაგა, მაგრამ დასავლეთ საქართველო ეკლესიის წმ. მამათა მითითებით არა VII-IX სს-დან, არამედ ძველთაგანვე, ისტორიულად არის იგივე ქართლი, ქართლის ფარნავაზიან-

თა სამეფოს ერთი ნაწილი, ანუ საქართველო. ამიტომაც უწოდებს I საუკუნის დასავლეთ და აღმოსავლეთ ქართლს რუის-ურბნისის კრება „საქართველოს“, მატიანეებიც, როგორც „მოქცევაი ქართლისაი“, ისე „ქართლის ცხოვრება“, დაბეჯითებით ამტკიცებს, რომ აქ ქართლის ფარნავაზიან მეფეებს დადგენილი ჰყავდათ ე.წ. „დასავლეთის“, ანუ ეგრისისა და არგვეთის ერისთავები. რუის-ურბნისის კრების წმ. მამათა მტკიცებით დასავლეთ საქართველოს მოსახლეობას ისევე ეწოდებოდათ ქართველნი, როგორც აღმოსავლეთ საქართველოსას. ეს იყო ერთი ხალხი, ერთი ერი, რომელიც მოაქცია წმ. ნინომ. ამიტომაცაა აქ ნაბრძანები „მოაქცია ყოველნი ქართველნი“, ე.ი. მათ შორის ეგრისის და არგვეთის მოსახლეობაც. IV საუკუნიდანვე ეს მხარეები ქართული ეკლესიის იურიდიქციაში იყვნენ შესაბამისი საღვთისმსახურო ენით. ეკლესიის სწავლებით დასავლეთ-აღმოსავლეთ საქართველოს მოსახლეობა ენობრივად მთლიანი იყო, ამიტომაც წერდა დავით აღმაშენებლის მოძღვარი არსენ ბერი მათ შესახებ „ჩვენ შვილნი ვართ მათ არიან-ქართლით გამოსულთანი და ენაი მათი ვუწყით“ (ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები, III, გვ.47).

წმ. ნინოს ცხოვრების შემცველ უძველეს ქართულ მატიანეში („მოქცევაი ქართლისაი“), რომელსაც სინას მთაზეც კი კითხულობდნენ ქართველი ბერები VIII-X სს-ში, არიან-ქართლიდან გამოსული მოსახლეობა ისევე დასახლდა ეგრისში, როგორც შიდა ქართლში, ამიტომაც გაივლო მეფეების აზონისა და ფარნავაზის ქართლის სახელმწიფოს საზღვარი მდინარე ეგრისწყალზე („მოქცევაი ქართლისაი“, ძველ. I, გვ 81).

საერთოდ, დასავლელ და აღმოსავლელ ქართველთა აქტიური ურთიერთთანამშრომლობის შედეგად უნდა ჩამოყალიბებულიყო ის საოცარი ძველი ქართული სალიტერატურო ენა, რომელიც მოიცავდა სრულიად საქართველოში არსებულ დიალექტებს და იქვემდებარებდა მათ. როგორც ცნობილია, საქართველოში საეკლესიო, ღვთისმსახურების, სალიტერატურო და კულტურის ენას წარმოადგენდა მხოლოდ ძველქართული ენა. საქართველოში არასოდეს შექმნილა რაიმე თხზულება ანდა უბრალო წარწერაც კი რომელიმე დი-

ალექტზე, ანდა რომელიმე კუთხურ ენაზე. ასეთი ენები და დიალექტები კი ძველ დროს ალბათ მრავლად უნდა ყოფილიყო. მაგრამ საქართველოში არსებული ენები და დიალექტები იმ დროისათვის, 1500 წლის წინ საეკლესიო (სალიტერატურო) ენის ჩამოყალიბების დროს ერთმანეთთან ძალზე ახლოს უნდა ყოფილიყვნენ და ერთმანეთისაგან ნაკლები განსხვავება უნდა ჰქონოდათ, ვიდრე მათ ახლა აქვთ. როგორც ცნობილია, ერთ დროს ქართული, მეგრული და სვანური ენები ერთ ენობრივ მთლიანობას ქმნიდნენ, მხოლოდ შემდგომ, ათასწლეულთა მანძილზე დაშორდნენ ისინი ერთმანეთს. ფარნავაზის მიერ ერთიანი, დასავლეთ-აღმოსავლეთ საქართველოს მომცველი სახელმწიფოს წარმოშობის, მოციქულთა ქადაგებათა და ქართული სალიტერატურო ენის ჩამოყალიბების დროს, ჩანს, მთელ საქართველოში ჯერ კიდევ ესმოდათ ის ერთიანი ენა, რომელიც დასდებია კიდევ საფუძვლად ლეთისმსახურებას. ივ. ჯავახიშვილი წერს, რომ ამ სალიტერატურო ენის შემუშავებაში მონაწილეობა მიუღია დასავლეთ საქართველოს ქართველობას, რომლის რეალურ წარმომადგენლადაც იოანე ლაზი უნდა ვიგულისხმოთ. მეცნიერი წერდა: „ქართველ ერს თავისი მრავალსაუკუნოვანი სახელმწიფოებრივი და სამწერლო ენაც ჰქონდა და აბადია დღესაც, რომელიც მეგრელებისა და სვანებისთვისაც ერთადერთი სამწერლო და კულტურის ენა იყო და არის დღესაც, რომლის შექმნა-შემუშავებაშიც მეგრელებსა და სვანებსაც თავიანთი წვლილი აქვთ შეტანილი“ (ივ. ჯავახიშვილი, ტ. I, 1979, გვ. 154).

კიდევ უფრო მეტი, ჯერ კიდევ წარმართობის დროს, ე.ი. IV საუკუნემდე, ყველა ქართულ ტომთათვის, მათ შორის, სამეგრელოსა და სვანეთშიც კულტმსახურების ენა იყო ქართული. ივ. ჯავახიშვილი წერს: „ცხადია, ხდება, რომ არამცთუ საზოგადოდ ყველა ქართველ ტომთათვის, მათ შორის მეგრელთა და სვანთათვის საერთო წარმართობა არსებობდა, არამედ წარმართობის საერთო ტერმინოლოგიაც, საერთო ენაც ქართული ჰქონდა“ (იქვე, გვ. 154). რა იყო ამის მიზეზი? როგორც აღინიშნა, პროტოქართველური თანდათან დაიშალა, ჯერ მას, როგორც ფიქრობენ, გამოეყო სვანური ენა, ერთი ენის ადგილას მიღებული იქნა ორი ენა: ესენი იყო სვანური და ე.წ.

ზანურ-ქართული ენა. ზან-ქართული შემდგომ დაიშალა ასევე ორ ენად – მეგრულ და ქართულ ენებად. ამ ერთობის დაშლის დასაწყისად მიიჩნევა ქრისტეშობამდე VIII საუკუნე (საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, ტ. I, გვ. 338).

თითქმის ამავე ხანაში, ქრისტეშობამდე IV–III სს-ში ჩამოყალიბდა დასავლეთ-აღმოსავლეთ საქართველოს მომცველი ფარნავაზის სახელმწიფო. ფარნავაზის რეფორმათა შედეგად ამ სახელმწიფოში სხვა ენები „არ იზრახებოდა, თვინიერ ქართულისა ენისა“. იმდროინდელი ქართული ენა უნდა ყოფილიყო ჯერ კიდევ თითქმის დაუშლელი ე.წ. „ზანურ-ქართული“ ენა. ჩანს, ეს ენა დაედო საფუძვლად ძველ ქართულ წარმართულ კულტმსახურებას, შემდეგ კი ქართულ საქრისტიანო ღვთისმსახურებას, საბოლოოდ კი ძველ ქართულ სალიტერატურო ენას. ძველი ქართული სალიტერატურო ენა ამოზრდილი უნდა ყოფილიყო ე.წ. ზანურ-ქართული ენიდან. მაშასადამე, ძველი ქართული სალიტერატურო ენა აღმოცენდა არა ქართის დიალექტის ბაზიდან, არამედ იმ დროისათვის ჯერ კიდევ თითქმის მთლიან, თითქმის დაუშლელი ზანურ-ქართული ენიდან. ამის გამო იყო, რომ ძველი ქართული ენა არ განეკუთვნებოდა არც ერთ დიალექტს, არც ერთ რეგიონს, იგი წარმოადგენდა დიალექტებზე მაღლა მდგომ საერთო ენას, რომელიც პირველ საუკუნეებშივე გასაგები იყო ყველა ქართველისათვის, მათ შორის მეგრელებისა და სვანებისათვის. თავიდანვე იგი იყო საკრალური, წმინდა, ლოცვისა და ურთიერთობის ენა. იოანე ლაზი და სხვა დასავლელი ქართველი მოღვაწეები (შესაძლოა ევაგრე პონტოელიც) ქართული სამწერლო და კულტურის ენის შექმნა-შემუშავების სათავეებთან დგანან თანახმად ჩვენი კვლევისა (მიტრ. ანანია ჯაფარიძე, „იოანე ლაზი“, თბ. 2002).

ასეთი დიდი სამუშაოს ცენტრები იყვნენ მონასტრები საქართველოსა და პალესტინაში.

როგორც ითქვა ეგრისი, სვანეთი და არგვეთი (შემდეგდროინდელი იმერეთი) ფარნავაზ მეფის სამეფოში შედიოდა საერისთავოთა სახით: ფარნავაზმა „მისცა ქუჯის ქვეყანა – ეგრისწყალსა და რიონს შუა ... რომელსა შინა არს ეგრისი და სუანეთი და დაამტ-

კიცა იგი ერისთავად მუნ“ („ქართლის ცხოვრება“, I, გვ. 25). „ფარნავაზ მეფე იქმნა ყოველსა ქართლსა და ეგურსა ზედა“ (იქვე, გვ. 24). იგულისხმება ეგრისსა, სვანეთსა და არგვეთში ძველი ქართული ენა, ანუ რაც იგივეა ე.წ. „ზანურ-ქართული ენა“, ფარნავაზის დროიდანვე იყო გავრცელებული, ფარნავაზი ვერავითარი იძულებით შეძლებდა აქ ქართული ენის გავრცელებას ეს ენა რომ არ ყოფილიყო აქ მოსახლეობის მშობლიური, დედაენა. უნდა ვიგულისხმოთ, რომ მემატანის და საერთოდ ძველი ქართული ისტორიოგრაფიის თვალსაზრისით ამ ეპოქაში, ანუ ქრისტეშობამდე 400-300 წლით ადრე, ე.წ. ქართვეს და მეგრელ-ჭანებს შორის ენობრივი განსხვავება მხოლოდ დიალექტურ დონეზე არსებობდა, ანუ ფუძე ქართული ენა ჯერ სუსტად იყო დიფერენცირებული. იმხანად ე.წ. ქართვეისა და ეგრისელების კილოები ჯერ კიდევ არ იყვნენ ენებად გადაქცეული და ერთმანეთის მიმართ დიალექტებს წარმოადგენდნენ, არსებობდა ზანურ-ქართული ენობრივი ერთობა – ჯერ კიდევ საერთო-სახალხო, საზოგადო ენა. იგი წარმოადგენდა ქართლის სამეფოს ყველა კუთხის ენას და მას უწოდებს მემატანე ქართულ ენას.

ამავე თვალსაზრისს უფრო დაბეჯითებით ავითარებს XII ს-ის ცნობილი ისტორიკოსი არსენ ბერი, რომელსაც ზემოთ შევეხეთ. ახლა კი განვავრდით ჩვენი მემატანეების მტკიცებათა ციტირება, რომ დასავლეთ საქართველო უწყვეტად შედიოდა ერთიანი ქართული სახელმწიფოს – „ქართლის სამეფოს“ შემადგენლობაში: დადგა მოციქულთა ეპოქა, ქრისტეშობის შემდეგ I საუკუნეა, მოციქულებმა, კერძოდ კი წმინდა ანდრია პირველწოდებულმა მოწაფეებითურთ იქადაგა კლარჯეთსა და დასავლეთ საქართველოში (ეგრისში), ამის შედეგად მკვიდრმა მოსახლეობამ მიატოვა ძველი რჯული. მემატანე წერს: „ვითარცა ესმა მეფესა ადერკის მეგრელთაგან რჯულისა დატევა, განუწყრა და წარავლინა ერისთავნი მისნი და იძულებით კუალადვე მოაქცივნა მეგრელნი და დამალნეს ხატნი და ჯუარნი და შერისხა მეფე ადერკიმ ერისთავი კლარჯეთისა მშვიდობით განტევისათვის მოციქულისა“ (ქ.ც. I. გვ. 42.)

ცხადია, ქართლის მეფე უცხო ერისთავებს ვერ დასჯიდა, სამხრეთ და დასავლეთ საქართველო იჟამინდელი საქართველოს ძირითადი ნაწილები რომ არ ყოფილიყო.

I-II საუკუნეების იბერიის სამეფოს სიდიადეს აღწერენ იმჟამინდელი ბერძენი და ლათინი ისტორიკოსები-ტაციტუსი, დიონ კასიუსი და სხვანი. იბერია კავკასიის მასშტაბით უძლიერეს სახელმწიფოდ გადაიქცა, ალბანეთი მისი გავლენის სფეროში შედის, სომხეთი ფაქტიურად იბერიის სახელმწიფოს ნაწილადაც კი იქცა – სომხეთის სამეფო ტახტზე მეფეებად იბერიელ უფლისწულებს სვამენ, ზოგჯერ სომხეთის ტახტზე თვით ქართლის მეფე ადიოდა. რომის იმპერატორები იბერიელი მეფეების გულის მოგებას ცდილობენ, ფარსმან II იმპერატორმა სტუმრად მიიწვია რომში, იმპერატორს კიდევ უფრო გაუფართოვებია მისი სამეფოს საზღვრები, შედიოდა თუ არა მის სამეფოში დასავლეთი საქართველო, ჩვენი მემკვიდრის თანახმად შედიოდა: ფარსმან II-ის ძეს ამასასპს განუდგნენ კლარჯეთისა და ეგრისის ერისთავები, სპეციალური ტერმინითაც კი მოიხსენიებდნენ მათ – „დასავლეთ ერისთავები“. „განდგეს ერისთავნი დასავლეთისანი ზუთნი. ორნი ერისთავნი ეგრისისანი, ერთი ოძრახისა, ერთი კლარჯეთისა და ერთი წუნდის“ („ქართლის ცხოვრება“, I, გვ. 57), თუმცა მალე მეფეს ისინი შემოურიგებია. ფარსმან II-ის სამეფოში რომ შედიოდა დასავლეთ საქართველოს მნიშვნელოვანი ნაწილი, ამის შესახებ ცნობილი ლათინი ისტორიკოსი არიანეც წერს, რომელიც 131 წელს მოგზაურობდა შავი ზღვის პირას. შესაბამისად, ქართული ენა – დას. საქართველოში ფარნავაზისა და მოციქულების დროიდანვე იყო გავრცელებული, წმინდა ნინოს დროსაც დასავლეთ საქართველო ქართლის სამეფოში შედიოდა – მეფე მირიანი მეფობდა – „ქართლს, სომხეთს, რანს, ჰერეთს, მოკაკანს და ეგრს“ („ქართლის ცხოვრება“, I, გვ. 65), „აქვნდა ეგრისიცა, ვიდრე ეგრისწყლამდე“ (იქვე, გვ. 70). ამიტომაც წერს კიდევ დაბეჯითებით რუის-ურბნისის კრება, რომ წმინდა ნინო არის არა მხოლოდ აღმოსავლეთ საქართველოს, არამედ დასავლეთ საქართველოს მოსახლეობის განმანათლებელი და წერს თავის ძეგლისწერაში, რომელიც ეკლესი-

ისათვის სახელმძღვანელო ჭეშმარიტებას წარმოადგენდა: წმინდა ნინომ „სარწმუნოებისა მიმართ თვისისა მიიზიდა ყოველი საკსება ყოვლისა ქართველთა ნათესავისა“ (დიდი სჯულის კანონი, 1975, გვ. 546); ასევე, რუის-ურბნისის კრების განსაზღვრებით, უფრო ადრე, ანდრია პირველწოდებულმა განანათლა არა მხოლოდ დასავლეთი საქართველო, არამედ ერთიანი ქვეყანა. „პირველწოდებული ანდრია, ძმაი თავისა მოციქულთაისა პეტრესი ვიდრე ჩვენამდე მოიწია და ქადაგა ქადაგებაი სახარებისაი ყოველსა ქვეყანასა საქართველოსასა“ (იქვე, გვ. 545); მაშასადამე, ანდრიამ „ყოველსა ქვეყანასა საქართველოსასა“ იქადაგა. როგორ? საქმე ისაა, რომ ამ საეკლესიო კრების თანახმად ქვეყანა მთლიანი, ერთიანი იყო, ერთი ხალხით დასახლებული, ამიტომაც წმ. მოციქულის დასავლეთ საქართველოში ქადაგება – უკვე მთელ საქართველოში, მთელ ქვეყანაში ქადაგებას გულისხმობდა და ასევე, რადგანაც წმინდა ნინოს დროს ქვეყანა, ერი, ერთიანი იყო, წმინდა ნინოც „ყოველთა ქართველთა განმანათლებელია“, სადაც არ უნდა ექადაგა მას, ამ ქვეყნის შიგნით. ამიტომაც წერს მემატთანე – რომ წმინდა ნინოს და წმინდა მირიანის ხელქვეშ (ხელსა ქუეშე მათსა) – „ნათელს იღებდა ყოველი ქართლი“ („ქართლის ცხოვრება“, I, გვ. 115); ყოველი ქართლი ეს ეგრისი, არგვეთი, სვანეთი და დასავლეთ საქართველოს სხვა კუთხეებია აღმოსავლეთ საქართველოსთან ერთად. მირიანის მემკვიდრის ვარაზ ბაქარის დროსაც ეგრისი ყოველი ქართლის ნაწილია, მას შემდეგ რაც, „მას ბერძნებმა კლარჯეთი წაართვეს „დარჩა ვარაზ ბაქარს თვინიერ კლარჯეთისა ჰერეთი და ეგრისი“ (იქვე, გვ. 137); ვახტანგ გორგასლის სიყრმის დროს ბერძნებმა მიიტაცეს „ყოველი ქართლის“ ნაწილი დასავლეთ საქართველოში მდინარე ეგრისწყლიდან ვიდრე ციხე-გოჯამდე – „გამოვიდეს ბერძენნი აფხაზეთი, რამეთუ ბერძენთა ჰქონდა ეგრისწყალს ქუემოთი ყოველი და დაიპყრეს ბერძენთა ეგრისწყლიდან ციხე-გოჯამდე, მაშინ იქმნა გლოვა და წუხილი ყოველთა ქართველთა ზედა“ („ქართლის ცხოვრება“, I, გვ. 146); იმ ჟამის დევიზი ყოფილა „ეძებნეთ საზღვარი ქართლისა ბერძენთაგან“ („ქართლის ცხოვრება“, I, გვ. 146) – ანუ საზღვარი ეგრისწყალზე.

მემატიანისათვის ეგრისელები — ქართველები არიან და ისინი წუხან თავიანთი ქვეყნის ნაწილის დაპყრობას. შემდგომ ვახტანგ გორგასალი გაძლიერდა, ცოლად მოიყვანა ბერძენთა იმპერატორის ქალი, რომელსაც მამამ მზითვად გამოატანა ტერიტორია მდ. ეგრისწყლიდან მდ. კლისურამდე, ეს ტერიტორია შეემატა „ყოველი ქართლის“ სამეფოს (იქვე, გვ. 177). შესაბამისად VI ს-ში დაჩი მეფის საზღვარი მდ. კლისურაზე გადიოდა (იქვე, გვ. 205). ქართლის სამეფოს საზღვარმა ეგრისწყლიდან კლისურაზე გადაინაცვლა. ჩვენი წყაროს თანახმად, ყოველი ქართლის ტერიტორიის დასაცავად VII ს-ში. ბიზანტიის იმპერატორმა საგანგებო ბრძანება გაუგზავნა იმჟამად იმპერიის საზღვრებში შემავალ აფხაზეთის ერისთავს: „ყოვლადვე საზღვართა ქართლისათა ჩვენგან ქმნილ არს ვნება არამედ კეთილად პატივს ცემდი მეფეთა და ერთა მაგათ ქართლისათა და ამიერითგან ნურღალა ხელგეწიფების ვნებად მათდა და საზღვართა მათთა ეგრისათა“ („ქართლის ცხოვრება“, I, გვ. 226). მამასადამე, ბიზანტიის იმპერატორის ბრძანება აფხაზეთა ერისთავის მიმართ ასეთია: პატივი ვცეთ და ნულარ დავარღვევთ ქართლის სამეფოს საზღვრებს ეგრისში, მდინარე კლისურაზე.

იმჟამად აფხაზეთი ერქვა ტერიტორიას მდინარე კლისურიდან მდინარე ყუბანამდე („მცირე ხაზარეთის“ მდინარემდე) და იგი შედიოდა ბიზანტიის იმპერიაში, ხოლო დასავლეთ საქართველოს სხვა დანარჩენი უმეტესი ნაწილი — „ეგრისი, სუანეთი, თაკუერი, არგუეთი და გურია“ შედიოდა ქართლის სამეფოს შემადგენლობაში. არაბებმა თბილისი წაართვეს ქართველ მეფეებს, ამიტომაც ქართლის მეფე-ერისმთავრებმა სტეფანოზმა, მირმა და არჩილმა VII ს-ის ბოლოსა და VIII ს-ში გადაწყვიტეს ქართლის სამეფოს დასავლეთ ნაწილში — ქუთაისში გადმოეტანათ დედაქალაქი. ციხე-გოჯიც ერთ-ერთ სატახტოდ იყო მოაზრებული. ამის ნიშნად სტეფანოზის გარდაცვალების შემდეგ მეფე მირი უბრძანებს თავის ძმას, არჩილს, რომ მეფე სტეფანოზის ნეშტი დაკრძალოს ქუთაისში, „რათა იპოვოს იგი (ე.ი. ქ. ქუთაისი) საწამებელად სამკვიდროსა ჩვენისა“ („ქართლის ცხოვრება“, I, გვ.241). ამავე მოსაზრებით ბრძანებს შემდგომ მეფე არჩილი „უწყიეს შენება ადგილთა

ჩვენთა კლისურითგან აღმართ და დავემუნები ციხე-გოჯსა და ქუთაისს“ (ქ.ც. I. გვ. 242). შესაბამისად, ქართლის სამეფოს ახალ ცენტრებში, ციხე-გოჯსა და ქუთაისში დაასვენეს ქართველ მეფეთა სამეფო ნიშნები, მეფე ვახტანგ გორგასლისა და მეფე მირიანის სამეფო გვირგვინები (იქვე, გვ. 255). როგორც ცნობილი არის, არაბებმა მოსპეს ვახტანგ გორგასლის შთამომავალთა ძველი სამეფო დინასტია, აწამეს წმინდა მეფე არჩილი, ქართლის მეფე მირსკი ძე, ვაჟიშვილი არ ჰყავდა. ამიტომაც მან VIII ს. დასაწყისში გადაწყვიტა თავისი ქალიშვილები მიეთხოვებინა ქართლის ერისთავებისათვის და მათთვის გადაეცა სამეფო უფლებები. მემატიანის მიხედვით სიძეებმა მიიღეს სამეფო მემკვიდრეობა და იწოდნენ მეფის „ძეებად და ძმებად“. ამ ქართლის ერისთავთა რიცხვს შეუერთდა აფხაზთა ერისთავი ლეონ I. ეს არის მნიშვნელოვანი პოლიტიკური მომენტი. მემატიანის ცნობით ის ოფიციალურად განდგა ბიზანტიისაგან, ჩამოშორდა მას და თავისი საერისთავო შეუერთა ქართლის სამეფოს, იქამდე ბიზანტიის ერისთავი ლეონ I გადაიქცა ქართლის ერისთავად. მან შეერთო მირ მეფის ქალიშვილი გურანდუხტი, ამით ის იწოდა ქართლის მეფეთა ძედ და ძმად. გურანდუხტიისაგან კი მიიღო იქამდე ქართლის მეფეთა სამემკვიდრეო მიწა-წყალი, „ეგრისი, სვანეთი, თაკვერი, არგვეთი და გურია“. ლეონსვე, ვითარცა ქართლის მეფეთა ლეგიტიმურ მემკვიდრეს, გურანდუხტის ქმარს, გადაეცა სიმამრის მიერ ქართლის მეფის სამეფო გვირგვინი. ასე ჩამოყალიბდა აფხაზთა სამეფო ვითარცა ქართლის სამეფოს ლეგიტიმური სამემკვიდრეო დასავლეთ საქართველოში და შეიქმნა ახალი სახელმწიფოებრივი ერთეული, რომელიც წარმოადგენდა გაგრძელებას დასავლეთ საქართველოში ქართლის სამეფო მემკვიდრეობისა. ამიტომაც ცხადია, აქ ბუნებრივად სახელმწიფო ენა იყო ქართული ენა და ცხადია, ასევე კულტურისა და ღვთისმსახურების ენასაც ქართული ენა წარმოადგენდა. ეთნიკურად დასავლეთ და აღმოსავლეთ საქართველოს მოსახლეობა იყო ერთი ხალხი, ერთი სახელმწიფო ერთი კულტურის ენით.

როგორც ვხედავთ, ქართული წყაროების დაბეჯითებული მტკიცებით დასავლეთ საქართველო მეფე ფარნავაზის დროიდან აფხაზთა სამეფოს წარმოქმნამდე ქართლის სამეფოს უცილობელ შემადგენელ ნაწილს წარმოადგენდა, იქ მცხოვრებ მოსახლეობას ბიზანტიის იმპერატორი ქართული წყაროების თანახმად „ქართლის ერს“ უწოდებს (ქ.ც. I, გვ. 226), ხოლო ამ სამეფოს საზღვარს მდ. ეგრისწყალსა და კლისურაზე უწოდებს „ქართლის საზღვარს ეგრისში“ (იქვე, გვ. 226). ქართლს უცხოელები იბერიას უწოდებდნენ, ამიტომაც უცხოურ წყაროთა მტკიცებით დასავლეთ საქართველოს „ქვემო იბერია“ ეწოდებოდა ძველთაგანვე, აღმოსავლეთ საქართველოს კი – „ზემო იბერია“.

ეთნიკური თვალსაზრისით დასავლეთ და აღმოსავლეთ საქართველოს მოსახლეობაც ერთი ეთნოსია, ერთი ხალხია. ჯერ კიდევ ჰეკატოს მილეტელმა, ქრისტეშობამდე 600 წლით ადრე, მიაქცია ამ მოვლენას ყურადღება, რომ მისი დროის კოლხები და არანაკლებ სახელოვანი „მოსხები“ ერთი ეთნოსი, ერთი ტომი, მაშასადამე, ერთი ენის მატარებელი მოსახლეობა იყო – „მოსხებს“ ძვ. წ VI ს. ბერძენი ავტორი ჰეკატოს მილეტელი „კოლხურ ტომს“ ეძახის“ (ნარკვ. I. გვ. 395).

თუ კი ქრისტეშობამდე 600 წლით ადრე კოლხები და მოსხები ერთი ტომი, მაშასადამე, ერთი ენის მატარებელი ხალხი იყო, მით უმეტეს უფრო ადრე ძველი კოლხეთის სამეფოს ძლიერების დროს, კიმერიელების შემოსევამდე, ე.ი. ძვ. წ. XI–VIII სს-ში კოლხური კულტურა ცხადია, ერთიანი ქართული კულტურა იყო და არა რომელიმე ცალკე ქართული ტომის კულტურა. გიორგი მელიქიშვილი ხაზგასმით მიუთითებდა ამის შესახებ თავის ნაშრომებში – „ამ დროს ქართველსა და მეგრელ-ჭანებს შორის ენობრივი განსხვავება თითქმის არ არ იყო, მხოლოდ სვანური რამდენადმე დაშორებული იყო საერთო ქართველურს, თუმცა „კოლხური კულტურა“ და ძველი კოლხეთის სამეფო მათაც მოიცავდა (ნარკვ. I. გვ. 389). შესაბამისად ასკვნიდა კიდევ მეცნიერი – „ამიტომაც მოსხების „კოლხურ ტომად“ მოხსენიება ჰეკატოს მილეტელთან, საერთოდ მათ ქართველობაზე მიუთითებს და მეგრულ ჭანურ

წარმომავლობაზე არაფერს ლაპარაკობს“ (იქვე, გვ. 395). კოლხური კულტურის მატარებელი ხალხის ენას გ. მელიქიშვილი ქართ-ზანურს უწოდებს, ანუ ესაა „ფუძე ენასთან“ ახლოს მდგომი საერთო ქართული ენა, რომელიც საერთო ენა იყო როგორც მოსხევისათვის (ე.წ. ქართველთათვის), ასევე იმჟამინდელი ზანებისათვისაც. როგორც ჩანს, აკად. გ. მელიქიშვილის ამ მოსაზრებას არ იზიარებს ზოგიერთი ახალი ისტორიკოსი. მაგალითად, ახლახან გამოცემულ წიგნშია: „კოლხეთის სახელმწიფოს შემქმნელები იყვნენ დასავლურ ქართული კულტურის მატარებელი ზანური (მეგრულ-ჭანური) ტომები. რაც შეეხება იბერიას (ქართლს), იგი აღმოსავლურ ქართულმა ტომებმა იბერებმა (ქართვებმა) შექმნეს ძვ. წ. VI–III სს. მიჯნაზე“ (რ. თოფჩიშვილი, „ქართველთა ეთნიკური ისტორია“, 2002, გვ. 5).

ჩვენ, ცხადია, ვეთანხმებით ჰეკატოს მილეტელსა და სხვა ავტორების გამოწვლილვითი ანალიზის შედეგად მიღებულ გ. მელიქიშვილის დასკვნას, მით უფრო, რომ მთელი ძველი ქართული ისტორიოგრაფია ამასვე ამტკიცებს, რომ უძველესი დროიდან დასავლეთ და აღმოსავლეთ საქართველოს მოსახლეობა ერთი ეთნოსი, ერთი ხალხი, ერთი ენის მქონე ეთნოსი იყო. მისი ენა არის სწორედ ის ენა, რომელსაც, როგორც ითქვა, ძველ საქართველოში „ქართულს“ უწოდებდნენ. ჰეკატოს მილეტელიდან სულ ორი-სამი საუკუნით დაშორებული ამბების აღწერისას ჩვენი მემატანეც ამავე თვალსაზრისს ავითარებს, რომ ქრისტეშობამდე 400-300 წლით ადრე პირველი ერთიანი დასავლეთ და აღმოსავლეთ საქართველოს მომცველი ერთიანი ქართლის, ანუ საქართველოს სახელმწიფოს ერის ენა არის ქართული ენა და ამ ენის გარდა ამ სამეფოში სხვა ენები არ „იზრახებიან“. ეს ენა ფარნავაზმა გამოაცხადა კიდევ სახელმწიფო ენად.

გელასი კესარიელი V საუკუნის დასაწყისში პირდაპირ მიუთითებდა, რომ წმ. ნინოს მიერ ქრისტიანობა მიიღეს „იბერებმა და ლაზებმა“ (გეორგიკა, I, 1961, გვ.186). VI საუკუნეში პროკოფი კესარიელის ცნობიდან ჩანს, რომ დასავლეთ საქართველოს ქრისტიანები კათალიკოსს ექვემდებარებოდნენ (გეორგიკა, II, 1965, გვ.88).

იმჟამად კი კათალიკოსი მცხეთაში იჯდა. მცხეთელ კათალიკოსს კირონს, სომხური წყაროების ცნობით, ჰქონდა ტიტული „არქიეპისკოპოსი ეგრიისისა“. ვახუშტი ბატონიშვილის ცნობითაც, იმ დროს დასავლეთ საქართველო მცხეთის იურისდიქციაში იყო მოქცეული. ასე რომ, როგორც ბერძნული, ისე სომხური და ქართული წყაროების ცნობით, წმ. ნინოს მიერ მოქცეული დასავლეთ-აღმოსავლეთი საქართველო მცხეთის იურისდიქციაში იყო IV საუკუნე-ნიდანვე და ჩვენ არა გვაქვს რაიმე პირდაპირი ცნობა, რომ დასავლეთ საქართველო IV-VII სს-ში კონსტანტინოპოლის იურისდიქციაში იმყოფებოდა (იგულისხმება ქართლის სამეფოში შემაჯავლი ტერიტორია მდ. კლისურამდე).

საეკლესიო იურისდიქციის თვალსაზრისით, XX ს-ში გამოითქვა მოსაზრება, რომელიც თანდათან დოგმად იქცა, თითქოსდა დასავლეთ საქართველო ე.წ. „ეკთესისების“ მიხედვით IV-VIII სს-ში შედიოდა კონსტანტინოპოლის იურისდიქციაში.

წიგნის – „გეორგია“ (ტ. IV, ნაკვეთი II, 1952 წ., ს. ყაუხჩიშვილის გამოცემა) წინასიტყვაობაში აღნიშნულია: „1934 წ. გამოიცა საკავშირო მთავრობის კომპარტიის ცეკას დადგენილება – „სამოქალაქო ისტორიის სწავლების შესახებ სსრკ სკოლებში“, იმავე წლის აგვისტოში მივიღეთ ი. სტალინის, ს. კიროვის და ა. ჟდანოვის მითითებები იმის შესახებ თუ როგორ უნდა დაიწეროს „სსრკ ისტორიისა“ და „ახალი ისტორიის“ სახელმძღვანელოები“ (გეორგია, IV, 2, გვ. VIII).

ამ დადგენილებების, განსაკუთრებით საქართველოს კომპარტიის ცკ-ის დადგენილებების შესაბამისად მაგნებლობად გამოცხადდა საქართველოს ერთიან ქვეყნად წარმოსახვა და ქართველი ერის „უძველეს ხანაში“ ჩამოყალიბების თეორია. 30–40-იან წლებში და შემდგომ ტოტალიტალური მმართველობისას ისტორიული „ფაქტები“ ისე უნდა მიეწოდებინათ მკითხველისათვის, რომ მათ ქართველი ერი – ახლად ჩამოყალიბებულად, ხოლო საქართველო არცთუ უძველეს ხანაში წარმოქმნილ ქვეყნად დაესახათ. ჩანს, ამის შესაბამისია წიგნის წინასიტყვაობაც (სხვა შემთხვევაში წიგნი არ გამოიცემოდა). აქ აღნიშნულია, თითქოსდა ბიზანტიური საეკ-

ლესიო კათედრების ნუსხების ე.წ. „ეკთესისების“ მიხედვით დასავლეთ საქართველო კონსტანტინოპოლის კათედრას ექვემდებარებოდა IX ს-მდე, „ხოლო ის გარემოება რომ X ს. დასაწყისიდან „დასავლეთ საქართველოს ეპარქია“ აღარ იხსენება ბიზანტიურ ეკთესისებში, მოწმობს მის ჩამოშორებას ბიზანტიისაგან და მცხეთის საკათალიკოსოსთან დაკავშირებას, რაც უთუოდ საგულისხმოა საქართველოს გაერთიანების იმ პროცესის შესასწავლად, რომელიც IX საუკუნიდან იწყება“ (იქვე, გვ. VII).

სინამდვილეში „ეკთესისებში“ ჩამოთვლილი როდოპოლისის, ზიგანასა და სხვა საეპისკოპოსოები განლაგებულნი იყვნენ არა დასავლეთ საქართველოში, არამედ იმ ქვეყანაში, რომელსაც ბერძნები „ლაზიკას“ უწოდებდნენ, ანუ ტრაპიზონის ოლქში, ისტორიული გეოგრაფიის უდიდესი მცოდნის ნ. ადონცის მიხედვით.

ლაზიკის ეპარქიაში ჩანს თავდაპირველად იყო ორი სამიტროპოლიტო: ფასისისა და ტრაპეზუნტისა, შემდეგ ისინი გაერთიანდნენ.

I ნოტიციის მიხედვით „ეპარქია ლაზიკისა – ფასისის მიტროპოლიტი 1. როდოპოლისის ეპისკოპოსი, 2. აბისსენთა ეპისკოპოსი, 3. პეტრათა ეპისკოპოსი, 4. ზიგნეთა ეპისკოპოსი“ (გეორგიკა, IV,2, გვ.130). ტრაპეზუნტი I ნოტიციის მიხედვით პოლემონის ნეოკესარიის ერთერთი საეპისკოპოსოა კერასუნტის, პოლემონონისა და კომანის გვერდით. (იქვე, გვ.184). ყველა ამ ქალაქს ასახელებს იუსტინიანეც.

II ნოტიციით ტრაპეზუნტი უკვე სამიტროპოლიტო ქალაქია.

III ნოტიციით „ლაზიკაში, ტრაპეზუნტის მიტროპოლიტს ექვემდებარება 13 ეპისკოპოსი, მათ შორის ერთ-ერთი არის „ფასიანის ეპისკოპოსი“ (იქვე, გვ.133).

IV ნოტიციაში ტრაპეზუნტის მნიშვნელობა კიდევ უფრო იზრდება. ის უკვე არის „მიტროპოლიტი ტრაპეზუნტისა, მთელი ლაზიკისა, მას ახლა კესარიის ადგილი უჭირავს“ (იქვე, გვ.136). აქედან ჩანს, რომ ტრაპეზუნტის მიტროპოლიტი თუ კი იქამდე იყო ლაზიკის მხოლოდ ერთი ნაწილის იერარქი, ახლა ის არის “მიტროპოლიტი მთელი ლაზიკისა“, ანუ მის იურისდიქციაში ახლა ლაზიკის მეორე ნაწილის, ანუ „ფასისის“ სამიტროპოლიტოცაა, თუმცა კი ჩანს

ისინი მაინც ცალკე სამიტროპოლიტოების სახით არსებობენ, ანდა ზოგჯერ მთლიანდებიან, ისე რომ „ფასისი-ტრაპეზუნტი“ ერთ ქალაქად წარმოიდგინება კიდევ. ამიტომაც უძველეს საეკლესიო წყაროებზე დაყრდნობით პ.ვესელინგი XVIII ს-ში წერდა, რომ „ნიკეის II კრების (787 წ.) მახლობელ ხანებში ფასისი და ტრაპეზუნტი, როგორც ჩანს ერთ ეპისკოპოსს ექვემდებარებოდნენ“ (გეორგიკა, ტ. IV, ნაწილი II, 1952წ. გვ. 200).

ს. ყაუხჩიშვილს სამართლიანად მიაჩნია, რომ „სრულიად გამორიცხულია, რომ ერთმანეთს ტერიტორიულად ასე დაშორებული ფოთი და ტრაპეზუნტი ერთ საეპისკოპოსო კათედრაში ყოფილიყვნენ“ (იქვე, გვ.200), მაგრამ, თვით ნოტიციები და ასევე მრავალი წყარო მიუთითებს, რომ ფასისი და ტრაპეზუნტი გარკვეული ხნიდან ნამდვილად იმართებოდნენ ერთი ეპისკოპოსის მიერ, თუმცა ს. ყაუხჩიშვილიც მართალია. „აქედან გამოსავალი არის ერთი – ფასისი არ ერქვა ფოთს“, რადგანაც ფოთი ძალზეა დაშორებული ტრაპეზუნტიდან. ფასისი ჩანს ერქვა არა ფოთს, არამედ მდ. ჭოროხთან, ანუ ფასისთან (და არა რიონთან) მდებარე ქალაქს. შესაძლოა ეს ყოფილიყო ძველი აფსაროსი, ანდა ნუსხებში მოხსენიებული საეპისკოპოსო ცენტრი „ფასიანი“. ქალაქი ფასისი მდებარეობდა ძველი წყაროების განმარტებით, მდინარე ფასისის (ანუ ჭოროხის) მარცხენა მხარეს. აქვე ამ არეალშივე უნდა ყოფილიყო ფასისის სამიტროპოლიტოში შემავალი საეპისკოპოსოები როდოპოლისისა, საისინისა და ზიგანასი და არა დასავლეთ საქართველოს სიღრმეებში, როგორც ეს მიაჩნია ს. ყაუხჩიშვილს. ს. ყაუხჩიშვილამდე გაცილებით ადრე ისტორიული გეოგრაფიის დიდად აღიარებული მცოდნე აღონცი წერდა კიდევ, რომ „არდასის ჩრდილოეთით მდებარეობს ზიგანა, იმავე სახელის ქედის ძირში, ტრაპეზუნტის მთავარ გზაზე. ზიგანა იყო ძველ დროს ძალზე მნიშვნელოვანი პუნქტი და იქ იყო რეზიდენცია იმ ხუთი ეპისკოპოსიდან ერთერთის რეზიდენციად, რომელნიც ლაზიკის ეპარქიაში შედიოდნენ. საეკლესიო თვალსაზრისით ჭანიკა ლაზიკას მიეკუთვნებოდა“ (Н. Адонц, Армения в эпоху Юстиниана, СПб. 1908. стр.65). ს. ყაუხჩიშვილმა დიდი გამოკვლევა ჩაატარა იმის დასამტ-

კიცებლად, რომ გუდაყვა თითქოსდა იყო საეპისკოპოსო კათედრა, და ეს იყო ზიგანა. ეს მტკიცება ძალზე ხელოვნურია. ასევე ხელოვნურია საისნის გამოცხადება ცაიშის კათედრად. როდობოლისისა კი – ვარდციხედ. საქმე ისაა, რომ ვარციხე ბაღდადთან არ იწოდებოდა ვარდციხედ. პირიქით, ეტიმოლოგიურად ვარციხე არ არის ამოვარდნილი ქართული ტოპონიმების წარმოების წესიდან. ვარციხე ნაწარმოები არის ისე, როგორც მაგალითად ვარძია, ვარიანი, ვარკეთილი. როგორც ვარძია არ იყო „ვარდძია“, ანდა ვარიანი – „ვარდიანი“, ვარკეთილი – „ვარდკეთილი“, ასევე ვარციხე არ ყოფილა „ვარდციხე“ ანუ როდობოლისი.

ს. ყაუხჩიშვილის აღნიშნული ჰიპოთეზა შემდგომში საფუძველად დაედო ისეთ მძიმე დასკვნებს, რომელთა მიხედვითაც თითქოსდა დასავლეთ საქართველო შედიოდა კონსტანტინოპოლის იურისდიქციაში და მისგან გათავისუფლდა IX–X სს-ში, თუმცა კი ს. ყაუხჩიშვილი პატიოსნად აღნიშნავდა ამის შესახებ: „ჯერჯერობით არავითარი მტკიცე დასაყრდენი არა გვაქვს ამ გეოგრაფიული პუნქტების ლოკალიზაციისთვის“ (გეორგიკა, ტ. IV, გვ.189).

ამ მხრივ ჩვენ უფრო უნდა ვენდოთ უძველეს ქართულ წყაროებს, რომელნიც მიიჩნევდნენ დასავლეთ საქართველოს ვიდრე მდინარეებამდე ეგრისწყლამდე და კლისურამდე მცხეთის იურისდიქციის ქვეშ მდებარე ტერიტორიად IV საუკუნიდანვე, ხოლო „ლაზიკაში ფასისის მიტროპოლიაში შემავალი როდობოლისი, საისენთა, პეტრასა და ზიგანას საეპისკოპოსოები“ განლაგებულნი უნდა ყოფილიყვნენ მდ. ჭოროხის მარცხენა სანაპიროზე ტრაპეზუნტის მიმართულებით.

განსაკუთრებით გასაოცარი და შეიძლება ითქვას, რომ მიუღებელია ს. ყაუხჩიშვილის მიერ გამოცემულ ნოტიციათა ცხრილებში ბერძნულ ხელნაწერებში არსებული ცნობების თვითნებური შეცვლა. კერძოდ, VI და VIII ნოტიციების ხელნაწერებშია „ამისიის სებასტოპოლისის ავტოკეფალიური ეკლესია“ აქ სიტყვა „ამისია“ ს ყაუხჩიშვილმა წაშალა და მის ნაცვლად დაწერა „აბასგია“ თანაც ბერძნული შრიფტით და ისე მიაწოდა მკითხველს, რის შედეგადაც მან და მასთან ერთად მთელმა საზოგადოებამ დაასკვნა,

რომ თითქოსდა „აბაზგიის ავტოკეფალური ეკლესია“ არსებობდა X ს-მდე, რაც საფიქრებელია, რომ არასწორია. დედნებში არ არის ასეთი მინიშნება, პირიქით, ნოტაციების სწორი წაკითხვა, ანუ წაკითხვა იმისა, რაც წერია, იძლევა საშუალებას, რომ გამართლდეს ძველი ქართული ისტორიოგრაფია, რომ VIII ს-ში, ბერძენთაგან აფხაზეთის საერისთავოს გათავისუფლებისა და მისთვის დასავლეთ საქართველოს მიწების გადაცემის შემდეგ მეფეების – არჩილისა და მირის დროს, მოხდა საეკლესიო გაერთიანება – აბაზგიის ეკლესიისა და დასავლეთ საქართველოს (იქამდე ქართლის საკათალიკოსოს იურისდიქციაში მყოფი) ეკლესიისა. იქამდე, როგორც ითქვა აბაზგიისა და ქართლის საზღვარი მდ. კლისურაზე გადიოდა.

კიდევ ერთხელ მივუბრუნდეთ სიტყა „ფასისის“ განსაზღვრებას. მ. ბერძნიშვილი წერს, რომ ბერძნები „ფასისს“ უწოდებდნენ მდინარეებს 1) ყუბანს, 2) არაქსს, 3) ჭოროხს, 4) რიონს, 5) ჯულფას (მ. ბერძნიშვილი, ქალაქ ფასისის ისტორიისათვის, 1969, გვ.88). ერთი სიტყვით, შავი ზღვის იმ სანაპიროს მდინარეებს, სადაც ქართულენოვანი მოსახლეობა ცხოვრობდა, რადგანაც ფუძემქართული ენით პ. ინგოროყვას კვლევის თანახმად ფსა, ფშა აღნიშნავდა წყალს, უფრო ზუსტად კი მდინარის დელტას, მის შესართავს ზღვასთან, ანუ გაშლილ წყალს.

აღნიშნულ მდინარეთაგან „შეუღარებლად უფრო ხშირად იხსენიება ფასისის სახელით მდ. ჭოროხი... ამ ფასისის სათავედ სდებენ არმენიის მთებს ან მოსხიკეს მთებს. საგულისხმოა, რომ ჭოროხის გაიგივება ფასისთან უფრო მყარია. ამ სახით იგი გვხვდება (თუ ქსენეფონტეს არ ჩავთვლით) ძვ. წელთაღრიცხვით III საუკუნიდან მოკიდებული ვიდრე ახალი წელთაღრიცხვის VI საუკუნემდე, დაწყებული ერისტოსთენედან და დამთავრებული პროკოფი კესარიელით“ (იქვე, გვ.91).

ჭოროხის ქვემოთ მდებარე პუნქტები „ზიგანა“, „სებასტოპოლისი“, „პიტია“, „მოხორა“ შეტანილია ბიზანტიურ სამხედრო დანაყოფთა იმ ნუსხაში, რომელთა ჯარი მცირე არმენიაში იღვა (ტრაპეზუნტის ოლქში). ტრაპეზუნტის ოლქში მდებარე მცირე არმენიის ბიზანტიური ჯარის განლაგება არის შემდეგი: „არმენიის

ლექსი, არმენის სარდლის ხელქვეით არიან პონტოში – პონტოს პირველი ლეგიონის პრეფექტი დგას ტრაპეზუნტში, რაზმი რიზესი, რაზმი თეოდოსესი ... ჯარი მცირე არმენიაში ასევე დგას პუნქტებში: პიტია (პიტიუნტი), ვალენტა, ესიპორტო, პარამბოლე, სებასტოპოლისი, ზიგანე, მოხორა“ (გეორგიკა, ტ. I, 1961, გვ. 175). ისინი განლაგებულნი იყვნენ ტრაპეზუნტი მხარის ოლქში, რომელსაც მცირე არმენია ერქვა.

აქ მოხსენებული „ზიგანე“, რომელშიც იდგა ბიზანტიის ჯარი და იყო ეპისკოპოსის კათედრა, ნ. ადონცის მტკიცებით მდებარეობდა ტრაპეზუნტის გზაზე. აქვე იყო მის არეალში ლაზიკის სხვა ოთხი საეპისკოპოსო და არა რიონის ხეობაში და დასავლეთ საქართველოში. აქ ყოფილა ზიგანის მთა, უღელტეხილი, სოფელი.

ეს სახელი დღემდე ეწოდება ამ სოფელს და მთას! ლაზეთის საეპისკოპოსო ცენტრი „ზიგანე“, ადონცის აზრით, სწორედ აქ, ტრაპიზონთან იყო (იქვე, გვ. 176)

„მოხორა“ ასევე საეპისკოპოსო ცენტრი და ბიზანტიის კოპორტის ბანაკი ყოფილა ზიგანის მარჯვნივ (იქვე, გვ. 177).

უსუპორტი – საეპისკოპოსო ცენტრი და ბიზანტიის ჯარის ბანაკიც აქვეა, ესაა „არრიანა“, შემდეგდროინდელი „სუსარმია“, ახლანდელი „სიურმენე“ ნავსადგური ტრაპეზუნტის მარჯვნივ (იქვე, გვ. 177). ესაა საისინის კათედრა.

აქვე, ანუ ჩრდილო-აღმოსავლეთ ანატოლიაში, იყო „პიტია“ და „სებასტოპოლი“, რადგანაც აღნიშნული ბიზანტიური ჯარების განლაგების წესის შედგენის დროს აბაზგიის პიტიუნტსა და სებასტოპოლზე ბიზანტიას ხელი არ მიუწვდებოდა (იქვე, გვ. 177). აღსანიშნავია, რომ არქეოლოგიური მონაცემებით ფაქტი აბაზგიის პიტიუნტში ბიზანტიური რაზმის („ალას“) დაბანაკებისა არ დასტურდება. (გ. ლორთქიფანიძე, ბიჭვინთის ნაქალაქარი, 1991. გვ. 59, 172)

ფასისი ტრაპეზუნტის ოლქში რომ მდებარეობდა, ამას უნდა მიუთითებდეს თემისტიოსის წერილიც – „ფასისის მახლობლად, სადაც არგომ თესალიიდან წამოსულმა დაისადგურა... იქ სადაც ცნობილია, თერმოდონტი, ამაზონთ საქმეები და თემისკირი... სიბრძნემ და სათნოებამ აქციეს მუხების ტაძრად იმ ერთი კაცისა,

რომელიც დამკვიდრდა კოლხებისა და არმენიელების ქვეყანაში“ (გეორგიკა, I, 1961, გვ. 50). მაშასადამე, ქალაქ ფასისთან არის ადგილები – თემისკირი და თერმოდონტი. ისაა „კოლხებისა და არმენიელების ქვეყანაში“. ფოთი არასოდეს ყოფილა არმენიელების ქვეყანაში შემავალი ქალაქი, ტრაპეზუნის ოლქში კი ნამდვილად იყო რეგიონი სახელწოდებით „მცირე არმენია“. სხვათა შორის ქ. ტრაპიზონთან იყო ცნობილი ადგილები – თერმოდონტი და თემისკირა და არა ფოთთან. თემისტიოსის წერილიდან ჩანს, რომ კოლხეთის ცნობილი რიტორიკული სკოლა მდებარეობდა ქართველი ერის უძველეს ქვეყანაში, ლაზიკაში, რომელსაც ძველი მთარგმნელები უწოდებდნენ „სოფელი მეგრელთა“. ეს იყო ტრაპიზონის ოლქი.

ასე რომ, კონსტანტინოპოლურ საეპისკოპოსოთა განლაგების ნუსხებში მოხსენიებული ფასისის, ზიგანას, საისინის თუ როდობოლისის კათედრები არ იყვნენ რიონის ხეობაში და დასავლეთ საქართველოში, ამიტომაც სწორია ძველი ქართული ისტორიოგრაფია, როცა ის დასავლეთ საქართველოს ქვემო იბერიას უწოდებს.

დოსითეოსი და ქრისანთო ანტიოქიისა და იერუსალიმის პატრიარქები XVII ს-ში ბერძნული წყაროების შესწავლის შედეგად აცხადებდნენ, რომ იმ ეკლესიას, რომელსაც ქართველები „აფხაზეთის საკათალიკოსოს“ უწოდებენ, ბერძნულ და ბიზანტიურ წყაროებში ეწოდება „ქვემო იბერიის ეკლესია“, „ქვემო იბერიის საარქიეპისკოპოსო“ ჯერ კიდევ ლევ ისავროსის დროიდან, VIII ს-დან. ვინაიდან იბერიას აქვს ორი გეოგრაფიული მხარე – ერთს, ე.ი. აღმ. საქართველოს ეწოდება „ზემო იბერია“, ხოლო მეორეს, ე.ი. დას. საქართველოს – „ქვემო იბერია“, იბერიელ ხალხს გარკვეული დროიდან ორი საკათალიკოსო ჰქონდა და ერთი უზენაესი პატრიარქი (მიტროპოლიტი მაქსიმე, „ქართული ეკლესიის ავტოკეფალია“, ათენი, 1966, გვ. 48).

ამ თვალსაზრისში, როგორც ითქვა, ეჭვი შეიტანეს XX ს-ის დასაწყისში ნ. მარის „ქართიზაციის“ თეორიის შედეგად, რომლის მიხედვითაც ქართული ენა არის მხოლოდ შიდა ქართლის მოსახლეობის ენა, რომელმაც თავისი ენა და კულტურა IX-X სს-ში

მცხეთის საკათალიკოსოს დახმარებით განავრცო მეზობელ ქვეყნებში, კერძოდ ჰერეთში, ქვემო ქართლში, ტაო-კლარჯეთსა, აღმ. საქართველოს მთიანეთსა და დას. საქართველოში. ეს მოსაზრება იქცა ურყვევლ დოგმად, რომელიც ასახულია ქართულ ენციკლოპედიებსა და საქართველოს ისტორიის ნარკვევებში. მაგ. „მცხეთა ჯერ ენობრივად (ეთნიკურ ნიადაგზე დაყრდნობით) შეიჭრა ლიხთიმერეთში, წამოაყენა ფორმულა თავისი ორგანიზაციული გაბატონების დასაფუძნებლად“ (საქ. ისტ. ნარკვ. II, 1973, გვ.586). როცა ამ უმართებულო თვალსაზრისს ავითარებს ქართული საბჭოური სკოლა, რაღასაკვირველია, მასზე დაყრდნობით მომზადებული «Православная энциклопедия» -ს სტატიები?

აღმოსავლეთ საქართველოს მოსახლეობა დას. საქართველოში მასობრივად რომ გადასახლებულიყო IX–X სს-ში, ეს უთუოდ ეცოდინებოდა X ს-ის ქართული ეკლესიის ისტორიის სომეხ მკვლევარს უხტანესს, რომელიც საგანგებოდ იკვლევდა ქართველ-სომეხთა საეკლესიო განხეთქილების საკითხს. ის ეხება ქართველთა ეთნიკურ ვინაობას და სწორედ X ს-ში წერს, „ივერიელები ის ხალხია, რომელიც პონტოს ზღვის პირზე დაასახლა ნაბუქოდონოსორმა, სადაც ეს ხალხი განმრავლდა, და განივრცო სომხეთამდე“ (უხტანესი, განყოფისათვის სომეხთა და ქართველთა, გვ. 67).

ასეთია X ს-ის სომეხი ისტორიკოსის აზრი. არც სომხურ და არც ბერძნულ-ბიზანტიურ წყაროებში ოდნავი მითითებაც კი არ არის იმისა, რომ აღმ. საქართველოს მოსახლეობა გადასახლდა დასავლეთ საქართველოში, როგორც ამის შესახებ წერს «Православная энциклопедия». სომეხ მემპტიანეთა ცნობით, ადგილი ჰქონდა პირიქითა მოძრაობას, დასავლეთიდან აღმოსავლეთით. აქ უნდა ითქვას, რომ დას. საქართველოს მოსახლეობასაც I ს-ში იბერიულ ტომებად მიიჩნევდნენ. მაგ. სტრაბონის დროს, I ს-ში, ბერძენი ისტორიკოსებისა და მეცნიერების ერთი ნაწილი სვანურ ტომებს იბერიელებად მიიჩნევდა. ამიტომაც წერდა სტრაბონი, რომ „ზოგიერთები მათ იბერიელებს უწოდებენ“ (სტრაბონი, XI, 2,19). ეს იბერიელებად წოდებული სვანები კი, სტრაბონისავე ცნობით, ბატონობდნენ ყველა მეზობელ ტომზე და ცხოვრობდნენ ვრცელ

ტერიტორიაზე აფხაზეთის ბიჭვინთიდან (პიტიუნტიდან) სოხუ-მამდე (დიოსკურიამდე). ცხადია, სვანები უცხოელებისათვის იბერიელები იყვნენ თავიანთი ენითა და კულტურით. ქართულენოვანი უნდა ყოფილიყვნენ სტრაბონისავე ჩვენებით შიდა კოლხეთში მცხოვრები მესხებიც. სტრაბონისავე სიტყვით, აქ „მოსხთა ქვეყანაში“ იყო კოლხეთის უმთავრესი „ლეკოთეას“ სალოცავი. სწორედ იბერიელებად სახელდებული სვანები, მესხები, ქვემო იბერები ანუ ლაზები იყვნენ ჯერ კიდევ არადიფერენცირებული ფუძე-ქართული ენის მატარებლები, რომელსაც დაეფუძნა ძვ. ქართული საეკლესიო ლიტურგიკული ენა, რომლის შექმნა შემუშავებაშიც ივ. ჯავახიშვილის სიტყვით მეგრელებსაც და სვანებსაც მიუღიათ მონაწილეობა. როგორც ჩვენი გამოკვლევებიდან ჩანს, პეტრე იბერის აღმზრდელი და მოძღვარი იოანე ლაზი იყო წმ. წერილის ქართველ მთარგმნელთა იმ პლიადის მეთაური, რომელმაც IV–V სს-ის მიჯნაზე ქართულ ენაზე უზადოდ გადმოიღო წმ. სახარება, ძვ. და ახ. აღთქმის წიგნები. (ა. ჯაფარიძე, ქართული საეკლესიო (სალიტერატურო) ენის ჩამოყალიბების საკითხისათვის, 2002, გვ.20). ამით იყო გამოწვეული, რომ უძველესი ხანიდან, ვიდრე XIX–XX სს-მდე, როგორც დასავლეთ, ისე აღმოსავლეთ საქართველოს ყველა კუთხეში, მათ შორის აფხაზეთსა, სვანეთსა და სამეგრელოში საეკლესიო და სალიტერატურო საჭიროებისათვის მხოლოდ ძვ. ქართული ენა გამოიყენებოდა. მიზეზი ამისა იყო არა ქართიზაცია აღნიშნული ტომებისა, არამედ ის, რომ ეს ენა არასდროს ყოფილა სატომო, ერთ-ერთი რომელიმე კუთხის ენა, არამედ ფუძე-ქართული ენის განვითარებას წარმოადგენდა და საერთო-სახალხო ენა იყო ყველა ქართველური ტომისათვის.

ეკლესიის სწავლებით ქართულ ენას მფარველობდა თვით დედამთავრის მშობელი. ექვთიმე ათონელს ღვთისმშობლის გამოცხადებით მიეცა ქართული ენის ცოდნის ნიჭი. უფრო ადრე, IX ს-ში, ილარიონ ქართველის ეპოქაში ყოვლადწმინდა ღვთისმშობელმა თავისი გამოცხადებით დაიცვა უცხოეთში ქართულენოვანი წირვალოცვა. კიდევ უფრო ადრე, ქართველთა საეკლესიო პატივისცემა

ამ ენისადმი დამოწმებულია ისეთ უკვდავ ქმნილებაში, როგორცაა „ქებაი და დიდებაი ქართულისა ენისაი“.

ვმადლობთ უფალს, რომ დადგა ჟამი საქართველოს სახელმწიფოებრიობის აღდგენისა, აღარ არის ის საბჭოური-იმპერიული ათეისტური დაუძლეველი მიჯნა, რომელიც აშორებდა ერთმანეთს მეცნიერებასა და სარწმუნოებას, მაგრამ ჩანს, ჯერ კიდევ დასაძლევია ჩვენს ცნობიერებაში შემორჩენილი მისი ნაშთები. მეცნიერების და სარწმუნოების ურთიერთდაახლოება XX ს-ში კარგად შეძლეს ფილოსოფოსებმა და ფიზიკოსებმა, იმედი გვაქვს, რომ ჩვენი დღევანდელი კონფერენციაც თავის სიტყვას იტყვის ამ მიმართულებით.

„საქართველოს რესპუბლიკა“, 2006, 1-8 მარტი, №42-48.

**ქართული საეკლესიო (სალიტერატურო) ენის
ჩამოყალიბების საკითხი
(იოანე ლაზი)**

XIX–XX საუკუნეებამდე, როგორც აღმოსავლეთ, ისე დასავლეთ საქართველოს ყველა კუთხეში, მათ შორის აფხაზეთსა, სვანეთსა და სამეგრელოში, საეკლესიო და სალიტერატურო საჭიროებისათვის მხოლოდ ძველი ქართული ენა გამოიყენებოდა. არც ერთი ადგილობრივი ენაკავი თუ დიალექტი საღვთისმეტყველო მიზნით გამოყენებული არ ყოფილა. ძველი ქართული საეკლესიო ენა, რომელიც, ამავე დროს, საერთო-სახალხო, სალიტერატურო ენას წარმოადგენდა, ხასიათდებოდა ზოგადეროვნული მთლიანობით, მიუხედავად ქვეყნის დაქსაქსვა-დაყოფისა, არ ამჟღავნებდა ტომობრივ-გეოგრაფიულ მიკერძობას არც ენობრივ-სტილისტურად, არც იდეურ-პოლიტიკური თვალსაზრისით. ამიტომაც არ არსებობდა აღმოსავლურქართული, სამხრეთქართული და დასავლურქართული ლიტერატურული მიმართულებანი, მთელი ქართული სასულიერო თუ საერო ლიტერატურა (მწერლობა) არსებითად იყო ერთიან-ქართული, საქართველოს რომელ კუთხეშიც არ უნდა შექმნილიყო ესა თუ ის ნაწარმოები და რომელი ქართული ტომის წარმომადგენელიც არ უნდა ყოფილიყო მისი ავტორი. „ეს მოვლენა ლიტერატურის ისტორიაში საყოველთაო ხასიათისა არ არის, ვინაიდან მსოფლიოს ბევრი მოწინავე ლიტერატურის ისტორია ტომობრივ-კუთხური მიმართულებით ვითარდებოდა და ეს მიმართულებანი ღრმა კვალს ტოვებდნენ საერთო-ეროვნული ლიტერატურის განვითარებაზე“ (მ. რეხვიაშვილი, იმერეთის სამეფო, 1989, გვ. 472).

ისმის კითხვა, რატომ არ წარმოიქმნა ძველ საქართველოში ლიტერატურის კუთხურ-ტომობრივი მიმართულებანი მაშინ, როცა იშვიათი გამონაკლისის გარდა, ჩვენი ქვეყანა წარმოადგენდა არა ერთიან სახელმწიფოს, არამედ შიდაფეოდალური ომებით მოცულ ერთმანეთისაგან დამოუკიდებელ პოლიტიკურ-ადმინისტრაციულ წარმონაქმნებს, უფრო მეტად განაწილებულთ უცხო სახელმწიფოთა შორის (იგულისხმება VI-XVIII საუკუნეები)?

ეს კითხვა ძალზე მნიშვნელოვანია. როგორც ითქვა, მსოფლიოს მაღალგანვითარებულმა მრავალმა ერმა თავი ვერ აარიდა კუთხური ლიტერატურის შექმნას. უნდა გაირკვეს თუ რა იყო მიზეზი იმისა, რომ საქართველოს ნებისმიერ კუთხეში შექმნილი ქართული მწერლობის ძეგლი საერთო-ქართული იყო ენობრივი თვალსაზრისით.

სწორედ ამ საკითხის რკვევას ქრისტიანული არქეოლოგიის მონაცემებზე დაყრდნობით შეეხება ჩვენი თემა. წინასწარ კი უნდა განვაცხადოთ, რომ საქართველოში ქართული საეკლესიო (სალიტერატურო) ენის ზოგადეროვნულობა, ერთადერთობა და ყოვლისმომცველობა გამოწვეული იყო ქართველი ერის ენობრივი მთლიანობით გვიან შუა საუკუნეებამდე (XVI-XVII სს-მდე). საქართველოს სახელმწიფოებრივი მთლიანობის დაშლამდე, ე.ი. XV-XVI სს-მდე, მართალია არსებობდნენ კუთხური დიალექტები, მაგრამ ისინი ძალზე ახლოს იდგნენ ერთმანეთთან, რითაც, საბოლოო ჯამში, ქმნიდნენ ენობრივ მთლიანობას. XVI-XVIII სს-ში კუთხური სახელმწიფოებრივი ერთეულები – ქართლის, კახეთის, იმერეთის სამეფოების, სხვა სამთავროების წარმოქმნის კვალდაკვალ წარმოქმნა შესაბამისი დიალექტები. ქართლური, კახური, იმერული და სხვა დიალექტები არიან არა უძველეს დროს წარმოქმნილი, არამედ ერთიანი საქართველოს დაშლისა და კუთხური სამეფო-სამთავროების ჩამოყალიბების შემდეგ ჩამოყალიბებულნი. ასევე უნდა ვიგულისხმოდეთ, რომ კუთხური ქართველური ენებიც შედარებით ახალი წარმონაქმნია. იგულისხმება, რომ საერთო - ქართული ფუძე ენის დაშლა დიალექტურ დონეზე და მისგან ზანურის გამოყოფა მოხდა არა უძველეს დროს, ქრისტეშობამდე ათასწლეულებით ადრე, არამედ ახალი წელთაღრიცხვის მიჯნაზე, მაშინ როცა საფუძველი ეყრებოდა ერთიანი ქართული საღვთისმსახურო ენის შექმნას. ამის შესახებ მიუთითებდა ჯერ კიდევ ივანე ჯავახიშვილი. იგი წერდა: „ქართველ ერს თავისი მრავალსაუკუნოვანი სახელმწიფოებრივი სამწერლობო ენა ჰქონდა და აქვს, რომელიც მეგრელებისა და სვანებისათვისაც ერთადერთი სამწერლობო და კულტურის ენა იყო და არის ეხლაც, რომლის შექმნა-შემუშავებაშიც მეგრელებსა

და სვანებსაც თავიანთი წვლილი აქვთ შეტანილი“ (ივ. ჯავახიშვილი, თხზულებანი 12 ტომად, ტ. 1, 1979, გვ. 154).

მამსადაძე, ივ. ჯავახიშვილის მტკიცებით, ქართული სალიტერატურო ენის შექმნა შემუშავებაში მეგრელებსა და სვანებს თავიანთი წვლილი აქვთ შეტანილი. რომელი ხანა იგულისხმება? ცხადია, IV-V საუკუნეები, როდესაც მიმდინარეობდა ქართული სალიტერატურო ენის ჩამოყალიბება, წმიდა წერილის თარგმნა-გადმოღება ქართულ ენაზე (საქმე ისაა, რომ VI-VII საუკუნეების შემდეგ ბიზანტიური აგრესიის შედეგად დასავლეთ საქართველოში საღვთისმსახურო საჭიროებისათვის დაინერგა ბერძნულენოვანი წირვა-ლოცვა და დასავლეთ საქართველოს ეკლესიებიდან განიღვენა ქართული ენა თითქმის IX-X სს-მდე. ამიტომაც დასავლელ ქართველებს ქართული სამწერლობო და კულტურის ენის შექმნა-შემუშავებაში თავიანთი წვლილი უნდა შეეტანათ იქამდე. ე.ი. VI-VII საუკუნეებამდე. ივანე ჯავახიშვილი, როგორც აღინიშნა, გულისხმობდა IV-V საუკუნეებს - ქართული საეკლესიო-სალიტერატურო ენის შექმნა-შემუშავების ხანას).

შეეძლო თუ არა მეგრელებსა და სვანებს IV-V საუკუნეებში ქართული სამწერლობო (საეკლესიო) ენის შექმნა-შემუშავებაში მონაწილეობის მიღება? ამ კითხვასაც პასუხი გასცა ივანე ჯავახიშვილმა, მან თავისი კვლევის შედეგად დაამტკიცა, რომ ჯერ კიდევ წარმართობის დროს, ანუ IV საუკუნემდე გაცილებით ადრე, ყველა ქართული ტომის მიერ, მათ შორის სამეგრელოსა და სვანეთში წარმართული კერპთმსახურება, ანუ წარმართული ლოცვარიტუალი ქართულ ენაზე აღესრულებოდა. ივანე ჯავახიშვილი წერდა: „არამცთუ საზოგადო ქართული, ყველა ქართული ტომისათვის, მათ შორის მეგრელთა და სვანთათვისაც, საერთო წარმართობა არსებობდა, არამედ რომ ამ წარმართობას საერთო ტერმინოლოგიაც, საერთო ენაც ქართული ჰქონია“ (ივ. ჯავახიშვილი, თხზულებანი, ტ. 1, 1979, გვ. 156).

ქრისტიანული სარწმუნოების ქადაგებამდე ყველა ქართულ ტომს ჰქონდა საერთო სარწმუნოება (წარმართული), საერთო ქართული ენითა და საერთო ტერმინოლოგიით, ამიტომაც უნდა ვიფიქროთ,

რომ ქრისტიანობის პირველმქადაგებლები საქართველოში ისარგებლებდნენ უკვე არსებული საერთო ქართული საკულტო ერთ და მას კიდევ გამოიყენებდნენ.

საეკლესიო ლიტურგიკული ენის საფუძვლების ძიების დროს ჩვენ უსათუოდ უნდა გავითვალისწინოთ ქრისტიანობის ქადაგების პირველსაუკუნეთა საშუალებანი, რადგანაც არქეოლოგიური მონაპოვრები მიუთითებს, რომ საქართველოში ქრისტიანების რაღაც რაოდენობა უკვე II-III საუკუნეებში ცხოვრობდა. ამის შესახებ წერილობითი წყაროებიც მიუთითებს.

II-III საუკუნეთა ქრისტიანული სამარხები აღმოჩენილია როგორც აღმოსავლეთ, ისე დასავლეთ საქართველოში ერწო-თიანეთიდან საჩხერემდე (თბიბილური, თიხის ფილასამარხები, გვ. 57, თ. ბიბილური, ქრისტიანობის გავრცელება, გვ. 2). იმავეს ადასტურებს იოანე საბანის ძე, როცა VIII საუკუნეში ქართველებს 500 წლოვან ქრისტიანებად მიიჩნევდა. ეკლესიის ისტორიკოსთა ცნობებს საქართველოში მოციქულთა მიერ ქრისტიანული თემების დაარსებისა და II-III საუკუნეებში მათი ყოფის შესახებ წყაროებიც მიუთითებს. მაგალითად, II საუკუნის დასაწყისში ცხოვრობდნენ ჩვენი ეკლესიის წმინდანები „სუქია და 16 ქართველი მოწამე“. თამარაშვილის ცნობით, I ს-ში იმპერატორ მაქსიმილიანეს ემსახურებოდნენ ქრისტიანი ქართველი მეომრები, რომელნიც კოლხიდაში გააძევეს. ირინეოსის ცნობით, კოლხიდაში ეპისკოპოსმა პალმოსმა და მისმა მეგობრებმა 70 ეკლესია ააშენეს. არქეოლოგთა მიერ აღმოჩენილია წმიდა ნინომდელი ეკლესიები სოფ. ნასტაკისსა და სხვაგან. ქართლის ცხოვრების თანახმად, III ს. ქართლის მეფე რეგ მართალმა სახელმწიფოში ქრისტიანული სახის რეფორმა გაატარა (მთავარეპისკოპოსი ანანია ჯაფარიძე, საქართველოს სამოციქულო ეკლესიის ისტორია, ახალციხე, 1988, გვ. 447) და სხვა. სამთავროს სამარავანზე III ს. დასაწყისის მდიდრული ახალგაზრდა ქალის სამარხი №25 მიუთითებს, რომ ქრისტიანობა იმ დროისათვის გავრცელებული იყო არა მხოლოდ დაბალ ფენებში, არამედ მაღალ ფენებშიც და იმდენად იყო განმტკიცებული, რომ თვით სახელმწიფოს დედაქალაქში უშიშრად დაკრძალეს ქრიატიანი

მდიდარი ქალბატონი მთელი ღირსების დაცვით. ეს არის უმნიშვნელოვანესი მოვლენა ქრისტიანთა ღვინის ფონზე მთელი რომის იმპერიაში.

რომის იმპერიასა და სხვაგან არსებულ ქრისტიანული თემების ცხოვრებას შეეხება უძველესი ძეგლი „სწავლა თორმეტი მოციქულისა“ ანუ დიდაქე. იგი ასახავს II-III საუკუნეთა ყოფას, თუმცა თვითონ ამ ძეგლს IV ს. დასაწყისით ათარიღებენ. ეს ძეგლი ჩვენ გამოგვადგება II-III საუკუნეთა საქართველოში ქრისტიანული თემების საეკლესიო ენის საკითხების რკვევისას. „დიდაქეს“ ანალიზი აჩვენებს, რომ ქრისტიანულ თემში ჟამით-ჟამად უცხო მხრიდან მოდიოდნენ ხოლმე მოსიარულე მოციქულები, წინასწარმეტყველები და მოძღვრები. მათ თემში სამ დღეზე მეტი ხნით დარჩენის უფლება არ ჰქონდათ. მოციქულები ქრისტიანული თემის წევრებს ასე არიგებდნენ მომსვლელთა შესახებ: „ვინც თქვენთან მოვა და გასწავლით... მიიღეთ იგი... თუ მოძღვარი თვითონ მიიტყვევა სხვა სწავლებისკენ... არ ისმინოთ მისი“ (დიდაქე, XI, 1,2). მოძღვრის მოვალეობა იყო ხალხისათვის ესწავლებინა ზეპირი სიტყვით - „სიმართლე და ცოდნა უფალზე“, მრევლის მოვალეობა იყო მოესმინა მოძღვრის სიტყვა. აქედან ჩანს, რომ პირველქრისტიანთა შორის მოსული მოძღვრები ზეპირი სიტყვის მეშვეობით და არა წერილობითი სახით ქრისტიანებს გადასცემდნენ საქრისტიანო ცოდნას. ეს განსაკუთრებით ითქმის წინასწარმეტყველთა შესახებ, რომელთაც ევალებოდათ ხმამაღალი ქადაგება ცოცხალი სიტყვით. წინასწარმეტყველები „მეტყველებენ“, კერძოდ ესაა, „სულის მიერ მეთყველება“ (დიდაქე, XI, 8), ამის გარდა იგი „ასწავლის ჭეშმარიტებას“, ანდა „ასწავლის იმას, რასაც თავად იქმს“ (დიდაქე, XI, 11).

რომელი ენით უნდა ექადაგათ საქართველოში ქრისტიან წინასწარმეტყველებს, მოძღვრებსა და მოსიარულე მოციქულებს?

ქრისტიანობის უპირველესი წესის თანახმად, ყოველ ხალხში ადგილობრივი ენით უნდა ექადაგათ მოციქულებს. ეს იყო არა მოციქულთა პირადი სურვილი, არამედ საღმრთო ნება სულიწმი-

დის მიერ გაცხადებული. ცხადია, II-III სს-ში საქართველოში მცხოვრებ ქრისტიანთა შორის „მოსიარულე მოციქულებს, მოძღვრებსა და წინასწარმეტყველებს“ უნდა ექადაგათ ხალხის ენით. ამასთანავე უნდა ითქვას, რომ შეუძლებელია საქართველოს კუთხიდან კუთხეში, ხევიდან ხევში მოსიარულე მქადაგებლებს ორ-სამ დღეში შეეთვისებინათ თემის, კუთხის თუ ხევის დიალექტი (ენა), ამიტომაც ცხადია მქადაგებელთა წინაშე საქართველოში თავიდანვე უნდა დასმულიყო საკითხი იმისა, თუ როგორ მოეგვარებინათ ენობრივი პრობლემა ისე, რომ მათი ნათქვამი და ნალოცი სიტყვა ხალხისათვის გასაგები ყოფილიყო, ამიტომაც მათ უნდა გამოეკვლიათ ჰქონდა თუ არა ამ ხალხს საერთო კოინე ენა ანდა საერთო-საღვთისმსახურო ენა, რომელიც ყველას ესმოდა. ასევე მოიქცნენ ისინი ბერძენთა შორისაც, მათ ბერძნულ დიალექტთა შორის უპირატესობა მიანიჭეს საერთო კოინე ენას, გასაგებს ყველა დიალექტის მქონე ბერძენისათვის და ამ ენაზე არა მხოლოდ გადასცეს სიტყვა, არამედ ჩაწერეს კიდევ წმიდა სახარება.

არსებობდა თუ არა ქართული საერთო წმიდა ენა, ანუ ენა, რომლითაც წარმართულ კულტმსახურებას ადასრულებდნენ ქართველები. როგორც ზემოთ ითქვა, ასეთი ენა არსებობდა და სამეგრელოსა და სვანეთშიც კი წარმართული საკულტო ცერემონიალი ძველ ქართულ (ანუ საერთო) ენაზე აღესრულებოდა წმიდანინოს შემოსვლამდე დიდი ხნით ადრე. სწორედ ეს საერთო-საღვთისმეტყველო ქართული ენა უნდა აეღოთ გამოსაყენებლად II-III სს-თა მოსიარულე მოციქულებს, წინასწარმეტყველებსა და მოძღვრებს საქართველოში.

ენათმეცნიერთა მიერ გამოკვლეულია, რომ ზოგიერთი ქართული სიტყვის ლინგვისტური ანალიზის თანახმად ქრისტიანული სწავლება ჩვენში ვრცელდებოდა ზეპირი გზით. „უძველესი ბერძნული ნასესხობები ქართულში ისტორიულად უშორეს პერიოდთანაა დაკავშირებული... სიტყვები: - ეკლესია, კერეონი, მონაზონი, გუტერი და სხვა ქრისტიანული ეკლესიის უპირველეს წმინდანთა და ანგელოზთა სახელებთან ერთად ის სიტყვებია, რომლებიც უმეტეს შემთხვევაში ზეპირი გზითაა გავრცელებული ჩვენში და

რომელთაც შემდეგ ქრისტიანული ლიტერატურის თარგმანებშიც უცვლელად შეინარჩუნეს ზეპირი გავრცელების ზოგიერთი ნიშანი. პირველ რიგში, ეს ითქმის იმ საკუთარ სახელთა მიმართ, რომლებიც ბერძნული წოდებითი ბრუნვის ფორმითაა გადმოცემული ქართულში: იესუ ქრისტე, პავლე, დამიანე, და სხვა მრავალი“ (ნელი მახარაძე, ბიზანტიური ბერძნულის წარმოთქმის საკითხები, 1978, გვ.58).

„ქრისტეს სახელი „იესუ“ მიმართვის ფორმით, ვოკატივითაა ჩვენში შემოსული (ეს ზეპირი გზით გავრცელებულ ბერძნულ სახელებში გვაქვს), ბერძნული საკუთარი სახელების გადმოცემა ვოკატივის ფორმით იმდენად ხშირი იყო ქართულში, რომ საბოლოოდ გაგებული იქნა, როგორც ბერძნულ სახელთა გადმოცემის საერთო წესი“ (ნ. მახარაძე, ბიზანტიური ბერძნულის ფონეტიკის საკითხები, I, გვ. 22).

„დიდაქეს“ ეპოქაში უნდა წარმოჩენილიყო ჩვენში ახალი ქართული საკულტო სიტყვები - „მღვდელი“, „ზედაშე“, „მარანი“. როგორც გარკვეულია სიტყვა „მღვდელი“ მიღებულია სიტყვიდან - ღაღადი, ხადილი, მ-ელი მაწარმოებლის დართვით (ფუძე „ლდ“) მ-ღ-ელი. პირველქრისტიანთათვის უპირველესი სახე მღაღადებლობისა (მქადაგებლობისა) იყო წინასწარმეტყველი და ნათლისმცემელი იოანე („ხმა მღაღადებლისა უდაბნოსა შინა“), ამ წინასწარმეტყველის მაგალითის გამაგრებლებები უნდა ყოფილიყვნენ დიდაქეში ნახსენები „წინასწარმეტყველები“, რომელთაც 2-3 დღით შეეძლოთ წვეოდნენ პირველქრისტიანებს და ექადაგნათ (ელაღადათ) მათ შორის და ალბათ მოენათლათ კიდევ ისინი. „ხადილ-ღაღადიდან-ა“ არა მარტო მღვდელი, არამედ ქადაგიც (აქედანაა ქადაგებაც). პირველქრისტიანები თავიანთი ერთადშეკრება-ლოცვების ბოლოს, რომელიც პურის გატეხვითა და ღვინის შესმით მთავრდებოდა, ამბობდნენ სიტყვას „მარანთა“ (I კორ, 16, 22, დიდაქე, X, 6), აქედან უნდა იყოს ქართული „მარანი“ (ღვინის შესმის ანდა შენახვის ადგილი). პირველქრისტიანებს ევალებოდათ მიერთმით მოძღვრისათვის ზედა, საუკეთესო ნაღები ღვინისა თუ ზეთისა „პირველთაი“ (დიდაქე, XIII, 6), აქედან უნდა იყოს ქართული „ზედაშე“ (მისი საპირისპიროა - „ქვედაშე“, რაც ქვევრის ფსკერზე ანდა ქვაბის

ფსიქერზე ნაღვეს ეწოდება). ამ სიტყვების არსებობაც ადასტურებს ჩვენში ქრისტიანობის ზეპირი გზით გავრცელებას ჯერ კიდევ წმიდა ნინომდე და ქართული ლიტერატურის წარმოშობამდე.

IV საუკუნემდე ქართლში ქრისტიანული თემების არსებობის შესახებ მიუთითებდა ს. ჯანაშია. მისი აზრით, ქართლში (უპირატესად ქალაქებში) უნდა არსებულიყო წვრილი ქრისტიანული თემური ურთიერთობანი, ისევე, როგორც რომის პროვინციებში ქრისტიანობის სახელმწიფო სარწმუნოებად ქცევამდის (ს. ჯანაშია, შრომები, I, გვ. 213). პ. ინგოროყვა, გ. გოზალიშვილი და სხვა მეცნიერები ამ აზრს იზიარებენ. ა. ბოხოჩაძემ ეს მოსაზრება დაადასტურა არქეოლოგიური მონაცემებით (А. Бохоцадзе. Результаты, с. 8) (ა. ბოგვერაძე, განვითარება, გვ. 13-14).

სამარხულ ძეგლებთან დაკვირვებით თბილისური წერს, რომ არქეოლოგიური და ნარატიული წყეროები სრულ თანხმობაში არიან, რადგანაც საქართველოს მთელ ტერიტორიაზე (დიდი მცხეთა, ერწო, ახალი ყინვალი, არაგვისპირი, ურბნისი, ზღუდერი, მოდნახე) აღმოჩნდა II-III საუკუნეთა ქრისტიანული სამარხები.

ფილოლოგიური კვლევის შედეგად თ.მალობლიშვილის დასკვნით, IV საუკუნემდე ქართლში გავრცელებული იყო ე.წ. ძველი ნაკადი ქრისტიანობისა (გულისხმობს იუდაურ ქრისტიანობას), რომელიც წმიდა ნინოს დროს და შემდეგ შეიცვალა ე.წ. ახალი ნაკადით ანუ „ელნისტური ქრისტიანობით“ (კლარჯული მრავალთავი. თ. მალობლიშვილის გამოცემა, 1991, გვ.171), მისი აზრით, „ქართლში ოფიციალურად ქრისტიანობის ელნისტური ნაკადი იქნა აღიარებული. ბუნებრივია, დროთა განმავლობაში ქრისტიანობის ეს ახალი ნაკადი სრულიად დევნის უკვე მოძველებულ იუდეურ-ქრისტიანულ ტრადიციას, თუმცა „მოქცევისა“ და „მეფეთა ცხოვრებაში“ მაინც შეინიშნება ამ უძველესი ტრადიციის ნაშთი (იქვე, გვ.171).

თ. მალობლიშვილის აზრით მახლობელ ქვეყნებშიც, მაგალითად, ედესაში (ოსროენაში) იუდეველ-ქრისტიანთა მეფემ უპირატესობა მაინც ქრისტიანობის ახალ, ელნისტურ ნაკადს მიანიჭა და მის საფუძველზე აღიარა თავის სახელმწიფოში ქრისტიანობა ოფიციალურ რელიგიად (იქვე, გვ.173). ედესის პირველ ეპისკოპოსად

მიჩნეულ იქნა პალუთი (სერაპიონ ანტიოქიელის მიერ თითქოსდა ხელდასხმული), თუმცა ეს იყო მხოლოდ ბერძნული ტრადიციის აღიარების ფაქტი და არა ისტორიული სინამდვილე (იქვე, გვ.173).

ქართლში, თ.მგალობლიშვილის აზრით, II-III საუკუნეებში არსებულ იუდეურ-ქრისტიანი ნაკადი შეიცვალა მეფე მირიანის დროს ახალი, ელინისტურით, მთელი მისი შედეგებით.

ჩვენამდე მოღწეული წმიდა ნინოს და პეტრე იბერიის ცხოვრებიდან ჩანს, რომ ახალი ელინისტური ნაკადი ძველი იუდაურისაგან ძირითადად იმით განსხვავდებოდა, რომ მონაზვნური სულისკვეთების შემოძტანი და დამწერგავი იყო, კერძოდ ახასიათებდა „ასკეტიზმი და ნაზარეველობა“.

მართალია, სახარების მცნების (მათე 19, 21, I კორ. 7, 32-35) შესაბამისად, ზოგიერთი ქრისტიანი ქალწულობის აღთქმას I საუკუნეებიდანვე დებდა, მაგრამ მას III ს-დან უფრო მასობრივი სახე მიუღია. ქალწულები და მონაზვნები (მარტო მყოფელი, განდევნილები) უკვე უდაბნოში გადიოდნენ. ანტონ დიდი (251-354) პირველი შეუდგა თავის გარშემო მეუდაბნოე განდევილთა შეკრებას. პახომი დიდმა (282-346) ორგანიზაციული სახე მისცა განდევილთა თემს, დააარსა პირველი ქალთა მონასტერი, მაგრამ სირიელი აფრათის ცნობით განდევილ ქალწულთა (ქალთა და კაცთა) ძმური კავშირები იქამდეც არსებობდა. წმიდა ნინო ეკუთვნოდა მსგავს თემს, კერძოდ, ქალწულთა კავშირს, რომელშიც 52 წევრი იყო, მას მემატთანე მონასტერს უწოდებს და წერს: „მოიხსენეს მათ უბიწო იგი აღთქმა და ღირსი ქებისა მარტოებით ცხოვრება, რომელსა იგი იყვნეს განსწავლულ... ერთობით განზრახვითა დაუტევეს ქვეყანა და ფარულად ორმოცდათორმეტმან სულმან“ („ქართლის ცხოვრება“, I, გვ.82). წმიდა ნინოს მამა, განდევილი იყო „და წარვიდა წიად იორდანესა, კაცთა მათ თანა ველურთა“ („ქართლის ცხოვრება“, I, გვ.77), ქონება გლახაკებს დაურიგა. დედაც ოჯახს განშორდა და დადგა „მსახურად გლახაკთა დედათა და უძღურთა“ (იქვე, გვ.77). წმიდა ნინოც ბავშვობიდანვე სხვებს ემსახურებოდა „მსახურებდა ნიაფორსა“ (იქვე, გვ.77). რომში მან „იპოვა რიფსიძე და დედამბუძე მისი გაიანე მონასტერსა შინა ქალწულთასა“. საქართველოში

შემოსვლის შემდეგ ქრისტიანულ მიმართულებას წმიდა ნინომ ასკეტური სულისკვეთება მიანიჭა. ეს კარგად ჩანს IV ს. II ნახევრის ქართლის ცხოვრების აღწერიდან. მაგალითად, პეტრე იბერიის პაპა, ბაკურ დიდი და მისი მეუღლე დუხტია თავიანთი მეფობის დროს მონაზვნურ ცხოვრებას ეწეოდნენ. რამდენიმე შვილის გაჩენის შემდეგ ერთმანეთში დადეს აღთქმა ხორციელი კავშირის უარყოფისა (გეორგიკა, II, 1965, გვ.250). ზედმიწევნით მლოცველი და მმარხველი მეფე ბაკური თავის ხელით აჭმევდა გლახაკებს ღარიბთა თავშესაფარში. დედოფალმა გაყიდა ოქროს ნივთები და ღარიბებს დაურიგა. პეტრეს მამის (ბუზმარიოსის) თანამედროვე არსილიოსი ქალწულობის აღთქმის დაცვას ცდილობდა (გეორგიკა, II, გვ.251). პეტრეს აღმზრდელი „ბუძო“ ისეთი წმიდა იყო, რომ ღამით დგებოდა და უცხოური წყაროს თანახმად ქართულად ლოცულობდა და ტიროდა ისე, რომ ნეტარ პეტრეს ცრემლებით ასველებდა“. პეტრეს დედა დაქვრივების შემდეგ ქლაქიდან გავიდა, სოფლად ცხოვრობდა ასკეტურად, აგებდა უცხოთა თავშესაფრებს, საავადმყოფოებს, ჩაიცვა „მონაზონის კაბა“ (გეორგიკა, II, გვ. 251).

ვ.გოილაძის თანახმად პეტრე იბერი განეკუთვნებოდა ქართლის სამეფო დინასტიის ე.წ. რევიანთა შტოს, რომელსაც სათავე დაუდო მეფე მირიანის ძე რევა, მისი მეორე ძის ბაქარის შთამომავლებმა (ბაქარიანებმა) ასევე თავის ხელში აიღეს სამეფო ხელისუფლება (ვ.გოილაძე, ფარნავაზთა სახლის ქრისტიან მეფეთა ქრონოლოგია, 1990, გვ.159). იმის შემდეგ რაც ქართლი 369 წელს ორად გაიყვეს ირანმა და ბიზანტიამ ერთმანეთს შორის, რევიანები მართავდნენ მტკვრის მარჯვენა სანაპიროზე არსებულ ქართულ ქვეყნებს, მათ შორის თავიანთ ხელდებულად მიიწვეოდნენ კლარჯეთსა და ეგრისს, ხოლო ბაქარიანები მტკვრის მარცხენა მხრის ქვეყნებს. ბაქარიანების სატახტო იყო მცხეთა, ხოლო რევიანებისა არმაზი. არმაზთან ერთად რევიანთა სამეფოს ცენტრი უნდა ყოფილიყო ბოლნისიც, სადაც რევიანმა მეფეებმა ააშენეს ერთ-ერთი უდიდესი ტაძარი თავისი დროისათვის. მაშასადამე, პეტრეს პაპა ბაკურ დიდი, მამა ბუზმარიოსი, დედა ბაკურდუხტი და სხვანი ცხოვრობდნენ ბოლნისში ანდა ბოლნისთან, იმ მიწაზე,

რომელსაც ამჟამად ქვემო ქართლი ეწოდება, სადაც იყო მათი სამეფოს ცენტრი.

ქართული საეკლესიო ლიტურგიკული ენის ჩამოყალიბების თვალსაზრისით, ეს მომენტი იმით არის საინტერესო, რომ არმაზი ჯერ კიდევ წარმართობის დროს წარმოადგენდა, როგორც ფიქრობენ, ქართული წარმართული საისტორიო ლიტერატურის შექმნის კერას, ხოლო ბოლნისში IV ს. ბოლოს აიგო ტაძარი V ს. დასაწყისის პირველი ქართული წარწერებით. ვ. გოილაძის მტკიცებით, „ძველი ქართული წყაროების მონაცემებიდან გამომდინარე ბოლნისის სიონის შეკაზმვა, აღდგენა ქართლის მთავარეპისკოპოსის ელიას (383-397) თრდატ რევის ძის (383-395), ფარსმანის (395-397) და ბაკურის (396-416) ზეობაში ხდება“ (იქვე, გვ.126). ამ დროინდელია მისი წარწერებიც, მაშასადამე პირველნი აქამდე ცნობილთა შორის.

ეს ტაძარი, როგორც მიიჩნეოდა, აგებული იყო V ს. ბოლოს, მაგრამ არის სხვა მოსაზრებანიც. როგორც აღინიშნა, „უახლოეს სამეცნიერო ლიტერატურაში „ფრიად სარწმუნო ბაკური“ (როგორც მას უწოდებენ გელასი კესარიელი და რუფინუსი), იდენტიფიცირებულია ქართლის მოქცევის ქრონიკებში დასახელებულ ბაკურ თრდატის ძესთან და მართებულად არის გაიგივებული ფილოსოფოს ბაკურთან, რომელიც იბერიის მეფე იყო 403-416 წლებში, თუ ბოლნისის სიონი მართლაც თხუთმეტი წელი შენდებოდა, სამეცნიერო ლიტერატურაში გამოთქმული ვარაუდით ბაკურს 14 წლის განმავლობაში შეეძლო ეშენებინა ეს ეკლესია, ხოლო ფარსმანს მისი ორწლიანი ზეობის დროს შეეძლო დაესრულებინა ეს ტაძარი. ამგვარად „ფრიად სარწმუნო ბაკური“ არა მხოლოდ ბოლნისის ეკლესიის მაშენებლად შეგვეძლო მიგვეჩინა, არამედ პირველი ქრისტიანული ეროვნული იკონოგრაფიის პროგრამის მესაძირკვლევაც“ (ვ. აბრამიშვილი, „ფრიად სარწმუნო ბაკური“ ქრისტიანული არქეოლოგიის მესამე სამეცნიერო კონფერენცია, 1999, გვ. 10).

როგორც აღინიშნა, წმიდა ნინოს შემოსვლის შემდეგ, ჩანს, საქართველოში გაიმარჯვა ქრისტიანობის ახალმა ელინისტურმა ნაკადმა, რომელიც არა მხოლოდ მონაზვნური სულისკვთებით

გამორჩეოდა, არამედ ღვთისმსახურების საგანგებო წესების შემოღებითაც. ახლა უკვე ღვთისმსახურებისას წიგნების გამოყენება აუცილებელი იყო. უნდა ვიფიქროთ, რომ თავდაპირველად ბერძნულენოვანი საღმრთო წიგნები გამოიყენებოდა, მაგრამ, როგორც აღინიშნა, ამ დროისათვის, ქართულად თითქმის უკვე ჩამოყალიბებული იყო შესაბამისი საეკლესიო ზეპირი ტერმინოლოგია, ამიტომაც ბერძნული ტექსტის წაკითხვის შემდეგ საგანგებო მთარგმნელი მას ქართულ ენაზე თარგმნიდა. ასევე აღსანიშნავია ისიც, რომ ქართულ ენაზე ლოცვები იმ დროისათვის უკვე არსებობდა, ამის შემდეგ გვაქვს წყაროს პირდაპირი მითითება. პეტრე იბერის გამზრდელი „ძუძო“ (შეადარე - „დედამძუძე“, „ძიძა“) იოანე რუფუსის სიტყვით, ქართულად ლოცულობდა შემდეგი სიტყვებით: „უფალო იესო, ღმერთო ჩემო, ჩემი სიცოცხლის შემქმნელო, შემიბრალე მე“ (გეორგიკა, II, გვ.251) V ს. 10-ინ წლებში.

როგორც ითქვა, რევიანთა ქართლის სამეფო, რომელიც მიიჩნეოდა არმაზის ძველი კულტურულ-ისტორიული ტრადიციის მემკვიდრედ, ტერიტორიული სიახლოვის გამო ხშირად სომხეთის გავლენის სფეროში ექცეოდა. ირანისა და რომის 377 წლის შეთანხმებით სომხეთის დიდ ნაწილში დამყარდა ირანელთა ხელისუფლება, ხოლო 387 წელს მოხდა სომხეთის გაყოფა ამ ორ იმპერიას შორის. ამ დროს რევიანთა სამეფო, ანუ ქვემო ქართლი ირანის გავლენის სფეროში მოექცა. სომხეთში ირანი კრძალავდა ღვთისმსახურების დროს ბერძნულენოვანი წიგნების გამოყენებას. მოვსეს ხორენაცის ცნობით, ირანელთა ხელისუფალი „რა წიგნებსაც კი წააწყდებოდა, წვადა. ბრძანა რომ ესწავლათ სპარსული და არა ბერძნული წერა-კითხვა, არავის ჰქონდა უფლება ელაპარაკა ბერძნულად, ანდა ეთარგმნა ამ ენიდან“ (მ. ხორენაცი, სომხეთის ისტორია, 1984, გვ.206).

ამ მიზეზის გამო, სომხეთში ღვთისმსახურები გამოუვალ მდგომარეობაში აღმოჩნდნენ, რადგანაც ტრადიციულად ღვთისმსახურების დროს წიგნის მკითხველები ჯერ ბერძნულ ენაზე კითხულობდნენ წიგნებიდან ტექსტებს, იქვე მყოფი მთარგმნელები კი თარგმნიდნენ სომხურ ენაზე, რომელსაც ისმენდა ხალხი (იქვე,

გვ.216). IV ს. ბოლოსათვის ირანის ხელისუფლების მიერ სომხეთში მოისპო ბერძნული წიგნები, წიგნების უქონლობის გამო სომხური ეკლესიის მეთაური საჰაკ დიდი იყენებდა ასურულ წიგნებს. ხორენაცი განმარტავს: „საქმე ისაა, რომ მეჭრუჟანმა დაწვა ბერძნული წიგნები მთელს ჩვენს ქვეყანაში. ამასთანავე, სომხეთის დანაწილებისას სპარსთა წილ სომხეთში სპარსელი მოხელეები არავის რთავდნენ ბერძნული მწიგნობრობის შეთვისების ნებას“, ხელისუფლებამ მოითხოვა, რომ საღვთისმსახურო საჭიროებისათვის სომხებს თვითონვე შეექმნათ სომხური ანბანი, ანდა ბერძნულის ნაცვლად გამოეყენებინათ ასურული მწიგნობრობა. ასეთი იძულების გამო სომხებმა დაიწყეს ფიქრი და მზრუნველობა სომხური ანბანის შესაქმნელად, რომლითაც დაწერილი წიგნები დაიჭერდა ბერძნულის ადგილს.

ირანელები თავიანთ ხელდებულ რევიანთა ქართლის სამეფოშიც მსგავსადვე უნდა მოქცეულიყვნენ. ხორენაციის სიტყვით სომხური ანბანის შექმნის საკითხებზე ზრუნავდა „საჰაკ დიდთან შეკრებილი ყველა ეპისკოპოსი“ (იქვე, გვ.222), ასევე ქართული ანბანის რესტავრაციას თუ შექმნა-შემუშავებას ხორენაციის სიტყვით ხელს უწყობდა „ქართლის მეფე ბაკური და მოსე ეპისკოპოსი“ (იქვე, გვ.224). აგრეთვე ვინმე ჯალა და მეფის კარზე ქართული პროვინციებიდან (ხორძენედან და ტარონიდან) ჩამოსული სასულიერო პირები.

როგორც ცნობილია, მესროპ მაშტოცმა მთელი მახლობელი აღმოსავლეთის ქვეყნები მოიარა სომხური ანბანის ძიების ჟამს, ასევე იქცოდნენ სხვა მაძიებლებიც. უნდა ვიფიქროთ, რომ საქართველოშიც მსგავს მომენტს ჰქონდა ადგილი. ქართველებს ან საკუთარი ანბანი უნდა შეექმნათ, ანდა გამოეყენებინათ საეკლესიო საჭიროებისათვის სხვა უკვე არსებული მწიგნობრობა, ბერძნულის სანაცვლოდ, რომელიც აკძალული იყო. ასეთ დროს საფიქრებელია, ქართველებს მოეძებნათ ის ანბანი, რომელსაც მათი წინაპრები იქამდეც იყენებდნენ, კერძოდ, არმაზში და სხვა ქალაქებში იყენებდნენ ე.წ. „არმაზულ დამწერლობას“. ქრისტეშობის შემდეგ საუკუნეებში „არმაზული ანბანით“ შესრულებული მრავალრიცხოვანი წარწერა არის აღმოჩენილი არქეოლოგიური გათხრების შედეგად.

თავის მხრივ, როგორც ცნობილია, არმაზული დამწერლობა არის არამეული დამწერლობის თავისებური სახეობა. მესრობ მაშტოცის ეპოქაში ეროვნული ანბანის ქრისტიანული საჭიროებისათვის ძიებისას ქართველები უპირველესად იფიქრებდნენ არმაზული ანბანის გამოყენების შესახებ. ამ ახალი საჭიროებისათვის მათ, ცხადია, უნდა მოეძებნათ არმაზული დამწერლობის პირველსახე, ანუ ის ანბანი, რომელიც არმაზული ანბანის თავდაპირველ, ამოსავალ სახედ მიიჩნეოდა.

დადგენილია, რომ როგორც ითქვა, არმაზული ანბანი არამეული დამწერლობიდანაა წარმომდგარი. IV ს. ბოლოსა და V ს. დასაწყისში ქართველთა მიზანი იქნებოდა მოეძებნათ არამეული დამწერლობის „სწორი“, მათი აზრით, „თავდაპირველი“ სახეობა. ასეთი უნდა ყოფილიყო ძველი სემიტური წერის არამეული განშტოების ე.წ. „ქილამუვას“ და „მარ-რებუქის“ სახეობები (მათგან იქნა მიღებული შემდგომ „არმაზული“ დამწერლობაც) (თ. გამყრელიძე, წერის ანბანური სისტემა და ძველი ქართული დამწერლობა, 1989, გვ.38). საერთოდ, შეიძლება ითქვას, ესაა საშუალო ფინიკიური დამწერლობა, რომლიდანაც იქნა მიღებული როგორც ბერძნული, ისე ქანაანური დამწერლობანი. ქართულ ასომთავრულსაც რ. პატარიძე და სხვა ქართველი მკვლევარები მიიჩნევენ მათგან მიღებულად. ასე, რომ „არმაზულ დამწერლობასა“ და ასომთავრულ ანბანს ერთი წყარო გააჩნიათ: სემიტურ-ფინიკიურ-არამეული. როგორც აღინიშნა, ბერძნული წიგნის, ანბანისა და ენის გამოყენება განსახილველ პერიოდში აკრძალული იყო ირანის ხელისუფალთა მიერ, ამიტომაც ქართველებს, ბერძნულის ნაცვლად, უნდა გამოეძებნათ სხვა ანბანი საღვთისმსახურო საჭიროებისათვის, ასეთად კი უნდა მიეჩინათ ეროვნული იმჟამად უკვე არსებული „არმაზული დამწერლობის“ თავდაპირველი სახეობა, რომელიც, როგორც ჩანს, ქართველთათვის ქრისტეშობამდე მრავალი ასწლეულით ადრე იყო ცნობილი. ქართული ანბანის პალეოგრაფიული ანალიზის საფუძველზე ივ. ჯავახიშვილმა ქართული ანბანის შექმნა ძვ.წ. VII ს-ში ივარაუდა (ივ. ჯავახიშვილი, ქართული პალეოგრაფია, 1949, გვ.236).

პ. ინგოროყვა ფიქრობდა, რომ ქართული ანბანი უნდა ჩამოყალიბებულიყო ძვ. წ. IX-VIII სს-ში, როცა ქართველი ხალხის ერთი ნაწილი, თობალები და მესხები, მცირე აზიის ტერიტორიაზე მკვიდრდებოდა (პ. ინგოროყვა, თხზ. ტ. IV, 1978, გვ. 248). რ. პატარიძის აზრით, ქართული ანბანი ძვ.წ. V ს-ში ჩამოყალიბდა. შეიძლება ვიფიქროთ, რომ ეს იყო არა ასომთავრული ანბანი, არამედ ზემოაღნიშნული სემიტურ-ფინიკიური ანბანი. ასეთი დაშვება თ.გამყრელიძეს შესაძლებლად მიაჩნია, ოღონდ ქართული ანბანის ე.წ. „დანართი“ ნაწილის მიმართ (იგულისხმება საკუთრივ ქართული სათვლის დამახასიათებელ ბგერათა ასო ნიშნები) (თ. გამყრელიძე, დასახ. ნაშრ., გვ.177). მან ამ მხრივ ყურადღება მიაქცია ქართულ ასომთავრულის „წილ“ ასონიშანს, რომლის პროტოტიპად სემიტური (არამეული) შესაბამისი ასო, კერძოდ არმაზული არამეულის ერთ-ერთი ასონიშნის ფორმა მიიჩნია. მისი მოსაზრებით, ეს ფორმა არსებითად ემთხვევა „წილ“ ასოს მოხაზულობას ქართულ ნუსხა-ხუცურ დამწერლობაში (იქვე, გვ.178). ასევე აღსანიშნავია ის, რომ ქართული ასომთავრულის პირველი ნიშანი „ან“-ის გრაფიკული პროტოტიპი შესაძლებელია იყოს სემიტურ-ფინიკიური „ალეფი“ (მთლიანად მსგავსი არქაული ბერძნულის ალფა ნიშნისა), რომელსაც ქართულში მიუწერეს დამატებითი ჰორიზონტალური ხაზი, რომელიც ძირითად გრაფიკულ ელემენტს - ნახევარწრეხაზს, ზემოდან ერთვის, ქართული ბან-ის არქაული გრაფიკული სახეობა თითქმის მთლიანად მსგავსია შესაბამისი სემიტურის „ბეტ“ ნიშნისა და უფრო ნაკლებ ჰგავს არქაული ბერძნულის „ბეტას“. ასევე „განი“, „ღონი“ და სხვა ასო ნიშნები, რაც კარგად აღწერა რ.პატარიძემ.

ზემოაღნიშნულიდან გამომდინარე, ჩვენ უნდა ვიგულისხმოთ, რომ IV ს. ბოლოსა და V ს. დასაწყისში საქართველოში მეფეების ბაკურისა და ფარსმანის დროს მოხდა ბერძნული ანბანის მიხედვით ძველი ქართული (სემიტურ-ფინიკიურიდან წარმომავალი) დამწერლობის რეფორმა. ასეთი მოსაზრების გამოთქმის უფლებას იძლევა ის, რომ ამ დრომდე საქართველოში ნამდვილად არსებობდა და გამოიყენებოდა ადგილობრივი ე.წ. „არმაზული დამწერლო-

ბა“, რომლის შესახებაც, ცხადია, ცოდნა უნდა ჰქონოდა „არმაზული ქართლის“, ანუ „რევინთა ქართლის“ სამეფო დინასტიის მესვეურებს, რომელნიც ამავე დროს ცნობილი და სახელგანთქმული პირები იყვნენ მთელ ბერძნულ სამყაროში, ვითარცა ბერძნული ენისა და ფილოსოფიის საუკეთესო მცოდნენი.

ქართული საეკლესიო-ლიტურგიკული ენის ჩამოყალიბების თვალსაზრისით საინტერესოა ისიც, რომ „რევინთა ქართლის“ თავდაპირველ დედაქალაქში - არმაზში სპეციალისტების დასკვნით იქმნებოდა წარმართული ხანის ქართული საისტორიო ძეგლები, კერძოდ „მოქცევაი ქართლისაში“ (უძველეს საისტორიო ძეგლში) ე.წ. ანტიკური ხანის იბერიის მეფეთა სია „უცილობლად ავთენტურობის ბეჭედს ატარებს“. ამ წყაროს „ისტორიული ტექსტი, რომელიც ეხება ანტიკურ ხანას... მომდინარეობს წარმართული ხანის ძეგლებიდან“ (პ. ინგოროყვა, თხ. ტ. IV, გვ.254,255). პ. ინგოროყვას ეთანხმება გ.მელიქიშვილი, ივ. ლოლიშვილი და სხვანი. წარმართული მწერლობის მთელი რიგი ფრაგმენტები და ნაწყვეტები შემონახულია ქართულ საისტორიო თხზულებებში. რბარამიდის აზრით, „ქართლის ცხოვრებაში“ გვხვდება წარმართული ხანის საუკუნეებში შექმნილი მთლიანი ნაწარმოებები დასრულებული სახით. ვ. გოილაძის აზრით, ქართული წარმართული მწერლობის არსებობა უეჭველია, მისი აზრით ქართლის წარმართი მემკვიდრეები მომხდარ ამბებს იწერდნენ ქართულ ენაზე. ს. კაკაბაძის აზრით, ეს ხდებოდა არამეული ენის საშუალებით, ე.ი. იქმნებოდა ქართლის ისტორიის არამეული წყაროები. ეს წყარო ჰქონდა ხელთ IV ს-ში გრიგოლ დიაკონს, რომელმაც „მოქცევაი ქართლისაის“ ბერძნული ტექსტი შეადგინა. თ. გამყრელიძის აზრით მემკვიდრის ცნობა ფარნავაზ მეფის მიერ ქართული მწიგნობრობის შექმნის შესახებ შეიძლება ნიშნავდეს ამ დროს ქართულის წერილობითი ხმარების შემოღებას „ჰეტეროგრაფიის“ სახით, ე.ი. რომელიმე გავრცელებულ უცხოურ ენაზე, მაგალითად არამეულად შედგენილი ტექსტის წაკითხვით ადგილობრივი ენის საფუძველზე (თ. გამყრელიძე, წერის ანბანური სისტემა და ძველი ქართული დამწერლობა“, გვ. 198). ასეთი ხერხიც კი გულისხმობს ქართული

სალიტერატურო (თუმცა კი ზეპირი) ენის ჩამოყალიბებას წარმართულ ხანაში, ე.ი. IV ს-მდე გაცილებით ადრე, რაც ცხადია საფუძვლად უნდა დადებოდა შემდგომში ქართული საეკლესიო ლიტურგიკული ენისა და საერთოდ ქრისტიანული ლიტერატურის ჩამოყალიბებას.

როგორც მიღებულია, მესროპ მაშტოციმ სომხური ანბანი შექმნა დაახლოებით 405-406 წლებში. თითქმის ამავე წლებში სომხურ წყაროთა ცნობით შეიქმნა ქართული ანბანიც. როგორც იმუამინდელი საერთაშორისო მდგომარეობის ანალიზი აჩვენებს, ქართული უძველესი სემიტურ-ფინიკიური წარმომავლობის დამწერლობის რეფორმა ბერძნული ანბანის გავლენით ამ ეპოქაში უნდა მომხდარიყო მეფე ბაკურის დროს (როგორც ამას სომხური წყაროებიც მიუთითებს), კერძოდ V ს. ავტორი კორიუნი (Кориюн. Жизнь Маштоца. Ереван. 1962, с.100-101) და ხორენაცი (მ. ხორენაცი, სომხეთის ისტორია, 1984, გვ.231).

ამავე წლების შესახებ მიუთითებს პეტრე იბერის ცხოვრებაც. მისი ბიოგრაფის ზაქარეას ცნობით, რომელიც ქართლიდანვე გაჰყოლია უცხოეთში მონაზვნად წასულ პეტრეს, პატარა მურვანიოსი საქართველოშივე სამი წლის ასაკიდან „მისცეს სამწიგნობრედ და დაისწავა მან ყოველივე სწავლაი და გულისხმის ყოფით აღმოიკითხვნ წმიდათა წერილთა და იწურთინ მარად დღე და ღამე“ (ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები, II, 1967, გვ.217). მურვანიოსი დაბადებულა დაახლოებით 411 წელს, მისი სამი წლის ასაკში ე.ი. 414-415 წლისათვის ქართულად უკვე არსებობდა წმიდა წერილის თარგმანები, ამას მიუთითებს ის, რომ მისი ბიოგრაფები, რომელნიც კარგად იცნობდნენ მისი სიყმაწვილის გარემოს, წერენ: პეტრე იბერმა ბერძნული და ასურული ენები შეისწავლა უცხოეთში, და ეს ენები მან ქართლში არ იცოდა, კერძოდ, პეტრემ 12 წლის ასაკში კონსტანტინოპოლში „დაისწავლა ენაი ბერძნული და სწავლაი“ (ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები, II, გვ. 224), ხოლო იერუსალიმში გამგზავრების შემდეგ იქ „ისწავა ენაი და სწავლაი ასურებრივი“ (იქვე, გვ. 224). ე.ი. ასურული ენა. მაშასადამე, პატარა პეტრეს

ქართლში 3 წლის ასაკიდან ასწავლიდნენ ქართულ მწიგნობრობას, კერძოდ კი წმიდა წერილს. სწორედ მას სწავლობდა პატარა პეტრე „დღე და ღამ“ 9 წლის მანძილზე (3 წლის ასაკიდან 12 წლამდე) 414-420 წლამდე. ამიტომაც არაა გასაკვირი, რომ პალესტინაში ბეთლემის მახლობლად პეტრე იბერიის მიერ აშენებულ მონასტრებში (ივარაუდება 433 წლის ახლო ხანებში) აღმოჩნდა ასომთავრული წარწერები, სადაც იხსენიებიან პეტრე და მისი წინაპრები, მათ შორის მეფე ბაკური (პეტრეს პაპა დედის მხრივ). მკვლევარების დასკვნით იმ მცირე ენობრივი მასალის მიხედვითაც, რომელიც წარწერებშია წარმოდგენილი, ამკარად ჩანს, რომ უკვე ამ დროს (V ს. პირველ ნახევარში) სალიტერატურო ქართული ენა მტკიცედ იყო ჩამოყალიბებული. ამავე ხანას განეკუთვნება პეტრე იბერიის პაპის ძმის მეფე არჩილის მიერ დასმული ქართლის ეპისკოპოსის მობიდანის შესახებ დაცული ცნობა, რომ იგი „ფარულად წერდა წიგნებსა საცთურისასა, რომელ შემდგომად მისსა დაწვა ყოველი წერილი მისი ჭეშმარიტმან ეპისკოპოსმან მიქაელ“. მობიდანის, რასაკვირველია, წერდა ქართულად, ვინაიდან მისი მიზანი იყო გაეგრცვლებინა მაცდური მოძღვრება თავის სამწყსოში - ქართველთა შორის. იმ ცნობის თანახმად, V ს. I მესამედში ქართულ ენაზე იწერებოდა „წიგნები“. ამავე ეპოქას განეკუთვნება ცნობა არჩილ მეფის (422-432) შვილის მირდტის მეუღლისათვის წმიდა სახარების თარგმანის შესახებ (იგი ქართველი არ იყო) - „საგდუხტ დედოფალმან გამოიკითხა სჯული ქრისტესი რამეთუ ქმარმან მისმან მოჰგვარა კაცნი სჯულისა მეცნიერნი და უთარგმნეს სახარება უფლისა ჩვენისა იესო ქრისტესი“. ცნობაში ხმარებული სიტყვა „უთარგმნეს“, ბუნებრივია, ისე უნდა გავიგოთ, რომ თარგმნეს ან ქართულად, ან ქართულიდან (უფრო ბუნებრივია ქართულიდან უთარგმნეს, ანუ განუმარტეს).

ქართლში IV საუკუნეში გამარჯვებული ქრისტიანობის ელინისტური მიმართულება გულისხმობდა ასკეტურ მონაზვნურ მოშურნეობას შეკავშირებულს მწიგნობრობასთან. კერძოდ, პეტრე იბერი თავის მოწაფეებს ასე მოძღვრავდა - როგორც ურწყავი ბალი გახმება და უნაყოფო იქნება, „ეგრეთვე გონება მონაზონისა

უნაყოფო იქნების თვინიერ წიგნის კითხვისა და სმენისა სწავლათა სულიერთა“ (ძველი ქართული აგიოგრ. ლიტ. ძეგლ., II, 1967, გვ. 255). უნდა ვიგულისხმოთ, რომ IV ს. ბოლოსა და V ს. დასაწყისში ქართლში სამეფო კარისა და ეკლესიის იერარქთა მეთაურობით გაჩაღებული იყო ყოვლისმომცველი მთარგმნელობითი მუშაობა, რომელსაც ერთოდა საკუთრივ ქრისტიანული დამწერლობის შექმნა-ძიება. ქრისტიანული მწიგნობრობის დაფუძნების ამ ეპოქაში მოღვაწეობდნენ წმიდა წერილის პირველი მთარგმნელები. ძირითადად პეტრე იბერიის ოჯახის კარზე, პირველ მთარგმნელებს თავიანთი მოღვაწეობის საყრდენად უნდა ჰქონოდათ ადგილობრივი ლიტერატურული მემკვიდრეობა. კერძოდ, აღნიშნულ სამეფო დინასტიას იქამდე უკვე გააჩნდა საკუთარი საისტორიო მატრიანე - „მოქცევაი ქართლისაი“, რომელიც ვ. გოილაძის თანახმად არის რევიან მეფეთა ისტორია, შედგენილი IV-V საუკუნეებში. რევიანი მეფეები იყვნენ მემკვიდრენი იმ მიწა-წყლისა, რომელიც „საპიტიანსმოდ“ იწოდებოდა, მის დედაქალაქ არმაზში. როგორც აღინიშნა, პ. ინგოროყვას თანახმად „ჟამით-ჟამად“ იწერებოდა ქართლის ანტიკურ მეფეთა“ ქრონიკები, ე.ი. ქვემო ქართლში წარმართობის დროს და ქრისტიანობის გამარჯვების პირველ საუკუნეში იწერებოდა ქართლის ისტორიის ერთ-ერთი ვარიანტი. ეს იყო ის ლიტერატურული მიღწევა, რომელიც საფუძვლად უნდა დადებოდა V ს. დასაწყისში (ან IV ს. ბოლოს) ქრისტიანული მწიგნობრობის ჩამოყალიბებასა და წმიდა წერილის თარგმანის საქმეს. ეს ლიტერატურული საფუძველი არ იყო ადგილობრივი მნიშვნელობისა, არამედ წარმოადგენდა ზოგადქართულს, რადგანაც განეკუთვნებოდა იმ ეპოქას, როცა ფუძე ქართული ენის დაშლის პროცესი ახალი დაწყებული იყო, ამიტომაც კუთხური ენები და მითუმეტეს დიალექტები ძალზე ახლოს იდგნენ ერთმანეთთან და ფუძე ქართულ ენასთან. როგორც აღინიშნა, არმაზული ლიტერატურული საფუძვლები იქმნებოდა ანტიკურ ეპოქაში, ამავე ხანაში იწყებოდა ფუძე ქართული ენის დიალექტურ ღონეზე დანაწევრება, ამიტომაც, როგორც აღინიშნა, წარმართობის დროს ყველა ქართულ ტომში, მათ შორის, სამეგრელოსა და სვანეთში საკერპომსახურო ენა ანუ ლოცვა-

რიტუალი ქართულ ენაზე აღესრულებოდა, არსებობდა „საერთო წარმართობა“ მათ შორის მეგრელთა და სვანთათვის საერთო ქართული ენითა და საერთო ტერმინოლოგიით (ივ. ჯავახიშვილი, თხზ. I, გვ. 156).

IV ს. ბოლოსა და V ს. დასაწყისში რევიან მეფეთა კარზე გაჩაღებულ ქრისტიანული სამწერლობო და კულტურის ენის შექმნა-შემუშავებაში მონაწილეობა უნდა მიეღოთ დასავლეთ საქართველოს წარმომადგენლებსაც, რადგან ივ. ჯავახიშვილის სიტყვით „მის შექმნა-შემუშავებაში მეგრელებსა და სვანებს თავიანთი წვლილი აქვთ შეტანილი“. ამის პიროვნულ გამოხატულებად ჩვენ უნდა მივიჩნიოთ პატარა პეტრე იბერიის (მურვანოსის) აღმზრდელად დასავლეთ საქართველოდან იოანე ლაზის მოწვევა. იოანე ლაზი პატარა პეტრეს „დღე და ღამ“ 3 წლის ასაკიდან ვიდრე 12 წლის ასაკამდე ზრდიდა და მწიგნობრობას ასწავლიდა, როგორც აღნიშნული იყო ქართულ ენაზე. უნდა ვიგულისხმობთ, რომ იგი აქტიურად მონაწილეობდა იმ დიდ შემოქმედებით მუშაობაში, რომელიც სამეფო კარზე მიმდინარეობდა საეკლესიო-ლიტერატურული ენის შექმნა-ჩამოყალიბებისათვის IV ს. ბოლოსა და V ს. დასაწყისში. როგორც ჩანს, დასავლეთ საქართველოში ამ დროს არსებობდა რაღაც სკოლა ამ მიმართულებისა, რომლის წარმომადგენლის მოწვევა ქართველი უფლისწულის აღმზრდელად საჭიროდ მიუჩნევიათ. ს.ყაუხჩიშვილის თვალსაზრისით, იოანე ანუ მითრიდატე ლაზი იყო კოლხეთის ცნობილი რიტორიკული სკოლის წარმომადგენელი, რამდენიმე ათეული წლით უფროსი პეტრე იბერზე. მიუხედავად ამისა, იგი პეტრეს ასწავლიდა არა ბერძნულ მწიგნობრობას, არამედ ქართულს, რადგანაც ბერძნული „ენა და სწავლა“ პეტრემ შეითვისა კონსტანტინოპოლში, ქართლიდან წასვლის შემდეგ, როგორც ეს აღინიშნა. იოანე ლაზი უნდა ყოფილიყო ქართული საეკლესიო საღვთისმსახურო ენისა და ლიტერატურის ფუძემდებელთა, პირველ მთარგმნელთა წრის აქტიური წევრი, ქართული თავდაპირველი მთარგმნელობითი სკოლის ერთ-ერთი ლიდერი. ამ განცხადების უფლებას იძლევა ის, რომ სწორედ იოანე ლაზის მიერ აგებულ პალესტინის მონასტერში აღმოჩნდა ქართული წარ-

წერები, ზოგიერთი მკვლევარის აზრით, უძველესნი უცხოეთში დღემდე ცნობილ წარწერათა შორის. მათში ნახსენები არიან ანტონი, აბაი, და იოსია. ეს უკანასკნელნი პირველქართველ მთარგმნელებად იყვნენ მიჩნეულნი ძველ საქართველოში. პალესტინის აღნიშნული წარწერების აღმოჩენამდე დიდი ხნით ადრე პირველქართველ მთარგმნელთა ვინაობას შეეხო კალისტრატე ცინცაძე (XX ს. დასაწყისში), იგი წერდა, რომ „პეტრე მაიუმელის მიერ აგებულ მონასტერში უნდა მიეღოთ თავშესაფარი პირველ ქართველ მთარგმნელებს სამშობლიოს გარეთ - სტეფანესა და დავითს... ამავე მონასტერში უნდა ეცხოვრათ და ემოღვაწათ სხვა ძველ მთარგმნელებს ანტონსა და საბას, რომელთა სახელების მოიხსენიება წმ. გიორგი მთაწმიდელის პირადად მცნობის ეფრემ კირილეს ძის ჩანაწერებში“ (Палестинский сборник, X, с.181) წიგნიდან „საღვთისმეტყველო კრებული, №1, 1991, გვ. 176).

მაშასადამე, ძველი ქართული საზოგადოებისათვის ცნობილი იყო პირველ ქართველ მთარგმნელთა სახელები. ესენი იყვნენ: დავითი, სტეფანე, ანტონი და საბა. პალესტინის ქართულ წარწერებში იხსენიებიან: ანტონი, აბაი, და იოსია. მიიჩნევა, რომ აბა ანტონი იყო აბატი ანუ წინამძღვარი, თუმცა შესაძლოა აქ იყოს ორი კაცის სახელი ანტონი და აბა, მესამე კი არის იოსია. მათ მონასტრის იატაკის დაგებისათვის უზრუნიათ. თუმცა კი ძველი ცნობებით, ისინი მთარგმნელები ყოფილან. ქართული ისტორიოგრაფია პეტრე იბერს აკავშირებდა პირველ ქართველ მთარგმნელობით სკოლასთან, ამ სკოლის წევრი უნდა ყოფილიყო პეტრეს აღმზრდელი და მოძღვარი იოანე ლაზი. ს.ყაუხჩიშვილი მათ აგებულად მიიჩნევს პალესტინის იმ ქართულ მონასტერს, სადაც აღმოჩნდა ზემოაღნიშნული წარწერები მთარგმნელთა სახელებით.

საბოლოოდ უნდა დავასკვნათ, რომ იოანე ლაზისა და პეტრე იბერის, საერთოდ დასავლელ და აღმოსავლელ ქართველთა აქტიური ურთიერთთანამშრომლობის შედეგად უნდა ჩამოყალიბებულიყო ის საოცარი ძველი ქართული საეკლესიო-ლიტურგიკული და ამასთანავე სალიტურატურო ენა, რომელიც მოიცავდა სრულიად საქართველოში არსებულ დიალექტებს (მათ შორის მეგრულსა

და სვანურს) და იქვემდებარებდა მათ. საქართველოში იმ დროისათვის, თითქმის 1600 წლის წინ არსებული დიალექტები ძალზე ახლოს უნდა ყოფილიყვნენ ერთმანეთთან, როგორც ეს მრავალგზის აღინიშნა, და ერთმანეთისაგან უფრო ნაკლები სიშორე უნდა ჰქონოდათ, ვიდრე მათ ამჟამად გააჩნიათ. როგორც ცნობილია, ერთ დროს ქართების, მეგრელებისა და სვანების ენები ერთ ენობრივ მთლიანობას ქმნიდნენ და მხოლოდ შემდგომ ათასწლეულთა მანძილზე დაშორდნენ ისინი ერთმანეთს. ფარნავაზის მიერ ერთიანი, დასავლეთ-აღმოსავლეთ საქართველოს მომცველი სახელმწიფოს წარმოშობის შემდეგ და ახ. წ. II-III საუკუნეებში, ქრისტიანობის ქდაგებათა ჟამს, ჩანს მთელ საქართველოში ჯერ კიდევ ესმოდათ ის ერთიანი ენა, რომელიც საფუძვლად დასდებია წარმართულ კულტმსახურების ენას, შემდგომ კი ქრისტიანულ ღვთისმსახურება-ქდაგებას. იმაჟამად ჯერ კიდევ არსებული ენობრივი ერთობა დაედებოდა საფუძვლად IV ს. ბოლოსა და V ს. დასაყისში პირველ მთარგმნელთა საქმიანობას. ამ პროცესში, როგორც იოანე ლაზისა და პეტრე იბერიის ურთიერთთანამშრომლობის მაგალითი მიუთითებს, მონაწილეობას იღებდა მთელი ქართველი ერის ინტელექტუალური ზედაფენა. სწორედ ასე უნდა გავიგოთ ჩვენ ივანე ჯავახიშვილის გამოთქმა, რომ ქართული სალიტერატურო ენის შექმნა-შემუშავებაში თავიანთი წვლილი შეუტანიათ მეგრელებსა და სვანებს, ე.ი. დასავლეთ საქართველოს ქართველობას, მხოლოდ ამის შედეგი იყო ის, რომ „მეგრელებისა და სვანებისათვის ერთადერთი სამწერლო და კულტურის ენა იყო და არის დღესაც ძველი ქართული ენა“ (ივ. ჯავახიშვილი). ამის შედეგი იყო ისიც, რომ საქართველოში არასოდეს შექმნილა რაიმე თხზულება, ანდა უბრალო წარწერებიც კი რომელიმე კუთხურ ენასა და დიალექტზე. ძველი ქართული სალიტერატურო ენა სინამდვილეში იყო საქართველოს ყველა კუთხის მკვიდრთათვის მშობლიური, უმთავრესი ანუ დედაენა.

8.03.2000

საბჭოურ ისტორიოგრაფიაში ბაბატონებში თეორია საქართველოს ეკლესიის პროზელიტიზმის შესახებ და მისი კრიტიკა

თეოლოგიის დარგთაგან უძველესი ხანიდანვე საქართველოში გამორჩეულად შეისწავლებოდა საისტორიო ღვთისმეტყველება, თუმცა არც მისი ეგზეგეტიკური, სისტემატური და პრაქტიკული ნაწილები იყო უყურადღებოდ დატოვებული.

საისტორიო ღვთისმეტყველება, როგორც ცნობილია, სწავლობდა საეკლესიო და ბიბლიურ ისტორიას. მისი კერძო დისციპლინების - პატროლოგიის, სიმბოლიკის, საეკლესიო არქიტექტურის, ქრისტიანული ლიტერატურის, ხელოვნების, ღვთისმსახურებისა და დოგმატების ისტორიის ძირითად მაკავშირებელ სამეცნიერო ღერძს ეკლესიის ისტორია წარმოადგენდა.

საქართველოს ეკლესიის ისტორიის, ვითარცა საისტორიო საღვთისმეტყველო ნაწილის შესწავლის ძირითადი მიზანია შეცნობა ჭეშმარიტებისა, ვითარცა თავისუფლების (პიროვნული, ეროვნული, საეკლესიო და სხვა) საფუძვლისა.

მაცხოვარი ბრძანებს: „სცანით ჭეშმარიტი და ჭეშმარიტება განგათავისუფლებთ თქვენ“ (იოანე, 8, 32).

წმინდა მამები კი აღნიშნავენ - „თავისუფლება თვისითა სისხლითა მოგვანიჭა ჩვენ უფალმან ჩვენმან იესო ქრისტემან განმათავისუფლებელმან ყოველთა კაცთამან“ (III მსოფლიო კრების მერვე კანონი, „დიდი სჯულის კანონი“, 1975, გვ.267).

ღვთის დიდი შიშითა და კრძალვით ჭეშმარიტებით ძიება სიმაართლისა მიზანი იყო საქართველოს ისტორიის სასულიერო მწერლებისა, უძველესი საისტორიო წყაროების - „მოქცევაი ქართლისაისა“ და „ქართლის ცხოვრების“ ავტორებისა და შემკრებლებისა.

ამის საპირისპიროდ, XX ს-ში, ათეისტურ-ბოლშევიკური რეპრესიების შემდეგ ისტორიულ მეცნიერებაში ჭეშმარიტების ძიება წახალისებული არ ყოფილა, უფრო მეტიც, მოითხოვებოდა წყაროების გაყალბება ან მათი ინტერპრეტირება ისე, რომ შესაძლებელი ყოფილიყო მათი ჩაყენება მარქსისტული იდეოლოგიის სამსახურში.

ჭეშმარიტებით შექმნილი ჩვენი ხალხის ძველი ისტორია „რეაქციულ თეორიად“ გამოცხადდა, დაიწყო მის წინააღმდეგ „გადამწყვეტი ბრძოლა“ („აუცილებელია დრომოჭმული რეაქციული თეორიების წინააღმდეგ გადამწყვეტი ბრძოლა“ - გაზეთი „პრავდა“ 18. 2. 1949).

უფრო ადრე XX ს-ის 30-იან წლებში საქართველოს ძველ ისტორიოგრაფიას „ციხე-სიმაგრე“ უწოდეს, რომელიც უთუოდ უნდა დაენგრიათ, სახელმწიფოს დიდმოხელე აცხადებდა - „ჩვენ წინაშე დგას ციხე-სიმაგრე, რომელსაც საქართველოს ისტორია ეწოდება და რომელიც ვერ აუღებელია, მაგრამ არ არსებობს ისეთი ციხე-სიმაგრე, რომლის აღება ბოლშევიკებს არ შეეძლოთ, საჭიროა ენერგიული მუშაობა და მტკიცე ბოლშევიკური ნებისყოფა ამ ციხე-სიმაგრის ასაღებად“ („ივ. ჯავახიშვილი ტირანიის წინააღმდეგ“, თბ. 2004, გვ.172).

XX ს-ის 20-იან-30-იან წლებშივე ჩაეყარა საფუძველი „ქართიზაციის თეორიას“.

ეს თეორია ბოლშევიკების ხელში გადაიქცა არა მხოლოდ ბერკეტად საქართველოს ძველი ისტორიის დასანგრევად, არამედ მის ჩასანაცვლებლადაც. ამჟამად „ქართიზაციის“ თეორია ერთადერთ და უტყუარ სამეცნიერო მიმართულებადაა აღიარებული. ის აბსოლუტურადაა გაბატონებული XXს. და XXI ს-ის დასაწყისის ქართულ ისტორიოგრაფიასა და, ასევე, ფილოლოგიაში.

მართალია, ძველი ქართული ისტორიოგრაფიის ადგილი ახალმა დაიჭირა, მაგრამ, სამწუხაროდ, როგორც ამჟამინდელი რეალური ფაქტები აჩვენებს, მან ვერ შეძლო ქართველი ერის ინტერესების დაცვა და ისტორიული სიმართლის წარმოჩენა სეპარატისტების მიერ გაჩაღებულ აფხაზეთისა და სამაჩაბლოს კონფლიქტების დროს. ოკუპანტების მიერ აფხაზეთის დაჭერის წინ ე.წ. „იდეოლოგიური ომში“ ქართველთა დამარცხება უნდა აიხსნას ახალი ქართული

ისტორიოგრაფიის სისუსტიტაც, რომელიც იქამდე ათეული წლებ-ის მანძილზე აცხადებდა, რომ თავდაპირველად, უძველეს ხანაშივე, კოლხეთის სამეფოს ეპოქაშივე, მთელი დასავლეთ საქართველოს ზღვისპირეთი დასახლებული იყო აფხაზურ-ადიღეური ტომებით და შემდგომ დროს მათ ადგილზე ჩასახლდნენ ქართველური ტომები. არა მხოლოდ აფხაზეთში, სამაჩაბლოს კონფლიქტის დროს მხოლოდ ენთუზიასტი ისტორიკოსები იცავდნენ ეროვნულ ინტერესებს. სამწუხაროდ, ოფიციალურმა „ქართიზაციის“ თეორიით ხელშეკრულმა ისტორიოგრაფიამ ვერ შეძლო სიმართლის წარმოჩენა. მართლაც, მას გაუჭირდა ქართველთა სამართლიანობის წარმოჩენა, რადგანაც იქამდე მეცნიერულად ამტკიცებდა „ქართიზაციის“ თეორიის შესაბამისად, რომ აღმოსავლეთ საქართველოს მთიანეთის მოსახლეობა, მათ შორის, სამაჩაბლოში ისტორიულად მცხოვრები დვალეები იყვნენ არა ქართველები, არამედ - არაქართველები, რომელთა „ქართიზაცია - გაქართველება“ მოხდა გარკვეულ ისტორიულ ეტაპზე. თითქოსდა არამართო დვალეები და სხვა მთიულები – გაქართველებული „ქართიზებული“ ხალხი ყოფილან ჰერ-კახები, ქვემო ქართლები, ტაო-კლარჯელები, დასავლეთ საქართველოს მოსახლეობა, თანაც თურმე მათი ასიმილაციის პროცესში საქართველოს ეკლესიას დიდი წვლილი მიუძღოდა. ქართულ საბჭოთა ენციკლოპედიაში სტატიაში „ქართველები“ ასეთი ტერმინოლოგიით არის აღწერილი ეს პროცესი: „ქართის ტომმა“ შეძლო აღმოსავლეთ საქართველოში მცხოვრები „არაქართულ და არაქართველურ“ ტომებში შეღწევა - ინფილტრაცია და მათი ასიმილაციის შემდეგ IX-X სს-ში ჩამოყალიბდა „აღმოსავლურ-ქართული ეროვნება“ (ქსე, ტ.10, 1986 წ. სტატია „ქართველები“ გვ.459). ამ სტატიის მიხედვით, ქართის ტომმა შეძლო „ჰერულ-ალბანური მოსახლეობის ქართიზაცია“ (ქსე, 10, გვ.460). მასწავლაძე, ოფიციალური თვალსაზრისით, ჰერები და ალბანელები ერთი ხალხია ანდა ჰერულ-ალბანური მოსახლეობა ერთი ეთნოსია, რომელიც შემდგომ ქართიზებული იქნა და შეემატა „აღმოსავლურ-ქართულ ეროვნებას“. აქედანაც ჩანს, რომ ოფიციალური ისტორიოგრაფიის თვალსაზრისით იყო დრო როდესაც ჰერები

ქართველები არ იყვნენ. „პრავოსლავნაია ენციკლოპედიის“ მიხედვით კი, თავდაპირველად ისინი ალბანეთის საკათალიკოსოს იურისდიქციაში იყვნენ. საინტერესოა, რომ მიუხედავად ამ ოფიციალური მოსაზრების არსებობისა, თბილისიდან ამჟამად დაბეჯითებით უნერგავენ საინგილოს მოსახლეობას თვალსაზრისს, რომ ისინი ჰერები არიან. თუმცა იქამდე ინგილოებმა თავიანთი ჰერობის შესახებ არაფერი იცოდნენ და ისინი თავიანთ თავს აღმოსავლეთ კახეთის მოსახლეობად მიიჩნევდნენ. ამჟამად კი თვალსაზრისი, რომ ინგილოები ჰერები არიან, ძალზე გავრცელდა, ამის პარალელურად, აზერბაიჯანელი ისტორიკოსები და მეცნიერები ამტკიცებენ, რომ ჰერები და ალბანელები ერთი ხალხი იყო და, ამასთანავე, ალბანელები აზერბაიჯანელი ხალხის წინაპრები იყვნენ, შესაბამისად, ალბანური კულტურა აზერბაიჯანული კულტურის საკუთრებაა და შემდგომ ქართულმა ეკლესიამ ის მიისაკუთრა. მაშასადამე, ინგილოები თუ ჰერები არიან, ისინი ამის გამო აზერბაიჯანულ ტომად მოიაზრება.

ქართული ენციკლოპედიის მიხედვით, როგორც ვთქვით, IX-X სს-ში ჩამოყალიბებულა აღმოსავლურ-ქართული ეროვნება და მისი სახელი ყოფილა - „ქართველები“.

რა მდგომარეობაა დასავლეთ საქართველოში? დასავლეთ საქართველოში თურმე ჩამოყალიბებულა სხვა დასავლურ-ქართული ეროვნება და ასეთი პროცესები განვითარებულა: ჩვენი ენციკლოპედიის თანახმად, დაიწყო დასავლეთ საქართველოს „ქართიზაცია“ ეკლესიის მეოხებით - „IXს-დან მთელ დასავლეთ საქართველოში ქართული ეკლესია გაბატონდა“, რის შედეგადაც ტერმინმა „ქართველი“ კულტურულ-პოლიტიკური მნიშვნელობა შეიძინა (ქსე, ტ.10, გვ.460).

მეორე ავტორის აზრით, და ესაა საყოველთაო ოფიციალური თვალსაზრისი - „ეთნიკური არაქართველი, რომელიც ქრისტიანობას მიიღებდა, ქართველად ითვლებოდა“ (რ. თოფჩიშვილი, 2002, გვ.15). ამ ავტორის აზრით, დასავლეთ საქართველოში იქამდე უკვე ჩამოყალიბებული იყო მაღალი კლასის საფეხურის კოლხური ანუ მეგრულ-ჭანური ეთნოსი და შემდგომ დაიწყო მისი „ქართიზაცია“ (იქვე, გვ.5,7, გვ.83). როგორც ვთქვით, ეს პროცესი ქართული

ეკლესიის მეოხებით ხორციელდებოდა, რომელიც იჭრებოდა სხვა უცხო ეკლესიის, ამ შემთხვევაში, დასავლეთ საქართველოს კონსტანტინოპოლის იურისდიქციის საზღვრებში და მათ მრევლს ითვისებდა. ცხადია, ესაა დადანაშაულება პროზელიტიზმში. იყო თუ არა ქართული ეკლესია პროზელიტური? პროზელიტიზმი დაგმობილია მოციქულთა დროიდანვე და პროზელიტიზმი, ანუ სხვისი სამწყსოს მისაკუთრება ეკლესიისთვის სათაკილო ქმედებად ითვლებოდა ჯერ კიდევ I მსოფლიო კრებიდან. ქართული ეკლესიისათვის ასეთი ეპითეტი სასიამოვნო არ არის. ამ სათაკილო ეპითეტით თანამედროვე ავტორებს, ჩანს, ერის წინაშე ჩვენი ეკლესიის მნიშვნელობის წარმოჩენა სურთ.

საერთაშორისო კონფერენციაზე, რომელიც საქართველოში ქრისტიანობის ოც საუკუნეს ეძღვნებოდა, ისტორიის ინსტიტუტის დირექტორი დ. მუსხელიშვილი წარდგა მოხსენებით „ქართული ეკლესია და სახელმწიფო ტერიტორია შუა საუკუნეებში“, სადაც ბრძანა: „ქართული ეკლესიის კულტურულ-იდეოლოგიური პროზელიტიზმი წინასწარ ქმნიდა მკვიდრ ნიადაგს პოლიტიკური პროცესების წარმატებით განვითარებისათვის“. (დ. მუსხელიშვილი, 2005, გვ. 33).

აღსანიშნავია, რომ ჩვენი სახელმწიფოსა და ეკლესიის არაკეთილისმსურველებმა, განსაკუთრებით კი სეპარატისტმა იდეოლოგებმა, იმთავითვე აიტაცეს ჩვენი ისტორიოგრაფიის „ქართიზაციის“ თეორიის დასკვნები ჩვენი ეკლესიის პროზელიტიზმის შესახებ თავიანთ სასარგებლოდ. ისინი ვრცელ სამეცნიერო ნაშრომებში (მათ შორის, ქვემოთ განვიხილავთ „პრავოსლავნაია ენციკლოპედიას“ სტატიებს) ამტკიცებენ, რომ საქართველოს ესა თუ ის კუთხე ისტორიულად არაქართული რეგიონია და, შესაბამისად, ქართველებს ისტორიული უფლება არა აქვს ამ კუთხეებზე.

ჩვენ კი ვაცხადებთ: შეუძლებელია, საქართველოს წმინდა ეკლესია პროზელიტური ყოფილიყო, რატომ? ისტორიულად სიტყვა „პროზელიტი“ ერქვა იუდაურ სარწმუნოებაზე მიქცეულ წარმართს, მაგრამ ამჟამად „პროზელიტური“ ეკლესია ისეთს ეწოდება, რომელიც იჭრება სხვა ეკლესიის სამრევლოში მისი მისაკუთრების მიზნით. ასეთი ქმედება კი მსოფლიო საეკლესიო კანონებით მიუღებელი იყო

და არის. მაგალითად, მოციქულთა 35-ე კანონი ბრძანებს: „ეპისკოპოსმა არ უნდა გაბედოს ხელდასხმა თავისი სამრევლოს გარეთ, ქალაქებსა და სოფლებში, რომლებიც არ ექვემდებარებიან მის ეკლესიას. ხოლო თუ იგი მხილებული იქნება უნდა განიკვეთოს ისიც და მის მის მიერ ხელდასხმულებიც“ („დიდი სჯულის კანონი“, საქართველოს ეკლესიის კალენდარი, 1987, გვ.166).

მოციქულთა ამ კანონს კიდევ უფრო ამტკიცებს 381 წელს კონსტანტინოპოლში მოწვეული II მსოფლიო კრების მე-2 კანონი: „ეკლესიათა კეთილად განგებისა და მშვიდობისათვის არცერთ ეპისკოპოსს არ აქვს უფლება, გასცდეს თავისი ეკლესიის საზღვრებს და შეიჭრას სხვა ეკლესიის საზღვრებში, რათა არ მოახდინოს ეკლესიების აღრევა. კანონის თანახმად, ალექსანდრიის ეპისკოპოსი უნდა განაგებდეს მხოლოდ ეგვიპტის ეკლესიებს... პონტოელი ეპისკოპოსი უნდა მართავდნენ მხოლოდ პონტოს ეკლესიებს, ხოლო თრაკიის ეპისკოპოსი - მხოლოდ თრაკიის ეკლესიებს. ეპისკოპოსი არ უნდა გავიდეს თავისი სამთავროს ეკლესიის ფარგლებიდან ხელდასხმისათვის („დიდი სჯულის კანონი“, კალენდარი, 1987, გვ.210).

III მსოფლიო კრების მამებმა კიდევ უფრო დაბეჯითებით დამოძღვრეს ეკლესიათა მეთაურები, არ დაემორჩილებინათ სხვისი სამწყსო: - „ნურც ერთი ეპისკოპოსი ნუ მიიტაცებს სხვა ეპარქიას, რომელიც თავიდანვე და ძველთაგანვე არ ემორჩილებოდა მას და არ იყო მის წინამორბედ საყდრისმპყრობელთა გამგებლობის ქვეშ, ხოლო თუ ვინმე მიიტაცებს სხვის ეპარქიას იძულებით, განთავისუფლებული უნდა იყოს იგი, რათა არ დაირღვეს მამათა კანონები“, (III მსოფლიო კრების მე-8 კანონი, დასახ. ნაშრ. გვ.212).

იმავეს წერს და აღნიშნავს სხვა საეკლესიო კანონებიც. თუ ქართული ეკლესია პროზელიტური იყო და მას ძველთაგანვე არ ემორჩილებოდა დასავლეთ საქართველოს, აღმოსავლეთ საქართველოს ერთი ნაწილის, სამხრეთ საქართველოს სამწყსოები, ქართულმა ეკლესიამ კი მიითვისა ისინი, ამით დაურღვევია მსოფლიო საეკლესიო კანონები, კერძოდ, მოციქულთა 35-ე, II მსოფლიო კრების მე-2, III მსოფლიო კრების მე-8, კართაგენის 74-ე და სხვა კანონები, და განა კანონდამრღვევი ეკლესია შეიძლება ყოფილიყო მარ-

თალი და მართლმადიდებლური, რომლითაც ამყობდნენ საქართველოს ეკლესიის წმინდა მამები? რომლის შესახებ მიუთითებდა პროკოფი კესარიელი, „რომ ქართველები მართლმადიდებლობის წესებს ყველაზე უკეთ იცავდნენ“, სომეხი იერარქები წერდნენ, რომ ქართველები ამყობენ თავიანთი სარწმუნოებრივი სიწმიდით და თავიანთი საეკლესიო უპირატესობით.

ქართული ეკლესია კი თურმე არღვევდა უმთავრეს საეკლესიო კანონებს და სხვის იურისდიქციაში იჭრებოდა: - „დასავლეთ საქართველოში გაბატონდა ქართული ეკლესია და მღვდელთმსახურებაც ქართულ ენაზე სრულდებოდა, რამაც დიდად შეუწყო ხელი დასავლეთ საქართველოში „ქართიზაციის“ პროცესს“ (ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია (ქსე), ტომი „საქ. სსრ“, 1981წ. გვ.61).

ქართული ეკლესიის „გაბატონებამდე“ დასავლეთ საქართველოში, ჩვენი ისტორიკოსების მტკიცებით, თურმე არსებობდა ეგრისისა და აფხაზეთის ეკლესიები, რომლებიც იმყოფებოდნენ კონსტანტინოპოლის იურისდიქციაში, ისინი შემდგომ გაერთიანებულან კონსტანტინოპოლის იურისდიქციაშივე, მაგრამ IX ს-ში მცხეთის საკათალიკოსოს „გაბატონების“ შედეგად კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს დაუკარგავს მთელი დასავლეთ საქართველოს მომცველი ეს მნიშვნელოვანი სამიტროპოლიტოები და საეპისკოპოსოები. ოფიციალური ისტორიკოსი წერს: „ეს საეკლესიო გამოყოფა, როგორც ვთქვით, ერთბაშად არ მომხდარა. ჯერ ხორციელდება ეგრის-აფხაზეთის ეკლესიების გაერთიანება, როგორც კონსტანტინოპოლის სამწყსოში შემავალი ეპარქიისა, რომელსაც სათავეში აფხაზთა კათალიკოსი ედგა (VIII ს. ბოლო ან IX ს. დასაწყისი); შემდეგ IX ს. მანძილზე (საფიქრებელია, უფრო მის პირველ ნახევარშივე) დასავლეთ საქართველოს ეკლესია გამოეყოფა კონსტანტინოპოლს და მცხეთის ტახტს უერთიანდება, ხოლო აფხაზთა კათალიკოსი სრულიად საქართველოს კათალიკოსს ექვემდებარება. კონსტანტინოპოლიდან გამოყოფის შემდეგ იწყება ბერძნული კათედრების მოშლა და მათ საპირისპიროდ ქართული საეპისკოპოსო ცენტრების დაარსება, ეს საეკლესიო რეფორმა, ნ. ბერძენიშვილის ვარაუდით, საბოლოოდ X ს-ში სრულდება (ნარკვევები, ტ. II, 1973,

გვ.427). თუ როგორი რეაქციული იყო ქართული ეკლესიის ეს „პროზელიტიზმი“ ანუ კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს იურისდიქციაში შეჭრა - ამის შესახებ ჩვენი ოფიციალური ისტორიოგრაფია წერს: „ქართველები აქედან სდევნიან ბერძნულ ენას, ბერძნულ ვიწრო ეროვნულ კულტურას, შემოაქვთ და ავრცელებენ საკუთარ, ქართულ ენას, ქართულ ღვთისმსახურებას და ქართულ საეკლესიო-სამონასტრო წესებს. ქართულ კულტურას თან მოჰქონდა ქართული პოლიტიკური შეგნება და იდეალი, ასე რომ „მცხეთა ჯერ ენობრივად (ეთნიკურ ელემენტზე დაყრდნობით) შეიჭრა ლიხთ-იმერეთში, ხოლო შემდეგ, როგორც ჩანს, ეს საინტერესო ფორმულა წამოაყენა თავისი ორგანიზაციული გაბატონების დასასაფუძვლებლად - „ქართლია“ იქ, სადაც მღვდელთმსახურება ქართულ ენაზეა (მხოლოდ „კვირიელეისონი“ შეიძლება ბერძნულად). მირონის კურთხევა „ქართლს“ განეწესება. მაშ ქართლს ნაკურთხი მირონი სავალდებულოა ყველა იმ ეკლესიისათვის, სადაც მღვდელთმსახურება ქართულ ენაზეა. ცხადია, მცხეთის საკათალიკოსოს მხრივ, ეს არის კანონიკური საფუძვლების დაცვით კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს წინააღმდეგ მიმართული ბრძოლა ლიხთ-იმერეთის ეკლესიაზე ორგანიზაციულად გაბატონების მიზნით (თ. პაპუაშვილი, 1973, გვ. 586). ამ მოსაზრების საპირისპიროდ XX ს. ბოლოს ქართულმა საეკლესიო ისტორიოგრაფიამ სულ სხვაგვარად ახსნა ის პროცესები, რომელნიც მიმდინარეობდნენ VIII-IX სს-ში ჰერეთში, ტაო-კლარჯეთსა და დასავლეთ საქართველოში (იხ. ა. ჯაფარიძე, 1996-1999).

საბჭოთა კავშირის საზღვრების ჩაკეტილობის გამო ბერძნულ სამყაროში და, მათ შორის, კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოშიც XX ს. ბოლოსაც არ იცნობდნენ იქამდე სრულიად ახალ საბჭოთა საისტორიო თეორიას ქართული ეკლესიის პროზელიტიზმისა და „მისი კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს წინააღმდეგ მიმართული ბრძოლის შესახებ“ (საბჭოური სიტყვებია). ცნობილი ბერძენი კანონისტის - მიტროპოლიტ მაქსიმეს წიგნი „საქართველოს ეკლესია და მისი ავტოკეფალია“, არ ფლობს ცნობებს ამასთან დაკავშირებით. შეიძლება დაისვას კითხვა, რა პრობლემები შეექმ-

ნება საქართველოს ეკლესიას სამომავლოდ, თუ კონსტანტინოპოლის საპატრიარქო ანუ უცხოეთის რომელიმე ეკლესია ოფიციალურად აღიარებს აღნიშნულ თეორიას ქართული ეკლესიის შეჭრის შესახებ იქამდე კონსტანტინოპოლის იურისდიქციაში მყოფ დასავლეთ საქართველოში, ეს თეორია ხომ არ შეუქმნით მათ მყარ სამართლებრივ საფუძველს, რათა ცნონ და აღიარონ სეპარატისტული ეკლესიები აფხაზეთსა და დასავლეთ საქართველოს სხვა კუთხეებში. მეორე მხრივ, ეს თეორია იძლევა კარგ საშუალებას და მასზე დაყრდნობით უკვე აქეზებენ ამ კუთხეთა სეპარატისტ მოაზროვნეებს, რათა დედა ეკლესიად აღიარონ არა საქართველოს წმინდა ეკლესია, არამედ კონსტანტინოპოლის საპატრიარქო.

მრავალგზის აღინიშნა, რომ უცხოეთში ეს თეორია ყველაზე უფრო მეტად გაიტანა და გაავრცელა „პრაგოსლავნაია ენციკლოპედიაში“. არასოდეს არცერთ საუკუნეში კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს არ გამოუთქვამს არავითარი თვალსაზრისი ანდა შენიშვნაც კი დასავლეთ საქართველოს მის ეპარქიებში ქართული ეკლესიის შეჭრის შესახებ. ეს რომ ასე ყოფილიყო, ქართულ-ბერძნული ათასწლოვანი საეკლესიო ურთიერთობის დროს ამის შესახებ ერთხელ მაინც გამოითქმოდა თუნდაც მცირე შენიშვნა. საქმე ის არის, რომ კონსტანტინოპოლის იურისდიქციაში მყოფი ფაზისის სამიტროპოლიტო და მისი ოთხი საეპისკოპოსო, რომელიც თითქოსდა ქართული ეკლესიის მიერ იყვნენ გაუქმებულნი, სინამდვილეში მდებარეობდნენ არა დასავლეთ საქართველოში, არამედ ქართველი ერის უძველეს ქვეყანაში, რომელსაც ტრაპეზონის ოლქი ეწოდა, იქამდე კი მას ერქვა „ქალდეა“, „სოფელი მეგრელთა“. იქ ტრაპეზონის ოლქში მდებარე ჭოროხის ანუ ფასისის მარცხენა სანაპიროზე მდებარეობდნენ ფასისის სამიტროპოლიტო და მისი საეპისკოპოსოები - როდოპოლისისა, საინინისა, პეტრონისა და ზიგანასი, როგორც ეს კარგად არის გარკვეული ნ. ადონცის მიერ. ეს სამიტროპოლიტო კონსტანტინოპოლის იურისდიქციაში იმყოფებოდა, ხოლო მის ჩრდილოეთით მოქცეული მიწა-წყალი ჭოროხიდან ვიდრე მდინარე ეგრისწყალამდე (ვახტანგ გორგასლის შემდგომ მდინარე კლისურამდე) - წმინდა ნინოს დროიდანვე ქართული ეკლესიის იურისდიქციაში

იმყოფებოდა, ასე რომ, ჩვენი ძველი საეკლესიო მატიანეების ცნობებით, დასავლეთ საქართველოში იმთავითვე ძველთაგანვე საქართველოს ეკლესიის იურისდიქცია ვრცელდებოდა. სხვა საეკლესიო წყაროებთან ერთად ამის შესახებ საზგასმით მიუთითებდა „რუისურბნისის“ საკანონმდებლო კრების ძეგლისწერა - „ანდრია პირველწოდებულმა სახარება იქადაგა ყოველსა ქვეყანასა საქართველოსასა“ („დიდი სჯულის კანონი“, 1975, გვ.545), ხოლო წმინდა ნინომ ქრისტიანულ სარწმუნოებაზე მოაქცია „ყოველი სავსება ყოვლისა ქართველთა ნათესავისა“ (იქვე, გვ.546).

ამ კრების წმინდა მამების თვალსაზრისით, დასავლეთ საქართველო მუდამ ისტორიული საქართველო იყო, რომლის მოსახლეობა, აღმოსავლეთ საქართველოსთან ერთად მოაქცია წმინდა ნინომ. მამასადაძმე, დასავლეთ საქართველოში საეკლესიო იურისდიქცია იმთავითვე მცხეთის ხელში იყო და არა კონსტანტინოპოლისა. დასავლეთ საქართველო ეკლესიურად როდესმე კონსტანტინოპოლის იურისდიქციაში რომ ყოფილიყო, ამის შესახებ უთუოდ შემორჩებოდა პირდაპირი ან ირიბი ცნობები თვით ბერძნულ წყაროებშივე, ან რაიმე საყვედურნარევი მინიშნება მაინც ბერძენი იერარქებისა, ასეთი კი არ არსებობს. მაგალითად, კონსტანტინოპოლის პატრიარქი ნიკოლოზ მისტიკოსი ძალზე თბილ და მეგობრულ წერილებს წერდა აფხაზთა მეფეს - გიორგი II-ს X ს-ის შუა წლებში, როცა საბჭოთა ისტორიკოსების აზრით, მის სამეფოში „ბრძოლა იყო გაჩაღებული კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს წინააღმდეგ“, ასე რომ ყოფილიყო, კონსტანტინოპოლის პატრიარქი ნიკოლოზ მისტიკოსი როგორმე მოახერხებდა პროტესტის განცხადებას აფხაზთა მეფის - გიორგი მეორისადმი (922-957), (იხ., მისი წერილები გიორგი II-ისადმი გეორგიკა, IV, ნარკვ. II); ერთი სიტყვით, წყაროები არ ადასტურებენ საბჭოურ თვალსაზრისს.

აღმოსავლეთში, ბატონ დავით მუსხელიშვილის თვალსაზრისით, თვით წმინდა ნინოს „საქმიანობა“ თითქოსდა მიმართული იყო იქითკენ, რომ ჰერეთში მცხოვრები არაქართული მოსახლეობა (აღბანელები) გაექართველებინა. ჩემი აზრით, ასეთი წარმოდგენა წმინდა ნინოსი ძალზე უცნაურია. დ. მუსხელიშვილი წერს: ბოდბე სუჯავ-

თისა და კამბეჩოვანის საზღვარზე მეფე მირიანის დროს ახლად-შემოერთებული ქვეყანა იყო, აქ „ალბანელებიც (ჰერები) ცხოვრობდნენ ... მათი საბოლოო ასიმილაცია დროის ამბავი იყო“ (დ. მუსხელიშვილი, 2003, გვ.38). „ჩანს, მირიან მეფის და წმინდა ნინოს ინტენსიური კულტურულ - საგანმანათლებლო საქმიანობა მიმართული ჰერეთში ქართული ქრისტიანობის გავრცელებისაკენ... რომელიც წინააღმდეგობას აწყდებოდა, არა მხოლოდ ალვანელთაგან, არამედ სომხებისგანაც“ (იქვე, გვ.38). სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, წმინდა ნინო „აქართველებდა“ არა მარტო ჰერ-ალვანელებს, არამედ, სომხებსაც; ჩვენი მეცნიერების ამ მოსაზრების საპირისპიროდ, მოვსეს ხორენაცს მთელი მოსახლეობა „კლარჯეთიდან მასქუთებამდე“ (ანუ კასპიის ზღვისპირეთში მცხოვრებ ტომ მასქუთებამდე) - ეთნიკურ ქართველებად მიაჩნია (სადაც იქადაგა წმინდა ნინომ) და არა სომხებად, ანდა ალბანელებად (ჰერებად), როგორც წარმოადგინა საბჭოთა ისტორიოგრაფიამ. სომხური საისტორიო მწერლობის მამა, სომეხთა ჰეროდოტედ წოდებული მოვსეს ხორენაცი წერს: „სანატრელი ნუნე წავიდა იქედან (ე.ი. მცხეთიდან), რათა თავისი ადვილგასაგები საუბრით ქართველთა (!) ქვეყნის სხვა კუთხეებიც დაემოდერა. გავბედავ და ვიტყვი, რომ ნუნე მოციქული ქალი გახდა. მან იქადაგა სახარება კლარჯეთიდან დაწყებული ვიდრე ალანთა და კასპიის კარამდე. მასქუთთა საზღვრებამდე, როგორც ამას აგათანგელოზი გაუწყებს შენ“ (მ. ხორენაცი, 1984, გვ. 172).

წმინდა ნინოს სომხები, ანდა თუნდაც ალბანელები (იგივე ჰერები, დ. მუსხელიშვილის აზრით) რომ გაექართველებინა, როგორმე ხორენაცი მიუთითებდა ამის შესახებ, მაგრამ ის სულ სხვა რაიმეს გვაუწყებს, კერძოდ, საზღვრავს ქართველების ეთნიკურ განსახლებას - ესაა კლარჯეთი, ვიდრე ალანთა და კასპიის კარამდე (ე.ი. დარიალამდე), ვიდრე მასქუთთა საზღვრამდე - ამ საზღვრებში ქართველები სახლობენ, მათ უქადაგა წმინდა ნინომ; ასე რომ, დარიალის კარამდე მცხოვრები დვალეები გაქართველებული ვაინახები არ იყვნენ, როგორც წარმოუდგენია საბჭოური ეპოქის ისტორიოგრაფიას, არამედ - ქართველები, ასევე მასქუთების ქვეყნამდე, ანუ აღნიშნულ მტკვარ - არაქსის შესართავამდე მცხოვრები

ჰერები მ. ხორენაცს ეთნიკურ ქართველებად მიაჩნია და არა ალბანელებად. დ. მუსხელიშვილი ფიქრობს, რომ წმინდა ნინოს „პროზელიტიზმის სიმბოლო“ აღუმართავს ახლად შემოერთებულ ალბანურ ქალაქ ბოდისში (ე.ი. სადღაც უჯარმა - ბოდბეში) და წერს - „მგონია ასე უნდა გავიგოთ წმინდა ნინოს გადაწყვეტილება, რომ ჯვარი - ქრისტიანული პროზელიტიზმის სიმბოლო - დროებით „ალიმართოს იგი უჯარმას ქალაქსა და დაბა ბოდისი არა წინ აღუდგეს ქალაქსა მას მეფეთასა, რამეთუ ერისა სიმრავლე არს მუნ“ (დ. მუსხელიშვილი, 2003, გვ. 39).

ასე იქცა დავით მუსხელიშვილის სიტყვით, „ორი ფაქტობრივად ეთნიკურად ერთმანეთისგან განსხვავებული ქვეყანა ერთ კულტურულ ერთეულად“ (იქვე, გვ.41). აქედან ჩანს, რომ საბჭოთა ეპოქის ისტორიკოსების აზრით, წმინდა ნინო ქართლის გარდა, ალბანეთშიც მოღვაწეობდა და მან ალბანეთის ქვეყნის ერთი ნაწილი ქართულ ეკლესიას შემოუერთა. ბოდბის მიჩნევა არა ქართლის, არამედ ალბანეთის ქალაქად, ქართულ წყაროებს ეწინააღმდეგება; წმინდა ნინო, ქართველთა განმანათლებელია და არა ალბანელებისა. ჯვარი არ არის პროზელიტიზმის სიმბოლო, ქართულ ეკლესიას ჯვარი პროზელიტური მიზნით არასოდეს გამოუყენებია, მით უმეტეს, არაქართული ტომების „ასიმილაცია - გაქართველების“ მიზნით; ასეთი მოსაზრება უსაფუძვლოა, იგი არ ეყრდნობა წყაროებს.

„ქართიზაციის თეორიის“ გაცნობის შემდეგ უცხოელთ ექმნებათ შთაბეჭდილება ქართველთა „იმპერიალიზმის“ შესახებ, რომ, თითქოს, მათ პატარა „ერები“ ჰყავთ დაპყრობილი; ამგვარ შთაბეჭდილებას მხარს უმაგრებს ენათმეცნიერთა ნაწილის თეორიაც ქართველთა ე.წ. სამი/ოთხი ენის შესახებ, რომელთაგან ერთის - ქართულის - „აღზევებით“ იჩაგრება სხვა ქართველური „ენები“; ეს ყოველივე კი მავანთათვის საფუძველს ქმნის არაქართველებად გამოაცხადონ ქართველთა ერთი ნაწილი, შესაბამისად, არაქართულად მიიჩნიონ მათი მეტყველება (მსჯელობისა და ლიტერატურის მიმოხილვისთვის იხ., ტ. ფუტკარაძე, 2005, გვ.42-77); მაგ., ნ. ქუთელია ამასთან დაკავშირებით წერს: „ინტერნეტის ვებსაიტებზე მუსირებს თემა - მეგრელები და სვანები პატარა ერები ყოფილან

და ქართველ „ოკუპანტებს დაუპყრიათ“ და ახლა მათ ენებს განვითარების საშუალებას არ აძლევენ. არსებობს „დოქტრინა“ - არ არსებობს ქართველი ერი, არსებობს ცალკეულ ტომთა კონგლომერატი“ (ნ. ქუთელია, 2005, გვ. 273).

არათუ უცხოელები, თვით ქართველები ე.წ. ქართიზაციის „თეორიის“ გაცნობის შემდეგ ივიწყებენ ნაციონალურ ინტერესებს და კუთხურობის აპოლოგეტები ხდებიან, ამის ერთი კარგი მაგალითია ა. ლიპარტელიანი, რომელმაც 1994 წელს გამოსცა წიგნი „სვანურ - ქართული ლექსიკონი, ჩოლორული კილო“. ა. ლიპარტელიანი თავისი წიგნის შესავალში წერს: „აღმოსავლეთ საქართველოში იბერების მოქმედებით განადგურდა სვანური მოსახლეობა“ (ა. ლიპარტელიანი, 1994, გვ. X). შდრ., სხვა მსგავსი ციტატები მისი წიგნიდან: „მირიანმა სასტიკად დასაჯა ეს ჰენიოხი ჰერი - წანარი - სვანები, ვინც ულეტას გადაურჩა, აყარა და დაასახლა ახლანდელ ტერიტორიაზე, რბევას გადარჩა ალბანეთის მოსაზღვრე ტერიტორია“ (იქვე, გვ. XI). აი, ამონარიდები მისი წიგნიდან:

„ჰერების კულტურულ - ეთნიკური შერწყმა ქართულ ტომებთან, ჰერების ასიმილირება დაიწყო ძვ.წ. II-I სს. მიჯნაზე“ (საქ. ისტ. ნარკ. ტ. II, გვ. 402).

„აღმოსავლეთ საქართველოს მთელ ტერიტორიაზე მის იბერიზაციამდე სვანური მოსახლეობა იყო“ (ა. ლიპარტელიანი, ლექსიკონი, გვ. XIII). „ქართველ გლეხთა პოლიტიკური მომძლავრების შემდეგ მოხდა სვანური ეთნიკური შტოს განადგურება. აღმოსავლეთ საქართველოს ტერიტორიაზე ეს მომხდარა არა ერთბაშად, მაგრამ ძალდატანებით. ამას ამტკიცებს ვახტანგ ბატონიშვილის ცნობა მირიან მეფის მიერ სვანების აყრის შესახებ და ბაგრატ მეფის მიერ მონღოლთა ჯარის მოშველიება და სვანების გაწყვეტა. ამასვე ამტკიცებს ბ. ეგნატაშვილი „მეფე ბაგრატ მიმართა ლანგ - თემურს: მომეც სიმრავლენი სპათა თქვენთანი, წარვალ თემთა და სამეფოთა ჩემთა, მოვხადო კაცთა მთიულთა, ოსთა, დვალთა, სვანთა, აფხაზთა და ყოველთა მუნ მყოფთა და მე დავარწმუნებ რჯულსა თქვენსა“ (იქვე, გვ. XVII).

ა. ლიპარტელიანს არ ესმის სიტყვა „მოვხადოს“ მნიშვნელო-

ბა. მეფე ბაგრატ I ამბობს „მოვხადო“ ე.ი. „მოვიხმობ მთიელებს ჩემთან და მათ ვუქადაგებ მაჰმადიანობას“, ა. ლიპარტელიანს კი ჰგონია, თითქოსდა მათ დახოცვას აპირებს მეფე მონღოლთა დახმარებით და ასკვნის: „ბაგრატ IV-მ მოიხმო მონღოლები და გაჟლიტა სვანები“ (იქვე, გვ. XVIII), თუმცა კი მონღოლები არა ბაგრატ IV-ის, არამედ ბაგრატ V-ს დროს იყვნენ საქართველოში.

ა. ლიპარტელიანი თავის წიგნშივე უთითებს მისი აზრების წყაროს - ესაა ნიკო მარი და იმოწმებს ნ. მარის სიტყვებს: „თუბალ - კაინებსა (დასავლეთით) და ქართვეს (აღმოსავლეთით) შორის ე.ი. მოსხების სამოსახლოს საზღვრებში თავდაპირველად ცხოვრობდნენ სვანურ ენაზე მოლაპარაკე ტომები... სომეხიაში ე.ი. ისტორიულ სომხეთში V-VI საუკუნეებში ჯერ კიდევ სვანები ცხოვრობდნენ. აქ შეიქმნა პირველი ქრისტიანული მწერლობა, აქედან აითვისეს ქართველებმა თავიანთი ქრისტიანული ლიტერატურის პირველი ძეგლები“ (იქვე, გვ. XVIII).

ა. ლიპარტელიანი იმოწმებს ნიკო მარის რუსულენოვან წიგნებს - ნიკო მარი, „მოგზაურობა სვანეთში“ (1911-1912) და ნ. მარი, „ხე - მცენარეულობის იაფეტური სახელები“ (1913).

ქართიზაციის „თეორია“, როგორც ცნობილია, XX საუკუნეში დაეფუძნა ქაპატკანოვისა და ნ. მარის მოსაზრებებს. პატკანოვ-მარის „თეორიის“ საშიშროების შესახებ ჯერ კიდევ დიდი ილია მართალი ბრძანებდა და, სხვათა შორის, ამასვე მიუთითებდნენ ივანე ჯავახიშვილს მისი მშობლები წერილებში, რომელსაც წერდნენ ახალგაზრდა ვაჟიშვილს (წერილები გამოქვეყნებულია). თითქოს ჩვენს თემას ეხმიანება დიდი კონსტანტინე გამსახურდია თავის ცნობილ წერილში: „ტროასეული ცხენი“ (აკად. ნიკო მარის წერილის გამო) წერს - „არსად ისეთი ფელდეველური მორჩილებით არ იხრის ქედს საზოგადოებრივი აზრი ავტორიტეტთან „უნივერსიტეტის პროფესორების“ წინაშე, როგორც ჩვენში, რადგან ყველაზე ნაკლებად ჩვენში შეუგნიათ უცილო ჭეშმარიტება გოეთეს დიდი სიტყვებისა: „ხშირად დიდი ადამიანი დიდ გემსავით შეცდომების დიდ ზოლებს ტოვებს თავის სარბიელზე“ (კ. გამსახურდია, „ტროასეული ცხენი“, თხზ. ტ. VIII, 1967, გვ. 140).

ჩვენ, ცხადია, ქელს ვიხრით იმ დიდი ადამიანების წინაშე, რომელთაც შევეხეთ ჩვენს წერილში, მაგრამ მხოლოდ იმ გულისტკივილით, რომ არ დაიშალოს ჩვენი ეროვნული სახლი, რადგანაც წმიდა წერილში ნაბრძანებია: „თუ სამეფო თვისივე თავის წინააღმდეგ დაიყოფა, ის სამეფო ველარ გაძლებს“ (მარკოზი, 3, 24).

თუ ჩვენი დიდი ადამიანები ყველა ქართულ თემსა და ტომს საკუთარ წინაპარს გამოუძებნიან - მაგალითად, ინგილოებსა და კახელებს - ჰერ-ალბანელებს, ფშავ-ხევსურებს - ვაინახებს (ზ.დიდებულიძე, 1983, გვ. 33-34), ქვემო ქართლებს - სომხებს, დასავლელ ქართველებს - ადიღე-ჩერქეზებს და ა.შ. თუ განაცხადებენ, რომ დასავლეთ საქართველოში სხვა ეთნოსი ჩამოყალიბდა, რომელიც შემდეგ „ქართიზებულ“ იქნა - ერი - სახელმწიფო დაიყოფა. მით უმეტეს, რომ წყაროები, თუ მათ კარგად და სწორად წავიკითხავთ, მიკერძობის გარეშე, არ იძლევა ამის უფლებას, პირიქით, ჩვენი წყაროები: „მოქცევაი ქართლისაი“ თუ „ქართლის ცხოვრება“ ღაღადებენ, რომ ქრისტეს შობამდე შექმნილი ერთიანი საქართველოს - „ქართლის სამეფოს“ მოსახლეობა იმთავითვე იყო ქართველი ხალხი და ამ სახელმწიფოს ჩრდილო - დასავლეთი საზღვარი მდ. ეგრისწყალზე გადიოდა აზონისა და ფარნავაზის დროს; თუ რას ნიშნავს წყაროს ეს მითითება, გვიხსნის წმინდა ამბროსი ხელაია: „ჯერ კიდევ არაქრისტიანი ქართული ტომის მოდგმებმა შექმნეს პატარა სივრცით, მაგრამ ძლიერი ნებისყოფით სახელმწიფო, რომელიც ცნობილია ისტორიაში საქართველოს სახელით ერთადერთი მატარებელი წინა აზიაში ქრისტიანული კულტურისა და ევროპული ჰუმანიზმისა“ (ა. ხელაია, 1990).

მამსადაძე, კათალიკოს-პატრიარქ წმიდა ამბროსი ხელაიას, ზოგადად საქართველოს წმინდა ეკლესიის თვალსაზრისით, ჯერ კიდევ გაქრისტიანებამდე I-IV სს-მდე ქართველთა მოდგმამ შექმნა დასავლეთ-აღმოსავლეთ საქართველოს მომცველი ერთიანი სახელმწიფო, მატარებელი შესაბამისი ერთიანი კულტურისა.

საბჭოთა იმპერიას ჩვენი დიდი ადამიანებისათვის თავისუფალი მუშაობის საშუალება რომ მიეცა, საჭირო არ იქნებოდა ჩვენი მოსაზრებების გამოთქმა და არც წმინდა ეკლესია განაჩენდა შე-

დეგს: „დაუმკვებელია ისტორიის გაყალბება - მეგრელებისა და სვანების მწიგნობრობისა და ქრისტიანული კულტურის არმქონეებად გამოცხადება და ამ კუთხის შვილებისათვის XXI ს-ში ბიბლიის თარგმნა, რაც უპირველეს ყოვლისა მიზნად ისახავს ერის გათიშვას და ქვეყნის მთლიანობის დარღვევის მცდელობას“ (წმ. სინოდის სხდომის ოქმი, 23, 2005, საპატრიარქოს უწყებანი, №45, გვ.7).

ამჟამად, გარკვეული ქართული წრეები ისე წარმოადგენენ საქმეს, თითქოსდა „პრავოსლავნაია ენციკლოპედიაში“ მხოლოდ ტაო-კლარჯეთის ეთნიკური და კულტურული სახე იყოს დამახინჯებული, სინამდვილეში აქ საქართველოს ყოველი კუთხის და, საერთოდ, ქართველი ერის ისტორია გაყალბებულია, როგორც თანდართული ლიტერატურის ჩამონათვალიდან ჩანს, სტატიების ავტორები ქართულ ოფიციალურ ისტორიოგრაფიას ეყრდნობოდნენ. „პრავოსლავნაია ენციკლოპედიას“ მიხედვით, აღმოსავლეთ საქართველო, კერძოდ კახეთის და მცხეთის აღმოსავლეთით მდებარე მხარეები ისტორიული ალბანეთის მიწა-წყლადაა გამოცხადებული, ალბანელები კი აზერბაიჯანელი ერის წინაპრებად მიიჩნევა, ჰერეები - ალბანელი ხალხის ერთ-ერთ ჯგუფადაა წარმოდგენილი. ბოდბე, გურჯაანი, საინგილო და მახლობელი მხარეები - ალბანელების, ანუ აზერბაიჯანელების წინაპრების ისტორიულ საცხოვრისად მოიაზრება. საქმე ისაა, რომ ამ მოსაზრებას საფუძვლად უდევს ეკლესიის ისტორიის გაყალბება, წყაროებზე ზეწოლა მისი მონაცემების თვითნებური ინტერპრეტირებით კარდინალური დასკვნების მიღება, ჯერ თვით საქართველოს მეცნიერთა მიერ და შემდგომ მათი დამოწმებით უცხოელ ავტორთა მიერ. კერძოდ, სტატია „ალბანეთის საკათალიკოსოს“ რუკის მიხედვით, მცხეთის აღმოსავლეთით მდებარე მიწა-წყალი (ქვემო კახეთი) - ალბანეთის საკათალიკოსოს იურისდიქციაში შემავალ ტერიტორიად მიიჩნევა.

ასევე „პრავოსლავნაია ენციკლოპედიაში“ სტატიაში: „ალანიის სამიტროპოლიტო“ აღმოსავლეთ საქართველოს მთიანეთი, კერძოდ ლენინგორის, ყაზბეგის და მიმდებარე მიწა - წყალი წარმოდგენილია კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს იურისდიქციის ქვეშ მყოფ ალანიის სამიტროპოლიტოს იურისდიქციაში, მრავალი ქართუ-

ლი ეკლესია-მონასტერი და, რაც მთავარია, მიწა-წყალი ალანურ კონსტანტინოპოლურადაა გამოცხადებული.

დასავლეთ საქართველოში ამავე ენციკლოპედიის სტატია „აფხაზეთის საკათალიკოსოს“ აზრით, არაბების დროს „გადასახლდა აღმოსავლეთ საქართველოს მოსახლეობა და იქ შეიტანა ქართული ენა და კულტურა“. ეს იმის შედეგად მოხდა, რომ იქამდე „კონსტანტინოპოლის იურისდიქციაში მყოფ დასავლეთ საქართველოში შეიჭრა მცხეთა და იქ გაბატონდა. აფხაზი სეპარატისტებიც ამ თვალსაზრისს არიან ჩაჭიდებულნი; ახლახან გამოიცა „აფხაზეთის მართლმადიდებლური ეკლესიის მოკლე ნარკვევი“ მღვდელმონაზონ დოროთე დბარის ავტორობით, სადაც დამოწმებულია „პრავოსლავნაია ენციკლოპედიის“ აღნიშნული სტატია - ქართველების დასავლეთ საქართველოში გადასახლების შესახებ VIII-X სს-ში. ავტორი ეჭვმიუტანელ ფაქტად მიიჩნევს თვალსაზრისს, რომ დასავლეთ საქართველო კონსტანტინოპოლის იურისდიქციაში იმყოფებოდა და იქ ღვთისმსახურებისათვის ეკლესიებში არა მხოლოდ ბერძნული, არამედ აფხაზური ენაც გამოიყენებოდა, ხოლო შემდეგ თითქოსდა ეს ეკლესია და აფხაზური სახელმწიფო ქართველმა აგრესორებმა ქართული ეკლესიის წინამძღოლობით დაიპყრეს და აფხაზური ეკლესია ჩაკლეს (იხ. წიგნში Иермонах Дорофей (Дбар) «Краткий очерк истории Абхаской Православной Церкви» Новый Афон, 2005).

„პრავოსლავნაია ენციკლოპედიის“ ტომეულებში, დასავლეთ საქართველოს მსგავსად, სამხრეთი საქართველოც არაქართულ ქვეყნადაა გამოცხადებული, სადაც, თითქოსდა, ქართული ეკლესიის გაბატონების შემდეგ მოხდა მკვიდრი „სომხების“ გაქართველება. „სომხების“ გაქართველების „თვალსაზრისი“ იმდენადაა გავრცელებული, რომ მან უკვე ქართულ საეკლესიო გამოცემებშიც შეაღწია. მაგალითად, კირიონ I კათალიკოსმა თითქოსდა ქვემო ქართლში „არაქართული მოსახლეობის გასაქართველებლად მარჯვედ გამოიყენა პოლიტიკური ვითარება“ („საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქები“, თბ, 2000. გვ.28). სომეხი ავტორები და არა მხოლოდ ისინი, ასეთ სტატიებს საფუძვლად უდებენ თეორიას, რომ

ქვემო ქართლი და საერთოდ სამხრეთ საქართველო სომხური ქვეყანა იყო, რომელიც ეკლესიის მიერ „გაქართველდა“. თუ გადავშლით აღნიშნული სტატიის ავტორის უამრავ ძველ შრომას და მის წიგნებს, ყველგან საუბარია „სომეხთა“ „გაქართველების“ შესახებ. ესაა თეორია, რომელიც ქართული საბჭოთა ოფიციალური ისტორიოგრაფიისათვის უეჭველ დოგმად იქცა და მას ავითარებდა ბოლო საუკუნის მანძილზე.

ერთი სიტყვით „პრავოსლავნაია ენციკლოპედიას“ სხვადასხვა ტომში გამოქვეყნებული სტატიები არის მარცხი ქართული თანამედროვე ისტორიოგრაფიისა. მოსალოდნელი იყო, რომ სამეცნიერო წრეები ამ საკითხის განსახილველად გამართავდნენ სემინარებს და მოხდებოდა სამეცნიერო აზრის ურთიერთგაცვლა, მაგრამ მოხდა ამ სტატიების იგნორირება.

საქმე ისაა, რომ თანამედროვე ქართულ ისტორიოგრაფიას, რომელიც ეყრდნობა „ქართიზაცია - გაქართველების“ თეორიას (რაც თითქოს ეკლესიის წინამძღოლობით ქართის ტომმა VIII-X სს-ში მოახდინა), არ შეუძლია ამჟამად ამ საკითხის გადაჭრა. ქართული ისტორიოგრაფია ამ საკითხის გადაჭრას შეძლებს, თუ ის გაიზიარებს ძველი ქართველი ისტორიკოსების თვალსაზრისს, რომ ქართველი ხალხი ჩამოყალიბდა არა VIII-X სს-ში ეკლესიის მეოხებით მეზობელი ტომების ქართიზაციის შედეგად, არამედ რომ ისტორიაში გამოჩენის დროს ქართველი ხალხი წარმოადგენდა ეთნიკურ მთლიანობას, ერთ ხალხს, ერთი ენითა და კულტურით, რომლის საცხოვრისი მიიცავდა დასავლეთ, აღმოსავლეთ და სამხრეთ საქართველოს, რომ იმთავითვე ქართველები იყვნენ არა მხოლოდ შიდა ქართლის მოსახლეობა, არამედ - ეგრისელები, სვანები, კახელები და სამხრეთ საქართველოს მოსახლეობა, რომ მათ ჰქონდათ ერთი ენა (სუსტად დიფერენცირებული ფუძე ქართული ენა), რომელსაც დაეყრდნო საღვთისმსახურო ლიტურგიკული ენა (ქრისტიანობის გავრცელების შემდეგ), რომ მხოლოდ შემდგომ დაიწყო ამ ერთიანი ენის შიგნით დიალექტების წარმოქმნა. ასეთი ვითარება არ არის უმაგალითო (მაგალითად, ერთი სლავი ხალხი, ერთიანი ენით მხოლოდ გაქრისტიანების შემდეგ დაიყო სხვადასხვა დიდ ენობრივ ჯგუფებად).

ფაქტი ერთიანი ქართველი ხალხის ქრისტეშობამდე არსებობის შესახებ დაფიქსირებულია ძველ ქართულ წყაროებში, მაგალითად, როცა „მოქცევაი ქართლისაი“ წერს, რომ აზონი დაადგინეს მეფედ მთელი ისტორიული საქართველოსი, რომ მისი პირველი ერთიანი „ქართლის სამეფოს“ დასავლეთ საზღვარი გადიოდა მდინარე ეგრისწყალზე, ცხადია, გულისხმობს, რომ ეგრისწყალთან მდებარე ეგრისი ქართლია, ქართლის სამეფოს ნაწილია, და მისი მოსახლეობა ქართველი ერის ნაწილია. პირველი ერთიანი ქართული სახელმწიფოს საზღვრები ასეთია: „საზღვარი დაუდვა მას ჰერეთი და ეგრისწყალი და სომხეთი და მთა ცროლისა“ („მოქცევაი ქართლისაი“, ძველ. I, 1964, გვ.81). ამავე თვალსაზრისს ატარებს „ქართლის ცხოვრება“, მისი ყველა მეფე უკლებლივ, ფარნავაზიდან ვახტანგ გორგასლამდე, ფლობს დასავლეთ საქართველოს, მაშასადამე დასავლეთ საქართველოს მოსახლეობა ქართველებია (ჩვენი საეკლესიო წყაროების ცნობით) და ამ მოსახლეობას არ ესაჭიროება არავითარი „ქართიზაცია - გაქართველება“ (ა. ჯაფარიძე, 1994, გვ.62,65). როგორც აღინიშნა, ამავე თვალსაზრისს გამოთქვამს რუის-ურბნისის კრების ძეგლისწერაც, სადაც ანდრია პირველწოდებული მთელი საქართველოს მომაქცევლად, ხოლო წმ. ნინო მთელი ქართველი ერის გამაქრისტიანებლად იწოდება.

თუ ამ ძველ ისტორიკოსთა თვალსაზრისს არ გაიზიარებს ოფიციალური ისტორიოგრაფია, ცხადია, ვერ შეძლებს „პრავოსლავანია ენციკლოპედიის“ და ვერც ე.წ. სეპარატიზმთა (სინამდვილეში - მეზობელი იმპერიის მესვეურთა) მიზნების ჯეროვან შეფასებას.

ყოველივე ზემოთქმული ასე შეგვიძლია შევაჯამოთ:

საქართველოს სამოციქულო ეკლესიის ძლიანობის დარღვევის მიზნით რუსეთის იმპერიის წიაღში შემუშავდა შეხედულება საქართველოს ეკლესიის პროზელიტურობის შესახებ, კერძოდ, თითქოსდა მხოლოდ აღმოსავლეთ საქართველოს ცენტრალურ ნაწილში არსებულმა საქართველოს ეკლესიამ არაკანონიკურად დაიქვემდებარა (და მოსახლეობაც გააქართველა): კონსტანტინოპოლის იურისდიქციის ქვეშ მყოფი დასავლეთ საქართველოს მო-

ცველი ფაზისის სამიტროპოლიტოს, სამხრეთ საქართველოს (ტაო-კლარჯეთის), მცხეთის აღმოსავლეთით არსებული, მათი აზრით, ალბანეთის (ჰერეთის) საკათალიკოსოს იურისდიქციის ქვეშ მყოფი საეპისკოპოსოები და აღმოსავლეთ საქართველოს მთიანეთის კონსტანტინოპოლის იურისდიქციაში მყოფი ალანიის სამიტროპოლიტოს ეკლესიები... ეს თვალსაზრისი კარგად გამოიხატა მოსკოვში 2000-2006 წლებში დასტამბულ „პრავოსლავნაია ენციკლოპედიის“ სტატიებში, რომელთა ძირითადი საფუძველი არის საბჭოთა ისტორიკოსთა ნაშრომები, ასახული „ქართულ საბჭოთა ენციკლოპედიასა“ და სხვა გამოცემებში.

ამგვარ შეხედულებას არავითარი ისტორიული საფუძველი არა აქვს; კერძოდ, ძველი ქართული მატიანეებისა და საეკლესიო ისტორიოგრაფიის მრავალი დოკუმენტით დასტურდება:

ორგანიზაციულად ჩამოყალიბებისთანავე და შემდგომ პერიოდშიც საქართველოს ეკლესიის იურისდიქცია მოიცავდა ქართლში/საქართველოში შემავალ ყველა მხარეს: ეგრისს, ისტორიულ ტაო-კლარჯეთს, აღმოსავლეთ საქართველოს აღმოსავლეთ ნაწილს, კავკასიონის სამხრეთ და ჩრდილოეთ კალთებზე არსებულ ქართველურ თემთა საცხოვრისებს... კვლევა გვიჩვენებს, რომ ფაზისის სამიტროპოლიტო მდებარეობდა არა ქალაქ ფოთში, არამედ ძეინარე ჭოროხის (ფაზისის) მარცხენა სანაპიროზე, რომელიც ტრაპიზონის ოლქში იყო მოქცეული, იქვე მდებარეობდა ფაზისის სამიტროპოლიტოს ოთხივე საეპისკოპოსო და არა - დასავლეთ საქართველოში. მცხეთის აღმოსავლეთით მიწა-წყალი მუდამ საქართველოს იურისდიქციაში იმყოფებოდა ქართული წყაროების მიხედვით, და ამიტომ იქადაგა იქ, როგორც მოვსეს ხორენაციც წერს, წმ. ნინომ „ქართველთა შორის კლარჯეთიდან მასქუთებამდე (მღრ., „დიდი სჯულის კანონის „ძეგლისწერა“, გვ. 545-546: „ანდრია პირველწოდებულმა სახარება იქადაგა „ყოველსა ქუეყანასა საქართველოისა“, ხოლო წმიდა ნინომ ქრისტიანულ სარწმუნოებაზე მოაქცია „ყოველი სავსება ყოვლისა ქართველთა ნათესავისა“). ასევე, ტაოსა და ნაწილობრივ კლარჯეთის ქართველი მოსახლეობა IX-X სს-ში იყვნენ არა გაქართველებული სომხები, არამედ ეთნიკური ქართველები,

რომლებიც იქამდე VI-VII სს-ში დამპყრობელთა იძულებით იმყოფებოდნენ სომხურ-ქალკედონური ეკლესიის იურისდიქციაში, ხელსაყრელი პოლიტიკური მომენტისთანავე მათ გადაიღდეს სომხურ-ქალკედონური ეკლესიის იურისდიქციის უღელი და დაუბრუნდნენ თავიანთ მშობლიურ-ეროვნულ ქართულ ეკლესიას. რაც შეეხება საქართველოს მთიანეთს - ის არასოდეს ყოფილა კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს იურისდიქციაში, როგორც ამას წყაროები, ასევე სამხრეთ და ჩრდილოეთ კავკასიის მთიანეთის ეკლესიების ნაშთების წარწერები აჩვენებს.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. კ. გამსახურდია, ტროასეული ცხენი (აკად. ნ.მარრის წერლის გამო), თხზ. ტ. VIII, 1967.
2. დიდი სჯულის კანონი, თბილისი, 1975.
3. დიდი სჯულის კანონი, საქართველოს ეკლესიის კალენდარი, თბილისი, 1987.
4. З. Дидебулидзе, Культурные взаимосвязи, 1983.
5. მ. ვაჩნაძე, ვ. გურული, ივ. ჯავახიშვილი ტირანიის სამსჯავროს წინაშე, თბ., 2004.
6. რ. თოფჩიშვილი, ქართველთა ეთნიკური ისტორია, თბ., 2002.
7. Иеромонах Дорофей (Дбар), Краткий очерк истории Абхазской Православной Церкви, Новый Афон, 2005.
8. ა. ლიპარტელიანი, სვანურ-ქართული ლექსიკონი, (ჩოლორული კილო), თბ., 1994.
9. დ. მუსხელიშვილი, საქართველო IV-VIII საუკუნეებში, 2003.
10. დ. მუსხელიშვილი, ქართული ეკლესია და სახელმწიფო ტერიტორია შუა საუკუნეებში, საქართველოს საპატრიარქოს ქრისტიანული კვლევის საერთაშორისო ცენტრი, II საერთაშორისო სიმპოზიუმი, 24-26 ნოემბერი, 2005.
11. საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, ტ. II, თბ., 1973.

12. თ პაპუაშვილი, ადრეფეოდალური ხანის ქართული ლიტერატურა და საისტორიო მწერლობა, წიგნში: „საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, ტომი II, თბ., 1973.

13. ტ. ფუტყარაძე, ქართველები, ნაწილი I, ქუთაისი, 2005.

14. ნ. ქუთელია, ქართული ენა, როგორც კულტურულ - ეროვნული და პოლიტიკური მთლიანობის საფუძველი, კრებულში: ახლო აღმოსავლეთი და საქართველო, IV, თბ., 2005.

15. ა. ხელაია, მიმართვა გენუის კონფერენციას, ჟურნალი მნათობი, 1988.

16. მ. ხორენაცი, სომხეთის ისტორია, 1984.

17. ა. ჯაფარიძე, ქართველთა წინაპრების ბიბლიური ისტორია ადამიდან იესომდე, თბ., 1994.

18. ა. ჯაფარიძე, საქართველოს სამოციქულო ეკლესიის ისტორია, ტ.I-II, 1996-1999.

8. XI. 2006.

ს ა რ ჩ ე ვ ი

ბერძენ-რომაელი ავტორები ქართველთა წარმოშობის შესახებ და „ქართიზაციის“ თეორია	3
კოლხეთი – „ქვემო ივერია“	37
ძველი ქართული ლიტურგიკული ენა	47
დედა ღვთისმშობელი – შემწე ქართული ენისა	49
საქართველოს ეკლესიის სამწყსო და იურისდიქციის საზღვრები	55
დასავლეთ საქართველოს საეკლესიო იურისდიქცია წმ. მაქსიმე აღმსარებლის ცხოვრების მიხედვით	75
ხელმწიფე ივერიისა ლევან II დადიანი	82
სამეგრელო-აფხაზეთის 200 წლიანი ომი და სამეგრელოს სამთავროს დამარცხება აფხაზთა მიერ XVII – XVIII სს	103
სამეგრელოს საეკლესიო კრებები	144
კულტურა და ეროვნული მისია	173
ძიმართვა საქართველოს პრეზიდენტისა და პარლამენტისადმი	182
აფხაზთა ინგლისელი სიმე მეგრელებს ქართველობას უწუნებს	186
ქართული ეკლესიის სამწყსო	190
საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის პრეზიდენტს ბატონ თ. გამყრელიძეს	210
„ქართიზაციის“ თეორიის კრიტიკის ისტორია XX ს. ბოლოს	212
ორი თვალსაზრისი ქართველი ხალხის ჩამოყალიბების დროის შესახებ	222
ჩვენმა წინაპრებმა იცოდნენ რომელია საერთო-სალიტერატურო ენა და რომელია ადგილობრივი	234
სიტყვა წარმოთქმული ენათმეცნიერების ინსტიტუტში შეხვედრისას	239
წყაროები დასავლეთ საქართველოს იურისდიქციის შესახებ	247
საქართველოს სახელმწიფო და საეკლესიო საზღვრები ფარნავაზიან და ბაგრატიონ მეფეთა მმართველობის ეპოქაში და მისი არასწორი ასახვა «Православная энциклопедия»-ს ტომეულებში	258
ქართული საეკლესიო (სალიტერატურო) ენის ჩამოყალიბების საკითხი (იოანე ლაზი)	288
საბჭოურ ისტორიოგრაფიაში გაბატონებული თეორია საქართველოს ეკლესიის პროზელიტიზმის შესახებ და მისი კრიტიკა	310